HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

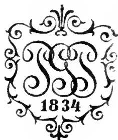
for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

Ny Række.

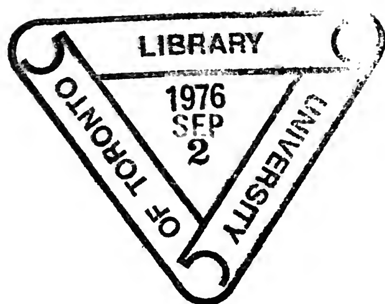
Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Syttende Bind.

Kjøbenhavn.
P. G. Philipsens Forlag.
1887.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Side

William L. Garrison og hans Tid*).

(En Skildring af Arbejdet for Negerslavernes Frigjørelse i de Forenede Stater).

(Slutn.)

VI.

Ophævelsesarbejdet paa Kongressen.

„Har vi hvisket Sandheden,
hvisk da ej længere,
tal, som Trompeten lyder,
stærkere, strængere!“ (Whitier).

Der blev talt stærkere og strængere Aar efter Aar; og Talen trængte ind paa Kongressen og vidste at skaffe sig Ørenlyd dér.

Spørgsmaalet fandt Vej til Kongressen i Form af Ansøgninger om Slaveriets Ophævelse i Columbia-Distriktet, hvor de Forenede Staters Hovedstad, Washington, ligger. Da Columbia ikke er nogen Stat for sig og heller ikke tilhører nogen enkelt af de andre Stater, men staar under Fællesregeringens umiddelbare Styrelse, mente Abolitionisterne, at de Forenede Stater vare ansvarlige for Slaveriet dér, og at de fri Stater vare forpligtede til at gjøre, hvad de kunde for at faa Ende paa Slaveriet dér.

*) Jfr. Hist. Arkiv XVI., 254 o. flg.

Men Slavestaterne vilde ikke høre det allermindste om den Sag og fik gjennemført en Lov — en »Knevlelov« kaldte man den —, der skulde stoppe Munden paa alle dem, der vilde tale om Slaveriets Ophævelse; det vedtoges nemlig, at alle Andragender, som havde Hensyn til Slavespørgsmaalet, skulde lægges til Side uden at drøftes, refereres eller trykkes. Dog der var én, som ikke vilde lade sig knævle, og det var den sexogtresindstyveaarige John Guincy Adams.

Han var Søn af den ældre Præsident Adams og havde selv været Præsident i 1825—29. Han havde ført et meget bevæget Ungdomsliv; som ganske ung Fyr havde han rejst med Faderen i Evropa, havde bl. a. ogsaa været her i Danmark; siden studerede han i Amerika, blev Sagfører, dernæst Senator og derefter i en Række Aar Sendemand ved forskjellige evropæiske Hoffer, inden han blev Præsident.

Nu stod han her, 65 Aar gammel, som Medlem af Repræsentanternes Hus og satte sig med Hænder og Fødder mod den oven omtalte Vedtægt. Han var egentlig ikke Abolitionist, holdt ikke en Gang paa Slaveriets Afskaffelse i Columbia-Distriktet; men han holdt paa Folkets Ret til at sende Andragender til Regeringen, om hvad det vilde. Han var flittig, dygtig, altid paa sin Plads; han stræbte altid at have Retten paa sin Side, og han kom derfor til at staa fastere efter hvert Angreb.

Til Trods for ovennævnte Vedtægt vedblev Adams at fremlægge Andragender om Slaveriets Ophævelse i Distriktet Columbia, og der kom mange af den Slags. Naar Dagen for Andragender kom, var han en af de første, der blev kaldt frem, og han kunde undertiden optage hele Timen med at fremlægge dem, skjønt de strax bleve lagte til Side. En Dag fremlagde han i alt 511.

Stor blev Forbitrelsen, da han en Dag — det var i 1836 — rejste sig og sagde, at han havde i sin Besiddelse et Andragende fra tyve Slaver og ønskede at vide, om det

var at regne ind under den nævnte Vedtægt eller ej. Formanden bad ham fremlægge Andragendet; men han vilde ikke, før han fik Svar paa det, han spurgte om. Hele Huset kom i Oprør; nogle raabte paa, at han skulde irettesættes, andre, at han skulde bortvises. Et Medlem foreslog udtalt, at »saasom John Guincy Adams ved sine Forsøg paa at fremlægge et Andragende fra Slaver om Ophævelse af Slaveriet i Columbia-Distriktet har forhaanet Huset, og paa Grund af denne upassende Opførsel vil hidse Slaverne til Oprør, fortjener han at irettesættes«.

Da Adams nu gjorde opmærksom paa, at han slet ikke havde forsøgt at fremlægge noget Andragende, men kun sagt, at han var i Besiddelse af et, og at Andragendet slet ikke angik Slaveriets Ophævelse i Distriktet, men noget helt andet, ændredes Forslaget derhen, at »Hr. Adams skulde irettesættes, fordi han havde fremkaldt det Indtryk paa Tinget, at Andragendet gjaldt Ophævelsen af Slaveriet« o. s. v. — »Men«, svarede Adams, »jeg skal dog vel ikke irettesættes for Deres Fejltagelse og Dumhed.«

Kjærnen i disse Forhandlinger var den, at medens Husets Flertal ængstlig søgte at dysse Ophævelses-Spørgsmaalet ned og end ikke skyede at krænke en almindelig Borgerret for at naa dette Maal, kom derimod Adams til at gaa saa vidt, at han endog hævder Slaver Ret til at andrage. »Et Andragende er en Bøn«, siger han; »Slaverne have Ret til at bede til Gud i Himlen; staar da dette Hus saa højt, at det ikke vil høre dem, hvis Bøn dog den almægtige vil lytte til?«

Medens Adams saaledes indirekte virkede mod Slavemagten, gik J. R. Giddings fra Ohio som Abolitionist lige løs paa Sagen. Han bragte (1842) en Sag for Huset angaaende et amerikansk Skib, der sejlede fra Virginia til New-Orleans med en Ladning af 136 Slaver. Disse forenede sig mod Kaptejnen og Mandskabet, toge Skibet i deres Magt og førte det ind til en britisk Havn, hvor deres Ret til

Frihed anerkjendtes. Denne Begivenhed vakte stort Røre, og Daniel Webster, der den Gang var Statsminister, forlangte Skadeserstatning af den britiske Regering. Medens altsaa Ministeren tog Sagen paa denne Maade, fremholdt Hr. Giddings i Repræsentanternes Hus den Anskuelse, at Slaveriet var et Brud paa den naturlige Ret og kunde derfor ikke holdes i Kraft uden for det Rige, der havde frembragt det, og at et Skib, der forlod de Forenede Stater og gik i rum Sø, lod Slaveriet bag sig. Følgelig vare de omtalte Slaver fri og havde ikke begaaet noget lovstridigt ved at tilegne sig Friheden, og Ejerne havde slet ikke noget Krav paa Erstatning.

For denne frimodige Udtalelse blev Giddings irettesat af Huset, hvorpaa han opgav sit Sæde og lod Vælgerne dømme; men de gjenvalgte ham med stor Majoritet og bleve ved at gjenvælge ham Aar efter Aar, mens han stadig talte Slavernes Sag.

VII.

Tre Sejre. — Indlemmelsen af Texas og Kalifornia.

Paa samme Tid som Abolitionisterne arbejdede paa at omskabe den offentlige Mening i Norden og derved forberede Slavemagtens Fald, vedblev Slavemagten dog i en Del Aar at vinde den ene Sejr efter den anden.

I 1836 blev Arkansas trods Adams og fleres Modstand optaget som Stat i Unionen med en Forfatning, der forbød, at Slaveriet nogen Sinde skulde ophæves dér. Det var den første Sejr.

Af større Betydning var Indlemmelsen af Texas, en Begivenhed, vi skulle dvæle lidt udførligere ved.

Texas hørte oprindelig ind under Mejico og var befolket dels der fra, dels fra de Forenede Stater. Da Mejico

kæmpede for at frigjøre sig fra Spaniens Overherredømme, var der mange Amerikanere, som hjalp til, og da Mejico endelig 1824 rev sig løs og blev Republik, var der flere Amerikanere, som kjøbte store Jordstrækninger i Texas og nedsatte sig dér for at drive Kvægavl. De vare mere foretagsomme og driftige end Mejicanerne, og hvor de boede, begyndte Landet snart at faa et mere civiliseret Udseende, med smukke Huse og velholdte Marker. Mejicanerne kunde finde sig tilfredse med at leve i daarlige Huse af soltørrede Sten og kunde leve saaledes fra Slægt til Slægt uden at gjøre Fremskridt. De havde kun liden Energi og lode sig let narre i enhver Handel med de snu Yankeer, som snart bleve de ledende overalt der nede.

I Aaret 1833 sendte Beboerne af Texas en Mand ved Navn Stefen Austin, som var indvandret der til fra Ny-England, til Byen Mejico for at bede om at faa Texas optaget som Stat i den mejicanske Union; men i Steden for at faa Svar paa sit Andragende blev han opholdt Maaneder i Træk, i Uvished om, hvad den mejicanske Regering vilde gjøre. Dette blev Austin træt af og skrev til Texasboerne, at det var lige saa godt, de uden videre erklærede sig for en fri Stat; men dette Brev blev opsnappet og Austin kastet i Fængsel.

Da Amerikanerne i Texas hørte det, grebe de til Vaaben. De valgte til deres Fører en Mand ved Navn Samuel Houston — en af disse æventyrlige Skikkelser, Amerika har frembragt saa mange af. Han havde været Handelsbetjent, Løjtenant, Sagfører, Medlem af Repræsentanternes Hus, Statholder i Tennessee, og sidst Høvding blandt Cherokee-Indianerne i Arkansas. Der fra drog han i 1832 til Texas, hvor han nu i 1836 blev Lederen af Opstanden mod Mejico; han ledte den med Dygtighed og vandt en afgjørende Sejr i Kampen ved San-Jacinto (April 1836), hvor den mejicanske Hær, ført af Santa-Anna i egen Person, blev fuldstændig opreven og Føreren fangen. Houston blev

haardt saaret. Samme Aar erklærede Texas sig for at være en selvstændig Republik, og Samuel Houston blev indsat som Præsident, hvortil han gjenvalgtes i 1841.

Imidlertid kom Tanken stærkt frem blandt Borgerne af den nydannede Stat om at faa Texas optaget blandt de Forenede Stater, og Houston selv arbejdede for dennes Virkeliggjørelse. Dog Van Buren, der den Gang var de Forenede Staters Præsident, modsatte sig af al Magt, og dette var han ikke ene om. Der var en mægtig Modstand, særlig i Norden, mod Optagelsen af Texas, da Mejico erklærede at ville betragte et sligt Skridt som en Krigserklæring, og man ikke havde Lyst til en Krig med Mejico; men medens Nordstaterne foruden Hensynet til Mejico ikke ønskede at faa Texas optaget, fordi det var slaveholdende, og de mente at have slaveholdende Stater nok at trækkes med, ønskede Sydstaterne netop af samme Grund at faa Texas optaget. Striden, saa vel paa Kongressen som uden samme, trak i Langdrag og blev stærkere og stærkere under Van Burens og Tylers Regeringstid. Og da det næste Præsidentvalg forestod (1844), blev det Spørgsmaalet om Optagelsen af Texas, hvorpaa Valget beroede.

Af de to Præsidentkandidater var James K. Polk fra Tennessee for Optagelsen og Henry Clay imod. Polk vandt Sejren, og Texas blev strax efter optaget i Unionen som en af Nord-Amerikas Forenede Stater. Dette førte dernæst til en Krig med Mejico (1846—47), i hvilken de For. Staters Hær sejrede og foruden Texas vandt baade Ny-Mejico og Øvre-Kalifornia samt Ret til fri Sejlads gjennem den kaliforniske Havbugt.

Disse umaadelige Landstrækninger, skjønt endnu tyndt befolkede, vare til Dels slaveholdende, og det var Meningen, at de efterhaanden skulde deles i flere slaveholdende Stater og altsaa give Slavemagten en Forøgelse i Styrke, som den nok kunde trænge til, om den skulde være i Stand til at

holde Ligevægten mod Nordstaterne, hvis Folketal og Uvilje mod Slaveriet tiltog for hvert Aar.

Dog foreløbig var dette nu den anden store Sejr for Slavemagten.

— Indlemmelsen af Kalifornia skyldtes for en stor Del en ung Officer, Kaptejn Frémont, som i flere Aar havde arbejdet paa at undersøge de vestlige Territorier; han havde gjennemstrejfet Rocky Mountains, opdaget Bjærgpasser, fulgt Løbet af hidtil ukjendte Floder mod Vest og søgt en ny Vej til Stillehavskysten. Aaret før Krigen med Mejico udbrød, var han paa en Undersøgelsesrejse til Oregon. Han lagde Vejen over Sierra Nevada, som skilte de Forenede Stater fra Kalifornia, der den Gang var en Del af de mejicanske Besiddelser, og kom i Vinteren 1846 med en Flok dristige Mænd til Kalifornia. Han bad Statholderen om Tilladelse til at gaa igjennem Landet med sine Mænd; men denne Tilladelse blev nægtet under Paaskud af, at Statholderen frygtede, han havde fjendtlige Hensigter. Det kom til en Ordstrid, og det var nær kommet til Fjendtligheder, før Frémont endelig kom afsted til Oregon.

Næste Foraar, da Frémont kom tilbage fra Oregon, hørte han strax ved Ankomsten til San Francisko, at Statholderen, De Castro, var ved at samle Tropper for at angribe og uddrive de Amerikanere, der havde nedsat sig i Kalifornia. Frémont samlede snart disse omkring sig og tog den første Juni et Fort i Byen Sanova. Faa Dage efter vandt han en Sejr over nogle af De Castro's Tropper, og paa samme Tid indtoge et Par Søofficerer Monterey og San Diego; med dem forenede han sig om at indtage Kalifornias Hovedstad, Los Angelos, og inden Sommeren var til Ende, vare Amerikanerne Herrer i Kalifornia.

Den endelige Fredslutning fandt først Sted i Februar 1848, og samme Maaned opdagedes Guldet i Kalifornia. Da Nyheden om de store Guldmasser i denne fjærne Krog af Verden spredtes over Landene, fremkaldte den en sand

Folkevandring til Kalifornia, og saa stærkt voxede Folkemængden, at man allerede næste Aar kunde tænke paa at faa Territoriet Kalifornia optaget som Stat i Unionen. Det var Befolkningens Ønske, at Territoriet skulde optages uden Slaver, og Kapt. Frémont, der nu var en stor Landejer i Kalifornia, var en af de to Mænd, der bleve sendte til Kongressen for at virke derfor. Dette er et Vidnesbyrd om, hvordan Antislaveri-Bevægelsen i den Snes Aar, der vare gaaede, siden Garrison først begyndte sin Virksomhed, havde vundet Folkestemningen i Norden for sig. Og trods Sydboernes Modstand, der var saa stærk, at en Slaveholder kunde erklære, at han hellere saae Kalifornia optaget med Slaveri end dækket en Fod tykt af Guld uden Tilladelse til at holde Slaver, blev Landet dog optaget i Unionen som fri Stat.

Striden herom havde imidlertid været saa heftig, at Sydstaterne endog truede med at træde ud af Unionen; og de stilledes kun tilfredse ved en meget skæbnesvanger Overenskomst (compromis), ved hvilken de til Gjengjæld for, at Kalifornia ikke blev Slavestat, bl. a. fik gjennemført en Lov om Gjenerhvervelsen af flygtede Slaver, hvori det bestemtes, at hvilken som helst Person, der gjorde Fordring paa en Slave, kunde gaa til Øvrigheden og faa Hjælp til at hente Slaven tilbage, og imod at give tilfredsstillende Beviser for, at han var Slavens Ejer, kunde han føre denne tilbage i Slaveri uden noget Forhør eller retslig Undersøgelse. Tillige bestemtes det i Overenskomsten, at Texas skulde deles i fire Stater, der maatte holde Slaver, hvis Befolkningen ønskede det, og at Slaveriet ikke skulde ophæves i Columbia-Distriktet, men blot Slavehandelen afskaffes. Dermed skulde alle Parter være tilfredse, og dermed skulde Abolitionisternes Arbejde være til Ende.

Dette var den tredje Sejr. »En Sejr til af den Slags, ere vi ødelagte«, kunde Slaveholderne gjærne have sagt.

Og de vandt én Sejr til, da »Kansas-Nebraska-Loven« gik igjennem; men herom siden.

VIII.

Loven om flygtede Slaver. — Mere om Abolitionisterne. — En god Bog.

Loven om flygtede Slaver var tilsyneladende en Sejr for Slaveholderne, men ogsaa kun tilsyneladende; thi den vakte Harme og Afsky rundt omkring i Nordstaterne. En af dens Bestemmelser lød paa, at enhver Borger kunde blive opbudt til at lede efter og fange flygtede Slaver, og mange Mennesker, der før stode ligegyldige, toge nu Parti. »Ere vi Hunde, at vi skulle bruges paa den Maade?« raabte Nordboerne harmfuldt.

Og de Afskyligheder, Slavejagten i Norden nu gave Anledning til! Mange sorte Mennesker, som i flere Aar havde levet i Frihed i Nordstaterne, bleve nu førte tilbage i Trældom. En Moder kunde blive ført bort med hele sin Børneflok, som hun havde født i Norden, fordi Loven bød, at en Slavindes Børn skulde være fødte Slaver og tilhøre hendes Ejer. Den ene Gang efter den anden hændtes det, at Negere, som var fødte fri og alle deres Dage havde levet i Frihed, bleve førte bort som Slaver; thi der udkrævedes ikke mere end almindelig Yankee-Snuhed til for at skaffe »fyldestgjørende Beviser« for, at man var Ejer af en eller anden Neger, som man saae sin Fordel ved at bringe paa Markedet i Syden.

Imidlertid vedbleve Slaver at flygte nord paa, og der blev for hvert Aar flere, som vilde hjælpe dem trods Loven; de forsvarede sig med, at de havde en højere Lov at lyde. En Præst ved Navn May, en ivrig Abolitionist, havde næsten stadig Negerflygtninge i sit Hus; han fortæller, at en Gang kom der en Neger, som trods hans venlige Anmodning

nægtede at gaa ind i Huset. »Nej, Massa, mig ikke i Stand«, sagde han. — »Da skal du nok komme i Stand«, sagde Præsten, der nok forstod, at den sølle Fyr undsaa sig ved sit snavsede Ydre. Han satte da en Balje varmt Vand ind i Laden til Negeren tillige med noget Sæbe, et Haandklæde og et Sæt rene Klæder, og saa bad han ham vaske sig og smide det gamle Tøj paa Møddingen. En anden ung Neger kom, velklædt og med bløde Hænder; han havde været brugt som Kusk og Tjener hos sin Herskerinde, og han var bleven venlig behandlet og havde lært at læse; men da han hørte, at han skulde sælges, løb han bort. En Gang kom en velklædt ung Dame af saa lys Hudfarve, at hun let kunde passere for en Hvid; hun havde haft en Kammerpiges Bestilling, men var ogsaa flygtet, fordi hun skulde sælges.

I Boston, hvor man en Del Aar tidligere gjærne havde taget Livet af Garrison, var Stemningen næsten helt slaaet om. En Slave ved Navn Antony Burns var flygtet der til, og en Øvrighedsperson kom for at hente ham; men Folk flokkedes i Gaderne for at tage ham fra Politiet, og saa stor var Ophidselsen i Byen, at Politiet maatte forstærkes baade med Kavalleri, Artilleri og Marinesoldater, som bleve tilkaldte. Med denne Forstærkning lykkedes det endelig at bortføre den ene Slave, men Sheriffen i Boston sov ikke vel efter det. Han mente, at naar han var edsvoren Embedsmand, maatte han gjøre, som Loven bød; men alligevel tvivlede han paa, at han havde handlet rigtig i at udlevere Burns. Nu — var det urigtigt af ham at adlyde Lovens Bud i Steden for sin Samvittighed, bødede han i alt Fald for det som en Mand; thi da Krigen brød ud, og han skulde med som Officer, gik han først hen til Digterinden Fru Lydia Maria Child og fortalte hende, at han stod i Underhandling med Ejeren af Negeren Burns om at faa ham løskjøbt; da han ikke selv kunde bringe Handelen til Ende, overlod han hende 1800 Dollars, for

hvilke hun fik Handelen bragt i Stand og Burns bragt nord paa som en fri Mand.

Mens der var ivrige Abolitionister blandt Præsterne, var der endnu flere, som toge lige det modsatte Standpunkt, ja en velærværdig Herre gik saa vidt, at han sagde, at om saa hans egen Moder var en Slavinde og vovede at løbe bort for at blive fri, vilde han selv hjælpe at sende hende tilbage til hendes Herre. Der var Stof til en god Træl i den Mand! Mange baade Præster og Lægfolk vendte og drejede, fortolkede og forklarede Bibelen paa Kryds og tværs for at pine ud af den, hvad der kunde synes at tale til Forsvar for Slaveriet, saa det var ikke sært, at de yderliggaaende Abolitionister kunde udbryde: »Vejen til Negerslavernes Frigjørelse gaar over Kirkens og Statens Ruiner!«

Garrison og hans Venner arbejdede utrættelig. Foreninger stiftedes, Blade udgaves, Foredrag holdtes rundt omkring. De førte ofte et djærvt Sprog for at faa Folket vækket til Eftertanke, og det var deres Mening, at jo mere vrede Folk bleve, des bedre. Hellere aaben Modstand end Ligegyldighed. I Skrift som i Tale vare de stærke i at væbne sig med Kjendsgjerninger*). Vi have omtalt, hvordan de klippede Kundgjørelser om bortløbne Slaver ud af Sydboernes Blade, og hvor talende disse kunde være**); men de gik videre. Det var en yndet Paastand, at det kun var nogle enkelte slemme Herrer, som mishandlede deres Slaver; men saa gave Abolitionisterne sig til at lede op i Sydstaternes Lovbøger og fandt Vidnesbyrd nok om, at Lovene og altsaa hele Landet var barbarisk mod Slaverne. Saaledes

---

*) Det var Modstanderne ikke; men derfor væbnede de sig ved Møderne med andre Ting. Medens Charles Burleigh saaledes en Gang stod og talte, sendte en Modstander ham et raaddent Æg lige i Ansigtet. Uden at lade sig forstyrre tørrede Burleigh sit Ansigt og sagde rolig: „Jeg har altid holdt for, at vore Modstanderes Argumenter ere meget usunde.“

**) Se Bind XVI., 280 og flg.

fandt man en Bestemmelse i Virginias Love, der lød paa, at Negerne kunde straffes med Piskeslag for at forsamles til Gudstjeneste uden at have en hvid Mand til at lede dem. Og i Syd-Carolina havde enhver hvid Mand, der traf en Neger uden for den Plantage, hvor han hørte hjemme, eller det Sted, hvor han skulde arbejde og ikke i Følge med nogen hvid Mand, Lov til at slaa ham med Pisk paa den bare Ryg. — Den Slags Kjendsgjerninger var ualmindelig haardnakkede.

En hel Del Stridsskrifter udkom efterhaanden, af hvilke en Del vistnok vare mere skikkede til at ophidse end til at overbevise; men blandt de gode Bøger, som sigtede til at hjælpe Slavernes Sag, maa særlig nævnes »Onkel Toms Hytte«, der mere end nogen anden var skikket til at aabne Folks Øjne for det umenneskelige ved Slaveriet. Den fremkom paa en Tid, da den store Taler Daniel Webster havde gjort Front mod Abolitionisterne for, som det synes, lettere at bane sig Vej til Præsidentstolen, og ved sin mægtige Indflydelse paa andres Tankegang bragt mange til Tavshed og endnu flere til at tvivle paa, at der virkelig kunde gjøres noget for Slaveriets Afskaffelse. Bogen var skreven af en Kvinde, Fru Harriet Beecher Stowe, og udkom 1852. Og havde man begyndt at sagtne med Arbejdet for Slavernes Frigjørelse, tog man nu atter fat med fornyet Iver, mens Fru Stowes Bog læstes af alle. I otte Uger bleve 100,000 Exemplarer solgte; i et Aar 200,000; indtil 1856 var der solgt 313,000. I London tryktes tredive Udgaver af »Onkel Toms Hytte« i Løbet af sex Maaneder; og samme Aar solgtes en Million Exemplarer i England. Oversat blev den paa tretten evropæiske Sprog foruden paa Armenisk, Arabisk, Kinesisk og Japanesisk. Aldrig har vel en Tendensroman bedre ramt, hvad den sigtede efter, end den. Man har tvistet om dens digteriske Værd, og maaske med rette; men dens Betydning til at vække Medfølelse for de ulykkelige Negerslaver er uomtvistelig.

IX.

Kansas-Nebraska-Loven og dens Følger. — John Brown.

Ved Missouri-Overenskomsten var det bestemt, at Slaveri ikke skulde være tilladt i nogen Landsdel nord for 36° 30′ nordlig Bredde; herved var Slaveriet bl. a. udelukket fra Territorierne Kansas og Nebraska; men i 1854 indbragte Stefan A. Douglas af Illinois, der ligesom Daniel Webster nok kunde byde lidt for at blive Præsident, et Forslag i Kongressen til Organisation af de nævnte to Provinser, hvori der blandt andet blev foreslaaet, at Beboerne selv skulde afgjøre, om de vilde have Ret til at holde Slaver eller ej; men dette vilde jo være at ophæve Missouri-Overenskomsten af 1821. Forslaget blev forhandlet fra Januar til Maj, da det endelig blev vedtaget.

Striden herom var heftig og fulgtes med den mest spændte Deltagelse baade fra Syd og Nord. Under Forhandlingerne arbejdede blandt andre Senator Charles Sumner fra Massachusetts Dag og Nat for at hindre Vedtagelsen, og han holdt en Dag en Tale »om Forbrydelsen mod Kansas«, som i høj Grad irriterede Slaveholderne og deres Hjælpere; men han maatte siden bøde haardt for det. Mens han en Dag sad i Forsamlingssalen, gik en Senator fra Syd-Carolina ved Navn Brooks i Hidsighed hen og slog Sumner med sin Stok i Hovedet, saa han blev i den Grad ødelagt, at han ikke kunde indtage sit Sæde i flere Aar. Af Frygt for at blive bortvist opgav Brooks selv sin Plads i Senatet, men han blev med stor Flørstemmighed gjenvalgt; og trængtes der til et yderligere Vidnesbyrd om, hvordan Stemningen var i Syden, kan det tilføjes, at Vælgerne skjænkede Hr. Brooks en ny Stok som Hædersgave, fordi han havde brugt den anden saa godt! — og alle Sydens Blade vare enige om at forsvare Hr. Brooks' Udaad.

I Norden kappedes Telegrafen og Bladene om at bringe disse Nyheder til Folkets Kundskab, og Forbitrelsen var næsten grænseløs. Man holdt »Indignationsmøder«, og Abolitionisternes Taler fandt villigere Øren end nogen Sinde før.

Kansas-Nebraska-Loven bestemte altsaa, at Beboerne selv skulde afgjøre, om de vilde have Slaveri eller ej. Og paa Grund heraf udspandt der sig nu en af de mærkeligste Kampe, Amerikas Historie har at opvise: Kampen mellem Vælgerne i nævnte Landsdele om Indførelsen eller Ikke-indførelsen af Slaveri.

Saa snart Loven var vedtagen, strømmede Slaveholdere fra Missouri ind i Kansas i stor Mængde med deres Slaver og toge Landstrækninger i Besiddelse. En stor Del af dem havde slet ikke i Sinde at blive boende her, men kun være her saa længe, til de kunde faa Valgret. De optraadte, som om de alene havde Ret til at være der, og toge ikke i Betragtning at myrde de fri Nybyggere, hvor disse gjorde Modstand. Saaledes toge de Magten fra dem, der vare imod Slaveriet, og valgte Slaveholdere til den lovgivende Forsamling, der skulde give Territoriet en Grundlov. De opnaaede da ogsaa at faa en Grundlov, der gav Slaveriet Ret til at existere, og fik Regeringstroppers Hjælp til at sætte Loven i Kraft; dette kunde de let opnaa, da Slaveholderne i Syden havde haft Held til baade i 1852 og i 1856 at faa valgt Præsidenter (Pierce og Buchanan), der vare villige til at tjene dem.

Sejren var altsaa fuldstændig, men dette blev ogsaa den sidste.

For Nordboerne blev Slavemagtens Anmasselser imidlertid for grove, og nu begyndte de at røre sig. Der var nu gaaet det meste af en Menneskealder, siden Garrison begyndte at udgive »Befrieren«, og en ny Slægt var voxet op, i hvis Øre Frihedsrøsterne havde lydt, siden de vare

Børn, og nu kunde man begynde at tage et Tag med Slavemagten, der havde regeret Landet saa længe.

I Massachusetts og andre Stater dannedes der »Udvandrerselskaber« med det Formaal at hjælpe ubemidlede Folk til at drage ned til Kansas og nedsætte sig for at stemme og kæmpe mod Slaveholderne. Snart saas lange Tog af Udvandrervogne at drage mod Vest, kjendelige i lang Afstand paa det hvide Solsejl, der var spændt over hver Vogn.

I hver Vogn sad en Familje med hvad de kunde tage med af det nødvendigste Husholdningsgods, og saaledes droge de afsted til denne ejendommelige Strid. Naar de lejrede sig for Natten paa den aabne Præri, satte Manden deres Kogeovn op og tændte Ild i den, mens Konen gav sig til at bage Brød og lave Aftensmad, og Børnene legede, glade over at være slupne ud af det trange Rum under Solsejlet i Vognen. Saaledes gik det Døgn efter Døgn, til de naaede Kansas; saaledes gik det ene Vogntog efter det andet, indtil Fristatsmændene vare stærke nok til at tage Kampen op mod Slaveholderne.

Folkene fra Norden begyndte at dyrke Jorden og bygge Byer, og mødtes de af Missourianerne med Bowiekniv og Revolver, brugte de deres Rifler og sendte Bud til Boston efter flere, naar de havde for faa. Aviserne vare fulde af Beretninger om Sammenstød mellem de to Partier; Slaveholderne havde faaet Love efter deres Sind, men Frigrundsmændene vilde ikke lyde dem. Slaveholderne havde de Forenede Staters Regering at støtte sig til og kunde kalde Tropper til Hjælp, naar det kneb; Frigrundsmændene havde en stærk og stedse voxende offentlig Mening i Norden bag sig, og de kunde selv bruge deres Rifler.

Her paa Prærierne i Kansas randt nu det første Blod for Negerslavernes Frihed.

Paa den Tid træder en Mand frem paa Skuepladsen der ude, som for en Tid fængsler næsten hele Opmærksom-

heden, nemlig den gamle John Brown. Han var en Mand, der forbandt den mest hæderlige og retskafne Karakter med et urokkeligt Mod, en stor Dygtighed og en næsten fanatisk Tro paa, at Slaveriet burde udryddes for enhver Pris. Følgende Træk, der er meddelt af en General Carington, giver én et stærkt Indtryk af den Alvor, hvormed han tog Sagen.

»Da jeg var Dreng og gik i Skole i Torrington«, fortæller Generalen, »kom der en Dag en høj, slank Mand ind i Skolestuen og sagde til Drengene: »Jeg ønsker at gjøre jer nogle Spørgsmaal i Geografien. Hvor er Afrika?« — »Det er naturligvis paa den anden Side af Havet«, svarede en af Drengene. — »Hvorfor »naturligvis«?« spurgte Manden. Det kunde Drengen ikke svare noget til. Da gav Manden sig til at fortælle dem noget om Afrika og Negerne, det daarlige i Slavehandelen og Slavernes Lidelser, og derpaa spurgte han: »Hvor mange af jer Drenge, vil love at bruge eders Indflydelse, naar I blive store, og hvordan den saa bliver, imod denne frygtelige Uretfærdighed?« De rakte deres Hænder i Vejret. Derpaa sagde han, at han var bange, somme af dem vilde glemme det, og han tilføjede: »Nu ønsker jeg, at de, der er helt visse paa, at de ikke ville forglemme det, de, som ville bruge deres Tid og Indflydelse til at modarbejde dette Uvæsen, ville rejse sig op.« — Jeg og en anden Dreng rejste os. Da lagde Manden sine Hænder paa vore Hoveder og sagde: »Maatte nu min Fader i Himlen, som ogsaa er eders Fader, og som ogsaa er Afrikanernes Fader — og Kristus, som er min og eders Herre og Frelser, og som er Afrikanernes Herre og Frelser — og Helligaanden, som giver baade mig og eder Styrke og Bistand, naar vi behøve det, og som giver Afrikanerne Styrke og Bistand: hjælpe eder til at fastholde den Beslutning, I nu have taget.« — Denne Mand var John Brown.«

Han var født i Torrington, Connecticut, i Aaret 1800 og var en Ætling af en af de Puritanere, der kom over med Skibet »Majblomsten«. Hans Bedstefader kæmpede og faldt i Revolutionskrigen. Under Fattigdom og med en Flok af tyve Børn, som vare fødte ham, havde han arbejdet haardt — saa meget haardere, som han var tro mod den Sag, han havde hengivet sig til, og ogsaa arbejdede for den. Da en velhavende Kjøbmand i New-York en Del Aar, før Kampen i Kansas brød ud, tilbød at give et stort Stykke Land i den nordlige Del af New-York-Stat til de Negere, der vare fri eller undløbne fra Slaveriet, at bo paa, flyttede John Brown med Familje der op, for at han med sit Kjendskab til Landbruget kunde hjælpe de stakkels uvidende Negere til at lære at dyrke deres Jord. Det var fra denne Plads, at han (i 1856 eller deromkring) kom til Kansas. Han var altsaa op imod de Tres og ude over den Alder, da man i »ungdommelig Begejstring« kan tage lidt hedt paa Tingene. Han skildres paa den Tid som en høj Mand med stridt hvidt Haar og et langt, bølgende Skjæg. Ved at se hans Portræt kan man nok indrømme, hvad der er sagt om ham, at »han kunde have tjent en Kunstner som Model for en af de gamle Profeter.«

Dog tilbage til Begivenhederne i Kansas. Der var altsaa to Strømme, som mødtes her: en syd fra, som vilde indføre Slaveriet, og en anden nord fra, der vilde udrydde det.

De syd fra kom, forstærkede med Militærmagt, og angrebe Frigrundsmændenes vigtigste By, Lawrence, og brændte Hotellet, Trykkeriet og andre af de vigtigste Bygninger. Guvernøren gav Byens Borgere Lov til at væbne sig imod dem, men blev derfor erklæret for Abolitionist og afskediget. Siden kom 4 à 500 Mand til Ossawattamie, hvor John Brown boede. Han havde kun tredive Mand at sætte mod denne Styrke, men han førte dem med en saadan Dygtighed, at han efter at have forsvaret sin Stilling længe kunde

gjøre et sikkert Tilbagetog. Han mistede kun sex af sine Mænd, medens Missourimændene havde en og tredive døde og det dobbelte Antal saarede. En af de Mænd, John Brown mistede, var hans egen Søn. — Da Slaveholderne anden Gang belejrede Byen Lawrence, havde Borgerne sendt Bud efter John Brown, og med sine Hjælpere understøttede han dem saa godt, at Missourimændene maatte opgive Kampen.

Dog John Brown nøjedes ikke med at afslaa Angrebene; han blev af nogle Slaver fra Missouri opfordret til at komme over at hjælpe dem til at flygte, og siden der nu skulde være Grænsefejde, kunde han ogsaa nok lide for en Gangs Skyld at føre Krigen over i Fjendens Land. Han fik en Del Mænd med sig, gik ind i Missouri og tog en tyve, tredive Slaver med sig tilbage; men deres Herre dræbtes under Forsøget paa at forsvare »sin Ejendom«. Og nu drog John Brown nord paa gjennem Kansas med Negerne. »Skjønt Aviserne hver Dag fortalte, hvor vi vare«, fortalte Brown siden, »var det dog kun én Gang, at vi bleve hindrede i vor Rejse med Negerne. Da jeg var ved at gaa ind i Nebraska, kom en Sheriff ind i en lille Hytte, hvor jeg opholdt mig med nogle faa Mænd, og befalede mig at overgive ham Slaverne. Jeg tog min Riffel og sagde ham, at jeg vilde give ham to Minutter til at forlade os i, men heller ikke mere; men havde jeg den Gang vidst, at han var en af de Mænd, der havde myrdet nogle af mine Venner i Kansas, havde jeg ikke givet ham de to Minutter.« Da han den næste Dag vilde gaa over Floden, ventede samme Embedsmand paa den anden Bred med en Slump Mænd for at tage ham. Brown delte sine Folk i to Linjer og vadede ud i Floden; men saa snart de naaede den anden Bred, flygtede Sheriffens Folk og han selv med. Browns Mænd forfulgte dem, fangede Sheriffen, lod ham staa af sin Hest og satte en gammel Negerkone med et Barn op i Steden, hvorpaa de satte ham til at

trække Hesten. Og Slaverne førtes i Sikkerhed til de britiske Besiddelser.

Det var ikke let at være Embedsmand i Kansas i de Dage; og betegnende for Stillingen er det, at fire Guvernører, som vare indsatte af Præsidenterne Pierce og Buchanan for at undertrykke Frihedsrøret der ude, bleve ved at se Folkets soleklare Ret og Slaveholdernes Overgreb fuldstændige Modstandere af de sidste.

Den første af disse var Reeder, som kom der ud i 1854. Han beordrede Valget af en lovgivende Forsamling; men Slaveholderne fra Missouri kom over Grænsen, toge Magten fra Fristatsmændene og fik ved Vold deres egne Meningsfæller valgte. Dette var mere, end Guvernøren kunde døje, og han erklærede Valget for ugyldigt; men derfor blev han afskediget af Præsident Pierce.

Shannon, som valgtes i hans Sted, holdt paa sin Rejse der til en Tale i Missouri, hvor han fortalte, at han var stemt for at have Slaveri i Kansas. Men ogsaa han blev anderledes sindet ved at se de grulige Forfølgelser og Mord, Frigrundsmændene i Kansas vare udsatte for, og blev derfor afskediget. Og paa lignende Maade gik det med de to følgende.

Imidlertid strømmede Folk fra Nordstaterne saa stærkt ind i Kansas, at de snart vare i Stand til at hjælpe sig ved deres Overtal. I 1858 kunde de med 10,000 Stemmers Overtal vedtage, at Kansas skulde organiseres uden Slaveri, og kunde siden undertrykke ethvert Forsøg paa at faa det frem.

— Efter at John Brown havde bragt de oven omtalte Slaver i Sikkerhed, kom han ikke mere til Kansas, hvor han mente, han kunde undværes. Han havde endnu mere at gjøre mod Slaveholderne, men det var paa et andet Sted.

I Begyndelsen af Juli Maaned 1859 kom en ældre Mand med sine to Sønner nord fra til Virginia og forpagtede en Gaard tæt ved Byen Harpers Ferry ved Potomac-

floden. Manden, der sagde, at han var Landmand og hed Smith, havde hvidt Haar og et langt bølgende Skjæg; hans Sønner vare unge Mænd og saae ud til at være godt vante til Bondearbejde, vind- og vejrbidte, som de vare. De toge strax fat paa Arbejdet, og de modtoge ofte Pakker og Kasser med Jærnbanen, som gaar igjennem Harpers Ferry, og sagde, at det var Avlsredskaber og saadanne Ting, som de behøvede til deres Arbejde.

Byen Harpers Ferry er bygget under en Bjærgkam, som gjennemskæres af Potomacfloden, og har en meget romantisk Beliggenhed. To lange Gader, som ligge paa Højde med Flodbredderne, danne Byens Hoveddel, og der fra kravle Husene op ad Bjærgskraaningerne med Udsigt ned over Floden. En stor Vaabenfabrik, tilhørende de Forenede Stater, giver Arbejde til en Del af Befolkningen og fremkalder noget Liv og Travlhed til den ellers stille By. Det store Tøjhus staar midt i Byen.

Natten til den 17de Oktober (1859) kom der en Flok Mænd til Tøjhuset, førte af den langskjæggede Bonde, som i Foraaret under Navnet Smith havde forpagtet Gaarden i Nærheden; de overrumplede og bandt de tre Vogtere ved Porten og satte sig i Besiddelse af Tøjhuset. De vare to og tyve Mand i alt, fem sorte og sytten hvide, og det var John Brown og hans to Sønner, Oliver og Watson, der under Navnet Smith havde forberedt og udført dette Vovestykke. De havde saaledes Tøjhuset i deres Magt, før nogen i Byen anede, hvad der var paa Færde, og gave sig rask til at sætte det i Forsvarsstand; thi de to og tyve Mand havde i Sinde af føre Krig mod Slavemagten.

Det kunde synes Galskab, hvad de toge sig for; men i alt Fald var der dog nogen Metode i Galskaben. John Brown vidste, at han ved at sætte sig i Besiddelse af Tøjhuset altid vilde have Vaaben nok til sin Raadighed. Hans Plan var at afskære al Forbindelse mellem Byen og Omverdenen, opsnappe de velhavende Beboere i Omegnen

og holde dem som Gisler, til de forsynede ham med Penge og Fødevarer; hans Kammerater uden for Byen vare allerede i Færd med at skære Telegraftraadene ned og opbryde Jærnbaneskinnerne for at hindre, at Meddelelse om deres Forehavende skulde spredes ud over Landet. I Løbet af Sommeren havde Brown og hans Sønner undersøgt Bjærgegnene der omkring og holdt Forbindelse med en Del Slaver, og de ventede nu at faa Forstærkning af en Del Negere, hvem de kunde forsyne med Vaaben fra Tøjhuset og derpaa trække sig med hele Styrken op i Bjærgene, hvor de vare i Stand til at indtage en tilstrækkelig fast Stilling. Her fra haabede han saa ved en Række af Angreb paa Slaveejerne at gjøre dem det saa broget langs hele Grænsen af Slavestaterne, saa de efterhaanden maatte nødes til at fortrække, og at Slaveriet saaledes gradvis kunde blive drevet længere og længere mod Syd. Han havde i en By i Connecticut ladet lave et Tusende Stykker Vaaben, der bleve kjendte under Navn af John Browns Lanser. Disse Lanser vare simpelthen et Slags brede, tveæggede, tilspidsede Knive, satte paa sex Fod lange Stokke; de vare af John Browns egen Opfindelse og skulde rimeligvis tjene som Vaaben for Slaverne, der vare ukjendte med Brugen af Skydevaaben; og det var dem, han i Sommerens Løb havde faaet tilsendte i hine Kasser.

Saaledes havde John Brown forberedt det Dødsslag, han vilde rette mod Slavemagten.

Han og nogle af hans Medhjælpere vare altsaa om Natten blevne Herrer i Byen ved at tage Tøjhuset i deres Magt, og kort efter Daggry havde de over tresindstyve Borgere indesluttede som Fanger i Tøjhuset. De arresterede enhver Borger, de mødte. Naar de forbavsede Fanger spurgte om Meningen med deres Fængsling, fik de til Svar, at det var for at hjælpe til Slavernes Frigjørelse. Spurgte de om, paa hvis Befaling det skete, lød Svaret: »Paa den almægtige Guds«.

Hvis John Brown og hans Mænd i Løbet af Formiddagen havde forladt Byen og vare gaaede til Bjærgene, kunde de have gjort det uhindret; men det gjorde de ikke. Ved Middagstid kom det første Kompagni Soldater til Byen, og hermed var deres Skæbne bestemt.

De Mænd, John Brown havde sat i Arbejde eller paa Forpost uden omkring Byen, bleve strax dræbte af Tropperne, men Tøjhuset var ikke saa let at tage. Før Aften var der 1500 Soldater i Harpers Ferry, og hele Landet gjenlød af Rygterne om dette forbavsende Oprør. Ved Aften var Antallet af dem, der holdt Tøjhuset besat, svundet ind til syv Mand, og kun tre af dem vare usaarede. Fra alle Sider var der blevet skudt ind i Tøjhuset, til Mørket nødte Soldaterne til at standse dermed. Natten igjennem sad John Brown mellem sine to Sønner, af hvilke den ene var død, den anden døende, og ventede paa, at Dagen skulde bryde frem og gjøre ende paa Striden.

Næste Morgen blev Døren slaaet ind, og hermed var John Browns Forsvar til Ende; de tresindstyve Fanger, han havde, hørte med Jubel Dørenes Fald som Signalet til deres Frelse. Da Soldaterne brøde ind, laa John Brown dér mellem Ligene af sine to Sønner, som nu begge vare døde; en anden død Mand laa tæt derved, og de tre usaarede stode med deres Bøsser vendte nedad som Tegn paa Overgivelse. Før John Brown kunde sige noget, havde en Løjtenant slaaet ham paa Hovedet med sin Sabel, og en Soldat stak ham i Siden med sin Bajonet, efter at han var falden. En af hans Mænd blev ogsaa stukken ned af Soldaterne, men de to andre slap uskadte bort i Mængden, uden at man lagde Mærke til, at de hørte til Oprørerne.

Resten af gamle John Browns Historie er snart fortalt. Han blev dømt af Staten Virginia for Mord, Forræderi og Oprør; under Rettergangen laa han for det meste i en Feltseng, hvor fra hans Saar ikke tillod ham at rejse sig, og

liggende her hørte han sin Dom; han og to af hans Medhjælpere dømtes til at hænges.

I en Tale, han holdt for Domstolen kort før sin Død, sagde han, at han havde lært af Bibelen, at hvad han vilde, Menneskene skulde gjøre mod ham, skulde han ogsaa gjøre mod dem; at han skulde mindes dem, som vare i Lænker, og føle sig som lænket med dem; at han havde prøvet paa at handle efter denne Lære og troede at have gjort Ret deri. »Og nu, hvis det synes nødvendigt, at jeg skal miste mit Liv, for at Retfærdigheden kan ske Fyldest, og blande mit Blod fremdeles med Blodet af mine Børn og med Blodet af Millioner i dette Slaveland, hvis Rettigheder ere tilsidesatte ved skjændige, grusomme og uretfærdige Forordninger, da lad det ske.«

Han læste meget i Bibelen, men vilde ikke have Besøg af nogen af Slavestaternes Præster, da han var overbevist om, at ingen Mand, der forsvarede Slaveriet, kunde være en ærlig Kristen.

John Brown blev hængt, og Loven skete Fyldest. I Syden kaldtes han en skammelig Oprører, i Norden en Helt, der ofrede sit eget og tre Sønners Blod for at fri de stakkels trælbundne Negere. Havde han siddet paa Præsidentstolen i Steden for Slavemagtens lydige Tjener, James Buchanan, havde maaske Slaveriets Ophævelse foregaaet nogle Aar tidligere, og John Browns Navn vilde have været kjendt lige saa vidt, som Abraham Lincoln's nu til Dags.

X.

Tilbageblik. — Garrison og Lincoln. — Frigivelsen. — Negerne under Krigen.

Før vi gaa over til at dvæle ved de følgende Begivenheder, er det bedst at tage et lille Overblik over de

Spørgsmaal, der havde bestemt Præsidentvalgene i de sidste tyve Aar.

I Aaret 1841 havde det »demokratiske« Parti haft Regeringen i sine Hænder i fyrretyve Aar, og dette Partis Hovedstyrke var Sydstaternes Slaveholdere. Lige fra den Tid, da Forfatningen blev vedtagen (1787), havde det politiske Grundspørgsmaal været, om de Forenede Stater skulde være en løs Forbindelse mellem indbyrdes uafhængige Republikker, hvor hver Stat kunde bestemme for sig: om, hvor længe og under hvilke Betingelser den vilde være sammen med de øvrige Stater, — eller der skulde være en stærk Fællesregering, under hvilken hver enkelt Stat maatte bøje sig, og som kunde byde hver enkelt Stat at blive i Unionen.

Det »demokratiske« *) Parti holdt paa det første; men saa længe Demokraterne i Syden (Slaveholderne med de mange Stemmer) kunde besætte Præsidentstolen, fandt de ikke Anledning til særlig Misfornøjelse med den stærke Fællesstyrelse; og de holdt med stort Held Whigpartiet fra Regeringen lige fra 1801 til 1841. Da maatte de vige Pladsen for Whiggerne, men vandt den igjen efter fire Aars Forløb.

Det var paa Spørgsmaalet om Indlemmelsen af Texas, at det lykkedes Demokraterne at sejre efter de fire Aars Forløb (1844) og faa valgt J. K. Polk; men naar Whigpartiet fik en af sine Mænd valgt næst efter (1848), var det mere, fordi samme Mand (Taylor) var hele Folkets erklærede Yndling, end fordi Partiet var blevet stærkt, hvilket viste sig klart nok ved de to følgende Valg (1852

---

*) Det er maaske ikke overflødigt at bemærke, at man ved de amerikanske Partinavne maa se bort fra Ordenes egentlige Betydning. „Demokraterne" bestode den Gang, og gjøre saa endnu, for en stor Del af de aristokratiske Sydboere, mens „Whiggerne" og siden „Republikanerne" have deres Hovedstyrke i Nordstaterne. Negerne ere ikke „Demokrater".

og 1856), da Kampen stod paa, om Kansas-Nebraska skulde være slaveholdende eller ej, thi da toge Demokraterne Magten igjen.

Harmen over Kansas-Nebraska-Loven, hvis Gjennemførelse Slaveholderne i Øjeblikket ansaa for en stor Sejr, bragte en Del frisindede Mænd til at mødes i Michigan 6te Juli 1854 og danne et nyt Parti under Navn af »Republikanere«. Dette Parti rejste sig som et Modtryk mod Slaveriets videre Fremtrængen og var et Udtryk for den Folkestemning, Garrisons Virksomhed havde skabt. Det vandt hurtig Tilhængere og opstillede ved Præsidentvalget to Aar senere sin egen Kandidat, den fra Kalifornia bekjendte Frémont. Denne Gang lykkedes det ikke; men i 1860 havde det unge, livskraftige Parti vundet en saadan Styrke, at det kunde sætte sin Kandidats Valg igjennem. Det var en fattig Sagfører, Søn af en Bonde i Illinois, en sær kantet og kejtet Fyr, der valgtes til Præsident. Han kjendtes mest under Navn af den ærlige Abraham, men blev snart den verdensberømte Abraham Lincoln.

»Han er en simpel og ukjendt Skovmand«, raabte Sydboerne, da der var Udsigt til, at han skulde blive valgt, »han er ikke nogen Gentleman«.

Dog var Abraham Lincoln ikke nogen Gentleman, har Amerika aldrig frembragt nogen, og hvad hans Ukjendthed angik, varede den ikke længe.

Saa snart han var valgt, erklærede Sydstaterne, at de vilde træde ud af Unionen, og der kunde være flere Grunde for dem til at gjøre dette. Det saas klart af den Folkestemning, der var rejst i Norden, at de ved at blive i Unionen aldrig vilde kunne vente at beholde Slaveriet i Ro, hvad de derimod havde Grund til at haabe, naar de kom til at danne et Rige for sig selv. Mange af de rige Slaveholdere ønskede ogsaa at gjenaabne Slavehandelen paa Afrika, da de, som de sagde, maatte betale to Tusende

Dollars for hver Slave i Virginia, mens de kunde faa dem fra Afrika for halvtredsindstyve Dollars Stykket.

Naar saa tillige den Anskuelse var fastgroet hos Sydboerne, at hver Stat havde Ret til at udskille sig efter eget Tykke, kan man ikke undres over, at de nu grebe Lejligheden til at gjøre det.

For Abraham Lincoln stod denne »Ret« som den største Uret og tillige den største Ulykke, der kunde ske. Og for enhver fremsynet Politikers Blik maatte der ved en slig Adskillelse mellem de Forenede Stater vise sig et Billede af bitter og endeløs Strid mellem de to Riger, der saaledes vilde opstaa. Grænsespørgsmaal, Toldspørgsmaal og meget andet kunde, hvor ingen naturlig Grænse fandtes, volde evige Bryderier. Derfor blev det Lincolns Opgave først og fremmest at bevare Unionen og dernæst at se, hvordan Slavespørgsmaalet kunde ordnes.

Naar Garrison sagde: »Ingen Union med Slaveholdere«, og naar han var villig til at opgive Unionen for at faa Slaverne fri, laa der en Selvmodsigelse heri; thi ved at opgive Foreningen med Sydstaterne tabte man sin Ret til at blande sig i deres Slavehistorier; men naar Lincoln skød Spørgsmaalet om Slavernes Frigjørelse bag ved Spørgsmaalet om Unionens Bevarelse, var han heller ikke i fuld Overensstemmelse med sig selv; thi det var som Slaveriets Modstander, han var valgt.

Sagen var, at hverken Garrison eller Lincoln eller noget andet Menneske i Verden paa dette Tidspunkt var i Stand til at kunne se, hvordan Knuden skulde løses, saa baade Slaveriet kunde ophæves og Unionen bevares.

Det er imidlertid værd at lægge Mærke til, at fra det Øjeblik, da Lincoln træder frem og siger, at han vil bevare Unionen for enhver Pris, bærer Garrisons Blad »Befrieren« ikke længere de Ord som Bannermærke: »Ingen Union med Slaveholdere«. Ved at stryge disse Ord erkjendte han Lincoln for at være Høvdingen, han fra nu af maatte

tjene, og intet sætter Garrisons Karakter og Tænkemaade i et skjønnere Lys end dette, at han, der havde ledet Bevægelsen saa vidt, nu kunde følge den ny Leder, som Folkeaanden havde kaaret.

Mens Lincoln nu leder de store Begivenheders Gang, mens Krigen raser, og Sydstaterne tvinges til at forblive i Unionen, hjælper Garrison til gjennem Skrift og Tale at fremkalde og udvikle den Folkestemning, der endelig gjorde det muligt for Lincoln at stole paa, at han havde Folket bag sig, naar han erklærede Negerslaveriet for ophævet. Garrison kom til at indse, at en Gjenoprettelse af Unionen under de gamle Former vilde være en Umulighed, og dette har vel mere end noget andet styrket ham til at kunne følge og støtte Lincoln.

— I April 1861 begyndte den Borgerkrig mellem Nord- og Sydstaterne, som endtes ved Overgivelsen af Lee's Armé i April 1865, og som havde til Følge, at Sydstaterne maatte træde ind i Unionen igjen, og at Negerslaveriet blev ophævet. Vi skulle ikke her opholde os ved Krigens Gang, da den er godt skildret andensteds, men kun kaste et Blik paa Negernes Stilling i den.

»Hvad kommer Slaverne os ved«, sagde Soldaterne fra Norden i Begyndelsen af Krigen. De kæmpede for at bevare Unionen, og mange af dem vilde aldrig have gaaet i Krig for Slavernes Skyld; men efterhaanden, som de gjorde Bekjendtskab baade med Negerslaverne og deres Herrer, forandrede Stemningen sig, og mange vare de, som under selve Felttogene bleve Abolitionister.

Da General Butler, der ellers ikke var imod Slaveriet, saae, at Slaverne af deres Herrer bleve satte til at gjøre Skansearbejde, erklærede han dem for at være Kontrabande lige saa vel som andet af Fjendens Ejendom, og naar han fik fat paa nogen af dem, lod han dem arbejde paa Forskansninger imod deres forrige Ejere.

Da General Frémont, mens han laa i Missouri, saae,

at de derværende Slaver vare loyale, mens deres Herrer var fjendtligsindede, erklærede han, at alle loyale Mænd skulde være fri Mænd; men da siden en anden General fik Frémonts Plads, forandrede han det og tillod de forræderske Herrer at afhente deres Slaver.

Der var fra først af den mest forbavsende Uenighed og Uklarhed i Forholdet til Slaverne, og selv om man i Hjærtet kunde ønske Negerne frigivne, mente man ikke, at man kunde andet end i Almindelighed respektere Fjendens »Ejendomsret« til deres Negere, og hjælpe til at fange og tilbagelevere saadanne Negere der vare løbne nord paa og ikke vare tagne som Krigsbytte. Det var kun faa Officerer, der som Garfield kunde sige, at hans Krigere ikke vare komne her for at gaa paa Jagt efter Negerne.

Selv mod de fri Negere i Norden vare Fordommene endnu saa stærke, at Kongressen først i 1862 vedtog en Lov, der tillod Oprettelsen af »afrikanske Regimenter«. Det var ikke faa af de fri Negere i Norden, der ønskede at komme deres trælbundne Brødre til Hjælp; men da det første afrikanske Regiment gik ud fra Massachusetts, maatte den drage syd paa ad Søvejen, da man ikke turde lade den passere gjennem New-York, hvor det paa den Tid endnu vilde være farligt for en sort Mand at vise sig i Landets fri hvide Borgeres Uniform; men kun faa Maaneder varede det, før Stemningen forandredes. Negerne kæmpede tappert, og da de skulde have mindre Lønning end de hvide Soldater, nægtede de helt at tage mod noget, indtil de kunde anses for at være ligeberettigede med deres hvide Kammerater. Det var noget nyt, at Amerikanerne helt ud skulde betragte Negerne som deres ligeberettigede Medmennesker, og det var vanskeligt for Negerne at vænne dem dertil; men Agtelse kan man aftvinge Folk, enten man er sort eller hvid; og de sorte Krigere skaffede sig Agtelse, saa New-Yorks fine Borgere ikke alene tillode dem at marchere

gjennem deres fineste Gade, men samledes tusendvis for at se og hilse paa dem.

XI.

Slutningsbemærkninger om Garrison.

Det var en stolt Dag, den første Januar 1863, da tre Millioner Slaver i de Forenede Stater bleve frigivne; det var en Hædersdag for Nationen, da den sagde sig løs fra en henved halvtredje Hundrede Aar gammel Synd; det var en Hædersdag for Lincoln, da han vovede den endelige Afgjørelse; men for ingen var Dagen saa stor, saa fuld af uvisnelig Hæder som for William Lloyd Garrison, thi det var Garrisons Arbejde gjennem en Menneskealder, Lincoln den Dag satte Kronen paa; og vi have Ret til at sige: Uden Garrison ingen Lincoln; uden »Befrieren« af 1831 kunne vi ikke tænke os Befrielsen af 1863.

Garrison spaaede sandt, da han sagde, at hans Blad »Befrieren« skulde blive ved at holde sig og tale Slavernes Sag, til en almindelig Befrielsens Dag skulde komme; han sluttede det først 1865 efter 35 Aars Bestaaen og efter at have set den Sag sejre, for hvilken han havde begyndt at udgive Bladet. Den sjældne Lykke havde han at se sit Livs lange Arbejde kronet med Held og ikke at dø, før det var fuldbragt.

Han havde begyndt at arbejde under stor Modstand; men han havde fortsat, medens den Slægt, der havde gjort Modstand, lidt efter lidt sank i Graven eller blev affældig, og en ny Slægt, der fra Ungdommen var vant til at lytte til hans Ord og læse hans Skrifter og var næret af hans Tanker, voxede op til at kunne gjøre, hvad han saa længe havde krævet af Folket: ophæve Slaveriet.

Det var imidlertid langt fra, at Samtiden i sin Helhed forstod Garrisons Betydning og var i Stand til at skatte

den, og man kan endnu den Dag i Dag i de Forenede Stater finde Lærebøger i Folkets Historie, hvor Garrison ikke nævnes med et eneste Ord, saa det kun er i de senere Aar, at han begynder at komme til sin Ret; men dette kan vel forklares deraf, at en forholdsvis stille Virksomhed i det hele ikke saaledes agtes og forstaaes af Mængden som det, der paa en eller anden Maade er noget Rabalder ved; dog den Tid maa vel komme, da en Mand som Garrison ikke kan blive overset, og da Borgerkrigen i de Forenede Stater ikke anses for mere værd at have Kjendskab til i sine Enkeltheder end den Menneskealder, som gik forud.

Lincoln viste dog paa flere Maader, at han forstod og skattede Garrison, og da i 1868 en Sum af 30,000 Dollars blev foræret til Garrison, samlet væsentlig i de Forenede Stater, men til Dels ogsaa i England, var dette ogsaa et Vidnesbyrd om, at dog en Del af Folket forstod og paaskjønnede, hvad han havde haft at betyde. Dog mere end noget andet Hæderstegn glædede det Garrison, naar Negerne i overstrømmende Taknemmelighed samledes omkring ham, hvor han kom, som de ogsaa samledes og takkede Lincoln. De kunde tage ham og bære ham paa deres Skuldre hen til Talerstolen, som de gjorde i Charleston 1864, og de kunde juble, naar han vilde tale til dem.

»Sir«, sagde en frigiven Slave ved ovennævnte Lejlighed i en Tale til Garrison, — »Sir, det er med unævnelig Glæde, at jeg byder Dem, de stakkels fattige, nedtrampede Slavers trofaste Ven, Velkommen iblandt os. Jeg har læst om de mægtige Arbejder, De har haft for dette herlige Maal. Her ser De for Dem Deres Værk. Tre Børn vare røvede fra mig, og jeg stod alene. Mangen en Nat laa jeg søvnløs paa min Pude, fra jeg gik i Seng om Aftenen, og til jeg stod op om Morgenen. Jeg mistede en kjær Hustru, og efter hendes Død blev vor lille Datter, der var hendes udtrykte Billede, tagen fra mig. Jeg bad og anraabte med al en Faders Kjærlighed om at faa hende til-

bage, men Svaret lød saadan: »Hvis du ikke lader være at plage mig, skal jeg sælge dem bort til en anden Stat«. Jeg takker Gud, at ved Deres Hjælp har jeg faaet dem tilbage.« . . . . Manden stod med to gjenfundne Døtre ved Siden af sig, mens han talte; de bare en smuk Blomsterkrans, som de bade Garrison modtage.

I sit Svar sagde Garrison bl. a.: »Jeg hader Slaveri, som jeg ikke hader noget andet i Verden. Det er ikke blot en Forbrydelse, men det er en Sum af alle Forbrydelser; det er ikke blot en Synd, men det er Syndernes Synd imod den almægtige Gud . . . Det var ikke paa Grund af eders Hudfarve eller Race som Folk, at jeg forsvarede eders Sag; men fordi I vare Børn af den samme Fader, skabte i det samme guddommelige Billede, med de samme umistelige Rettigheder, og lige saa berettigede til Frihed som den stolteste Slaveholder, der nogen Sinde har vandret paa Jorden.« . . .

— Da Englænderne paa den Tid, Garrison og hans Venner begyndte deres Virksomhed i Amerika, vare nær ved at være færdige med deres Arbejde for at faa Slaveriet afskaffet i de britiske Kolonier, var det naturligt, at Amerikanerne søgte en Del Hjælp og Støtte dér, og Garrison gjorde derfor flere Rejser til England, hvor han blev vel modtagen af Mænd som Brougham, Buxton, Clarkson, Macaulay, O'Connell o. fl., og det lykkedes ham at faa selve George Thompson til at gjøre en Tur med til Amerika for ved sin store Veltalenhed at hjælpe de amerikanske Abolitionister, uden at den Gavn, han kom til at gjøre, dog blev saa stor, da Uviljen mod Abolitionisterne i en særlig Grad kom til at gaa ud over denne Englænder, der vilde komme og hjælpe dem. Heller ikke kunde Garrisons Venner i England, da Borgerkrigen brød ud, forhindre, at den engelske Regering, med Lord Russell som Udenrigsminister, stillede sig nærmest paa Slavestaternes Side; men

uden Betydning var hans Forbindelse med de britiske Menneskevenner dog ikke.

To Aar efter Borgerkrigens Slutning gjorde han igjen en Rejse til England for at se til sine Venner dér, og til Frankrig for at besøge to af sine Børn, der vare i Paris. Ved et Festmaaltid, der gaves i London til Ære for ham, udtalte John Bright, at »Garrison er Skaberen af den offentlige Mening, der har gjort Slaveri hadefuldt og gjort Frihed mulig i Amerika . . . . Ham blev det givet paa en Maade, som ikke ofte bliver dem til Del, der udrette store Ting af den Slags, at se den modne Frugt af sin Virksomhed.« — Og Hertugen af Argyll sagde i en Tale bl. a.: »Vi kunne alle forstaa, hvilken Glæde den maa føle, der som vor højtærede Ven efter flere Aars Ringeagt og Nedtrykkelse . . . til sidst finder sig selv anerkjendt af sine Landsmænd og af Verden som en sejrende Sags Profet og Apostel.« — John Stuart Mill uddrog i sin Tale nogle Læresætninger af Garrisons Liv. »Tragt efter noget stort; tragt efter Ting, som ere vanskelige«, sagde han. »Hvis man tragter efter noget ædelt og faar Held til at naa det, vil man i Almindelighed finde, at det ikke er det eneste, man har faaet Held til.« End videre sagde han, at Antislaveribevægelsen har virket frigjørende paa Amerikanernes Sind. Folket er kommet til at tænke over Grundspørgsmaalene for Samfundet og Regeringen, og det er noget, man kan vente sig meget godt af.

Af Garrisons Tale ved denne Lejlighed ere følgende Par Smaauddrag maaske det værdifuldeste: »Jeg maa her frasige mig med hele min Sjæls Alvor enhver særlig Ros for nogen Ting, jeg har gjort. Jeg har simpelthen prøvet at bevare min Sjæls Renhed for Gud og at gjøre min Pligt. Jeg har nægtet at gaa med Mængden til det onde. Jeg har prøvet paa at frelse mit Land fra Ødelæggelse. Jeg har søgt at frigjøre dem, som vare i Lænker; men alt dette burde jeg gjøre.« Og ud af sin egen Livserfaring sagde

han: »Ingen, som forsvarer det rette og arbejder for Reformer, behøver at frygte; for man vil, man maa sejre, naar man har en retfærdig Sag. Lige meget, hvor faa der i Begyndelsen have Lyst til at samles om den Fane, man har rejst: naar man kæmper uden at vakle, uden at gaa paa Akkord, naar man har en Tro, der ikke kan rokkes, fordi den er lænket til den eviges Trone, er det bare et Tidsspørgsmaal, naar Sejren skal komme og lønne ens Arbejde.« —

Lord Russell gjorde ved samme Lejlighed en offentlig Undskyldning for den fjendtlige Stilling, han fra først af havde indtaget over for de Forenede Stater, og erklærede sig selv for en Beundrer og varm Ven af Garrison.

Efter at Garrison saaledes var hædret i London, kappedes andre engelske Byer om at følge Hovedstadens Exempel, saa Garrisons sidste Rejse gjennem England blev et Triumftog.

— — Garrison havde ofte talt haarde Ord imod det amerikanske Præsteskab, der fra først af paa faa Undtagelser nær støttede og forsvarede Slaveriet; til Gjengjæld derfor blev han erklæret for en vantro, noget, som jo altid var lettere end at modbevise ham. Vantro var han ikke, men Præsteskabets Usselhed havde nødt ham til at tænke for sig selv, og hvor vidt han saa tænkte Ret i alle Dele, skulle vi ikke her undersøge. »Det kristne Navn«, sagde han, »har for længe siden ophørt at være forhadt; det er blevet anset og populært. For atten hundrede Aar siden var det et Tegn paa Vanære og sikkert Vidnesbyrd om Kjætteri og kostede dem, som antoge det, Ære, Fred, Rigdomme, personlig Sikkerhed og Livet selv; nu er det et pynteligt Paahæng.« — Om Bibelen sagde han, at det var hans Lærebog og den bedste Bog, han kjendte. Som en guddommelig Bog kunde han ikke forstaa den; som et Menneskeværk kunde han maale den til Bunden. »Hvem, der antager den som sin Herre, vil nødvendig komme til

at staa i Trælleforhold til den; hvem, der gjør den til sin Tjener under Sandhedens Ledelse, vil finde den meget nyttig. Den maa undersøges, kritiseres, antages eller forkastes som enhver anden Bog uden Frygt og uden Forkjærlighed. Hvad godt der er i den, vil være ildfast; hvad der er forældet eller uægte, lad det blive behandlet i Forhold dertil.« — »Min Tillid er til Gud, min Hensigt at vandre i hans Søns Fodspor, min Glæde at blive korsfæstet til Verden og Verden til mig.«

— »Han var altid modig og fuld af Haab«, siger Oliver Johnson om ham. »Aldrig i noget eneste Tilfælde saae jeg ham forsagt; hans Tro paa sin Sags Godhed og paa Guds almægtige Forsyn var saa ubetinget, at han var lige rolig og glad under klar som under skyfuld Himmel. Jeg har set ham Gang efter Gang, naar Udgifterne ved »Befrieren« overstege Indtægterne, og han ikke vidste, hvorfra Pengene skulde komme til at underholde hans Familje; men aldrig faldt der nogen Skygge paa hans Sind af den Grund; han havde hengivet sig med alle sine Kræfter til en Sag, som han troede havde Himlens Bifald og Bistand, og han tvivlede ikke paa, at han paa en eller Maade vilde blive hjulpen. Og Hjælpen kom altid, — stundum paa den mest uventede og overraskende Maade. Hans selvfornægtende Hengivelse til sit Arbejde rørte og aabnede Hjærterne hos alle, som saae det, og fik dem til at støtte ham og hjælpe ham over Pengeforlegenhederne. Selv om han i den største Forlegenhed havde været vis paa, at han kunde have gjort sit Blad indbringende ved den mindste Afvigelse fra sine Grundsætninger, ved at slaa af paa et eller andet eller ved at tilbageholde en upopulær Sandhed, vilde han aldrig have ladet sig friste deraf.« »Med Gud er én Mand en Majoritet«, skal han have sagt, og hans Liv stadfæster Sandheden af dette Ord.

Sine sidste Aar levede William Lloyd Garrison paa sin Gaard Roxbury i Massachusetts i en lykkelig Familjekreds

med Børn og Børnebørn omkring sig. Her fra søgte han lige til det sidste at gjøre al den Gavn, han kunde, navnlig ved at hjælpe Negerne til rette med at leve og ernære sig som fri og hæderlige Borgere. Og her døde han i Maj 1879, 73½ Aar gammel.

En Kvartet af Negersangere sang en Hymne ved hans Grav. Hvem skulde vel ogsaa kunne synge for ham som de!

Kristian Østergaard.

Hertugen af Saint-Simons Memoirer*).

Ludvig XIV.'s Regering omfatter et Tidsrum af halvfjerdsindstyve Aar eller dog mindst et halvt Hundrede Aar, naar man blot vil medregne den Tid, han selv førte Regeringen. Bedømmelserne af denne Tidsperiode afvige stærkt fra hverandre; Aarbøgerne vide at berette om glimrende Fremtoninger, men ogsaa om grænseløs Elendighed; Ludvig XIV. havde fuldendt Frankrigs Enhed, vundet sit Land den første Plads blandt Fastlandsmagterne, gjennemført Centralisationen i Statsstyrelsen, og der gives derfor for Tiden næppe nogen Franskmand, som ikke med Tilfredsstillelse ser tilbage paa disse Resultater; Ludvig XIV.'s Tidsalder har derhos vundet end yderligere Glans ved sin Litteratur, der naaede et klassisk Standpunkt.

Dette hæderkronede, glimrende Billede falder først og fremmest i Øjnene, naar man sysler med Frankrigs Historie i det syttende Aarhundrede; men ved en nøjere Prøvelse finder man dog, at disse Goder bleve betalte med en høj Pris, med Folkets Elendighed og de regerende Kredses voxende moralske Nedværdigelse.

Med disse sidste Kredse stifte vi et fortroligt Bekjendtskab gjennem Hertugen af Saint-Simons Memoirer, som

---

*) Efter Ferd. Lotheiszen: Zur Sittengeschichte Frankreichs Lpz. 1885.

høre til de vigtigste Optegnelser, vi have om Kong Ludvig, »Roi Soleil's« sidste Levetid og det følgende Regentskab.

Hertugens Fader var under beskedne Forhold kommen til Ludvig XIII.'s Hof; som anden Søn af en lidet bemidlet Marquis var han traadt i Kongens Tjeneste, et Lykkens Lune hævede ham hurtig i Vejret, da han som Page vandt sin Monarks Naade ved sit behagelige Væsen og Tjenstivrighed, og Ludvig knyttede ham nøje til sine Omgivelser, udnævnte ham til sin første Kammerherre og overdrog ham Statholderskabet Blaye.

Flækken Blaye var i og for sig ubetydelig, men fik en særlig Vigtighed ved sin Beliggenhed paa højre Bred af Garonne og ved sit Kastel paa en høj Klippe, der behersker Forbindelsen mellem Guienne og Saintonge.

Den unge Saint-Simon viste sig den kongelige Naade værdig og forblev jævn og beskeden, retskaffen og moralsk uplettet; hvor han mægtede det, søgte han at være hjælpsom, men forlangte aldrig noget for sig selv. Kongen forfremmede ham af egen Drift til Hertug og Pair af Frankrig, men maatte i 1637 fjærne ham fra Hoffet, da Richelieu holdt bestemt herpaa, og Saint-Simon trak sig nu tilbage til Blaye, hvor fra han vedligeholdt en hemmelig Brevvexling med sin kongelige Ven, indtil Kardinalens Død atter kaldte ham tilbage til Hove; dog han indtraf blot saa betimelig, at han kunde trykke sin kongelige Vens Øjne til, hvorpaa han atter i Stilhed vendte tilbage til Blaye.

Det vanvittige og frække Rænkespil, som tog sin Begyndelse med Dronning Annas Regentskab, var Saint-Simon højlig imod; han blev fornærmet og tilsidesat, men da Frondekrigen brød løs, bevarede han en urokkelig Troskab mod den unge Konge; forgjæves søgte Frondens Medlemmer at trække ham over paa deres Parti ved store Løfter, og forgjæves lokkede Spanierne ham til Frafald, i det de gave ham Udsigt til Rigdomme og høje Værdigheder; Saint-Simon afviste med Heftighed Oprørernes Sendemænd, rustede

paa egen Bekostning en Flok Krigsmænd og forsvarede sig saa længe i Blaye, til Kongen nærmede sig i Spidsen for en Hær, undsatte ham og herved sikrede sig Vejen til Bordeaux.

Det er betegnende for Saint-Simons Karakter, at han i den kritiske Tid ikke blot tilbageviste alle Frondens Tilbud, men ogsaa afslog Marskalkstaven, som Kongen vilde give ham, thi det skulde ikke hedde sig, at han havde søgt Løn for sin Troskab.

At Saint-Simon efter Oprørets Betvingelse blev forglemt, vækker ikke vor Forundring, og selv ventede han sig da heller ikke andet; ikke engang sine Krigsomkostninger fik han godtgjorte, og dog havde han ved sine Rustninger sat sig i en saadan Gjæld, at den senere sved stærkt endnu til hans Søn.

Saint-Simon var tvende Gange gift; hans første Ægteskab forblev barnløst; hans anden Hustru, hvem han ægtede højt oppe i de Tres, fødte den 16de Januar 1675 i Versailles en Søn, som fik Titelen »Vidame« af Chartres; Kongen og Dronningen stode Faddere til Drengen, som allerede i en Alder af femten Aar blev bragt til Hoffet, thi saaledes var det Kongens Vilje, der med ubøjelig Konsekvens vilde nedværdige den franske Adel til en Hofadel.

Versailles-Hoffet med al sin Glans frembød ganske vist en stor Fare for en livlig Drengs aandelige og moralske Udvikling. Maatte Kongedømmets overvældende Magt ikke blænde ham? Maatte han ikke beundre alt, hvad han her saae? Selv Lasten syntes undskyldelig, naar den blot dulgte sig bag den ydre Velanstændigheds Slør. Mange unge Mennesker hvirvledes ned i denne Livets Malstrøm og lede ynkelig Skibbrud; men den unge Vidame af Chartres bukkede ikke under; han havde arvet sin Faders ubøjelige moralske Karakter, og hans Sjæl havde allerede faaet sit faste Præg, da han første Gang blev forestillet ved Hoffet. Stolt og moralsk uplettet indtraf han i Versailles, og stolt

og ren forblev han hele sit Liv midt i det fordærvede Selskab, som omgav ham; han tog senere aarlig og i største Stilhed nogen Tid til La Trappe, Klosteret med de strænge Ordensregler.

Som femtenaarig Junker indtraadte han i det første Kompagni af den adelige Nobelgarde for at lære Militærtjenesten, og i Aaret 1692 gik han til Armeen i Flandern. Den unge Soldat medførte fem og tredive Heste og Muldyr for sig og sit Følge, og Felttoget kostede ham mange Penge, da han jo maatte optræde efter sin Stand; men dette var dog ikke til Hinder for, at han viste sig ivrig i Tjenesten og selv tog Haand i Hanke ved de svære Arbejder under Belejringen af Namur, hvormed Felttoget aabnedes under Kongens Overledelse.

Senere traadte han over til Rytteriet, blev Kaptejn, udmærkede sig i Slaget ved Neerwinden og ved Rhinen og kjøbte 1693 et Regiment, i hvis Spidse han som en ungdommelig Mestre de Camp (Oberst) drog i Felten. Samme Aar arvede han Hertugværdigheden ved sin Faders Død og fik ogsaa af Kongen Statholderskabet over Blaye i Arv.

Hans krigerske Løbebane tog imidlertid en hurtigere Ende, end han vel havde tænkt sig; 1702 forbigik Kong Ludvig ham ved Udnævnelsen af nogle Generaler. Krænket herover opgav Saint-Simon Tjenesten, og denne Demonstration tilgav Ludvig ham aldrig ganske; han taalte ikke, at man surmulede over hans Adfærd. Saint-Simon maatte give Møde ved Hove, maatte i Monarkens Selskab hvert Øjeblik afvente hans mindste Vink, men fik ikke mere noget Embede, ingen offentlig Ansættelse, saa længe Ludvig XIV. levede. Den stolte Hertug følte dybt denne Krænkelse og betragtede med uvenligt Øje det glimrende Skuespil, som daglig udfoldede sig for ham, og dog ikke mægtede at føre ham bag Lyset.

Tilmed gjorde han sig ilde set af Kongen og mange Standsfæller ved sin heftige Opposition, hvis man da overhovedet kan tale om Opposition paa hin Tid. Han holdt

sig meget mere til rent ubetydelige Ting, til Spørgsmaal om Etiketten og den høje Adels Æresrettigheder. Snart var det en Strid med Hertugen af Luxembourg, om hvem der skulde have Forrangen, snart en Tvist om de Krav, der rejstes af Kongens uægte Sønner; thi naar Parlamentet samlede sig til et højtideligt Møde, gik Prinserne af Blodet gjennem Salen efter den diagonale Linje, medens Hertuger og Pairs søgte deres Vej langs Væggen, men Ludvig vilde nu ogsaa indrømme sine Sønner, Hertugerne af Maine og Toulouse, Diagonalretten, hvorover Saint-Simon blev ude af sig selv af Harme.

Ikke mindre vigtigt forekom det Spørgsmaal ham, om Parlamentets Præsident under Retsmødet maatte beholde sin Hue paa Hovedet eller ikke. Af lignende Stridigheder gaves der mange; Saint-Simon var stadig paa rede Haand med sine Protester og Demonstrationer for at værne om Højadelens Forrettigheder selv i de mest ligegyldige Spørgsmaal, og Kong Ludvig udbrød en Dag mismodig: »Denne Saint-Simon tænker ikke paa andet end Folks Rang og ligger i Tvist derom med Alverden.«

Ingen vidste i Virkeligheden bedre end han Besked med sine Standsfællers Rettigheder og de fornemme Slægters Genealogi. Naar han behandler disse og lignende Punkter i sine Memoirer, sker det med en trættende Vidtløftighed, som giver Læserne et Indtryk af en smaalig tænkende, indskrænket Aand, og dog var han alt andet end dette, om han end tog grundig fejl i sin Værdsættelse af mange udvortes Sider. Det var ligefuldt ingen sædvanlig Forfængelighed, der besjælede ham; han dreves tvært imod til denne sin Handlemaade ved en alvorlig politisk Tanke; han kæmpede for det styrtede Aristokrati mod en overmægtig Kongemagt og en fremadstræbende Borgerstand. Efter hans Anskuelser skulde det franske Monarki væsentlig støtte sig til Adelen og betro denne Regeringens Styrelse; han tænkte herved paa det engelske Pairsskab og dettes Ind-

flydelse, men han tog fejl, naar han troede, at den franske Højadel kunde gjenvinde en lignende Stilling; den havde engang været i Besiddelse heraf, men uigjenkaldelig mistet den. Selv Kongen tyede jo til Borgere, naar han skulde udnævne Ministre og andre høje Statsembedsmænd.

I sin Harme kalder Saint-Simon engang den stolte Kong Ludvig for »le roi de la vile multitude«, Kongen over den simple Masse.

»Ludvig XIII. holdt af Folk af ædel Herkomst, søgte at lære dem at kjende og udmærkede dem. Herfra skriver sig da ogsaa Ytringen om de tre Pladser og de tre Statuer i Paris: Henrik IV. midt i sit Folk paa Pont-neuf, Ludvig XIII. mellem Adelsmændene paa Place Royale, og Ludvig XIV. mellem Skatteopkræverne paa Place des Victoires; den Statue, der senere blev rejst paa Place Vendôme, bragte ham næppe i bedre Selskab.«

Med sit skarpe Blik saae Saint-Simon i Ludvig XIV. sit Lands største Revolutionsmand, som svækkede alle Monarkiets Støtter, Adelen og Parlamenterne, for at regere alene, men hermed da ogsaa forberedte sin Trones Fald.

Kongen anede dog ikke, hvilken ubønhørlig Dommer han daglig havde ved sin Side. Sædvanligvis skriver man først Mindeskrifter i sit Livs Aften, naar man har tilbragt en stor Del af sine Aar under mindeværdige Forhold, ja maaske endog selv har taget virksom Del i vigtige Begivenheder.

Saaledes var ikke Forholdet med Saint-Simon. Naturen havde udrustet ham med en sjælden Iagttagelsesevne, og det var hans Glæde at gjennemskue Folks Hjærter; hans Hovedønske gik mindre ud paa at fuldbringe store Bedrifter end paa »at opleve ret meget og at lære sin Tids Historie at kjende saa godt som muligt.« Han havde Naturforskerens Lidenskab at ville gjennemtrænge Tilværelsens og Udviklingens Hemmeligheder, og saaledes faldt han tidlig paa den Tanke at optegne, hvad han havde oplevet.

Han begyndte at udføre sin Plan allerede i Juli 1694, da han laa i Lejren ved Gimsheim i Rhinhessen. Senere, da han ikke var sysselsat og altid maatte give Møde ved Hove, skrev han med endnu større Iver. Han hørte, saae, iagttog; han kjendte alle Hofmænd, stod i nær Berøring med mange indflydelsesrige Mænd, og hans Venner maatte fortælle, hvad han ikke selv havde været Øjenvidne til; men ingen anede, hvilket Arbejde han havde viet sig til, og netop denne Hemmelighed blev ham ofte et vigtigt Middel til at skaffe sig Sandheden at vide; havde man vidst, at han skrev Memoirer, havde man skyet ham som Vidne.

Aaringer igjennem optegnede han, hvad han havde oplevet; hans Fortælling er ofte forvirret og skjødesløs, men hæver sig dog ofte til største Livlighed og Kraft; han giver kun en Historie over det franske Hof, men under hans Pen omformes den til en stor Frankrigs Historie.

Saint-Simon vil overalt fortælle Sandheden, men man kan dog ikke undre sig over, at han mangen Gang tager fejl, og at hans Fortælling indeholder Unøjagtigheder. Hans Had gjør ham derhos ofte blind, og han kan hade af ganske Hjærte. Ve den, hvem han vil brændemærke; han finder Ord, man ikke mere forglemmer, og som for alle Tider med ætsende Skarphed fixerer Billedet af den angrebne; men han hader kun, hvad han holder for slet. »Jeg roser mig ikke af min Upartiskhed«, siger han selv engang, »det vilde ogsaa være til ingen Nytte.«

Strax i Begyndelsen af Memoirerne findes en af hine drastiske Skildringer, hvori Saint-Simon er en uovertruffen Mester.

I Aaret 1692 maatte den unge Hertug af Chartres, der senere som Hertugen af Orléans skulde føre Regentskabet over Frankrig, ægte en uægte Datter af Kongen. Hele Hoffet kom i Bevægelse herover, og den unge Saint-Simon saae, at det trak op til Storm, og blev mere og

mere en samvittighedsfuld Iagttager; skjønt han først noget senere efter Hukommelsen nedskrev dette Aars Begivenheder, er hans Fortælling dog et højst mærkeligt Dokument, levende og karakteristisk til den yderste Enkelthed. Prinsens Moder, Elisabet Charlotte af Pfalz, var ude af sig selv over denne Anmodning, hun forlangte, at hendes Søn skulde rejse Modstand, og da han lod sig skræmme af Kongen og ikke vovede at sige Nej, lagde hun i sin Adfærd, selv lige over for Ludvig XIV., aabenlyst sin Harme for Dagen; men Kongen tog intet Hensyn til hende, og Forlovelsen blev deklareret i Versailles.

»Den følgende Dag«, fortæller Saint-Simon videre, »gjorde hele Hoffet sin Opvartning hos Hertugen at Orléans, hos Hertuginden og Hertugen af Chartres; men man sagde ikke et Ord, nøjedes med et Buk, og alt gik for sig i dybeste Tavshed. Derpaa gik man til det store Galleri for at vente Kongen paa hans Vej til Messen; ogsaa Madame (Hertuginden af Orléans) var til Stede, og hendes Søn Prinsen gik hende i Møde for at kysse hendes Haand, hvad han hver Dag plejede, men Hertuginden gav ham et saa lydeligt Ørefigen, at Smækket lød vidt og bredt, og den stakkels Prins var nær ved at dø af Skam i hele Hoffets Nærværelse; de mange Vidner til den hele Scene — ogsaa jeg hørte til deres Tal — bleve stive af Forbavselse.« Dette tyske Ørefigen, »le soufflet sonore«, er blevet berømt gjennem Saint-Simons Fortælling. Det er et lille, men lidet lysteligt Genrebillede, Memoirerne her give; man ser den energiske Datter af det pfalziske Hus, der aldrig følte sig hjemlig ved det franske Hof, midt i det forfærdede Selskab som en tirret Løvinde, foragtende ethvert Hensyn, al Etikette, i hvert Fald en Gru for de glatte, bøjelige Hofmænd.

Dette Ægteskab, som Kongen saaledes paatvang sin Brodersøn, drev denne ind paa en falsk Bane, og Ludvig gjorde alt for at holde ham paa samme; skinsyg afspærrede han ham fra enhver alvorlig Virksomhed, ethvert Embede,

enhver militær Post og bidrog saaledes i væsentlig Grad til at vænne Prinsen til dette udsvævende Liv, som senere skulde oprøre Verden; Ludvig XIV. bærer indirekte en stor Skyld i Regentskabets Orgier, og Saint-Simon véd Besked om en heftig Tvist mellem Kongen og hans Broder, der ligefrem gjorde Ludvig XIV. ansvarlig for Prinsens Udskejelser.

Memoirerne faa særlig historisk Betydning, naar de tale om Kong Ludvig selv; de anerkjende hans Fortrin, hans ridderlige Adfærd, hans Begavelse, hans lette Konversation, men de betone dog fremfor alt hans Egenkjærlighed, hans grænseløse Ærgjerrighed, hans Herskesyge og Ødselhed; den fjortende Ludvig regerede »stadig kun i det smaa, aldrig i det store.« Den unge Iagttager var næppe bleven indført ved Hove, før den bekjendte Krigsminister Louvois døde (1691).

Paa Grund af sin paastaaelige Karakter havde han altid været ubehagelig for Kongen, men havde vidst at holde sig længe ved sit organisatoriske Talent. I Aaret 1691 syntes hans Fald dog nær, da han uventet blev bortreven af et Slagtilfælde. Kongens Uvilje mod ham traadte ved denne Lejlighed ret for Dagens Lys.

»Skjønt jeg ikke var synderlig over femten Aar, vilde jeg dog iagttage Kongens Adfærd ved en saa vigtig Lejlighed«, fortæller Saint-Simon. »Jeg ventede paa ham og fulgte ham paa hans Spaseretur; han lagde sin sædvanlige majestætiske Holdning for Dagen, men samtidig ligesom noget let, noget lettet, der overraskede mig, da jeg den Gang endnu ikke kjendte Forholdene. I Steden for at gaa hen til Springvandene og slaa ind paa forskjellige Spaserevejе, hvad han ellers holdt af, gik han stadig frem og tilbage foran Orangeriet, hvor fra han kunde se den Bygning, hvor Louvois nylig var død, og som han ufravendt fæstede sine Øjne paa.«

Senere skærpedes ogsaa Saint-Simons Blik for Bedømmelsen af de almindelige Forhold, og Ludvigs Politik er Gjenstand for hans skarpeste Fordømmelse. Af de mest interessante Afsnit om Kongen skulle vi her blot meddele nogle Enkeltheder.

»Adelen«, skriver Saint-Simon, »var udmattet ved de lange indre Uroligheder, kuet, tvungen til Underkastelse. Sønnerne af disse Mænd vare uenige, uvidende, letfærdige, nydelsessyge og ødsle; selv de bedste af dem tænkte blot paa at skaffe sig en Stilling; de vare alle hjemfaldne til Trældom og Hofmandens Ærgjerrighed. Domstolene bleve bragte i Afhængighed, deres Anseelse formindsket, og med den gamle Dommerstands Kundskab og moralske Strænghed forsvandt den ogsaa selv; i dens Sted traadte Sønner af Spekulanter, dumme Skjønaander eller uvidende Pedanter, Gniere og Aagerkarle, som kun alt for ofte solgte Retten. . . Alle Pligter bleve sluttelig fortrængte af denne ene Pligt, man med Nødvendighed førtes henimod: Pligten at frygte og vinde Behag.«

»Herfra skrev sig da denne ubegrænsede Magt, som mægtede alt, hvad den vilde, og som kun alt for ofte vilde alt, hvad den mægtede, og aldrig fandt end ikke den ringeste Modstand; dette maa kaldes at leve og herske. Dog maa man indrømme, at aldrig var nogen Fyrste i Besiddelse af en Herskeevne, som Ludvig; han besad den fineste Høflighed og vidste at bevare sin Majestæt hele sit Liv igjennem.«

Et andet Sted i Memoirerne har én Gang for alle paatrykt Kongen en Plet, da det afslører hans ubegrænsede Egenkjærlighed; det beretter ganske vist kun en simpel Hofhistorie, men udgjør ligefuldt et vigtigt historisk Dokument.

Kongen tænkte i Aaret 1708 paa at tage fra Versailles til Fontainebleau, og Hertuginden af Burgund, hans Sønnesøns Hustru, skulde ledsage ham; han holdt meget af at have den unge, kløgtige, livsglade Kvinde i sin Nærhed og

var derfor meget forstemt, da Lægerne erklærede, at Hertuginden, der var i velsignede Omstændigheder, ikke maatte rejse.

»Den følgende Løverdag tog Kongen efter Messen sin Spaseretur, og da han netop stod ved Karpedammen, saae vi Hertuginden af Lude ganske alene komme ilende*). Kongen forstod, at hun havde noget vigtigt at meddele ham, og gik hende i Møde. Vi bleve tilbage — Samtalen varede ikke længe, Hertuginden ilede bort, og Kongen kom tilbage til os og gik hen til Dammen uden at sige et Ord. Enhver forstod, hvad der var paa Færde, men ingen vilde tale. Endelig mønstrede Kongen sine Omgivelser og sagde, uden at henvende sig til nogen bestemt Person og i en ærgerlig Tone: »Hertuginden af Burgund har aborteret.«

»Da udstødte La Rochefoucauld et Rædselsudraab, og Marskalk Boufflers med Hertugerne af Tresme og Bouillon stemmede i med ham; men La Rochefoucauld holdt ved og beklagede Hændelsen som en stor Ulykke: Hertuginden vilde nu ikke mere kunne faa nogen Arving.

»Pludselig afbrød Kongen ham, fuld af Vrede: »Og selv om saa var, hvad vedkommer det saa mig? Har hun ikke allerede en Søn? Og selv om ogsaa han skulde dø, kan Berry da ikke gifte sig? Hvad vedkomme overhovedet mine Efterfølgere mig? De ere alle mine Børnebørn. — En Abort, — Gud være lovet! Det skulde saa være, og nu vil jeg ikke mere blive forstyrret i mine Rejser og besværet af Lægerne. Nu vil man lade mig i Ro.«

»Paa dette Udbrud fulgte en Tavshed, saa man havde kunnet høre en Myre krybe; man slog Øjnene ned og vovede næppe at aande; enhver stod stille, selv Tjenerskabet, og Gartnerne rørte sig ikke. Dette varede over et Kvarter.

»Kongen brød endelig Tavsheden; han lænede sig over Balustraden og talte om en Karpe. Ingen svarede. Han

*) Hertuginden af Lude var Prinsessens Æresdame.

henvendte sig til Tjenerne, og heller ikke disse svarede som sædvanlig, men der var kun Tale om Karpen. Alt gik i Staa, og Kongen gik efter nogen Tids Forløb bort; da vi dernæst vovede at se paa hverandre, sagde vore Blikke alt; i dette Øjeblik vare alle og enhver hverandres fortrolige; man studsede, undredes, bedrøvedes, trak paa Skuldrene. Hvor længe det end er, siden denne Scene gik for sig, staar den dog endnu for mine Øjne!«

Kong Ludvig havde i sin Ærgrelse ladet sig henrive til et ondt Ord, og ret som om Skæbnen havde villet straffe ham derfor, saae han nogle Aar senere sin hele Slægt nær ved at uddø. Det var som Fatum brød løs over den kongelige Familie. Dauphinen døde først, i Aaret 1711 af Kopperne. De Scener, der ved denne Lejlighed forefaldt i Versailles, fandt i Saint-Simon en lige saa opmærksom Iagttager som dramatisk Fortæller; det Afsnit, som handler herom, hører til de bedste i Memoirerne, saa psykologisk fint, saa plastisk anskuelig ere Begivenhederne og de handlende Personer skildrede.

Dauphin'en laa dødssyg i Slottet Meudon; hans Søn, Hertugen af Burgund, med Hustru tilbragte den sidste Tid Sygdommen varede i Versailles, hvor hen Hofmændene strømmede.

»Enhver tænkte kun paa de fremtidige Kombinationer; enhver søgte allerede nu at holde sig parat for hver kommende Hændelse.«

Saint-Simon var en fortrolig Ven af den unge Hertug, som nu med ét Slag rykkedes Tronen saa nær. Ogsaa han ilede fra Paris, hvor han netop opholdt sig, til Versailles; han fandt her Forværelser og Sale fyldte, alle Døre aabnede. Det var sent om Aftenen, men alle ventede endnu paa den afgjørende Efterretning fra Meudon; Hertuginden af Burgund kom og gik, altid yndefuld, men med et Udtryk af Forvirring og Medfølelse i sine Træk, »som enhver syntes at antage for et Bevis paa Smerte.« I forbigaaende henvendte hun korte Ord til nogle enkelte. Man kunde tyde

alle de tilstedeværendes Miner, og man behøvede ikke noget Kjendskab til Hoffet; naar man blot saae sig om, kunde man paa Hofpersonalets bevægede eller tomme Ansigter læse, om de berørtes af dette Omslag eller ikke; de sidste vare rolige til Sinds, de første bevægede af Smerte og alvorlige eller søgte forsigtig at skjule deres Glæde.«

Snart indtraf ogsaa Hertuginden af Orléans med sin Søn; den første bevarede sin afmaalte Værdighed, medens Hertugen af Orléans derimod var stærkt bevæget og brød ud i Taarer, da han et Øjeblik saae sig alene i et Værelse med Saint-Simon. Strax derpaa indfandt Hertugen af Burgund sig; hans Ansigt bar Spor af Smerte; men det forskende Blik, Saint-Simon rettede paa ham, opdagede ikke nogen hjærtelig Følelse, men blot en sysselsat Aands Alvor.

Da nu endelig Efterretningen om Dauphin'ens Død indtraf, antog Skuespillet en endnu mere udpræget Karakter.

»Monseigneur var død, man behøvede ikke mere at tage noget Hensyn til ham, og de tilstedeværende lagde i de første Øjeblikke deres rette Sindelag for Dagen.«

I de forreste Sale hørte man Tjenerskabets undertrykte Graad; de vare fortvivlede over Tabet af en Herre, som havde passet saa godt for dem, og frygtede den nye Herre; i de følgende Værelser opholdt sig Hofmændene af den mest forskjellige Rang og Stand.

»Flertallet, d. v. s. Dumrianerne, hentede deres Suk helt nede fra Maven og priste Monseigneur med tørre Øjne og adspredte Blikke; men de havde stadig kun den samme Ros at fremføre, de dvælede blot ved Dauphin'ens Godhed. De fineste og mest ansete blandt dem talte med Uro om Kongens Sundhed; de roste sig selv for, at de bevarede deres rolige Dom midt i Forvirringen, og da de gjentoge dette saa ofte, kunde man vel heller ikke tvivle herom. Andre, som vare virkelig bedrøvede, græd bitterlig og betvang kun med Møje deres Taarer. Politikerne stode med nedslaaede Øjne omkring i Krogene og overvejede Følgerne

af denne pludselige Begivenhed. Alle disse Folk vexlede næppe et Ord indbyrdes; ingen Underholdning fandt Sted, hist og her hørte man et Udraab, hvert Kvarter et Ord; Blikkene vare mørke og ængstelige, man rørte Haanden næsten blot mekanisk. Kun de mest enfoldige snakkede, spurgte og besværede de andre.«

Prinserne græd; navnlig den anden Søn, Berry, lagde sin Smerte for Dagen mindre ved Hulken end ved høje Skrig og Hylen; Hertuginden af Burgund søgte at trøste sin Husbond, hvad der faldt hende lettere end selv at se trøstesløs ud.

»Hun gjorde sig den største Umage for at lystre Anstandens Bud, pudsede sin Næse, hver Gang Prinsen brød ud i Taarer, bragte selv nogle Taarer for Dagen, som hun nu plejede med Omhu, og ved en kunstig Anvendelse af Lommetørklædet lykkedes det hende sluttelig at faa røde Øjne og et forgrædt Ansigt; men hendes stjaalne Blik overfløj dog hyppig Selskabet for at prøve dets Holdning.

»Paa én Gang kom Hertuginden af Orléans atter tilbage i fuldt Toilette; hun tudede højt, skjønt hun selv egentlig ikke ret vidste hvorfor, omfavnede alle og vædede dem med sine Taarer; hun frembød et rigtigt Skuespil, Billedet af en Prinsesse, som langt ude paa Natten og mellem en Mængde Kvinder i Natklæder kommer frem i Stadsdragt, næsten som i en Maskeradeklædning, for at græde og hyle.

»Dog midt i hele Larmen stod Hertugen af Beauvilliers, Hertugen af Burgunds Opdrager og Ceremonimester, rolig og kold; som om intet særligt var forefaldet, uden Overilelse og uden at tage fejl af Personer eller Ting gav han sine Befalinger for at lette Prinsens Stilling.«

Og midt i denne højst alvorlige Situation var der heller ingen Mangel paa Komik. I en af Salene stod nogle Senge for Schweizersoldaterne og Arbejderne; Mængden af Hofmændene var saa stor, at ogsaa dette Værelse blev aabnet,

og nogle Damer trak sig tilbage her til for uforstyrret at udvexle deres ondskabsfulde Bemærkninger og nedlode sig ved Siden af en af Sengene; pludselig bevæger sig det Omhæng, som skjulte Sengen, en nøgen Arm stikker frem, og derpaa kommer en søvndrukken Schweizergardist til Syne, som rejser sig op i Sengen, forbavset ser sig om og derpaa atter skyndsomst forsvinder bag sit Sengeomhæng. De forfærdede Damer flygtede skyndsomst bort, saa meget mere som de nærede Frygt for at være blevne belurede.

Dauphin'en havde været en svagt begavet Mand, og hans Tab var ikke beklageligt for Frankrig; i Følge hans egen Tilstaaelse læste han ikkun Avisernes Ægteskabs- og Dødsanmeldelser, da han ansaa sine Studier for tilendebragte; større Forventninger gjorde man sig derimod med Hensyn til Fénelons Myndling, Hertugen af Burgund. Forbunden med Saint-Simon ved et intimt Venskabsbaand tænkte Burgund paa Reformer i Statslivet og viede sig med Iver til Statssagerne. Kongen var bedaget, Hertugens Tronbestigelse kunde ikke længe lade vente paa sig, og man ansaa allerede Fénelon og Saint-Simon som Ministre hos Frankrigs fremtidige Hersker. Saint-Simon indrømmer selv, at han nærede Forhaabninger om inden kortere eller længere Frist at blive kaldet til at lede Statsroret.

Den Skildring, han paa hin Tid udkaster af Hertuginden af Burgund, er et sandt Kabinetsstykke i Portrætkunst; hun var en piemontesisk Prinsesse, men allerede som Barn kom hun til det franske Hof og blev fuldstændig opdragen paa Fransk.

»Et Misfoster af Hæslighed, med hængende Kinder, stærkt fremspringende Pande, intetsigende Næse, store Læber, men med smukt brunt Haar, vidunderlig talende Øjne og faa, tilmed daarlige Tænder, hvorover hun selv ofte gjorde Nar« — saaledes skildrer Saint-Simon den Kvinde, i hvem han saae Frankrigs fremtidige Dronning. »Hendes

Teint var herlig; hun havde lidt Anlæg til Krop, hvad dog slet ikke klædte hende ilde, og hun førte Hovedet smukt. Hun var majestætisk og dog yndefuld, hendes Smil udtryksfuldt, og hun vakte et ganske særligt Behag; i alt, hvad hun foretog sig, selv i hendes simpleste Bevægelse, herskede en fuldendt Gratie. Med sit simple, naturlige, ofte naive og altid aandrige Væsen fortryllede hun alle, og ingen, der nærmede sig hende, kom til at føle Forlegenhed eller Tvang.«

Det er alt fortalt, at hun ogsaa havde fortryllet Kongen, saa vidt han da lod sig fortrylle; hun underholdt ham, lo og spøgede med ham og turde tillade sig større Friheder mod ham end nogen anden Prinsesse; men lige fuldt slap heller ikke hun fri for det Spioneri, Ludvig i sin Regerings sidste Halvdel havde uddannet til System.

Da hun en Dag rodede omkring i de Breve og Papirer, som laa opdyngede paa Marquisen af Maintenons Bord, og som ingen anden Person end Kongen og Marquisen vovede at berøre, fandt hun til sin Overraskelse og Harme et Brev fra en af sine Hofdamer, der aflagde en nøjagtig Beretning om Hertugindens Omgang, hendes Virksomhed til enhver Tid af Dagen, ja endog om enkelte af hendes Ytringer!

For at skildre hendes livlige Karakter fortæller Saint-Simon et andet Sted en henrivende Scene. Efter at have mindet om, hvor meget Fjendskab hun havde at bekæmpe, beretter han (1712) yderligere:

»En Aften efter Soupéen sad hun sammen med Kongen i et Værelse, hvor ogsaa de øvrige Prinsesser vare tilstede; hun talte et Pluddervælsk af alle mulige Sprog og drev al Slags Spas for at underholde Kongen, men lagde samtidig godt Mærke til, at Hertuginden af Condé og Prinsesse Conti saae paa hinanden, gjorde Tegn og foragtelig trak paa Skuldrene. Snart derpaa stod Kongen op for efter Sædvane at fodre sine Hunde i et Bagværelse, inden han

sagde Damerne god Nat. Da greb Dauphinen*) Fruerne Saint-Simon og Lévi i Hænderne og pegede hen paa Hertuginden og Prinsessen, som stode ganske nær. »Har De set det? Har De set det?« spurgte hun. »Jeg véd lige saa godt som de, at jeg har snakket noget dumt Tøj, og at det er ynkeligt, men han vil nu have Støj, og sligt tjener ham til Underhold.« Derhos støttede hun sig til de tvende Damers Arme og begyndte at danse og nynne. »Jeg ler ad dem! Jeg spotter over dem! Jeg vil blive deres Dronning, og de skulle faa med mig at bestille; jeg skal blive deres Dronning!« og saaledes sang og dansede hun, fuld af Munterhed, omkring i Værelset. Damerne paamindede hende sagte, at hun skulde tie stille, Prinsesserne kunde høre hende, alle de andre Damer lagde Mærke til hende, og at hun var naragtig (af dem lod hun sig nemlig sige alt), men hun dansede blot endnu mere lystig og nynnede blot endnu højere: »Jeg ler ad dem, jeg spotter dem, jeg vil blive deres Dronning!« Hun hørte ikke op, før Kongen kom tilbage.«

Stakkels Prinsesse! Hun skulde ikke komme til at bære nogen Kongekrone. Snart efter dette Optrin blev hun syg tillige med sin Husbond og sine Børn. Ludvig XIV. havde set sin Søn dø, nu overlevede han ogsaa sin Sønnesøn og Sønnesøns Søn; i Løbet af faa Dage døde Hertugen og Hertuginden af Burgund og deres ældste Søn; blot en toaarig Dreng, Hertugen af Anjou, blev i Live og besteg, som bekjendt, senere Tronen under Navnet Ludvig XV.

Disse pludselige Dødsfald vakte Mistanke; snart spredtes der i Paris Rygter, der talte om Forgiftning, og man rejste aabenlyse Beskyldninger mod Hertugen af Orléans som den kongelige Families Morder. Mellem ham og Tronen stod der nu blot et eneste Barn; Hertugen forhaanedes i Paris's

*) Hertuginden af Burgund førte denne Titel efter Monseigneur, Ludvig XIV.'s Søns Død.

Gader og forlangte af Kongen en stræng Undersøgelse, hvad denne vel afslog, men lige fuldt viste han sig uvillig, og maaske havde Ludvig XIV. dog stillet Orléans for en Domstol, hvis hans Livlæge Maréchal ikke frimodig havde paavist ham Følgerne af et sligt Skridt.

»Lad os sætte det umulige Tilfælde, at Hertugen bliver befunden skyldig, vil De da kunne forkynde hans Forbrydelse og Skjændsel, kan De da lade Hovedet hugge af Deres Brodersøn og Svigersøn? Og naar De nu ikke finder noget — og der gives visselig intet at finde —, ville da ikke hans og Deres Fjender udbrede, at man ikke har villet finde noget?«

Nu til Dags vide vi med Bestemthed, at Hertugen af Orléans var uskyldig i sine Slægtninges Død; men den Gang hvilede Mistanken tungt paa ham; Kongen kunde ikke udstaa ham, Hoffet skyede ham; hvor han kom hen, undveg man ham eller vendte ham Ryggen paa en fornærmelig Maade. Saint-Simon var den eneste, som blev ham trofast; hvor forskjellige de tvende Mænd end vare i Karakter og Levevis, vedbleve de dog at være forbundne i Venskab.

»Jeg var, bogstavelig talt, den eneste, der omgikkes Hertugen som tidligere, i hans Hjem som ved Hove; jeg alene tiltalte ham, satte mig hen til ham i et Hjørne af Salen, hvor vi kunde være sikre paa ikke at blive forstyrrede, og spaserede alene med ham i Parken foran Kongens og Marquisen af Maintenons Vinduer.«

Forgjæves advarede man Saint-Simon mod at paadrage sig Kongens Unaade, han forblev urokkelig, og Orléans forglemte aldrig denne hans Troskab; da han i Aaret 1715 overtog Regentskabet, udnævnte han sin Ven til Medlem af Gehejmeraadet.

Saint-Simon syntes saaledes atter at have faaet en Lejlighed til praktisk at gjennemføre sine Ideer; han forelagde Regenten en Række Reformforslag, af hvilke vi

navnlig skulle fremhæve en Plan, der gik ud paa at erstatte de enkelte Ministerier ved Kollegier, en Plan, Abbé Saint-Pierre forsvarede med Begejstringens Ild og det størst mulige Opbud af paradoxe Paastande; Saint-Simon foreslog fremdeles Regenten at sammenkalde Rigsstænderne, som ikke havde givet Møde siden 1614; han troede ved deres Hjælp at kunne gjennemføre de nødvendige Reformer baade fredelig og let og samtidig at gjøre dem ansvarlige for disse Skridt.

Regenten var i Begyndelsen til Sinds at gaa ind paa Saint-Simons Forslag, men lod sig dog bringe bort fra denne Tanke ved sine Ministres Betænkeligheder, som befrygtede en Revolution; men hvem kan sige, hvorledes Frankrigs Skæbne vilde have formet sig, hvis Rigsstænderne allerede vare sammentraadte paa denne Tid, da Sindene endnu ikke vare ophidsede. Tvende Menneskealdre senere gav Rigsstændernes Sammenkaldelse ganske vist Signalet til en Revolution, men Saint-Simon vilde benytte Stænderne til at styrke Adelen og holde Tredjestand nede.

De tvende Mænd, Regenten og Saint-Simon, forstode i øvrigt ikke altid hinanden; den første var svag og søgte at mægle mellem sine Raadgiveres modstridende Anskuelser, medens Saint-Simon ikke let afveg fra sine Ideer; han var rædselsfuld konsekvent, som Regenten engang udtrykte sig, og ofte en højst ubekvem Ven. I Aaret 1721 gik han for en kort Stund til Madrid som Sendemand og trak sig derpaa tilbage fra Statens Affærer.

Da den unge Kong Ludvig XV. overtog Regeringen, gav man Hertugen at forstaa, at man hellere saae ham i Paris end i Versailles, og altsaa vendte han Hoffet Ryggen, levede senere i Stilhed, ofte ogsaa paa sine Godser, men altid optagen af sine Memoirer.

Da han højt bedaget afgik ved Døden (1755), efterlod han et helt Bibliothek af Aktstykker, Dokumenter og Memoirer, i alt ikke mindre end 277 Foliobind. Politiske

Beretninger og Meddelelser af enhver Art, der vare komne ham i Hænde og syntes ham vigtige, havde han samlet; i sit Testamente forordnede han, at Memoirerne først skulde offentliggjøres halvtredsindstyve Aar efter hans Død, men desuagtet lod Ludvig XV.'s Regering strax alt beslaglægge og skjule i Udenrigsministeriets Arkiv; man frygtede den døde Hertugs Ord og vilde forebygge alle Indiskretioner.

Under Ludvig XVI.'s sidste Regeringsaar udkom der nogle uskyldige Uddrag, og endnu i Aaret 1829 taalte Censuren blot en meget ufuldstændig Udgave. Først 1856 turde Memoirerne endelig udkomme uden Forkortelse, da det andet Kejserdømme stod paa sin Magts Højdepunkt og gjærne gav Ordet til en saa stræng Kritiker over det tidligere Kongedømme. Dog først vor Tid har set Begyndelsen til en indgaaende, mønstergyldig Udgave, som viser Saint-Simon fuld Retfærdighed*).

Den hele Memoiresamling omfatter Aarene 1694 til 1723. Hvad den byder, er, som alt fortalt, næsten udelukkende Hofhistorie og fyldt med Enkeltheder, der nu til Dags næppe formaa at vække Interesse; men Side om Side hermed findes Steder af højeste Vigtighed, mesterlig skrevne Fortællinger, og den hele Fremstilling røber den faste, karakterfulde Mand.

En Stat er endnu aldrig gaaet til Grunde som Følge af et Nederlag, naar Tilstanden da ellers har været sund, men indre Forfald er det sikreste Kjendetegn paa den sig nærmende Katastrofe. Herom belæres vi da ogsaa gjennem Saint-Simons Memoirer, som i deres Skarphed, ubønhørlige Strænghed og Fremstillingens dramatiske Livfuldhed minde om Romernes store Historieskriver, minde om Tacitus.

Ogsaa han havde at skildre Tilstandene i et mægtigt

---

*) Mémoires de Saint-Simon. Nouvelle édition par A. de Boislisle (Collection des grands écrivains de la France). Paris-Hachette. Paabegyndt 1879.

Rige, der i sig bar Spirerne til Fordærvelse. Som en Tilhænger af det gamle Aristokrati, der ved Cæsarerne var blevet berøvet sin Magt, skildrer han de første Cæsarers Tidsalder maaske lidt mørkere, end den virkelig var. Ogsaa Saint-Simon oversaa de faa Lyssider ved Ludvig XIV.'s sidste Regeringsaar; han maler ikkun graat i graat; thi ogsaa han var som Tacitus forbitret, da han hørte hjemme i den høje Adels Rækker, hvem Avtokraten havde røvet den sidste Betydning, den sidste Rest af politisk Indflydelse.

De bulgariske Forviklinger.*)

I.

Indledning. — Den bulgariske Hær efter Krigen. — Officerskorpsets Bearbejdelse. — Komplottet i Burgas.

De bulgariske Forhold have i det forløbne Fjerdingaar udviklet sig med en rivende Fart; i Løbet af nogle Uger er der forefaldet Begivenheder af politisk, diplomatisk og, vi kunne tilføje, konspiratorisk Karakter, som under almindelige Omstændigheder vilde have krævet Maaneder eller Aar til Modning; en Række Begivenheder, som kun ligge nogle Maaneder tilbage i Tiden, ere allerede hjemfaldne til Historiens Dom, der vel muligvis kan fejle med Hensyn til enkelte Biomstændigheder, men dog i det hele og store staar fast, og det kan derfor vel forsvares allerede nu at gjøre dem til Gjenstand for en indgaaende Behandling, saa meget mere som de synes at skulle danne Udgangspunktet for nye politiske Kombinationer, hvis videre Udvikling kan blive af den største Betydning for Evropas fremtidige Skæbne.

*) L. N. Sobolev: Der erste Fürst von Bulgarien. Lpz. 1886. — A. v. Huhn: Aus bulgarischer Sturmzeit. Lpz. 1886.

Den bulgariske Katastrofe er som et Lyn fra klar Himmel kommen bag paa Evropa, der sukker efter Fred og Ro; men den er ikke kommen saa overraskende for de Mænd, som fra Maaned til Maaned med opmærksomt Øje have fulgt Udviklingen af de bulgariske Forhold, og som vare bekjendte ikke blot med Overfladen, men ogsaa med Rænkespillet bag Kulisserne*). At de russiske Forsøg paa at fjærne Fyrst Alexander skulde antage netop den Form, som de sammensvorne af 21de Avgust valgte, kunde man ganske vist ikke forudse; men man vidste helt vel, at Rusland vilde gjøre alt for at frigjøre sig for den forhadte Fyrste, og af mange Symptomer kunde man slutte, at den Stund nærmede sig, da man vilde vove det sidste Stormløb, saafremt Rusland og dets Venner ikke helt vilde opgive at naa deres Ønskers Maal. Hvis det var lykkedes Fyrst Alexander at fjærne den Hovedvanskelighed, som optaarnedes paa hans Vej, nemlig Ordningen af Unionen med Østrumelien, vilde hans Stilling være i den Grad fæstnet, at et Angreb af hvilken som helst Art kun havde haft saare ringe Udsigt til at lykkes, og Konstantinopel-Protokollen af 5te April 1886**) blev derfor det svage Punkt, hvor man atter og atter kunde angribe Fyrsten. Bulgarerne og deres Fyrste ønskede selvfølgelig ogsaa en virkelig Union af de tvende Lande, saaledes som denne faktisk alt har været gjennemført siden Januar 1886; men det evropæiske Diplomati modarbejdede under Ruslands Ledelse denne Forening mellem Bulgarien og Østrumelien, medens Russerne i begge Lande samtidig aabenlyst lode sig forlyde med, at den eneste Hindring for Unionen laa i Fyrst Alexanders Person: med ham Tilintetgjørelsen af de bulgariske Enhedsønsker, uden ham Realisationen af den fuldstændige Union. Nu kan man vel sige, at begge Dele, baade Fyrsten og Unionen, laa

---

*) Se „Hist. Arkiv“ XVI. Bind. S. 315—18.
**) Se „Hist. Arkiv“ XVI., 314.

Bulgarerne lige stærkt paa Hjærtet; de vilde ikke opgive nogen af Delene, de vilde ikke gaa ind paa det russiske Enten—Eller og pønsede paa en Udvej, som kunde muliggjøre Bibeholdelsen baade af deres Fyrste og Unionen; men det var følgelig dog lykkedes Russerne at gjøre Bulgarerne fortrolige med Drøftelsen af det Spørgsmaal, om Fyrsten skulde fjærnes eller ikke og herved langsomt og umærkelig at undergrave den dynastiske Følelse. Man havde altsaa ikke uden Held bearbejdet Jordbunden for en Katastrofe, og det synes saaledes ikke overraskende, at Russerne nærede Forventninger om, at Fyrstens Afsættelse ikke vilde møde stor Modstand hos Folket; det drejede sig blot om at naa denne Afsættelse og at finde de nødvendige Redskaber til dette Statskup; at Folket vilde finde sig i den fuldbragte Kjendsgjerning, betvivlede man intet Øjeblik.

Aaringer igjennem have Russerne med utrættelig Vedholdenhed efterstræbt et og samme Maal, Fyrst Alexanders Bortfjærnelse, og alle de mødende Uheld have ikke mægtet at afvæbne dem, saa lidt som Fyrstens talløse Forsøg paa at formilde den russiske Kejsers Had. Man havde først troet at kunne benytte Dragan Zankov og hans Parti, senere fulgte Generalerne Sobolevs og Kaulbars's mislykkede Attentat*), og sluttelig prøvede man, men forgjæves sin Lykke hos Deputeretkammerets Formand Stambulov og Førsteministeren Karavelov. Revolutionen af 17de September 1885 og den paafølgende heldige Krig med Fyrstens saa uventede og glimrende Triumfer og Bulgarernes svulmende Nationalfølelse gjorde foreløbig en Ende paa Fortsættelsen af de russiske Planer; men den usalige Konstantinopel-Protokol gav, som sagt, Russerne ny Vind i Sejlene. Tidligere havde man vexelvis forsøgt sin Lykke snart med Militæret, snart med Politikerne; nu faldt man paa den Tanke at anvende begge Midler og prøve en blandet Revolution; Zankovisterne,

*) Se „Hist. Arkiv“ XVI., 123.

som ganske vare trængte i Baggrunden af Ministeriet Karavelov, syntes fortræffelig at egne sig for den dem tiltænkte Rolle, og nu gjaldt det om blandt Militæret at udfinde de rigtige Mænd, som enten vare tilstrækkelig samvittighedsløse og æreløse eller dumme nok til at afgive Medarbejdere ved Forræderiet og deres Fædrelands Tilintetgjørelse.

For at fatte, hvorledes det overhovedet var muligt at gjøre Regning paa Armeens Delagtighed i disse højforræderiske Planer, maa vi her et Øjeblik dvæle ved de militære Forhold, saaledes som de udviklede sig efter Krigen.

Den bulgariske Linjehær var udmærket uddannet, da den drog ud til Krigen mod Serbien, og man har ingen Sinde benægtet, at en ikke ringe Del af Fortjenesten herfor tilkom de russiske Officerer, medens man samtidig maatte beundre den Dygtighed, hvormed de unge og uprøvede bulgariske Officerer mægtede at tumle den Krigsmaskine, som var betroet deres Hænder. Allerede den Gang bleve dog Stemmer lydelige, som hævdede, at den videre Uddannelse i Freden krævede andre og mere prøvede Kræfter, noget, de bulgariske Officerer under Krigens Gang fuldt ud erkjendte; men efter Fredslutningen kunde de ikke saa let finde sig i at give Afkald paa de hurtig vundne høje Kommandoposter, og Fyrstens Forsøg paa at hidkalde fremmede Officerer stødte paa Modstand og maatte opgives; det var saare menneskeligt, at de unge Officerer, som med et Aars Frist vare avancerede fra Kaptejner til Regiments- og Brigadekommandører, til Generalstabschefer og Krigsministre, at de ikke gjærne vilde nøjes med et ringere Avancement, og i den Strid, der saaledes opstod mellem den bedre Indsigt og Egenkjærligheden, gik den sidste af med Sejren, saa meget mere som Forfatningen ogsaa i militære Anliggender beklippede Fyrstens Rettigheder og gav Krigsministeren eller vel snarest Ministerraadet Myndigheden over Hæren, og dette i sin snæverhjærtede bulgariske Nationalitets-

følelse ikke vilde vide noget af en Foranstaltning, der kunde tage sig ud som en Tilbagesættelse af de bulgariske Officerer. Følgelig maatte de bulgariske Officerer selv tage fat paa deres Mandskabers Uddannelse i Fredstid, et Forsøg, der virkelig lykkedes over al Forventning; man havde al Anledning til at være tilfreds med de nye Regimenter, det vanskelige Værk at sammensmelte de bulgariske og de rumeliske Tropper gik for sig paa tilfredsstillende Vis, og de Personer syntes at skulle beholde Ret, der havde paastaaet, at man uden Fare kunde lade Hæren blive i de unge Officerers Hænder. Med Hensyn til Uddannelsen af Mandskabet kunne de virkelig have haft Ret; men der skulde snart gjøre sig andre Misligheder gjældende, som i betydelig Grad maatte formindske Hærens Værd. Nedad lykkedes det virkelig at opretholde Disciplinen i strængeste Grad, saaledes kan det t. Ex. forklares, at Strumaregimentet kunde gjøre Oprør og lade sig føre mod sin Fyrste, skjønt det nu er konstateret, at Mandskabet kun med højeste Uvilje udførte det paalagte Hverv; opad var Resultatet derimod ikke saa tilfredsstillende. Af disse Officerer, der for tvende Aar tilbage næsten alle endnu vare Løjtenanter, førte nogle endnu Kompagnier, medens andre vare avancerede til Generaler; det er forstaaeligt, at dette Misforhold maatte hidføre Utilfredshed, Skinsyge og Misundelse; de højere foresatte savnede den behørige moralske Avtoritet, saaledes sygnede Hærens vigtigste Faktor, Officerskorpset, under Mangel paa Disciplin, og hermed var den bulgariske Armé prisgiven alle Tilfældigheder. Russerne kjendte meget nøje til disse Forhold, de vidste at drage Fordel af dem, i det de uafladelig æggede de slette Lidenskaber i Officerskorpset og saaledes dreve en destruktiv-nihilistisk Politik; at tilintetgjøre Agtelsen for de monarkiske Grundsætninger, at undergrave Kjærligheden til Fyrsten, at ægge den overdrevne eller ikke tilstrækkelig fyldestgjorte Ærgjerrighed til Forbrydelse — dette var et Maal, den russiske Sendemand Bogdanov og Obersterne

Sacharov og Tschitschagov nu mange Maaneder igjennem forfulgte med Iver og Held. Sacharovs Udnævnelse til Militær-Attaché i General Kantakuzens Sted maatte karakteriseres som særdeles heldig, da han flere Aar igjennem havde været Direktør for Kadetskolen og saaledes kjendte det bulgariske Officerskorps til Bunds, medens Tschitschagov havde været mangeaarig Militær-Attaché i Filippopel og altsaa havde et tilsvarende Kjendskab til de østrumeliske Officerer. De russiske Agenter havde saaledes ikke blot et gunstigt Terræn at bearbejde, men de vare ogsaa bekjendte med det i alle Enkeltheder. Man kunde under saadanne Forhold snarere undre sig over, at en saa ringe Del af de bulgariske Officerer bukkede under for den nærliggende Fristelse, thi naar man ikke vil være uretfærdig mod dette Korps, maa man mindes, at det ikke paa alle Punkter bør maales med evropæisk Maal; man maa t. Ex. ikke forglemme, at alle disse unge Mænd som første Trosartikel have faaet indpodet Evangeliet om Czar-Befrieren og det almægtige Rusland, at Fyrsten kun gjaldt som Czarens »Statholder«, og at særlig de bulgariske Officerer, som kommanderedes til det russiske Krigsakademi, paa hver Maade systematisk opæggedes mod deres Fyrste.

Forræderiet af 21de Avgust er aabenbart blevet længe forberedt, men desuagtet synes Ophavsmændene kun med Uvilje at være gaaede til Iværksættelsen, maaske fordi de dog skammede sig ved aabenlyst at stifte en Militærrevolte, maaske ogsaa fordi de alt for vel kjendte Stemningen blandt Officerskorpsets store Flertal og følgelig befrygtede en Reaktion mod en Sammensværgelse, indgaaet og gjennemført af en ringe Minoritet. Man prøvede altsaa først endnu engang at gaa frem uden Militæret, der stadig blev det sidste Nødanker, ultima ratio.

I Maj Maaned foretog Fyrst Alexander i Følge med Ministeriets Formand Karavelov en Rundrejse i Østrumelien, hvor han overalt blev modtagen med den største Begejstring.

Den politiske Stilling var den Gang forholdsvis rolig, man troede, at Orienten for nogen Tid vilde stoppe op med sine Overraskelser, da Telegrafen pludselig forstyrrede denne Ro ved den Melding, at man i Burgas havde opdaget en Sammensværgelse, hvis Maal var intet mindre end at fange Fyrsten, at bortføre ham paa et Skib, der blev holdt i Beredskab, eller ogsaa at myrde ham, hvis Bortførelsen skulde mislykkes; som Sammensværgelsens Leder navngaves en russisk Kaptejn Nabokov, en Neveu af den tidligere russiske Justitsminister, der i længere Tid havde opholdt sig i Burgas, for Jagtens Skyld, som det hed. De Enkeltheder, som kom ud om denne Sammensværgelse, syntes at tyde paa, at Ophavsmanden maatte have haft ret betydelige Pengemidler til sin Raadighed, da det ellers ikke havde været ham muligt at lade sine Haandlangere komme fra det fjærne Montenegro; men hvis Sammensværgelsen var »ægte«, maatte den ogsaa have været længe forberedt, og der kunde da næppe være nogen Tvivl om, at den ikke var udklækket og forberedt af nogle enkelte utilfredse Bulgarer eller en æventyrlig russisk Officer, men af en Magt, hvis vigtigste Maal alt længe kun syntes at være Fyrst Alexanders Fjærnelse; men netop fordi dette Foretagende kun kunde være udgaaet fra Rusland, og fra selve det officielle Rusland, tvivlede man i Evropa om Attentatets Ægthed — det indtraf jo før den 21de Avgust —, man troede, at her kun var Tale om en tjenstivrig Præfekts Overdrivelser eller Spøgelsefrygt, og denne Mening syntes jo ogsaa berettiget, da Undersøgelsen lidt efter lidt neddyssedes; vi skulle derfor ikke komme nærmere ind paa denne Sag, men dog bemærke, at den russiske Sendemand i Sofia antog sig Sagen med al Iver, opkastede sig til Forsvarer for den russiske Kaptein Nabokov og hans montenegrinske Medhjælpere og i det hele vidste at trænere Undersøgelsen saa længe, at Revolutionen imidlertid brød løs og bragte den hele Sag i Forglemmelse.

II.

De sidste Forberedelser. — Formentlige serbiske Rustninger og Notevexlinger. — Bulgarernes Misfornøjelse med de nye Krigsudsigter. — Alexanderregimentet i Slivnitza og Strumaregimentet i Sofia. — Sofia i de sammensvornes Haand. — Fyrst Alexanders Bortfjærnelse. — Om Bord. — I Reni. — Endelig fri!

Man maatte altsaa dog gribe til det sidste fortvivlede Middel, at styrte Fyrst Alexander ved en Militærrevolte. Som alt sagt, var Planen allerede længe forberedt i sine Grundtræk, men før den endelige Udførelse maatte alle Enkeltheder paa ny gjennemgaas, og man maa indrømme, at Forberedelserne vare trufne med en saa overordentlig Færdighed, at alle Yndere og Specialister i Sammensværgelser uden smaalig Misundelse maa indrømme, at de her have fundet sande Mestere i Faget; fra et teknisk-konspiratorisk Standpunkt tilkommer der Bulgarerne og deres Sufløerer ubegrænset Ros, og blev deres Arbejde end sluttelig lønnet med Utak, laa Skylden herfor hos de Mænd, som fuldstændig miskjendte Landets virkelige Stemning og paa dette falske Grundlag anordnede Revolutionen, men ikke hos dem, hvem Udførelsen var betroet. Det fortjener at bemærkes, at de sammensvorne havde drevet deres Forsigtighed saa vidt, at flere Fyrsten særlig hengivne Officerer, som Oberst Nikolajev og Majorerne Panov, Petrov og Panitza, permitteredes med længere Orlov til Udlandet, saa at de først kunde være i Sofia igjen otte Dage efter Revolutionens Udbrud.

I følgende Lejre var det lykkedes at vinde Forbindelser og at hverve Deltagere:

1) I Krigsministeriet, hvor Generalstabskaptejn Benderev, der repræsenterede den syge Krigsminister, og Departementschef, Kaptejn Dimitriev, fuldstændig vare vundne.

2) I 2det Infanteri-Regiment (Strumaregimentet), der laa i Garnison i Køstendil, og hvis Kommandør, Major Stojanov, var indtraadt i Sammensværgelsen og havde trukket sine Officerer med sig.

3) I det Artilleriregiment, som laa i Sofia.

4) I Kadetskolen, der stod under Major Gruevs Befaling.

5) Hos enkelte andre Officerer og

6) i visse politiske Kredse.

Hovedarbejdet paahvilede nærmest de Officerer i Krigsministeriet, som havde at anvende deres Indflydelse derhen, at de Troppeafdelinger, som vare Fyrsten hengivne, fjærnedes fra Sofia for at umuliggjøre enhver større væbnet Modstand. Først og fremmest maatte dette gjælde Alexanderregimentet og dettes Kommandør, Major Popov, hvis Hengivenhed for Fyrsten var saa bekjendt, at man ikke engang turde tænke paa at indvie ham i Sammensværgelsen. Man fandt nu paa en Plan, hvis Genialitet, fraset dens Nederdrægtighed, man ikke kan nægte sin Beundring: man udbredte nemlig det Rygte, at Serbien af Harme over det forrige Aars Nederlag rustede sig til Krig, og man lod dette Rygte Dag for Dag antage en fastere Form. Fra Strumaregimentet, der laa ved den serbiske Grænse, indløb mere og mere betænkelige Efterretninger om serbiske Befæstningsarbejder og Troppekoncentreringer, saa at Bulgarerfyrsten og hans Regering sluttelig grebes af en stor Uro. Siden Serbien det forløbne Aar havde erklæret Krig under de mest intetsigende Grunde, siden man under de paafølgende Fredsunderhandlinger var stødt paa en saa stærk Uvilje og sluttelig havde maattet undertegne en Fred, der nærmest tog sig ud som en Vaabenhvile, siden man ogsaa senere havde gjort slemme Erfaringer, mente man fra denne Kant at maatte være belavet paa alt. Fyrsten kunde umulig ane, at han blev ført systematisk bag Lyset af Krigsministeriet, og maatte følgelig drøfte det Spørgsmaal, om man ikke skulde gribe Modfor-

holdsregler, da man ellers paa ny kunde blive overrasket i forsvarsløs Tilstand. Før man imidlertid skred til en hel eller delvis Mobilisering, besluttede Fyrsten at lade Meldingerne om de serbiske Rustninger prøve endnu engang og i dette Øjemed at sende en duelig Officer til Serbien, som kunde se med egne Øjne og høre med egne Øren. Da Benderev og Dimitriev vare altraadende i Krigsministeriet — Krigsministeren Nikiforov var stadig sygelig —, anbefaledes Ingeniørkaptejn Vasov til dette vigtige og delikate Hverv, han sendtes til Serbien, og inden kort Frist indløb der ogsaa ganske rigtig en Beretning med aldeles foruroligende Enkeltheder, hvis Følge man ikke mere kunde betvivle Serbiens krigerske Hensigter: der skulde alle Vegne være opkastet Befæstninger, Reservemandskab var blevet indkaldt, uhyre Forraad af Munition og Forplejningsgjenstande ophobedes ved Grænsen, kort sagt »Krigen stod for Døren.« Hvem skulde vel kunne ane, at Vasov aldeles ikke var tagen til Serbien, men under hele sin Spejderrejse opholdt sig i Rusland, og at hans Indberetninger vare skrevne efter Benderevs Anvisninger?

Disse Indberetninger syntes at nødvendiggjøre en Mobilisering af den bulgariske Hær; men før man skred til den endelige Anordning, sendte Fyrsten en Note til Tyrkiet, hvori han underrettede den høje Port om de serbiske Rustninger, paakaldte dens Mægling, eventuelt ogsaa dens Hjælp, og bebudede, at han saae sig nødsagen til at træffe Forholdsregler mod det truende serbiske Overfald. Tyrkiet forfærdedes ved Udsigten til nye Uroligheder; det gik ud fra den rigtige Forudsætning, at det under en Krig sandsynligvis selv vilde have at udrede Omkostningerne, og telegraferede til Belgrad en temmelig energisk Note, der dog var holdt i en høflig Tone, og hvori det udbad sig Oplysning om de militære Foranstaltninger, Porten havde faaet Melding om gjennem den bulgariske Regering. Til Gjensvar paafulgte nu fra den serbiske Udenrigsminister

Frassanovitch en Note, som var affattet i de mest heftige og fornærmelige Udtryk, der i Virkeligheden vare et Udtryk for en fornærmet Uskyldigheds Vrede, medens man netop paa Grund af den grænseløse Heftighed maatte give Noten en hel anden Fortolkning; enhver, som den Gang læste den, maatte sige sig selv: Serberne ere ude af sig selv af Raseri, fordi deres Planer ere blevne demaskerede i Utide . . . tu te fâches, donc tu as tort. At en ren Samvittighed kunde afføde et sligt Udbrud af Raseri, vilde ingen den Gang tro paa, heller ikke Fyrst Alexander, og de sammensvorne havde ham nu paa det Punkt, de ønskede. Fæstningsværkerne ved Slivnitza maatte paa ny sættes i Stand, nye Skanser maatte opføres ved den serbiske Grænse, og for Øjeblikket vare ingen andre Arbejdskræfter disponible end Alexanderregimentet. Fyrsten maatte gaa ind paa denne Bevisførelse, tvende Batailloner beordredes i al Hast til Slivnitza, og kun en eneste blev tilbage som Garnison i Sofia.

Da denne første Forlæggelse af Tropper havde fundet Sted, var det ikke paafaldende, at andre paafulgte; med tvende Batailloner kunde man ikke udføre nogen lang Række af Befæstningsarbejder, hvad var altsaa naturligere, end at ogsaa andre Troppedelinger sattes i Bevægelse, først og fornemmeligst da Strumaregimentet.

Det var lykkedes de sammensvorne at forme den militære Situation paa en Maade, som var deres Planer gunstig, og med lige saa stor Dygtighed forstode de at udnytte Situationen i politisk Henseende. Medens det var dem selv, som bragte Fyrsten Meldinger om de serbiske Rustninger, udspredte de samtidig baade i Hæren og blandt Befolkningen det Rygte, at de serbiske Rustninger slet ikke vare saa farlige, men at Fyrsten havde fundet saa meget Behag i det forrige Aars Krig, at han nu vilde forny den til sin private Fornøjelse; hvor utroligt det end lyder, er det dog en Kjendsgjerning, at denne Maade at se Situationen paa fandt Tiltro baade blandt Civilbefolkningen og inden for

Hæren, og der udviklede sig en vis Uvilje mod Fyrsten, som uden Grund og Aarsag, ene og alene for at tilfredsstille sine personlige Lyster, nu vilde styrte sit Land i en ny Krigs Rædsler. Den Gang det drejede sig om Landets Forsvar, havde Bulgarerne kæmpet fortræffelig; men man vilde tage fuldstændig fejl, om man af denne Grund hos dem forudsatte Tilværelsen af krigerske Egenskaber; Bulgareren er bedst til Pas, naar man lader ham i Ro, og han vil altid være gnaven paa den, som uden den mest tvingende Nødvendighed river ham ud af denne Ro; selv Hæren kan ikke frigjøre sig for denne Nationalejendommelighed, en letfærdig Krig vil heller ikke blive populær eller velkommen hos den, og saaledes havde det udspredte Rygte om Fyrstens formentlige Krigslyst vakt en vis Misstemning mod ham, baade blandt Folket og i Hæren.

Under slige Forhold marcherede Strumaregimentet ved Nattetider mod Sofia; af Soldaterne vidste ikke en eneste, hvad det drejede sig om, og heller ikke alle Officerer vare indviede i Hemmeligheden; den eneste Bataillon af Alexanderregimentet havde man, som Skik og Brug var ved Sommertid, forlagt til en staaende Lejr, en halv Mils Vej uden for Sofia, og mod denne vendte Oprørerne sig først. Soldaterne sagde man, at det drejede sig om en Slags natlig Feltøvelse, og at man blot i dette Øjemed tilsigtede at afvæbne Alexanderbataillonen; denne »Feltøvelse« lykkedes ogsaa fuldstændig; Bataillonen blev overfalden under Søvnen og afvæbnet, og Strumaregimentet kunde fortsætte sin Marche uden Frygt for at blive overfaldet i Ryggen.

Takket være Forstaaelsen med Officererne i Krigsministeriet havde man kunnet fastslaa en fuldstændig Operationsplan og udpege alle de Huse, som efter Regimentets Indmarche ufortøvet skulde omringes af Vagtposter; ledede af gode Vejvisere spredte Patrouillerne sig over Staden og besatte alle de Huse, som beboedes af Fyrstens notoriske Venner. Soldaterne fik ene og alene den Anvisning ikke

at tilstede nogen Civilperson at færdes paa Gaden og at tilbagevise eller fængsle enhver Officer, som ikke kunde give det rette Løsen; ved det ringeste Forsøg paa Modstand skulde man skaanselsløst gjøre Brug af Vaabnene. For at disse Bestemmelser ikke skulde være alt for paafaldende, synes man at have givet Soldaterne forskjellige Forklaringer; nogle paastaa i det mindste, at efter deres Mening var der ogsaa i Sofia blot Tale om en Natmanøvre, medens andre hævde, at deres Officerer sagde dem, at Fyrst Alexander var fangen af sine Fjender, og at de vare komne til Sofia for at befri ham. Sikkert er det, at man ikke lod Soldaterne komme paa det rene med det egentlige Maal for den natlige Expedition, og at mange af de Soldater, som raabte »dolu!« (ned), troede, at dette »Dolu« gjaldt Fyrstens Fjender. Man vogtede sig ogsaa for at lade Mandskabet komme i umiddelbar Berøring med Fyrsten, men anvendte hertil ene og alene Officerer og Kadetter, hvem Gruev alt havde tilstrækkelig demoraliseret.

Saa snart alle nødvendige Forholdsregler vare trufne, og de Personer, man holdt for farlige, vare indespærrede i deres Hjem, Adgangene til Paladset besatte og de sammensvorne i Sofia underrettede om det skete, brød Stormen løs foran Paladset.

Med Undtagelse af de sammensvorne havde ingen i Sofia nogen Anelse om, hvad der var i Gjærde; stille og lydløs var Strumaregimentet under Major Stojanovs Befaling rykket ind i Sofia og havde omringet det fyrstelige Palads; den jourhavende Officer, Kaptejn Zafirov, som var vunden af Oprørerne, havde inddraget de ved Paladsets forskjellige Indgange opstillede Vagter, saa at man ikke havde nogen Modstand eller utidig Allarmering at befrygte fra dem, og samtidig havde Kadetskolens Forstander, Major Gruev, ladet sine underordnede vække og i en kort Tale meddelt dem, at de vare kaldede til en højst vigtig, patriotisk Daad, at det drejede sig om at afsætte den Fyrste, der havde for-

raadt Rusland, og at han gjorde Regning paa deres fulde Samvirkning. Det lyder næsten ubegribeligt, men det er en Kjendsgjerning, at ikke en eneste af alle disse unge Mænd gjorde blot det svageste Forsøg paa at modsætte sig det paatænkte Højforræderi; de hørte alle til de dannede Klasser, de maatte alle have en rigtig Forestilling om Pligterne mod deres Fyrste, om deres Standspligter — og dog opponerede ikke en eneste mod Gruev; og ikke blot ved Forbrydelsens Begyndelse, men ogsaa senere under dens Iværksættelse lagde de for Dagen, at de gjorde det med Glæde. Der gives kun én Forklaring paa denne Fremtoning: kun ved en længe forberedt og systematisk gjennemført Demoralisation kunde det være lykkedes Gruev saa fuldstændig at udrydde al Følelse af Ret og Pligt, saa at disse Ynglinge kom til at afgive føjelige og villige Redskaber for en saa lav Forbrydelse. Kadetterne marcherede altsaa mod Paladset, hvor Hovedrollen var tiltænkt dem.

Paladsets Omringelse var dog ikke gaaet for sig ganske uden Støj, og Fyrstens bulgariske Tjener Dimitri var den første af de faa Slotsbeboere, som vaagnede; han styrtede ind i Fyrstens Soveværelse, vækkede ham og rakte ham en Revolver med det Tilraab: »Deres Højhed! flygt, man vil myrde Dem!« Fyrsten sprang øjeblikkelig op og ilede, halvt paaklædt, gjennem en Gang hen til en Glasdør, der førte ud til Haven. Da han vilde aabne Døren, strakte Soldaterne ham imidlertid Bajonetterne i Møde under Raabet »tilbage!« og tvang ham til atter at lukke Døren. Fyrsten gik nu op i den øverste Etage, hvor fra han kunde se, at alle Paladsets Omgivelser vrimlede af Soldater; disse havde imidlertid lagt Mærke til, at der herskede Røre i Paladset, at det altsaa nu var unyttigt yderligere at holde Sammensværgelsen hemmelig, paa deres Officerers Befaling brøde de ud i høje vedholdende Raab, og den nylig saa tavse Have og Slotsplads gjenlød af uendelige »dolu, dolu!« Samtidig affyrede Soldaterne deres Geværer, dels for at

skræmme Slottets og Stadens Beboere, dels for at indgyde sig selv Mod. Skydningen og Doluraabet levnede ikke Fyrsten nogen Tvivl om, at han her havde at gjøre med en vel organiseret Militæropstand, og han skyndte sig atter ned i Stueetagen for hurtigst muligt at klæde sig paa; næppe havde han faaet iført sig sin Uniform og traadte ud i Forhallen, før han allerede saae sig omringet af Officerer og Kadetter; med vilde Raab trængte de sig sammen omkring ham, Officererne truede ham med Revolvere, og Kadetterne holdt ham Geværerne for Ansigtet; særlig udmærkede Kaptejn Dimitriev sig ved sine Raab og Skrig, han havde øjensynlig søgt at tildrikke sig Mod. Midt under al denne Larm fik Fyrsten Øje paa Prins Frans Josef, som var vaagnet ved den første Støj og omringet af de sammensvorne under sit Forsøg paa at ile Broderen til Hjælp. Alle de sammensvorne tilbrølede Fyrsten, at han maatte aftakke, o de forlangte, at han selv skulde skrive Frasigelsesdokumentet. Da Fyrsten nægtede dette, satte Kaptejn Dimitriev sig ved et lille Bord, hvor de besøgende plejede at nedskrive deres Navne, udrev et Blad af Indskrivningsbogen og prøvede paa at affatte Dokumentet, men af Ophidselse og Drukkenskab mægtede han ikkun at bringe nogle ulæselige Skrifttegn og Klatter paa Papiret, hvorfor han maatte aftræde sin Plads til en Kadet, som efter hans Diktat nedskrev Tronfrasigelsen. I hele denne Tid holdt Gruev Fyrsten sin Revolver for Ansigtet, men vovede ikke at tiltale ham eller at se paa ham, end ikke, da Fyrsten sagde: »Altsaa er ogsaa du med i dette?« Det er dog altid et lille Tegn paa Skamfølelse!

Det Dokument, der forelagdes Fyrsten, værdigede han ikke nogen Opmærksomhed, han skrev blot under det de Ord:

»Gud beskytte Bulgarien. Alexander.«

Man vil kunne forstaa, at Fyrsten i denne Stund kun nærede en Følelse af uendelig Modbydelighed, at han ikke

tænkte paa andet end saa hurtig som muligt at ende denne hæslige Scene. Han maatte tro sig forraadt af sin hele Hær, som han satte over alt andet —, og skjønt det jo senere godtgjordes, at Arméen ikke i fjærneste Grad delte de sammensvornes Sindelag, var det skete dog sandelig nok til at knuge selv den stærkeste Aand. Noget værre end dette Forræderi kunde ikke mere møde ham, og fattet tiltraadte Fyrsten derfor Vejen til Krigsministeriet, hvor hen de sammensvorne førte ham, og hvor yderligere Ydmygelser ventede.

Blandt andre Officerer blev han her modtagen af Krigsministerens Repræsentant Benderev med en haanlig Latter, og de øvrige skyndte sig med at efterligne dette Exempel. Fyrsten udtalte det Ønske, saa snart som muligt og endnu ved Nattetid at forlade Sofia, men Benderev svarede: »Nej, ved højlys Dag! Alverden skal se, hvorledes De rejser bort«. Fyrsten forlangte at faa Karavelov og Kabinetsraad Menges i Tale, hvad imidlertid nægtedes ham saa vel som at faa en Kammertjener med. Derimod fik han Tilladelse til at skrive Menges en Seddel med Anmodning om at sende ham Penge og Klædningsstykker, og Fyrsten fik virkelig begge Dele tilstillet.

Klokken fem om Morgenen kjørte ni Vogne, saakaldte Phaetons eller Halvchaser, forspændte med fire Heste, frem foran Krigsministeriet, og man betydede Fyrsten, at han nu maatte tiltræde Afrejsen; i første Vogn tog Fyrsten Plads med Kaptejn Kardjiev, i den anden Prins Frans Josef med Kaptejn Zafirov; paa Bukken ved Siden af Kusken tog en Kadet Plads, og de syv sidste Vogne optoges af Bedækningen, gjennemgaaende udtagen af Kadetskolen. Flere Officerer stode med spottende Miner omkring Fyrstens Vogn, gnaskende paa et Æble grinte Kaptejn Dimitriev ind i Vognen, og kun Major Gruev havde saa megen Sømmelighedsfølelse, at han sendte den bortkjørende Fyrste en militærisk Hilsen.

Uden at vække stor Opsigt i den tidlige Morgenstund kjørte Toget ad Vejen til Orkhanié forbi Liveskortens Kaserne og Artillerikasernen; foran den sidste var der opkjørt et Batteri, hvis Fører lod Fyrsten hilse med militære Æresbevisninger, men i øvrigt forholdt sig fuldstændig uvirksom, da han hørte til de Officerer, som vel havde vidst Besked med Sammensværgelsen, men hverken havde villet tage virksom Del i ej heller modsætte sig denne. Ved den 15de Kilometersten forlod man Landevejen og slog ind paa en Bivej, der førte til et Kloster, som ligger næppe fire Mil fra Sofia; undervejs mødte man en Deling Kadetter, der allerede om Natten vare marcherede forud for at naa Klosteret og her danne Besætningen. Under Kjørslen undgik man ængstelig alle Flække langs Vejen, aabenbart fordi man befrygtede, at Befolkningen skulde gjøre et Forsøg paa at befri Fyrsten; han selv fik den Meddelelse, at de ledsagende Officerer havde de strængeste Befalinger til øjeblikkelig at skyde ham ned, saafremt der blev gjort et Forsøg paa hans Befrielse, eller han selv maatte forsøge at sætte sig i Forbindelse med nogen som helst anden end de eskorterende Officerer. Fyrst Alexander nærer den Anskuelse, at Officererne hensynsløst vilde have udført denne Trusel, saafremt der undervejs havde frembudt sig Hindringer for hans Bortførelse.

I Klosteret fik Fyrsten anvist et lille urenligt Værelse, hvor han maatte tilbringe Natten, her kunde han for første Gang i Ro overtænke sin Stilling, og man kan uden Vanskelighed forestille sig, hvilke Følelser der maatte gribe ham, blandede med Beklagelse over en alt for stor Tillidsfuldhed, der havde faaet ham til at slaa de indløbne Advarsler hen i Vejr og Vind. To Dage før Overfaldet havde han nemlig modtaget et anonymt Brev, der med Angivelse af Enkelthederne forraadte Planen til Sammensværgelsen, for saa vidt Strumaregimentet angik; dog dette Brev, der, som det senere oplystes, var skrevet af tvende Officerer ved Regi-

mentet, Kaptejn Nichkov og Premierløjtenant Markov, læste han vel, men puttede det i Lommen uden at tage Notis af det, uden at gjøre nogen bekjendt med det; han kunde ikke tro paa et sligt Forræderi! En yderligere Advarsel fik Fyrsten endnu Dagen før Forbrydelsen gjennem en Officer, som mundtlig meddelte ham, at der inden for Officerskorpset var noget i Gjærde mod samme, uden at han dog havde noget nøjere Kjendskab hertil. Heller ikke denne Advarsel ænsede Fyrsten, men irettesatte endog Officeren, fordi han uden mere bestemte Beviser dristede sig til at fremkomme med slige Beskyldninger mod sine Kammerater.

Rejsen forhaledes en Del ved dette Ophold i Klosteret; men de sammensvorne kunde ikke godt kjøre videre, før de vidste, om Sammensværgelsen ogsaa var lykkedes i andre Dele af Landet; fremfor alt kom det an paa at erfare, om Alexanders Jagt var falden i Oprørernes Hænder, da det i modsat Fald vilde have været umuligt at fortsætte Bortførelsen videre ad Søvejen; hvis Skibet var undsluppet Rebellerne, havde man vistnok gjort et Forsøg paa at bringe Fyrsten til den nærmeste Grænse — i dette Tilfælde den serbiske — og her sætte ham i Frihed. Skulde Sammensværgelsen derimod være fuldstændig slaaet fejl, havde man i Fyrstens Person ogsaa en værdifuld Gissel, hvorved man let kunde tilkjøbe sig Straffrihed. Alexanders Jagt var imidlertid bleven besat af Oprørerne, de første Efterretninger fra Landet syntes ligeledes at lyde gunstig for den provisoriske Regering, og der blev derfor givet Befaling til at fortsætte Rejsen videre til Rahova, hvor Alexanders Jagt skulde vente.

Man tog Nattekvarter i Vratcha, hvor alle Huse vare lukkede; kort forud var der fra den provisoriske Regering indtruffet Gensdarmer, som under Dødsstraf forbøde Beboerne at forlade deres Huse eller at bryde sig om, hvad der maatte forefalde om Natten. Alexander fandt her Lejlighed til at vexle nogle Ord med en Underofficer, men

overraskedes af Kardjiev, som atter erklærede Fyrsten, at han ved Gjentagelsen af et sligt Forsøg ufortøvet vilde blive skudt. Dag og Nat bevogtedes Fyrsten paa den mest strænge og uværdige Maade, og hans Vogtere opførte sig i det hele med næsten utrolig Lavhed.

Tidlig om Morgenen brød man atter op, og nu mod Turens Afslutning begyndte Kardjiev at blive meddelsom. Sammensværgelsens egentlige Leder var den russiske Oberst og Militær-Attaché i Sofia, Sacharov, som havde hvervet de første sammensvorne; i Kejseren af Ruslands Navn havde han lovet Officererne, at alle, som vilde tage Del i Sammensværgelsen, skulde blive optagne med samme Rang i den russiske Hær. Efter at det var lykkedes Sacharov at vinde Officererne i Krigsministeriet, fik andre Officerer ved dettes Mellemkomst tilstillet Lister, ved hvis Undertegnelse de forpligtede sig til Deltagelse i Fyrstens Afsættelse. Ret betegnende var følgende Bemærkning af Kardjiev: han selv havde intet som helst mod Fyrsten, men selv den bedste Mand vilde ikke kunne holde sig paa Bulgariens Trone; thi Folket var endnu for udannet til at skatte ham efter hans Værd, og paa de højere Stænder kunde man ikke forlade sig, tilmed naar de paavirkedes ved uafladelige, ydre Rænker.

Ved Ankomsten til Rahova, Mandagen den 23de Avgust, blev Fyrsten strax bragt til Dampskibenes Landingsplads, hvor den østerrigske Bugserdamper Adler laa ved Siden af den fyrstelige Jagt. I den Kontorbygning, som tilhørte det østerrig-ungarske Donau-Dampskibsselskab, havde Fyrsten Lejlighed til at vexle nogle Ord med dette Selskabs Agent, som meddelte ham, at Kaptejnen paa »Adler« var villig til at medvirke ved hans Befrielse. Denne Damper var hurtigere end Jagten, den laa parat under Damp og vilde ufortøvet støde fra Bredden og landsætte Fyrsten i Rumænien, saafremt det maatte lykkes ham at springe om Bord; dog

denne godt mente Plan lod sig umulig realisere, da Fyrsten blev alt for strængt bevogtet.

Da Fyrsten begav sig om Bord paa Jagten, bemærkede han paa Landingspladsen adskillige Officerer, der ikke vare ham personlig bekjendte, og desuden Kaptejn Kabarov, der med et Kompagni af Rustchuker-Donauregimentet befandt sig om Bord paa Jagten og optraadte som den militære Befalingsmand, hvem en bulgarisk Marineofficer var tilforordnet som Skibets tekniske Fører; men i Virkeligheden førte den gamle Lods Scholz den tekniske Kommando, meget mod sin Vilje, men tvungen ved Kabarovs dødelige Trusler; med en Revolver i Haanden stod Kaptejnen paa Kommandobroen ved Siden af Lodsen og erklærede at ville nedskyde ham ufortøvet, saafremt Skibet afveg fra sin Kaas eller løb paa Grund. Fyrsten blev øjeblikkelig ført ind i Spiseværelset, der var anbragt paa Dækket og paa alle Sider omringet af Soldater: det blev ham paa det strængeste forbudt at stille sig hen ved Vinduet eller paa nogen som helst Maade at træde i Berøring med Vagtmandskabet; derhos vare Vinduerne fast tillukkede, saa at Turen i den glødende Sommervarme blev en sand Tortur. Kadetterne, som fra Rahova skulde vende tilbage til Sofia, syntes at finde saa megen Smag og Fornøjelse i deres hidtidige Heltegjerninger, at de udbade sig og fik Tilladelse til at gjøre den videre Rejse med om Bord paa Jagten.

Lige siden den Stund, da Fyrsten blev vækket i sit Palads Natten den 21de Avgust, havde han kun set Forrædere omkring sig, der alle opførte sig mere eller mindre lavt; i Følge de Efterretninger, de lode ham tilflyde, havde den hele Armé og det hele Land rejst sig mod ham, alle Bulgarere havde erklæret, at han i deres Øjne stod som Fædrelandets Ødelægger, ja man havde drevet Løgnesystemet saa vidt, at man erklærede den strænge Bevogtning som nødvendiggjort ved Ængstelse for, at det oprørske Folk kunde falde paa at lynche ham. Og Fyrsten maatte vel

skjænke disse Angivelser Tiltro, siden han i Sofia med egne Øjne havde set sin Hær i Oprør, siden han som Fange var bleven ført gjennem det halve Land uden at finde nogen Befrier, og siden han endelig paa sin egen Jagt var bleven overleveret til nye forræderiske Tropper. Om Bord paa »Alexander« skulde han imidlertid igjen høre et venligt Ord og se, at han i det mindste ikke var forraadt og forladt af alle. En ung bulgarisk Søkadet Gostropriémov var den Due, som bragte Alexander det første trøstelige Olieblad, han sneg sig gjentagne Gange hen til Fyrsten og fortalte ham under Taarer, hvorledes det i Virkeligheden saae ud paa Skibet, og at Kaptejn Kabarov aldeles ikke var sikker paa sit Mandskab; Matroserne vare fuldstændig fortvivlede og fældede Taarer over, at de maatte medvirke til Fyrstens Bortførelse, og Kompagniet af Donauregimentet var delt i tvende Halvdele; den ene bevogtede Fyrst Alexander, den anden passede paa Mandskabet for at umuliggjøre et Befrielsesforsøg; men Kompagniet selv var atter under Bevogtning af Officererne og Kadetterne, da man heller ikke troede dem og befrygtede, at de kunde rejse sig for Alexander. Af denne Ven i Nøden fik Fyrsten ogsaa at vide, at man tilsigtede at føre ham til Reni*), en Efterretning, som fyldte ham med den største Nedslagenhed; thi hvor usselt han end var bleven behandlet af Bulgarerne, maatte han muligvis befrygte noget endnu værre fra Russernes Side. Hvad den unge Søkadet imidlertid ikke kunde fortælle Fyrsten, fordi han ikke selv vidste noget derom, var Efterretningen om den Rejsning af Hæren og det hele Land, som imidlertid fandt Sted. Uden mindste Anelse om disse Begivenheder ankom Fyrsten til Reni Tirsdagen den 24de Avgust, og der blev nu sendt en Officer i Land for at melde de russiske Avtoriteter, at Jagten vilde udlevere

*) En Stad ved venstre Donaubred i det russiske Besarabien.

en Statsfange til dem. Hvorledes Forholdet egentlig har været med de Forhandlinger, som her bleve førte med Russerne, kan ikke med Sikkerhed afgjøres; i Begyndelsen synes man ikke at have haft nogen Lyst til at modtage Fyrsten af Oprørernes Haand; thi han forblev endnu denne Nat om Bord paa Skibet, og først næste Morgen kom den Melding fra Russerne, at »Statsfangen« nu kunde føres i Land.

Ruslands Stilling var i dette Øjeblik ret ejendommelig, thi skjønt det var indlysende, at kun Rusland havde stiftet Revolutionen, lod det sig dog ikke ret vel gjøre i den Grad at forbinde sig med en Militærrevolution, at man modtog Fyrsten som Fange af dens Haand og holdt ham i yderligere Fangenskab. Dog det er ikke første Gang, at Rusland med forbavsende Lethed har sat sig ud over folkeretslige Betænkeligheder, og der er al Grund til at antage, at man i dette Tilfælde virkelig faktisk har næret den monstrøse Idé simpelthen at holde Fyrsten i russisk Varetægt; i modsat Fald lader det sig vanskelig forklare, hvorfor Russerne lode Fyrsten transportere til Reni og ikke meget mere gave Bulgarerne et Vink om at skaffe ham over Grænsen ad korteste Vej. Den Storm, den offentlige Mening imidlertid rejste mod Skjændselsdaaden af 21de Avgust, maa dog have vakt Betænkeligheder hos Russerne; hertil kan maaske ogsaa føjes den Deltagelse, man fra højt staaende Side har lagt for Dagen med Hensyn til Fyrsten, og skjønt den russiske Politik til sine Tider er optraadt med den yderste Brutalitet, forstaar den dog ogsaa med Behændighed at bøje af Vejen for alt for betænkelige Hindringer.

En Ting forstode Russerne dog ikke: at give denne Beslutning et Præg af Oprigtighed og Frivillighed, ja de gjennemførte den endogsaa paa højst smaalig og for en Stormagt lidet sømmelig Vis. Agence Havas udspredte ganske vist fra St. Petersborg den officielle Depeche, »at

Kejseren selv ufortøvet havde udstedt den Befaling at lade Fyrsten uhindret gaa i Land og tilladt ham at fortsætte Rejsen ganske efter eget Tykke«; men hvis Kejser Alexander virkelig har befalet dette, har man handlet lige strikt mod hans Bud — hvad i Almindelighed dog ikke er Skik og Brug i Rusland. Ingen vil kunne hævde, at Fyrst Alexander har været en fri Mand, saa længe han dvælede paa russisk Grund. Da han forlod Skibet, var han omringet af bulgariske Soldater, der fuldt rustede transporporterede ham til Renis Borgemester og under Iagttagelse af alle Former udleverede ham til denne. Fyrsten rettede nogle faa Ord til de bulgariske Soldater, hvori han ønskede dem, »at Bulgariens fremtidige Regent maatte holde lige saa meget af den bulgariske Hær, som han havde gjort.« Derpaa vexlede han Fangenskab; thi i Reni blev han bevogtet lige saa strængt som om Bord paa Jagten, ja der blev endog stillet en Gensdarm paa Post i hans Soveværelse. Hans Ønske om at rejse fra Reni til Rumænien strandede paa et bestemt Afslag, ja man søgte i Begyndelsen overhovedet at hindre hans Afrejse, i det man nægtede ham et Extratog. Endelig hed det sig, at han kunde afrejse uhindret, dog kun, naar han slog ind paa Vejen over Podvolotchiska, hvad ikke ret synes at rime sig med en Fortsættelse af Rejsen »ganske efter eget Tykke«. Jorden brændte imidlertid Fyrsten under Fødderne; thi helt bortset fra, at han ikke havde nogen som helst Garanti for sin personlige Sikkerhed, saa længe han opholdt sig i Rusland, længtes han af al Kraft efter at naa et Sted, hvor han dog endelig kunde erfare, hvad der egentlig var forefaldet i Bulgarien; thi hans russiske »Gjæstevenner« i Reni havde forholdt ham enhver Efterretning om Begivenhederne i Bulgarien og samtidig forhindret, at Privatpersoner gave ham Meddelelser. I det Øjeblik altsaa da Fyrsten, ledsaget af Statsraad Archinev og talrige Gensdarmer, nærmede sig

den østerrigske Grænsestation, vidste han, den mest interesserede, mindre Besked om de seneste Begivenheder end ethvert Barn i Evropa. Den jublende Modtagelse, der blev ham til Del i Østerrige, viste ham foreløbig blot, at han i Evropa fandt den Anerkjendelse og Hengivenhed, der syntes at have glippet ham i Bulgarien.

(Forts.)

Kong Jakob I. og den engelske Revolutions Forhistorie.

Om Morgenen den 24de Marts 1603 døde Dronning Elisabet af England; faa Timer efter proklameredes fra Slottet Whitehall Kong Jakob af Skotland som Englands Konge, og en almindelig Sympathi hilsede Proklamationen. Omtrent fjorten Dage senere forlod den nye Regent sin tidligere Hovedstad under Ledsagelse af et stort Følge, ved Berwick-on-Tweed satte han Foden paa engelsk Grund, og en tordnende Kanonsalut modtog ham fra denne Grænsefæstning, der saa ofte havde været Vidne til Kampene mellem de to Folk, som Jakob nu forenede under sit Scepter. Rejsen videre syd paa lignede et Triumftog; alle Vegne fra strømmede Adelen til for at hilse paa sin nye Konge, og talrige Fester fulgte den ene paa den anden, saa at Kongen først naaede Londons Omegn den 3dje Maj.

Han havde Grund til at være glad ved Øjeblikket. Den hele Ø, hvis to Folk havde kæmpet saa mangen en haard Strid med hinanden, var forenet ved en Personalunion, og det var ham, Repræsentanten for Huset Stuart, der saa længe havde maattet forsvare Skotlands Grænser og Uafhængighed mod England, som nu sad paa dette Riges Trone. Allerede nu tænkte han sig de to Riger nøjere og mere blivende knyttede sammen; i Berwick skal han have

ladet falde Ord om, at han for Fremtiden vilde lade sig kalde Konge af Storbritannien. Hans nye Kongerige var desuden ikke alene en Tilvæxt til hans Magtomraade, det frembød ogsaa langt flere Tillokkelser end hans Stammeland. Hvor langt mere velhavende, hvor langt mere fremskredent i Kultur og i Kulturens Behageligheder gjorde England ikke Indtrykket af at være fremfor Skotland, der i saa meget af det daglige Livs Former havde bevaret Middelalderens Præg! Hans nye Undersaatter modtoge ham med Sympathi; der var ingen Grund for ham til strax at frygte for et Omslag i Stemningen. Man havde i England været bange for, at Tronforandringen skulde give Anledning til Arvestridigheder; det viste sig at være en ugrundet Frygt; men ganske vist laa Grunden til Kongens venlige Modtagelse mere heri og i en traditionel Loyalitet end i virkelig Tillid. Da Jakob naaede London, var Begejstringen allerede kølnet; faa Aar efter var Sympathien svunden og Misfornøjelse i Færd med at brede sig over stedse større Dele af England. Ved hans Død, 22 Aar efter hans Tronbestigelse, vare Spirerne nedlagte til den Borgerkrig, der atter 24 Aar senere berøvede hans Søn og Arving Krone og Liv.

At give et Bidrag til Forstaaelsen af denne Borgerkrigs Oprindelse skal være Formaalet for den følgende Skildring. Først og fremmest vil det her være nødvendigt at kaste et Blik paa den engelske Stat og det engelske Samfund ved Jakobs Tronbestigelse og paa de Modsætninger, politiske og religiøse, der havde udviklet sig inden for dem i Løbet af det sextende Aarhundrede.

I.

Det var et mægtigt og blomstrende Rige, Jakob havde arvet. Dels ved Tidernes Gunst, dels ved Elisabets eget Initiativ var England, der under hendes Søster Maria Tudor

havde været politisk afhængigt af Spanien, under hendes Regering rykket op til at blive Hovedet for Evropas modsatte Lejr, for de protestantiske Magter. Det var England, som havde støttet Nederlænderne i deres Frihedskamp mod den katholske Reaktion, og det var England, som, medens Frankrig søndersledes af Borgerkrige, afgjørende og endelig havde standset Spaniens Forsøg paa ogsaa i det nordlige Evropa at være den ledende Stat. Havde Maria Stuarts Henrettelse allerede været et Knæk for det katholske Parti, var den store Begivenhed Aaret efter bleven et knusende Slag. Elisabets Sejr over den store Armada 1588 var for Kampen mellem Evropas to Lejre i Slutningen af det sextende Aarhundrede, hvad Gustav Adolfs Sejr ved Breitenfeld 1631 blev for den fornyede Kamp under Trediveaarskrigen. Den havde kastet en hidtil ukjendt Glans over England. Overalt saae Protestanterne hen til dette Rige og dets Dronning som til deres Frelser. Og Æren og Berømmelsen havde givet Nationalfølelsen Væxt; Englænderne vare blevne sig som Folk et Ansvar bevidst. De ansaa det for en Pligt for dem selv og for deres Hersker vedblivende at være forrest i Kampen. Kom der en Konge paa Englands Trone, der ikke havde den samme Følelse, vilde han komme til at mærke Betydningen af denne Uoverensstemmelse mellem sig og sit Folk.

Samtidig hermed havde England indadtil gjennemgaaet en materiel og aandelig Udvikling, der svarede til den nye Magtstilling i Evropa. Endnu 1551 havde en Italiener kaldt det engelske Folk for lidet foretagende og lidet berømt i aandelig Henseende; han havde betegnet det som glad ved at spise og drikke. Ved Aarhundredets Begyndelse havde Englands Industri og Handel ogsaa kun været ringe. Bjærgværkerne vare indskrænkede til Cornwalls Tin- og Blyværker; af andre Industrigrene havde kun Uldmanufakturerne nogen Betydning ved at staa i Forbindelse med Kvægavlen, Landets vigtigste Indtægtskilde. Agerdyrkningen

hemmedes ved den fra Middelalderen arvede Fællesdrift; Handelen og Handelsmarinen stode vidt tilbage for Nederlændernes. Langt anderledes vare Forholdene ved Aarhundredets Slutning. Under Henrik VIII. og Edvard VI. var Fællesdriften i Agerbruget vegen for Udparcellering og Sammenlægning af Jorderne, og det nye System havde forøget Udbyttet af Korn- og Kvægavlen; nederlandske Flygtninge havde bragt Kapitaler og forøget Energi til Landet; Uldfabrikationen og Linnedvæveriet havde bredet sig fra de sydlige Provinser til de nordlige, der hidtil havde været uden større Virksomhed; rundt om i Bøndergaardene skabtes en ikke ringe Husflidsproduktion. Af andre Industrier udviklede Fabrikationen af Guld- og Sølvvarer samt af Kniplinger sig til Betydning. Vigtig for Kysternes Befolkning var særlig det tiltagende Fiskeri; Kanalen og Vesterhavet fyldtes med Fiskerbaade, bemandede med dristige Sømænd; men størst Interesse knyttede der sig dog til Handelens Opkomst. Kampene i Nederlandene og Hansestædernes Tilbagegang havde i Forening med den Foretagelsesaand, som i det hele var egen for det sextende Aarhundrede, gavnet England. Da Antwerpen var bleven ødelagt ved den Belejring, den havde været Gjenstand for af de spanske Tropper, var Stadens Handel for en stor Del bleven forflyttet til England; London havde arvet dens Rigdom. En selvstændig Handelsforbindelse med Østersølandene begyndte, ikke længere i Afhængighed af de hanseatiske Kjøbmænd. Hull og Bristol formaaede vel ikke at kappes med Hovedstaden, men Opkomsten af disse Stæder i Landets Yderkanter betegnede dog Forøgelsen af det kommercielle Samkvem med Skotland og Irland. Nord om Norge søgte engelske Skippere og Handelsmænd til det hvide Hav og aabnede derved en ny Forbindelse med Rusland, Handelen paa Middelhavet og paa Levanten fremmedes ved Oprettelsen af Handelskompagnier. Talrige Skibe søgte endnu længere bort, til Guineas Kyster; det var især Southamptons Kjøbmænd, der

høstede godt af det Guld og Elfenben, som bragtes hjem der fra. En anden, mindre ærefuld, men ikke mindre indbringende Indtægtskilde var Kaperiet og Sørøveriet, som Krigen med Spanien kaldte til Live; en stor Del af den nye Verdens Skatte faldt ad den Vej uden stor Udgift i Englændernes Hænder.

Til Dels som Følge af den stigende Velstand, men ogsaa begrundet i Renaissancetidens Tilbøjeligheder, der nu i en bred Strøm naaede Nordevropa, antog hele Livet behageligere, hyggeligere, men ogsaa mere overdaadige Former. Trangen til Bekvemmelighed og Lysten til Luxus viste sig i ethvert Forhold. De adelige Gaarde mistede deres Karakter af befæstede Borge; i Steden for Skydehuller og tunge, mørke Mure traadte talrige Vinduer, der tillode Lyset og Solskinnet at trænge ind, i Steden for Grave og Volde traadte italienske Haver og Terrasser; Arkitekturen og Billedhuggerkunsten smykkede Slottenes Indre og Ydre. I Byerne rejste sig nye, luftigere Huse for de velhavende Kjøbmænd. Kaminerne begyndte at blive almindelige og med det samme at spille den Rolle i det engelske huslige Liv, som de nu gjøre; Tæpper paa Gulvene og Paneler paa Væggene gave Værelserne en Hygge, som ikke før havde været kjendt. Tillige blev Klædedragten rigere, Overdaadigheden i Mad og Drikke tog til, selvfølgelig som altid i en Brydningstid ud over de rette Grænser, saaledes at en Reaktion og en Protest mod den for store Livsnydelse kunde komme som en naturlig Følge.

Denne Bevægelse i Retning af at gjøre Livet mere behageligt at leve havde nu tilsvarende Fænomener rundt om i andre Lande, f. Ex. ogsaa i Danmark; men paa et andet Punkt ragede England enestaaende højt op. Det var i litterær Henseende. Talen er ikke her om den klassiske og filologiske Lærdom, der her som i saa mange andre Lande blev et Udslag af Renaissancen, men som saa let stivnede i Former; ikke heller om de enkelte betydelige

Tænkere, som bleve epokegjørende i Videnskabens Historie, først og fremmest Bacon; thi et Blik paa det samtidige Danmark med dets Tyge Brahe viser, hvor lidt en stor Videnskabsmand i og for sig giver en Garanti for en større Udvikling af Nationens Aandsliv; men af langt større Betydning var den engelske Skjønlitteraturs Opblomstring. At gaa nærmere ind herpaa ligger uden for denne Skildring; her skal kun fremhæves, at denne Gren af Litteraturen paa engang blev tilgængelig for Folket og skabte Frembringelser, der høre Udødeligheden til. Ved Slutningen af Elisabets Regering var Antallet af Bogtrykkere og trykte Skrifter steget stærkt, et Bevis paa, at Antallet ikke alene af Skribenter, men ogsaa af Læsere var voxet, et Tegn paa, at Litteraturen ikke længere alene var de lærdes Ejendom. Og den Form, i hvilken Skjønlitteraturen med Shakespeare som Hovedrepræsentant fortrinsvis glimrede, Dramaets Form, som ogsaa Elisabet begunstigede ved Oprettelsen af talrige Theatre i London, var i og for sig den Form, som lettest kunde fængsle og tiltrække Mængden.

De her fremsatte Træk til Belysning af den engelske Kulturs Standpunkt afgive ogsaa Forudsætninger for Forstaaelsen af de politiske Forhold. De skildrede Momenter i den sociale Tilstand virkede nemlig saa godt som alle i politisk Henseende i en og samme Retning, til Gunst for Udviklingen af den engelske Middelstands Kraft og Betydning. Ganske vist nød ogsaa Adelen godt af Agerbrugets Forbedring og tog sin gode Part af Livets Nydelser; men i det Fabriksdriften og Handelen fortrinsvis bleve Landets Indtægtskilde, flyttedes Velstandens Tyngdepunkt. Og naar Adelen forøgede sine Udgifter for at glæde sig over, hvad Tiden havde bragt af Nydelser, bleve dens Indtægter ofte langt tilbage. Følgen var, at en fransk Sendemand, der 1596 besøgte England, kunde faa det Indtryk, at Adelen var nedsunken i Gjæld, især paa Grund af overdrevne Udgifter til Klædningsstykker og Tjenere, medens de lavere

Klasser vare forholdsvis meget rige, og Kjøbmænd erhvervede de adeliges Besiddelser. Der var vistnok nogen Overdrivelse og Misforstaaelse i denne Skildring, men den rammer i hvert Tilfælde Tendensen i Udviklingen. Hvilken politisk Betydning der laa i denne Middelstandens stigende Indflydelse, vil blive klart, naar vi betragte selve Englands Forfatningsforhold.

England var ved Middelalderens Slutning et indskrænket Monarki. Det var et Monarki i stærkere Forstand, end Tilfældet havde været med de evropæiske Fastlandsstater Middelalderen igjennem. Lige fra Normannernes Erobring havde det engelske Kongedømme besiddet en større Myndighed end Kongedømmet paa Kontinentet. Sagen var, at England aldrig som Frankrig eller Tyskland var blevet opløst i en Mængde territoriale Len, som kun holdtes sammen ved Lensmændenes Vasalforhold. Kongen var Midtpunktet i Riget, Regeringen var koncentreret og ikke territorialt splittet; men Kongens Magt var indskrænket ved Raadsforsamlingerne. Det egentlige Gehejmeraad var vel nærmest kun et Ministerraad, hvis Medlemmer valgtes af Kongen; men ved Siden heraf stod det store Raad, Parlamentet, som fra det fjortende Aarhundrede var skilt i to Huse, Overhuset, bestaaende af Pairerne, hvis Sæde var arveligt, og de gejstlige Stordignitarier, samt Underhuset, valgt af den lavere Landadel, Selvejerne paa Landet og det skattepligtige Borgerskab i Kjøbstæderne. Parlamentet havde oprindelig nærmest kun været raadgivende, men havde i Løbet af det fjortende Aarhundrede erhvervet et sikret Krav paa Samtykkeret og Beslutningsret i Lovgivnings- og Skattebevillingssager samt Ret til ved Klager over Misbrug at kontrollere Forvaltningen. Herved var der skabt, hvad vi kalde en konstitutionel Forfatning, dog saaledes at Kongerne havde bevaret en betydelig Magt inden for de Skranker, der vare satte for dem. Fra Slutningen af det femtende Aarhundrede havde Udviklingen imidlertid taget en noget anden Gænge.

Den store Kamp mellem den hvide og røde Rose, mellem de to Grene af Kongeætten, Huset York og Huset Lancaster, havde bragt et Anarki ind over England, som hos Landadelen og Middelstanden fremkaldte Ønsket om en stærk Regering. Der havde været Fare for, at Højadelens Tøjlesløshed skulde frembringe en vedvarende Ufredstilstand i Landet, og skjønt en stor Del af Højadelen satte Livet til i de blodige Krige, svandt dog ikke Frygten derfor. Middelstanden, der hidtil i saa meget havde været afhængig af Adelen, var ikke kraftig nok til at gjøre sig til Midtpunkt i Staten, og Underhusets Anseelse og Betydning sank sammen med Overhusets. Paa den anden Side var Middelstanden ikke uden Ængstelse for de sociale Bevægelser, der havde víst sig iblandt Bønderne og Arbejderne, og haabede ogsaa imod denne Fare at finde Støtte i en stærkere Kongemagt. Og samtidig voxede Kongedømmets Styrke rundt om i Evropa, i Frankrig, i Spanien, til Dels i Norden. Disse Momenter bleve Grundlaget for det nye Monarki, som Tudorerne byggede sig.

Tudorslægten havde nu tilmed det Held, at der fandtes en sjælden Samvirken mellem dens forskjellige Generationer. Af de fem af dens Medlemmer, som beklædte Englands Trone, virkede de tre, Henrik VII., Henrik VIII. og Elisabet, i samme Retning, om end ad forskjellige Veje og med forskjellige Midler. Alle tre gjorde de sig til Opgave at hævde Englands Uafhængighed udadtil og den kongelige Myndighed indadtil. De søgte Talentet, hvor de kunde finde det, og anvendte det uden Frygt, saa længe det underordnede sig dem, men de vare skinsyge paa arvelig Rang og uafhængig Magt; der maatte kun være ét Hoved for Styrelsen, Nationen skulde kun se hen til ét Midtpunkt. Og hver af dem blev Repræsentant for en Trang, der paa den givne Tid var til Stede hos det engelske Folk. Henrik VII. samlede atter England til et fast Rige, hvor der herskede Lov og Orden. Henrik VIII. gjorde den engelske

Kirke uafhængig af Paverne; han opfyldte derved et længe og dybt følt Ønske hos en stor Del af Nationen og bevirkede, at Kongemagten, frigjort for en farlig Medbejler, voxede overordentlig, medens Klostergodsets Inddragelse forøgede Kronens Indtægter. Endelig samlede Elisabet, som før berørt, det engelske Folk til Kamp for dets Uafhængighed og Hæder imod Evropas mægtigste Monark og førte denne Kamp sejrrig igjennem. Den Glans og Magt, som Fyrsterne vandt paa disse Maader, vidste de at befæste ved i deres daglige Liv at færdes mellem Folket uden fornem Afsluttethed, og de vare saa heldige at virke imponerende ved deres Personligheder, hvor de optraadte. Henrik VIII. stod for sin Samtid, trods det grove i hans Ydre, som det viser sig for os i Billederne af ham, og trods hans stærke Sanselighed som en Typus paa en Fyrste; hans Tyranniskhed gjorde først et afskrækkende Indtryk, da hans Kræfter svækkedes. Og for Elisabet virkede sandsynligvis til Gavn Modsætningen mellem hendes kvindelige Kjøn og hendes personlige Kraft. Digterne besang hende, Spenser forherligede hende i sin »Fairy Queen«, og Shakespeare berømmede Kongedømmet paa mange Steder i sine Dramaer.

Ved alt dette blev det muligt for Tudorslægten at hæve Kongemagten langt op over, hvad den tidligere havde været. En Fordel var det, at den engelske Forfatning ikke hvilede paa en Samling af Lovregler, men var en Frugt af en Udvikling, som naturligvis i sig indesluttede mange Svingninger og indbefattede mange Tilfælde, der kunde benyttes som Støtte for Berettigelsen af den udvidede Kongemagt. Der gaves ingen Lovbestemmelser om, hvor ofte Parlamentet skulde sammenkaldes, og navnlig Elisabet benyttede denne Omstændighed til kun sjælden at sammenkalde det. Kongerne havde altid haft Ret til at udstede Proklamationer og Ordonnanser af nærmest administrativ Art; Elisabet anvendte i rigt Maal denne Ret til paa egen Haand at udstede Forordninger, der i Virkeligheden vare egentlige Love; i

kirkelige Sager afviste Dronningen Parlamentets Indblanding. Hvad Skattebevillingsretten angaar, blev den vel ikke ligefrem krænket; men fra Henrik VIII.'s Tid blev der for hver regerende Fyrstes Levetid én Gang for alle bevilget en Ud- og Indførselsafgift, de saakaldte Tønde- og Pundpenge. Hertil kom hyppige Tvangslaan, som dog under Elisabet betaltes regelmæssig tilbage. De tidligere Klager fra Underhusets Side mod Ministre hørte op. Undersaatternes personlige Frihed krænkedes ved ulovlige Fængslinger; men af endnu større Betydning i retslig Henseende var dog Oprettelsen af en ny Domstol, i det Statsraadet virkede som saadan igjennem det saakaldte Stjærnekammer, der havde sit Navn fra det Lokale, hvor dets Medlemmer holdt Møder. Det var en Appeldomstol, som skrev sig fra Henrik VII.'s Dage, og som oprindelig, medens Efterdønningerne fra Partikampene endnu afødte ubillige Domme eller lode mægtige Jordegodsbesiddere gjøre Juryerne afhængige af sig ved Trusler, udøvede en heldbringende Indflydelse, men som senere blev et farligt Vaaben i Kongemagtens Haand. Heller ikke Parlamentets og dets Medlemmers særlige Privilegier respekteredes; Elisabet krænkede deres Talefrihed og kastede dem i Fængsel. Og samtidig søgte en stræng Censur at holde den offentlige Mening nede.

Saaledes var under Fyrsterne af Huset Tudor Englands Forfatning undergaaet en betydelig faktisk Omdannelse. Kongen var i Steden for at være en indskrænket Monark bleven Landets virkelige Herre. Dog var det mindre en Absolutisme end et Diktatur, som Tudorerne udøvede; der var en livlig organisk Forbindelse mellem dem og deres Undersaatter. Særlig Elisabet havde haft en fin Følelse for, hvor vidt hun kunde gaa i Anvendelsen af sin Magt, og hvor Grænserne for den laa. Hun havde ikke alene vidst at erhverve sig Folkets Taknemmelighed, især ved sin udenrigske Politik, men ogsaa haft Blik for at bøje af i rette Øjeblik, saaledes navnlig i Aaret 1601, hvor hun havde

víst den største Imødekommenhed mod Parlamentet med Hensyn til Afskaffelsen af de uddelte Monopoler, men ogsaa til Gjengjæld havde opnaaet en saa varm Takadresse fra Underhuset, som sjælden er bleven nogen Fyrste til Del fra Folkerepræsentationen.

Det kunde desuagtet ikke undgaas, at der hos det engelske Folk udviklede sig en Opposition mod Kongedømmets Magtforøgelse. Denne Magtforøgelse havde haft sin ideale Berettigelse i den Garanti, den bød mod Anarkiet, og deri, at der ingen Samfundsklasse var, som kunde holde den Stangen og selv tage Regeringen i sin Haand; men efterhaanden som Middelstanden, saaledes som før set, voxede frem til en hidtil ukjendt Velstand og Selvfølelse, maatte der udvikle sig en Modsætning mellem Regeringen og Folket, der ikke var let at forsone.

En Opposition mod Kongemagtens Overgreb havde den uhyre Fordel, at selve Forfatningens Kontinuitet ikke var bleven brudt. Man behøvede ikke at bevæge sig i Theorier, men kunde søge tilbage til gamle engelske Love og Retsafgjørelser for i dem at søge Forsvarsvaaben for sine Paastande, og Oppositionen kunde i Parlamentet finde et lovligt Organ for sine Angreb; men hertil kom, at om end Rang og Fødsel selvfølgelig spillede sin store Rolle i England som alle Vegne, udgjorde det engelske Folk dog en Enhed i langt højere Grad, end Tilfældet var i andre af Evropas Stater. Det er med rette fremhævet af engelske Historikere, at da Parlamentet i sin Tid skilte sig i to Huse, laa Hovedbetydningen mindre i denne Deling end deri, at Underhuset kom til at forene Repræsentanter for Lavadelen og Borgerstanden. Derved forebyggedes det i Modsætning til andensteds, at der udviklede sig en skarp Standsmodsætning mellem disse to Klasser af Befolkningen; de kom tvært imod til at tilføre hinanden gjensidig Styrke af forskjellig Art. Lige saa lidt som den engelske Stat var territorialt splittet, lige saa lidt var det engelske Folk so-

cialt splittet; thi heller ikke Højadelen var skarpt adskilt fra Lavadelen, og vel gaves der under Middelstanden en fjerde Stand, som til sine Tider kunde være truende nok; men politisk talt kunde man i Regelen lade den være ude af Betragtning. Kom der engang en Kamp mellem Kongedømme og Folk, vilde der sikkert nok gives Partier; men den vilde i alt Fald fra første Færd ikke blive nogen Klassekamp, selv om der senere kunde komme sociale Modsætninger med i Spillet.

En anden Omstændighed gav en Opposition en yderligere Styrke. Regeringsmagten havde, som før sagt, stadig haft en afgjort centraliseret Karakter i Modsætning til Fastlandsstaternes fevdale Territorialsystem; men ved Siden heraf havde der netop under Kongemagtens Overledelse udviklet sig en lokal Selvstyrelse. Retsforfatningen beroede vedblivende som fra gammel Tid af paa en Samvirken af de kongelige Dommere og Nævningerne, der udgik fra Ridderne, Borgerne og Bønderne. De saakaldte Fredsdommere, der havde Domsmyndighed i mindre Straffesager og Tilsyn med Overholdelsen af Politilovene, valgtes vel af Kongerne, men toges ud af Grundbesidderne i vedkommende Grevskab og hørte saaledes til den Egn, hvori de virkede. Den lokale Selvstændighed forøgedes nu under Tudorerne ved Kommunalforfatningens stærke Udvikling. Kommunen, Kjøbstaden eller Sognet, havde overtaget den Omsorg for de fattige, Kirken og Klostrene hidtil havde haft. Denne nye Opgave krævede nye kommunale Skatter og nye kommunale Embedsmænd; der kom hyppigere Sognemøder, livligt Røre i Kommunerne med en i det hele mere udviklet Administration. Den lokale Selvregering blev en Skole for Udvikling af Lyst til national Selvregering, et Tilhold for Modstand mod Overgreb fra oven, en Reserve, naar den nationale Repræsentation i Parlamentet blev slaaet til Jorden.

Til de saaledes angivne Aarsager til og Støttepunkter for en Opposition mod Tudorkongedømmet kom nu den puritanske Bevægelse. Foruden sin kirkelige og religiøse Side havde den ogsaa en politisk. Kalvinismen var i Følge sit Princip rettet mod at unddrage Kirken Statens Overhøjhed; den var oprindelig knyttet til Republiken i Genf, og den havde senere baade i Frankrig, i Skotland og i Nederlandene ligget i Kamp med Fyrsterne. Den havde derved efterhaanden antaget en demokratisk Karakter med Tendens til at anerkjende Folkesuveræniteten. Den skabte ikke denne Tanke i det nyere evropæiske Samfund. Den Ret til at afsætte Konger, som rundt om i Evropa Haandfæstninger og Love i Middelalderen havde hjemlet Folket at udøve, naar Kongerne havde brudt deres Løfter, knyttede sig ikke alene til Lenstidens Forestillinger om et kontraktmæssigt Forhold mellem Lensherre og Vasal, men ogsaa til Forestillingen om Folkets Overhøjhed. Folkesuverænitetstanken var allerede i det fjortende Aarhundrede bleven theoretisk begrundet af Italieneren Marsiglio fra Padua. I det sextende Aarhundrede møder den os paa forskjellige Kanter. Hvor Jesuiterne og i det hele det reaktionærkatholske Parti havde Interesse af at hæve Fanen mod Kongerne, havde de ikke taget i Betænkning at fremmane denne Magt. I Frankrig havde paa Borgerkrigenes Tid den katholske Liga en revolutionær demokratisk Karakter; Sorbonnen i Paris erklærede efter Henrik af Guises Mord det franske Folk for løst fra sin Ed til Kong Henrik III. Lige saa kraftig var imidlertid Folkesuverænitetsideen bleven fremsat af Huguenotterne. Det var særlig Retten for Folket til bevæbnet Modstand mod Regenten, som var bleven hævdet i Stridsskrifter af huguenottiske Skribenter. Nærmere ved Englands Grænser havde den samme Lære gjenlydt i Skotland. Historikeren Buchanan og Theologen Andrew Melville havde i deres Skrifter udviklet Theorien om Kongens Underdanighed under Folket, og Præster havde

gjentaget Sætningerne paa Prædikestolene. Heller ikke i England savnedes der Modtagelighed for slige Anskuelser trods Kongemagtens gamle Styrke. Ogsaa dér havde Love lige fra Magna Charta forudsat Muligheden af Kongernes Afsættelse, og Tanken var oftere bleven bragt til Udførelse. Saaledes havde Puritanerne, hvad der altid har været af stor Vigtighed i England, tidligere Tiders Anskuelser og Handlinger at støtte sig til, naar de gave deres Kamp mod Kongedømmets Overgreb en principiel Karakter. Ganske vist var det nu paa den anden Side ikke saa, at Tudorsystemet bundede i en theoretisk Forherligelse af det absolute Kongedømme; det var for praktisk og forstandigt til at indlade sig herpaa; men Theorierne om det absolute Kongedømme laa i Luften i Evropa; der skulde komme den Konge paa Englands Trone, som optog dem i sig, og den faktiske Modsætning mellem det Kongedømme, der stræbte ud over Grænserne for sine Rettigheder, og den Folkemagt, der opstillede Naturens Ret som Støtte for sine Krav, bestod i alt Fald allerede.

Der var saaledes politiske Modsætninger af største Betydning til Stede i det engelske Samfund. De kom til Orde i Parlamentet med stedse stigende Kraft, især siden 1571. Der fremkom Angreb og Klager mod Dronningens Regering, saa vel i Anledning af enkelte Handlinger som af mere almindelig Natur. En Taler ytrede endog 1575 i Underhuset: Ingen er uden Fejl, heller ikke vor brave Dronning, der har begaaet store og farlige Fejl. Trods Censuren støttedes den parlamentariske Opposition ved talrige Stridsskrifter; men Modsætningerne holdtes inden for rimelige Grænser, saa længe England styredes af et Kongehus, der havde vundet Nationens Sympathi ved at være dens Fører i de store brændende Spørgsmaal. Skete der en Forandring heri, vilde de uforsonede Modsætninger antage en farligere Karakter, saa meget mere som der til de politiske Modsæt-

ninger knyttede sig kirkelige og religiøse af nok saa alvorlig Art.

II.

Det varede længere, inden Reformationen vandt en endelig Sejr i de to Riger paa den britiske Ø, end Tilfældet var de fleste andre Steder i Nordevropa. I Skotland formaaede et Forbund mellem Kronen og Kirken en lang Tid at holde Bevægelsen nede, i England, hvor intet saadant Forbund fandtes, maa Aarsagerne til Reformationens sene Sejr søges dybere. Ogsaa her fandtes dog ligesom rundt om i Evropa Grund til Misfornøjelse med Gejstlighedens Anmasselse og med Præsternes og Munkenes Levned; ogsaa her fandtes, som Fremtiden kom til at vise, i Gemytternes Bund Forudsætningen for en Tilslutning til Protestantismens Grundtanker; men i det Land, som omtrent et Aarhundrede i Forvejen havde frembragt en Wyclif, fandtes nu ingen Efterfølger af ham, ingen Mand som Luther, som Kalvin eller som John Knox, og Lollardernes Sekt, der havde været paavirket af Wyclifs Lære, var bleven bragt til Tavshed. Grunden synes at være den, at der paa Borgerkrigenes Uro var fulgt en foreløbig Stagnationsperiode i den engelske Nations aandelige Livskraft. Der var ikke nogen tilstrækkelig aandelig bevæget Middelstand til at gribe Tidens nye Ideer. Medens Reformationen ellers allerede i Tyverne gav Gjenlyd rundt om i det nordlige Evropa hos de Dele af Befolkningen, der gave dens aandelige Liv dets Præg, fandtes der paa den Tid i England kun spredte Tilhængere af Bevægelsen, og mest hos de fattigere Klasser.

Dog var der et Punkt, hvor Regeringen kunde regne paa Sympathi hos Befolkningen, naar den vilde optræde mod det bestaaende i Kirken. Dette Punkt var imidlertid politisk, ikke religiøst. Det var Gejstlighedens Ret til at optræde som Dommere i visse Sager ogsaa over for andre end Medlemmerne af dens egen Stand og dens Stilling som

adlydende en fremmed Hersker, Paven i Rom. Paa at indskrænke den gejstlige Domsmyndighed og paa at gjøre den engelske Kirke til en Landskirke, saa meget som muligt uafhængig af det romerske Hof, havde de engelske Kongers og de engelske Statsmænds Bestræbelser været rettede allerede i Aarhundreder. Resultatet havde været ret gunstigt, men ikke afgjørende. Da besluttede Henrik VIII. at gjøre Skridtet fuldt ud. Anledningen til, at han, der saa ivrig havde stillet sig paa Pavens Side i Striden med Luther, nu i politisk Henseende brød med Rom, var, som bekjendt, hans Ønske om at skilles fra sin første Hustru Katharina af Aragonien for at ægte Anna Boleyn, og hans Beslutning om at gjennemføre Skilsmissen trods Pavens Modstand. Dog hvor blindt end hans Lidenskab kunde føre ham, saae han vistnok tillige klart, at Ophøret af den engelske Kirkes Afhængighed af Pavestolen vilde paa én Gang anslaa nationale Strænge og være en uhyre Styrke for Kongemagten. Den saakaldte Suprematsakt af 1534 gik ud paa, at Kongen skulde holdes for det eneste jordiske Hoved for den engelske Kirke og have alle de Rettigheder og Værdigheder, som hørte denne Stilling til, med Magt til at undersøge, undertrykke og paadømme alle Fejl, alle Misbrug og alle Kjætterier. Saaledes traadte Kongen i Pavens Sted, Bisperne og den øvrige Gejstlighed bleve fra at være Kirkens Embedsmænd Kongens Embedsmænd, de gejstlige Domstole kongelige Domstole.

Dog det politiske Brud med Rom betød ikke noget dogmatisk Brud. Et Øjeblik syntes det vel, som om Henrik VIII. i forskjellige Punkter vilde nærme sig den lutherske Reformbevægelse; men videre end til en Rensning af Kirkens Skikke vilde han ikke gaa. Han selv troede paa Katholicismens Læresætninger, og han var overbevist om, at kun en ringe Del af hans Folk havde vendt sig fra dem. I Aaret 1539 udstedtes de sex Artikler, hvorved Præsternes Ægteskab og Lægmændenes lige Delagtighed med de gejst-

lige i Nadveren forkastedes, medens Læren om Transsubstantiationen, Munkeløfterne, Messen og det hemmelige Skriftemaal sloges fast. De strængeste Forfølgelser af Protestanterne fulgte paa denne Kongens Trosbekjendelse.

Skjønt Henrik VIII. havde haft Ret i, at kun en ringe Del af hans Undersaatter havde tabt Troen paa de katholske Dogmer, var der imidlertid dog i Slutningen af hans Regering begyndt at indtræde en Forandring i den hidtidige Tilstand. Med den stigende materielle Sikkerhedsfølelse vare atter aandelige Interesser begyndte at gjøre sig gjældende hos det engelske Folk. Selve Henrik VIII.'s kirkelige Skridt kunde ikke andet end sætte Gemytterne i Bevægelse og fremkalde Tvivl og Drøftelser. Medens en Del af Samfundets højere Kredse søgte Tilfredsstillelse for sin aandelige Trang i Humanismens og Renaissancens Ideer, vendte en anden Del sine Tanker i en anden Retning. Henrik VIII. havde tilladt Læsningen af Bibelen i Oversættelse; den blev efterhaanden Yndlingslæsning for en stor Del af Befolkningen; Reformationens Ideer kunde ikke holdes udestængte fra England. Hos mange opstod Trangen til at sætte sig i det personlige Inderlighedsforhold til Gud, som Reformatorerne ved Læren om Retfærdiggjørelsen ved Troen havde sat som Forudsætning for Frelsen. Den nye Tid begyndte at skyde Rødder i England, men endnu dog kun hos et Mindretal.

Da døde Henrik VIII. 1547 og efterfulgtes af sin mindreaarige Søn med Johanne Seymour, Edvard VI. Hans Formynderregering besluttede at indføre Reformationen, om end med Bevarelse af mange af den gamle Kirkes Kultusformer. Den gjorde herved et Skridt, som stod i Modsætning til Tudorslægtens vigtigste Regeringsprincip; den befandt sig ikke i Overensstemmelse med Flertallet af Befolkningen, men ilede forud for Bevægelsen i denne. Det kom til at hævne sig. En heftig Misfornøjelse udbredte sig mod Regeringen og dens Foretagender. Herved lettedes Reaktionen. Den kom efter Edvards tidlige Død med hans Søster

Marias Tronbestigelse. Katholicismen blev atter Englands Statsreligion, Kirken bøjede sig paa ny under Rom. Man kan ikke sige, at det kun var Fyrstindens Vilje, som prægede hendes Folks religiøse Tilbøjeligheder. Maria Tudor var i Religion i Overensstemmelse med Flertallet af sine Undersaatter; men hvad Edvards protestantiske Regering ikke havde formaaet, nemlig at rokke Troen paa den gamle Lære, formaaede Marias katholske. Hendes blodige Forfølgelser af Protestanterne bevirkede, da Grundlaget i Forvejen var givet, og da ogsaa de politiske Forhold fremkaldte Misfornøjelse med hendes Regeringssystem, at Katholicismen mistede sit Fodfæste i det engelske Folk. Martyrkronen vandt Beundring og Tilhængere, og de talrige Flygtninge modtoge i Schweiz og i Tyskland Indtryk, som bleve afgjørende for det engelske Folks Skæbne.

Forandringen viste sig, da Maria døde efter fem Aars Regering og hendes Søster Elisabet besteg Englands Trone. Endnu da bekjendte vel efter al Sandsynlighed mindst de to Tredjedele af Befolkningen sig officielt til den katholske Lære, og derimellem den største Del af Højadelen og af Juristerne; men det var for en stor Del kun en ydre Vedhængen ved det gamle, thi i Virkeligheden var den katholske Religion bleven upopulær for Flertallet af Befolkningen, især imellem den yngre Slægt. Kalvinismens Aand var i Færd med at gjennemtrænge stedse bredere Lag af Nationen, og Parlamentets Majoritet var tilbøjelig til kirkelige Reformer. Hvad Elisabets personlige Stilling angaar, var hun ved sin Fødsel bunden til ikke at underordne sig Paven, der ved at forkaste Gyldigheden af hendes Moder Anna Boleyns Ægteskab med Henrik VIII. havde paatrykt hende Illigitimitetens Stempel; som ægte Tudor var hun desuden tilbøjelig til at følge Svingningen i Folkets Tankegang; men hun havde selv næppe nogen bestemt religiøs Overbevisning; hun stødtes tilbage af Kalvinismens demokratiske Karakter, og Filip II. af Spanien begunstigede hendes Tronbestigelse for at fore-

bygge, at hendes Medbejlerinde Maria Stuart skulde forene Skotlands, Englands og Frankrigs Kroner. Disse forskjellige Omstændigheder afgjorde Elisabets Holdning i de religiøse Spørgsmaal. Hun vidste at iagttage en forsigtig Politik og indførte den Kirkeforfatning, som blev bestemmende for en lang Tids Udvikling, men ogsaa Gjenstand for ihærdig Kamp og Strid.

Hovedgrundlaget for Elisabets Kirkeforfatning bleve de to Akter, Parlamentet vedtog i Begyndelsen af hendes Regering, Suprematsakten og Uniformitetsakten, i Forbindelse med Edvard VI.'s Bønnebog og de saakaldte 39 Artikler.

Suprematsakten indeholdt den Ed, som alle ansatte gejstlige og alle Embedsmænd samt tillige, ved en senere Udvidelse, Underhusets Medlemmer og forskjellige andre skulde aflægge. Den gik ud paa en Erklæring om, at Dronningen var den eneste øverste Hersker i Riget, saa vel i gejstlige som i verdslige Sager, og at ingen fremmed Fyrste eller Prælat havde nogen gejstlig eller verdslig Højhed eller Domsmyndighed. Suprematsakten var, om den end i det hele skulde befæste Kongemagten, nærmest rettet udadtil for at forebygge en Opposition, der støttede sig til Paven. Derimod var Uniformitetsakten rettet indadtil. Ved den forbødes det Præsterne under Trusel om Straf at bruge nogen anden Liturgi end den af Staten indførte; tillige skulde enhver, som afholdt sig fra at besøge Kirkerne paa Søn- og Helligdage, betale en Bøde.

Til Suprematsaktens og Uniformitetsaktens juridiske Bestemmelser svarede Bønnebogens og de 39 Artiklers religiøse Indhold. Grundtanken i dem var protestantisk. Retfærdiggjørelsen ved Troen blev Statens Lære, hvorimod Dogmerne om Kirkens Naadeskat, om Syndsforladelse ved gode Gjerninger, om Skærsilden og om Messen forkastedes; Sakramenterne indskrænkedes til Daab og Nadver, Læren om Transsubstantiationen forlodes, og Nadveren skulde nydes i

begge Skikkelser, ogsaa af Lægfolk. Mange af den katholske Kirkes Former, f. Ex. det katholske Præsteornat, Knæbøjningerne, Brugen af Ringen ved Vielsen og af Korsets Tegn ved Daaben, opretholdtes derimod ved Gudstjenesten, og det vedblev i det hele at være Bønnerne og Ceremonierne og ikke Prædikenen, som udgjorde det væsentligste Moment af denne.

Med Hensyn til Kirkens Styrelse lagdes Hovedvægten paa den overordnede Gejstlighed. I Spidsen for Kirken stode Ærkebiskopper og Biskopper; en stræng hierarkisk Ordning bestemte Trinfølgen nedad, medens Menigheden var udelukket fra Deltagelse i de kirkelige Anliggender. Hele Gejstligheden dannede en Stand for sig, repræsenteret ved et Slags gejstligt Parlament, den saakaldte Konvokation med to Huse, et for Bisperne og Befuldmægtigede for Kapitlerne, og et for Delegerede for den lavere Gejstlighed; Konvokationen skulde give Love for Gejstligheden og paalægge dem Skatter. Over Gejstlighedens Dignitarier og Repræsentanter stod imidlertid et Overkirkeraad, bestaaende dels af verdslige Stormænd, dels af Biskopper; det fik Retten til at forlange Suprematseden af de gejstlige samt til inkvisitorisk at skride ind imod Kjætterier, Misbrug og Afvigelser i kirkelige Sager og idømme Overtræderne Bøder og Fængselsstraffe.

Over hele dette kirkelige Administrationssystem tronede atter Statsmagten i Fyrstens Person. Det var Regenten, der faktisk, om ikke altid formelt, valgte Biskopperne; disse vare i det sextende Aarhundrede kun Hovedleddet i det Maskineri, hvorved Staten holdt sig Gejstligheden underdanig; i Fyrsten som Overhoved, mægtig ved Suprematseden, endte det hierarkiske System. Konvokationen var Landsregeringen underordnet, Overkirkeraadet afhængigt af Kongedømmet.

Saadan var det elisabetske eller anglikanske Kirkesystem i sine Grundtræk. Det havde gjennemgaaende Karakteren af et Mæglingsforsøg med Bestemmelser, afpassede efter

Mellempartierne. I ceremoniel Henseende vilde det tilfredsstille de maadeholdne Katholiker, i dogmatisk de maadeholdne Protestanter. Der er ogsaa nogen Grund til at antage, at det har bidraget til at forebygge en Religionskrig i England mellem Katholiker og Protestanter af den Natur, som Frankrig samtidig med Elisabets Regering led under paa den sørgeligste Maade; men det formaaede ikke at tilvejebringe en virkelig Fred. Det var for politisk anlagt, for køligt til at vinde Hjærterne i en Gjæringstid som det sextende Aarhundrede. Selve de to Hovedsynspunkter, Kirkens Underordning under Kongemagten og Uniformiteten i Kirkelæren og Kirketugten, kunde heller ikke undlade at fremkalde Modsigelse. Det var en naturlig Reaktion mod den katholske Kirkes Uafhængighed af Staten, at den nu blev underlagt denne, men det var i Uoverensstemmelse med den traditionelle engelske Udvikling, naar Kongen paa det kirkelige Omraade blev Statens udelukkende Repræsentant, i den Grad, at endog Elisabet 1575 forbød Underhuset at give sig af med religiøse Sager. Hertil kom, at Statsmagten ikke indskrænkede sig til at tiltage sig et Overtilsyn, men i en langt højere Grad end selv i Lande med det mest udviklede monarkisk-lutheranske Kirkesystem underlagde sig hele Kirkeforvaltningen og fuldstændig udelukkede Menighederne fra Deltagelse i de kirkelige Anliggenders Bestyrelse. Det var ikke en Tidsalder, af hvilken man kunde fordre Agtelse for Individualiteternes Ret paa det religiøse Omraade; men i et Land, hvor en talrig Del af Befolkningen endnu var Katholiker og som saadanne tilbøjelige til at bestride Kongens Overhøjhed, og hvor Protestanterne ikke vare Lutheranere, men Kalvinister, maatte der fremkomme Indsigelser. Hvad Uniformiteten angaar, var det i og for sig en efter statskirkelige Begreber naturlig Fordring, at Præsterne kun maatte benytte den af Staten indførte Liturgi; men naar denne Liturgi betegnede et Slags Mellemstandpunkt, naar samtidig den religiøse Bevægelse i Virkeligheden kun var

ved Begyndelsen af sit Løb, naar hele den religiøse Begejstring, som rundt om i andre protestantiske Lande var ved at stivne i ydre formel Orthodoxi, først nu var i Færd med at gribe Gemytterne i England, saa maatte der rejse sig Protester mod Uniformiteten. Og Uniformiteten var tillige ved den Tvang, den paalagde den enkelte til at søge Statens Kirker, en stærk Krænkelse ikke alene af Bekjendelsesfriheden, forstaaet som den positive Ret til at lægge sin Tro for Dagen ved en bestemt Gudstjeneste, men ogsaa af Samvittighedsfriheden, forudsat at man ikke vil indskrænke dette Begreb til den Frihed, som ingen Love og ingen Straffe kunne tage fra den enkelte, men forstaa det som Friheden for Individet til at afholde sig fra alle religiøse Handlinger, der stride imod dets Overbevisning.

Hvad Tiden vilde bringe i Retning af Opposition og Kamp, viste sig dog ikke strax. Det var kun en ringe Del af den engelske Gejstlighed, som ved Elisabets Tronbestigelse ikke vilde bøje sig for den nye Tilstand; af 9400 gejstlige nedlagde kun 189, vistnok aldeles overvejende Katholiker, deres Embeder. Underkastelsen bevaredes ogsaa i den første Tredjedel af Dronningens Regering ved en maadeholden Gjennemførelse af de intolerante Love for Katholikernes Vedkommende. Vel blev den katholske Gudstjeneste forbudt; men Forbudet blev ikke overholdt, især ikke i de nordlige og vestlige Grevskaber, hvor den konservative, agerdyrkende Befolkning og de store Godsejere havde Overvægten. Aarevis holdtes her fast ved de gamle Skikke, uden at Regeringen skred ind. Det var først de politiske Forhold, som bragte Elisabet til at forlade Middelvejen over for den katholske Læres Bekjendere. Det var med Maria Stuarts Fangenskab 1568 og dets umiddelbare Følger, at Krigen erklæredes mellem Elisabet og Katholikerne; thi den skotske Dronnings Fængsling, efter at hun som Flygtning paa en Fiskerbaad var landet paa den engelske Kyst, besvaredes af Pave Pius V. i Aaret 1570 med Elisabets Bandsættelse og med en

Befaling til hendes Undersaatter om at nægte hende Lydighed. Bullen herom gjorde en betydelig Virkning paa en stor Del af det engelske Folk; i hele Distrikter gjenoprettede man den katholske Gudstjeneste, og disse Egne bleve tillige Arnesteder for Misfornøjelse og Oprør mod Dronningen. Fra dette Øjeblik blev Elisabet Katholikernes svorne Fjende; den religiøse Modsætning var tillige bleven en politisk. Elisabets indflydelsesrige Raadgiver, Lord Burghley, ytrede: »Samvittighedsfrihed er i Almindelighed noget godt, men efter det Skridt, Paven har gjort, er Religionen bleven til Politik, Dronningens Trone vakler, og Staten er i Fare.« Det var under Indflydelse af denne Tankegang, for mange Fanatikeres Vedkommende tillige under Ly af den som et Paaskud, at Elisabets hidtidige Tolerance mod Katholikerne forvandlede sig til den ivrigste Forfølgelse. Enhver Beskæmmelse af Dronningen som Kjætter, ethvert Angreb paa hendes Suprematі, enhver Indbringen af en pavelig Bulle, ja enhver Overgang til Katholicismen eller blot Forledelse til et saadant Skridt skulde uden videre anses og straffes som Højforræderi. Og da Katholikerne i Irland rejste sig til et voldsomt Oprør, og da den ene Sammensværgelse efter den anden opdagedes i England, beregnede paa at befri Maria Stuart og støttede uden fra, fra Rom og fra Madrid, da gik Elisabet videre og videre. De Englændere, som opholdt sig ved de katholske Seminarier i Udlandet, kaldtes tilbage; haarde Bøder paalagdes Rekusanterne, som Katholikerne kaldtes, fordi de vægrede sig ved at gaa i Kirke; de rigeste iblandt dem skulde betale 20 Pund Sterling om Maaneden, Godsbesiddere, som ikke kunde overkomme denne Bøde, skulde miste to Tredjedele af deres Gods, og Personer, som ikke havde noget Jordegods, skulde have deres Løsøre beslaglagt og solgt til Fordel for Skatkammeret. Enhver af Rekusanterne var underkastet Kirkens Band, og en bandsat kunde kastes i Fængsel uden videre Formaliteter. At læse Messe som Præst eller staa en Præst bi ved Messen kunde

straffes med Bøder fra 500 Pund, med et Aars Fængsel eller endog med Døden. Ganske vist blev nu hele denne Straffelovgivning ikke dreven igjennem efter sin Ordlyd; men en Trusel svævede dog over alle deres Hoved, som undlode at besøge den herskende Gudstjeneste; den kunde bringes til Udførelse, hvad Øjeblik det skulde være, og at den ofte blev det, derom vidne de talrige Fængslinger, der i Løbet af to Maaneder af Aaret 1583 endog omfattede 1100 Personer, og de 200 Henrettelser af Katholiker, som fandt Sted i Løbet af Elisabets Regering.

Elisabet kunde i sine sidste Dage glæde sig over, at Katholikerne, der ved hendes Tronbestigelse havde været et Flertal i Befolkningen, vare blevne et Mindretal. Dog har det, naar man tænker paa Resultaterne af hendes Søster Marias modsatte Forfølgelser mod Protestanterne, sikkert ikke været hendes Fremfærd mod den gamle Læres Bekjendere, som førte hertil. Protestantismen voxede med Middelstandens Opkomst; Antallet af dets Medlemmer forøgedes imellem Lavadelen og Kjøbstadborgerne, den vandt frem baade som Lære og som Magt i Staten; men med det samme voxede ogsaa Modsætningerne i det engelske Samfund.

Elisabets protestantiske Kirkesystem havde, som før bemærket, til Opgave at indtage en Mellemstilling. Det havde til dogmatisk Grundsætning, at alt det bestaaende var rigtigt, for saa vidt at dets Urigtighed ikke ligefrem kunde bevises ud af Skriften; det bevarede til en vis Grad Kirkens Tradition og tog ikke Bibelen til eneste, udelukkende Rettesnor. Det sympathiserede med Renaissancetidens rent humane Ideer, omfattede det verdslige Liv med Interesse og begunstigede Digterne og Dramaet; men inden for det engelske Samfund udviklede sig med stedse større Kraft en Retning, der støttede sig til, hvad dens Tilhængere som Flygtninge under Maria Tudor havde lært i den ægte Kalvinismes Hjemsteder, i Genf, Zürich, Basel, Strassburg og Frankfurt. Denne Retning fordrede i Modsætning til det

herskende System Bibelen lagt til Grund paa ethvert Punkt; den krævede Kirkens Udrensning, det vil sige dens Befrielse for alt, hvis Rigtighed ikke umiddelbart kunde bevises ved Skriftens Ord; den lagde til Yderlighed Vægt paa Bibellæsning og fik sine Tilhængeres Tankegang og Udtryksmaade til at fyldes med Skriftsteder. I Begyndelsen forkastede den vel ikke den humane Litteratur; men den hævdede, at Livets Værd væsentligst bestemtes ved den dybe Inderlighed i Forholdet til Gud og afviste derfor enhver Mellemmagt, der kunde trænge sig ind i Folkets Bevidsthed; den forargedes over enhver Ceremoni, der ved sin Symbolik mere var beregnet paa at tiltale Fantasien end Troen og derfor kunde svække det personlige Gudsforhold. Og mange af dens Tilhængere forkastede endvidere enhver Indblanding af Staten i Kirkens Anliggender, som de ønskede varetagne af Præsterne og Menighederne i Forening, og forkyndte, at Staten burde underordne sig Kirkens Disciplin.

Det var denne Retning, som under Navn af Puritanisme blev den anglikanske Kirkeforfatnings bitreste Fjende. Det blev den, som i Forbindelse med den politiske Modsætning fremkaldte den Verdensbegivenhed, der kaldes den engelske Revolution; men i ét Punkt var Puritanismen, betragtet som System og ikke i dens sekteriske Afskygninger, ikke forskjellig fra Anglikanismen. Heller ikke den var tolerant, og heller ikke den tillod Individets Selvbestemmelsesret i religiøse Sager. Ogsaa Puritanismen ønskede Uniformiteten i Gudsdyrkelsen, kun en anden Uniformitet end Elisabets. Ogsaa den vilde have Kirkesamfundet indrettet efter en ensartet og bestemt Plan og de gjenstridige tvungne ind under den; kun var dens Plan en anden end Elisabets.

Elisabet optog Kampen med Puritanismen. Hun var i Begyndelsen af sin Regering haardere mod Puritanerne end mod Katholikerne og blev ikke senere blidere mod hine, fordi hun ogsaa fik disse til Modstandere. Dog maa det bemærkes, at selve de saakaldte Rekusantlove, Lovene mod dem, der

ikke besøgte Kirkerne, ikke kunde finde Anvendelse paa Hovedmassen af Puritanerne. Det var nemlig kun Sektererne, som ansaa det for stridende mod deres Samvittighed at deltage i den anglikanske Gudstjeneste. Den store Mængde af de puritansksindede Præster og Lægfolk ønskede en Reform af denne, men benægtede, at de vilde noget Brud, og erkjendte det for tilladeligt at blive i Kirken. Herved blev det væsentlig kun de toneangivende blandt Puritanerne, deres Ordførere paa Prædikestolene og ellers i Tale og Skrift, som umiddelbart kom til at blive Gjenstand for Statens og den herskende Kirkes Forfølgelse; dette er et ikke uvigtigt Moment til at forstaa, hvorledes Elisabet kunde bevare sin Popularitet hos en saa stor Del af Folket; men over Bevægelsens Ordførere gik det ogsaa rigelig ud. Mange af dem bleve forviste eller mistede deres Embeder, andre kastedes i Fængsel, sattes i Gabestokken eller bleve berøvede Øren og Hænder; men Oppositionen kuedes ikke af Forfølgelsen.

Man kan i den puritanske Oppositions Forløb under Elisabet skjelne mellem to Stadier. I det første vare Angrebene væsentlig rettede mod de fra den gamle Kirke bevarede, tidligere omtalte Ceremonier og efterhaanden ogsaa mod hele Liturgiens Karakter og Gudsdyrkelsens Udstyrelse med Musik og ydre Pragt; man vilde i Steden herfor have sat en simpel Gudstjeneste med Bønner, Salmesang og først og fremmest Prædiken som Hovedsagen. Fra omtrent 1570 møder os det andet Stadium af Oppositionen, til hvilket ganske vist ikke alle Puritanere fulgte med, men som dog fik indflydelsesrige Forkæmpere og flere og flere Tilhængere. Det betegnedes ved Angrebet paa Kirkeforfatningen, paa Statens Overhøjhed, paa Biskoppernes Magt og paa Menighedernes Udelukkelse fra Styrelsen af de kirkelige Anliggender. I Modsætning hertil opstilledes den presbyterianske Kirkeforfatning som Idealet, saaledes som den var indstiftet af Kalvin i Genf, og saaledes som den var i

Færd med at indrette sig i Skotland. Man ønskede Bispedømmet afskaffet eller i alt Fald dets Magt indskrænket, de gejstlige Embeder i det mindste ikke besatte uden Menighedernes Samtykke, og helst efter disses Valg; man vilde have Lægfolk med i Bestyrelsen af Kirkens Sager og de ældste af Menigheden til Medlemmer af Sognekirkeraadet og af det saakaldte Presbyterium, der skulde omfatte et større Antal Menigheder; fremfor alt lagde man dog Eftertrykket paa de menige Præsters Indflydelse. Partiets videnskabelige Talsmænd søgte særlig at paavise Overensstemmelsen mellem den af dem forsvarede Ordning og Skriften, og i det de hævdede Kirkens Selvstændighed, rettede de de heftigste Angreb paa Statens Magt som tilranet imod Bibelens Ord og Aand. En af Partiets aandfuldeste Skribenter, Thomas Cartwright, som var Professor i Cambridge, men blev afsat fra dette Embede, gik endog saa vidt, at hans Sætninger paa det nøjeste nærmede sig til, hvad Pavedømmets Forkæmpere i Middelalderen havde gjort gjældende. Han benægtede ikke alene de verdslige Fyrsters Ret til at styre Kirken og udøve Domsmyndighed over dens Tjenere, men udtalte endog, at den verdslige Myndighed skulde bøje sig for Kirken og slikke Støvet af dens Fod.

Den puritanske Oppositions dobbeltsidige Angreb paa Ceremonierne og paa Kirkeforfatningen kom til Orde saa vel paa Prædikestolene som i Pressen og i Parlamentet. Der udkom Flyveskrifter, som indeholdt de skarpeste Udfald mod hele Kirkesystemet, særlig mod Bisperne, der betegnedes som Antikristens Støtter, men tillige ogsaa mod Hoffets Forlystelser og den overhaandtagende Luxus. I Parlamentet forsøgte Oppositionen at indføre en Adskillelse mellem dem af de 39 Artikler, som angik Troen og Sakramenterne, og dem, som angik Disciplinen og Kirkeregimentet; kun den første Række skulde underskrives af alle gejstlige. Det lykkedes ogsaa 1571 at faa et Lovforslag herom ved-

taget i Underhuset, men naturligvis nægtede Dronningen at stadfæste det. Den kirkelige Opposition blev saa meget farligere, som den ansporede den politiske; Angrebene paa den kirkelige Ordning vare jo allerede i og for sig et Angreb paa den kongelige Magt og de kongelige Prærogativer.

Elisabet veg imidlertid ikke tilbage; som allerede før anført, forbød hun endog 1575 Underhuset at give sig af med religiøse Anliggender; men endnu skarpere end mod Hovedmassen af Puritanere optraadte hun selvfølgelig mod de yderliggaaende Sekter. Gemytternes Uro havde skabt flere saadanne, som ikke kunde finde sig til rette i noget af de store Kirkepartier. Her skal blot dvæles ved en af dem, de saakaldte Brownister, opkaldte efter deres Stifter Robert Brown, som synes at have været paavirket af hollandske Baptister. Det var ejendommeligt for Brownisterne, at de i Modsætning saa vel til Anglikanismen som til Puritanismens Hovedsystem benægtede Nødvendigheden af Uniformiteten i Gudsdyrkelsen. De fordrede Ret til Adskillelse fra det fælles Kirkesamfund og Frihed for enkelte ligesindede til at slutte sig sammen til frie Menigheder, bestaaende uafhængige ved hinandens Side og frie for Overstyrelse, saa vel af Stat og Bisper som af Presbyterier og Synoder. Opløsningen af Stats- eller Folkekirken og Tolerance for indbyrdes afvigende protestantiske Anskuelser var Brownisternes Formaal. Det var det nye, saa frugtbare Princip, som senere under Revolutionen blev Banneret for de saakaldte Independenter og herved fra at tilhøre en forfulgt Sekt blev Kampraabet for et af de store Partier, der stredes om Magten i England. For Øjeblikket var Sekten dog kun forfulgt; grusomme Fængslinger, ja selv Bødlens Øxe lysnede op imellem dens Rækker; at angribe den almindelige Kirkes Former og Indhold var allerede en Brøde, at bestride selve dens Princip var en Forbrydelse, der gik over alle Grænser.

Saaledes dæmrede der allerede en mere yderliggaaende, og baade i kirkelig og i politisk Henseende mere revolutionær Retning end den, som havde taget Hovedkampen op mod Elisabet. Foreløbig var det dog ikke den, som bestemte Modsætningerne. Det var ogsaa, som om en roligere Stemning var i Begreb med at træde frem i Slutningen af Elisabets Dage. Hadet til Katholikerne var i Færd med at dæmpes, jo mindre man, paa Grund af Spaniens og Roms synkende Magt, havde Aarsag til at frygte dem. Ogsaa inden for Protestantismens modsatte Retninger var der et Øjeblik større Ro; en stor Del af det engelske Folk fandt sig foreløbig tilfreds med de Former, den nye Generation nu var vant til fra sin Barndom. Man glædede sig over Litteraturens Blomstring og rystede paa Hovedet af dem, der kun saae dette som noget meget underordnet eller endog som noget syndigt. Man fæstede med Stolthed Blikket paa Englands Dronning, man haabede paa Indrømmelser i politisk Retning og paa større Frihed til at tænke og tale. Forskjellige Forfattere, særlig Hooker, som praktisk stode paa Regeringens Side, indrømmede dog i Theorien, at der ikke i Skriften var bestemt nogen særlig Form for Kirkesystem som uundværlig for en kristelig Kirke, men at Formerne i meget kunde rette sig efter den enkelte Tids og det enkelte Samfunds Trang; i politisk Henseende hævdede Hooker ogsaa, at hele Samfundet havde Ret til Lovgivningsmagten, og at Fyrstens Ret til Overhøjhed i de kirkelige Sager skyldtes en Overdragelse fra Folkets Side.

Der var i en saadan Tankegang Elementer til at komme fredelig over de bestaaende Modsætninger. Spørgsmaalet var, hvor store og dybe disse Modsætninger vilde vise sig at være i deres politiske og religiøse Kjærne. Elisabets bekymrede Tilstand i hendes sidste Dage synes at pege hen paa, at hun selv har mistvivlet om Fremtiden; men

med hendes barnløse Død lukkedes Muligheden for en Udjævning. Forsøget derpaa blev end ikke for Alvor gjort; thi med Tudorslægtens Uddøen og med Stuarteren Jakob I.'s Tronbestigelse forøgedes de almindelige Modsætninger i det engelske Samfund med de personlige mellem Fyrste og Folk. (Forts.)

I. A. Fridericia.

Don Juan de Tassis, Greve af Villamediana.*)

I.

Om Slægten Thurn-Taxis rettest skal kaldes fransk eller italiensk i sin Oprindelse, kan man tviste om; men vist er det, at den spredtes vidt og bredt, og at Navnet optræder under mangfoldige Former: Thurn, Torriani, della Torre, de la Tour, Taxis, Tasso, Tassis, Tarsis o. fl. Den første Mand af Ætten, hvis Existens man saa temmelig kan tro paa, er Eriprand de la Tour, en frankisk Ridder, som levede omtrent 1100; han sagdes paa Mandssiden at stamme fra ingen ringere end Karl den store, paa Spindesiden fra Hertugerne af Burgund. Hans Søn fulgte Kejser Konrad III. paa Korstog og omtales under Navnet Martino della Torre, Greve af Valsassino og la Riviera di Como. Efternavnet »de Tassis« skal hidrøre fra Bjærget Tasso, ɔ: Grævlingebjærget, ikke langt fra Bergamo (i Vaabenet ses bl. a. endnu en Sølv-Grævling i blaat Felt), og den noget uklassiske, latinske Præpositions-Udtryks-Form kan sammenstilles med Navne som »de Sanctis«, »de Gubernatis«, »de

*) La Barrera, Catálogo del Teatro antiguo español. — Revista de España for 1885. — Mme d'Aulnoy's Rejse i Spanien. — Tallemant des Réaux, Historiettes. — Wurzbach, Oesterreichisches biographisches Lexicon m. m.

Amicis« o. s. v. Slægten forplantede sig imidlertid ikke blot i Italien, hvor en Sidelinje fik forøget Glans og Berømmelse ved den store Digter Torquato Tasso, men uddøde med ham; den udbredtes ogsaa til Tyskland, Nederlandene og Spanien. Den mærkelige Forbindelse mellem Taxis'erne og Postvæsenet begyndte allerede tidlig ved Frans af Taxis, der under Kejser Maximilian I. levede ved det burgundisk-nederlandske Hof; han indrettede først ridende Poster fra Brüssel til den franske Grænse, senere ogsaa til Wien. De vare i Begyndelsen kun i Statens Tjeneste, men siden fik private Lov at benytte dem. I Aaret 1516 fik denne Taxis Titel af nederlandsk Postmester, og nogle Aar efter blev han Generalpostmester; men mange andre af Familien vare samtidig Postmestre andensteds, hvor Habsburgernes Magt strakte sig hen eller i alt Fald, hvor de havde Ærende, saaledes i Rom, Venezia, Milano, Antwerpen, Augsburg og i Valladolid, hvor Ramon de Tassis, Bedstefader til vor Villamediana, nævnes som Postmester 1540, medens allerede 1518 tre Brødre af Slægten havde faaet en saadan Udnævnelse af Karl V. for de spanske Landes Vedkommende. I det Privilegiet sikredes ved aabne Breve af Kejserne Rudolf II. og Mathias, vedblev Postvæsenet i det tyske Rige saa at sige at være en Arv hos Familien, og den indlagde sig saa stor Fortjeneste ved at udvide og forbedre det, at det blev taget til Mønster i andre Lande. Fyrsteslægten (hvad den var bleven i Slutningen af det 17de Aarhundrede) beholdt Monopolet i hele Riget, omtrent saa længe til dette sprængtes fra hinanden, d. v. s. indtil 1803; den blev da kjøbt ud af en Del af de tyske Stater; men i ikke saa faa af dem bevarede den dog sine Forrettigheder lige til 1867, altsaa efter at »Forbundet« var gaaet over Styr. Frankfurt am Main var Hovedsædet for den Thurn-Taxis'ske Postindretning, som for Resten paa sine gamle Dage beskyldtes for ikke at være overdrevent mønsterværdig eller tidssvarende. De Thurn-Taxis'ske Frimærker ere

utvivlsomt velbekjendte for enhver, hos hvem Samlerlysten har givet sig Udslag i Form af at samle paa Postfrimærker; de ere vistnok nu i temmelig høj Kurs, da det allerede er saa længe siden, at de gik af Brug.

Den Mand af Slægten, vi her skulle betragte noget nærmere, Don Juan de Tassis, Greve af Villamediana, var naturligvis ogsaa Postmester; men det er just ikke herved, at han er bleven berømt, og vi tro egentlig ikke, at den Administrationsgren, som var betroet ham, fik noget særlig stærkt Opsving under hans Ledelse. Skjønt vi ikke vide noget bestemt derom, skulde vi langt snarere antage det om hans Fader, der bar samme Navn som Sønnen og synes at have gavnet sit Fædreland i mange Maader: han kæmpede tappert i adskillige Krige og viste sig som en snild og behændig Diplomat ved Londonnerhoffet, hvor han bragte Freden i Stand 1604 imellem Spanien og England; for sine Fortjenester lønnedes han da ogsaa med Titlen Greve af Villamediana, og Værdigheden som »Correo mayor general de los Reinos de España«, der for hans Vedkommende var fornyet i 1599, blev af Filip III. erklæret arvelig i tre Generationer af Slægten. Allerede under Filip II. var Familiens spanske Gren bleven hædret med Devisen »Perpetua fide« til Løn for den Troskab, den havde víst, især i Nederlandene. Trods den Anseelse, som den første Greve af Villamediana erhvervede sig, har det paa Grund af Navneligheden mellem Fader og Søn ikke kunnet undgaas, at historiske Forfattere have slaaet de to sammen til én Person, ja endog en nulevende Litteraturhistoriker har i det Herrens Aar 1857 gjort sig skyldig i denne Fejltagelse. For Resten synes de at have lignet hinanden i adskilligt mere end Fornavnet. Den ældre Don Juan de Tassis var i Folkemunde for sin uovervindelige Kaarde, sin Færdighed i alle ridderlige Idrætter og sin Elegance og Pragtlyst. Han havde i sit Liv fem Dueller og sejrede i dem alle, skjønt hans Ansigt bar to Skrammer til Erindring

om dem. I alle de Turneringer og Dystløb, han deltog i, vandt han Sejrens Pris. Den Gang han fulgte med Kongen til Portugal, vare hans Heste kostbarere end selve Majestætens, og under Sendelsen til England udfoldede han en umaadelig Pragt. Han gav saa storartede Fester i London og deltog i dem, hvortil han var indbudt, med saadan Glans, at han brugte hele 200,000 Dukater i de to Aar, han levede i England. Man foranstaltede endog en Tyrefægtning til hans Ære, og da han rejste, forærede Kongen ham og hans Følge bl. a. en Mængde Sølv- og Guldtøj samt 200 Heste af engelsk Race. Forskjellige Privatbreve fra de Dage*) vidne om, hvilken Opsigt den elegante Spanier vakte hos det engelske Aristokrati. At han ikke var bange for et fyldt Bæger, gjorde ham vel lidt paa allerhøjeste Steder, thi sligt satte Christian IV.'s lærde Svoger, som bekjendt, en Del Pris paa. De fornemme Damer vare meget nysgjerrige, inden de fik Sendemanden at se, — hvilket vi erfare af et livligt Brev fra Lady Arabella Stuart til Jarlen af Shrewsbury, — han gjorde utvivlsomt Erobringer i Hobetal, og han havde da ogsaa et helt Arsenal af Foræringer med for at støtte sine personlige Fortrin: spanske Handsker, Falkehætter og vellugtende Sager, som han lod tilberede af en egen Parfumeur i sit Følge. Et andet Privatbrev fra disse Aar fortæller om en Hofmaskerade, hvor Damerne optraadte i mavrisk Dragt og sminkede mørke, og hvor den spanske Greve dansede med Kong Jakobs danskfødte Dronning Anna og efter Dansen kyssede hendes Haand galant, med Fare for at blive sort om Munden. Og som rigtig Grand-Seigneur se vi ham ligeledes, da han i 1605 højtideligholder den senere Filip IV.'s Fødselsdag ved Illumination af Gesandtboligen i London, ved Transparenter og Glædesskud og ved at lade kaste baade Guld- og Sølvpenge i Grams til Almuen, der imidlertid opførte sig meget daarlig

*) Anførte i Nichols, Processes of James the First, 1ste Bind.

ved denne Lejlighed, i det den til Tak for Grevens Gavmildhed skjældte ham ud og ødelagde hans Lamper og Lys, men naturligvis alligevel tog Pengene.

Den yngre Don Juan fødtes i Lissabon 1580. Han modtog sin Opdragelse ved selve det kongelige Hof, og hans Begavelse bragte baade Filip II. og hans Søn og Efterfølger til at interessere sig levende for ham. Den Gang Filip III. fejrede sit Bryllup i Valencia 1599, havde han den unge Mand i sit Følge, og her tiltrak han sig alles Opmærksomhed ved de Fester og Ridderspil, der fandt Sted. Siden gjorde han med Ære Krigstjeneste i Norditalien og vandt her ligesom i Spanien overordentligt Ry for sin Gavmildhed. Hans Hus var udstyret med en Pragt, der omtaltes vidt og bredt, og især var han bekjendt som Mæcenas lige over for Kunstnerne. Hans Malerisamling var en af de kostbareste i Spanien, saa at Prinsen af Wales, den senere Kong Karl I., kjøbte en stor Del af den efter Grevens Død. Desuden anvendte Villamediana betydelige Summer til at indkjøbe andre Kunstsager, Vaaben, Juveler, o. lign. Han samlede navnlig paa Diamanter, som han plejede at lade indfatte i Bly, for at selve Stenens Skjønhed og Værd kunde træde desto mere frem. Hans Hestestald var vidt berømt, og med hans hele fyrstelige Væsen stemmer det, at han aldrig solgte nogen af sine Heste, men enten forærede dem bort eller lod dem leve i sit Palads indtil deres sidste Dag. Beskyttede han de bildende Kunstnere, unddrog han heller ikke Digterne sin Gunst; men mere end alle andre var det Don Luis de Gongora, den navnkundige Lyriker, hvem han skjænkede sin Beskyttelse, og han blev da ogsaa til Gjengjæld hævet til Skyerne i dennes Digte. Gongora var dog ikke den eneste, der besang den fornemme Velynder af Kunst og Poesi; den Tids Litteratur er temmelig rig paa Værker, som ere dedicerede til Greven af Villamediana, i mere eller mindre kuriøse og opstyltede Udtryk. Saaledes Bartolomé Jimenez Paton's

»Mercurius Trismegistus«, i hvis sirlige, latinske Fortale Navnet Tarsis — thi saaledes skrev man undertiden Don Juans Efternavn — udledes af Tarsos, i det Greven siges at være en Ætling af de Konger, som i Oldtiden herskede i Kilikien. Den største af dem, der have prist Villamediana i Vers, er selve den største blandt de dalevende Forfattere, nemlig Miguel de Cervantes, som i Digtet »Rejsen til Parnasset« giver os en Skildring af hans glimrende Optræden ved de Fester, der gaves i Neapel 1613 i Anledning af Infanten Filips Trolovelse med Henrik IV.'s Datter og hans Søsters (ɔ: Anna af Østerrige) med den tolvaarige Ludvig XIII. Hans Rundhaandethed fremhæves atter her, og med et Ordspil, der hentyder til hans Titel, hedder det, at vel er han kun Greve af una villa mediana (en middelstor Flække), men hans Gjerninger ere en Konges. I Aaret 1607 fulgte han sin Fader i det højtstaaende og indbringende Embede som Generalpostmester.

Dog denne skjønne Forside af Medaillen havde en mindre smuk Revers. Visse af Grevens glimrende Egenskaber udartede let til ligefremme Fejl, deriblandt hans meget roste »liberalidad«, der ofte i hans Liv gik over til ren Ødselhed, i det han øste Penge ud til højre og til venstre uden at bryde sig om, hvor de kom hen. Kunde dette imidlertid til Dels undskyldes, var det ingenlunde Tilfældet med hans Spilleraseri. I Cabrera's »Relaciones«, som omfatte Aarene 1599—1614, berettes der et slaaende Exempel paa, hvilke Summer der den Gang sattes paa Spil, naar fornemme Spaniere kom sammen, og det, skjønt Filip II. havde sat en svær Pengebøde for at spille forbudt eller højt Spil. Ved denne Lejlighed var Villamediana rigtignok den vindende, men han har naturligvis mangfoldige andre Gange bortspillet store Summer. Det hedder hos Cabrera, at han paa én Nat vandt 30000 Dukater (efter en anden Beretning endog 50000) fra to andre Adelsmænd, hvilket bevistes for Retten og havde til Følge, at ikke blot Greven,

men ogsaa hans tabende Medspillere forvistes fra Madrid og Omegn i længere Tid, ligesindede til Advarsel og Skræk. Dette gik for sig i Januar 1608.

Han var gift med en Dame af Mendoza'ernes gamle Slægt og havde et Par Børn i sit Ægteskab, men de døde i en spæd Alder. Sin Hustru var han alt andet end tro: han var i høj Grad lidenskabelig, derhos indtagende ved ydre og indre Fortrin, og Madrid havde derfor altid grumme meget at tale om, hvad hans Kjærlighedsæventyr angik. I Tallemant des Réaux's »Historiettes« fortælles bl. a. en opsigtvækkende Begivenhed af denne Art, hvori Villamediana spillede Hovedrollen, og hvor han viste en storartet Heftighed og Hensynsløshed ved den eklatante Maade, hvorpaa han tog Hævn over en Dame, han mente at have Anledning til at være skinsyg paa. Tallemant er imidlertid ikke noget Mønster paa Troværdighed, desuden levede han jo uden for Villamedianas Fædreland og adskillig senere, end Historien foregik. Vi ere imidlertid saa heldige at have den bekræftet »mit Umständen« i et portugisisk Manuskript, der hidrører fra en Samtidig af Helten i den. Det opbevares i British Museum og er fremdraget i den nyeste Tid af den dygtige Orientalist og Historiker D. Pascual de Gayangos. Forfatteren er Thomé Pinheiro da Veiga (f. 1571 † 1656), juridisk Professor i Coimbra, til sidst Kongeriget Portugals Kansler. Af det temmelig brogede Indhold — historisk, novellistisk, satirisk osv. — have flere Partier Interesse ved de Oplysninger, de give til Spaniens Kultur- og Litterærhistorie, da Pinheiro en Tid lang opholdt sig paa selve Begivenhedernes Skueplads. Stilen er livlig og pikant, om end ikke fri for at være en Smule »serveret«. Et af de morsomste Afsnit er netop Tildragelsen med Villamediana, der vidner om, at Sæderne ved Hoffet i den bigotte Filip III.'s Tid vare omtrent lige saa lidt strænge som under hans mere galante Efterfølger, og at Skildringerne hos Calderon,

Tirso og de andre store spanske Lystspildigtere ere ganske grebne ud af Livet.

Doña Angela de Guzman, gift med den nybagte Marques de Valle Cerrato — fortæller Pinheiro — stod i Aaret 1611 i Kjærlighedsforhold til Greven af Villamediana; men hun nøjedes ikke med den ene Tilbeder. Den unge Hertug af Cea, en Slægtning af Kongens altformaaende Yndling, Hertugen af Lerma, forelskede sig i hende, og det lykkedes hende at skjænke ham et Stævnemøde. Det berammedes at skulle finde Sted ved en Theaterforestilling, som Corregidoren i Burgos, D. Diego de Alderete, gav i sit Palads der i Byen; baade D. Diego og hans Hustru vare Medvidere, af Hensyn til Hertugens fornemme Slægt. De to skulde soupere sammen i en lukket Loge i Theatersalen, og et Par andre Damer skulde være tilstede med deres respektive Kavalerer. Imidlertid havde Greven begyndt at ane Uraad, saa at Doña Angela besluttede at putte ham Blaar i Øjnene: hun gav en stor Scene til bedste, hvor hun under Taarer beskyldte sin Elsker for at sværme for en Skuespillerinde, for altid at gaa i Theatret og færdes mellem Kulisserne, naar hun optraadte. Villamediana maatte sværge højt og dyrt, at han aldrig vilde se en Forestilling, naar Geronima de Burgos' Navn fandtes paa Plakaten, og »til Erstatning for de Perler«, Damen havde grædt, forærede han hende et kostbart Perlesmykke, hvorefter han begav sig velfornøjet hjem; men aldrig saa snart var han borte, før Marquesa'en skyndte sig, tæt tilsløret, hen i Theatret. For de andre Deltagerinders Vedkommende — hvilke ikke vedkomme os her — blev Mødet forpurret ved den ene Dames Mand (hvad Pinheiro fortæller udførligere, saa routineret som den bedste Novelleforfatter); men Doña Angela slap ind i Logen til Hertugen uden at ane, at der trak en ny Uvejrssky op. Greven fik nemlig atter Mistanke om, at der var Ugler i Mosen, ilede til Marquesa'ens Bopæl, hørte, at hun var ude, foer hen i Theatret, fik her at vide, hvor

den troløse Skjønhed var, og svor Hævn. Doña Angela søgte Tilflugt hos sin Mand, der bar sine Horn med umaadelig Anstand; hun havde jo blot været sammen med sin Slægtning Hertugen, sagde hun. I de følgende Dage saas Ægteparret stadig sammen, — hun var bange for D. Juan, og Manden vilde stoppe Munden paa Bagtalelsen; men endelig fik Greven hende til at tilstaa ham en Samtale i Enrum. Hun sad i sin Vogn, Villamediana stod ved Siden. Doña Angela bad om Forladelse og lovede Bod og Bedring, men den fortørnede Elsker sprang ind i Vognen, gjennempryglede hende og rev hendes Klæder i Stykker. Derefter lod han tilstille Hertugen af Cea en Meddelelse om, hvad han havde gjort, men selv begav Generalpostmesteren sig samme Aften med Extrapost paa Vej til Neapel, forsynet med en Del Penge og Kostbarheder og i Følge med en god Ven. Der udspredte sig kort efter det Rygte i Landet, at Marquesa'en var bleven myrdet af sin Mand; Pinheiro siger imidlertid udtrykkelig, at det ikke var sandt; tvært imod kom de fortræffelig ud af det med hinanden efter denne Begivenhed, der jo virkelig kan kaldes en formelig »Comedia de capa y espada«.

Det var altsaa Villamedianas anden Landflygtighed; men det blev ikke den sidste. Én Gang til maatte han forsvinde for længere Tid, og Aarsag deri var den værste af alle hans slette Egenskaber, nemlig hans giftige Tunge. Der gik stort Ry af hans Vittighed, og saa snart et Ordspil eller en Pasquinade løb Landet rundt, hed det strax, at enten Qvevedo eller Villamediana var Mester derfor. Nu er der rigtignok den uheldige Omstændighed, at det Par Anekdoter, som almindelig fortælles til Bevis paa Grevens vittige Hoved, ere af den Slags, som findes fortalte i mange Lande til forskjellige Tider. Den ene er meget plump. Villamediana red en Gang paa en Vej, da nogle Damer tilraabte ham det tilsyneladende meget umotiverede Spørgsmaal: »Hvad koster Klipfisken?« Han løftede sin Hests

Hale i Vejret og sagde: »Gaa ind i Butiken og hør ad!« Denne Historie læses bl. a. om den engelske Pudsenmager Tarlton († 1588) i den gamle Anekdotsamling, der kaldes »Tarlton's Jests«, og her er Vitsen endda langt fornuftigere motiveret, i det det drillende Spørgsmaal lyder: »Hvor meget koster Alenen af jer Krikke?« *) Den anden, som baade Mme d'Aulnoy, Hollænderen Aarssens og fl. fortælle, kunde langt snarere bære Vidnesbyrd om hans Talent i denne Retning. Det siges, at Greven en Dag var i en Kirke, hvor en Munk læste Messe til Fordel for Sjælene i Skærsilden. Villamediana kastede et Guldstykke paa et Fad, som var bestemt til de milde Gaver. »Nu udløste Eders Naade en Sjæl af Pinen«, sagde den gejstlige Mand. Greven kastede atter en Guldmønt paa Fadet. »Det var en Sjæl til«, sagde Munken. »Er I nu ganske vis paa, at de ere komne i Himlen begge to?«, spurgte den anden. — »Ja, aldeles vis.« — »Og at de blive dér?« — »Det er der ikke mindste Tvivl om.« — »Ja, saa kan jeg jo lige saa gjærne tage mine Penge igjen«, sagde Greven, — og han gjorde det. Mme d'Aulnoy (der var i Spanien 1679) beretter i sin Rejsebeskrivelse, at hun spurgte den gamle Grevinde af Lemos, om Historien var sand, og fik til Svar, at det var den: blot kunde det aldrig være faldet Villamediana ind virkelig at tage Guldstykkerne tilbage; thi det vilde i Spanien blive anset for en gruelig Helligbrøde. Ikke desto mindre er det sikkert og vist, at ganske det samme berettes om en tysk Soldat og Afladskræmmeren Tetzel — en Omstændighed, som saa vidt os bekjendt, ingen anden hidtil har paapeget. Anekdoten findes ogsaa i Samlinger, som ere trykte her i Landet, f. Ex. »Korswillig Tidsfordrivere« (1699) og

*) Ogsaa i en spansk Anekdotsamling, Timonedas „Vejfarendes Trøst" (Alivio de caminantes, 1569), findes Historien, nemlig fortalt om en Bonde, der red paa en mager, langbenet Hest. Mon ikke Meddeleren af Fortællingen om Villamediana har forvexlet caballo (Hest) og bacalao (Klipfisk)?

»Iversens Löyer« (1781), og som dramatisk Optrin møde vi den i Komedien »Tetzelocramia«, forfattet af Konrektor Heinrich Kielmann ved Gymnasiet i Stettin og opført af Disciplene i 1617 ved Reformationens Hundredaarsfest. Efter at Tetzel har ladet udraabe paa Gader og Stræder:

So bald der grosch im Kasten klingt,
So bald auch sich die Seel aufschwingt
Und fleucht in's ewige Lebn hinein,

indfinder en Landsknægt, Hans Huen, sig med sin Kone for at faa deres kjære, men temmelig syndefulde afdøde frelste af Skærsildens Hede. Handelen afsluttes for det ene Familiemedlem efter det andet, og Landsknægten betaler med Smaapenge; men da det er overstaaet, siger han til Tetzel, om han har noget imod at give ham de mindre Penge tilbage, — saa skal han faa en Guldmønt i Steden. Det gaar Afladshandleren ind paa og leverer ham Pengene, hvorpaa Hans Huen udbryder:

Nun Herr weil die Seeln vnsrer Freund',
Eltern vnd Brüdr im Himmel seind,
So kommn sie ja nicht wieder herausz?
Aber den Goldtgüldn bedarff ich zum schmausz,
Derhalb wir vnsern abschied nehmn,
Toll wehrn wir, das wir wieder kehmn. —

(Sluttes.)

E. Gigas.

De bulgariske Forviklinger.

(Forts.)

III.

Sofia i Oprørernes Hænder. — Et Tedeum. — Den russiske Sendemand hyldes. — Den virkelige og den fingerede provisoriske Regering. — Revolten synes at være lykket.

Vi maa nu for en Stund forlade Fyrst Alexander og vende tilbage til Bulgarien for at se, hvorledes Forholdene her videre udviklede sig. Nogle Timer efter Fyrstens Afrejse ophævedes Afspærringen, Hovedstadens Beboere fik atter Tilladelse til at færdes paa Gaderne, alle stimlede sammen om Paladset, og snart naaede det til alles Kundskab, at Fyrsten var styrtet ved en Militærrevolte. Uden for Paladset holdt Kaptejn Benderev til Hest og modtog Lykønskninger fra Russervenner og alle, som ønskede at blive det. Hotelvært Kessjakov, en berygtet Personlighed, der havde staaet i russisk Tjeneste som Officer, jog til Hest gjennem Gaderne og gjorde en saa ugudelig Støj, at Major Gruev maatte dæmpe hans Hjærtensglæde ved en Trusel om Anholdelse, saafremt han ikke modererede sig lidt. Befolkningen stod raadløs over for den fuldbyrdede Gjerning, og i hvert Fald var det faktisk umuligt at rejse nogen

Modstand. De Personer, hvis Opposition man især havde kunnet befrygte, t. Ex. Alexanderregimentets Kommandør Major Popov, Fyrstens Adjutanter, Kabinetsraad Menges og mange Officerer, bleve bevogtede som Fanger i deres Boliger, og man gjorde blot en Undtagelse med Kaptejn Zankov, Kommandør for den fyrstelige Liveskadron, fordi man med rette troede om ham, at han manglede Resoluthed til at prøve Modstand, skjønt et energisk Forsøg først og fremmest paahvilede ham som Pligt.

Medens om Natten kun Soldater havde haft Lod i den bedrøvelige Omvæltning, kom de civile sammensvorne nu ogsaa til Syne, og deres første Daad var et Tedeum, de lode afholde i Domkirken for at fejre »Befrielsen for Fyrst Battenberg«. Den højærværdige Biskop Clement, denne Kirkens Pryd, som i syv lange Aar havde anstrængt sig med Forbønner for Fyrst Alexander, ledede Gudstjenesten, istemmede Messen med den inderligste Overbevisnings Varme og gav de menederske sammensvorne Kirkens Velsignelse. Tallet paa de andægtige Tilhørere var ikke overvættes stort, og heller ikke synderlig udvalgt, thi Gendarmerne grebe alle Personer, som dreve om paa Gaden, og bragte dem til Domkirken, hvor hver indtrædende fik trykket nogle Franks i Haanden. Rygtet om denne sjældne Gavmildhed spredtes hurtig og hidlokkede mangen Lysthaver af en Drikkeskilling; hvad det egentlig drejede sig om, vidste paa de sammensvorne nær endnu kun faa eller slet ingen, og man fortæller, at en Bondemand, som var presset til Tedeum'et, højst lyksalig udbrød: »Gud ske Lov, vor Fyrste ægter nu Czarens Datter«, en Historie, som dog vistnok er alt for god til at være ægte.

Bortset fra det blasfemiske ved dette Tedeum, havde Gudstjenesten egentlig kun ringe eller slet ingen Betydning; alle vigtige Statshandlinger pleje i Bulgarien at indledes med et Tedeum, og, methodiske som Bulgarerne ere, holdt de sig altsaa kun til gammel Sæd og Brug. Fuldstændig

ny var derimod den paafølgende Scene, som skulde afgive Revolutionens Apotheose: den russiske Sendemand Bogdanovs Hyldest uden for det russiske Konsulat. Her hen begave sig nemlig den værdige Clement og den brave Zankov med nogle Tilhængere for at meddele Bogdanov, at det store Værk var lykkedes og allerede havde modtaget Kirkens Velsignelse. De stedse tjenstivrige Gendarmer dreve en Mængde simple Folk hen til det russiske Konsulat, hvor naturligvis ogsaa en Mængde nysgjerrige gave Møde. Hvad der nu paafulgte, var højst rørende; fra Folket lød Leveraab for Czaren, og paa Altanen fremtraadte Repræsentanten for Herskeren over alle Russere, Hr. Legationsraad Bogdanov, med de tvende Rebelhøvdinger Clement og Zankov ved sin Side, medens andre sammensvorne dannede en passende Baggrunds-Staffage. Fra Altanen holdt Bogdanov dernæst en Tale til det brave Folk og forsikrede, at hans Majestæt Czaren altid havde været det bulgariske Folk bevaagen, og at det ogsaa fremtidig kunde gjøre Regning paa hans Naade og Hjælp; derpaa udbredte Clement sine Arme og gav Folket sin Velsignelse, nogle af Højtideligheden særlig grebne Zankovister brølte: »Paa Knæ, paa Knæ!« og det lydige Folk fulgte Befalingen — af Hensyn til det vaade Gadesmuds rigtignok ikke uden indre Protest fra en Minoritet, som plagedes af en Renlighedsdjævel. Dog hvad gjør man ikke for at undgaa Prygl.

Skade, at slige lykkelige Øjeblikke svinde saa hurtig, at de mest ophøjede Glæder saa ofte i det menneskelige Liv følges af den mest bedrøvelige Reaktion. Foreløbig saae det imidlertid helt imponerende ud, da man kunde telegrafere ud i Verden, at hele Sofias Befolkning følte sig som befriet for et Mareridt, mødtes i enig Følelse af Troskab og Kjærlighed til Czaren og havde lagt denne Følelse for Dagen ved en lige saa enstemmig som gribende Demonstration.

De sammensvorne vare dog alt for praktiske Folk til at

spilde for megen Tid med slige Demonstrationer kun til Lyst; de vidste, at Værket endnu ikke var bragt helt til Ende ved Fyrstens Tilfangetagelse og Bogdanovs Hyldest; de vidste, at vel var Sofia, men endnu ikke Bulgarien erobret. Det var ikke tilstrækkeligt at afsætte Fyrsten, man maatte sætte en provisorisk Regering i hans Stilling og faa denne anerkjendt af Landet og Hæren.

Ogsaa paa dette Punkt maa man erkjende, at de sammensvorne gik frem med lige saa stor Snedighed som Selverkjendelse. De sagde rimeligvis sig selv, at det vilde blive en tung Opgave at faa Fyrst Alexanders Fordrivelse til at glide ned hos Folk og Hær, og de vare navnlig fuldkommen paa det rene med, at dette Forsøg absolut vilde glippe, naar man sagde Folket Sandheden og lod det vide, at Fyrstens Afsættelse ene og alene var et Værk af en Flok militære Revolutionsmænd, understøttede af Rusland, følgelig en Minoritet, der næppe kunde komme i Betragtning over for den anderledes sindede Majoritet. Siden Rusland i Aaret 1885 modsatte sig Bulgariens nationale Bestræbelser, siden det navnlig ved Tilbagekaldelsen af sine Officerer gjorde alt, hvad der stod i dets Magt for at udsætte den bulgariske Hær for et uundgaaeligt Nederlag, siden dette Øjeblik bestod det russiske Parti i Bulgarien kun af nogle Embedsjægere, der under Zankovs Ledelse, eller rettere under hans Firma, stillede sig til Russernes Disposition, for ved deres Hjælp igjen at komme i Besiddelse af vel aflagte Embeder og andre Fordele — Russerne ikke ere nøjeseende med at tilbyde. Med disse Personers Navne var det umuligt at vinde Landets Samstemning til Revolutionen; man maatte følgelig pønse paa en Udvej til at vinde — eller at stjæle stærkere Kræfter for Revotionens Tjeneste; da det første ikke var muligt, bestemte man sig for det andet.

Oprørsregeringens første Handling var følgelig Offent-

liggjørelsen af en Proklamation, der blev opslaaet i Sofia endnu samme Morgen og lød, som følger:

»Fyrst Alexander af Battenberg har for stedse givet Afkald paa Bulgariens Trone og har med Iagttagelse af alle Former undertegnet en Frasigelse, fast overtydet om, at hans Regering vilde være fordærvelig for det bulgariske Folk. Under disse overordentlige Begivenheder er der blevet indsat en foreløbig Regering, som vil overtage Landets Styrelse, til den store Nationalforsamling har truffet en Afgjørelse. Den foreløbige Regering garanterer baade Bulgarernes og Udlændingenes Liv, Ejendom og Ære, og den er overtydet om, at de bulgariske Borgere uden Hensyn til Religion, Nationalitet og Parti ville være Regeringen behjælpelige med Opretholdelsen af den indre Ro og Orden i Landet. Det bulgariske Folk maa være forvisset om, at den store Czar, Bulgariens Beskytter, ikke vil unddrage Landet sin stærke, skjærmende Haand. Længe leve den bulgariske Nation!«

Med disse klingende Fraser slutter dette Opraab fra den bulgariske Nationalitets Drabsmænd. Her træffer man alt den første Usandhed, i det den voldsomme Fængsling fremstilles, som om Fyrst Alexander, frivillig eller dog blot ved den tvingende Overtalelses Magt, har underskrevet sin Tronfrasigelse. Efter at man saaledes engang havde betraadt Løgnens Vej, skyede man ikke at vandre videre paa samme og at føje en aabenlys forbryderisk Forfalskning til sin Løgn. Den første Efterretning om Regeringsforandringen blev øjeblikkelig telegraferet til samtlige Præfekter og militære Befalingsmænd og bar Underskriften »Karavelov«. Umiddelbart bag efter fulgte et forklarende Telegram af følgende Ordlyd til Præfekterne:

»Fyrst Battenberg blev i Dag Eftermiddag detroniseret. Stil Hæren under den nuværende Regerings Befaling; den bestaar af Karavelov, Zankov, Burmov, C. Ikonomov, Welit-

chov, Madcharov, Radoslavov, Grekov og Krigsministeren Nikiforov.«

Øverstbefalende for den bulgariske Hær,
Major Gruev.

Ikke blot i Udlandet, men ogsaa i Bulgarien gjorde denne Depeche det mest forvirrende Indtryk. Efter ovenstaaende Underskrifter at dømme maatte altsaa alle Partier have sluttet sig sammen for at støde Fyrsten fra Tronen, og det hidtil uløselige Problem, Enighed mellem alle, var blevet realiseret under Programmet »Alexanders Afsættelse«; herom vare altsaa ikke blot de politiske Partier blevne enige, men ogsaa bitre personlige Fjender, bekjendte Venner og bekjendte Fjender af Fyrsten. Dette syntes imidlertid saa urimeligt, at man i Begyndelsen ikke kunde opstille anden Forklaring, end at alt, hvad Bulgarien besad af Intelligens, var bukket under for Rublernes Magt, at et helt Folk ikke blot havde solgt sin Fyrste, men ogsaa sig selv.

Dette Indtryk fik altsaa Udlandet ved at gjennemgaa Navnelisten over den provisoriske Regerings Medlemmer. I selve Bulgarien, d. v. s. ude i Provinserne, var Bedømmelsen mere indviklet. Her, hvor man havde et nøjere Kjendskab til Forholdene end i Udlandet, følte man nærmest en stærk udpræget Mistillid til Ægtheden af denne Liste. Rigtignok var dette kun Tilfældet med en Minoritet, medens Majoriteten dog troede paa Underskrifternes Ægthed, og navnlig syntes Karavelovs Navn at indeholde en Borgen for, at Fyrstens Afsættelse var fremkaldt af overordentlige Omstændigheder, og ikke ved Vold. Man vidste, særlig i Hæren, at Alexander gjentagne Gange havde ladet Ytringer falde om, at han var parat til at ofre sin Krone, naar det maatte vise sig, at hans Forbliven ikke lod sig forene med Bulgarernes Interesser. Dette Tilfælde maatte vel altsaa være indtraadt, det umulige i at beholde Fyrsten maatte være blevet indlysende saa pludselig og saa overvældende, at alle politiske Partier havde bøjet sig herfor. Man mente,

at en pludselig Ulykke havde truet Bulgarien, at Landet havde staaet ved Afgrundens Rand, og at Fyrsten da havde ofret sig selv med Samtykke af alle bulgariske Statsmænd, der ikke havde kunnet finde anden Udvej for at undgaa den yderste Ulykke. Mest udbredt var den Antagelse, at Fyrsten havde resigneret, fordi Rusland i modsat Fald havde truet med Krig, en Antagelse, der slet ikke var saa urimelig i Betragtning af den sidste Tids aabenlyse Rumlerier og Demonstrationer. Skjønt man altsaa i Bulgarien var mere forsigtig end i Udlandet, kronedes den anvendte List dog ogsaa her med Held, og alle Tropper aflagde, som befalet, Troskabseden til den provisoriske Regering paa nær de Officerer, som vare fraværende med Orlov eller stode i Fyrstens personlige Tjeneste og desaarsag vare fængslede eller internerede. Fremdeles unddroge følgende Officerer sig den krævede Ed: Kaptejn Marinov med hele Plevnaregimentet, i det han besvarede Efterretningen om den provisoriske Regerings Indsættelse med de Ord: »Jeg vil aldrig tro, at det bulgariske Folk har svigtet Helten fra Slivnitza«; fremdeles Kaptejn Veltchev med en Bataillon af Regimentet Filippopel og Bataillonskommandør, Kaptejn v. Mach i Burgas. Hvad Popov og Alexander-Regimentet angaar, kan man sige, at de aflagde Eden ikke blot med en reservatio mentalis, men ligefrem i den Hensigt derved at vinde Friheden og en Lejlighed til at styrte den provisoriske Regering; hvor meget man derfor end kan billige dette Regiments Troskabsfølelse mod Fyrst Alexander, er den hele Adfærd i moralsk Henseende dog højst betænkelig.

Med dette Regiments Edsaflæggelse haabede den provisoriske Regering at være naaet ud over den største Vanskelighed, og da der nu ogsaa fra Provinserne indløb Efterretninger om, at Avtoriteterne overalt underkastede sig og Soldaterne aflagde Troskabseden, troede de Herrer Zankov og Fæller, at deres bedrageriske Adfærd var lykkedes og deres Revolution fuldt ud billiget af Landet. Den provi-

soriske Regering traadte endog i officiøs Forbindelse med de udenlandske Generalkonsulater, og en hel Dag saae det virkelig ud til, at Bulgarien ikke havde gjort andet end at ombytte en ordnet og retmæssig Regering med en anden, som var i Besiddelse af de samme Egenskaber.

Dog Fals slaar sin Herre paa Hals! Zankovs Regering skulde snart erfare, at man nu til Dags ikke længe kan holde Sandheden skjult. Kun ved et systematisk Væv af Løgne var det blevet muligt at faa Bulgarerne til at finde sig i den fuldbragte Kjendsgjerning; saa snart Sandheden skinnede igjennem, maatte ogsaa den hele Stilling i Grund og Bund ændres.

IV.

Sammensværgelsens Hovedmænd.

Her er vistnok det mest passende Sted til at underkaste de Mænd, som særlig have bidraget til Fyrstens Fald, en kritisk Prøvelse. Blandt Sammensværgelsens militære Deltagere er Major Gruev traadt mest i Forgrunden, da han efter det heldige Overfald paa det fyrstelige Palads blev udnævnt til Øverstbefalende over den bulgariske Hær. Han er endnu en ung Mand paa omtrent tredive Aar og har efter Sigende besøgt det russiske Krigsakademi med meget Udbytte. Før den serbiske Krig var han Batterichef i Sjumla og fik derpaa Kommandoen over det andet Artilleriregiment, men indtraf for sent paa Krigsskuepladsen til at deltage i Kampene ved Pirot. Efter Fredslutningen blev han udnævnt til Chef for Kadetskolen, og der var gjentagne Gange Tale om, at han skulde være Krigsminister, saafremt Nikiforovs Sygelighed tog til. Han skildres som stille og indesluttet, men det var desuagtet lykkedes ham at skaffe sig mange Venner; han stod i et intimt Forhold

baade til Første- og til Krigsministeren og var ogsaa Ven af Kammerets Formand Stambulov. Hans Adfærd har for mange været en Gaade, og man kan næppe finde anden Forklaring paa hans usle Daad end Bestikkelse. I øvrigt har han røbet flere overraskende og saa modstridende Karaktertræk, at man næsten kunde fristes til at henregne ham blandt den Klasse Mennesker, der blive Forbrydere ved en bestemt moralsk Mangel, Mennesker, som kun i ringe Grad eller slet ikke ere sig deres Forbryderiskhed bevidste. Ret betegnende i denne Henseende er følgende lille Scene: Eftermiddagen den 21de Avgust traf Gruev sammen med Krigsministeren Nikiforov og søgte at formaa ham til at beholde sin Post under den provisoriske Regering. Efter at Gruev længe havde bearbejdet Nikiforov, vendte denne sig fra ham med de Ord: »Ti nu stille og lad mig i Fred; er det dig ikke tilstrækkeligt, at du allerede har vanæret mig saaledes?« Dog Gruev syntes ganske at mangle Forstaaelse for en slig Tankegang og vedblev at trænge ind paa ham: »Du skal slet ikke faa noget at bestille, du behøver ikke engang at læse Depecherne eller at undertegne Befalingerne; vi ønske blot for nogle Dage at laane dit Navn paa Ministerlisten.« Karakteristisk er fremdeles den store Nedslaaethed, som bemægtigede sig ham strax efter det mislykkede Statskup, og hvoraf man kan slutte sig til en svag Karakter. Fra sit Fængsel i Tirnova tilskrev han en meget indflydelsesrig Personlighed og tidligere Ven et Brev, omtrent saa lydende: »Jeg havde aldrig troet at skulle komme i en saadan Situation; vi troede at handle til Bulgariens bedste, og nu ere vi Gjenstand for hele Befolkningens Had og Afsky. Hver Aften forsamler der sig Folk uden for vore Fængselsvinduer og udstøder dødelige Trusler mod os, fordi vi skulle have ladet Bulgarien gaa til Grunde. Vi (Benderev og Gruev) have i denne Stilling kun én Bøn: man maa ikke lade os transportere til Sofia; thi vi ere overtydede om, at Befolkningen vil myrde os

under Transporten. I hele Bulgarien ere vi kun et eneste Sted, i Fængslet, sikre paa vort Liv.« Enhver, som interesserer sig for psykologiske Studier, vil efter dette yderligere kunne udmale sig denne Mands Karakterbillede.

Som Andenmand maa nævnes Kaptejn Benderev, ja denne Mand maa vel snarest siges at have spillet den betydeligste Rolle blandt de sammensvorne, baade i Følge sin Stilling som Krigsministerens Repræsentant og ved sin ganske særlige Begavelse. At han har plettet det bulgariske Officerskorps's Ære paa det afskyligste, kan ikke forandre den Kjendsgjerning, at han under Krigen har indlagt sig ganske særlige Fortjenester og navnlig i højeste Grad udmærket sig ved Mod og Kløgt ved Slivnitza, hvor han befalede den højre Fløj. Uden de sikreste Beviser vilde det næsten være umuligt at tro paa en slig Officers Forbrydelse, ja den er, egentlig talt, aldeles ufattelig; i sine Ungdomsaar havde han i rigeste Maal vundet Ære og Udmærkelse, han beklædte den mest indflydelsesrige Stilling i Krigsministeriet og var Ministerens Repræsentant. Før han fik sin Ansættelse i Krigsministeriet, havde han som Krigsministerens Repræsentant været Overbefalingsmand over samtlige Tropper i Østrumelien og ved denne Lejlighed lagt betydeligt Organisationstalent for Dagen. Hvorledes kunde nu en klog og intelligent Mand som Benderev i en saa misundelsesværdig Stilling — vi se helt bort fra Anstændighedsgrunde — lade sig forlede til at optræde mod sin Fyrste og saaledes selv oversave den Gren, han sad paa? Benderev vilde aldrig, vilde ingen Sinde under russisk Regimente kunne blive, hvad han var under Fyrst Alexander, og han var aabenbart klog nok til selv at kunne sige sig dette. Naar han desuagtet med fuld Selvbevidsthed ofrede, hvad han besad og hvad Fremtiden lovede, — hvor høj maa den Sum da ikke have været, man har udbetalt ham for denne Selvtilintetgjørelse og Selvvanære? Benderev havde som Krigsministerens Repræsentant truffet alle Bestemmelser for at fjærne Alexander-

regimentet fra Sofia og hente Strumaregimentet fra Köstendil; uden ham var Overfaldet ikke muligt, og ligesom han maa have modtaget den største Pengesum, maa ogsaa den største Skjændsel ramme ham. Personlig gjorde Benderev et meget fordelagtigt Indtryk, og trods hans uregelmæssige Ansigtstræk var der noget elegant og bedaarende i hans ydre Fremtræden; dog skal han, efter Sigende, mangen Gang tiltale Flasken mere end nødvendigt, ligesom hans krigerske Lavrbær synes at have beruset ham i overvættes Grad og vakt en ubændig Ærgjerrighed hos ham. Sikkert er det, at han tiltalte den fangne Fyrste med de Ord: »Dette vilde ikke være sket, hvis De havde gjort mig til Major.« Allerede paa det russiske Krigsakademi skal Benderev have røbet denne ubegrænsede Ærgjerrighed og ved rastløst Arbejde bragt det saa vidt, at han hører til de faa Ynglinge, hvis Navne paa Grund af aldeles usædvanlige Præstationer ere forevigede med Guldbogstaver i Akademiets Festsal. Kort efter Krigserklæringen skal han engang have spurgt Fyrst Alexander, om Tapperhed i Krigen vilde medføre Forfremmelse; at Fyrsten besvarede dette Spørgsmaal bekræftende og senere dog ikke forfremmede ham, skal have sporet Benderev til uforsonligt Had mod ham, skjønt Benderev helt vel maatte vide, at hans Forfremmelse ikke paafulgte ene og alene, fordi man ikke kunde tilsidesætte forskjellige ældre, ligeledes meget fortjenstfulde Kammerater. Naar alt kommer til alt, er det alligevel dog ikke rimeligt, at Hævnsyge har drevet Benderev over i de sammensvornes Rækker, da de uundgaaelige, skadelige Følger af enhver Art stode i et alt for stort Misforhold til Tilfredsstillsen af dette hans Had; der bliver saaledes ikkun tilbage at antage, at han simpelthen er bleven bestukken.

Som Tredjemand i Forbundet maa nævnes Kaptejn Radko Dimitriev, som sammen med Gruev trængte ind i Paladset og herved lagde en ubeskrivelig Raahed for Dagen. Ogsaa han gjorde ligesom Benderev et vindende Indtryk og

var under alle Omstændigheder en vel oplært Officer. Han hørte oprindelig til den østrumeliske Hær, hvor han først havde været Adjutant hos Aleko Pasha (Fyrst Vogorides), senere Souschef ved den østrumeliske Milits's Stab; han havde særdeles gode Anbefalinger fra den russiske Oberst Tschitschagov, efter Sigende ogsaa fra Drigalski Pasha. Efter Krigen blev han Departementschef i Krigsministeriet og fik de vigtigste Personalsager under sine Hænder; netop denne Post var særlig vigtig for de sammensvorne, da det faldt dennes Ihændehaver let at faa Indflydelse paa Officerernes Forflytning og saaledes at skabe sig et Regiment, som svarede til deres Øjemed; nogle Dage før Attentatet havde Dimitriev f. Ex. ladet nogle »upaalidelige« Officerer af Strumaregimentet bortkommandere til anden Tjenstgjørelse. Hvad der senere blev af Dimitriev, var længe hyllet i Taage; efter Sammensværgelsens Mislykkelse flygtede han fra Sofia, sandsynligvis for at redde sig over den serbiske eller rumæniske Grænse, og nogen Tid senere indløb den Melding, at der i Egnen om Vratcha drev et Menneske omkring, hvis Signalement passede paa Dimitriev; man afsendte uopholdelig en Befaling til hans Anholdelse, men kunde ikke mere finde ham; sluttelig dukkede han op i St. Petersborg, hvor han efter Sigende skal være bleven modtagen med stor Udmærkelse. Baade Gruev, Benderev og Dimitriev havde alle tre besøgt det russiske Militærakademi.

Ved Siden af disse tre Personer maa nævnes nogle Forrædere af anden Rang, først og fremmest Major Stojanov, en forhenværende russisk Officer, som tjente i den østrumeliske Hær og efter Krigen blev udnævnt til Kommandør for Strumaregimentet. Først efter Slaget ved Slivnitza indtraf han paa Krigsskuepladsen, befalede dernæst de bulgariske Tropper ved Dragoman og viste sig ved denne Kamp ret dygtig. I øvrigt skulde man ikke let komme paa den Tanke, at dette Menneske nogen Sinde kunde blive kaldet til at spille nogen Rolle, og dyr har

han vel heller næppe været; Folk af hans Sort kan man kjøbe for meget Vutki og en Haandfuld Rubler. Endnu bør nævnes Kaptejn Zafirov, som forestod Fyrstens Bortførelse fra Sofia til Reni, Løjtenant Pakov, der med Gruev og Dimitriev trængte ind i Paladset — sagtens af Taknemmelighed for den finansielle Understøttelse, han stadig havde nydt af Fyrsten — samt Kaptejn Slatorski, tjenstgjørende Kommandør for første Artilleriregiment; i den serbiske Krig mistede han ved Vrapza et Batteri, hvad der indbragte ham Dadel fra mange Officerers Side; det synes at have været ham magtpaaliggende atter at gjøre denne Ulykke god igjen ved en fremragende Stordaad.

Ved Siden af Forræderne i Uniform komme de civile Forrædere, og da Biskop Clement er optraadt som Formand for den provisoriske Regering, kan han gjøre Krav paa at omtales først. I Grunden er det ikke Ulejligheden værd, thi om denne Person er der egentlig ikke andet at sige, end at han er et Individ, sammensat af lutter lave Instinkter. Allerede i sin Ungdom udmærkede han sig paa højst ufordelagtig Maade, og der er forskjellige, yderst betænkelige Historier i Omløb om ham. I Rusland blev han uddannet til Præstestanden og forfremmedes paafaldende hurtig; i Tirnova, hvor han først blev udnævnt til Biskop, gjorde han sig saa umulig ved sin anstødelige Vandel, at Exarchen forflyttede ham til Sofia, hvor han i øvrigt levede videre paa vante Vis. At dette uvidende og samvittighedsløse Nydelsesmenneske har haft nogen særlig Indflydelse paa de sammensvorne, er lidet rimeligt; man har snarest blot taget ham med for Dekorationens Skyld. Nelidov, den russiske Sendemand i Konstantinopel, skal have sagt, at to Tredjedele af de paaløbende Omkostninger til Bestikkelser ere faldne paa den høje Gejstlighed. Er dette sandt, kan Clement ikke klage over at være bleven undervurderet. Skulle Russerne engang komme ind i Landet, ville de ikke tage i Betænkning at overøse den værdige Gudstjener med Æresposter,

og maaske ville de ogsaa give ham Penge igjen; dem lægger han i hvert Fald mest Vægt paa.

Side om Side med Clement finde vi Dragan Zankov, med hvis Navn et »bulgarisk Parti« nyder den tvivlsomme Ære at pynte sig. Zankov var i sin Ungdom en smidig Personlighed med lidt evropæisk Dannelse, hvad der skaffede ham megen Anseelse blandt hans Landsmænd. I Slutningen af Halvtredserne havde han til Hensigt at træde over til Islam, men fandt det dog mere lønnende at blive Katholik og træde i Tjeneste hos Jesuiterne, som den Gang gjorde Forsøg paa at katholisere Bulgarien. Zankovs praktiske Sans sagde ham dog snart, at der ikke var noget at fortjene ved Katholicismen i Bulgarien, han angrede altsaa sin begaaede Vildfarelse og traadte tilbage til den græske Kirke. Da »Befrielsestimen« endelig slog for Bulgarien, var Zankov alt bleven en gammel Mand, hvem hans graa Hoved skaffede en Slags Respekt; han blev da ogsaa tvende Gange Minister og fik herved Lejlighed til at stille sin fuldstændige Udygtighed i det klareste Lys; i politisk som i religiøs Henseende spillede han i alle Farver og optraadte snart som Ven, snart som Fjende af Russerne, og selv hans Venner kunde ikke mere nægte, at deres Fører i betænkelig Grad led af marasmus senilis og egentlig kun egnede sig til at benyttes som »Banner«. Man gav ham da ogsaa Kuratorer, som Sutzkanov, Sarasov, Milarov og andre, der havde det Hverv at tænke og at handle for Zankov; men trods al sin Alderdomssvaghed havde denne bevaret saa meget af sin tidligere Karakter, at han med Glæde greb enhver Lejlighed til at begaa en lav Handling. Om man før Sammensværgelsen har indviet den gamle Mand i samme, synes tvivlsomt; men saa snart de militære Medlemmer af Sammensværgelsen havde sat Fyrsten fast, tøvede Zankov ikke med at stille sig i Spidsen for Oprørerne og saaledes yderligere at tilsøle de sidste Dage af sit Liv.

V.

Rygter om Rejsninger i Provinserne. — Den provisoriske Regering erkjender Stillingens Uholdbarhed. — Popov og Alexanderregimentet rykke ind i Sofia. — Det nye Regentskab. — Forhandlinger med Oprørerne. — Deres Afmarche.

Efterretningen om Fyrstens Aftakkelse kom over hele Landet som et Lynslag, og den første Overraskelse lamslog i den Grad alles Sind, at en stærk Reaktion foreløbig ikke kunde komme frem. Befolkningens Masse er langsom i sin Tankegang og mander sig kun vanskelig op til en afgjørende Daad, og de Mænd, som havde kunnet give Stødet, nølede, først og fremmest fordi de ikke kunde fatte, hvad der egentlig var gaaet for sig. I Følge alle Beretninger var et almindeligt og dybt Mishag strax kjendeligt, da man blev bekjendt med de første, forfalskede Depecher fra Sofia, og Stemningen var nedslaaet. Russervennerne sagde, at de havde befriet Landet fra Fyrst Alexander, men denne Befrielse besvaredes ingenlunde med Glædesytringer, og lige fra første Færd kunde der ikke være nogen Tvivl om, at Begivenhederne i Sofia ikke svarede til Folkets Ønsker. Løverdagen og Søndagen beherskedes Alverden imidlertid endnu af det Indtryk, at man her havde at gjøre med en Begivenhed, der med elementær Rasen var brudt løs over Bulgarien, og hvorimod ingen Modstand var mulig. At dette ingenlunde forholdt sig saa, at der her ene og alene forelaa en Sammensværgelse af nogle Højforrædere og en Rejsning af et vildledt Regiment, blev først indlysende for Befolkningen i Hovedstaden, men snart ogsaa for Provinserne. Hertil bidrog fremfor alt den Omstændighed, at de Mænd, der falskelig vare blevne navngivne som Medlemmer af Forbryderkonsortiet, energisk protesterede mod dette

Makkerskab og saaledes sønderreve det Slør, bag hvilket Zankovisternes lille og magtesløse Parti havde tænkt at dølge sig.

Her er først og fremmest Tale om Karavelov. Den 21de Avgust tidlig om Morgenen fik han den skriftlige Meddelelse, at han var udnævnt til Medlem af den provisoriske Regering, samt en Opfordring til at deltage i et Møde, som skulde finde Sted Kl. 10 om Formiddagen. Karavelov mødte ikke og lod Skrivelsen ubesvaret. Han blev derpaa indbudt til et nyt Møde, som fandt Sted Kl. 10 om Aftenen, og denne Gang begav han sig der hen, efter at hans Husarrest var hævet. Samlingen var i højeste Grad bevæget, og navnlig optraadte Karavelov med lidenskabelig Heftighed mod de sammensvorne, særlig mod den usle Biskop Clement; med de Ord: »I have for stedse tilintetgjort Bulgariens Frihed«, forlod han Værelset. Saaledes blev Regeringen oprettet den 21de Avgust uden ham, og da alt hidindtil var gaaet glat, troede Zankovisterne nu at turde vove at træde for Dagens Lys med et rent zankovistisk Ministerium; men Offentliggjørelsen af denne Ministerliste var for Provinsernes Vedkommende Signalet til at bryde løs mod den provisoriske Regering.

Inden vi imidlertid skildre Bevægelsen ude i Provinserne, maa vi først se, hvorledes den militære Situation udviklede sig i Sofia. Tidlig om Morgenen den 21de Avgust var Major Popov bleven arresteret og den ene Bataillon af Alexanderregimentet afvæbnet; denne Bataillon aflagde endnu samme Dag Troskabseden til den provisoriske Regering og modtog derpaa sine Vaaben tilbage. De to øvrige Batailloner af samme Regiment, som laa i Slivnitza, modtoge ad telegrafisk Vej den Befaling at aflægge Eden til den nye Regering, og under den første Forvirring lystrede de ufortøvet. Søndagen den 22de Avgust lykkedes det imidlertid den arresterede Major Popov at faa en hemmelig Samtale med en Officer og at sende ham til Slivnitza med

følgende Paalæg: »de tvende Batailloner skulde blot sværge saa mange Eder, man forlangte, men øjeblikkelig vende tilbage til Alexanderregimentets Lejr ved Sofia«. Denne Popovs Befaling blev udført, og Mandagen den 23de Avgust rykkede Bataillonerne mod Sofia, efter at en Bataillonskommandør, som vilde modsætte sig Afmarchen, var bleven arresteret. Popov havde beregnet, at Bataillonerne maatte indtræffe ved Sofia tidlig om Morgenen den 24de, aflagde nu selv Troskabseden til den provisoriske Regering, blev derpaa frigiven, svang sig ufortøvet paa sin Hest og red til Regimentets Lejr. Her vilde Vagtmandskabet først ikke lade ham komme ind, men den tidligere Regimentskommandørs Avtoritet fik dog snart Bugt med alle Skrupler, og en halv Time senere rykkede Popov i Spidsen for sit Regiment ind i Sofia. Som Skik og Brug er ved alle bulgariske Omvæltninger, bemægtigede han sig først og fremmest med utrolig Hurtighed Telegrafen: »thi den, som har Telegrafen, har Landet«. Derpaa besatte han hurtig Staden og begav sig til Biskop Clement, hvem han kort og godt meddelte, at han havde at nedlægge Regeringen.

Imidlertid havde Situationen allerede den Gang ændret sig paa en Maade, som Popov, der havde været i Fængsel til den samme Dag, ikke kunde have nogen Anelse om. Ikke blot i Sofia var det fyrstelige Parti vaagnet til Besindelse, men i endnu højere Grad var dette Tilfældet i Hæren og ude i Provinserne. Allerede den 22de Avgust mumlede man i Sofia om, at Provinsregimenterne havde rejst sig til Gunst for Fyrsten, den 23de Avgust antoge disse Rygter fastere Form, og henimod Aftenen indløb der til den provisoriske Regering saadanne Hjobsposter, at Zankov og hans Raadgiver Bogdanov ikke mere kunde lukke Øjnene for den bedrøvelige Kjendsgjerning, at næsten hele Hæren havde rejst sig mod dem; de følte sig situerede som Fanger, thi ikke blot smuttede Magten dem af Hænder, men de vare allerede afskaarne fra alle Forbindelser, da

Telegraflinjerne til Viddin, Plevna, Tirnova og Filippopel vare i Hænderne paa de tro Tropper, som truede med at indeslutte de oprørske Tropper i Sofia; selv disse sidste var man ikke mere sikker paa, saa snart hele Sandheden kom for Dagens Lys: Kort sagt, man indsaa, at den provisoriske Regering var fortabt, og at dens Fald endnu blot var nogle Dages, ja maaske blot nogle Timers Spørgsmaal.

Under disse Omstændigheder sendte den russiske Minister Bogdanov allerede den 23de Avgust Bud til Karavelov og lod ham anmode om at komme til det russiske Konsulat. Karavelov lod svare, at Ministeren kunde komme til ham, hvis han havde noget at meddele, og dette gjorde Bogdanov da ogsaa. Han søgte med indtrængende Ord at formaa Karavelov til at overtage Regeringen, og denne besluttede sig ogsaa næste Dag til at gjøre dette Skridt. For at kunne fatte denne ejendommelige Forhandling mellem Karavelov og Bogdanov maa man fastholde følgende: Bogdanov maa have næret den faste Overbevisning, at Fyrst Alexander, som endnu var fangen, ikke mere vilde vende tilbage til Bulgarien, og at Hovedformaalet følgelig var naaet; med Karavelov vilde man senere meget let blive færdig, derimod var han nu meget nyttig, da man turde haabe ved hans Mellemkomst at undgaa Borgerkrigen; en Borgerkrig syntes Bogdanov nemlig ikke at ønske, men derimod at foretrække, at Bulgarien uden Anvendelse af Militærmagt faldt Russerne i Munden som en moden Pære. Karavelov besluttede sig altsaa til atter at gribe Regeringens Tøjler, og den 24de Avgust overraskedes Evropa med Regentskabet Karavelov-Nikiforov-Stambulov, der under sig havde et nyt Ministerium med Major Panov og Stoilov, henholdsvis som Krigs- og Udenrigsminister; samtlige Medlemmer af den provisoriske Regering havde maattet træde tilbage, og det nye Ministerium tog sig fuldstændig ud, som om det kunde været indsat af Fyrst Alexander.

I formel Henseende foregik denne Tilbagetrædelse paa temmelig mærkværdig Vis; thi Ministeriet indgav sin Afsked ved efterfølgende Skrivelse til Øverstbefalende over den bulgariske Hær, Major Gruev:

»Ved Fyrst Alexander af Battenbergs Tronfrasigelse overdrog De os at overtage Landets Civilstyrelse, vi troede at maatte følge Deres Anmodning, som stilledes i Fædrelandets Navn og af Interesse for Landets Ro og Orden, og vi modtoge de Embeder, De anviste os; men da De nu har underrettet os om det nødvendige i, at vi trække os tilbage fra disse Embeder, føje vi os heri med Beredvillighed, atter af Hensyn til Fædrelandets Vel, og indgive herved vor Demission.«

Gruev nedlagde nu ogsaa ved efterfølgende Skrivelse til Karavelov den Plads som Øverstbefalende, han havde anmasset sig: »Jeg har den Ære herved at tilstille Dem min Afskedsbegjæring som Hærens Overbefalingsmand«. Hermed var Oprørsregeringen fjærnet, og man skulde nu have trot, at den nye Regering strax var gaaet frem med Eftertryk mod Rebellerne, som det var dens Pligt, og at den med samme Eftertryk som Provinserne havde skrevet Fyrstens Navn paa sine Faner; at dette ikke skete, og at derimod hverken Karavelovs Proklamation af 24de Avgust eller Stoilovs Rundskrivelse til de udenlandske Magter indeholdt Fyrst Alexanders Navn, maatte vække de værste Formodninger og retfærdiggjøre al den Mistanke, man havde begyndt at nære, navnlig mod Karavelov.

Det almene Indtryk var da ogsaa faktisk, at den nye Regering, om end under en mildere Form, fortsatte Oprørernes Værk. Zankov, Clement, ja selv de militære Oprørere forbleve uantastede: maatte man da ikke tro paa den nye Regerings eller i det mindste paa nogle af dens Medlemmers moralske Medskyldighed? Det Spørgsmaal, hvor vidt udbredt de sammensvornes Kreds har været, hvor mange Medvidere den har talt, er det uendelig vanskeligt at be-

svare med fuldstændig Sikkerhed; men i det foreliggende Tilfælde kan Udeladelsen af Fyrst Alexanders Navn dog ikke tydes som et Bevis paa Medskyld; man maa tvært imod anerkjende, at den nye Regering ikke ret vel kunde handle anderledes.

I Sofia havde Forholdene nemlig udviklet sig paa en saa ejendommelig Vis, at Regeringens Opgave maatte blive en dobbelt: dels at gjenoprette Fyrstens lovlige Regering, dels at undgaa enhver Blodsudgydelse i det hele taget; den ene Opgave maatte ikke tilsidesættes for den andens Skyld. Da Popov den 24de Avgust rykkede ind i Sofia og forlangte den provisoriske Regerings Tilbagetrædelse, var denne, som fortalt, allerede bestemt paa at vige af politiske Grunde, og i politisk Retning syntes Situationen altsaa allerede saa temmelig klaret. Helt anderledes stillede Sagen sig imidlertid paa det militære Omraade; her var nemlig Oprørernes Magt endnu usvækket; i Sofia stod den 24de Avgust følgende Tropper over for hverandre: paa Fyrstens Side Major Popov med Alexanderregimentet og det første Kavalleriregiment, paa Oprørernes Side Major Stojanov med Strumaregimentet og det første Artilleriregiment. Fordelingen af Kræfterne syntes saaledes snarest at være til Ugunst for Popov, som slet ikke havde noget Artilleri til sin Raadighed, medens man rigtignok omvendt med temmelig stor Sikkerhed turde antage, at særdeles mange Officerer og Soldater i de revolutionære Regimenter, som helt eller halvt tvungne havde fulgt deres Kommandørers Befalinger, vilde gaa over ved det første Sammenstød. Major Popov besluttede derfor ogsaa at angribe ufortøvet, men hindredes heri ved en Befaling fra Karavelov, som meget mere tilligemed sine Ministre gave sig i Færd med at forhandle med Oprørerne. Forud for denne Beslutning var nemlig gaaet følgende: Bogdanov kom atter til Karavelov og erklærede, at Rusland, saafremt det maatte komme til Gadekamp i Sofia, øjeblikkelig vilde skride militærisk ind og besætte

Bulgarien; et Angreb af Popov paa Oprørerne maatte utvivlsomt have en blodig Kamp til Følge, men mere end denne frygtede man for en russisk Besættelse. Det er nu rigtignok i høj Grad sandsynligt, at Bogdanovs Trusel ikke vilde være kommen til Udførelse; dog Regeringen kunde den Gang endnu ikke vide, hvorledes det stod til i saa Henseende; men en russisk Besættelse betragtede Bulgarerne som den værste Ulykke, der kunde vederfares deres Land, og det er derfor vel forstaaeligt, at de opbøde alt for at undgaa en saadan. Nu opstod imidlertid omvendt den Fare, at Oprørerne under Stojanov kunde gaa frem til Angreb, saa snart det blev indlysende, at Regeringen ene og alene betragtede sig som en fyrstelig og simpelthen betragtede Stojanovs Tropper som Oprørere. For at undgaa Blodsudgydelse maatte man parlamentere med Stojanov, og dette kunde under de herskende Omstændigheder kun ske med Udsigt til Held, naar den nye Regering mere fremtraadte som en Efterfølger af Regeringen Clement-Gruev end af Fyrstens; Indtagelsen af denne Position lettedes i øvrigt ved den Omstændighed, at man i Sofia var aldeles paa det uklare med Hensyn til Alexanders Skæbne. Fra et militært Synspunkt er det skete ganske vist aldeles uforsvarligt; men naar man betænker, at Regentskabet ogsaa havde vigtige politiske Interesser at varetage, vil man dog næppe kunne fordømme dens Adfærd. Situationen var imidlertid nu saaledes, at baade Popov og Oprørerne holdt Dele af Staden besat; vilde man ikke lade det komme til Kamp, maatte man underhandle med Oprørerne, som hver Dag droge ud af Staden til de østlige Højder, hvor fra de kunde bestryge Sofia med deres Kanoner. Karavelovs Medregent Major Nikiforov og Krigsministeren, Major Panov førte Underhandlingerne, som sluttelig endte med det Resultat, at begge Parter skulde trække sig ud af Staden, men Popov dog beholde Ret til at besætte dens Porte. Paa denne Maade havde man naaet dette ene: man havde

undgaaet Kampen og følgelig den russiske Besættelse. Dog Situationen skulde blive endnu værre: Oprørerne hørte, at Mutkurov var i Anmarche fra Filippopel, og truede nu med at skyde Sofia sønder og sammen, hvortil de utvivlsomt vare i Stand; nye Forhandlinger maatte altsaa finde Sted, og disse sluttedes endelig med, at man udbetalte Oprørerne 80,000 Franks under Navn af »resterende Sold« og saaledes fik dem til at forlade Sofia og marchere til Pernik-Bresnik, hvad der gik for sig under klingende Spil. Denne Strumaregimentets og Artilleriets Afmarche iværksattes den 27de Avgust, efter at der begge de foregaaende Dage var blevet uafbrudt underhandlet mellem de tvende Lejre. Artilleriregimentet tog 24 af de nye Kruppske Kanoner med sig, medens 24 andre bleve gjorte ubrugelige ved Borttagelsen af Bundstykkerne; først fra den Stund, da Oprørerne trak bort, kunde Regeringen betragte sig som uafhængig i sine Beslutninger og aabenlyst vise sig som Fyrst Alexanders Regering.

Officererne Gruev, Benderev og Dimitriev havde allerede tidligere anset det for hensigtsmæssigst at redde sig over Grænsen; de havde altsaa ikke engang det Mod at holde ud til sidste Øjeblik hos Rebellerne under Stojanov.

VI.

Rejsningen ude i Provinserne.

Saa snart det ude i Provinserne blev bekjendt, at Clement, Zankov og Gruev paa en saa lav Maade havde ført Landet bag Lyset, paafulgte Modrejsningen med overraskende Hurtighed; at den udbrød næsten samtidig paa de mest forskjellige Kanter af Landet, godtgjør til fulde, at Bevægelsen ikke var kunstig fremkaldt, men et Udtryk for hele Landets Vilje, der i Hæren fandt resolute Førere. Vi have allerede tidligere anført, hvilke Officerer der strax

fra første Færd nægtede at aflægge Troskabseden til den provisoriske Regering, og skulle derfor her blot antyde, hvorledes Rejsningen til Fordel for Fyrsten gik for sig i de forskjellige Byer, hvor man først havde underkastet sig.

Lad os først skildre Begivenhederne i Filippopel. Her blev Efterretningen om Fyrstens Afsættelse modtagen med stor Nedslagenhed af Officerer og Soldater, ligesom Sammenstillingen af Karavelovs og Zankovs Navne vakte Betænkeligheder; men desuagtet aflagde Tropperne Troskabseden med Undtagelse af én Bataillon under Kaptejn Veltchev; han vilde ikke fæste Lid til den hele Historie, vidste at forhale Edsaflæggelsen, og da nu den nye Ministerliste uden Karavelovs Navn blev offentliggjort, var han sikker paa sin Sag og udtalte sig i denne Retning for Oberst og Brigadekommandør Mutkurov; denne nærede ligeledes den Opfattelse, at Hæren ikke skulde taale Fyrstens Afsættelse, men besluttede dog at gaa frem med stor Forsigtighed og paalagde Veltchev at efterspore Officerernes Mening. Veltchev kom snart efter, at Officererne ved Regimentet Filippopel vare parate til at holde fast ved Fyrsten, og navnlig gav følgende lille Scene ham den faste Overbevisning, at Slaget kunde føres med Udsigt til Held: en Fotografihandler, der traadte ind i et Kaffehus, som var besøgt af Officerer, falbød med høj Røst et Portræt af »den store Patriot, Regenten Zankov«, men blev i en Fart sparket ud af Døren. Derpaa gik Veltchev til Kasernen og begyndte at underholde sig med sine Soldater; vi skulle her gjengive et Brudstykke af Samtalen i den simple, naive Form, hvorunder vi have faaet den meddelt: »Er du egentlig tilfreds med, at Fyrst Alexander ikke mere er i Bulgarien?« — »Nej, jeg er slet ikke tilfreds dermed.« — »Du vilde altsaa nok have ham tilbage igjen?« — »Ja, naar det blot var muligt.« — »Og hvorfor vilde du gjærne have ham tilbage?« — »Fordi han er en brav Mand«, — »fordi han har kæmpet sammen med os ved Slivnitza«, sagde en anden, som imidlertid var traadt

til, og saaledes talte de alle. Veltchev kunde ikke skjule sin Rørelse og fik Taarer i Øjnene. Da forstode Soldaterne, hvad det hele egentlig drejede sig om, og et højt, enstemmigt Raab: »Leve Fyrst Alexander Battenberg!« rystede Kasernen. »Rolig!« tilraabte Veltchev dem; »jeg ser, at I forstaa mig; men den rette Tid er endnu ikke kommen, vent og ti!« Han begav sig nu i al Hast tilbage til Mutkurov: »Min Bataillon er parat til at slaa løs for Fyrsten«. Strax bleve alle Forberedelserne trufne, og nogle civile droges med ind i Hemmeligheden og fik det Paalæg, uden at vække Opsigt at samles Kl. 8 om Aftenen med Venner og Bekjendte ved Basaren. Klokken 7 om Aftenen samlede Veltchev sin Bataillon under det Foregivende at ville tage den i Ed for den nye Regering; man maatte nemlig gaa meget forsigtig til Værks, da man endnu ikke var sikker paa de andre Tropper. Stille, men under Medtagelse af Regimentsmusikken rykkede Bataillonen frem mod Basaren, hvor ogsaa Telegrafkontoret fandtes. Næppe saae de her forsamlede Borgere Bataillonen rykke frem, før der lød et højt Hurra fra deres Rækker, og i en Haandevending vare Basaren og Telegrafkontoret besatte. Veltchev holdt en kort Tale: »Brødre! I ere alle fulgte mig hid for at redde Bulgariens Ære, som er skjændet af en Bande sammensvorne. Fyrsten eller Døden! Fyrst Alexander Battenberg leve!« Et tordnende Hurra paafulgte, Ammunitionskasserne, som imidlertid vare hentede fra Tøjhuset, tømtes, og Bataillonen marcherede til Staden under Tonerne af Nationalhymnen »Dchumi Maritza«.

Da Bataillonen forlod Basarens Gaard, havde der her allerede samlet sig en betydelig Menneskemasse, og medens det tidligere havde været magtpaaliggende at optræde med største Hemmelighed, maatte man nu handle med stærkeste Eftertryk; det gjaldt om at skræmme Fjenderne og give Vennerne et tydeligt Tegn til Rejsning. Veltchev lod derfor gjøre Holdt ved Basarhaven og affyre tre Geværsalver i

Luften, Folkemængden sprængtes i Forskrækkelse til alle Kanter, Regimentsmusikken tog atter fat, og videre gik Toget til det østerrigske Generalkonsulat, som tillige repræsenterede det tyske Rige. Veltchev lod Generalkonsulen bede om at komme ud, men i hans Sted kom Dragomanen til Syne og erklærede, at Generalkonsulen var syg, kunde ikke komme og lod forespørge, hvad man vilde, og hvad for Folk man egentlig var. »Fyrst Alexanders Venner ere her, og vi bede Konsulen om selv at komme her ud et Øjeblik; vi have kun et Par Ord at sige ham.« Konsulen kom nu ned paa Gaden, og Veltchev forklarede ham, at den bulgariske Hær kun vilde lystre sin gamle Fyrste, at man var beredt til at dø for ham, og blot bad Konsulen meddele Magterne dette. Derpaa gik Marchen videre gjennem Staden til det engelske Konsulat, hvor samme Erklæring blev afgiven. Imidlertid var Menneskemassen svulmet op og omringede jublende Bataillonen, som næppe kunde komme frem gjennem Trængslen. Veltchev holdt da en Tale til Folket og opfordrede de nærværende til at spredes over Byen og her fængsle alle de Fjender af Fyrsten, man kunde faa Fingre i og saaledes gjøre dem uskadelige; men den, som dræbte en eneste, vilde han uden Skaansel lade skyde. Folket svarede med høje Hurraraab for Fyrst Alexander og spredtes hurtig over Byen, hvor man med Iver gav sig i Færd med at udføre de modtagne Befalinger; nogle Russervenner skulle ved denne Lejlighed være blevne godt gjennempryglede, men ikke en eneste blev dræbt.

Veltchev havde nu til Hensigt at lade Størstedelen af sin Bataillon indtage en dominerende Stilling uden for Byen og kun at lade et Kompagni holde nogle vigtige Punkter i Staden besatte. Ved denne Lejlighed maatte han forbi det russiske Konsulat, og da han var bange for, at Tropperne kunde foranstalte en fjendtlig Demonstration, befalede han, at Marchen skulde foregaa i Tavshed og uden Musik. Hans Tankegang var god og rigtig, men Mandskabets Ophidselse

for stor; foran det russiske Konsulat skilte en Soldat sig fra Geledet, sprang i et Sæt op paa Trappeafsatsen og raabte med skingrende Stemme: »Dolu, dolu, dolu med Russerne i Udlandet og Russerne i Bulgarien!« Nu var ingen Tilbageholden mulig, Tropperne brøde ud i lydelige Forbandelser, Regimentsmusikken spillede op til Nationalhymnen, og det sørgelige Doluraab, som den 21de Avgust havde ombølget Fyrstens Palads i Sofia, lød nu her rædselsvækkende for den russiske Konsuls Øren.

Denne kunde uden Vanskelighed sige sig selv, at her var noget slemt i Gjærde, noget, som maaske kunde omstyrte det herlige Værk fra den 21de Avgust; men han troede aabenbart, at denne Modrevolution kunde dæmpes med de samme Midler, hvorved Revolutionen var fremkaldt; thi strax derpaa indfandt Konsulatets Dragoman sig hos Veltchev og bad ham komme op til Konsulen, »hvor denne havde at give ham en Meddelelse fra hans Majestæt Kejseren; han skulde blot komme, det vilde være fordelagtigt for ham.« Efter de tidligere lette Held maa Konsulen sikkerlig være bleven overrasket ved Veltchevs Svar, der afleveredes med behørig Højagtelse til Dragomanen: »Han havde ikke noget at søge i det russiske Konsulat, ønskede hverken noget fordelagtigt eller ufordelagtigt og anmodede blot Dragomanen om velvilligst at lade ham i Ro.« Der gaves dog endnu brave, endogsaa vel mange brave Folk i Bulgarien, som ikke lode sig kjøbe; i hvert Fald flere end det var Russerne kjært.

Saa snart Bataillonen var i en god Stilling, red Veltchev til Telegrafen, hvor han allerede forefandt Oberstløjtenant Mutkurov. Indtil dette Øjeblik havde man holdt Ledningen afbrudt; da man atter aabnede den, indløb strax fra Sofia følgende Depeche: Kaptejn Dimitriev var ved Apparatet og ønskede at tale med Oberstløjtenant Mutkurov; denne maatte behage at komme til Apparatet. Mutkurov svarede, at han tilfældigvis var til Stede, og at Samtalen

strax kunde tage sin Begyndelse. Derpaa indløb fra Dimitriev følgende Depeche: »Garnisonen i Varna har ikke anerkjendt den provisoriske Regering. Træf øjeblikkelig Foranstaltninger til at afsende Tropper, som kunne tugte Oprørerne«. Intet kunde være mere velkomment end denne Efterretning; thi nu havde man Sikkerhed for, at man ikke mere stod alene, og at ogsaa andre Tropper havde rejst sig for Fyrsten. Denne Glæde afspejlede sig atter i Svardepechen, som var det delfiske Orakel værdig: »Forlad Dem ganske paa os. Regimentet Filippopel skal ufortøvet marchere mod Rebellerne.«

Dog endnu var man langt fra paa den grønne Gren; thi hidindtil raadede man kun over Bataillonen Veltchev og Garnisonen i Varna. Telegrafen spillede altsaa videre til Haskioi og forlangte Kommandøren over Rhodoperegimentet, Kaptejn Nikiforov (ikke at forvexle med Krigsministeren) til Ledningen; han indfandt sig strax, blev hurtig sat ind i Sagen og svarede, at han for sin Person var parat til at gaa med, men ikke ganske turde forlade sig paa nogle Officerer og derfor først maatte tale med sit Officerskorps. Næsten en hel Time hengik under ængstelig Forventning for de tvende Officerer, men da begyndte Naalen atter at svinge, og under bange Forventning dechifreredes fra den smalle blaa Stribe følgende Telegram: »Rhodoperegimentet har rejst sig for Fyrsten; vi staa til Deres Raadighed.« Nu fløj en ny Depeche til Eski-Sagra, til Kaptejn Petrev, Kommandør for Balkanregimentet. Hverken Mutkurov eller Veltchev kjendte ham imidlertid nøjere, de gik derfor mere forsigtig til Værks og underholdt sig først i Almindelighed om Situationen. Da de imidlertid af Petrevs Svar mærkede, at denne delte deres Sindelag, traadte de aabenlyst op og opfordrede ham til Sammenslutning med dem. Herpaa — intet Svar; man spurgte atter, og atter udeblev Svaret. Havde man da taget fejl af Petrev? Dog nej, Telegrafen begyndte atter at arbejde, og der indløb en temmelig lang

Depeche. Petrev udtalte sig om Officersstandens Ære, om Edens Hellighed og Kjærlighed til Fædrelandet . . . hvad var hans Mening hermed i denne Stund? Efter denne Afhandling kom dog endelig Slutningen: »Hvorfor have I ikke strax sagt, hvad I vilde? Jeg og Balkanregimentet staa til Deres Raadighed. Fyrst Alexander leve!«

Man havde nu altsaa allerede vundet tvende nye Regimenter for Fyrstens Sag; men det tredje Forsøg skulde ikke løbe saa gunstig af. Man telegraferede nemlig til Brigadekommandør, Major Gutschev i Slivno, og fik af ham blot Svaret »merci« tilbage. Man telegraferede atter og atter, men kunde ikke presse andet ud af Gutschev end dette »merci«, og da man saae, at man blot fik dette intetsigende Ord, besluttede man at prøve sig frem ad anden Vej. Man telegraferede til en fortrolig Ven i Jamboli, satte ham ind i Forholdene og bad ham ilsomt rejse til Slivno og formaa de her garnisonerende Officerer til at fængsle Gutschev og Regimentskommandøren, Kaptejn Dukov og at slutte sig til Bevægelsen for Fyrstens Sag. Vi skulle her strax bemærke, at denne Plan heldig sattes i Værk*); men Mutkurov kunde naturligvis ikke afvente Udfaldet af Vennens projekterede Rejse; selv fraregnet Regimentet Slivno raadede han jo allerede over Regimenterne Balkan og Rhodope samt en Bataillon af Regimentet Filippopel, hvorhos han kunde gjøre Regning paa, at dette Regiments tvende andre Batailloner samt et Artilleri- og et Kavalleriregiment vilde

---

*) Det er altsaa ikke blot Benderev, men ogsaa den øverste Befalingsmand og egentlige Sejrherre ved Slivnitza, hvem vi træffe mellem Fyrstens Uvenner, vistnok et Bevis paa, at Alexander, hvad da ogsaa forlyder fra andre Sider, næppe tilstrækkelig har paaskjønnet sine dygtige Officerer efter Fortjeneste. Naar Benderev senere har beskyldt Fyrst Battenberg for Fejghed, er dennes svage Adfærd ved Slivnitza alt behørig belyst i Hist. Arkiv XVI., 207—9.

Red.'s Anm.

slutte sig til ham; Mutkurov vidste fremdeles, at Garnisonen i Varna stod paa hans Side, og i det han lidt foregreb Begivenhedernes Gang, telegraferede han til Deputeretkammerets Formand Stambulov i Tirnova, at samtlige østrumeliske Regimenter nægtede den provisoriske Regering Anerkjendelse og havde stillet sig under hans Befaling. Efter en kort Udvexling af Telegrammer erklærede Stambulov sig villig til at træde i Spidsen for Bevægelsen, og hans første Regeringshandling var Udstedelsen af følgende Opraab:

Proklamation.

»I Fyrst Alexander I. af Bulgariens og i Folkeforsamlingens Navn erklærer jeg, at den provisoriske Regering i Sofia under Forsæde af Biskop Clement staar uden for Bulgariens Love. Enhver, som adlyder denne Regerings Bud, vil blive straffet efter Militærloven. Til Overbefalingsmand for samtlige bulgariske Stridskræfter udnævner jeg Brigadekommandør, Oberstløjtenant Mutkurov, og jeg befaler alle Landets civile og militære Øvrigheder uden Modstand at underkaste sig hans Befalinger. Jeg appellerer til det bulgariske Folks Heroisme for at værne Fædreland og Trone mod de Forrædere, som have søgt at detronisere vor heltemodige og elskede Fyrste. Gud den almægtige give Nationen Kraft til at forsvare dens Ære, dens Rettigheder, Fædrelandets Hæder og vor af Folket kaarne Fyrste. Leve Bulgarien! Leve Fyrst Alexander af Bulgarien!«

Nationalforsamlingens Formand,
Stambulov.

Fra det Øjeblik, at Stambulov traadte i Skranken for Fyrsten, vare ogsaa Tirnova og dens Garnison selvfølgelig vundne, thi Stambulov nyder i sin Fødeby en næsten ubegrænset Indflydelse, og da han derhos i foreliggende Til-

fælde havde sluttet sig til en virkelig national Sag, maatte Tirnova for en Stund blive Midtpunktet for den fyrstetro Bevægelse. Indtil Sofia atter indtraadte i sine Rettigheder, løb alle Traade sammen her, og fra Tirnova blev Evropa allerførst belært om, at den bulgariske Hær dog ikke er den æreløse Bande, man efter de første Efterretninger om Revulutionen alle Vegne havde antaget.

Umiddelbart efter Mutkurov i Filippopel og Stambulov i Tirnova havde ogsaa Brigadekommandør, Oberstløjtenant Lubormiski i Widdin løssagt sig fra den provisoriske Regering i Sofia, og det var disse slette Efterretninger, som om Aftenen den 23de Avgust bevægede eller rettere tvang den revolutionære Regering til at vige Pladsen for Regentskabet Karavelov-Stambulov-Nikiforov; men endnu før dette Regentskab var fuldstændig konstitueret (24de Avgust), havde Stambulov og Mutkurov rettet et Telegram til Fyrst Alexander med Opfordring om at vende tilbage til sit Land; da man derhos i Tirnova endnu ikke vidste, hvor Fyrst Alexander i Øjeblikket opholdt sig, stiledes Telegrammet til hans Fader, Prins Alexander af Hessen i Jugenheim, med Bøn om at lade det komme Fyrsten i Hænde. Telegrammet var af følgende Ordlyd:

Deres Højhed!

»Folk og Hær afvente med Utaalmodighed det Øjeblik, da det maatte behage Deres Højhed at vende tilbage til Deres Hjem i Bulgarien for at overtage Ordningen af dets Anliggender. Desaarsag anmode vi underdanigst Deres Højhed om hurtigst mulig at begive Dem til Bulgarien, for at Deres Højhed snarest kan glæde og berolige Deres trofaste Folk og Deres tapre Hær, som ere beredte til at lade Livet for Deres Højhed og ofre Gods og Ejendom for Dem. Ved Deres Højheds snarlige Ankomst til Bulgarien vil den Ro og Orden atter lovlig være gjenoprettet, som

usle Urostiftere og Forrædere saa frækt og afsindig have forstyrret. Leve Fyrst Alexander af Bulgarien!«

Formanden for Nationalforsamlingen,
Stambulov.
Øverstbefalende for Hæren,
Mutkurov.

Ved det første Stød havde den fyrstetro Bevægelse saaledes bragt hele Østrumelien tilbage under den lovlige Regerings Myndighed. Ogsaa Nordbulgarien havde for største Delen løsrevet sig fra den revolutionære Endags-Regering, og kun Rebellerne ved Sofia stode endnu under Vaaben; ligeledes blev Garnisonen i Sjumla nogle Dage vaklende, hvorimod Regimenterne i Slivno og Rustsjuk fire og tyve Timer senere end de øvrige sluttede sig til den retmæssige Regering. Stambulovs Opraab til Folket og hans og Mutkurovs Telegram til Fyrsten karakteriserede Rejsningen som en udpræget fyrstelig, og medens man i Sofia af Hensyn til de tilstedeværende Rebeller i Begyndelsen ikke aabent løftede Alexanders Fane, fremtraadte man dog efter de oprørske Troppers Fjærnelse aabenlyst i samme Retning, men gjorde sig rigtignok skyldig i den Svaghed at lade aabenlyse Højforrædere som Clement og Zankov paa fri Fod, hvorimod man ude i Provinserne hensynsløst fængslede alle, der havde sluttet sig til Revolutionen eller ikke viste sig ivrige nok for Modrevolutionen.

Stambulovs Opraab fremkaldte i Provinserne et Indtryk, der var himmelvidt forskjelligt fra det, som vaktes ved Revolutionsregeringens Kundgjørelse; medens man den Gang i bedste Tilfælde fandt sig i det skete med dyb Forstemthed og Sorg, gav nu en lydelig Begejstring sig til Kjende over det hele Land; Folket var ligesom befriet fra et Mareridt, og fra alle Hold indløb Telegrammer med Beretninger om Folkedemonstrationer og Lykønskninger til Stambulov. Størst var dog Glæden i Hæren, særlig hos de østrumeliske Regi-

menter, som med Voldsomhed forlangte at føres mod Sofia for rask og blodig at afvaske den Skjændselsplet, som var sat paa den bulgariske Armé.

VII.

Fyrstens Tilbagekomst.

Vi forlode Fyrst Alexander, den Gang han ved den østerrigske Grænsestation modtoges med lydelige Tilkjendegivelser af Deltagelse. Her fra fortsatte han uopholdelig sin Rejse videre til Lemberg, hvor hen — efter hvad han erfor ved Grænsen — alle Sendelser til ham vare dirigerede. Ved alle Stationer var der truffet Forberedelser til hans Modtagelse, men varmest Deltagelse fandt han i Lemberg, hvor han indtraf den 27de Avgust om Eftermiddagen Kl. 2½. Paa selve Banegaarden blev han hilset med Begejstring af et stort Antal ansete Personligheder, som havde kjøbt særlige Adgangsbilletter til Perronen, og her modtoges han ogsaa af Hofmarskalk Riedesel, som under Rebellionens Udbrud havde opholdt sig med Orlov i Tyskland og nu var rejst Fyrsten i Møde over Bukurest. Vejen til Hotellet var opfyldt af en tæt Menneskemasse, navnlig kunde man i den nærmeste Omkreds ikke øjne en bar Plet; visselig maa den fra sit Land fordrevne Fyrste være bleven greben af en sælsom Følelse, da han her pludselig saae sig saa venlig og hjærtelig modtagen af fremmede Mennesker, hvem han aldrig havde haft nogen Lejlighed til at gjøre godt; hvilken Forskjel fra det Land, han havde viet lange Aar af sit Liv, og som han havde hævet til Anseelse og krigerisk Hæder, og som til Gjengjæld havde lønnet ham paa saa skammelig Vis! Saaledes maatte Fyrsten vel den Gang tænke; thi han vidste endnu intet om, hvad der var passeret efter hans Afrejse fra Bulgarien; under Rejsen til Lemberg vare blot dunkle Rygter om en Modbevægelse komne ham for Øren.

Legemlig udmattet og dybt nedbøjet indtraf Fyrsten i Lemberg. Først i Hotellet erfarede han nu gjennem Hr. v. Riedesel, at hele Bulgarien havde rejst sig for ham, at Stambulov stod i Spidsen for Regeringen, og at han opfordrede Fyrsten til ufortøvet at vende tilbage til Bulgarien. Det hele maa have forekommet Fyrsten som en Drøm; thi vanskelig forefalder der vel ellers saa bratte Omskiftelser i det virkelige Liv. Ganske vist havde Fyrst Alexander ikke for første Gang prøvet Lykkens Luner, og Lykkens Hjul, der vender op og ned paa alt, synes ganske særlig at have kaaret sig hans Personlighed til Offer. Hvor ofte havde han ikke allerede været »neden under«, og dog var han stadig dukket sejrrig op paa ny. Dog dybere ned havde Skæbnens Hjul aldrig slynget ham end i den Stund, da han fangen blev transporteret ud af sit Land ved sine egne oprørske Soldater; men lige saa rask syntes Lykken nu igjen at ville hæve ham til Vejrs.

Efter alle de Depecher, som forelaa i Lemberg, kunde det ikke mere betvivles, at Revolutionen i Sofia var fuldstændig strandet; men det er forstaaeligt, at Fyrsten efter alt, hvad der var vederfaredes ham, i Begyndelsen ikke vilde tro paa Modbevægelsen, og at der krævedes de stærkeste Beviser for at overtyde ham. Det er næppe nødvendigt at spilde et Ord paa at skildre, hvilken Tilfredsstillelse Fyrsten følte ved de seneste Begivenheder i Bulgarien.

Dog nu paatrængte sig det store Spørgsmaal: »Hvad skal der gjøres?« Besvarelsen krævede den mest alvorlige Drøftelse, den krævede Afventelsen af yderligere Efterretninger, og saaledes blev der den første Dag endnu ikke truffet nogen endelig Bestemmelse.

Om Aftenen gjentoges Befolkningens Demonstrationer; man prøvede endogsaa at foranstalte et Fakkeltog, hvad Politiet dog forpurrede, og Fyrsten saae sig sluttelig tvungen til at holde en kort Tale fra Hotellets Altan og med hjærtelige Ord at takke for disse Beviser paa Deltagelse,

som havde berørt ham dobbelt velgjørende efter de henrundne, tunge Dage. Dette er alt, hvad Fyrsten har sagt, og dette i det mindste var han vel den Befolkning skyldig, som havde modtaget ham saa hjærtelig! Dog skulde det mangensteds snart hedde sig, at »Fyrsten ikke havde kunnet lade denne Lejlighed gaa hen uden at foranstalte en politisk Demonstration!« Det manglede egentlig blot, at man skulde have tilføjet, at Fyrst Alexander selv havde udklækket Revolutionen i Sofia for paa denne Maade at kunne komme til Lemberg og foranstalte en polsk Demonstration!

Det var heller ikke blot Polakker, men Mænd af alle Nationaliteter, særlig dog Tyskere og Ungarere, som mødtes i Endrægtighed for at bevidne Fyrst Alexander deres Sympathi; hvis Telegrafembedsmænd nogen Sinde have fortjent Brødet i deres Ansigts Sved, maatte dette siges om dem i Lemberg; i Hundredvis indløb der fra alle Evropas Kanter Telegrammer, hvis Afsendere udtalte deres Lykønskninger for Fyrstens Redning. Mange troede ogsaa ikke at burde forbeholde Fyrsten deres godtmente Raad, som alle gik i samme Retning. »Gaa tilbage og lad Forræderne hænge, jo flere desto bedre«, var den Grundtone, som klang gjennem alle Telegrammer. Særlig Biskop Clement havde, begribeligt nok, mange forbitrede Fjender; som den radikale Deputerede Petrov senere sagde, staar der i Evangeliet heller ingensteds skrevet, at man skal forraade sin Fyrste og føre sit Fædreland til Grunde.

Fyrst Alexander havde vel tænkt at udhvile sig i Lemberg efter Ugens Omskiftelser og Anstrængelser; men de nye Efterretninger og de heraf følgende nye Pligter lode ham ingen Ro, men fremkaldte nye Sindsbevægelser, denne Gang ganske vist af glædelig Natur. Og dog hvor fast maa hans Søvn ikke have været denne Nat, da han for første Gang efter 6 Dages Forløb kunde slumre uden Frygt for om Natten at faa Halsen skaaren over!

Den 28de Avgust ganske tidlig indtraf Fyrstens ældste Broder, Prins Ludvig Battenberg, og der fandt nu Drøftelser Sted, om Fyrsten strax skulde følge eller ikke følge Bulgarernes Opfordringer. At Alexanders Stilling ogsaa efter Tilbagevendelsen maatte blive yderst vanskelig og utaknemmelig, var utvivlsomt; men paa den anden Side syntes Fyrstens personlige Værdighed og Hensynet til det monarkiske Princip at kræve, at han ikke turde bøje sig for Revolutionens Resultat og maatte vende tilbage til Bulgarien for i det mindste at gjenoprette Lovlighed og Orden. Man kan ogsaa med Sikkerhed fastslaa, at Alexander allerede nu tog den Mulighed eller Sandsynlighed i Betragtning, at hans Ophold i Bulgarien ikke vilde være af lang Varighed, hvorimod det ikke med Sikkerhed vides, om han allerede den Gang har fattet sin endelige Beslutning. Imidlertid Kl. 9 om Morgenen besluttede Fyrsten at følge Stambulovs og Hærens Kaldelse, og der blev strax bestilt et Extratog, som skulde føre ham tilbage til Giurgevo.

Med stor Hurtighed havde den Efterretning spredt sig over Lemberg, at Alexander vilde vende tilbage til sit Land, og jo mere denne Beslutning harmonerede med det almindelige Ønske, desto større vare de Forberedelser, som Befolkningen traf for at fejre Fyrstens Afrejse paa storartet Vis. Dog den østerrigske Regering var øjensynlig bleven skræmmet ved de stedse voxende Demonstrationer for Fyrsten, den befrygtede muligvis, at deres Gjentagelse kunde paadrage den Ubehageligheder fra Ruslands Side, og først i det sidste Øjeblik fik Alexander den Meddelelse, at Extratoget ventede ham paa en gammel Banegaard, og ikke paa Personbanegaarden, hvor en uhyre Befolkning forgjæves afventede hans Ankomst. Kl. 2 om Eftermiddagen afgik det Tog, som skulde føre Fyrsten tillige med hans tvende Brødre og Hofmarskalk Riedesel tilbage til hans Land; ved alle store galiciske Stationer, hvor Toget gjorde Holdt, t. Ex. i Czernovitz og Suczava, fandt festlige Modtagelser Sted, som

overværedes af talrige Menneskemasser. Hvorledes vilde det da ikke være gaaet til, naar Alexander var tagen gjennem Ungarn, hvor han for Øjeblikket var den mest populære Mand, ja ligefrem forgudet!

I Rumænien forefaldt de samme Folkedemonstrationer; men Billedet skiftede for saa vidt Karakter, som nu ogsaa Regeringsmyndighederne paa officiel Vis toge Del i dem; paa Grænsestationen Roman hilsede Minister Sturdza ham i Kongens Navn, i alle Garnisonsstæder, Toget berørte, var der opstillet Æresvagter, i Hovedstaden Bukurest mødte samtlige Ministre med Konsejlspræsident Joan Bratianu i Spidsen, og her maatte Alexander tage Plads i et særligt Kongetog, som førte ham til Donaustaden Giurgevo, hvor han atter modtoges med militær Honnør. Snart var Fyrsten om Bord paa sin Jagt Alexander, som prangede med det rigeste Flagsmykke, og den 29de Avgust, kort før Kl. 2, gik han i Land paa den festlig smykkede Landgangsbro ved Rustsjuk, hilset med Kanonsalut fra tvende bulgariske Krigsskibe, der, ligeledes rigt prydede med Flag, laa for Anker paa den bulgariske Side, og fra Batterier, som vare kjørte op paa Højderne bag Rustsjuk.

Den gamle Tyrkerstad med den uendelig slette Brolægning strækker sig med sin Vrimmel af Gyder — kun en Del af Byen har begyndt at antage et evropæisk Anstrøg — langs Donaus sydlige Bred, der stiger terrasseformig op. Alle Punkter, hvor fra man kunde have et mere frit Blik ud over Floden, vrimlede af Menneskemasser, som havde stuvet sig sammen Hoved ved Hoved; Landbefolkningen, deriblandt paafaldende mange Tyrker, havde stillet et saa overordentlig stærkt Kontingent, at de brogede, maleriske Folkedragter gave den ellers temmelig øde Donaubred et venligt, malerisk Præg, der ikke engang stilledes i Skyggen af det festlige Flagsmykke i Staden og ved Strandbredden.

Jagten var alt ved sin Tilsynekomst bleven hilset med brusende Hurraraab, og da Fyrstens statelige Skikkelse kom til Syne paa Landgangsbroen, voxede de til en uendelig begejstret Jubelstorm. Med blottet Hoved og hurtige, faste Skridt gik Fyrsten op ad Trappen til Landgangsbroen, hvor Biskoppen af Rustsjuk, de fremmede galaklædte Konsuler, deriblandt ogsaa den russiske, og de højeststaaende Myndigheder ventede den hjemvendende Landsherre. Ærbødig modtog Alexander Biskoppens Velsignelse og omfavnede Kirkefyrsten, og mangt et Øje blev vaadt, da de saae, hvorledes den bedagede Biskop længe lod sin Haand hvile paa Hovedet af den ungdommelige Fyrste, som nu atter betraadte sit Land, der havde ham saa meget at takke for, i samme tarvelige Klædning, han bar, da de sammensvornes Bande bortførte ham.

Den første officielle Tale fik Alexander at høre af Stambulov, der i korte, men begejstrede Ord bød den tilbagevendende Fyrste velkommen; der paafulgte endnu nogle Taler, hvorpaa Fyrsten, synlig rørt, svarede med hjærtelige Ord, som imidlertid tabte sig i den lydelige Jubel, hvormed Folkemængden rundt omkring besvarede det Leve for Bulgarien, som Fyrsten endte sin Tale med. Uden at Alexander kunde hindre det, løftedes han paa Skuldrene af de ham nærmest omstaaende Officerer og Folkerepræsentanter, og saaledes gik Toget under brusende, uendelige Hurraraab over Landgangspladsen og op ad den snævre, stejle Gade, som fører fra Havnen til det fyrstelige Palads. Unge og gamle, store og smaa trængte sig frem for i det mindste at kunne berøre Fyrstens Klædning, medens han overøstes med en sand Regn af Blomster og højt over den jublende Menneskemasses Hoveder i Triumf førtes til Paladset. Allerede i Giurgevo havde Prins Ludvig Battenberg taget Afsked med sin Broder og var vendt tilbage til Tyskland.

I Rustsjuks Palads tog Arbejdet strax sin Begyndelse, thi fremfor alt maatte Regeringsmaskineriet igjen bringes

i regelmæssig Gang. Efter en længere Drøftelse med Stambulov og de øvrige Ministre dannedes et nyt Ministerium, som væsentlig havde sin politiske Betydning ved den Omstændighed, at Karavelov ikke fandt Plads deri. Ogsaa med den russiske Konsul i Rustsjuk havde Fyrsten en længere Samtale, hvis Følger skulde være af den mest vidtgaaende Betydning, og som vi i det følgende skulle komme nærmere tilbage til.

Natten mellem den 29de og 30te Avgust tilbragte Fyrsten i Rustsjuk; men allerede Klokken 3 om Morgenen fortsattes Rejsen, om Bord paa Jagten, til Sistova, hvor Modtagelsen var lige saa højtidelig som i Rustsjuk, og hvor Fyrsten overværede et Tedeum i Domkirken. Overalt, under den videre Rejse gjennem Landet, hilsedes Fyrsten med lige Hjærtelighed selv i den simpleste Landsby, og disse uafbrudte Tilkjendegivelser af Kjærlighed og Troskab undlode ikke at gjøre deres Indtryk paa Fyrsten, hvis mørke og indesluttede Stemning efterhaanden begyndte at klare op.

Vi skulle dog ikke følge Alexander paa hans Rejse fra Stad til Stad eller trætte vore Læsere med en Skildring af alle de forskjellige Demonstrationer, som nødvendigvis maatte ligne hverandre i høj Grad. Vi skulle kun dvæle et Øjeblik ved den natlige Jærnbanefart den 1ste til 2den September. Naar hans Majestæt, Kejseren af Rusland tiltræder en Rejse gjennem sit Land, opbydes hele Regimenter for at holde Vagt langs Jærnbanen og hindre Nihilisternes Tilnærmelse; før Kejsertogets Ankomst undersøges Skinner og Svæller paa det omhyggeligste for at konstatere, hvor vidt forbryderiske Hænder ikke skulle have truffet Foranstaltninger til at faa Toget ud af Sporet, til at løsne Skinnerne eller lægge Miner. Noget sligt havde man hidindtil aldrig befrygtet i Bulgarien; men det skulde være forbeholdt »Kejseren af Ruslands Venner« at forplante de russiske Nihilistattentater her hen, og hvis den

paapasselige Lokomotivfører ikke havde opdaget de Bjælker, som vare anbragte tværs over Skinnerne, og endnu i rette Tid faaet Toget standset, havde Fyrst Alexander maaske kunnet finde samme Endeligt, som uafladelig synes at true hans kejserlige Navnefætter. Jærnbaneattentatet ved Tirnova-Semenli vilde under andre Omstændigheder have fængslet hele Evropas Opmærksomhed og vakt almindelig Harme, nu betragtede man det blot som en lille Episode i det Drama, der med rivende Hurtighed spilledes til Ende.

(Slutn.)

Don Juan de Tassis, Greve af Villamediana.

(Slutning).

II.

Foruden de anførte, noget tvivlsomme Anekdoter besidde vi imidlertid andre Beviser paa Villamedianas Talent for det satiriske, nemlig hans Digte. Hvor anset som Digter han var blandt sine samtidige, se vi af flere Udtalelser af de navnkundigste dalevende Skribenter. Han deltog ivrig i det litterære Liv, samlede selv en Kreds af Skjønaander om sig i sit Hus og vandt 1620 Prisen i en poetisk Væddekamp ved en Sonet til Helgenen San Isidro's Ære, hans Pen var »dyppet i Guld«, siger Lope de Vega i den Anledning. De af hans Digte, som existere trykte, falde i to Grupper, hvoraf den største indbefatter de alvorlige, dem i den højere Stil: baade didaktiske og mythologisk-episke, religiøse, erotiske, navnlig Sonetter, et Festspil med Sujet fra Amadis-Romanerne o. m. Der er virkelig smukke Ting heriblandt; men man kan mærke, at Villamediana stod Gongora meget nær, thi efter denne Digters Maner er Udtrykket ofte sat i den Grad paa Skruer, at det bliver uforstaaeligt. Dog det var især hans Satirer og Epigrammer, der gjorde ham berømt; kun faa af dem foreligge imidlertid trykte den Dag i Dag. De vare væsentlig rettede mod

den Skare af Magthavere, der havde paataget sig at lette den svage Kong Filip III. for Regeringens Byrder, men tillige beregnede sig en solid Godtgjørelse herfor: Mænd som Hertugen af Lerma, Hertugen af Uceda, Don Rodrigo Calderon (Marquis af Sieteiglesias) og den kongelige Skriftefader Aliaga. Medens Landet sultedes, ophobede disse Folk umaadelige Rigdomme i deres private Skatkamre, saa at f. Ex. Lerma, da han flyttede bort fra Hovedstaden (kort Tid før han styrtedes), kunde fylde 70 Vogne med Sølvtøj. Kortsynet og svag Udenrigspolitik, Fejlgreb paa Fejlgreb i den indre Styrelse, Bestikkelighed, Lumskhed og Vilkaarlighed karakteriserede Regeringens Optræden, og ved Siden heraf var de højere Stænders Privatliv saa rigt paa Skandaler, at det vilde være vanskeligt »satiram non scribere«; men om Villamediana var den rette Mand dertil, er et andet Spørgsmaal; Begavelsen var der vel nok, men den moralske Personlighed manglede. Dersom han havde foresat sig at virke i en Ides Tjeneste, dersom han havde arbejdet paa at styrte det regerende Parti for at hjælpe et andet til Roret, maaske sig selv, kunde man vel endog billige hans voldsomme Udfald mod Personer og Ting; men der forlyder intet om, at han havde nogen virkelig, dybere Interesse for de offentlige Anliggender eller tænkte paa selv at være andet end Tilskuer. Og til saadan ganske i Almindelighed at prædike Moral med Fynd og Klem, dertil havde han for lidt af sædelig Alvor. Han gav sig gjærne Mine af at være en Sandhedens Apostel, hvad der f. Ex. kommer til Syne i hans Ytring, at Hofpræsten Pedrosa (en djærv Hædersmand ligesom vor Ole Vind) blev forvíst fra Hoffet, »fordi han i Prosa prædikede det samme, som jeg prædiker paa Vers«; men det kan man ikke tro paa, naar man blandt Villamedianas Digte læser en overordentlig pompøs og underdanig Sonet til Hertugen af Lerma, der kaldes langt stærkere end Herkules, thi denne tog kun én Verdens Byrde fra Atlas' Skuldre, men Lerma bærer to, —

og saa et andet Sted ser ham omtale samme Hertugs Kardinalværdighed, som han var saa snild at skaffe sig til eventuel Dækning, da hans Magt var paa Retur, i følgende Udtryk: »Den mest berygtede Tyveknægt vilde en Gang tage sig ud, som om han skammede sig noget, og saa klædte han sig i Rødt«. Villamediana har simpelthen været af dem, der tale ondt blot for at have den Fornøjelse at tale ondt; hans fornemme Lediggængerliv har selvfølgelig bidraget stærkt til at fremme den medfødte Tilbøjelighed, og hans lidenskabelige Sind og livlige Digterfantasi formede let og hurtig de voldsomme og braadfyldte Epigrammer, han slyngede ud i Verden. De faldt naturligvis i god Jord hos Publikum, der slugte dem med desto større Begjærlighed, jo grovere og dristigere de vare; de gik hemmelig fra Haand til Haand, og — som en Forfatter fra den Tid siger — til sidst vare de i den Grad blevne alles Ejendom, at det blot manglede, at Drengene skulde synge dem paa Gaden. Ministre og Biskopper, Skuespillere og høje Embedsmænd, Skuespillerinder og Damer af den fineste Verden — ingen var sikker for hans Pile, der end ikke respekterede Ulykken og haanede den styrtede D. Rodrigo Calderon omtrent lige saa stærkt i Fængslet og under Torturen, som da han stod paa Lykkens Tinde. At D. Rodrigo's sidste Timer bare Præg af oprigtig Anger, og at han viste et mærkeligt Mod paa Skafottet, stoppede ikke Munden paa den uforbederlige Satiriker, der forfattede følgende Gravskrift: »Stat stille, Vandringsmand! Her hviler Calderon, som lignede den gode Røver baade i Livet og i Døden.« Da Villamediana af og til indflettede Ulykkesspaadomme i sine Vers, og disse indtraf, fik Almuen en overtroisk Frygt og Ærbødighed for ham og kaldte ham Profet. Saaledes havde den nys omtalte Calderon i Aaret 1615 haft et Sammenstød paa Plaza Mayor (hvor bl. a. Henrettelser foregik) med en Adelsmand af den berømte Slægt Verdugo (Navnet betyder Bøddel); Villamediana gjorde strax opmærksom paa det daarlige Varsel,

og fem Aar efter led Calderon Døden for Bøddelhaand netop paa den samme Plads. Vi ville meddele et Par andre Prøver paa hans satiriske Digtning. I en Slags Ramse om Filip III.'s Yndlinge, der alle havde tilranet sig store Formuer, hedder det:

San German
No tenia un pan
Cuando fué á Milan;
Si allà lo hurtó,
No lo sé yo.
— — — — —
El Confesor,
Si mártir muriera, fuera mejor.
Thomás de Angulo
Toda su hacienda trajo en un mulo.
— — — — —
El senor Bonal
A sí se hizo bien y á todos mal. *)

De fire mest indflydelsesrige Medlemmer af Kongeriget Castiliens Raad kalder han ganske ligefrem:

Un borracho y un judío,
Un cornudo y un ladron. **)

En Adelsmand, som beskyldtes for at have Jødeblod i sine Aarer og som deltog til Hest i en Tyrefægtning, anbefaler han at anbringe en Svamp med Eddike paa sin Lanse, naturligvis med Hensyn til, hvad der gik for sig ved Kristi Kors. Don Pedro Vergel, som var Alguacil mayor i Madrid og sagdes at være Hanrej i høj Grad, maatte flere Gange tjene til Skive for Grevens Spot. En Gang skildrer han ham ved en Tyrefægtning, hvor han

*) San German ejede ikke et Brød, den Gang han kom til Milano; om han stjal det dér, kan jeg ikke sige. — Dersom Skriftefaderen døde som Martyr, vilde det være det heldigste. — Tomas de Angulo kunde i sin Tid læsse hele sin Ejendom paa ét Muldyr. — Senor Bonal gjorde godt mod sig selv, men ondt mod alle andre.

**) En Drukkenbolt og en Jøde, en Hanrej og en Tyveknægt.

jager det rasende Dyr paa Flugt blot ved at vise sig (ligesom Jeppe i Holbergs Komedie). Og en anden Gang hedder det om samme Person:

Qué galan que entró Vergel
Con cintillo de diamantes!
Diamantes que fueron antes
De amantes de su muger*).

Endelig hans Ytring om Kannikernes Levevis i Sigüenza: at der i Byen fandtes faa hellige Kvinder, men mange kanoniserede.

Længe varede det, inden man fra højere Steder greb til Forholdsregler mod Spotteren, men til sidst kom de dog. I et Privatbrev, dateret 20de November 1618, fortælles, at Greven var bleven arresteret paa Kongens Befaling, sat i en Karosse, kjørt tre Mil ud i Landet og havde dér faaet Befaling til ikke at nærme sig Madrid eller nogen anden af Rigets store Byer uden i tyve Mils Afstand; for Resten kunde han selv vælge, hvor han vilde opholde sig; Overtrædelse af Forbudet vilde blive straffet med Døden. Der synes i et af hans Digte (for Resten til Dels erotisk*)) at være en Antydning af, at det tvungne Ophold ude paa Landet har vakt alle Haande Tanker hos Villamediana, ligesom et Tilløb til Utilfredshed med sig selv og Ærgrelse over et spildt Liv, men andet og mere blev det ikke til, og han har rimeligvis slaaet de Tanker hen med et Udbrud som: Saadan er jeg nu engang! eller lign. Da Filip III. var død 1621, — Villamediana siger om ham, at den fromme Konge døde ligesom Frelseren: mellem Røvere —, fik han atter Lov til at komme til Hovedstaden og hædredes endda med et Embede i den unge Dronning Isabellas Hof-

*) Hvor Vergel mødte elegant med diamantprydet Hattebaand! Det er Diamanter, som tidligere have tilhørt hans Kones Elskere.

**) Det begynder: „A la vista de Madrid“ (Obras, Udg. 1643, S. 357).

stat. I Anledning af den nye Regents Strænghed mod Faderens Favoriter hedder det i en fransk Pièce, der udkom samme Aar: »Considère Votre Seigneurie ce que fait ce jeune Roi presque enfant et de seize ans; il y a matière et bon sujet et bien de quoi discourir. Le comte de Villamediana, Courrier major des Postes, dit que l'on l'avait banni de la Cour comme pour postillon et qu'à présént on le fait revenir comme prophète.« Naturligvis lagde Greven heller ikke Baand paa sin hvasse Tunge og Pen under de nye Forhold, og Hertugen af Olivares, der snart blev Filip IV.'s mægtigste Raadgiver, angrebes lige saa ondskabsfuldt og uforbeholdent af ham som den forrige Regerings Mænd. Han lader f. Ex. to Bønder tale sammen om den nye Konge: »Det er en mægtig Konge, vi have, og Verden ser hen til ham med Skræk.« — »Ja, vi kjende ham da rigtignok kun af hans Portræt.« — »En Konges Navn har mere Magt end en Mands Arm.« — »Der er de Tilfælde, hvor det ikke kommer an paa Navnet, men blot paa Manden.« — »Kan du ikke se, med hvilken Strænghed han landsforviser Forræderne?« — »Jo, men man har skaffet ham nogle andre paa Halsen, som ere endnu værre, og som tilrane sig hans Gunst.« — »De, der nu ere yndede af Kongen, have hans retfærdige Valg at takke derfor.« — »Den ene Tyveknægt og den anden Tyveknægt ere komne til Vejrs paa samme Vis«, o. s. v.

Da Greven af Villamediana den 21de Avgust 1622 kom op paa Slottet i Madrid, mødte han en gejstlig, der stod Olivares' Onkel nær, og som bad Greven tage sig i Agt; thi hans Liv var i Fare. Villamediana svarede stolt og haanlig, at han nok snarere havde til Hensigt at pumpe ham end at advare ham. Men om Aftenen kommer han kjørende med Don Luis de Haro (den senere Førsteminister) gjennem Calle Mayor og er nær ved sin Bolig, der laa omtrent, hvor den brede Hovedgade udmunder i Pladsen »Puerta del Sol«, lige over for den nu nedrevne Kloster-

kirke San Felipe med den brede Terrasse foran, hvor alskens ørkesløse og nysgjerrige Personer plejede at mødes for at fortælle hverandre Bynyt og udsprede Skandalhistorier, og som derfor af Folkevittigheden kaldtes »el Mentidero de Madrid«, ɔ: Madrids Løgnefabrik. Vognen skulde til at holde, da en Mand traadte frem fra en Buegang, løb hen til Grev Villamediana og gjennemborede hans Bryst med en Kaarde. Den saarede udbrød: »Esto es hecho« (Det er fuldbragt), forsøgte at trække blank og styrtede ud af Vognen for at komme Morderen til Livs; men han var kun naaet et Par Skridt, da han sank om i en Blodstrøm og opgav Aanden. Det afsjælede Legeme blev baaret ind i Porten til Villamedianas eget Hus, hvor en Mængde Mennesker ilede til for at se det frygtelige Saar; siden blev Liget bragt over i Kirken San Felipe. Der er blevet fortalt, snart at det var med en Bøsse eller Pistol, at Greven dræbtes, samt at det var en Armbrøstbolt, der ramte ham; men dette modbevises ved den af Notaren Manuel Pernia udfærdigede Dødsattest, som existerer den Dag i Dag, og hvori han erklærer, at han »den 21de Avgust 1622 omtrent Kl. 9 om Aftenen gik hen i Generalpostmesteren, Grev Villamediana's Hus og fandt denne, hvem han kjendte personlig, liggende paa en Seng, død en naturlig Død (et kuriøst Udtryk her!), i det man sagde, at han var bleven dræbt ved et Kaardestød i Calle Mayor, i Nærheden af San Ginés' Stræde.« De færreste sørgede oprigtig ved Villamediana's Død; det hed sig almindelig, at han var falden paa sine Gjerninger, at han havde gjort en slet Brug af sine ypperlige Evner. Dem, hvem han i Live havde moret, var den døde ligegyldig; thi fra den Kant var der jo ikke mere Morskab at vente, og enhver, som kunde have haft Grund til Frygt for selv engang at blive Skive for hans ubarmhjærtige Spot, følte nu en tung Sten lettet fra sit Hjærte. Mange af de mest fremragende Digtere skreve Vers om ham, men kun Gongora lagde virkelig Følelse for

Dagen, — det var jo ogsaa hans Velynder; Dramatikeren Mira de Mescua ytrer rigtignok en vis Anerkjendelse og siger, at han »mistede Livet, fordi han sagde Sandhed«, men de øvrige — deriblandt Lope de Vega, Quevedo og Guevara — søgte kun at udstyre deres kølige Vers med Aandrigheder og Ordspil samt Hentydninger til, hvem der rimeligvis havde givet Impulsen til Drabet, og det gjaldt for dem aabenbart mere om at snærte Magthaverne end om at beklage disses Offer. I Lope de Vega's korte Strofer er der for Resten en Vittighed, som er saa god, at den gjærne kunde være af Villamediana selv:

Murió casi juvenil
Por ser tanto Juvenal.*)

Som Morderen udpegedes en kongelig Skytte, hvem Olivares siden tildelte et vellønnet Forstembede; men som den egentlige Ophavsmand nævnedes mere eller mindre forblommet en endnu mægtigere, nemlig Kongen selv, og det ikke blot paa Grund af Grevens hensynsløse Opposition mod Majestætens Omgivelser, men af mere private Aarsager. Dels fortaltes det, at Villamediana havde stukket Kongen ud hos en Dame og derved vakt hans rasende Skinsyge, dels at han havde vovet at hæve sine Øjne til selve Landets Dronning, hvilket selvfølgelig ikke turde forblive ustraffet. Det vrimler af Anekdoter angaaende Villamediana's formastelige Færd, navnlig hos ikke-spanske Forfattere; thi Grevens Ry trængte mange Steder hen ud over Spaniens Grænser, og hans mærkelige Skæbne interesserede især den Tids franske Skjønaaander og Mestere i den galante Stil. Vi ville først gjengive de vigtigste af Fortællingerne og derpaa tilføje nogle Ord om deres Paalidelighed.

Da Filip IV. engang var bleven aareladt og efter Skik og Brug havde modtaget Foræringer af Hoffolkene, sendte

---

*) Han døde omtrent i sin Ungdom, fordi han var saa meget af en Juvenal.

han en af disse Gaver, et med Diamanter besat Skjærf, til den Dame, som var Gjenstand for hans Hyldest. Villamediana, der kurtiserede samme Skjønhed, saae hende bære Kongens Skjærf og udtalte sin Skinsyge; for at berolige ham forærede hun ham det med de Ord, at han kunde gjøre med det, hvad han vilde, og faa Dage efter mødte Greven ved Hoffet med det diamantbesatte Skjærf. Nu var det Kongens Tur at blive skinsyg, og i den Hensigt at komme til fuldstændig Vished i Sagen forklædte han sig som Tjener og var da Vidne til, at Villamediana aflagde Besøg hos Damen. Greven kjendte ham godt, men lod sig ikke mærke dermed: han behandlede den foregivne Tjener meget groft, kastede ham paa Porten, ja for at kunne rose sig af at have udgydt habsburgsk Blod prikkede han ham let med Kaardespidsen. Den næste Dag befalede Kong Filip Villamediana at forlade Madrid øjeblikkelig; men Greven var saa dumdristig at vise sig paa Slottet med et Hattesmykke, hvori der var afbildet en Djævel, omgiven af Flammer med Underskrift: Mas penado, menos arrepentido (Jeg lider mere, og jeg angrer mindre). Saa var det, at Kongen lod en af sine Folk skyde ham paa Prado i hans egen Vogn, med de Ord: »Dette sker paa Kongens Befaling.« Det er Tallemant des Réaux, som har denne Fortælling; i Pater Bouhours's »Entretiens d'Ariste et d'Eugène« findes ogsaa noget om Devisen under det symbolske Billede og dens rette Betydning. Angaaende Villamediana's Elskov til Dronningen fortælles der endnu mere, og det af forskjellige. Hvor vidt den tyveaarige, smukke Dronning Isabella*) gjengjældte hans Kjærlighed, derom stemme ikke alle Forfatterne overens. En af dem beretter, at en Dag, da hun stod i et Galeri paa Slottet og saae ud ad et Vindue, listede Kongen sig hen og holdt sine Hænder for hendes

*) Dronningen, Henrik IV.'s Datter, var født 1602 og blev gift 1615 med den daværende Kronprins Filip; hun døde 1644.

Øjne. »Hvad vil I, Greve?« udbrød hun. Kongen studsede og tog Hænderne bort. »Er Eders Majestæt ikke Greve af Barcelona?«, vedblev hans Gemalinde. Dronningen bad en Gang den galante Digter at vise hende et Portræt af sin Elskede; han sendte hende et kostbart Spejl. Villamediana besang Dronningen i sine Digte under Navnet Francelisa, som man forklarede ved »den franske Lilje« eller »den franske Elisabet«, og han lagde i saa ringe Grad Skjul paa sine Følelser, at han ved et Dystløb mødte med en Dragt, der var helt besat med Sølvrealer, og i sit Skjold havde han skrevet de Ord: »Mis amores son reales«, hvilket kan betyde: »Gjenstanden for min Kjærlighed er Penge«, men ogsaa: »Det er en Kvinde af kongelig Byrd, hvem jeg elsker.« Nogen Tid efter blev der i Aranjuez opført et Skuespil, Greven havde forfattet, og hvori Dronningen spillede med. Midt under Forestillingen lod han en tro Tjener paa et givet Tegn stikke Theatret i Brand — en kostbar Bygning, paa hvilken Villamediana havde anvendt en betydelig Sum —, og under den herved opstaaede Forvirring greb han Isabella i sine Arme og bar hende bort. Denne dristige Daad omtales bl. a. af Saint-Evremond i et Brev til Hertuginden af Mazarin, hvor han siger: »Jeg har talt med Mylord Montagu; han er ikke tilfreds med den Modtagelse, hans Folk have beredt Eder i Ditton. Han ønsker at gjøre deres Fejl god igjen, naar I rejser tilbage; og dersom I tillader ham at være hjemme, naar I tager ind hos ham, tvivler jeg ikke om, at han vil brænde sit Hus, saaledes som Greven af Villamediana gjorde for en Persons Skyld, der mindre fortjente det. Sus amores son mas que reales (ɔ: Gjenstanden for hans Kjærlighed er mere end kongelig)«. Da Kongen, ikke længe efter, paa en Spaseretur kom forbi en Vogn, hvori en Adelsmand sad, der for nylig havde dræbt sin Hustrus Elsker, vendte han sig om til Villamediana, der befandt sig i hans Følge, og sagde: »Lad Eder advare, Greve!«, hvortil denne svarede: »Allerhelligste Majestæt,

lige over for Elskov hjælper ingen Advarsel«. Efter Villamediana's Drab skyndte Filip sig hen til sin Gemalinde for at se, hvordan hun vilde tage imod Efterretningen; hun sad og læste, løftede blot ganske rolig sine Øjne op fra Bogen og sagde: »Det gjør mig ondt.« Hvad enten hun nu var uskyldig eller forstillede sig, gjorde hendes Ro et saadant Indtryk paa Kongen, at han fortrød, at han havde ladet Greven dræbe.

Hvis der er noget sandt i denne skjønne Samling Historier, er det utvivlsomt stærkt blandet med Opdigtelser, og i Særdeleshed gjælder da dette om Villamediana's »Amores reales«. At Greven har forelsket sig i Dronningen og digtet Vers til hende, er for det første ingenlunde usandsynligt i og for sig, naar man tager i Betragtning, hvor meget Don Juan de Tassis var af en Don Juan Tenorio (eller som Ikke-Spaniere sige: en Don Juan). Dernæst er der ikke faa Steder i hans trykte Digte, hvor der tales forblommet om, at hans Tanke har vovet at svinge sig saa højt, at alt Haab er Vanvid, men dog maa han elske; endnu i de Vers, som man fandt i hans Lomme den Aften, han var bleven dræbt, findes der slige Allusioner. Og i Céspedes' »Filip IV.'s Historie« (allerede udkommen i 1631) antydes temmelig klart, at Folkemeningen ikke ganske med urette søgte Grunden til hans Ulykke i hans dristige Elskov, — en Antydning, der i et senere Skandskrift mod Hertugen af Olivares omtrent bliver til et med Sikkerhed fremsat Udsagn; men alt dette bør naturligvis ikke lede til nogen overilet Slutning, hvad da ogsaa La Barrera stærkt fremhæver i den Biografi af Villamediana, som findes i »Catálogo del antiguo teatro español«. Den spanske Litteraturhistoriker ser med meget kritisk Blik paa et Par af de Anekdoter, der tage sig mest historiske ud. »Hvorfor gives der ingensteds ordentlig Besked om, ved hvilken Lejlighed det Dystløb fandt Sted, hvorved Greven mødte med det famøse Valgsprog?« spørger han. Ligeledes gjør han op-

mærksom paa, at Skuespillet i Aranjuez blev til paa den Maade, at Kongen i Marts 1622 overdrog Villamediana at forfatte et Stykke, som skulde opføres paa hans Fødselsdag, den 8de April. »La Gloria de Niquea« kom dog først til Opførelse den 15de Maj i den skjønneste Foraarstid; det storartede Maskineri og den glimrende Udstyrelse skyldtes Ingeniøren Fontana, Dronningen selv spillede med i en stum Rolle (som Skjønhedens Gudinde), og Kongen med hele Hoffet vare Tilskuere. Der existerer saa vel prosaiske som poetiske Beretninger om Festen; men heri findes ikke ét Ord om Theaterbrand, Bortførelse eller lignende romantiske Optrin.

I Aaret 1629 udgaves Grev Villamediana's »samlede Værker« første Gang — et Bind i Kvartformat —, og senere kom der flere Udgaver af dem; det herværende kgl. Bibliothek har saaledes en fra 1643. Af satiriske Digte indeholder denne Samling imidlertid kun sex meget skikkelige Sonetter, med den Bemærkning: »Skjønt følgende Sonetter ere satiriske, har man dog tilladt, at de trykkes, da de ikke angribe enkelte Personer.« De forbudte Vers, de, der enten vare alt for obscøne eller alt for drøjt personlige i deres Skjæmt, maatte Publikum nøjes med at læse i Manuskript, og ikke saa faa haandskrevne Samlinger af dem ere bevarede til vor Tid i offentlige og private Bibliotheker. I den kostelige Salvá'ske Bogsamling er der saaledes to Manuskripter med Digte af Villamediana, som ikke findes i hans trykte »Værker«, i alt henimod 200. Enkelte af hans satiriske Poesier ere i den nyere Tid bragte frem i historiske Værker eller Tidsskrifter, og i Ribadeneira's »Biblioteca de autores españoles« ere en Snes Stykker af de hidtil utrykte komne for Dagen i et af de Bind, der omfatte det 16de og 17de Aarhundredes Lyrik (1857); men som man ser, er der endnu en rig Høst at gjøre, og en spansk Lærd kunde indlægge sig megen Fortjeneste, naar han vilde benytte sig af disse for ham forholdsvis let tilgængelige Kilder — foruden

andre Dokumenter — til at tilvejebringe en udførlig og paalidelig Biografi af Villamediana, som formaaede at opklare det Mørke, der hviler over visse Afsnit af hans Levned ligesom over hans Død. Det er dog saare tvivlsomt, om nogen har tænkt herpaa. Derimod have fremragende spanske Digtere i vort Aarhundrede allerede et Par Gange behandlet Villamediana's Livshistorie poetisk; først Hertugen af Rivas (1834) i en Cyklus af Romancer, hvor selvfølgelig de romantiske Elskovsscener ere stærkt udhævede, siden den for faa Aar siden afdøde J. E. Hartzenbusch i et Treaktsdrama »Vida por Honra«, opført første Gang 1858.

I den danske Litteratur handler en Fortælling om Grev Villamediana. Det er en Novellette af M. Goldschmidt, med Titel »Hertugen af Villamedina«, som findes i Samlingen »Kjærlighedshistorier fra mange Lande«, — just ikke nogen tro Skildring af den adelige Smædeskrivers Fata, men en fin lille psykologisk Studie, hvortil Tallemant des Réaux væsentlig har leveret Motivet, med en let Tilsætning af spansk Lokalfarve og i Besiddelse af den udmærkede Forfatters bekjendte stilistiske Fortrin. Har man Goldschmidts Fortælling i nogenlunde frisk Minde, vil man maaske ikke uden Interesse læse nærværende Skildring af den virkelige Villamediana.

E. Gigas.

Werner Abrahamson.*)

(Slutning).

IV.

Ved Aarene omkring 1790 begynder en stærk bevæget Tid her i Danmark. Aanderne ere satte i Røre, de mødes og brydes. Frihedstankerne, som vi have set oppe, faa ny Luft i Sejlene ved den franske Revolution og gribe Sindene ofte krampagtig nok; Begejstringen for Kronprinsen

*) Se foregaaende Bind af „Hist. Arkiv“ pag. 318 og flg. — Som Kilder, benyttede til denne Afhandling, nævnes: Portræter med Biografier af Danske, Norske og Holstenere, udg. af Lahde, 1 Hefte 1805. (Abrahamsons Selvbiografi). — Chr. Molbech: W. H. F. Abrahamson, en litterær-biografisk Skizze. (I Historisk-biografiske Samlinger og Bidrag til den danske Sprog- og Litteraturhistorie). 1851. — (Abr.) Tanker om Krigsstanden og dens Forbedring. 1771. — (Abr.) Geschichte der kgl. Artillerieschule in Kopenhagen 1780, i Critisk Journal 1771—1779 (ved J. Baden). — (Abr.) Critiske Tanker over Syngespillet: Tronfølgen i Sidon. 1772, i Alm. dansk Litteratur-Journal. 1779—80. — Schwarz: Lommebog for Skuespilyndere. 1785. — Alm. dansk Bibliothek 1778—79. — Assistents Kirkegaards Monumenter ved Lahde. 2 Hefte. — Evalds Værker ved Liebenberg. 2 B. og 3 B. — (Abr.) Tronfølgeren i Gondar. 1787. — Tyge Rothe: Ved Lejlighed af Fortælningen om Tronfølgeren i Gondar. 1787. — (Abr.) Fragmenter af Samtaler som Bilag til Tronfølgeren 1787. —

naar sit Højdepunkt ved hans Formæling og paafølgende Indtog i Hovedstaden. I Litteraturen er den travleste Bevægelse, Baggesen er fremtraadt, rører og henriver Folk og er øverste Stjærne, men der mangler ellers ikke Digtere paa Parnasset. Theater, Blade, Selskabsliv og den daglige Samtale har faaet nyt Opsving, endog Religionen er bleven et brændende Æmne. Abrahamson træder ind i denne Periode som en ældre, moden Mand, men som med Liv og Sjæl tager Del i Røret, og som, sin Fortid tro, ikke holder sig tilbage, naar der skal brydes en Lanse for, hvad han ansaa for Sandhed og Ret.

I Begyndelsen af dette Tidsrum kom den nationale Følelse stærkt i Bevægelse, egentlig ikke ved nogen bestemt ydre Foranledning, men som et Udslag af, hvad der længe havde gjæret. Det særlig danske havde sin Modsætning i det tyske, der i saa mange Slægtled var trængt her ind og paa flere Omraader var kommet til Højbords. En Misstemning imod det havde der naturligvis stadig været hos mange, men den var kun lejlighedsvis kommen frem og da gjærne temmelig spagfærdig. Nu da Frihed saa at sige laa i Luften, fulgte dermed ogsaa den frie Selvstændighedsfølelse, at man ikke havde Lyst til at bøje sig for fremmed Træl-

---

Minerva, udg. af Pram og Rahbek. Navnlig 1786, 1789, 1790. — (Abr.) Anm. til Stykket i Minervas Januar 1790. — Folkets Røst om Tyskerne. 1789. — Borgervennen, 1796—1810. Kjøbenhavnske lærde Efterretninger, navnlig for 1790, 1805, 1807 og 1809. — Skandinavisk Museum, 2 Bd. 1798. — J. S. Welhaven: Om Betydningen af det norske Selskabs Opposition mod den Evaldske Poesi. I Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur 1849. — Overskou: Den danske Skueplads. — N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie. 5 D. — Mindeblomster paa Kaptejn og Ridder W. H. F. Abrs. og Sønnen Ludvig Avgusts Grave 1814. — N. Bøgh: Signe Læssøe.

Nogle Træk til Abrahamsons Karakteristik ere velvillig meddelte af dennes Dattersøn Pastor V. Læssøe.

domsaag, men have Lov til at være Dansk. Det tyske Væsen traadte saa fordringsfuldt op og saae ned paa det danske som noget raaere og lavere; det var man nu begyndt at voxe fra at ville taale.

Der fandtes ikke i Danmark nogen mere dansk Mand end Abrahamson. Hans Kjærlighed var allerede nu af gammel Dato; han elskede Landet, Folket, Sproget og Minderne. Og hvorvel hans Opdragelse var tysk, og han altid stod i nogen aandelig Forbindelse med Tysk, havde han tidlig faaet Øjet op for det fordærvelige for vort Folk i at give det tyske for meget Raaderum. Hans Kjærlighed til det danske gjorde ham da til en Bekæmper af det hjemmetyske. Hvorledes han her var paa sin Post viser følgende Linjer fra ham i et Brev til Kronprinsens Marskalk Joh. Bülow i Oktober 1787:

»Paa Landkadet-Akademiet skal just nu holdes den sædvanlige offentlige Examen, og jeg skal derved atter fremstaa som Taler. I hvor ubilligt det end er, at slige overordentlige Arbejder altid lægges paa en og den samme, og det endda paa en Lægmand, medens der er fire studerte Lærere, har jeg dog ikke undslaaet mig for det. Men det synderlige derved er, at mig er paalagt at bruge det tyske Sprog til denne Tale. Anderledes end ved Forestillinger at sætte (sig) imod denne Anordning, lod sig ikke gjøre. Jeg kommer da til at tale Tysk i en Stiftelse, bestaaende mest af dansk Ungdom, bestemt til Officerer i den danske Armé, midt i Hovedstaden af den danske Stat og for den danske Kronprins.«

»Det fejler ikke, at Hs. kongl. Højhed jo vil lægge Mærke til denne Inkonsekvens, der i det mindste har et Slags Skin af Nationalsprogets Ringeagtelse. Min ærbødigste Begjæring er da, at Deres Højvelbaarenhed vilde vise den Bevaagenhed at forsvare mig mod en ublid Bedømmelse, da jeg saa ganske mod Lyst og Vilje ser mig nødt til at vige for Overmagten og at handle mod Overbevisning.«

Om der opnaaedes det tilsigtede ved dette Brev, vide vi ikke.

I 1789 brød Striden mellem Dansk og Tysk ud. Baggesens Opera »Holger Danske« blev opført og gjorde Lykke hos største Delen af Publikum, til Dels ogsaa hos Abrahamson. Han var af Princip imod alle Operaer, men skrev: »Naar man endelig vil have Opera og skal have Opera og ikke kan være lykkelig uden Opera og ikke kan faa Ende paa Pengene uden Opera, er det vistnok bedre at faa Originaler —, bedre at gode Digtere give en »Holger Danske«, end at vi skulle nødes til at gumle paa en Orfeus.« Men Baggesens Opera blev daarlig oversat paa Tysk af den yngre Cramer, og det gav P. A. Heiberg Anledning til Udgivelsen af den bidende Parodi »Holger Tyske«. De Spydigheder, der heri forekom mod Tyskerne, bragte den bekjendte Fru Frederikke Brun, født Münter, frem paa den offentlige Skueplads med et Skrift: »Ausrufungen«, hvori hun med mange Udraab udtalte sin Indignation over Angrebene paa Tyskerne og den tyskfjendtlige Aand, der i det hele mærkedes rundt omkring. Abrahamson anmeldte dette uheldige Flyveskrift, men mente, at det i Grunden ikke var Kritik værd. Den 20aarige Løjtenant Schack-Staffeldt, Abrahamsons Elev fra Kadet-Akademiet, der, skjønt tysk af Æt, dog havde faaet vakt en levende dansk Nationalfølelse i sig, navnlig ved denne sin »uforglemmelige« Lærer, kunde ikke holde sig tilbage. Han udgav et Modskrift, fuldt af ungdommelig Lidenskab. »Bort med den Nidding,« udraaber han, »der ikke føler Blodet skumme i sine Aarer, naar Tyskhed, eller hvad man vil kalde dette Uhyre, sætter ham Jærnfoden paa Nakken! Han er en Vanartning, og bort, bort med ham!«

Sindene vare nu satte i Bevægelse, og det regnede med Skrifter for og imod. Noget af det bedste var et Stykke af Abrahamson i »Minerva« 1789 under Mærket Z. Han lader en Tysker forsvare Tyskerne mod de forskjellige Anker. »Hvorfor Tyskerne ikke lære Dansk? Skulle de

maaske lære det af Bøger? Hvor mange smukke Folk i Danmark læse vel danske Bøger? Tysk, Fransk, Engelsk, Italiensk læses, ja, men skal en Bog i Deres Sprog finde Læsere, maa den være oversat. Skal vi lære Sproget af Omgang? Det véd De jo lige saa godt som jeg, at i de højere Cirkler tales kun Fransk. Er der et Selskab med Tyskere i, strax tale alle Tysk. Hvad skal vi da bruge Sproget til? — Vi behøve det ikke for at insinuere os, thi insinuerede ere vi jo allerede ved vort Fædreland paa alle Steder, hvor det kan hjælpe os at staa i Yndest. — Man indvender mod os Tyskere, at vi bruge saa meget h e r, ligesom Matrosen en Ed i Steden for Komma. Men det er jo Tonen i alle Deres Selskaber, at de selv laste uafladelig alt, hvad der findes her, fra Øllet til Videnskaberne; enhver 12aars Pilt, 10aars Jomfru, véd at tale om Fejl. Naar det er saa, hvem kan fortænke os, at vi stemme i med, og at vi som Genier gaa stundum lidt videre end de.« Slutningen er det skrappeste: »Sig mig,« raaber Tyskeren, »kan jeg agte det Dyr, der slikker den Fod, der træder det paa Halsen, ja selv kaster sig hen for at trædes paa? Naar et Folk i lang Tid ringeagter, ja foragter alt sit eget: Mennesker, Naturprodukter, Skikke, Sprog, Arbejde, kort alt uden Undtagelse; higer i alle disse Dele og i tusende andre efter ¡del fremmed, fra Kareten til Tobaksdaasen, fra Kjoleknappen til Skospænderne, fra Frisøren til Huslæreren, — — naar det er og vil være et evigt Blandingsgods af forskjellige andre Nationers Art og Væsen, taber derved sin Selvstændighed, sin Nationalfølelse — —, naar et Folk gjør saa, hvad Rettighed har da De eller en anden enkelt Mand af samme Folk (til) at klage, naar man tilsidesætter al Agtelse og behandler dem som Spartanerne fordum deres Heloter.« Abrahamson slaar, som man ser, ufortrødent til og rammer ogsaa, saa det svier; men han kommer som saa ofte for stærkt i Lidenskab og slaar for stærkt til; thi der var Overdrivelse i noget af det.

Imidlertid udkom der samme Aar et anonymt Skrift: »Folkets Røst om Tyskerne«, der vakte megen Opmærksomhed. Det er en sund og billig Bedømmelse af Forholdene. Forfatteren siger, at »det, som Engelskmanden kalder public spirit, har udbredt sig i den selskabelige Tone lig en elektrisk Ild. Nationen tager Del i alle Statens Anliggender. Enhver siger frit, hvad han tænker; ingen behøver at frygte, saa længe han er rolig Medborger.« Han anker over, at mange Holstenere og fremmede, som have Embeder i Kjøbenhavn, ikke gjøre det mindste for at vinde Nationens Yndest, ikke lære Sproget, ikke studere dets Litteratur. Han hævder, at en Dansker eller Normand bør foretrækkes for en Holstener i Kjøbenhavn, naar han er lige saa duelig; er han det ikke, lad da Holsteneren gaa forud. — Paa dette Skrift kom der et Svar i Minervas Januarhæfte 1790, et Forsvar navnlig for Holstenerne. »Du har Ret, du ædle norske Mand (thi Sproget, dine fyndige, følsomme, sanddru Ord ere mig Borgen for, at du er det), du har Ret, naar du siger, vi bør ikke laste Nationen, om den ej mere vil tilbede alt, hvad der er fremmed; men du har Uret, stor Uret i at begynde din Tale, der bærer Præntet af din Sjæls Adel, med de haarde Ord, at længe nok ere Danske og Norske tilsidesatte for Udlændinge, at disse have takket Nationen ved at foragte den.« Han gaar saa over til det egentlige Punkt i sin Fremstilling: »Vi bør alle være ét Folk, alle Dannerigets Mennesker. Hvorfor skulde Holstenerne ikke have Embeder i Landet? Hvor mange Danske og Norske findes (ikke) i det Holstenske? Ere de ikke lige? Bør den duelige ikke stedse nyde Fortrinnet? Duelighed alene gjør Udslaget, hvorfor da klage over de mange Holstenere, der findes i Hovedstaden? — Ikke at spilde sin og andres Tid med ublu Bebrejdelser, ondskabsfulde Bagtalelser og uforskammede Grovheder — — men at vise sig virksom og nøjsom endog i den mindre Virkekreds, Forsynet har sat én i — — det er den sande public spirit, som skulde

besjæle os, og i Følge deraf er enhver, som nærmer sig mest dette Formaal, en sand indfødt, om han end kom fra Kina. — — Da vil vi kun se paa det sande og ikke paa Klædet, det iføres, da vil enhver være os velkommen, som vil virke det gode med os.« Denne, fra et saa ophøjet Stade førte, kosmopolitiske Tale, rimeligvis af en Tysker, ender med de beske Ord: »Kun én Bøn har jeg endnu, at vi alle, Danske, Norske og Holstenere, forene os om at æske af Regeringen, at alle ondskabsfulde Forfattere — offentligen maatte brændemærkes — og være underkastede Politiets Tiltale, der lige saa vel bør sørge for den almindelige Sikkerhed i det moralske som i det borgerlige.«

Dette Skrift forblev ikke ubesvaret. Særdeles skarpt traadte en ligeledes anonym Skribent op med nogle »Tanker i Anledning af Stykket i Minervas Januar.« Han klager over Landets Tilbagegang, over at de, der sidde ved Statens Ror, intet gjøre for en Indskrænkning i de urimelige Udgifter, og at der i 60 Aar ikke er aflagt Regnskab til Kongen. Han klager end videre over, at tysktalende Mænd trænge sig ind i Embeder, som alene tilkomme danske, at Indfødsretten krænkes, at næsten alle Embedsmænd se gjennem tyske Briller baade paa de nærværende og de tilkommende Ting. Der er Tyskere, som have været 40 Aar og mere i Danmark, som have tæret af Landets Fedme og dog næppe forstaa Sproget, end mindre mægte at tale det. Disse Tyskere klumpe sig sammen, og utaaleligt er det at se Danske og Nordmænd hænge sig ved dem, krybe og sleske for dem. Dette Skrift er et Vidnesbyrd om den udstrakte Pressefrihed, som den Gang var.

Abrahamson mødte ogsaa frem med »Anmærkninger til Stykket i Minervas Januar«, og de mangle heller ikke Skarphed. »Det kan ikke falde Tyskeren ind«, skriver han, »at Nationen er kommen til mere Lys, til Selvfølelse, til den Undersøgelses Aand, der kommer under Vejr med, at den forgyldte Vejrhane, der, besjælet af Vind, knirker og

hviner saa idelig og saa kjedsommelig hen over vore Hoveder, hvor han ikke fløj, men sattes af andre, at den i sig selv er kun et Stykke rustent Jærnblik.« Abrahamson erklærer, at han efter ringe Ævne vil give et Tekel. Der er dem, der have levet i Kjøbenhavn 20 til 30 Aar og (ikke blot) ikke tale, men ikke engang forstaa Dansk, saa at de indfødte maa ydmyge sig til at tale Tysk til dem. At forlange det, er med oprejst Hoved at forhaane Folket. Man hører idelig saadan Tale som: »Das ist ja hier nicht anders — hier sind ja die Strassen nie rein; ohne die Deutschen können die Dänen mit nichts zu Recht kommen; draussen bei mir ists ganz anders.« Og det høres ikke af en forløben Bursch, men af satte Folk, der have bygget og boet blandt os i mange Aar, af Standspersoner og af Damer. »De ere grove uden at vide det, og hvorfor? Fordi vi Danske ere saa beskedne, aldrig at lade dem føle deres Grovhed.« Undertiden blive danske Mænd eller Kvinder (Abrahamson bruger Ordet Kvinde) indbudte til dem og gjæstfrit beværtede, men de komme kun nødig og aldrig uindbudne, thi de ere ikke et Kvarter fri for at høre Last og Haan mod Folk og Regering. Det kunne de tyske ikke fatte, men just denne deres Uvidenhed er en ny Fornærmelse. »Og saa komme de og klage over ondt Nabolag, ligesom Manden over et ulykkeligt Ægteskab, naar han daglig ved selviske Luner og Adfærd bedrøver og opirrer Konen.«

Men nu Holstenerne Ja al den lumpne Ringeagt mod Danskhed og mod alt, hvad hos Danske findes, kan man idelig høre hos »de kjære Holstenere.« Hovedstadens Sprog, »som gjælder fra Nordkap til Slifjord«, er dem ej blot ligegyldigt, men endog væmmeligt, og de anvende ikke den halve Flid paa at lære Dansk som paa at lære Fransk og Engelsk. »Spørger man en Holstener, om han er dansk, saa gyser hans Sjæl tilbage, og Ansigtet viser i alt Fald tydeligt: Ich bin ein Deutcher! Regner man hertil det besynderlige tyske Væsen i Tale, Latter og Lader, som de

ikke aflægge, endog om de til høj Alder leve midt iblandt os, ser jeg ikke, hvorfor vi ikke skulde kalde dem Tyskere. — Men vi staa dog ikke frem og sige med Puf i Komedien (Evalds »Harlekin Patriot«): alt tysk er rent forbandet. — Naar Forfatteren i »Minerva« siger, at vi ikke kunne nærme os Maalet nemmere end ved at indforskrive fra Udlandet hele Hærskarer af Folk, er det en Haan imod os. De indfødte ere i det hele taget bedre, thi Tyskerne, selv de bedste, sætte sig ikke ind i Forholdene, som de skulde.

Sluttelig ønsker Abrahamson, at Regeringen, der har givet Indfødsretten, kraftig vil vaage over den. Den maa kun ansætte en fremmed, naar der absolut ikke findes nogen til Stillingen skikket dansk Mand, men ellers ikke. Efterhaanden ville de fremmede da uddø og deres Afkom nationaliseres. For Holstenere er der Ansættelser nok i Holsten og en Tredjedel af Slesvig, ja endog i Kjøbenhavn ved det tyske Kancelli. Kunne de ikke blive Statsministre, faa de trøste sig med, at heller ingen Islænder nogen Sinde har været det. Endelig anbefaler han Tyskerne i Danmark at vænne sig til Ydmyghed, Beskedenhed, Høflighed, samt til dansk Tale. Og til Slutning udbryder han: »Og knuget og skuddet Maal af Haan og Spot ville vi da fuldelig og rigelig og idelig tilmaale hver den Udlænding blandt os, der ej vil lade fare sine Uskikke.«

Det er den danske Slesvigers Blod, der er kommet i Kog. Lad saa være, at Udtrykkene stundum ere vel stærke, det springer dog tydelig frem af dette lille Skrift, hvor anmassende disse Tyskere fremtraadte. Saaledes som Forholdene vare, laa der i dem en stadig Krænkelse af den danske Følelse. Ved at læse disse Udtalelser faar man en levende Fornemmelse af, at denne tilsyneladende ubetydelige Strid for næsten hundrede Aar siden var et Forspil til, hvad der skulde komme i dette Aarhundrede; men Abrahamson var en af de første til at kalde det danske Folk i Gevær, og han gjorde det saa godt, fordi hans Blik, maaske

netop fordi han stammede fra Grænselandets yderste Udkant, var saa skærpet og hans Kjærlighed til det danske saa stor.

Et Svar fra den modsatte Lejr kom snart med Overskriften: Om Holstenerne. Det er en Mand, der ikke regner med Følelser, men med Tal, og han mener naturligvis, at slige haardnakkede Krabater ville virke knusende. Danmark, siger han, er Rigets allermest favoriserede Datter, medens Norge og Hertugdømmerne ere slemt tilsidesatte. Skjønt disses Overflod gydes i en Afgrund, hvor fra den aldrig kommer tilbage til sin Kilde, saa ytrede de tilsidesatte Børn aldrig nogen Klage; stille og beskedent saae de paa de danskes Begunstigelse, lod sig enhver Foranstaltning behage, ja endog dette, at kaade Skribenter med oprørske Skamskrifter bleve læste og ikke straffede. Hvordan Forholdet mellem Landene er, kan nu enhver se af følgende Tal: Danmark har 785,590 Indbyggere, Norge 723,141, Hertugdømmerne 457,341, og saa fremgaar det da heraf, at Danmark udgjør kun omtrent 2, men Norge og Holsten 3 Dele af Staten. »Hine 2 Dele er det altsaa, som næppe skulde unde disse 3 Dele borgerlig Existens, og som opfordres til at skrige højt mod alt, hvad ikke er dansk.«

Pram, som havde været frisindet nok til at optage dette Stykke i »Minerva«, fandt det nu paa Tiden at rykke i Marken. »Er der nogen Grund til den Uvilje, der skal være mellem Danske og Tyskere?« saaledes lyder Overskriften paa hans grundige og velskrevne Afhandling, som vi for Fuldstændigheds Skyld ikke kunne forbigaa her. Han begynder saaledes: »Puds ham, det er en Tysker«, siger Børn og Pøbel til deres Hunde, naar de ville tirre dem. »Han er arrig som en Tysker«, sige vi om et ilsindet eller ufredeligt Menneske. I odiøse Folkehistorier tillægges oftest Tyskerne det værste Parti. Alt dette og mere er bekjendte Ting, som — vise, at vi ikke lide Tyskerne, at der fra vor Side er Uvilje mod dem. At der fra tysk Side er

lige saa megen Uvilje igjen mod os, er vel af ligesamme Datis unægteligt.« Han fortsætter: »Det er vist, at det er almindeligt iblandt næsten alle Klasser af vort Folk overhovedet ikke at mene vel om Tyskere, hvorved dog ikke forstaas, end ej af den utænksomme, Folket i Almindelighed, men kun Mængden af dem, som leve blandt os.« At den samme Stemning mod os findes hos Tyskerne i det hele taget og særlig i de tyske Dele af det danske Rige, hævder Pram som en Kjendsgjerning.

Sammenligner man nu Tysklands Goder med Danmarks, vil en upartisk snart indrømme, at de kunne gaa lige op med hinanden; det ene Land har ikke Fortrin for det andet. Hvad Folkene angaar, ere de danske mere beskedne og tilbøjelige til at overvurdere andre, Tyskerne ere derimod mere virksomme, nøjsomme, men tillige selvfølende. Pram undersøger historisk Grundene til Uviljen mod Tyskerne og finder den navnlig grundlagt ved Krigene mod Hansestæderne og dernæst i, at Tyskerne i Aarhundreder ere komne ind i Landet og have trængt Danske til Side. Har der end været adskillige udmærkede Mænd blandt disse, ser Folket dog ugjærne sine vigtige Anliggender i Hænderne paa fremmede. Og skal det være staaende Regel, at vi til alle fremragende Poster skulle hente fra fremmede Lande de berømteste og ypperligste Folk, vi kunne faa, fører det til, at vi næsten ingen Sinde ville faa indsigtsfulde og betydelige Folk af vore egne, thi de kunne ikke komme frem. Det er da intet Under, at Folket føler sig tilsidesat og ringeagtet. Men det er ufornuftigt og uædelt, naar det lader den enkelte fremmmede føle sin Uvilje, thi man kan jo ikke fortænke ham i, at han søger at gjøre sin Lykke. Vist er det, at vi med rette kunne fordre, at den fremmede iblandt os viser Varsomhed i sin Omgængelse; thi han maa være forbindtlig mod den Nation, der har foretrukket ham for sine egne. Det er en utaalelig Lige-

gyldighed, hvis han ikke gjør sig Umage for at tale vort Sprog, eller naar han omgiver sig med tyske Folk.

Pram undersøger Grundene til, at Uviljen mod Tyskerne i den senere Tid var bleven saa stærk. Og han finder da, at Trykkefriheden har bidraget meget dertil; efter at den var bleven givet, begyndte man her hjemme at drage alt det frem, man havde mod Tyskerne, og ligesaa gik det paa den anden Side. En Kieler-Professor lod sig forlyde med, at det var bedst, om det danske Sprog helt afskaffedes! (Og han var dog dansk Undersaat.)

Saa er Sandheden da den, at hver kan være god for sig, og gjensidig skulle Tyskere og Danske ikke ringeagte hinanden. At Holstenerne kalde sig tyske, kan ingen fortænke dem i. Men »naar Slesvig, som fra ældste Tider af er dansk, et virkeligt Stykke af Danmark, nu ikke vil anse sig som dansk, men lader, som det gjør sig til af at være en Stump med af Tyskland, saa er det Ret at anse de Daarer, der ytre saadant, som Mennesker, der fornægte, at de stamme fra en ærværdig Familie og lyve sig ind i en anden.« Og det kunne vi fordre, at naar Holstenere ere satte paa Hædersposter, hvor de have Indflydelse paa Danerigets Vel og Ve, de da opfylde deres Kald som dansk-norske og ej som slesvig-holstenske Mænd.

Dette var det sidste betydelige Indlæg i Tyskerstriden. P. A. Heiberg havde imidlertid anvendt den skarpeste Lud paa dem, navnlig ved sin Komedie »Virtuosen«, hvor han med Held gjorde de indvandrede Tyskere latterlige. Striden døde hen, men den havde gjort sin Nytte; den danske Nationalfølelse var bleven forstærket, og den tyske Indflydelse blev noget mindre.

Den stærkt bevægede Tid i 90erne har Abrahamson i fuldeste Maal levet med i. Som han med aarvaagent Blik var paa sin Post i Kampen for det nationale, som Folkets Glæde over den unge Kronprins gav Gjenlyd i hans Hjærte, saaledes gik Frihedsbølgerne ogsaa højt i hans Sjæl. Det lyder

noget underligt, men er sikkert paalideligt nok, at han var overmaade glad, da Budskabet kom til Kjøbenhavn om, at Ludvig den 16des Hoved var faldet. Han har da betragtet denne Begivenhed som en retfærdig Nemesis for Kongedømmets tidligere Forsyndelser i Frankrig og set den som en nødvendig Gjennemgang, for at en bedre Tid kunde oprinde. For øvrigt var den almindelige Stemning i Kjøbenhavn den Gang paa samme Side som Abrahamson.

Det sidste Aarti af forrige Aarhundrede var paafaldende rigt paa Tidsskrifter og Blade, og der var en almindelig Skrivelyst over Folk. Oplysning var jo Tidens Løsen. En stor Del af disse Skrifter vare nu meget middelmaadige, og i det hele savnedes der i mærkelig Grad et højere aandeligt Blik; men der er ogsaa adskilligt, som i sin Tid har virket gavnligt, om end det ikke gik højt, og dertil hører meget af det, som Abrahamson skrev. I Aaret 1796 begyndte et Ugeblad »Borgervennen«, som udgik i en lang Række Aar (til 1810). Pram var en Hovedarbejder i det, men Abrahamson har ogsaa skrevet mange Artikler deri, som udmærke sig ved Jævnhed og Klarhed, og som omhandle saadanne Ting, Folk kunde have godt af at lægge sig paa Sinde. Det er en ærlig Fremstilling af Pligter, der ligge paa enhvers Vej; han indskærper Flid og Tarvelighed, han bekæmper Luxus og Forfængelighed. Han fremhæver Hjemmets Betydning og viser Vejen til at gjøre det hyggeligt og godt; han giver sunde Raad om Børneopdragelsen. Og da Manden selv levede, som han lærte, er der ingen Tvivl om, at disse Afhandlinger have gjort deres Gavn.

Et videre Formaal havde Oprettelsen af »det skandinaviske Litteraturselskab«, som Abrahamson deltog i sammen med Pram, Baggesen, Nyerup og nogle andre, hvoriblandt særlig maa nævnes Jens Kragh Høst, som egentlig var den, der havde undfanget Ideen om en litterær Sammenknytning mellem Danmark-Norge og Sverige. Ideen var smuk, og en senere Tid har set den paa glædelig Maade virkeliggjort

i flere Henseender, men dette første Forsøg kom slet ikke til at svare til det, man havde tænkt sig. Medarbejdet fra svensk Side kom næsten ganske til at mangle, og senere forbød endog den svenske Regering for en Tid al Indførsel af danske Skrifter i Sverige. Det skandinaviske Formaal mislykkedes saaledes, men i øvrigt havde Selskabet Ære af de Tidsskrifter, det udgav. I det første af dem, »Skandinavisk Museum«, findes en Afhandling, Abrahamson havde oplæst i et af de første Møder, Selskabet holdt, og det viser, hvorledes denne Mand var en grundig Tænker. Stykket kaldes: de store Problemer. Han omtaler heri først saadanne Spørgsmaal, som man i tidligere Tid brød sin Hjærne med, saasom Guldmageri, Perpetuum mobile, Cirkelens Kvadratur og en Universal-Medicin. Alt, som Tiden er skredet frem, har man imidlertid forladt slige ufrugtbare Spekulationer, og andre, virkelig praktiske Opgaver ligge nu for, som kunne give Menneskeforstanden nok at bestille. Abrahamson fremdrager nu flere af disse for at vise, hvor vanskeligt det er at træffe det rette.

Her er nu for det første Trykkefriheden. Man havde tidligere Censur; men Oplysningen brød frem med Vælde, og Baandet brast, Friheden blev givet. Men saa kom atter Misbrugen. Skal enhver frit have Lov til at forlede Folk til Spot over Religionen, til glimrende, men barnagtig Persiflage over Regeringens Handlinger, selv de bedste, eller til at lægge den sanselige Vellyst frem i letfærdige Skildringer? Valget er saaledes mellem Censur, der bringer aandelig Formørkelse, og den tøjlesløse Frihed. — Der er Retsplejen. Vi leve i ordnede Samfund, vi betale til dem for at blive beskyttede. Der er Domstole, jeg kan ty til, naar jeg bliver krænket i min Ret, naar jeg trænger til Beskyttelse, men jeg maa betale for det. Paa Spørgsmaalet, om dette er billigt, maa der svares Nej. Den, der har Retten paa sin Side, den, der vinder sin Sag, burde være fri for Omkostninger. Men paa den anden Side lærer

Erfaring, at Retssagerne da vilde mangfoldiggjøres i det uendelige; den stridslystne vil da ikke lade sig afskrække fra at føre idelige Sager til Skræk for de fredelige Borgere. — Der er Tvekampe, som forbydes af Loven, men alligevel vedvare og nyde en Slags Hævd. Man indrømmer paa den ene Side, at det er utilstedeligt at tage sig selv til Rette, og paa den anden Side paastaar man, at den fornødne Respekt, navnlig blandt militære, vil tabe sig, naar man ikke kan hævde sin Ære i paakommende Tilfælde ved Duel. Man mener, at da vilde vedkommende synke ned til at anvende raaere Midler, saasom Stokkeprygl. — Efter at have omtalt det vanskelige ved en korrekt Straf for Barnemord, gaar Abrahamson over til at omtale Prostitutionen. Skal et godt Politi udrydde dem, der drive denne? Det synes at maatte besvares med et absolut Ja, at Vellystens Templer blive lukkede. »Tænker man sig disse Steder, som de ere, da synes intet mere afgjort, end at i enhver Stat, der vil kaldes kultiveret, de burde være Formaal for den strængeste Aarvaagenhed, at endog despotisk Behandling kunde her synes tilladt mod Mennesker, der saa aabenbart sætte sig hen over Religionens, Fornuftens, Statens udvortes Anstændigheds Love og følgelig ikke fortjene lovlig Behandling. Sagen var da ikke problematisk, dersom ikke Erfaringen lærte os en sørgelig Sandhed. I de større Stæder, hvor Handel, Søfart, Universitet, Krigsbesætning, Rigskollegier, Hoffet samle den Mængde af ugifte, ældre og yngre, Mænd paa ét Sted, dér, især naar Overdaadighed har naaet nogenlunde sin Højde, lukkes aldrig saa snart den grove Vellysts Templer og forfølges dens Præstinder, før Forførelse udbreder sig som en uimodstaaelig Pestilens i Familierne og øver sine tusende Kunster mod Hædersmandens Hustru og Døtre og Tyende og hælmer ikke, før alt, hvad kan kaldes Kvindedyd og Følelse for Kvindepligt, er udslettet. — Her kan intet vælges, thi hvad man valgte, saa var det Fordærvelse.«

Ogsaa Regeringsformen stiller Abrahamson mellem Problemerne. Enevoldsregering og Folkeregering, Monarki og Demokrati staa over for hinanden. Monarkiet har meget for sig. Kun her findes det hastige Raad og Beslutningens hurtige Udførelse; Eneherskeren er i indenrigske Sager ikke tvungen ved Familieforbindelser, og han kan fremme det gode, hindre det onde uden at frygte for at se sit Liv forsuret derved. Ældgammel Vane gjør, at Folk hellere adlyde Lovene, naar én er deres Organ, end naar flere ere det. Men paa den anden Side kan en Enevoldsregent være farlig. Han kan fristes til Despoti, til at gaa efter Luner; han kan i et stort Samfund ikke selv kjende Besked, men maa erfare gjennem andre, som han da bliver afhængig af. En Folkeregering har sine gode Sider. Den er i Almindelighed bedre underrettet, den maa aflægge offentligt Regnskab for offentlige Penge, den tager mere efter virkelig Duelighed. De regerende finde ikke deres Regning ved at styrte Folket i Krig, da Landets Ødelæggelse ogsaa rammer dem selv. Men det mislige ved denne Regeringsform er, at den rige faar for meget at sige; han kjøber Stemmer for Guld, Partier fremkomme, som se paa deres egen Fordel, og enkelte svinge sig op. Enhver af de magthavende sætter sig imod den Lov, der kunde indskrænke eller hindre ham i hans Hensigters Opnaaelse, og derved forhindres mangen gavnlig Anordning. At Partiaand aldrig kan bidrage synderlig til at gjøre en Stat lykkelig, vil vel heller ingen nægte. Der er saaledes meget at indvende for og imod paa begge Sider, og man kan ikke sige, at et tilstrækkeligt fyldestgjørende Resultat er udfundet.

Til Slutning et lille Ord om Examiner og Opdragelse. Man kan ikke i et Land kjende alle Folks Dygtighed til Embeder, og besætte dem med udygtige Mennesker er dog galt. Derved er man kommet ind paa Prøver. Men ofte svare disse ikke til Hensigten; det er Kundskaben, der prøves, ikke Dueligheden, hvortil Kundskaben blot er et

Hjælpemiddel. Det er i Grunden en Uskik, naar der læses for at faa en Examen, i Steden for at man bør uddanne sig for at blive duelig. Og hvad Opdragelse angaar, saa bliver Spørgsmaalet: Hvad er bedst, enten at Børnene holdes i Hjemmet og undervises dér, eller de sendes i Skole? I Hjemmet kunne Forældrene stadig have dem under Øjne, og man kan afpasse Undervisningen efter Børnenes forskjellige Natur. Men i Skolen faa de paa den anden Side mere af det Væsen, hvorved man kommer frem i Verden. Dér lære de ved Omgangen med hverandre en hel Del Menneskekundskab; thi Ungdommen forstiller sig sjælden, og denne Kundskab kan senere hen i Livet vanskeligere erhverves. Den er et vigtigt Bidrag til Verdenskundskab.

Det er saaledes en Række Problemer, Abrahamson her har fremstillet, og ingen vil kunne nægte, at de fleste af dem ere af stor Betydning og ere virkelige Problemer. Endnu næsten hundrede Aar efter hans Dage sætte de jo Menneskene i den største Bevægelse og ere for en Del, hvad man kalder brændende Spørgsmaal. Er der da ingen Løsning af disse Problemer mulig? Herpaa svarer Abrahamson, at Sædernes Forbedring er den eneste Løsning, det vil altsaa med andre Ord sige, naar Menneskeslægten skrider frem i Forædling, vil den ogsaa lære at finde det rette.

Fra Aaret 1790 til 1797 var der et Arbejde, som optog meget af Abrahamsons Fritid; det var Udarbejdelsen af en ny Salmebog. Det var vel ikke ret mange Aar siden, at en saadan var bleven samlet og udgiven (1778), men denne saakaldte Guldbergske Salmebog havde kun vundet liden Indgang; den passede hverken for dem, der holdt fast ved den gamle lutherske Orthodoxi, eller for den ny Tids Oplysningsmænd. De første bleve helst ved den Kingoske Salmebog, de sidste forlangte noget nyt, helst let fattelige, moralske Sange, som navnlig den højt ansete Bastholm gjorde sig til Talsmand for. Sjællands Biskop

Balle mente at maatte give efter for dette Forlangende, og saaledes blev der 1790 nedsat en Kommission til at besørge »en Samling af aandelige Sange, som kunde være fattelig for Almuen«. Kommissionen bestod af Balle, Ove Malling, Digteren E. Storm, Rahbek, Seminarieforstander Riber og Abrahamson. Denne sidste havde imidlertid Hovedlæsset at trække, og han gjorde det med vanlig Ufortrødenhed. I de syv Aar, Arbejdet stod paa, samledes Medlemmerne i det mindste én Gang om Ugen en 3—4 Timer om Aftenen, og Abrahamson forsømte aldrig at møde. Der var ogsaa nok at gjøre, thi det lidet, man beholdt af den gamle danske Salmeskat, blev omændret, og ellers gjældte det om at skaffe nye Sange. Dem var der vel ingen Mangel paa; men de skulde jo sigtes og afpasses. Balle skriver herom: »Aldrig blev nogen Prøve tilsidelagt uden Bedømmelse, ikke en eneste Sang antagen, som ej var bleven omarbejdet, atter prøvet og atter bedømt. Hver Tanke blev lutret, hvert Ord vejet, hver Vending anpasset og stemt til yndig Samklang med varm og hellig Andagt i Hjærtets Inderste.« At der er Samklang i disse Salmer kan ikke nægtes, Tonen er temmelig ens i dem alle; men at den just er videre yndig, har en senere Tid ikke fundet. Disse »Sange«, som Balle kalder dem, udmærke sig hverken ved kristelig Dybde eller digterisk Flugt, men gaa temmelig lige hen ad Landevejen i en moralsk-kristelig Dragt. Derfor, da Tiden i det nye Aarhundrede vendte sig og blev romantisk og gammel-kristelig, kunde denne Salmebog ikke behage. Men nu, da den er hjemfalden til Historiens Dom, maa den ogsaa betragtes historisk. Og man maa da sige, at den er saa god, som man kunde vente den af en Tidsalder, der kun med det ene Ben stod i Kristendommen. At synge om Pligterne er aldrig faldet let for nogen; derfor maa man ikke undre sig over, at en stor Del er rimet Prosa. Meningen var god nok, og efter som Tiden da var, maa man snarest skjønne paa, at der dog var saa megen Kristendom i dem, som der

var. »Erfaring viser«, siger Balle, »at sand Opbyggelse og Trøst derved forplantes, til velgrundet, forstandig Kristendoms des tryggere Befæstning.« Og han tilføjer med Blikket paa sine Medarbejdere: »Disse Mænd have været Redskaber i Forsynets Haand til at hævde Religionen mod stormende Vantro.«

Abrahamson har, som sagt, en Hovedpart i dette Salmebogsarbejde, og at han har taget det som en alvorlig Gjerning, som han stod Gud og Mennesker til Ansvar for, derom kan der ikke tvivles. Adskillige Salmer vare enten omarbejdede af ham eller ligefrem hans Digtning, og nogle ere gaaede over i den endnu brugelige saakaldte »Roskilde Konvents Salmebog«, et Vidnesbyrd om, at de i sin Tid have været almindelig benyttede. Under Nr. 456 findes saaledes en Salme, der fuldstændig er af Abrahamson og begynder saaledes:

Min Gud, du kaldte mig
til Jesu Kristi Rige,
hvor jeg ved Sandheds Kraft
fra Dyd til Dyd kan stige.
Vel mig, jeg Kristen er,
o Glæde for min Sjæl!
Pris være dig, min Gud,
du gav mig dette Held.

Den angiver Tonen i hans aandelige Digtning, og den er da, som største Delen af hans Digte, temmelig tør, uden synderlig Begejstring eller Sving, men jævn og paalidelig. Han mente oprigtig, hvad han sang.

Vi komme herved ind paa Abrahamsons Forhold til Kristendommen. Et alvorligt, dybt tænkende Menneske havde han altid været, og hans Tilslutning til Klopstocks religiøse Poesi vidner om, at han ikke i sine yngre Dage har holdt sig fjærn fra Kristendom. Det var ogsaa paa dette Felt, han som yngre Mand mødtes med Tyge Rothe. Fra hans ældre Aar have vi et Vidnesbyrd om ham af

Biskop Balle, der var en fuldtud paalidelig Mand. Han skriver om Abrahamson: »Han erkjendte af ganske Hjærte i Herren Kristo sin Forløser, sin Talsmand, af Gud beskikket til Synderes Saliggjørelse. Ved denne Tro holdt han fast i de mørke Dage, da frækkeste Vantro syntes paa én Gang at have kuldkastet alt Haab. Nu oplevede han og jeg dette rædsomme Tidspunkt i nøjeste indbyrdes Samkvem. Jeg véd, hvad det kostede ham at forsmerte (ɔ: bære taalmodig) sin Kummer. Desuagtet blev Samvittighed, Overvejelse, Granskning, Undersøgelse ingenlunde tilsidesat. Spørgsmaal fandt Sted, om det ikke var raadeligst at lempe sig efter Tidens Aand. Nej! Den retskafne, den ærlige Sandhedens Ven stod fast og ubevægelig. Kristus var ham det skjønneste Dydens Mønster, langt opløftet over Oldtidens mest glimrende retfærdige. Dem kjendte han, han ærede dem og ivrede for deres Frelse i Steden for at fordømme dem. Men Kristus var ham alligevel umistelig, og det var han i Særdeleshed som Forsoner.« Man sættes ved disse Ord levende ind i hin Tids aandelige Kampe. Vantroens Aand var mægtig, og faa vare de kristne, som ikke bleve anfægtede af den; baade Balle og Abrahamson bleve det, men de holdt fast ved Troen. Havde denne sidste maaske ikke den hele Kristendom fat, hvem vil i saadanne Tider gaa i Rette med ham derfor? Hovedsagen havde han grebet, og han slap ikke Taget i den.

Naar man betragter Abrahamsons Liv paa denne Tid, da han endnu var i Besiddelse af sin fulde aandelige Kraft, kan man ikke noksom beundre hans mageløse Arbejdsomhed. At være en nidkjær Lærer ved to saa vigtige Anstalter som Artilleri- og Kadetskolen, at være det flittigste Medlem af Salmebogskommiteen, undertiden at holde Foredrag, stadig at levere Artikler til Bladene, hvoraf mange vare Frugten af megen Læsning og alvorlig Granskning, det kan kun faa gjøre ham efter. Og vi have dog ingenlunde nævnt alt. For større Fuldstændigheds Skyld skulle vi kun anføre,

at han i Aarene 1794—95 var Medudgiver af »det ny danske Krigsbibliothek«, og at han undertiden skrev i Rahbeks Ugeblad »Tilskueren«, i »Kjøbenhavns lærde Efterretninger« samt i »Dansk Litteraturtidende«. Det egentlige Selskabsliv havde han hverken Tid eller Lyst til at deltage i, men nok af og til at samles i en mindre Kreds af gode Venner. Mangen en Stund tilbragte han derimod i Frimurerlogen, thi han var, som saa mange af Tidens bekjendte Mænd den Gang, Medlem af dette Samfund.

V.

Da det ny Aarhundrede brød frem, var Abrahamson 56 Aar gammel. Slaget paa Réden afbrød den mer end 80aarige Fredshvile, Danmark havde nydt, og var Indledning til de alvorlige Tider, der skulde oprinde. Kjærligheden til Fædrelandet blussede højt, da det mægtige Britanniens Flaade lagde sig tæt uden for Kjøbenhavn for at tvinge Danmark efter sin Vilje; én Følelse gjennemstrømmede alle, man følte sig som Sønner af den samme Moder. Tungt var det for Abrahamson, hvis Liv fornemmelig havde været viet til Krigens Gjerning, at han nu, da Kampen stod for Døren, ikke kunde træde ind i Forsvarernes Række; men han havde ikke Legemskræfter dertil, og da han allerede forlængst var traadt ud af aktiv Tjeneste, blev der heller ikke spurgt om ham; men at han med fuldeste Hjærte var aandeligt med, derom behøver man ikke at spørge. Det gav sig ogsaa Udtryk i de Krigssange, han udgav, hvoriblandt én: »Vi alle dig elske, livsalige Fred« blev en virkelig Folkesang. Og da de faldne Helte fra 2den April Paaskedag bleve bragte til deres sidste Hvilested, paa Søetatens Kirkegaard, ledsagede af et Følge paa Tusender, da lød over den store Grav fra et Kor paa hundrede Stemmer den bekjendte Afskedshilsen, digtet af Abrahamson:

Være Fred med eder alle,
dem vi saae i Kampen falde.
Hver saa uforsagt og glad
stred for Konge, Land og Stad.
I det rædselsfulde Møde
kjækt I stode, faldt og døde.

Østerhavets Bølger bare
overmægtig Fjendeskare,
myndig os vor Uven bød
vælge mellem Haan og Død.
Da, da gik I ham i Møde,
stode, strede, faldt og døde!

Være Fred med eder alle!
Vi jer ej tilbagekalde,
græde ej ved eders Grav,
hvor den er i Jord og Hav.
Men med Tak og Pris og Hæder
broderlig vi mindes eder.

Ja med Takkesang vi møde,
thi det var for os, I døde.
Tak for eders Heltemod!
Tak for hver en Draabe Blod!
Tak, I dyrekjøbte Sjæle!
Evigt er jert Eftermæle.

Det var et smukt og værdigt Udtryk for Folkets Følelser, og Kronprinsen hædrede Abrahamson herfor ved at skjænke ham en Gulddaase. Abrahamson havde ogsaa skrevet en Prolog med Sange til en Festforestilling i Theatret i den Anledning, men den blev paa Grund af indtrufne Omstændigheder ikke opført. Derimod var hans ypperlige Sang: »Vi alle dig elske, livsalige Fred!« gjentagne Gange bleven sungen i Theatret i de nærmeste Dage førend Kampen. Det var den bekjendte Skuespiller Knudsen, der foredrog den sammen med Falsens: »Til Vaaben! se Fjenderne komme«, og han gjorde det med saadan Kraft og Varme, at »han gjennemrystede og gjennemrislede Folk, saa at Begejstring for Fædrelandet sprang dem ud af alle Porer.«

Det var en Hæderstid for Danmark; men tungere Dage kom med Overfaldet 1807 og den derefter følgende lange Krig. Det blev en Smertens Skaal at tømme for en Mand som Abrahamson med en saa levende Fædrelandskjærlighed, men han forskaanedes for at se den sørgelige Udgang, Tabet af Norge.

I den halve Snes Aar, Abrahamson levede ind i dette Aarhundrede, syntes hans Arbejdskraft kun lidet svækket. I alt Fald i det længste af denne Tid saae man endnu jævnlig Artikler af ham i Bladene. Størst Interesse har hans Recension af Øhlenschlægers »nordiske Digte«, hvormed saa at sige en ny Æra i den danske Litteratur begyndte. Han, som i sin Tid havde hilset Evalds opgaaende Digterstjærne fyrretyve Aar tidligere, skulde saaledes endnu hilse den ny Tids store Digter. Han glædede sig i det hele over disse ungdomsfriske, sprudlende, storslaaede Poesier, men havde dog adskilligt at indvende; det var ikke for intet, at han egentlig tilhørte en foregaaende Periode. I »Thors Rejse til Jotunheim« kunde han ikke finde Smag i den naive Behandlingsmaade, men vilde heller have det i travesterende Manér. »Baldur hin gode« var ham heller ikke rigtig til Pas; den var vidt forskjellig fra Evalds »Balders Død«, som var Abrahamson saa kjær Øhlenschlæger har taget Mythen om Balder af Edda, Evald derimod sin af Saxo; Øhlenschlæger har behandlet den filosofisk-symbolsk, Evald derimod historisk, og denne Behandlingsmaade fandt Abrahamson rimeligst. For øvrigt fremhæver han den Modsigelse, der ligger i, at skjønt Hel ikke fordrer, at Jætterne skulde græde for Balder, bliver Loke, som var af Jætteslægt, dog Skyld i Balders Død, fordi han ikke vil græde for ham. »Hakon Jarl« tiltalte Abrahamson langt mere; men i det hele anker denne over de hyppige Germanismer, hvori Øhlenschlæger gjorde sig skyldig. Den unge Digter siger i et Gjensvar herpaa: »At Veteranen Abrahamson, der saa grundig kjender vor gamle Litteratur

og dens Tunge, skulde have mærket, at mit Sprog i det hele taget smagte af Kilden og af Kjærnen — det havde jeg haabet. Det danske og det tyske Sprog ere begge Søstre af én Moder og have uddannet sig efter én Analogi. Skulde vi bortkaste alt, hvad vi i de senere Tider have taget af det tyske, da maatte vi bortkaste to Tredjedele af det nyere Sprog.« For øvrigt forsikrer Øhlenschlæger ham om sin »mest ubetingede Højagtelse og Velvilje«, men siger, maaske lidt spydig ment, om hans Ros, at det er »en Oldingros, saa vederkvægende med al sin Indskrænkning som en lunken Solstraale i den sene Høst.«

Abrahamsons Kjærlighed til det nordiske var forbundet med en stor Interesse for hvad der stammede fra Oldtiden. Allerede mange Aar tidligere havde han engang skrevet: »Jeg giver Dem Lov til at le ad mig, saa meget som Dem lyster, Oldsager ere nu engang min Kjæphest, og den giver mig saa megen Fornøjelse, at jeg gjærne undte hele Verden det samme Rytteri. Alt som Barn har ingen prægtig Bygning interesseret mig halv saa meget som en gammel Ruin eller en blot Stenhob efter en gammel Bygning, og at klavre omkring paa dem var mig ti Gange mere behageligt end at hoppe om paa den dejligste Eng. Det er Aarsagen, hvorfor jeg ærgrer mig saa meget, naar jeg ser, at Oldsager hædres ikke, som jeg ønskede, det maatte ske.« Denne levende Interesse satte endnu paa hans gamle Dage en smuk Frugt. Hans Ven, Professor Rasmus Nyerup, fattede Ideen til, at der burde oprettes et Musæum for nordiske Oldsager, og han fandt den varmeste Tilslutning hos Abrahamson. I en Afhandling herom omtaler Nyerup dennes »patriotiske Nidkjærhed for vore Oldsager og hans fortræffelige antikvariske Arbejder, som hjemle ham Ret til den højeste Plads blandt vore nordiske Oldgranskere.« I Aaret 1807 blev der oprettet en kongelig Kommission til Bevaring af Oldsager i Danmark og Norge, hvori Abrahamson havde Plads og virkede med Iver. Naar Nyerup nævner

dennes antikvariske Arbejder, maa derved tænkes dels paa nogle Afhandlinger om Mythologi, dels paa Oversættelser af islandske Sagaer og endelig paa hans Forklaringer af Runeindskrifter. Han er en af de første her i Danmark, der har bragt Studiet af Runer frem.

I nær Forbindelse med dette Arbejde, som angaar Danmarks graa Oldtid, staar et andet, som henhører til dets Middelalder. Det er Kæmpeviserne, som saa tidlig havde tiltrukket Abrahamson, og som han sammen med Nyerup og Rahbek samlede. De udkom i 5 Dele (1812—14) med Melodier. Vel kunde denne Udgave ikke fyldestgjøre i Tidens Løb, eftersom Granskningen gik dybere, men derfor er den alligevel et fortjenstfuldt Arbejde for sin Tid. Atter i aandelig Forbindelse hermed staar noget, der angaar Danmarks Litteratur i nyere Tid. Nyerup og Rahbek udgav nemlig »Bidrag til den danske Digtekunsts Historie«, og Abrahamson meddelte kritiske Bemærkninger hertil, som baade vidne om hans Kjendskab til Sagen og hans gode Dømmekraft. Naar han blandt andet heri siger, at de danske Digtere før Evald (med Undtagelse af Ambrosius Stub) nærmest maa betegnes som ikke synderlig andet end Rimere med en dræbende Snaksomhed, da vil enhver, der kjender noget til denne »Poesi«, give ham Ret heri, naturligvis naar man ser bort fra den aandelige Digtning og indrømmer nogle spredte Undtagelser af enkelte Digte.

Det var dog ikke blot den danske Litteratur, Abrahamson stedse gjærne syslede med og elskede, det var ogsaa Sproget. I mange Aar var han jo Lærer i Modersmaalet, en grundig og samvittighedsfuld Lærer, og derved skaffede han sig i Tidens Løb et nøje Kjendskab til det. Hvad dets Retskrivning angaar, har han oftere udtalt sig om den. Det var ham en Pine, at denne var saa vaklende, og at Folk tog sig det saa let. Han vilde have Retskrivningen tydelig fastsat og ensartet, et Ønske, der jo saa langt fra er gaaet i Opfyldelse, at den tvært imod nu er mere vil-

kaarlig end nogen Sinde. Han holdt ikke af, at det dobbelte a skulde betegne aa, da det undertiden giver Anledning til Fejltagelser; heller ikke yndede han det svenske å, da Krøllen over dette ved hurtig Skrivning enten let glemmes eller bliver til en Klat; men han ønskede et nyt Bogstav derfor, omtrent som to a'er flettede ind i hinanden. Han vilde udelukke Tvelydene omtrent saaledes, som det nu er blevet almindeligt, f. Ex. ikke øi, men øj. Hvad selve Sproget angaar, da vilde Abrahamson have det renset, saa vidt muligt, for fremmede Ord, og han forsøgte stundum at danne nye, hvad der jo er en vanskelig Sag. Den danske Grammatik beskæftigede ham i høj Grad. Han begyndte med Omarbejdelser af ældre og endte med at udarbejde en selvstændig dansk Sproglære til Brug for Tyskere. Det er en stor Bog paa omtrent 800 Sider, Frugten af mange Aars flittige Granskning og Øvelser, og den fik af Kjendere Ros for at være en meget god og særdeles brugbar Bog. Det var Abrahamsons sidste Værk. Han læste dets sidste Korrektur paa Sottesengen, og den Dag, han døde, udkom det. Denne Bog blev saaledes et Vidnesbyrd om hans utrættelige Flid til det sidste.

For øvrigt har han ogsaa oversat forskjellige Skrifter baade fra Dansk til Tysk og omvendt, deriblandt kunne vi nævne Mallings: »Store og gode Handlinger« og den tyske Digter Gleims: »Halladat eller den røde Bog«, som udkom i hans sidste Leveaar. Man vil saaledes se, at det er en betydelig Række Skrifter og Afhandlinger, der ere udgaaede fra Abrahamsons Pen, uden at der dog er noget enkelt af dem, der har været særlig epokegjørende.

Kaste vi nu ved Enden af Abrahamsons lange Forfatterbane et Blik tilbage paa denne, da fremgaar af alt, hvad vi have fremstillet, følgende: Som Digter indtager han kun en beskeden Plads. Han manglede Fantasi og skabende Ævne, vistnok ogsaa Sans for Naturen. Hans Digte ere i Almindelighed tørre, med Datidens Higen efter at prædike

Dyd eller med en ikke rigtig naturlig Pathos, men enkelte ere meget gode; foruden dem vi tidligere have omtalt, kan endnu nævnes Digtet »Signe«, som en Tid lang hørte blandt de populæreste Sange, og Drikkevisen: »En tungsindig, melankolisk Mand«. Som prosaisk Forfatter udmærker Abrahamson sig ved Klarhed og Paalidelighed, stundum ogsaa ved en vis Humor, men langt hyppigere ved en skarp Satire. Han gaar lige løs paa Sagen, og gjælder det en Kamp, slaar han dristig til; ofte er han dog for langtrukken. Hans Formaal var altid at gavne, og der er ingen Spørgsmaal om, at han har gavnet sit Folk meget ved sine Skrifter.

I Aaret 1799 var Abrahamson bleven Inspektør ved Landkadet-Akademiet, hvormed var forbundet fri Bolig. Da der ikke hørte andre Pligter til denne Bestilling end at have Tilsyn med Bygningen og Arbejder paa denne, var det en let Sag for ham. I 1806 blev han fritagen for at være Lærer ved Artilleriskolen, hvor hans yngste Søn blev hans Efterfølger; 1810 blev han paa samme Maade ogsaa fritagen for at undervise Kadetterne, begge Gange af kongelig Naade uden Ansøgning og med Bibeholdelse af sine Indtægter. 1809 blev han Ridder af Danebrog.

Abrahamson var en udmærket Lærer for de unge. Vel var han meget alvorlig og holdt strængt over Disciplin, men han var tillige upartisk og retfærdig. Eleverne havde stor Tillid til ham og Agtelse for ham, ja end mere, de elskede ham; han var aldrig barsk eller haard imod dem, men derimod frygtede de nok hans satiriske Bemærkninger Han betragtede Kadetterne paa en Maade som sine Børn og kunde ikke lide, at andre i hans Nærværelse skjændte paa dem. Hvor stor Respekt ogsaa Abrahamsons foresatte havde for ham, fremgaar blandt andet deraf, at Direktøren for Akademiet aldrig indlod sig paa at skjænde paa Kadetterne, naar han var til Stede; eller var han i Færd med det, og Abrahamson i det samme kom til, hørte han strax

op dermed. At Abrahamsons Lærergjerning bar gode Frugter, er der Vidnesbyrd nok om. Saaledes skriver Biskop Balle: »Jeg forstaar vel ikke at dømme herom; men dette véd jeg dog, at saare mange af Krigshærens høje Anførere takke vor Abrahamson for det Lys, som mere end én Gang opklarede deres Fremskridt paa Ærens Bane. Og hvad der især fryder min Aand som evangelisk Kristendoms gamle Tjener: Jeg véd, at hans Lærlinge stedse ere vedblevne at være Gud og Kongen tro; de have ikke taget Del i Raadslutninger med de ugudelige, ej heller satte de sig i Spotternes Sæde. Deres Tænkemaade vandt dem god Tiltro overalt, deres Forhold forhvervede dem Hengivenhed og Højagtelse. — Maaske han ved Barskhed havde indjaget Skræk? Intet mindre! Villighed og Lune og Morsomhed besjælede hans Omgængelse. Tvang og Forstillelse var altid bortfjærnet fra Selskab med ham, og i hans Hus dannede han ved kjærlig Paamindelse, i vennehuld Samtale, sine Krigere til Religion og Dyd.«

Abrahamson indskrænkede sig saaledes ikke til den blotte almindelige Timeundervisning; men han søgte i det hele, naar Lejlighed bød sig, at paavirke de unge. Engang holdt han et Foredrag for Kadetterne, for hvilket han underhaanden blev anklaget hos Kong Frederik den 6te, rimeligvis fordi man fandt det for frisindet. Kongen lod ham da kalde og sagde til ham, at han var anklaget for dette Foredrag. Abrahamson, som vidste, hvorfor han var kaldet, tog da Foredraget frem og bad om Tilladelse til at maatte læse det for Hans Majestæt. Den fik han, og saa læste han det op. Da han var færdig, takkede Kongen ham for det og bad ham blive ved med at holde saadanne Foredrag. Det er et lille Træk, der karakteriserer saa vel Abrahamson som den brave Konge.

Fra den offentlige Gjerning vende vi os sluttelig til Hjemmet. Det havde været rimeligt, næsten undskyldeligt, at en Mand, der var optagen af saa mange og saa forskjel-

lige Hverv, kun kunde være lidet for sin nærmeste Kreds; men dette var ingenlunde Tilfældet, tvært imod var Abrahamson ogsaa en Hjemmets Mand. Han levede lykkelig med sin utrættelig arbejdsomme Hustru og forstod at agte hendes Frihed. Da han var glad ved Ludvig XVI.'s Død, iførte hun sig Sørgedragt; men forskjellige Anskuelser skilte dem ikke i Virkeligheden. Abrahamson synes at have været den, der var mest for Børnene og for andre, der til forskjellige Tider opholdt sig i Huset. Hver Middag fra 2 til 4 læste han højt for dem alle, og hans Samtaler vare baade interessante og vækkende. Det berettes, at »mange af de unge Piger, som vare i hans Hus, ofte senere sagde, at de aldrig nogen Sinde havde været saa glade som dér.« De daglige Oplæsninger bestod i æsthetiske Bøger, oldnordiske Sagaer, stundum noget af Plutark eller af gode Rejsebeskrivelser. Idelig spurgte Abrahamson Børnene ud, naar han troede, at der forekom Ord, som de ikke forstode. Fra ganske smaa af bleve disse saaledes vænnede til at tænke og til at klare sig Begreberne. Han spurgte dem ofte: »Hvorfor gjorde du det eller det?« eller: »Hvorfor tror du, at jeg gjorde det?« Egentlige Læretimer havde han selv ikke Tid til at give sine Børn, men paa denne Maade blev han alligevel deres vigtigste Lærer. Hertil kom, at der gik en alvorlig, religiøs Aand gjennem alt. Det var saadanne Indtryk fra Barndommens Dage, der senere bragte den eneste Datter til at skrive: »Blandt alle Forhold sætter jeg Husfaderens højest. Han kan med saa lidet uden fra gjøre lykkelig og være lykkelig, naar han er, som han bør være, naar hans Hjærte med Sandhed hænger ved sin Familie.«

»Abrahamsons Kaar vare stedse indskrænkede, men hans Tarvelighed var lige saa stor som hans Uegennyttighed og Virksomhed. Endnu hos Oldingen sporedes ungdommelig Varme for det sande, skjønne og gode. Det tilsyneladende strænge i hans Udvortes var parret med en selskabelig Munterhed, der ogsaa for de yngres Kreds gjorde hans

Omgang kjær.« Saaledes blev der vidnet om ham efter hans Bortgang i et af de offentlige Blade. Og Balle siger, at hans Kaar »ej sjælden kun vare til smal Nødtørftighed; dog hørtes han aldrig klage over Mangel. Nøjsomhed var ham tækkelig, men tit og ofte udøste hans goddædige Haand Velgjerninger over Evne til Armods Lindring.«

Saaledes levede Abrahamson i sin Familie og i en Kreds af Venner. Til disse hørte først og fremmest Tyge Rothes, saa længe de levede. Efter at han 1792 havde solgt Tybjærggaard til en Søn, flyttede han til Kjøbenhavn, og hver Søndag kom Abrahamson med Børnene til dem, men baade Tyge Rothe og hans ædle Hustru døde 1795. Til de nærmeste Omgangsvenner hørte dernæst Nyerup og Rahbek, med hvem han havde saa mange fælles Interesser; de vare begge betydelig yngre end Abrahamson. Rahbek siger, at han skyldte sine alvorligste Tanker Omgangen med denne. Andre Omgangsvenner vare: Digteren Schak Staffeldt, Skuespiller Schwarz, Seminarieforstander Riber, Biskop Balle; ogsaa de to bekjendte Forfatterinder Thomasine Buntzen (senere Fru Gyllembourg) og Louise Hegermann-Lindencrone stode i Forbindelse med Huset. — En Vennekreds i videre Forstand havde Abrahamson dels iblandt Frimurerne, hvor han indtog en høj Grad, dels i Drejers Klub. Dér var han en velkjendt Skikkelse med sit alvorlige Ansigt og sin gammeldags Artilleriuniform med Foret paa Skjøderne vendt ud ad. »Hvo der har set denne Mand«, skriver N. M. Petersen, »vil aldrig glemme det Indtryk, han gjorde ved sit Ydre.« Der var noget vist tarveligt republikansk ved hans hele Fremtræden, saa at den sande Lighedsfølelse syntes at have vundet Skikkelse i ham.

Det mærkedes paa alle Abrahamsons Børn, at de vare udgaaede af et godt Hjem, og begavede vare de alle. To af Sønnerne bleve Officerer. Den ældste, Frederik, var af et melankolsk Sind og døde som Kommandant i Rendsborg. Den anden, Josef Nicolai Benjamin, gjorde sig

bekjendt ved sit Arbejde for at indføre den saakaldte indbyrdes Undervisning her i Landet. Han var en fremragende dygtig Mand, hvad han navnlig fik Lejlighed til at vise, da den militære Højskole blev grundlagt 1830 i Stedens for den tidligere Artilleriskole. Han var i flere Aar Undervisningsdirektør for denne, og skjønt han ved sin Ilterhed kom i Opposition med mange, har han dog faaet det Vidnesbyrd, at han var ualmindelig energisk, og at det er væsentlig ham, det skyldes, at denne Højskole blev saa fortræffelig en Anstalt, saa at »han har et stedsevarende Krav paa Armeens Taknemmelighed«. Han var Oberstløjtenant og gik saa over til at blive Generalkrigskommissær for Danmark. Lignede han Faderen i Dygtighed, lignede han ham just ikke i Ydmyghed; han var forfængelig, og da gamle Abrahamson mærkede det, brændte han et Diplom, der viste, at han var af Adel, og som han kun som et Kuriosum havde gjemt i en gammel Kasse, der blev brugt til Skammel. Han vilde ikke, at Sønnen skulde have Adelsnykker; men denne naaede dog siden at blive dansk adlet og at blive Kammerherre.

Den mellemste af Sønnerne Ludvig Avgust havde en ganske anden Løbebane. I en Alder af sex Aar blev han smittet af Digteren Schack Staffeldt, der i Abrahamsons Hus pludselig var bleven angreben af Tyfus. Med Nød og næppe kom Drengen sig, men blev svagelig for hele Livet. Først i sit 14de Aar kunde han begynde at faa rigtig Undervisning, kom siden i Kobberstikkerlære, men forlod den og naaede, da han var 19 Aar gammel, at blive Student. Han var overordentlig begavet, havde Anlæg for Tegning, Musik og Digtning og besad et spillende Vid. Dertil kom et smukt Ansigt med store brune Øjne og omfattet af et dunkelt krøllet Haar. Sværmerisk og let var han, tilbøjelig til Extravagance. De unge Piger yndede ham meget for hans Skjønhed og behagelige Underholdning. Engang havde han gjort Bekjendtskab med en norsk Skibsfører og dennes to

Døtre, som vare paa et kort Ophold i Kjøbenhavn. Da Skibet lettede Anker for at sejle hjem, havde Ludvig Abrahamson med Pigebørnenes Vidende skjult sig i Kahytten og kom først for Dagen, da de vare ude til Søs. Skibskaptejnen morede sig herover, og Ludvig fulgte saaledes paa denne improviserede Rejse med til Bergen. Under hans Ophold dér blev en bekjendt Person begravet, som havde krænket flere af dem, der vare Ludvig Abrahamson kjære. Han blandede sig da i Ligfølget, og da Præsten havde forrettet Jordspaakastelsen, traadte han uden videre hen til Graven, kastede en Rose ned i den og sagde: »Denne er fra * *, og i hendes Navn tilgiver jeg dig.« Derpaa forsvandt han fra det forbavsede Følge. Kort efter fulgte han med Kaptejnen tilbage til Kjøbenhavn.

Imidlertid udviklede en Brystsvaghed sig mere og mere hos det unge Menneske, og han saae med Tungsind frem mod den tidlige Grav. 1803 læste man i »Tilskueren« følgende Suk af ham, med Overskrift: Phtisis (Tæring):

Jeg skal dø! I Ungdoms Alder
skal jeg dø, skal mejes bort!
Tidlig tavse Grav mig kalder,
den har Ro — men ak, saa kold, saa sort!
Ingen Sang ham lyder,
intet Foraar fryder
ham, som dækkes først af sorten Muld;
aldrig han i Østen skuer Solens Guld.

Aaret efter tog han juridisk Examen og rejste saa kort efter til Vestindien for om muligt at redde Livet i det varme Klima. Paa Rejsen førte han Dagbog, og nogle Stykker af denne have Interesse, fordi de kaste Lys over hans Forhold til Faderen. Paa Højden af Lissabon sidder han og skriver om Indtrykkene fra en stjærneklar Nat. »O! saa mange (Stjærner) mindede mig om henfarne Tider. Dér glimrede den stolte Orion i sin fulde Glans med sit skinnende Bælte. Det var mig, som stod min blide, inder-

lig gode Fader ved min Side og pegede der op; og det Øjeblik fra min tidlige Barndom, da han lærte mig at kjende dette Stjærnebillede, stod levende for min Sjæl.« Nyaarsaften mindes han tidligere Nyaarsaftener i Hjemmet: »Naar saa Aftenen kom, — hvor skyndte vi os, trængte os ind til den kjærlige Fader og udsøgte os dér Ønsker for den kommende Morgen, Aarets første Dag. Venlig roste han Valget eller og rettede det blidt.« En Gang optegner han en Samtale med Kaptejnen. Denne siger: »Deres Fader saae vist ugjærne, at De rejste?« Ludvig: »O, naar De vidste, hvor inderlig han elsker sine Børn, hvor kjærlig han mindes enhver af os, naar vi ere fraværende! — Ved Bordet eller ved vore smaa Familiesamlinger ser han med sørgende Blik hen, hvor jeg sad. »Dér sad Ludvig,« siger han, og alle tie, indtil én bryder Tavsheden med: hvor mon han nu er? og Taarer glinse i alles Øjne. Og de skulde ikke være min Tanke, saa længe der er Liv i mig?« — — Kaptejnen omtaler Faderen og siger: »Og da De var roet ud til Skibet, stod han og talede paa Toldboden med mig, og jeg saae Taarer i hans Øjne.« Ludvig: »Men jeg da — jeg, som lidt efter lidt forsvandt for hans Blik, og jeg sad ene, som forladt af den hele Verden. Længe vinkede han med Hatten, og Vinden legede med hans ærværdige graa Lokker. Brat vendte han sig, og jeg saae ham aftørre den bitre Afskedstaare. — Kaptejn! den bedste Mand fældte Taarer, og De tror, sligt kan udslettes ved Uger?« Saadan var Faderen, og saadan var Sønnen.

Saa kom Ludvig til St. Croix, men om end Klimaet for en Stund hemmede Sygdommens Gang, følte han sig dog ingenlunde vel dér. Han beskriver sin Tilstand som en Stilstand, og Menneskene dér »havde Vellevned til Gud og lo ad alt, som kaldtes Følelse.« Da Øen blev tagen af Englænderne under Krigen, blev Forbindelsen med Danmark kun sjælden. Ludvig døde paa en Rejse i Nordamerika 1810. Da Efterretningen herom naaede hjem, var Abrahamson saa

svag, at Moderen ikke nænnede at sige ham Sørgebudskabet, og først længe efter fik han det tilfældig at vide af en fremmed. Det var et haardt Slag for den aldrende Mand; Hustruen fandt ham i stum Smerte hensunken i Lænestolen. Han elskede jo denne Søn saa højt. Engang havde han skrevet, at han var knyttet til ham med mere end Slægtskabets Baand.

Vi have nævnt Sønnerne, og foruden dem var der den eneste Datter Signe, senere gift med Havnekontrollør Læssøe. Hun var, ligesom de, vel begavet og blev i høj Grad aandelig udviklet under Faderens Vinger. Hendes Liv, indvortes rigt og ejendommeligt, er for nogle Aar siden skildret med Varme og Forstaaelse, saa her skal der ikke dvæles derved; men hun hører med til den Kreds af Mænd og Kvinder, der smykkede Fædrelandet i den første Halvdel af dette Aarhundrede, og som vi nu med et Suk se tilbage paa. Hun døde 1870 i en Alder af 89 Aar.

Men vi vende tilbage til Abrahamson. I Aaret 1803 blev han syg og følte sig Døden nær; da skrev han:

Et Samlingssted
jeg véd for alle gode,
jeg Dødens Fjed
da hører vel til Mode.

Livet var godt, var yndefuldt;
men jeg det frejdig forlader,
thi jeg modtages hist saa huldt
af en mig elskende Fader.

Men han levede endnu over ni Aar efter den Tid og virkede længe med vanlig Kraft. Omtrent fra 1810 gik det stærkt nedad med ham, og til sidst var han bunden til sin Lænestol eller Seng. Balle skriver herom: »Næppe mægtede han at røre Haand eller Fod. Alligevel sysselsatte sig hans Sjæl med uafladelig Forbedring af flere, tilforn begyndte Udarbejdelser.« Han bevarede Aandskraften til det sidste, og den 22de September 1812 sov han rolig hen, 68 Aar

gammel. Hans Hustru overlevede ham i mange Aar og døde først 1830.

Abrahamsons Jordefærd var en sand Sorgens Dag i Kjøbenhavn. Sjælden saas et saa anseligt Følge som ved denne Lejlighed; det føltes af alle, at en af Fædrelandets Sønner var gaaet bort. Følget bestod af 160 Par, deriblandt Ordensbrødrene fra Frimurerlogen, Krigere, Videnskabsmænd og Borgere. Toget aabnedes af Landkadetkorpset og Artillerikadetterne. Fra hans Bolig paa Akademiet bevægede det sig langsomt ud til Assistens Kirkegaard. Her blev en Sang af Rahbek afsungen, hvori det hedder:

Fred med den, hvem tung af Alder,
mæt af Dage, Herren kalder,
der ved fredelige Grav
lagde møjsom Vandrestav.
Evighedens Fred omsmile
trætte Vandrers sidste Hvile.

Fred med hvo utrættet Livet
har til stiftet Gavn hengivet;
Gud og Konge og sit Land
hver dets Stund indvied han.
Gaa i Fred, trofaste Tjener,
gaa til Lønnen, du fortjener.

Herefter talede Biskop Balle varme og hjærtelige Ord. Med Kanonskud og Salver endtes Højtiden.

I Frimurerlogen talede en af Brødrene de sande Ord: »Han stod som et nyttigt Frugttræ i Havens Afkrog uden at blive omflyttet, ja stundum endog uden at blive bemærket, men hvert Aar bærende sin Frugt.« Med rette mindedes der om, at han glemte sig selv og levede kun for andre. Og en senere Forfatter har skrevet de sande Ord om ham: »Hørte han ikke til Tidens ypperste eller til de genialeste Forfattere, saa hørte han til dem, der altid ere deres Grundsætninger tro. Han levede med Uegennytte for Fædrelandet mere end for sig selv. Faa af Samtiden have forladt Verden med et hæderligere Navn end Abrahamson.«

Ja, dette Navn var kjært for enhver Dansk. Og da omtrent en Menneskealder var henfaren over hans Grav, da levede Navnet saa at sige op igjen i en af Danmarks ædleste Sønner, Abrahamsons Dattersøn, Helten fra Hædersdagene i den første slesvigske Krig, Oberst W. H. F. Læssøe. Han havde taget i Arv efter Bedstefaderen den urokkelige Kjærlighed til Fædrelandet og det kjække Mod og Udholdenhed i Kampen. Paa Slesvigs Grund, nær ved den Plet, hvor Abrahamson havde set Lyset, udaandede hans Ætling i Kampen for Danmarks gamle Grænseland.

Men paa Skamlingsbanken, hvor fra Dansken nu vemodig kaster Øjet ud over det tabte Land, staar en Mindestøtte, mærket af Fjendens Voldsomhed. Den bærer Navnene paa trofaste Slesvigere, der stred og led for Danmark, og blandt dem staar Navnet: Werner Abrahamson.

Richard Petersen.

De bulgariske Forviklinger.

(Slutn.)

VIII.

Fyrst Alexander i Sofia. — Hans Indflydelse paa Pressen. — Den offentlige Mening i Tyskland og den tyske Regering. — Østerrige-Ungarn og Czekerne. — Englands ynkelige Politik. — Panslavisterne.

Den 3dje September Kl. 11 om Formiddagen indtraf Fyrst Alexander i Sofia og fandt her en Modtagelse, der mindst var lige saa begejstret som den, hvormed han hilsedes under sit Sejrsindtog efter den serbiske Krig. Mange Personer vare kjørte Fyrsten en stor Strækning i Møde for at kunne hilse paa ham allerede før Indtoget, og i en Fjerdingvejs Afstand forlod Alexander den blomstersmykkede Vogn, hvori han havde Sæde ved Stambulovs Side, og besteg med sit Følge de Heste, man havde sendt dem i Møde. Ved Alexanders Side rede Prins Frans Josef, Oberstløjtenant Mutkurov, Majorerne Petrov og Popov, Hr. v. Riedesel og Adjutanterne; uden for Staden stode Tropperne opstillede, en Bataillon af Alexander-Regimentet, otte Batailloner Rumelioter, to Batterier og to Eskadroner, og da Fyrsten nærmede sig, spillede Musikken op, Kanonerne drønede, og

Troppernes uendelige Hurraraab besvarede den korte Tale, Alexander holdt foran Fronten, og hvori han takkede dem dels for deres Troskab mod ham, dels for den Iver, hvormed de havde søgt at aftvætte den Skjændselsplet, Forræderiet havde fæstnet paa de bulgariske Vaaben.

Ved Stadporten og ved Deputeretkammeret havde der samlet sig en uhyre Menneskemasse, som hilsede Fyrsten med Jubelraab, der løde ganske anderledes oprigtig og varmt end den Hyldest, som ti Dage tidligere bragtes Kejseren af Rusland uden for det russiske Konsulat. Ogsaa de fremmede Magters Konsuler havde indfundet sig for at lykønske Alexander til hans Redning af Rebellernes Hænder og hans Tilbagekomst til sin Stat; at den russiske Konsul ikke tog Del i denne Demonstration, men holdt sig rolig hjemme i sit usmykkede Hus, vil man finde forstaaeligt; Fyrstens Tilbagekomst syntes jo at tilintetgjøre den russiske Sendemands revolutionære Værk, og man kunde i Grunden ikke tage Bogdanov det ilde op, at han ikke vilde overvære sine Forhaabningers Stranding; maaske sagde han sig ogsaa selv, at hans Tilstedeværelse vilde bringe en Mislyd ind i denne Glædesfest; hvorfor skulde en russisk Konsul ikke engang for en Afvexlings Skyld kunne faa et Anfald af Takt? Intet er jo umuligt i denne Verden. At ogsaa Tysklands Sendemand manglede, var haardt, meget haardt, og ingen formaaede at indse, hvorfor just han holdt sig borte, en Fraværelse, der tog sig ud som en ligefrem, tilsigtet Fornærmelse.

Uden for Paladset lod Fyrsten Tropperne defilere forbi og begav sig derpaa ind i sin Bolig; her overvældedes han ved Mindet om, hvad der var passeret for ti Dage siden; gjennem denne Indgang vare Rebellerne trængte ind, gjennem den havde de ført ham som Fange til Krigsministeriet, og sikkerlig havde hin Stund ingen Tanke ligget ham fjærnere end den, at han nogen Sinde skulde gjense dette Slot. Det Indtryk, Gjensynet af Revolutionens Skueplads maatte gjøre

paa ham, var allerede i og for sig overvældende; hvor umaadelig var ikke Forskjellen mellem den kun ti Dage gamle Fortid og Nutiden, og — hvor mørk saae ikke Fremtiden ud.

Man har blandt andet lagt Fyrst Alexander til Last, at han paa mesterlig Vis forstaar at paavirke den offentlige Menings Dom og at bringe den paa sin Side. I og for sig synes dette egentlig ikke at være en berettiget Aarsag til Dadel; thi enhver Statsmand, ligegyldig hvilket Parti eller hvilken Nationalitet han tilhører, tilstræber samme Maal, snart offentlig og uden Sky, snart lidt mer eller mindre skjult; Forskjellen ligger blot deri, at det lykkes for en, mislykkes for en anden; dog naar man kjender de bulgariske Pressetilstande, lyder Paastanden rigtignok ublandet komisk, og under sit Fangenskab var Fyrst Alexander i hvert Fald fuldstændig ude af Stand til at paavirke den offentlige Mening gjennem Pressen; men forholder dette sig rigtigt, maa man ogsaa anerkjende, at de Meningstilkjendegivelser, som den Gang offentlig kom til Orde, virkelig skyldtes den offentlige Mening, og ikke vare et Kunstprodukt af en Macchiavelli's Statskunst. Naar Lidenskaberne først faa lagt sig, vil man vistnok ogsaa indrømme, at den varme, ofte begejstrede Deltagelse, Fyrst Alexander i det hele fandt hos den offentlige Mening, ikke skyldtes lyssky Kunstgreb, men fortrinsvis den Omstændighed, at Offentligheden harmedes over de Midler, hvormed »Ruslands Venner« vovede at gaa frem mod en Fyrste, der i en ulige Kamp mod en overlegen, hensynsløs, uforsonlig Fjende havde givet Prøver paa Ridderlighed og politisk Dygtighed, som maatte vinde ham almindelig Agtelse i Evropa, naturligvis dog undtagen hos en enkelt, men rigtignok særlig mægtig Fjende. For

Tysklands Vedkommende kom hertil endnu den betydningsfulde Omstændighed, at Fyrst Alexander var en Landsmand; den Ære, han havde vundet i den serbiske Krig, tilegnede Tyskerne sig selv en Part i; de vare stolte af den tyske Mand, som i Udlandet med Ære havde hævdet det tyske Navn, og den offentlige Mening, der havde glædet sig over de bulgariske Sejre og med en tilgivelig Nationalforfængelighed givet Fyrstens tyske Byrd, tyske Opdragelse og tyske Krigstjeneste en vis Part heri, — denne offentlige Mening fandt sig truffen i selve Fyrstens Person og følte den mod ham begaaede Skjændselsdaad mere dybt, end Tilfældet var i andre Lande, hvor ene og alene den moralske, eller rettere den umoralske Side af Sagen kom i Betragtning.

Det første Indtryk, der fremkaldtes ved Attentatet af 21de Avgust, var i det hele ensartet; man fordømte i de skarpeste Udtryk den begaaede Skjændselsdaad, og Forræderne maatte finde sig i den værste Medfart; at Rusland havde ledet Sammensværgelsens Traade, at det maatte anses for den egentlige Ophavsmand, derom herskede fra første Færd ikke mindste Tvivl; man vidste jo, at Rusland i rum Tid modarbejdede Fyrsten med alle et fordomsfrit Diplomatis Midler; men man havde dog ikke tænkt sig, at denne absolutistiske Militærstat kunde nedværdige sig saa dybt, at den vilde fornægte Grundlaget for sin egen Existens, stifte en Militærsammensværgelse og gjøre fælles Sag med oprørske Officerer. Historien lærer, at der lige til den sidste Tid er fundet russiske Officerer, som have været villige til at lægge Haand paa deres egen Kejser, og det synes slet ikke saa umuligt, at Alexander III. engang kan komme til at miste Livet for en af sine Officerers Haand; de russiske Kejsere have behandlet slige højforræderiske Officerer efter Fortjeneste, d. v. s. de have ladet dem hænge, og selve Alexander III. har underskrevet slige Dødsdomme; men en simpel dødelig vil aldrig ret kunne fatte, at en Handling, der i Rusland er en dødelig Forbrydelse, kan

blive en prisværdig Daad i Bulgarien; man taler saa meget, desto værre med rette, om »subversive Tendenser«; men intet synes dog at virke »mere subversivt« end det Exempel, der gives fra højeste Sted.

Overalt i Evropa har man da ogsaa lades Czarrigets mægtige Behersker høre mange, slemme Ting; men der gives dog en international Høflighed, som forhindrer, at man siger de store og mægtige lige i Ansigtet, hvad den lille og ringe uden videre Snak maa finde sig i. Den opbragte Følelse maatte imidlertid skaffe sig Luft og vendte sig derfor mod Bulgarerne, hvem man bebrejdede den sorteste Utaknemmelighed mod Fyrsten og et uendelig lavt Sindelag; de havde egentlig aldrig fortjent deres Fyrste Alexander, de fortjente at komme under den russiske Knut, og Alverden vilde glæde sig, naar de fik den rigtig at smage. Hvis Bulgarerne nu virkelig selv havde været Ophavsmændene til den lumpne Streg, vilde en slig Fordømmelse have været i sin Orden; men Sagernes videre Udvikling har godtgjort, at »Bulgarerne« have gjort de mest mulige Anstrængelser for at kalde deres Fyrste tilbage, og at Sammensværgelsen blot var et Værk af en forsvindende Minoritet, en Minoritet, der ganske vist desto værre dog var meget for stor, til at man kan tale om en Sammensværgelse af enkelte Personer og saaledes helt fri Bulgarien fra ond Omtale; men Bulgarien blev dog i det hele behandlet alt for haardt af den offentlige Mening, og selv da Fyrstens Tilbagekaldelse havde givet Situationen et helt andet Præg, vilde mange ikke ret opgive deres forudfattede Mening eller gaa ind paa, at en lille Stat, der er udsat for en systematisk Korruption fra et overmægtigt Samfunds Side, dog maa kunne anføre dette som en betydningsfuld Formildelsesgrund. Dog, hvad enten den offentlige Mening nu var bulgarvenlig eller bulgarfjendtlig, overalt traadte den i Skranken for Fyrsten, særlig da i hans gamle Fædreland.

Det officielle Tyskland traadte derimod, som bekjendt, fjendtlig op mod Fyrst Alexander, og Regeringen lod sig koldt forlyde med, at Fyrstens Afsættelse var en Begivenhed der maatte karakteriseres som heldbringende i den evropæiske Freds Interesse; med Fyrst Alexander var en slem Trusel for den offentlige Fred forsvunden, en Brand var slukt, der hvert Øjeblik truede med at antænde Orienten og saaledes hele Evropa. Tyskland kunde end ikke i fjærneste Vis tænke paa at intervenere for en Fyrste, som selv var Skyld i sit Fald, fordi han ikke havde forstaaet at stille sig paa venskabelig Fod med Rusland. Alt dette blev fremført i en kold, haard Tone; der tydelig lod skimte et vist indre Velbehag over Alexanders Fald.

Et af det tyske Regeringspartis mest virksomme Kampmidler bestod i en Henvisning til det Faktum, at Tysklands Interesser ikke berørtes i Bulgarien. I Østerrige-Ungarn kunde man ikke engang prøve paa at opstille en slig Paastand; thi siden Østerrige-Ungarn har givet efter for sin »Hældning mod Øst« og er gaaet til Novi-Basar, maa alle Begivenheder paa Balkanhalvøen øve et Tilbageslag i Wien og Pest. Den offentlige Mening i begge Lande rejste sig da ogsaa paa skarpeste Vis mod Fyrst Alexanders Fangenskab, som jo blot kunde danne en Introduktion til hele Bulgariens Underkuelse. Navnlig i Ungarn slog det gamle Had mod Rusland ud med Heftighed og syntes at brænde med en Styrke, der truede med ikke at slukkes saa hurtig igjen. Man tør vel sige, at Pressen ikke blot var enig i den moralske Domfældelse over Attentatet, men ogsaa i at fremhæve de politiske Følger, der maa indtræde for Østerrige-Ungarn ved Ruslands forandrede Magtstilling i Orienten. Regeringen søgte ganske vist at dæmpe denne Bevægelse, men dog langt fra saa skarpt som den tyske, thi man havde en stærk Følelse af, at Tampen brændte i en faretruende Nærhed. Endnu én Fremtoning fortjener her med en vis Ret at fremdrages: det saa ynkelig mis-

lykkede bulgariske Statskup lysnede som en Lynstraale i den bælgmørke Nat; det fremlokkede alle Haande betænkelige Fremtoninger, der ellers pleje forsigtig at unddrage sig Dagslyset, kort og godt: Czekerne havde i Øjeblikkets Overraskelse blottet Hjærter og Nyrer og uden Sky proklameret Panslavismen trods alle de Anstrængelser, Grev Taaffe i de syv sidste Aar har udfoldet for at vinde dem; navnlig de ung-czekiske Blade jublede op i vilden Sky, medens de gammel-czekiske Tidender vel vare mere forsigtige, men dog frejdig og ugenert indrømmede, at deres Ideal er et af Rusland afhængigt Østerrige, der staar paa fjendtlig Fod med det tyske Rige. Medens Pressen i de fleste Lande var enig om i de stærkeste Udtryk at brændemærke Oprøret i Sofia, jublede Czekerne, som om de havde vundet en Sejr, skjønt det forefaldne hensatte den Stat, de dog nu engang tilhøre, i en højst betænkelig Situation; Czekerne rettede Lykønskningstelegrammer til Kejseren af Rusland og de bulgariske Revolutionshelte og gave saaledes et Bevis paa, at den panslavistiske Propaganda ikke har arbejdet uden Held. I Sofia var det først og fremmest Czekerne, som med Begejstring stillede sig til Revolutionens Raadighed og saaledes gave Verden en Forsmag paa, hvorledes det ret vil gaa til, naar Ruslands Indflydelse bliver eneraadende ved Nedre-Donau. Den selv samme Fornemmelse bragte imidlertid ikke blot Bulgarerne og Rumænerne nærmere til hverandre, men forsonede ogsaa de første med deres fjendtlige Brødre, Serberne, saa vidt disse da ikke høre til det udprægede russiske Parti. Dette »tua res agitur« lød som et Tordendrøn for deres Øren, der hidindtil havde lukket sig ude fra den Erkjendelse, at ikkun et stærkt Sammenhold mellem samtlige smaa Balkanstater kan garantere deres Selvstændighed; den varme Modtagelse, Fyrst Alexander fandt i Rumænien, og den Skrivelse, Kong Milan med Billigelse af sit Folks store Flertal rettede til sin tidligere Fjende og Overvinder, dette

var et varslende Tidens Tegn; man følte, hvad man havde haft og nu tabt med Alexander af Bulgarien.

Mærkelig og i Sandhed højst ynkelig var endelig den Holdning, England og den engelske Presse indtog, da Efterretningen om den 21de Avgust blev bekjendt. I højere Grad end nogen anden Stat havde England et helt Aar igjennem givet Rollen som Bulgariens Beskytter; efter at de russiske Agenters Ondskab og Uforstand havde bragt Bulgarien og dets Fyrste i et Modsætningsforhold til Rusland, var der virkelig heller ingen Stat — Østerrige maaske undtagen —, som havde en større Interesse i at holde Bulgarien paa Fode. Det er overflødigt at spilde et Ord paa at drøfte det Faktum, at England og Rusland en Dag, der næppe turde være fjærn, maa komme til at møde hinanden paa Valpladsen. Saafremt England rigtig forstod sin egen Interesse, maatte det modarbejde enhver russisk Magtudvidelse, og den offentlige Mening, der jo i England er almægtig, burde have fattet dette; i Steden herfor paafulgte nu den Erklæring, der med fuldstændig Enstemmighed afgaves af alle Blade, at England først i anden Række havde Interesse i de bulgariske Begivenheder og derfor maatte overlade til andre Stater at modarbejde den russiske Indflydelses Udbredelse over Balkanhalvøen, og den offentlige Mening godkjendte denne Kjendelse, som enten røber et grænseløst Lavmaal af politisk Begreb eller ogsaa maa karakteriseres som en Frasigelse af Englands Stormagtsrang. Hvad Betydning kunde man vel over for denne Selvopgivelse tillægge nogle platoniske Klager?

Med den offentlige Mening i Rusland kunne vi meget hurtig blive færdige; der gives hist kun en panslavistisk offentlig Mening, som tør komme til Orde, og hvis Tilkjendegivelser man kjender; denne jublede over »Tyskerens« Fald; hvad der ellers i Rusland kan kaldes en offentlig Mening, opløser sig i en Masse Enkeltmeninger, som savne et Organ for at komme til Orde. Man tør vel sikkert

antage, at der ogsaa i Rusland gives talrige Mænd, som i deres Indre bittert have fordømt Attentatet og særlig den Maade, hvorpaa det kom til Udførelse; men intet kom frem for Offentligheden, denne tilhører udelukkende Panslavisterne.

IX.

De to Fættere. — Tvende betydningsfulde Telegrammer. — En politisk Fejl.

Da Fyrst Alexander i Rustsjuk atter betraadte bulgarisk Grund, havde han, som alt berørt, en lang Samtale med den russiske Konsul. Hvad der er forefaldet under denne Samtale, er til Dato blevet ubekjendt; men den russiske Konsul har formodentlig erklæret Fyrsten, at Kejser Alexander havde skiftet Opfattelse og var villig til en Udsoning, naar denne fremtraadte ikke som en ham afpresset Indrømmelse, men som en ædelmodig, ridderlig Gave; kun saaledes kan man forklare sig, at Fyrst Alexander kunde bevæges til at sende den russiske Kejser et Telegram, som med ét Slag maatte give Situationen et nyt og helt forandret Præg. Paa Grund af dets Vigtighed skulle vi her fuldstændig gjengive dette Telegram, der ligesom Czarens Gjensvar er affattet paa Fransk:

»Sire!

I det jeg atter overtager Regeringen i mit Land, tillader jeg mig at udtale for Deres Majestæt min Erkjendtlighed for den Holdning, Deres Repræsentant har indtaget i Rustsjuk. Hans officielle Nærværelse ved min Modtagelse maa have overtydet det bulgariske Folk om, at den kejserlige Regering ikke har kunnet billige den revolutionære Handling, der er bleven rettet mod min Person. Samtidig beder jeg Deres Majestæt tillade mig at udtale min Tak-

nemmelighed for den Befaling, General Dolgorukov har modtaget om at afgaa til Bulgarien; thi i det jeg atter overtager den lovlige Magt, skal min første Handling over for Deres Majestæt være at udtale min bestemte Hensigt at bringe alle nødvendige Ofre for at støtte Deres Majestæts højhjærtede Hensigter og saaledes bringe Bulgarien ud over den alvorlige Krise, hvori det befinder sig. Jeg beder Deres Majestæt bemyndige General Dolgorukov hurtigst muligt og direkte at forhandle med mig. Jeg vilde føle mig lykkelig ved at kunne give Deres Majestæt et afgjørende Bevis paa den uforanderlige Hengivenhed, hvoraf jeg er besjælet over for Deres ophøjede Personlighed. Det monarkiske Princip nødsager mig til at gjenoprette de lovlige Tilstande i Bulgarien og Rumelien. Da Rusland imidlertid har skjænket mig min Krone, er jeg villig til at nedlægge den i dets Herskers Haand.

Alexander.«

Paa denne Depeche fulgte ufortøvet følgende ordlydende Gjensvar, der tilstilledes Fyrsten i Flækken Elena under Rejsen til Sofia:

»Jeg har modtaget Deres Højheds Telegram; jeg kan ikke bifalde Deres Tilbagekomst til Bulgarien, da jeg forudser de sørgelige Følger, den kan medføre for det alt saa haardt prøvede Bulgarien. General Dolgorukovs Sendelse er nu bleven ubetimelig, og jeg opgiver den under de sørgelige Tingenes Tilstande, hvori Bulgarien er hensat, saa længe De forbliver dèr. Deres Højhed vil selv forstaa, hvad De har at gjøre. Jeg forbeholder mig at bedømme, hvad min Faders hæderkronede Minde, Ruslands Interesse og Orientens Fred paabyder.

Alexander.«

Enhver, som vil danne sig et Begreb om Bulgariens yngste Historie, maa atter og atter gjennemlæse disse

Telegrammer, thi intet kan bedre karakterisere Forholdet mellem de tvende Fættere end denne skriftlige Menings-Udvexling. Paa den ene Side se vi en dybt fornærmet Fyrste, der i sit Lands Interesse glemmer alt, hvad man har tilføjet ham, og med næsten overmenneskelig Selvbeherskelse række den Mand sin Haand, der stedse har víst sig som hans ubønhørlige, haardhjærtede Fjende. Trods alt dette mistvivler han dog ikke om at naa en Udsoning, og derfor gjør han sig lille og ydmyg i det Øjeblik, han har al Grund til at løfte sit Hoved højt og stolt. Hvilken Forskjel, naar man sammenligner Kejserens Telegram med denne Holdning! De Begivenheder, som have sat hele Evropa i Bevægelse, ere gaaede ham sporløse forbi, han har ikke forstaaet andet end sine fejlslagne Forhaabninger; hans Had mod Fyrsten af Bulgarien er blot blevet øget, og da han nu har Telegrammet om Fyrstens Underkastelse i sin Haand, har han blot den ene Tanke: »Nu er han endelig i min Magt, nu kan jeg endelig søndertræde ham.« Kejserens uædelmodige, haarde Telegram udtaler dette bedre end nogen Omskrivning og lader os skue ind i en Afgrund af Had.

Hvorved har Alexander tildraget sig dette Had? Russerne sige, at han, der har Rusland at takke for Bulgariens Krone, har udvist den højeste Utaknemmelighed mod Rusland, at han har gjort det bulgariske Folk fremmed for Rusland og forenet sig med andre Magter mod Rusland og til Skade for den slaviske Sag. Det er vanskeligt at gjendrive en slig, i al Almindelighed holdt Bebrejdelse for »Utaknemmelighed«, og Russerne vilde gjøre vel i at anføre bestemte Handlinger, hvorved Fyrsten skal have lagt sin Utaknemmelighed for Dagen; da vilde det først vise sig, om denne Bebrejdelse har nogen alvorlig Grund, eller om man ikke snarere har valgt den ene og alene for at kunne dække Mangelen paa berettigede Udsættelser bag denne almindelige Talemaade.

Mere alvorlig tager den Bebrejdelse sig ud, at Fyrsten har gjort Russerne fremmed for Bulgarernes Hjærte, og den mangler virkelig ikke en alvorlig Baggrund, thi Bulgarernes Kjærlighed har faktisk vendt sig bort fra Rusland; men det vidste man meget godt allerede tilforn, og det har i den sidste Tid atter lagt sig for Dagen paa det mest utvetydige; dette Faktum er uomtvisteligt; men Aarsagen ligger blot ikke dèr, hvor Russerne søge eller lade, som om de søge den. Før Oprøret i Filippopel og den serbiske Krig udøvede Fyrsten aldeles ikke en Indflydelse, som maatte være Forudsætningen for et sligt Omslag i den bulgariske Stemning. Takket være Dondukovs Forfatning havde Landet siden sin Befrielse fra det tyrkiske Herredømme uafbrudt været Skuepladsen for indre Tvistigheder, Fyrsten var bleven dragen frem og tilbage mellem de enkelte Partier, og under hele dette Partikjævl havde han ikke i sine Undersaatters Øjne kunnet vise sig som den retfærdige og gode Hersker, der stod over alle Partier. De russiske Rumlerier havde bidraget deres til at svække Fyrstens Anseelse, og saaledes besad han den Gang faktisk ikke den Indflydelse, Russerne paadigte ham. Det Kunststykke i faa Aar at forvandle Bulgarernes Hengivenhed til Uvilje, have Russerne ene og alene mægtet at fuldføre, og den Gang Rusland under den serbiske Krig lod Bulgarerne i Stikken og søgte at lette den serbiske Sejr ved sine Officerers Tilbagekaldelse, var det fuldstændig ude med deres Kjærlighed og Hengivenhed, og helt modsatte Følelser traadte i Steden.

Den tredje Beskyldning, at Fyrsten har forbundet sig med en udenlandsk Magt, hvorunder naturligvis England er at forstaa, er bleven saa hyppig gjentagen, at den har fundet Tiltro selv i Kredse, som ellers ere vel stemte mod Alexander, og ved første Blik tager det sig virkelig ogsaa ud, som om Fyrsten har vendt sig bort fra Rusland, kastet sig i Armene paa Czarrigets erklærede Fjende England og i Forening med det drevet en russerfjendsk

Politik. En mere indgaaende Undersøgelse vil dog snart godtgjøre denne Beskyldnings Urigtighed og vise, at man her, som saa ofte, forvexler Aarsag og Virkning. Før September 1885 vil man ikke kunne anføre blot en eneste Kjendsgjerning, som gjør Fyrstens Samstemning med den engelske Politik eller vel endog en fuldstændig russerfjendsk Holdning troværdig eller blot rimelig, det skulde da være, at Fyrst Alexanders Nærværelse i London ved hans Broder Henriks Formæling var en slig dødelig Forbrydelse, eller at man vilde drage aldeles utilstedelige Slutninger fra det storhertugelige hessiske Hus's Familieforbindelser. Efter Opføret i Filippopel indtraadte ganske vist et Omslag, navnlig i det Øjeblik da Rusland kaldte sine Officerer tilbage fra Bulgarien, og samtidig alle andre Magter indtoge en uvenlig, afventende Holdning over for Fyrsten. Særlig paa den Tid maatte Alexander føle Trang til at støtte sig til en eller anden udenlandsk Magt og at finde en Repræsentant for sine Interesser under de diplomatiske Forhandlinger. I dette Øjeblik rakte England ham en hjælpende Haand og stillede sig aabenlyst paa hans Side. Skulde Fyrsten, der paa hin Tid var forladt af alle andre Magter, afslaa en værdifuld Hjælp, blot fordi man i Rusland ikke holder af Englænderne? Skulde han støde England for Hovedet og fuldstændig isolere sig og sit Land ene og alene af Hensynsfuldhed mod Rusland, der nylig havde berøvet ham hans Officerer og udstødt ham af sin Hær? Vi anse det altsaa for godtgjort, at Rusland ikke har vendt sig bort fra Fyrsten og Bulgarien paa Grund af dets Samstemning med England, men at Tilnærmelsen mellem Fyrsten og England meget mere er fremkaldt, ja fremtvungen ved Ruslands aabenlyse Fjendskab.

At Fyrstens engelske Sympathier heller ikke ere andet end et latterligt Paaskud, som dog ret falder i Panslavisternes Smag, fremgaar i øvrigt til fulde af den Kjendsgjerning, at de ubønhørlige Forfølgelser toge deres Begyndelse langt tidligere, d. v. s. med Alexander III.'s Tronbestigelse.

Den videre Udvikling har godtgjort, at Kejser Alexander nærer et uforsonligt Had til Fyrsten, et Had af en saadan Heftighed, at det aldeles ikke lader sig forklare af de rejste Bebrejdelser. Fyrst Alexander har selv ofte opkastet det Spørgsmaal, hvad han vel egentlig kan have gjort Kejseren for at vække et sligt Had; men det er hverken lykkedes ham eller andre, som have drøftet det samme Spørgsmaal, at opdrive en blot nogenlunde tilfredsstillende Forklaring; man er derfor udelukkende henvist til Formodningernes Omraade, og den sandsynligste Gisning bliver da denne, at Czaren nærer en saa udpræget Uvilje mod sin Fætter, fordi denne er i Besiddelse af Karakter-Egenskaber, den kejserlige Fætter mangler. Man har endnu anført følgende som en Slags Forklaring: Kejser Alexander II. nærede en meget levende Forkjærlighed for Fyrsten, udmærkede ham paa den mest smigrende Maade, ja behandlede ham næsten som en Yndlingssøn; dette Forhold blev fulgt med ugunstige Øjne af mere end én Storfyrste, og naar man hermed sammenholder det Faktum, at Kejser Alexander III. strax efter Faderens Mord lod alle de Personer falde i Unaade, som havde været hans Fader kjære og dyrebare, kunde — saaledes mener man — Alexander III.'s Vrede være fremkaldt ved Alexander II.'s Hengivenhed.

Vi ville lade disse Forklaringer staa hen; men sikkert er det, at Kejser Alexander personlig hadede Fyrsten og paa ingen Maade lod sig bringe bort fra dette Had. Man har sagt, at Fyrst Alexander har begaaet en svær Fejl ved ikke at sætte sig paa bedre Fod med Kejseren; men de, som udtale denne Bebrejdelse, ane næppe, hvilke Anstrængelser Fyrsten har gjort i denne Retning uden Hensyn til alle de Fornærmelser, den kejserlige Fætter tilføjede ham; selv efter de hæderlige Sejre, Fyrsten tilkæmpede sig mod Serberne, i et Øjeblik, hvor han altsaa syntes kun i ringe Grad at være afhængig af Ruslands Velvilje, rakte han Czaren Haanden til Forsoning, men blev atter tilbagevist;

senere blev der gjort andre Forsøg paa en Tilnærmelse, men stedse med samme uheldige Udfald; stadig mødte man ond Vilje og forud fattede Meninger, og det lyder derfor ret troligt, at Alexander III. kort og godt har svaret en Personlighed, der for at mægle spurgte om den egentlige Grund til den kejserlige Uvilje: »Cet homme me déplaît.«

Med denne avtokratiske Vilje var der intet at stille op, Fyrsten havde vel næppe noget Haab længere om nogen Sinde at komme til en Forklaring med Kejseren, efter Begivenhederne af 21de Avgust kunde han næppe nære den ringeste Tvivl om sin mægtige Fætters intensive Had, og dog gjentog han endnu engang det saa ofte mislykkede Forsøg, i det han fra Rustsjuk afsendte det skæbnesvangre Telegram, vi oven for have gjengivet in extenso.

Det har været Gjenstand for megen Tvist, om Fyrst Alexander har handlet klogt i, ja om han i det hele taget havde Ret til at afsende et sligt Telegram uden Samraad med sine Ministre. Nu, da man kjender det kejserlige Svar, kan man ikkun karakterisere Telegrammet som en slem politisk Fejl, som den værste og mest skæbnesvangre, Fyrsten har begaaet i sit hele Regentliv. De Erfaringer, han havde gjort afvigte Aar i Pirot, burde have belært ham om ikke at fæste Lid til russiske Løfter; men fremfor alt burde han ikke aldeles have overgivet sig paa Naade og Unaade; denne Underkastelsesakt var alt for fuldstændig, alt for ubetinget, og selv om den havde gjort sin Virkning paa Kejseren, vilde Fyrst Alexander ikke mere som efter de serbiske Sejre have været den uafhængige Fyrste, men denne Gang virkelig have modtaget Kronen af Ruslands Haand, medens Magterne otte Aar tidligere dog havde en, om end beskeden Del i hans Udnævnelse. Det er ganske vist lettere bag efter og ved sit Skrivebord at fælde en Dom om, hvad der burde være gjort, end naar man staar midt i Afgjørelsens Øjeblik. Udmattet af den besværlige Rejse og dybt nedbøjet ved sine egne Officerers Forræderi

kom Fyrsten i Land og modtoges her med den Efterretning, at Oprøret dog endnu ikke var ganske endt, at Rebellerne endnu stode ved Sofia, og at ogsaa Garnisonen i Sjumla endnu vaklede; efter de sørgelige Erfaringer, han havde gjort i den forløbne Uge, maatte Fyrsten holde disse Efterretninger for mere betænkelige og farlige, end de virkelig vare; det er derfor forstaaeligt, at han saae mere pessimistisk paa Forholdene end nødvendigt, og at han greb efter det Straa, den russiske Konsul rakte ham, utvivlsomt paa snildeste Vis; mangen anden vilde i hans Sted vel ogsaa have grebet efter dette Straa uden at ane, at heri var Medekrogen gjemt. Mennesket er kun alt for tilbøjeligt til at bedømme andre efter sig selv; denne Fejl begik Fyrst Alexander over for Kejseren af Rusland, og han har dybt maattet angre denne Fejl.

X.

Sofia før Fyrstens Ankomst.

Den Gang Fyrst Alexander steg i Land i Rustsjuk, var Sofia Skuepladsen for bevægede Begivenheder. Den 29de Avgust blev Fyrstens Proklamation opslaaet, Øjeblikkets Magthavere, Karavelov, Nikiforov med fl., modtoge Befaling til at nedlægge deres Embeder, og i nogle Dage var Sofia faktisk uden Regering, thi yderligere Ordrer vare endnu ikke indløbne fra Fyrsten. Før Karavelovs Tilbagetrædelse havde Mutkurov allerede telegraferet til Sofia, at han vilde komme til Hovedstaden med sine, ved Filippopel sammendragne Regimenter og afvæbne eller angribe og knuse Oprørerne. Karavelov havde stadig svaret herpaa, at Mutkurov blot skulde blive rolig i Filippopel, da Popov nok alene vilde kunne gjøre det af med Rebellerne, og han motiverede yderligere sin Befaling med Frygten for, at Mutkurovs

Marche kunde ægge Rebellerne til et Bombardement paa Sofia, en Trusel, Artillerikaptejn Slatarski syntes at have ingen ringe Lyst til at realisere. Karavelovs Forklaringer havde dog ikke kunnet omstemme Mutkurov, som tilmed stod under Pres af sine Officerer, der enstemmig forlangte at blive førte mod Rebellerne, og Karavelovs Vægring vakte Mistanke, saa meget mere som han i sin Proklamation slet ikke havde berørt Fyrstens Navn; Rumelioterne troede paa et nyt Forræderi og besluttede mod Karavelovs Vilje at drage med deres hele Styrke mod Sofia og her at gjøre rent Bord.

Som sagt, saa gjort. Mutkurov drog i Ilmarcher mod Hovedstaden med Regimenterne Filippopel, Balkan, Rhodope og Slivo, et Rytterregiment og flere Batterier, og Mandag den 30te Avgust Kl. 12 rykkede hans støvede Tropper ind i Sofia; efter den lange Marche toge Soldaterne sig ikke meget fordelagtige ud i deres gamle, forslidte Uniformer; men deres Bevægelser vare staalsatte, og de Hurraraab, de udstødte ved Marchen forbi det fyrstelige Palads, røbede en paafaldende Energi. Mandskabet forstod aabenbart, hvorfor de kom, de følte sig som Erobrere og Hævnere, og det varede ikke længe, før man saae stærke Patrouiller, ledede af Gensdarmer, gjennemstrejfe alle Byens Kvarterer; det var Belejringstilstanden og det faktiske, om ikke just retslige Militærdiktatur under Østrumeliens Tillidsmand, Mutkurov. Med utrolig Hurtighed havde Patrouillerne omringet en stor Mængde Huse, faa Øjeblikke senere kom de atter til Syne med deres Fanger, afleverede dem i Fængslet og droge atter afsted til nye Anholdelser. Staden var i en feberagtig Ophidselse, som ikke blot fremkaldtes ved det store Antal Fanger — langt over hundrede —, men ogsaa ved Ofrenes høje Stilling; ikke blot Zankov, Burmov, Biskop Clement og andre Medlemmer af den provisoriske Regering, men ogsaa Udenrigsministeren Zanov, Karavelovs Medregent

Nikiforov, Krigsministeren, Major Panov, ja selve Karavelov hørte til deres Tal.

Den Hurtighed og Hensynsløshed, hvormed disse Fængslinger iværksattes, slog hele Staden med Skræk, og man var forberedt paa, at Rumelioterne strax vilde gaa et Skridt videre og begynde med Henrettelserne. En stor Del af Anholdelserne vare ganske vist berettigede, men andre vakte Bekymring hos alvorlige og besindige Mænd og syntes i det hele at være foretagne med stor Vilkaarlighed; Østrumelioterne havde aabenbart følt Trang til at slaa et kraftigt Slag og ramte nu til højre og venstre uden at ænse, hvor man traf. Helt bortset fra det retmæssige vare dernæst en Del af Anholdelserne upolitiske og ubetimelige, da de maatte vække Skin af, at Rejsningen den 21de Avgust skyldtes et stort politisk Parti og var bleven sat i Scene af den bulgariske Intelligens; særlig maatte Karavelovs Fængsling opfattes fra dette Synspunkt, der paafulgte strax Skridt hos Mutkurov for at lade den gaa tilbage, og efter lang Modstræben gav han da ogsaa for saa vidt efter, at Karavelov, Zanov og Panov kun bleve holdte i Husarrest; man vidste i øvrigt endnu ikke, at Major Gruev og Kaptejn Benderev, som nylig vare arresterede, havde afgivet Forklaringer, som paa det stærkeste kompromitterede de paagjældende Personligheder.

Alle disse Begivenheder i Sofia vare hemmeligholdte for Fyrst Alexander, da det oprindelig var Østrumelioternes Hensigt at gjøre Regnskabet op med de sammensvorne før Fyrstens Ankomst. Efter den første opbrusende Vrede slappedes dog snart deres Energi. Saafremt man havde ventet at se Clement, Zankov og andre Rebeller kort og godt skudte, bleve disse Forventninger skuffede, thi Udlandets Diplomati antog sig energisk deres Sag, og da Fyrst Alexander holdt sit Indtog, var der endnu ikke foretaget det ringeste mod de fængslede; Karavelov og Zanov bleve endog frigivne paa Alexanders Bud, og der paafulgte heller

ikke noget Angreb paa de oprørske Tropper, som endnu stode i en forskanset Stilling ved Pernik. Efter Mutkurovs Ankomst vare Regeringstropperne dog i saa stor Overmagt, at de uden Besvær havde kunnet knuse Rebellerne, og mange Officerer afventede med Utaalmodighed Tegnet til Angreb; men ogsaa her gik Politiken af med Sejren, og af Hensyn til Bogdanovs Trusel, at Rusland vilde besvare et Angreb paa Stojanovs Tropper med Bulgariens øjeblikkelige Besættelse, nøjedes Regeringen med at afskære Rebellerne Tilbagetoget til den serbiske eller tyrkiske Grænse og afventede nu rolig det Øjeblik, da de frivillig maatte nedlægge Vaabnene. Dette Moment kunde nemlig ikke udeblive længe, thi der indtraf daglig Desertører, som vidste at berette om den voxende Utilfredshed, og et Antal Officerer havde allerede opgivet Ævret og søgte deres Frelse over den tyrkiske Grænse. Den videre Udvikling godtgjorde i øvrigt, at Regeringens Adfærd vistnok var den klogeste, thi Oprørerne overgave sig nogle Dage senere paa Naade og Unaade, da de saae sig omringede af overlegne Troppemasser og ikke længere kunde stole paa deres egne Soldater. Derimod er det urigtigt, naar det hedder, at Fyrst Alexander i Tilfælde af Overgivelse har lovet disse Tropper Benaadning; hvis det var gaaet efter hans Hoved, vilde kun yderst faa af de oprørske Officerer være slupne med Livet.

XI.

Fyrstens Tronfrasigelse.

Da Fyrst Alexander den 3dje September havde overværet Troppernes Defilering og atter betraadte sit Palads, havde det Rygte alt udbredt sig, at han havde modtaget et højst ugunstigt Telegram fra Czaren og derfor var til Sinds at nedlægge Regeringen. Dette Rygte, der i Begyndelsen

var Officererne ufatteligt, virkede i højeste Grad nedslaaende, og i en halv sørgmodig, halv ophidset Stemning begave de sig til Riddersalen, hvor Fyrsten vilde holde en Tale til dem; man optraadte sagte, man talte kun med halvhøj Stemme, kort Paladset tog sig nærmest ud som et Sørgehus. Med dyb Bevægelse holdt Fyrsten derpaa omtrent følgende Tale: I syv Aar havde han arbejdet for Bulgariens Uafhængighed og Interesser og særlig næret Omhu for Hæren og dens Officerer; de sidste havde han betragtet som sin Familie, som sine Børn, og for sit personlige Vedkommende havde han følt sig beroliget, naar han saae sig omgiven af sine Fæller under Kampene for Bulgariens Hæder. Da han hin sørgelige Nat hørte den første Larm, havde han spurgt, om Tropperne vare til Stede, og følt sig beroliget ved det bekræftende Svar, da han havde Tillid til sin Hær. Han takkede de Officerer, der som Mutkurov og Popov havde udvist ham Troskab under de vanskeligste Forhold og saaledes reddet den bulgariske Armés Ære. Han selv kunde ikke længere blive i Bulgarien, da han maatte give Afkald paa det Haab at overvinde Kejseren af Ruslands Uvilje mod hans Person. Bulgariens Interesser laa ham fremfor alt paa Hjærtet, og da disse maatte komme til at lide under hans ugunstige Forhold til Rusland, vilde han bringe sit Land det tungeste Offer, han mægtede. Han kunde med lettere Hjærte skilles fra sit Land, da han saae sig omringet af trofaste Officerer og turde haabe paa Opretholdelsen af Ro og Orden i Bulgarien nu, da Rebellionen var knust. Han bønfaldt derfor sine Officerer om at vise Agtelse og Lydighed mod det Regentskab, han agtede at indsætte, selv vilde han i det fjærne stadig mindes Bulgarien og bønfalde Gud om dets Frelse.

Talen gjorde en ubeskrivelig Virkning, og alle Officerer brast i Graad; dybt rørt omfavnede Fyrsten Mutkurov og Popov, der i en fortvivlet Tone udbrød: »Uden Eders Højhed gives intet Bulgarien!« Det diplomatiske Korps overværede

denne Avdiens, og selv Sendemænd, der tidligere ærlig havde søgt at gjøre Fyrsten Livet saa surt som muligt, forlode Paladset i en nedtrykt Stemning; de havde nu naaet, hvad de saa længe havde eftertragtet, men følte dog ingen rigtig Glæde ved deres Held.

Om Eftermiddagen modtog Fyrsten flere politiske Personligheder og nogle Diplomater, deriblandt ogsaa den russiske og den tyske Sendemand. Efter de Meddelelser, Alexander havde modtaget allerede i Filippopel, vidste han helt vel, at han ikke turde stole paa virksom Hjælp fra nogen Stormagt, at selve England kun vilde vise ham en ren platonisk Sympathi; hvis han, i Tillid til England, var forbleven i Sofia, havde han let kunnet komme til at lide Gordons Skæbne, men han var alt for kold og praktisk til at ville blive en anden Gordon alene for sine engelske Sympathiers Skyld. Allerede for tvende Dage siden havde han faaet at vide, at Tyskland havde sluttet sig til Rusland for at umuliggjøre Fortsættelsen af hans Regering; den tyske Sendemand havde jo endogsaa med hele sin Stillings Vægt modsat sig Forrædernes Afstraffelse baade ved direkte Forestillinger til Fyrst Alexander og ved den bestemte Erklæring til den bulgariske Førsteminister, at Bismarck gjorde ham ansvarlig for de mulige Henrettelser. Fyrsten skulde saaledes ikke blot kæmpe mod Ruslands Fjendskab, men ogsaa mod det officielle Tysklands aabenlyse Uvilje, hvortil ogsaa Østerrige-Ungarn, rigtignok med slet maskeret Ulyst, havde sluttet sig. Kun et eneste Middel, alle de skyldiges ubønhørlige Afstraffelse, havde mægtet atter at ordne de forvirrede Forhold i Landet og at gjøre Hæren til en fast Støtte fra Tronen; men dette Middels Anvendelse nægtede Stormagterne ham, og Alexanders Stilling var altsaa uholdbar.

Imidlertid havde Fyrsten endnu en Pligt at opfylde; han maatte hindre Landet i at hjemfalde til Anarki og skaffe det en lovlig Regering, hvis Befalinger kunde finde

Lydighed baade hos Folket og Hæren; men det faldt ikke let at danne et sligt Regentskab; man maatte saa vidt muligt vinde Medlemmer af alle Partier, for at det nye Regentskab og Ministerium kunde faa et virkelig nationalt Præg, og er det allerede i og for sig en vanskelig Sag at samle alle Partier under én Hat, falder dette dobbelt vanskeligt i Bulgarien, hvor de forskjellige Partiførere i Regelen ogsaa ere personlige Fjender. Størst Besvær voldte det at anbringe Karavelov, da de militære, som fuldt og fast troede paa hans Forræderi, under ingen Omstændigheder vilde vide noget af ham, medens Alexander og Stambulov mente ikke at turde forbigaa Karavelov, da han endnu øvede en betydelig Indflydelse. Efter lange Underhandlinger frem og tilbage og først om Morgenen den 7de Septbr. var endelig Regentskabet bragt i Stand og kom til at bestaa af Stambulov, Karavelov og Mutkurov.

Endnu større Vanskelighed voldte det at gjøre Officererne det begribeligt, at Fyrst Alexander maatte forlade Landet. De havde jo sat deres Hoveder paa Spil for at faa ham tilbage til Bulgarien, hans Gjenindsættelse havde været en sand Triumf for dem, og nu skulde det hele være forgjæves. Var det Ruslands Vilje, som var Skyld heri? Officererne vidste helt vel, at de havde handlet mod Ruslands Vilje, at deres Fyrste var Russerne forhadt, og dog havde dette ikke lammet deres Handlekraft. Mange Officerer vare Fyrsten personlig hengivne, andre vare fast overtydede om, at Bulgariens Uafhængighed gik tabt med Alexander, og atter andre frygtede den Straffedom, der vilde bryde løs over dem, naar Russerne kom ind i Landet. Alle disse forskjellige Bevæggrunde samlede sig til den bestemte Vilje: Vi lade ikke Fyrsten rejse. Alexander vidste fuldt vel, hvad man tænkte i Officerskorpset, og hans Bestræbelser maatte derfor gaa ud paa at gjøre Nødvendigheden af hans Tronfrasigelse indlysende for sine militære Venner; den 6te Septbr. begav han sig til Lejren uden for Staden og holdt

her i Officerernes Klub en længere Tale, hvori han anmodede dem om at give Afkald paa enhver Demonstration til Fordel for ham og lade ham rejse rolig bort. Major Popov gav imidlertid Fyrsten de stærkeste Forsikringer om Hærens ubetingede Troskab og Hengivenhed; han bønfaldt ham om ikke at forlade sine Vaabenfæller, hvem han havde ført til Sejr og Ære, og Kaptejn Veltshev erklærede, at Hæren altid vilde blive sin Fyrste tro og anerkjende ham som sin eneste Herre; selv om han tog til Udlandet, vilde den kun betragte det som en midlertidig Orlov, kort sagt, Hæren vilde ikke skilles fra sin Krigsherre. Ogsaa andre Regimentskommandører udtalte sig i lignende Retning, og skjønt de ikke vilde sige Fyrsten lige op i Øjnene, at de tilsigtede at hindre hans Rejse med Magt, var Stillingen dog i højeste Grad kritisk, og lige til Natten mellem den 6te og 7de Septb. kunde ingen med Bestemthed forudsige, hvorledes Situationen vilde udvikle sig. Fyrst Alexander havde vel ingenlunde Kjendskab til sine Officerers vilde Planer, men dog en ubestemt Følelse af, at nye Overraskelser forestode ham, og som Situationen var, kunde disse blot forberedes af Hæren. Natten mellem den 6te og 7de Septb. kaldte han derfor samtlige Stabsofficerer og Regimentskommandører til sit Palads, hvor han talte med hver enkelt og modtog deres Æresord paa, at de ikke vilde modsætte sig hans Afrejse. Officererne formaaede ikke at modstaa Fyrstens Bønner, de lovede, hvad han ønskede, og saaledes — men ogsaa kun saaledes — blev det Alexander muligt at forlade Bulgarien.

XII.

En detroniseret Fyrstes Afrejse.

Takket være Fyrstens utrættelige Bestræbelser kunde man om Formiddagen den 7de Septbr. med temmelig stor

Sikkerhed forudsige, at Afrejsen vilde foregaa under rolige Forhold, og da Regeringen nu kunde fortsættes uforstyrret, og Roligheden i Landet, saa vidt muligt, var garanteret, udstedte Fyrsten en Proklamation om sin Tronfrasigelse; dens Underskrivelse endte andet Afsnit af denne Revolutionshistorie. Fyrsten, der var forjagen af en forbryderisk Bande, var vendt tilbage under sit Folks Jubel, men havde nu atter maattet vige for en ubønhørlig Magt, for hvis Had Evropas Stater prisgave ham. Fyrstens Regeringsvirksomhed var endt, i det mindste foreløbig, og der stod endnu kun den tunge Opgave tilbage for ham at tage Afsked med sit Folk, sin Hær og sine Venner — ja hans Venner; thi mærkeligt nok og mod al Sædvane, Fyrstens Venner ere blevne ham tro i Ulykken.

Kl. 4 om Eftermiddagen vare alle højere Embedsmænd, Garnisonens Officerer og det diplomatiske Korps samlede i Paladset. Fyrsten vilde forlade sit Land ved højlys Dag, for at man ikke skulde sige, at han havde sneget sig bort som en Misdæder, for at hele Verden skulde vide, at det ikke var Bulgarerne, som umuliggjorde ham Regeringens videre Førelse. Af selv samme Grund ønskede han ogsaa, at Regentskabet og Ministeriet skulde følge ham til Turn-Severin for at fastslaa, at Landet lige til sidste Øjeblik ærede ham som Fyrste. Den Tale, Fyrsten holdt til Forsamlingen, var ikkun kort; han takkede Landet og Hæren for de Tegn paa Kjærlighed og Hengivenhed, man havde lagt for Dagen over for ham; han formanede til Lydighed mod Regentskabet og ønskede, at Landets tilkommende Fyrste vilde arbejde for dets Vel med samme utrættelige Iver som han selv. Fyrsten, men endnu mere de tilstedeværende vare dybt grebne.

Kl. 4½ sænkedes den fyrstelige Fane paa Paladsets Tinde, Æresvagterne præsenterede Gevær og under uendelige Hurraraab fra den dybt grebne Folkemasse besteg Fyrsten den Vogn, som skulde føre ham til Lompalanka. Endnu

nogle Haandtryk, nogle Hilsener til alle Sider, og Toget satte sig i Bevægelse, ledsaget af omtrent 40 Mand af Liveskadronen og et Antal Vogne, hvis Ejere vilde følge Fyrsten dels til Turn-Severin, dels til en Kro i $2^1/_2$ Mils Afstand fra Hovedstaden. Hele Staden var smykket med Flag, Husene og Gaderne vare overfyldte med Mennesker, og Tropperne dannede Espaliers lige til Byporten, hvor Rytteriet og nye Menneskemasser havde fundet Plads. Overalt søgte man at lægge sin Hengivenhed, sin Kjærlighed og Sorg for Dagen.

Saaledes forlod Fyrst Alexander sin Hovedstad, og dog skulde fredelige Forhold være umulige i Bulgarien »tant que vous y resterez.«

Ved den omtalte lille Kro standsede Toget for første Gang, og her fandt Afskeden Sted fra de Officerer, som skulde forblive i Sofia: fra Mutkurov, der først havde rejst sig i Filippopel og ført de østrumeliske Regimenter mod Sofia, fra Major Popov, Kommandør for Alexanderregimentet og Fyrstens tro Ven, fra Major Petrov, Stabschef under Serberkrigen, fra Kommandørerne for de Regimenter, der laa i Sofia, og fra mange andre Officerer.

Opholdet ved Kroen var kun ganske kort; Fyrsten talte nogle faa Ord til sine Officerer, omfavnede og kyssede dem, besteg paa ny sin Vogn, og under Officerernes Leveraab satte det stærkt formindskede Tog sig atter i Bevægelse. Kavallerieskorten førtes af Premierløjtnant Tanev, der ligesom den anden Officer, Løjtenant Stoitshev, havde udbedt sig den Ære at turde eskortere Fyrsten til Lompalanka, en smuk Præstation, 21 danske Mil til Hest i 19 Timer og med Undtagelse af de korte Standsninger uafladelig tilbagelagte i kort Trav. Under hele den serbiske Krig havde Tanev kommanderet Fyrstens Liveskorte, og paa Kabinetsraad Menges nær var Alexanders hele personlige Stab fra Serberkrigen atter her forsamlet; sørgelige Minder!

Nu, da Fyrsten havde gjort det afgjørende Skridt, længtes han blot efter at forlade Bulgarien saa snart som muligt. Rejsen blev derfor paaskyndet af alle Kræfter, ved Nattetid passeredes Balkan, et kort Holdt ved Landsbyen Klissura, for at Hestene kunde puste ud, og før Morgengry gik Rejsen videre, i det man muligvis befrygtede en eller anden uventet Hindring for Rejsens Fortsættelse, naar Rygtet om Tronfrasigelsen fik spredt sig over hele Landet. I de faa og ubetydelige Landsbyer, man passerede om Dagen, var Efterretningen om Alexanders Afrejse næppe bekjendt endnu, og dog havde alle skyndt sig med at smykke deres Huse og udhængt Flag til Ære for den bortrejsende Fyrste. Forberedelserne vare meget smaa, meget beskedne; men naar man kjender den bulgariske Bondebefolkning og véd, hvor vanskeligt det falder den at give sine Følelser Luft, vil man finde noget rørende i disse simple og, om man saa vil, tarvelige Demonstrationer.

Ved Ankomsten til Lompalanka var Landgangspladsen festlig smykket og omringet af en stor Menneskemasse. Byfogeden modtog Fyrsten med en Festtale, og Brigadekommandørerne, Oberstløjtenanterne Lubomski og Filov presenterede deres Officerer, som vare indtrufne fra Viddin og Rustsjuk; ogsaa de vilde følge Alexander dels til Viddin, dels til Turn-Severin, og da Følget paa denne Maade blev overordentlig stort, maatte man foruden den fyrstelige Jagt »Alexander« ogsaa benytte den østerrigske Dampbaad Save, der fortrinsvis skulde tjene som Hotelskib.

Vi skulle forbigaa de gribende Scener, der atter fornyedes ved Afskeden; intet Øje blev tørt, og gjentagne Gange hørte man den Ytring, at man dog vistnok gjorde Uret i at lade Fyrsten rejse bort. Under Farten indtraadte en lille Begivenhed, der et Øjeblik fængslede alles Øjne med Studsen; Jagten »Alexander«, der hidtil havde fulgt Sava i nogle Hundrede Alens Afstand, satte pludselig Damp paa og skød i betænkelig Nærhed rask efter det første Skib.

Vilde »Alexander« maaske borde Save og atter føre Fyrsten tilbage? Det saae næsten ud dertil; dog snart øgedes atter Afstanden, og begge Skibe fulgte atter rolig deres Vej. Ved denne Lejlighed skulle vi endnu berøre, at Mandskabet paa »Alexander« var blevet ombyttet med Matroserne fra Kanonbaaden Golubtshik; af hele den gamle Besætning var kun tilbage Søkadet Gostopriemov, den eneste, der under Fyrstens Fangenskab om Bord paa »Alexander« havde víst sig trofast; som ældste og eneste bulgariske Søofficer tilfaldt ham nu den sørgelige Ære at kommandere Jagten under Fyrstens sidste Rejse.

Kort efter Frokosten nærmede man sig Staden og Fæstningen Viddin. der i Tidernes Løb har oplevet mangen Belejring, mangen Storm, mangen mindeværdig Begivenhed, men næppe nogen, som kunde lignes med Dagens forestaaende Hændelser.

Næppe skimtedes Fæstningsvoldene, der hæve sig brat fra Donaus Bred, før tvende Dampere under rumænsk og græsk Flag nærmede sig; de havde Musikkorps om Bord, vare rigelig smykkede med Flag og overfyldte med Mennesker, som under Forbifarten hilsede Fyrsten med Hurraraab, hvorpaa Skibene svajede rundt og fulgte »Alexander« i Kjølvandet. Imidlertid vare de fyrstelige Skibe allerede komne Viddins Værker temmelig nær, snart vare Fæstningens Volde hyllede i Krudtdamp, og Lyden af det svære Fæstningsskyts rullede Fyrsten i Møde; jo nærmere man kom, desto lydeligere blev Kanonernes Torden, og mellem Krudtrøgen skimtedes Fanerne, hvormed Voldene vare smykkede. Langs Bredden mellem Floden og Voldene stod Garnisonen i lange Rækker, kun hist og her afbrudte af et Stykke Feltskyts, der afgav Salutskud om Kap med Fæstningens Kanoner; bag Tropperne var hele Strækningen mellem dem og Voldene opfyldt af en Menneskemasse, der stod sammenpresset Hoved ved Hoved og blev tættere og tættere, jo mere man nærmede sig Landgangsstedet. Kanonernes Torden blandede

sig nu med Hurraraabene fra Tropperne og Menneskestimmelen, og da Damperne, indhyllede i Krudtrøg, endelig lagde til ved den festlig smykkede Landgangsbro, skulde man have antaget, at det var et trofast Folk, som bød en elsket Fyrste Velkommen efter et glimrende Sejrstog.

Det var imidlertid desto værre en Fejltagelse.

Da Fyrsten under Regimentsmusikkens Toner endelig gik i Land, udviklede der sig en Scene, hvis Mage man vel næppe faar Lejlighed til at se mere end én Gang i sit Liv. Major Usunov, som det forløbne Aar saa bravt havde forsvaret Viddin mod Serbernes Stormangreb, stod med Garnisonens Officerer ved Landgangsbroen: de raabte alle Hurra, men man kunde i deres Miner læse, at de vare alt andet end glade til Mode. Da Fyrsten betraadte Strandbredden, opstod en saa stærk Trængsel, at han næsten blev knust af Massen: kun med Møje mægtede han at bane sig Vej gjennem Folkemassen, og snarere baaren end gaaende naaede han Byfogedens Bolig. Temperaturen var trykkende, baade i bogstavelig og i overført Betydning; her fandt jo først den egentlige, sidste Afsked Sted fra bulgarisk Grund; man kunde se Mænd græde, hvem man skulde have troet aldeles uvante hermed, Mænd, hvem man under andre Situationer havde set handle med en Kulde og en Haardhed, der grænsede til Følesløshed. I Byfogedens Bolig gik det til paa samme Vis; Fyrsten hørte idelig og idelig kun en Variation af de Ord, som alt lød i Sofia: »Deres Højhed! uden Dem gives intet Bulgarien!«

Et Øjeblik blev Situationen meget kritisk, og Oberstløjtenant Lubomski lagde intet Dølgsmaal paa sin Frygt, at Folket og Officererne med Magt vilde hindre Fyrstens Afrejse. Da traadte Alexander ud paa Altanen og holdt med lydelig Stemme en Tale, hvori han erklærede, at han til Landets Vel maatte forlade Bulgarien, og endnu engang takkede alle, som her havde víst ham Kjærlighed og Godhed. Disse beroligende Ord undlode ikke at gjøre Indtryk, og

saaledes kunde Fyrsten naa Skibet, som kastede los fra Bulværket under fornyet Kanontorden, og fra Folkets og Militærets Side med levende Demonstrationer, der under de herskende Omstændigheder maatte karakteriseres som hjærtegribende. I næppe et Par Hundrede Alens Afstand stode opstillede de gamle kruppske Kanoner, der det foregaaende Aar ved Slivnitza havde holdt Serberne saa tappert fra Livet og nu aabnede en Ild mod Jagten, som om de hellere havde ønsket at skyde Skibet i Sænk end tilstede det at bortføre Fyrsten. Af de Mænd, som fandtes om Bord, havde de fleste rolig og koldt udholdt Fjendens Ild; de havde vistnok endnu engang udsat sig for en virkelig Ild langt hellere end at høre disse Salutskud.

Under de gribende Scener i Viddin bevarede Fyrsten en overordentlig Ro, der var saa meget mere mærkelig, som den stod i stærkeste Kontrast til hans bevægede Stemning i Sofia; men selv den største Sindsbevægelse kan ikke vare evig; Alexander var dybest bevæget, da han i Sofia maatte meddele sine Officerer, at han veg for det russiske Tryk, nedlagde Kronen og forlod Landet. Da derpaa den tunge Iværksættelse var fulgt paa den tunge Beslutning, blev Fyrsten roligere, ved Afskeden fra Viddin var han den roligste af alle, og først, da Batterierne affyrede deres Afskedshilsen, gav han sin Følelse Luft i det Udbrud: »Nu kan den russiske Konsul i hvert Fald ikke telegrafere, at Bulgarerne have jaget mig bort.«

Man forlod Bulgarien, men de venskabelige Demonstrationer vare endnu ikke forbi; man nærmede sig den rumæniske Bred ved Kalafat, og atter hilsedes Skibene af langvarige Hurraraab, Fanerne vajede, flere Musikkorps spillede: »Dschumi Maritza«, og langsomt glede Damperne langs Bredden, for at Fyrsten kunde besvare disse Demonstrationer; endnu en Strækning fulgte flere Dampere og festlig smykkede Barker efter »Alexander«, men lidt efter

lidt voxede Afstanden, og snart svandt ogsaa Kalafats Taarne og Viddins Minaretter under Synskredsen; men selv efter at Natten var brudt frem og havde hyllet Donaus Bredder i Mørke, lød endnu mangen Gang Hurraraab og Musikkens Toner ud til Skibene, snart fra den bulgariske, snart fra den rumænske Flodside, ja sluttelig endog fra den serbiske Side af Floden.

Ved Midnatstider saae man Lysene i Turn-Severin, Klokken ét laa Skibene ved Landgangsbroen, og nu paafulgte der en lang, uhyggelig Ventetid, medens Bagagen blev søgt sammen og bragt fra Borde. Fyrsten, hans Broder Frans Josef og Adjutanten, Kaptejn Uvaliev, som skulde ledsage Alexander til hans Hjemstavn, havde nu iført sig civile Dragter; enkelte rumæniske Officerer kom om Bord som Afsendinge fra Garnisonen, hilsede Fyrsten Velkommen paa rumænisk Grund og udtalte den rumæniske Hærs varme Deltagelse for ham; derpaa forlod Alexander sin Jagt og begav sig til Jærnbanestationen for her at afvente Iltoget; rumæniske Tropper dannede Espaliers fra Skibene og til Stationen og hilsede Fyrsten med de Æresbevisninger, som tilkomme en Suveræn. I Ventesalen, der helt og holden var opfyldt af Bulgarere, herskede en trykkende Stilhed; man talte kun med sagte Stemme, og enhver havde kun den Følelse: Gid Afskeden snart var forbi! Ventetiden syntes uendelig, men sluttelig meldtes dog Togets Ankomst. Fyrst Alexander rejste sig, et tredobbelt, brusende Hurraraab fyldte Ventesalen; han omfavnede dem, som stode ham nærmest, sine Ministre og Officerer, af hvilke mange ikke kunde holde deres lydelige Hulken tilbage. Foran Perronen stod Toget parat til Afrejse. Tæt omringet af sine Ledsagere besteg Fyrst Alexander med sin Broder den Vaggon, som var bestemt for ham, blev staaende i dens aabne Dør og lod sit Blik vemodig hvile paa den sammenstuvede Mængde. En skingrende Piben, Maskinen satte sig i Bevægelse, for

sidste Gang lød Raabet »Leve Fyrst Alexander!«, og da Toget forlod Banegaarden, lød efter det:

»Paa Gjensyn!«

Den 9de Septb. ved Middagstider lagde den fyrstelige Jagt »Alexander« med yderste Langsomhed til ved Landgangsbroen i Viddin. De samme Mænd, som havde fulgt Fyrsten til Turn-Severin, vare atter om Bord; kun Fyrst Alexander manglede, Flaget sank paa halv Stang, og Musikken spillede en Sørgemarche. »Alexander« lignede et Dødningeskib, og de tilstedeværende blottede deres Hoveder.

De vidste vel, hvad de gjorde.

Karl den 5tes Ungdom.*)

I.

Karl den 5tes Fader, Philip den smukke, en Søn af Kejser Maximilian, havde i Aaret 1496 ægtet Ferdinand den katholskes og Isabellas anden Datter Johanna. Den 24de Februar 1500 saae den første Søn af dette Ægteskab Dagens Lys i Gent; efter hans Oldefader, den engang saa mægtige og stolte, til sidst saa ulykkelige Karl den forvovne, gav man ham Navnet Karl. Allerede i Slutningen af Aaret 1501 forlode hans Forældre Flandern for efter »de katholske Kongers« (Ferdinands og Isabellas) Ønske at tage deres Ophold i Spanien, medens den lille Karl blev tilbage i Nederlandene. En glimrende Fremtid havde aabnet sig for Ærkehertug Philip; da han ægtede Johanna, syntes det ikke at have andet at betyde, end at det spanske Kongehuses Interesser skulde knyttes sammen med Habsburgernes; thi Isabellas og Ferdinands mægtige Arv var bestemt for deres eneste Søn Johan, og ved den samme Overenskomst, som fastsatte Philips Ægteskab med Johanna, var det blevet afgjort, at Johan skulde ægte Philips Søster Margarete. I April 1497 fuldbyrdedes denne Forbindelse, af hvilken Spanierne ventede sig noget stort, da Prinsen var lige saa dygtig

*) Efter Baumgartens „Geschichte Karls V." Stuttgart 1885.

som Margarete var klog; men allerede et halvt Aar efter døde Johan i Salamanca af en hidsig Feber. Nu gik Arvefølgen over til hans ældste Søster Isabella, som kort før var bleven Dronning af Portugal; men umiddelbart efter en Søns Fødsel døde hun i Slutningen af Avgust 1498. Den unge Miguel syntes at skulle forene Rigerne paa den pyrenæiske Halvø; men han døde, inden han havde fyldt sit andet Aar. Nu var Johanna Arving til Castilien og Aragonien, Neapel og Sardinien samt den nye Verden, som dukkede op af et fjærnt Ocean, og hendes Mand Philip, Nederlandenes Fyrste, turde haabe at følge sin Fader i den tyske Kejserværdighed.

Isabella og Ferdinand ønskede, at deres Svigersøn skulde blive fortrolig med det Land, han engang skulde styre; men de huslige Ulykkers Maal var endnu ikke fyldt for de katholske Konger. De første Maaneder af Johannas og Philips Ophold i Spanien bragte vel lutter Jubel og Herlighed: de castilianske Cortes hyldede dem i Toledo, de aragoniske i Barcelona; men Ærkehertugen var allerede kjed af det spanske Liv. Han længtes efter Flandern; Johanna kunde ikke følge ham der hen, da hun var frugtsommelig; forgjæves bønfaldt hun og hendes Forældre den letfærdige Herre om ikke at forlade dem. Allerede havde Tungsindighed, ledsaget af Skinsyge, víst sig hos Johanna, og da han forlod hende, henfaldt hun til dyb Melankoli. »Hun løfter aldrig Blikket fra Jorden«, skriver Petrus Martyr, dette spanske Hofs italienske Lærer, i de første Dage af Aaret 1503, »Rigdom, Magt, Forældre ere hende ligegyldige; hun tænker kun paa sin Ægtefælle.« Den 10de Marts 1503 fødte den ulykkelige Prinsesse i Alcalá de Henarez sin anden Søn Ferdinand. Man nærede længe Betænkelighed ved at lade hende rejse til Flandern; men i Foraaret 1504 maatte man føje hende. Philips Kulde forværrede det Mørke, som omskyggede hendes aldrig stærke Aand, og Efterretningen herom gav den allerede længe hensygnende Dronning Isabella det sidste Stød;

den 26de November 1504 døde den Fyrstinde, som havde skabt den spanske Magt.

Nu var Johanna Dronning af Castilien, Cortes ydede hende og Philip Troskabseden, men erkjendte tillige, da Johanna var ude af Stand til at føre Regeringen, i Følge Isabellas Testament, Kong Ferdinand for Regent. Dette var imidlertid meget lidet kjærkomment for en stor Del af den castilianske Adel, som rettede sit Blik mod den letsindige og uerfarne Philip, hvis Regering vilde blive langt svagere end den kloge og haarde Aragoniers. Johanna erklærede sig vel for sin Fader; men Philip saae deri en følelig Krænkelse, stillede den ulykkelige Dronning under strængt Opsyn og besluttede at bemægtige sig Regeringen over Castilien. I April 1506 kom han med Johanna til Spanien og blev anerkjendt som Konge af Castilien; men allerede den 25de September s. A. slog hans sidste Time. Hans Enke sank hen i Vanvid.

Saa svære Skygger laa over Karls første Barndom. Faderens Død og Moderens Vanvid gjorde den sexaarige Ærkehertug Karl til Nederlandenes Herre og Arving til de spanske Riger. Man skulde tro, at talrige Diplomater og andre Iagttagere vilde have efterladt os rigelige Beretninger om en Prins's Udvikling, om hvem man havde saa store Forventninger. Næppe havde han fyldt et Aar, før der aabnedes ivrige Underhandlinger med Frankrig om hans Formæling med Ludvig den 12tes Datter Claude, og i Overenskomsten i Trient (Oktober 1501) blev denne formelig vedtagen. Næsten hver Omvexling i Politiken bragte den umyndige en ny Brud, og i alt blev han ti Gange forlovet, førend han virkelig blev gift; men hans Personlighed syntes ikke at komme i Betragtning. Paa en Tid, da Kong Henrik den 7de af England i sine gamle Dage kunde fri til den vanvittige Johanna, tænkte Statsmændene kun lidet paa, hvorledes det personlig stod til med saa mange Landes Arving, der jo endnu længe skulde ledes af andre. I Brev-

vexlingen mellem hans Tante Margarete, under hvis Varetægt han blev stillet efter sin Faders Død, og hendes Fader Maximilian er der vel hyppig nok Tale om Karls Hof og om dennes eller hins Ansættelse derved; men om den unge Herre selv erfare vi paafaldende lidt. Før Karl fyldte sit 8nde Aar, blev han forlovet med den engelske Prinsesse Marie. For at sikre denne Forbindelse mod Frankrigs Tilbud og holde de rige Nederlande fast paa engelsk Side blev det flamske Hof næsten uafbrudt iagttaget af engelske Agenter. Deres Beretningers Fylde ligger for os; men ogsaa i disse finde vi kun sjælden et Ord, som lader os gjøre et Indblik i Prinsens Personlighed.

Karl levede hos sin Tante med sine tre Søstre Eleonore, Isabella og Marie, medens den yngste Søster Katharine blev opdragen i Spanien ligesom Broderen Ferdinand. En Gang træde de fire Børn frem for os i fuld Ungdomsglæde. Den 27de Juni 1512 skriver den engelske Sendemand Ponynges til Henrik den 8de fra Brüssel, at han den 24de havde haft Avdiens hos Maximilian, der den Gang opholdt sig i Nederlandene. Dér fandt han Margarete med Prinsen og hans Søstre foran Slottets Port, »hvor der var antændt en stor Ild til Ære for den hellige Johannes«. Medens han underholdt sig med Margarete, »dansede Prinsen, hans Søstre og andre unge Folk, og imellem 9 og 10 hørte de op.« Han fandt den fyrstelige Ungdom »ret skjøn og stor med en god Holdning.« Et Par Dage efter saae han Prinsen skyde til Skive, og »han forstod ganske fortræffelig at omgaas med sin Bue.« Allerede i Februar 1510 skriver Maximilian til sin Datter: »Vi bleve meget glade over, at vor Søn Karl finder saa stor Fornøjelse i Jagten, ellers kunde man have troet, at han var en Bastard.« »Min Hr. Neveu«, skriver Margarete samme Aar, »befinder sig vel, voxer daglig og skikker sig vel i alle sømmelige Ting.«

En saa aandrig og dannet Dame som Margarete viste naturligvis al Omsorg for hendes Brodersøns aandelige Ud-

vikling og gav ham de bedste Lærere og Opdragere. En af disse, Spanieren Luis Vacca, roser hun for sin Fader i December 1507, for at han er ivrig i at oplære Ærkehertugen i Videnskaber og gode Sæder, »hvori han efter sin Alder gjør store Fremskridt.« »I tre Aar«, skriver hun 1512, »har Vacca undervist Karl og hans Søstre sammen, derpaa Karl alene med hans Pager i andre tre Aar.« Ved Siden af Vacca blev dernæst den fromme og lærde Theolog Adrian af Utrecht Karls Lærer.

En ret mærkelig Skildring af den unge Fyrste giver Biskop Manrique af Badajoz os i Marts 1516. Denne Biskop opholdt sig siden 1509 ved det flanderske Hof; han havde som ivrig Tilhænger af Philip den smukke ogsaa efter dennes Død deltaget i Oppositionen mod Kong Ferdinand og havde derfor maattet forlade Spanien og søge Tilflugt hos Margarete; senere blev han af Karl befordret til Ærkebiskop af Sevilla. Denne Alfonso Manrique skriver nu den 8de Marts 1516: »Vor Herre Prinsen har, Gud være lovet, meget gode Tilbøjeligheder og store naturlige Anlæg; men de have opdraget ham og opdrage ham endnu i stor Afsluttethed, især fra Spanierne. Man skulde tilstede ham mere Omgang, især med Spanierne. Hans Højhed kan endnu ikke tale et Ord Spansk og forstaar kun lidt deraf. Han bliver meget ledet, saa at han ikke véd at gjøre eller sige noget andet, end hvad de raade og sige ham. Han er ganske underkastet sit Raad; men da han allerede er traadt ind i sit 17de Aar, var det ønskeligt, at han selv traadte noget mere frem.«

I Overensstemmelse med disse Ord af den spanske Biskop staar Karls Optræden. I December 1507 havde man, som allerede omtalt, forlovet ham med Henrik den 8ndes Søster Marie, og i Oktober 1513 blev det aftalt mellem Maximilian og Henrik, at Ægteskabet allerede skulde fuldbyrdes næste Maj. Frankrig opbød alt for at hindre denne intime Forbindelse med England. Nu skulde man dog vente,

at de ivrige engelske og franske Agenter havde gjort sig Umage for at vinde den forældreløse snart fjortenaarige Ærkehertug; men i de engelske Sendemænds rige Brevvexling er der saa godt som slet ikke Tale om Prinsen selv. Spørgsmaalet drejer sig blot om Margarete, som staar paa Englands Side, og Karls Raad, som staar paa Frankrigs Side. En eneste Gang, skriver den engelske Agent Wingfield, skal Karl have erklæret sig for Ægteskabet; men det modsatte Parti sejrede. Endnu den 10de Juli 1515 skriver den engelske Sendemand Sampson til Wolsey: »Prinsen bliver ledet som et Barn af sit Raad.«

II.

Den Gang var Karl allerede i en højtidelig Forsamling af de i Brüssel sammenkaldte nederlandske Stænder erklæret for myndig (den 5te Januar 1515); han var nu selvstændig Regent over Nederlandene, d. v. s. udelukkende underkastet de flanderske Raadsherrers Indflydelse. Margarete klagede over, at Sagen var bleven afgjort, uden at hun blev spurgt, og Maximilian, der hidtil som Karls Formynder havde haft Ret til at gribe ind i Nederlandenes Regering, kunde nu kun ytre Ønsker, som man sjælden tog Hensyn til. I den sørgelige Hjælpeløshed, som han kunde takke det tyske Riges Adsplittelse og sit eget Væsens fantastiske Ubestandighed for, havde han med Hensyn til Nederlandene ikke noget ivrigere Ønske end at benytte det rige Land saa meget som muligt til at fylde sin altid tomme Kasse. Ogsaa af de Giftermaalsforretninger, som lode sig gjøre med hans Sønnesøn, søgte han at vinde Udbytte i samme Retning. Da han forlovede ham med Marie af England, blev han, som hans Datter selv tilstaar, især ledet af det Ønske, at faa »en stor Sum Penge« af England. Margarete maatte for det meste give efter for sin Faders undertiden ligefrem

modbydelige Begjærlighed, om hun end af og til tillod sig at gjøre ham Forestillinger derimod. Det var derfor naturligt, at Stormændene ved det flanderske Hof saa vidt muligt hindrede Maximilians og hans Datters Indflydelse. Maximilians stadig vexlende Politik, som den ene Dag satte Himmel og Jord i Bevægelse mod Frankrig, for Dagen efter at være én Sjæl og ét Hjærte med det, som lovede England Guld og grønne Skove, saa længe de engelske Penge fløde, og vendte det Ryggen, saa snart Betalingen standsede, denne Politik var i og for sig højst skadelig for Nederlandenes Interesser. Deres Befolkning, hvis Handel netop begyndte at vinde den første Plads i Verden, ønskede en fredelig Politik; men Maximilian rev dem ind i Malstrømmen og gjorde idelig Fordring paa Landets Pengekræfter. Herpaa støttede Stormændene, Stændernes Ledere og Regeringens Hoveder, sig, naar de søgte at indskrænke den fremmede Indflydelse.

I Spidsen for Stormændene stod Vilhelm af Croy, Herre til Chièvres. Født 1458 havde han tidlig udmærket sig i Maximilians Krige, men derpaa ledsaget Karl den 8nde paa hans Tog til Neapel og kæmpet i Italien under Ludvig den 12tes Faner. Hos Philip den smukke havde han staaet i stor Gunst og benyttet denne til at krydse Maximilians Planer, saa ofte de vendte sig mod Frankrig. Da Philip i Foraaret 1506 forlod Nederlandene, udnævnte han ham til Overhoved for den midlertidige Regering og Guvernør for de fire Børn, han efterlod dér. Philips Død gjorde snart en Ende paa denne høje Stilling: Margarete blev Statholderinde i Nederlandene og Karls Opdragerinde; men 1509 udnævnte hun Chièvres til Karls Guvernør og første Kammerherre. Som saadan lykkedes det ham at fortrænge enhver Medbejler til den unge Prinses Yndest og indtage en endnu mægtigere Stilling hos Sønnen end hos Faderen. Da Karl blev erklæret myndig, var Chièvres den egentlige Herre, og

den næppe femtenaarige Fyrste var for det første unddragen sin Farfader, sin Tante og de habsburgske Interesser.

Endnu langt heftigere rasede de spanske Partiers Kamp om ham. Hans Fader Philip havde faaet Magten i Castilien; efter hans tidlige Død havde Morfaderen Ferdinand vel igjen faaet den i sine Hænder; men han følte sig idelig truet af Philips Parti, som nu var Karls. Jo mere de castilianske Stormænd samlede sig ved Karls Hof, med desto større Skinsyge holdt han Øje med dette. Jo mere Karl voxede til, desto mere frygtede han for, at han en skjøn Dag skulde vise sig i Spanien og gjøre sig til Herre over Castilien. Da den venetianske Sendemand Badoer i Begyndelsen af Aaret 1515 vendte tilbage fra Spanien, meddelte han i sin Beretning til det store Raad, at det hed sig i Spanien, at Kong Ferdinand aarlig betalte 20,000 Dukater til Margarete, for at hun skulde holde Karl tilbage i Flandern. Hvilke Indblik kunde den unge Fyrste kun alt for tidlig gjøre i sin Tids Politiks grænseløse Usandhed og Troløshed! Heri laa vistnok de vigtigste Momenter, som bestemte Karls Karakter. Saa muntert det ogsaa saae ud i Nederlandene, saa lydelig Jubelen var ved Skyttefester og andre Højtideligheder, hvori den unge Fyrste tog Del, saa glimrende de rige Stæder end modtoge deres tilkommende Herrer paa hans talrige Rejser gjennem Landet, maatte Grundtonen i hans Tilværelse dog være alvorlig, ja mørk. Naar han saae, hvorledes hans Bedstefædre strede med hinanden, naar han iagttog den uafbrudte Kamp, som sønderrev hans nærmeste Omgivelser, hvor skulde han da finde et paalideligt Tilhold? Og naar en naturlig Længsel søgte den tidlig tabte Fader og Moderen, der i den spanske Bjærgfæstning plejede sin elskede Mands Lig som sin eneste Skat, hvor sørgelige Billeder maatte da opstige for ham! Man begriber en saadan Drengs tidlig modne Alvor og den ængstelige Tilbageholdenhed, med hvilken han lod andre gjøre, hvad han selv umulig kunde gjøre. Det naturligste vilde vel have været

for ham at hengive sig til en af sine Bedstefædre, og da Ferdinand kun tænkte paa at holde ham nede og borte, at følge Maximilians Veje; men at disse Veje i deres uberegnelige Planløshed aldrig førte til andet end Nederlag og Ydmygelser, maatte vel ogsaa blive klart for Karls ungdommelige Indsigt, især naar Chièvres paa enhver Maade befordrede denne Indsigt. Saaledes kan man forstaa, at han hengav sig til Chièvres og lod denne gjennemføre en Politik, som ikke sjælden stillede ham i Modsætning til hele hans Familie, og at han sky trak sig tilbage i sig selv.

Karls pinlige Stilling syntes ikke lidt forbedret, da Kong Ferdinand døde den 23de Januar 1516. Den magtbegjærlige, forslagne, samvittighedsløse, men sikkert regnende, politisk kloge Fyrstes Liv havde i den sidste Tid, da Alderdomssvaghed ramte den netop 60 Aar gamle Mand, været meget pinligt. Siden Marts 1513 havde han lidt af et Hjærteonde, som steg hurtig, da han ikke vilde give Slip paa Ungdommens Glæder og var meget begjærlig efter at faa en Arving med sin anden Dronning, Germaine de Foix. Rastløs drog han fra det ene Sted til det andet uden at finde Lindring. I December 1514 indtraf Vattersot. Det flanderske Hof fandt det hensigtsmæssigt at sende en Mand til Spanien, som kunde virke til, at Ferdinand ikke skulde træffe Forholdsregler for at tilsidesætte Karl for den af ham foretrukne Broder Ferdinand. Man betroede Sendelsen til Karls Opdrager Adrian, skjønt denne fromme Mand ikke just udmærkede sig ved diplomatisk Behændighed eller imponerende Personlighed. Han kom først i December 1515 til Ferdinands Hof, og i Januar 1516 kom det til en Overenskomst, efter hvilken Karl skulde overlade sin Bedstefader Castiliens Styrelse, saa længe han levede; men kort efter døde Ferdinand.

Nu var Karl Spaniens Herre og behøvede ikke mere at frygte sin Bedstefaders uvenlige Sindelag. Ferdinand havde i sit Testament overdraget Castiliens Styrelse til

Kardinal Jimenez de Cisneros, Ærkebiskop af Toledo, den store Kirkefyrste, som under Dronning Isabella havde forfulgt Misbrugene i den spanske Kirke med ubønhørlig Energi og stræbt paa én Gang at gjengive den Sædernes Renhed, Pligtopfyldelsens Alvor og Videnskabens Lys. Siden Dronningens Død var rigtignok hans Virksomhed bleven betydelig indskrænket, da han ikke stod paa den bedste Fod med Kong Ferdinand. Ikke desto mindre havde han netop nu ved Erobringen af Oran og Befæstningen af den spanske Magt i Afrika kunnet vise, hvad han formaaede ogsaa i verdslige Anliggender. Omsorgen for det af ham skabte Universitet i Alcala havde siden været hans Yndlingsbeskæftigelse. Her opholdt han sig, da Efterretningen om Ferdinands Død kaldte ham til ny Virksomhed, og skjønt han var 70 Aar gammel, tog han med den fulde Mandskrafts Friskhed fat paa den ham overdragne Opgave. I Flandern havde man haft den sælsomme Tanke, at den lærde Adrian efter Kong Ferdinands Død skulde overtage Regeringen i Spanien for Karl, og han foreviste nu sin Fuldmagt dertil; men Jimenez lod ham kun af Navn beholde en Stilling ved Siden af sig som Talsmand for Karls Ønsker og Interesser, og Karl selv anerkjendte Kardinalens Statholderskab i de varmeste Udtryk.

I Brüssel beskæftigede man sig imidlertid med den Tanke strax at lade Karl antage Kongetitelen. Raadet i Castilien erklærede sig derimod, og Biskoppen af Badajoz fandt det upassende, da Karl kun kunde styre Riget for sin syge Moder; men den unge Fyrste havde Lyst til at faa den høje Titel, og Spaniere saa vel som Nederlændere, der bejlede til hans Gunst, tilskyndede ham til at antage den. Saaledes blev den 14de Marts 1516 Proklamationen fuldbyrdet i Brüssels Kathedralkirke St. Gudula. Herolden raabte tre Gange: »Den katholske og allerkristeligste Konge Ferdinand er død«, hvorpaa han sænkede Castiliens kongelige Standart. I det han derpaa igjen løftede den, raabte

han højere: »Leve de katholske Konger Johanna og Karl! Kongen lever, Kongen lever, Kongen lever.« Karl aflagde sin Sørgedragt; Biskoppen af Badajoz, som havde læst Messen, førte ham frem for Alteret og overgav ham hans Kaarde, som han svingede med løftet Arm.

I Castilien gjorde man gode Miner til den fuldbragte Kjendsgjerning; men i Aragonien vilde man ikke proklamere en Konge, førend han personlig havde besvoret Landets Fueros. Den kongelige Anseelse i Spanien forøgedes i alle Tilfælde ikke ved den hurtige Antagelse af Titelen. Der udbrød Uroligheder, og Jimenez skyndede i ethvert Brev paa Karls Rejse til Spanien. Snart skrev Petrus Martyr til sin Ven Marliano, Karls Læge og fortrolige: »Naar I ikke skynde eder, vil alt styrte sammen. Spanien forstaar kun at adlyde sine Konger.«

Skyndsomheden havde imidlertid store Vanskeligheder at overvinde. For det første havde man ingen Penge: Stænderne vilde ikke bevilge de fordrede Summer, førend Landet var sikret; men det blev truet ikke blot af Frankrig, men endnu mere af Hertug Karl af Geldern, som næsten uafbrudt hjemsøgte den nordlige Del af Nederlandene og ydede den franske Politik samme Tjeneste mod det habsburg-burgundiske Hus som Skotland mod England. Det var Frankrigs Interesse at holde Karl tilbage i Nederlandene for at styrte Spanien i Forvirring og muligvis fortrænge ham der fra. England arbejdede ivrig paa at drage Karl over paa sin Side og at vinde Nederlandene for en stor antifransk Forbindelse, og for den spanske Konge syntes en saadan Politik naturlig; men Karls nederlandske Raad søgte fremfor alt at holde sig gode Venner med Frankrig.

Den 4de Maj brød Chièvres og Storkansleren Jean le Sauvage op fra Brüssel for at naa dette Maal ved Forhandlinger i Noyon. Især kom det an paa at udjævne Stridighederne om Neapel. Ludvig XII. havde aftraadt dette Kongerige til Kong Ferdinand som Medgift for hans

anden Dronning, Germaine de Foix, men under den Betingelse, at Neapel skulde falde tilbage til Frankrig, hvis Germaine overlevede Ferdinand uden at have født ham en Søn. Dette Tilfælde var nu indtruffet, og Franskmændene paastode, at deres Konge allerede havde en god og klar Ret til Neapel; men Nederlænderne holdt paa, at deres Herre var Universalarving til alle Kong Ferdinands Lande. Man kunde ikke komme til Enighed og opsatte Forhandlingerne til den 1ste Avgust.

Chièvres og Sauvage nærmede sig derefter noget mere til England og modtoge endog en engelsk Pension, som de tidligere altid havde afslaaet. Ikke desto mindre gik de i Slutningen af Juli igjen til Noyon, og den 13de Avgust sluttedes der en Overenskomst, der syntes at skulle bilægge alle Stridigheder mellem Husene Valois og Habsburg og grunde et varigt Venskab mellem de to unge Konger. Karl skulde ægte Frants's Datter Louise og med hende faa alle Frankrigs Fordringer paa Neapel som Medgift; men uheldigvis var Madame Louise endnu ikke et Aar gammel, og det maatte altsaa vare længe, inden det Giftermaal kom i Stand. Skulde Ægteskabet ikke komme i Stand ved Karls Skyld, skulde Neapel falde til Frankrig, hvis Frankrig havde Skylden, til Karl. Mange andre Bestemmelser søgte at sikre imod andre Muligheder; men de laa alle meget fjærnt; øjeblikkelig Virkelighed indeholdt kun den Bestemmelse, at Karl indtil Ægteskabets Fuldbyrdelse aarlig skulde betale 100,000 Kroner til Frankrig, saa længe Kong Frants levede.

England saae imidlertid dog et Nederlag i Traktaten, og Forberedelserne til Karls Rejse til Spanien gik helt i Staa. Ja, da Kejser Maximilian i Januar 1517 kom til Nederlandene, maatte England opleve, at endog han blev vunden ved Penge af de nederlandske Raader. »Tror Deres Naade«, skriver den engelske Diplomat Knight den 16de Februar til Wolsey, »at Kejseren, som altid er i Pengenød og sælger sit Blod og sin Ære for Penge, vil holde noget

som helst Løfte, han har givet eller vil give Kongen?« De engelske Diplomater havde gjentagne Gange forsøgt at opnaa noget hos Karl selv; men det var aldrig lykkedes dem at bringe ham til en Ytring af sine personlige Anskuelser. I December 1516 havde f. Fx. Vicekansleren Tunstal en længere Samtale med ham, hvori han viste ham, hvor store Fortjenester England havde erhvervet sig af Spanien. »Kongen«, skriver Tunstal, »saae venlig paa mig og sagde, at det vistnok var sandt, men at han endnu ikke havde fattet nogen Beslutning.« Den samme Tunstal ytrede i Februar 1517 til Margarete, at han fandt Karl saa ubevægelig som et Idol; hun svarede ikke noget derpaa.

Saaledes hengik Maaned efter Maaned i diplomatiske Bestræbelser, og Spanien blev overladt til sig selv. Hvor energisk og dygtig nu end Jimenez optraadte, udbrød der dog idelig Uroligheder. »I Aragon, Catalonien og Valencia«, skrev han den 16de Avgust 1516, »vil ingen adlyde; der gives ingen Justits, man siger, at man kun vil lyde Kongens Person«. Han formanede og bad derfor idelig Kongen om at komme til sit Rige, men uden Frugt. I en venetiansk Beretning af 17de Marts 1517 hedder det: »Den katholske Konge taler kun lidt og har ikke megen Aand; Hr. de Chièvres behersker ham.« Den 19de April meldte de engelske Sendemænd til deres Konge, at man frygtede for at lade Karl rejse til Spanien, fordi hans Helhed var daarligt, og han havde bedst af ikke at forlade sit Fødeland.

Imidlertid syntes Maximilians og Karls Venskab med Frankrig bestandig at blive inderligere. Der var endog Tale om at dele Italien imellem dem; men strax efter nærmede Karls Regering sig igjen mere til England, og i Maj 1517 tiltraadte den en Traktat mellem Kejseren, Paven og Henrik den 8nde. Den unge Konge erklærede, at han aldrig havde gjort noget hellere; han havde besluttet endnu i denne Sommer at begive sig til Spanien. Samtidig forsikrede Margarete Englænderne, at der var foregaaet en

stor Forandring med Karl; han bekymrede sig nu om sine egne Anliggender.

For at faa Midler til Rejsen fik han i Juni i England et Laan af 100,000 Gylden, og i samme Maaned traadte de nederlandske Stænder sammen i Gent, hvor Karl selv for første Gang tog Ordet og bad sine tro Undersaatter, at forblive ham hengivne; han skulde være dem en god Fyrste. »Og dermed«, sagde han, »siger jeg eder Farvel til min Tilbagekomst, der skal finde Sted saa snart som muligt.« I Begyndelsen af Juli kom han til Middelburg, i hvis Nærhed den Flaade laa, som skulde føre ham til Spanien; men Vejret var ugunstigt, og det trak i Langdrag med Afrejsen. Ved det franske Hof var man endnu i Avgust fast overbevist om, at Karl ikke vilde komme afsted i dette Aar.

Medens den unge Konge i Middelburg ventede paa, at Sydvestvinden skulde vende sig, gjorde hans Hof den Erfaring, at han begyndte at have en egen Vilje. Hans ældre Søster Eleonore, som skulde ledsage ham til Spanien, havde hemmelig indladt sig i en Kjærlighedsforstaaelse med den unge Pfalsgrev Frederik, som levede ved det nederlandske Hof. Da Karl fik det at vide, fordrede han Pfalsgrevens øjeblikkelige Fjærnelse; forgjæves bade Margarete og Chièvres for ham; Karl vilde ikke engang se ham. »Mange«, skriver den engelske Sendemand Spinelli, »sluttede heraf, at den unge Herre var stolt og modig, at han ikke let vilde glemme Fornærmelser og agte Æren højt.«

Den 5te September sprang Vinden endelig om til Nordøst, og allerede den 8de afgik Flaaden fra Vlissingen. Da denne Efterretning indtraf i Rom, satte den, som den venetianske Sendemand skriver, alle i stor Forbavselse. Man mente, at det var Englands og Kejserens Værk, Frankrig vilde ikke synes derom. (Sluttes.)

S. B. Thrige.

Kong Jakob I. og den engelske Revolutions Forhistorie.

(Forts.)

III.

Jakob I. var fra Skæbnens Side et ulykkeligt Menneske. Han hørte til en Kongeslægt, der i Løbet af det sidste Aarhundrede havde set de fleste af sine Repræsentanter paa Skotlands Trone i Kamp med dens Undersaatter, afsatte eller endog myrdede. Til hans Fødsel knyttede sig Mistænksomhedens Tale om Ægteskabsbrud; den skjulte sig ikke ængstelig, men kom offentlig til Orde, begjærlig lyttet til og troet, som altid Skandalen. Og selv om Rygtet efter al Sandsynlighed ikke har talt Sandhed, var det Ægteskab, hvis anerkjendte Frugt han var, ikke mere trøsteligt at se hen til, ikke mere værdifuldt som Mønster, end en illegitim Fødsel vilde have været. Darnleys og Maria Stuarts Forbindelse førte kun Ulykke med sig for begge Parter; Hustruen beskyldtes for Delagtighed i sin Ægtefælles Mord. Til det paafølgende Oprør mod Maria var Sønnens Navn bleven benyttet; han havde høstet ydre Fordel af hendes Afsættelse og Fangenskab; men med den tilsyneladende Fordel var kommet store Bekymringer. Hans Regering i Skotland var som hans Forgængeres bleven et Bytte for

Oprør og Partikampe; han havde ikke kunnet finde sig til rette med sit Folk. Intet Under, at han længtes efter den Trone hinsides Floden Tweed, som Omstændighederne snarere end Arveret stillede ham i Udsigt. Han opnaaede den, han glædede sig ved dens Erhvervelse, men han kom ogsaa her snart til at føle Ulykkernes Byrde.

Han manglede en sund Natur og en kraftig Vilje til at raade Bod paa Skæbnens Ugunst. Han ældedes tidlig. Endnu 1603 fik et italiensk Øjenvidne et fordelagtigt Indtryk af hans ydre Skikkelse; men snart efter gaa Beretningerne i en ganske anden Retning, og Billeder af ham stadfæste dem. Et stygt, ufint Ansigt med grove Træk, store, rullende Øjne, en sammenbidt Mund, for smal til Tungen; uforholdsmæssig tynde Ben, som gjorde hans Gang usikker og slingrende; urenlig paa sin Person, skjødesløs i sin Klædedragt, kejtet og klodset, med grimme Vaner. Til disse uheldige Egenskaber for en Fyrste svarede hans Mangel paa Evne til at færdes mellem Mennesker; han vidste ikke at have et venligt Ord til sine Omgivelser, undtagen til sine Favoriter, hvem han overdængede med Smiger som en Elsker sin Elskerinde. Fasthed og Kraft i Optræden var i Regelen ham fremmed; det kunde komme stødvis over ham, men som oftest var han umandig og fejg. Og som han var usikker i sin Holdning og Færden, saaledes var han upaalidelig i sine Ord og i sine Handlinger. Han havde i denne Henseende arvet sin Moders Lyder uden at have faaet det Mod og den Ynde, der dækkede over dem hos hende. Som Konge i Skotland gav han Elisabeth i hendes sidste Dage Løfter om trofast Vedhængen ved Alliancen med England ganske i samme Øjeblik, som han underhandlede med hendes Fjender Philip II. og Paven. Som Konge i England bare især hans samtidige Forhandlinger med Protestanterne i Tyskland og med Spanien Uvederhæftighedens Præg. Han var ikke uden Godmodighed, men hans Godmodighed var løs. Han følte ikke for sin Moders

Lidelser, han gjorde kun svag Indsigelse mod hendes Henrettelse og ytrede om hende, at hun havde maattet tømme den Drik, hun havde brygget for andre. Han ødslede sit Venskab paa uværdige, og han tillod Frivolitet og Usædelighed at gro op ved sit Hof.

Hans Styrke var hans Kundskaber og hans Intelligens. Af sin Lærer, den berømte skotske Historiker Buchanan, havde han under sin Opdragelse modtaget rige Impulser til at elske Lærdom, og Lærdom blev ogsaa det aandelige Omraade, han mest fredede om. Han kjendte Bibelen, Kirkefædrene, theologiske og klassiske Forfattere til Bunds, han vidste at citere dem i rigelig Mængde, saaledes som det var Samtidens Skik hos de lærde; han forfattede selv Skrifter, der langtfra ere uden Dygtighed; men hans Lærdom var i højeste Grad betynget med Forfængelighed, og den betød ikke virkelig Dannelse hos ham. Den havde nogen Interesse for Omverdenen, men gik ikke til Dybden af hans egen Sjæl. Ogsaa i politisk Henseende kunde han undfange Ideer, som i og for sig vare fortjenstfulde. Han vilde være tolerant over for Katholikerne, og han vilde ved Fredsbestræbelser besværge den store truende Kamp i Evropa; men han vidste ikke at beherske disse Tanker, endnu mindre at udføre dem; underordnede Hensyn skræmmede ham tilbage, og han kjendte ikke Forholdene, hverken ude eller hjemme, tilstrækkelig til at bøje dem under sine Formaal. Han blev usikker dér som alle Vegne, vaklende i sine Overvejelser, ude af Stand til at tage afgjørende Beslutninger.

Dog var der én Tanke, som beherskede ham, i det den voxede sammen med hans Selvkjærlighed, det var Kongedømmets Tanke. Skjønt han aldrig forstod at gjøre et mægtigt Indtryk og aldrig var i Stand til at udføre nogen stor Daad, følte han sig dog overbevist om, at han selv havde Kongeværdigheden og Kongekraften i sig. Han var ikke uden Følelse for sit Kongekalds Pligter over for sit Folk, men han evnede ikke at føre dette frem. Og Konge-

værdigheden og Kongekaldet var for ham noget absolut guddommeligt. Ideen herom kom frem i adskillige af hans Taler til Parlamentet, men dog stærkest i de to Skrifter, han forfattede, førend han blev Konge i England: Basilikon Doron, et Slags politisk Testamente til hans ældste Søn Prins Henrik, og Jus liberæ monarchiæ. I det første af disse Skrifter dvæler han ganske vist ligelig ved Kongens Pligter og Rettigheder, og han udtaler, at en Konge i Modsætning til en Tyran bør erkjende, at han er til for Folkets Skyld; men han ytrer ogsaa, at Gud har stillet Fyrsterne som Halvguder mellem Menneskene; de bør kun sjælden indkalde Parlamenterne og kun for at give Love. I det andet Skrift ere Kongedømmets Rettigheder langt stærkere fremhævede. Det er Undersaatternes Pligt, hedder det deri, at lyde Kongen som Guds Statholder paa Jorden, at udføre hans Befalinger, undtagen naar de ligefrem stride mod de guddommelige Bud, og at ære Kongen som en Dommer, der kun er Gud Regnskab skyldig. Giver Kongen uretfærdige Befalinger, ere Bønner og Suk det eneste Middel, Folket har til at afvende dem. Kongen er stillet over Loven. I Skotland var Kongedømmet til, førend der fandtes Love, i England var det Normannerkongerne, der indførte en ny Tilstand og gave Love. Kongen er hele Landets Herre, han har Ret til at foretage Forandringer i de Love, som ere vedtagne af Parlamentet, og til paa egen Haand at sætte dem ud af Kraft. Kongen er som en Fader for sit Folk, og lige saa lidt som Børn kunne gjøre Oprør mod deres Fader, lige saa lidt kan Folket afsætte sin Konge.

Det var ved slige Regeringsideer foruden ved sine personlige Svagheder, at han fjærnede sine Undersaatter fra sig baade i Skotland og i England; thi de skotske Stænder antoge ikke Suverænens Uafhængighed, og den skotske politiske Litteratur anerkjendte Kongens Strafbarhed. Endnu mere end ved dette stødte han Skotterne fra sig ved sit Had til den presbyterianske Kirkeforfatning og til Kalvi-

nismens demokratiske Karakter. Dette Had var fuldt naturligt for en Fyrste med Jakobs Anskuelser. Han havde tilmed maattet døje, at Kalvinisternes daværende Fører, Andrew Melville, 1596 havde sagt til ham, at han kun var Guds usle Vasal, og en af de indflydelsesrigeste Præster havde samme Aar udtalt i en Prædiken, at alle Konger vare Djævelens Børn, men i Skotland var Satan selv Hoffets Hoved. Det var derfor ikke mærkeligt, at Jakob havde forsøgt — og med Held — at indsætte Bisper over den skotske Kirke, og at han i sit Basilikon Doron havde advaret sin Søn ikke alene mod Læsning af John Knox's og sin egen fordums Lærer Buchanans Skrifter, men ogsaa mod Puritanerne i det hele, fordi de stræbte efter en demokratisk Republik og hverken kunde vindes ved Velgjerninger eller bindes ved Eder; men Følgen heraf havde været, at da Brudstykker af Skriftet kom ud til Offentligheden anonymt før dets Trykning, havde en skotsk Synode erklæret det for en forræderisk og oprørsk Bog og henledet Kongens Opmærksomhed paa den.

For Englands Vedkommende vare hans politiske Grundsætninger, naar de tænktes omsatte i Regeringshandlinger, ikke overordentlig forskjellige fra dem, Tudorerne havde fulgt; men det havde været en Styrke for Fyrsterne af denne Slægt, at de saa godt som aldrig theoretisk havde udviklet, hvad de havde gjennemført i Praxis, og ikke havde vedkjendt sig de absolutistiske Lærdomme, som samtidige Skribenter, især Franskmanden Bodin, havde gjort sig til Talsmænd for. Jakob brød med dette Princip; han fik, som vi skulle se, Gejstligheden til at følge sine Anskuelser i officielle Udtalelser og Forfattere til at paastaa, at England var et absolut Monarki, hvis Konger stode over Lovene; men ogsaa paa et andet Punkt manglede han Sans for Tudorernes Statsklogskab. Han forstod ikke som de at lede Folket netop i den Retning, hvor dets Trang og Ønsker gik. Navnlig var han uden Forstaaelse af det, som var Kjærnen

i dets politiske Tankegang, nemlig Hadet til Spanien, og Hovedpunktet i dets politiske Liv, nemlig Middelstandens Betydning. Hans Stilling til Spanien vil blive klar af det følgende; hvad angaar hans Opfattelse af Middelstanden, havde han i Skotland, hvor Kjøbstæderne og deres Hovedinteresse, Handelen, kun spillede en ringere Rolle, ikke haft Lejlighed til at lære deres Betydning at kjende. Derfor havde han i Basilikon Doron, da han omtalte de forskjellige Stænder, kun haft haanlige Ord tilovers for Borgerstanden. Kjøbmændene, hed det deri, tro, at Staten kun er til for deres Berigelse; de udføre nyttige Varer og indføre unyttige. En saadan Betragtningsmaade var ikke heldig for en Fyrste, der skulde herske over et Folk, for hvilket Industri og Handel havde den Betydning som for det engelske. Med endnu uvilligere Øjne saae han paa Parlamentet, særlig paa Underhuset. Hans bitre Følelse kom engang mærkelig til Orde i en Samtale med den spanske Gesandt Gondomar: »Kongen af Spanien«, ytrede han, »har flere Kongeriger og flere Undersaatter end jeg; men der én Ting, hvori jeg overgaar ham. Han har ikke saa stort et Parlament. Kastiliens Kortes bestaar kun af lidt mere end 30 Personer; i mit Kongerige er der næsten 500. Underhuset er et Legeme uden Hoved. I dets Møder høres kun Raab og hersker kun Forvirring. Jeg er forbavset over, at mine Forfædre have tilladt en slig Institution at blive til Virkelighed. Jeg er en fremmed og fandt det saaledes, da jeg kom her til; jeg er derfor nødt til at finde mig i, hvad jeg ikke kan blive fri for.« Det er let at forstaa, hvilken Tilvæxt Modsætningen inden for den engelske Stat havde faaet ved en Konges Tronbestigelse, der var saadan og saae paa sin Stilling med saadanne Øjne.

Opfattelsen af Jakobs Karakter vil blive endnu klarere, naar man fæster Blikket paa de vigtigste af hans Raadgivere og hans Stilling til dem. Bacon, Carr og Buckingham kunne tages som Repræsentanter for forskjellige Retninger

inden for Kongens Omgivelser. I Kongens Begunstigelse af Bacon se vi hans Sans for Lærdom og hans Modtagelighed for interessante Ideer, men ogsaa hans Mangel paa Evne til at give sig en betydelig Mand i Vold. I Forholdet til Carr og Buckingham se vi ham som selvforskyldt Offer for Favoritsystemet med alle dets Fejl.

At dvæle ved Francis Bacons videnskabelige Betydning som Erfaringsfilosofiens egentlige Begrunder ligger uden for denne Skildrings Formaal. Det er ikke Bacon som den, der elskede de rolige Studier og stræbte at erkjende Naturen, men som den, der var fyldt af ivrig Interesse for Livets Opgaver, der her skal omtales.

Født 1561 havde han ved Siden af sine videnskabelige Studier tidlig hengivet sig til praktisk Virksomhed; han var under Elisabeth bleven Advokat, Medlem af Parlamentet og endelig Dronningens juridiske Konsulent. Under Jakobs Regering steg han efterhaanden fra Ærespost til Ærespost; 1606 blev han Kronens Generalprokurør, 1613 Generalfiskal, 1617 Storseglbevarer og 1618 Lordkansler. Kort efter blev han udnævnt til Pair med Titel af Baron Verulam af Verulam, og 1620 fik han den højere Rang som Viscount St. Albans. Kongens Gunstbevisninger vare vel begrundede; han var en af de kyndigste Jurister, et af de mest veltalende Parlamentsmedlemmer og en Statsmand med vide Syner. I sine Indlæg til Kongen, i sine Breve og sine Essays behandler han de forskjelligste Spørgsmaal. I politisk Henseende var han en fuldblods Tilhænger af Tudorfyrsternes Grundtanker, om end noget omformede efter den nye Tids Fordringer. Tyngdepunktet i Staten laa for ham i den udøvende Magt. Kongen burde have tilstrækkelige Indtægter til sin Raadighed og Administrationen, ledet af Gehejmeraadet, være uansvarlig; der kunde endog gives Tilfælde, hvor Kongen burde gribe ind i Dommernes Myndighed; men under en klog Regering vilde disse Tilfælde blive sjældne. Den Magt, Kongen og hans Raad saaledes skulde

have, burde imidlertid anvendes til at løse de store Fremtidsopgaver for den engelske Stat. Som den vigtigste af disse Opgaver stod for ham en stærk Udvikling af Unionen med Skotland; han var foruden Kongen maaske den eneste af alle Skotter og Englændere, som med virkelig Kjærlighed omfattede denne Tanke. Men ogsaa til Irland vendte han sit Blik; han sympathiserede ikke med den indfødte keltiske Befolkning, men han havde Interesse for Øens Natur og Tro paa dens Hjælpekilder, der burde ophjælpes ved en engelsk Kolonisation. Englænderne burde tillige paatage sig en anden Nybyggervirksomhed, nemlig til Amerika; de vilde herved kunne opnaa Rigdom og Magt ligesom Spanierne, og Moderlandet vilde kunne befries for Overbefolkning. Med Hensyn til Englands indre Anliggender var det navnlig paa Forbedringen af Lovgivningen, at Bacon arbejdede. En Samling af de gjældende Love, gjort tilgængelig for hele Folket, stod for ham som Ideal.

Kun en stærk Kongemagt var efter Bacons Mening i Stand til at gjennemføre disse Reformer. Underhuset burde være Organ for Nationens Ønsker og give Samtykke til Skatter og nye Love; men det burde ingen Kontrol have med Forvaltningen og aldeles ikke føre an i Regeringsarbejdet. Det var Tankegangen fra Elisabeths Dage; men paa et andet Punkt, i kirkelig Henseende, var Bacon derimod i Begyndelsen af Jakobs Regering tilbøjelig til Eftergivenhed. Han fulgte den Vej, Hooker havde anvist. Enheden i Kirken skulde fastholdes for Troens og Daabens Vedkommende (hvorved altsaa Katholicismen og Baptismen udelukkedes), men kunde slappes med Hensyn til Ceremonierne og Kirketugten; her kunde lades Plads aaben til forskjellige Anskuelser, og her skulde man i det hele ikke være for ængstelig med Forandringer.

Det er interessant at se, hvorledes Tudortankernes Udvikling i denne Generation førte til at ville Indrømmelser i kirkelig Henseende, men derimod ganske savnede Blik for

Eftergivenhed i politisk Henseende. Paa det politiske Omraade forholdt den sig absolut konservativ, fastholdt ubetinget det kongelige Prærogativ. Af endnu større Interesse vilde det have været at se, hvorledes Englands Udvikling var bleven, hvis Bacons Principer vare blevne førte ud i Livet af Jakob I. Det vilde have været et Middel til at bedømme, om den politiske eller kirkelige Opposition havde slaaet de dybeste Rødder i det engelske Folk; men saaledes gik det ikke. Bacon veg endog i Slutningen af sin Magtperiode tilbage fra at tilraade Indrømmelser i kirkelig Henseende, og hvor megen Interesse end Jakob I. havde for den store lærde og Statsmand, blev det dog ikke denne, der fik den største Indflydelse paa ham. Han kunde theoretisk give ham Ret, han kunde føje sig efter ham i mindre Ting og naturligvis følge ham, hvor hans Ønsker mødtes med hans egne, men videre ikke. Han følte større Smag for Raadgivere af anden Art.

Kong Jakobs Hof var et Billede paa den engelske Renaissances Forfald. Man tilbad Livsnydelsen, man elskede Ødselhed og Pragt, man holdt glimrende Fester, Skjønheden dyrkedes hos Mænd og Kvinder; men Forfinelse var traadt i Steden for kraftig og sund Livsglæde. Man holdt af at opføre Komedier, og Hoffets Damer spillede med, ligesom Dronningen, den danske Prinsesse Anna, tog sig ivrig af deres Indretning, men Komedierne vare Maskekomedier af mythologisk og allegorisk Indhold uden egentlig Dialog; tilsyneladende fejrede man i dem Dyden og Heltemodet, men i Virkeligheden kom det an paa at stille Pragten til Skue, i Dekorationer, i Dragter, i Danse. Og oven paa disse Forlystelser fulgte natlige Orgier, hvor Lysten til at spise og drikke og endnu stærkere Lidenskaber tilfredsstilledes ofte paa den modbydeligste Maade. Til den Ødselhed, som saaledes blev et Særkjende for Hoffet, og som ved Siden af den Demoralisation, den frembragte, tillige tærede paa Rigets Finanser, kom nu Kongens Letsindighed med at

skjænke Pengegaver og Jordegods bort. Han var kommen fra Skotland til England med den Tro, at han kunde hengive sig til sin Behagelighed uden Grænser. Han troede paa, at han kunde lette sine Undersaatter for en Del af de Byrder, der hvilede paa dem, og han troede særlig, at det var ham muligt nu at optræde med rigelig kongelig Gavmildhed mod sit Følge og sine Yndlinge. Det var Favoriterne, der kom til at spille en overvejende Rolle ved det engelske Hof. Der laa den Tanke bag ved dette hos Jakob som hos alle Fyrster med Hang til Enevælde, at han derved vilde omgaa de Ministre, Statshensyn paatvang ham, og skabe sig Raadgivere, paa hvis personlige Hengivenhed han fuldt kunde stole; men Jakob I. manglede trods sin indbildte Verdensklogskab Evne til at vælge Favoriter af virkelig Dygtighed; han faldt i Hænderne paa Mænd, som vandt ham ved deres personlige Elegance — Modsætningen til hans eget Væsen —, men som fordærvede Forholdet mellem ham og hans Folk ved deres Uduelighed, Ødselhed og Usædelighed. Og hertil kom, at det for største Delen ikke var indfødte Englændere, men Skotter. Det er oplyst, at i Aarene 1603—1610 modtoge hans skotske Yndlinge og deres Slægt og Venner et Beløb af aarlig 40,000 Pund i Gaver og betalt Gjæld. Selvfølgelig forøgedes Englændernes Misfornøjelse herover ved den nationale Modsætning.

Imellem disse Skotter kom Robert Carr til at indtage den mest fremtrædende Plads. Han hørte til en anset Familie, men vandt fortrinsvis Kongen ved sin Skjønhed og sin hofmandsmæssige Fremtræden. Da han ved en Turnering kastedes af Hesten ved Kongens Side og i Faldet brækkede det ene Ben, var hans Lykke gjort. Han besad ingen virkelige Evner, men det smigrede Jakob at skulle være hans Lærer og indpode ham Dannelse. I Virkeligheden blev det dog ham, der blev Kongens Mester. Han blev hans erklærede Yndling og hobede Rang og Rigdom sammen til sig og sin Familie; han blev udnævnt til Viscount af

Rochester og noget senere til Greve af Somerset; han blev Skotlands Storskatmester, Kongens Overkammerherre, Ridder af Hosebaandsordenen og var fra 1612 i Virkeligheden Englands første Minister. Sin Indflydelse anvendte han til i Løbet af ét Aar at bortødsle 90,000 Pund. Da var det, at han kom til at spille en Rolle i et Familiedrama, som i sine Følger blev til hans Ødelæggelse. Der fandtes ved Hoffet en ung Kvinde, Lady Frances Howard, Datter af Earlen af Suffolk. I sit trettende Aar blev hun af sin Familie bortgiftet til den et Aar ældre Earl af Essex i den Hensigt at forene de to mægtige Slægter med hinanden. Paa Grund af sin Ungdom blev Essex sendt til Udlandet, indtil Ægteskabet kunde fuldbyrdes. Da han efter tre Aars Forløb kom tilbage, mødte der ham den grusomste Skuffelse. Frances Howards egen Natur og hendes Opdragelse ved det fordærvede Hof havde gjort hende til den ryggesløseste Kurtisane; hun havde benyttet sin Skjønhed og sine glimrende ydre Egenskaber til først at gjøre Prins Henrik af Wales og siden Somerset til sine Elskere. Fuld af Modbydelighed mod sin paatvungne Ægtefælle vidste hun ved kunstige Midler at hindre Fuldbyrdelsen af deres Ægteskab. Derpaa anklagede hun sin Mand for at være Skyld deri og fordrede Skilsmisse. Det lykkedes Somerset at vinde Kongen herfor, en nedsat Kommission erklærede Skilsmisse for berettiget, og nogen Tid efter ægtede hun sin Elsker; men endnu inden sit Bryllup havde hun yderligere plettet sit Navn ved en skjændig Forbrydelse. Somerset havde en virkelig Ven af ikke ringe Fortjenester, Sir Thomas Overbury. Han havde bestemt modsat sig Ægteskabet; Følgen blev, at Lady Frances svor ham Døden. Hun formaaede at sætte Fjendskab mellem sin Elsker og hans Ven; det lykkedes atter Somerset at mistænkeliggjøre Overbury for Kongen; han blev kastet i Tower, og ved Hjælp af Familien Howard, som ved Forbindelsen med Somerset var stegen til den største Indflydelse, blev der ansat Folk til Fangevogtere

for ham, som vare villige til at tjene Lady Frances' Planer. Overburys Mad blev forgiftet i Fængslet, og han bukkede under for Følgerne; men det blev kun kort, at hun og hendes Ægtefælle kom til at nyde godt af deres Forbrydelser. Somerset var ikke i Stand til at paalægge sin Forfængelighed de rette Skranker, han blev overmodig mod Kongen og krænkede ham ved sin bydende Mine. Saa varede det ikke længe, inden Jakobs Venskab forvandledes til Had; Somersets mange Fjender benyttede sig hurtig deraf; de droge Dækket bort for Overburys Mord, og Kongen gav sit Samtykke til den tidligere Yndlings og hans Hustrus Fængsling. De bleve i Aaret 1616 begge kjendte skyldige af Domstolene og vilde være blevne henrettede, hvis Kongen ikke havde benaadet dem. Dog forbleve de siddende sex Aar fængslede i Tower.

Begivenheder som Lady Frances' Forbrydelser, Mordet paa Overbury og Greven af Somersets Delagtighed i Misgjerningerne fik væsentlig deres Betydning ved det Lys, de kastede over Sæder og Tilstande ved Hoffet. Selve Kongen var jo inddragen i det skete, og Rygtet gjorde ham endog til medskyldig i Mordet, I alt Fald var jo Statsmagten bleven benyttet til Handlinger af den mest oprørende Natur. Det havde vist sig, hvortil Favoritsystemet kunde føre.

Dette Favoritsystem faldt imidlertid ikke med Somerset. En Hovedaarsag til, at Kongen havde fattet Lede til denne, var tvært imod, at en anden Yndling var i Færd med at vinde hans Gunst. Det var George Villiers, senere saa bekjendt som Hertug af Buckingham. Ogsaa hos ham var det ydre Egenskaber, legemlig Skjønhed og elegant Holdning, som gjorde Indtryk paa Kongen, da han 1614, 22 Aar gammel, for første Gang blev set af Jakob. Hans Moder, Enke efter en Adelsmand i Leicestershire, havde ogsaa opdraget Sønnen med den bestemte Hensigt at gjøre ham til Hofmand. Efter et Ophold i Frankrig kom han hjem, ødsel og udsvævende, men uddannet i alle ydre Fuldkommenheder

og uimodstaaelig for svage Sjæle. Han var talentfuldere end Somerset, og adskillige af Tidens bedste Mænd, baade Ærkebiskop Abbot af Canterbury og Bacon, knyttede Forhaabninger til ham, støttede hans stigende Yndest hos Kongen og smigrede for ham. Med rivende Hurtighed fulgte den ene kongelige Gunstbevisning paa den anden. Han blev Kongens Mundskjænk, fik 1615 Ridderslaget og blev 1616 Overstaldmester og Hosebaandsridder. I samme Aar udnævntes han til Pair som Viscount Villiers. Fra dette Øjeblik regnedes han officielt for Kongens Favorit, saaledes som Bacon betegnede ham i en mærkelig Skrivelse, hvori han paa hans egen Opfordring gav ham Raad med Hensyn til Anvendelsen af hans Indflydelse. I Aaret 1617 fik han Titel af Earl af Buckingham og endelig 1623 af Hertug af Buckingham. Det var sandsynligvis denne hurtige Stigning fra Ærespost til Ærespost, der frembragte den svimlende Selvtillid hos ham, som lod ham miskjende sine virkelige Evners Begrænsning og misbruge sin Magt. En stor Del af de samme Skavanker, som knyttede sig til Somersets Magtperiode, vare ogsaa forbundne med Buckinghams. Hans Ødselhed kjendte ingen Grænser, og han var omgiven af en Sværm af Venner, der benyttede hans Venskab til at udsuge Statskassen; enhver Henvendelse til Kongen, der skulde have Udsigt til Resultat, maatte gaa igjennem ham. Hans ydre Politik manglede Klogskab og Beregning; i de indre Spørgsmaal savnede han fuldstændig Blik for Tidens Bevægelser og tog ikke i Betænkning at stille Mænd, som opvakte almindelig Harme, paa de indflydelsesrigeste Pladser; men han havde Magt over Kongen, han vidste at smigre for hans slette Egenskaber og at beherske ham uden at krænke ham. Der gives næppe nogen besynderligere Brevvexling mellem en Konge og hans Minister end den, der er bevaret mellem Jakob I. og Buckingham. Ganske vist er det Kongen, der her fremtræder i det uheldigste Lys. Det er en Umandighed og en Uværdighed uden Lige, som man

bliver Vidne til, naar man læser om Jakobs brændende Længsel efter at have Buckingham ved sin Side, og om den Melankoli, der griber Kongen, naar hans Yndling er fraværende, eller naar man ser, hvorledes han overdænger ham med Smiger og de barnagtigste Kjælenavne, eller hører ham forsikre, at han bærer Buckinghams Billede ved sit Bryst. Man behøver ikke de fremmede Gesandters Beretninger for at føle Modbydelighed for dette Forhold. Og Buckinghams egne Breve til Kongen falde, om end lidt mere beherskede, dog i samme Tonart, ofte blandet med en Plumphed, der virker yderligere frastødende. Det var naturligt, at en Buckingham ved Jakob I.'s Side ikke var i Stand til at besværge den kommende Storm, men kun kunde sætte Tidens Bølger i stærkere Bevægelse.

IV.

Baade Katholiker og Puritanere ventede sig noget godt af Jakob I.'s Tronbestigelse. Han havde stillet Katholikerne Lettelser i Udsigt for at vinde deres Velvilje, og han havde i Skotland officielt udtalt sin Tilslutning til den dér herskende Kirke. Medens de sidste Udtalelser kun vare Talemaader, i den skarpeste Strid med hans egentlige Tankegang, som den var kommen til Orde i Basilikon Doron, var det i Virkeligheden et Ønske hos ham at vise sig føjelig over for Katholikerne. Det var ikke Sympathi for den katholske Religion, der ledede ham hertil. Han vilde være tolerant over for Lægfolk, men stræng imod Jesuiter og Præster. Han vilde derved kvæle de Spor til Oprør, som, i det de begunstigedes fra Rom, havde víst sig saa farlige under Elisabeth, og han haabede maaske, at Katholicismen, naar den ikke holdtes oppe af Præsterne, efterhaanden kunde dø Straadød i England. Hans første Foretagender mod Katholikerne vare ogsaa i Overensstemmelse hermed; han af-

skaffede 1603 de Bøder, der i Følge Elisabeths Lovgivning paahvilede dem som Rekusanter, og i Februar 1604 forvistes alle Jesuiter og Seminariepræster; men havde han ved disse Skridt paa den ene Side ventet at vinde Løn for sin Tolerance og paa den anden Side haabet at opretholde sin Myndighed, maatte han snart føle sig skuffet. Allerede inden Præsternes Forvísning havde der víst sig Tegn til Sammensværgelser, og snart efter Forordningen derom gav den katholske Fanatisme sig Luft paa den voldsomste Maade.

Krudtsammensværgelsen var i sin Grund beslægtet med Jesuiternes Lære om tilladt Kongemord, med Balthasar Gérards og Frans Ravaillacs Dolke, men langt hensynsløsere, for saa vidt som den var beregnet paa i Flæng at gaa ud over skyldige og uskyldige. Robert Catesby undfangede Planen til at sprænge Kongen, Overhuset og Underhuset i Luften ved det forestaaende Parlaments Aabning; med ét Slag skulde alt, hvad der var af Regeringsmagt i England, kastes til Jorden. De sammensvorne hentede fra Flandern en Englænder, der havde færdedes i Krigene der óvre, ved Navn Guido Fawkes; han blev Komplottets tekniske Hoved. Man lejede et Hus, der stødte op til Parlamentsbygningen, og begyndte at gjennemgrave Murene for at bringe Krudttønderne ind under Gulvet i Parlamentshuset. Det gik langsomt med Arbejdet, Vandet strømmede ind, og Aabningen af Parlamentets Møder udsattes; men nogle Skridt af Kongen selv gav Sammensværgelsen ny Fart. Hans Mildhed mod de katholske Lægfolk havde ikke haft de Følger, han havde ventet; Rekusanternes Antal var tvært imod steget. Han besluttede derfor paa ny at sætte Lovene om Bøderne i Kraft. De sammensvornes Had ansporedes derved, og dermed ogsaa deres Energi. Heldet syntes at begunstige dem; det lykkedes at leje en Kjælder, fra hvilken man uden at gjennemgrave nogen Mur kunde bringe Krudtet ind paa et hensigtsmæssigt Sted. Dog det blotte Ødelæggelsesværk var ikke nok for de sammensvorne; man vilde forberede et

Oprør, der skulde følge paa Explosionen. Dertil krævedes Penge, og af den Grund maatte man henvende sig til nogle rige Katholiker, som ikke tidligere havde været indviede i Planen; men en af disse, Francis Tresham, var ængstelig for sin Svoger Lord Monteagles Liv, der vilde være truet ligesom de andre Overhusmedlemmers; han underrettede ham derfor om, hvad der forestod; men Lord Monteagle beholdt ikke Hemmeligheden for sig selv; han ansaa det for sin Pligt at meddele den til Regeringen, og denne lod naturligvis øjeblikkelig anstille omfattende Undersøgelser. Disse førte til, at man Natten før den Dag, paa hvilken Parlamentet skulde aabnes og Explosionen iværksættes, den 5te Novbr. 1605, fandt Krudttønderne og Guido Fawkes i den benyttede Kjælder. De andre sammensvorne søgte at undfly; de bleve indhentede, nogle dræbte ved Anholdelsen, Resten fængslede. Sammen med Guido Fawkes bleve de stillede for en Domstol og kort efter henrettede.

Krudtsammensværgelsen endte saaledes uden Skade for dem, som den var rettet imod; men den fik desuagtet sin store historiske Betydning derved, at den paa ny kaldte til Live hos det store protestantiske Flertal af det engelske Folk det glødende Had til Katholikerne, som havde været i Færd med at dæmpes. Jakob I. forøgede Lovenes Skarphed mod den gamle Læres Bekjendere og opkrævede atter hensynsløst Bøderne af dem, der ikke gik i Statens Kirker; det engelske Folk hengav sig af Frygt for nye skjulte Planer til den vildeste Intolerance og forfulgte med Nidkjærhed enhver Antydning af Katholicismen. Selve Regeringen kom senere til at føle det.

Jakob I. veg altsaa fra sit Maadehold i denne Retning uden at have vundet det katholske Mindretal i sit Folk. Puritanerne stødte han selv frivillig fra sig. Da han holdt sit Indtog i England, var der blevet overrakt ham en Petition fra henved 1000 puritanske gejstlige, som væsentlig gik ud paa Ophævelsen af visse Ceremonier ved Guds-

tjenesten. Han havde henvist Petitionen til en Forhandling det næste Aar paa et Møde af Repræsentanter for de forskjellige Anskuelser. Den blev afholdt 1604 paa Slottet Hampton-Court i Nærheden af London. Der var indflydelsesrige Mænd i Kongens Raad, og først og fremmest Bacon, som tilraadede Indrømmelser. Paa Mødets første Dag, da Kongen overvejede Sagerne med Biskopperne, var han selv tilbøjelig til at følge disse Raad, men den næste Dag, da han kom til at forhandle med de puritanske Præster, blev Tonen en anden. Den blotte Nævnelse af Ordet Presbyterianisme oprørte ham. Det var Kongemagten, han følte krænket i Erindring om Tilstanden i sit Fødeland, og han formaaede ikke at lægge Baand paa sin Tunge. »Et skotsk Presbyterium«, udbrød han, »passer til et Monarki som Djævelen til Gud. Saa vil Jakob og Thomas og Villiam og Dick komme og dadle mig og mit Raad og alle vore Foretagender. Jeg beder jer, vent i 7 Aar, førend I forlanger noget saadant af mig; finder I mig til den Tid fed og stakaandet, vil jeg maaske høre efter, hvad I siger, ellers ikke.« Afgjørelsen blev, at kun faa betydningsløse Punkter henvistes til Parlamentets Undersøgelse; i alt øvrigt skulde den gamle Liturgi opretholdes som bindende for alle Præster.

Resultatet af Hampton-Court Konferencen blev afgjørende for hele den senere Udvikling. Jakob I. havde haft Valget mellem at opretholde det gamle Kirkesystem fuldstændig uforandret eller at tillade saadanne Afvigelser, som kunde berolige Sindene. Han havde valgt det første; han havde derved for bestandig kastet Puritanerne over i Oppositionen og beseglet Forbundet med Biskopperne. Ingen Konge uden Biskop, blev hans Valgsprog. Det gejstlige Parlament, Konvokationen, udstedte paa hans Tilskyndelse en Række Artikler, som Gejstligheden uden Modsigelse blindt skulde følge; omtrent 300 Præster bleve afsatte, fordi de ikke vilde underordne sig. Det var forgjæves, at

Parlamentet af 1604 opfordrede Kongen til Indrømmelser, og at det 1610 anmodede ham om, at de afsatte puritanske Præster maatte have Ret til at prædike. Kongen modsatte sig disse Ønsker.

Saaledes havde Jakob ogsaa taget Afstand fra Puritanerne. Endnu udgjorde disse ganske vist kun et Mindretal i Befolkningen; men dette Mindretal voxede stadig. Præsternes Afsættelse føltes rundt om som et Angreb paa Friheden, selv af dem, der i og for sig fandt sig til rette i de omstridte Ceremonier. Samtidig hermed vare desuden de politiske Modsætninger komne skarpt til Orde.

Det varede nemlig ikke længe, inden Jakob til Gjengjæld for den Tilslutning til den herskende Kirke, han havde tilkjendegivet i Hampton-Court, fik fra Gejstlighedens Side en Anerkjendelse af sine absolutistiske Theorier. Det var kun Konvokationens Sag at give Love for Gejstligheden, men ikke desto mindre vedtog den 1606 nogle Artikler, hvori den udtalte Anskuelser om de borgerlige Forhold i udpræget absolutistisk Retning. Artiklerne vare delte i Paragrafer, og hver af disse havde til Indledning en Forbandelse over de modsatte fejlagtige Anskuelser. Det hed heri, at Kongens Magt stammede fra Gud, men at Parlamentets maaske kun skyldte et Oprør sin Oprindelse, og selv om den var fremkommen ved frivillig Indrømmelse fra Kongernes Side, vare disse ikke berettigede til at afhænde en guddommelig Gave og gjøre Brud paa Forsynets Ordning; deres Bevillinger kunde, naar de i sig selv vare ugyldige, ikke gjælde for deres Efterkommere. At saadanne Anskuelser vare i den mest afgjørende Modstrid med den engelske Forfatnings Aand, behøver ikke at paavises. Det var derfor ikke underligt, at man ikke offentliggjorde dem (det skete først 1690); men de bleve dog næppe en Hemmelighed; de sivede vistnok ud og satte ondt Blod. Aaret efter, 1606, udkom et Slags Retslexikon, forfattet af Juristen Cowell og dediceret til Ærkebiskoppen af Canterbury. Under Artiklen

»Konge« hed det i dette Værk: »Ved sin absolute Magt staar han over Loven, og skjønt han til Lovgivningens bedre Gang lader de tre Stænder deltage i Raadslagningerne, er dette dog efter forskjellige lærdes Mening ikke nogen Indskrænkning af hans Rettigheder, men kun en Naadeshandling. Ihvorvel han ved sin Kroning aflægger Ed paa ikke at forandre Landets Love, kan han dog trods denne Ed ændre eller sætte ud af Kraft enhver Lov, der synes ham skadelig for Landet.« Cowells Skrift blev Gjenstand for Paatale i Parlamentet, og Kongen maatte paabyde dets Undertrykkelse.

Men Modsætningen mellem Kongens egen Opfattelse af Forfatningen og Parlamentets var allerede kommen til Syne i dettes første Session 1604. Kongen havde udtalt, at da Underhusets Privilegier stammede fra ham, burde de ikke benyttes mod ham, og Striden var især kommen til at gjælde Spørgsmaalet om Kronens udelukkende Ret til at give Love i kirkelige Sager, denne Ret, Elisabeth saa bestemt havde hævdet for sig, men som Parlamentet nu, da Oppositionsaanden i Folket blev stærkere, ikke længere vilde anerkjende. Det var det Punkt, hvor de kirkelige Stridsspørgsmaal gik over til at blive politiske, og som derfor virksomst forbandt den kirkelige og den politiske Opposition. Underhuset havde Følelsen af, at det gjaldt at optræde med Bestemthed nu ved Begyndelsen af den nye Regering. I en Adresse til Kongen protesterede det imod, at dets Privilegier afhang af ham; de vare dets Ejendom med samme Ret, som Undersaatterne besad deres øvrige Ejendom. Det udtalte end videre, at man vel havde set igjennem Fingre med adskillige mindre Krænkelser i Elisabeths Dage; men i dette første Parlament, hvis Karakter kunde blive bestemmende for Kongens følgende, var Parlamentets Frihed og derved hele Kongerigets Frihed bleven angreben mere end nogen Sinde før i noget Parlament. Underhuset fastholdt sin Ret til Lovgivning paa det kirkelige Omraade, advarede

Kongen mod dem, der vilde sætte ondt for dets Privilegier, og anraabte ham om at lade sig undervise af det om Misbrug saa vel i Kirke som i Stat; i saa Fald vilde han vinde Folkets Hjærte. Saaledes havde Underhuset hævdet sine Rettigheder og gjort sig til Repræsentant for Nationen; det havde advaret Kongen mod Raadgivere, der kunde skille ad, hvad der hørte sammen, og det havde endog i engelsk Form indflettet den revolutionære Sætning: vox populi vox Dei.

Saadanne politiske Forhold vare imidlertid ikke til Gavn for et omfattende Reformarbejde. Kongens og Bacons store Plan om Tilvejebringelsen af en nøjere Union mellem England og Skotland mødte kun Kulde og førte ikke til videre Resultat paa Grund af den store Misstemning mod Skotterne. Et Forsøg af Parlamentet paa at blande sig i den udenrigske Politik afvistes af Ministrene som et Indgreb i Kongens Prærogativer. Men imidlertid voxede et nyt Stridsspørgsmaal frem, som en Tid overskyggede alle andre. Kong Jakobs finansielle Vanskeligheder vare begyndte strax ved hans Regeringstiltrædelse. Selv Elisabeth med sin store Sparsommelighed havde nemlig ikke kunnet bestride de store Udgifter til Krigen mod Spanien af de ordinære Indtægter; hun havde maattet sælge en stor Del af Krongodset og gjøre en ikke ringe Gjæld, og selv med den yderste Økonomi vilde Jakob møde et betydeligt Deficit, alene til de ordentlige Udgifter, og Økonomi var ikke Jakobs Sag. Ganske vist lykkedes det hans Finansembedsmænd at bringe Indtægterne betydelig op; men samtidig voxede Udgifterne næsten til det dobbelte af, hvad de havde været 1603. Det var for en stor Del Gagerne og Gaverne til Kongens Yndlinge samt den ødsle Hofholdning, der medførte dette Resultat. I Aaret 1607 var Underskudet omtrent 180,000 Pund. Under disse Forhold besluttede Regeringen at gribe til et Middel, hvis Lovlighed stærkt kunde anfægtes. Man vilde benytte sig af Forskjellen paa direkte og indirekte Skatter til at paalægge de sidste uden Samtykke af Parlamentet.

Der existerede ganske vist baade fra Marias og Elisabeths Tid Exempler paa en lignende Fremgangsmaade; men det havde dog kun været mindre Afgifter, der havde været Tale om. Jakob I. gik ogsaa foreløbig maadeholdent til Værks, i det det kun var Korender og Tobak, han belagde med Told paa denne Maade. Da skete det imidlertid, at en Kjøbmand ved Navn Bate nægtede at betale Tolden paa Korender og protesterede imod den som ulovlig; Sagen blev bragt for Skatkammerretten, og denne Domstol fældede sin Kjendelse til Gunst for Kongen. Denne retslige Afgjørelse fik sin store Betydning. Stolende herpaa paalagde Kongen nemlig to Aar efter, 1608, nye Afgifter til et aarligt Beløb af ikke mindre end 70,000 Pund. Det var en farlig Vej, Kongen her slog ind paa; han havde ladet et vigtigt statsretsligt Spørgsmaal afgjøres rent juridisk uden at tage politiske Hensyn. Selve Kjendelsens juridiske Berettigelse kunde allerede i høj Grad bestrides; men hertil kom, at en saadan Afgjørelse kunde bringe den væsentligste Grundpille for Forfatningen, Parlamentets Samtykkeret til Skattepaalæg, til at vakle. Paa et Tidspunkt, hvor Underhuset var mere bestemt paa at hævde sine Rettigheder, end Tilfældet havde været i det sidste Aarhundrede, maatte det skete møde den bestemteste Modsigelse.

Til Uheld for Kongen vare nu ogsaa de forøgede Toldafgifter ikke tilstrækkelige til at dække Underbalancen. Han blev derved nødt til alligevel at henvende sig til Parlamentet for at faa nye Bevillinger. Det var i Sessionen 1609—10, at der blev stillet Forslag herom. Kongen var villig til forskjellige Indrømmelser mod til Gjengjæld at faa bevilget 200,000 Pund om Aaret. Da rejste Underhuset imidlertid Spørgsmaalet om Toldpaalæggenes Berettigelse. Det vilde ikke vedtage de nye Bevillinger, førend det havde faaet rammet en Pæl i Livet paa det nyeste Overgreb fra Kongens Side. I de langvarige Debatter, som behandlede dette Spørgsmaal, udfoldedes nu en betydelig Veltalenhed

fra begge Sider, et Vidnesbyrd om den politiske Modenhed og Dygtighed, hvori England paa dette Tidspunkt ragede saa uendelig højt op over hele det øvrige Evropa. Medens særlig Bacon forsvarede Kongens Principer, lagde Underhusets Ledere en Kraft og en Dristighed for Dagen, som klarlig viste, hvem Fremtiden tilhørte. I Overensstemmelse med hele den engelske Aand var det for en stor Del Fortidens Exempler, man appellerede til; de gamle Love og de gamle Juristers Meninger vare de Vaaben, man fortrinsvis benyttede; men ved Siden heraf vendte man sig til Sagens theoretiske og principielle Side. Man søgte nøjere at bestemme Kongens Prærogativer og angive deres Rækkevidde. Det indrømmedes, at Kongemagten oprindelig skrev sig fra Gud; men til Gjengjæld skrev dens Udøvelse sig fra Folket. At Kongemagten skulde være ubegrænset, erklæredes for stridende mod Fornuften. Tillige hævdede man Handelens Frihed; Baand og Byrder paa den vare et Indgreb i Undersaatternes Rettigheder og maatte som alle andre saadanne bevilges af deres Repræsentanter. I en saakaldt petition de droit — som man endnu kaldte den med den gamle normannisk-franske Udtryksmaade — afvistes paa det bestemteste Kongens Forsøg paa at bestride Parlamentets Ret til at forhandle om Toldpaalæg; i et Lovforslag, som vedtoges af Underhuset, hævdedes det, at ingen Toldafgifter kunde paalægges uden Parlamentets Samtykke. Det var ogsaa i denne Samling, at man protesterede imod Cowells Retslexikon; man tog de puritanske Præster i Forsvar, og man angreb i stærke Udtryk Hoffets Ødselhed.

For denne Modstand bøjede Kongen af; han erklærede endog, at han vilde undlade for Fremtiden at opkræve Toldafgifterne, hvis Parlamentet vilde stadfæste de tidligere Opkrævelser. Det saae et Øjeblik ud til Enighed. Da indtraf uheldigvis Sommertiden med Parlamentsferien, og da Parlamentet atter traadte sammen om Efteraaret, vare Modsætningerne som af sig selv blevne skærpede. Underhusets

Medlemmer havde forhandlet med deres Vælgere og fundet, at den offentlige Mening ansaa Bevillingerne for alt for store. Kongen havde paa den anden Side drøftet Situationen med sine Ministre og erfaret, at adskillige af dem fandt Bevillingerne for smaa. Især Bacon fraraadede at indlade sig paa en Handel med Parlamentet; thi det var Kongen og ikke dette, som burde føre an i Regeringens Ledelse. Kongen opløste misfornøjet Parlamentet.

En vis Uro begyndte at ytre sig rundt om i Landet. Frihedstrangen voxede. Det manglede ikke paa advarende Raad til Kongen. Sir Henry Nevill forestillede 1613 Jakob, at den Misfornøjelse, som var kommen til Orde i Parlamentets sidste Samling, havde spredt sig i hele Befolkningen; man vidste det i Evropa, og det skadede Englands politiske Stilling; men der var endnu en Mulighed for at vinde Oppositionen ved Indrømmelser. Ogsaa Bacon tilraadede Kongen at indkalde et nyt Parlament; han stolede paa, at Regeringen kunde vinde Terræn for sig ved gode Lovforslag; men han manglede Blik for Stridens Dybde, og det var ham imod at gjøre Indrømmelser. Nye Valg bleve udskrevne, men havde et ugunstigt Udfald for Kongen. Striden blev atter staaende, da Parlamentet aabnedes 1614, og Underhuset tyede til det Vaaben, Situationen gav det i Hænde. Ikke en Skilling, før de ulovlige Toldpaalæg ere afskaffede, hed det fra Majoritetens Rækker. Endnu skarpere Udtalelser fremkom end forrige Gang. Folkesuverænitetstanken fremsattes med Styrke. I Færd med at dø hen i det øvrige Evropa levede den op i England. Et af Underhusets Medlemmer Sandys ytrede, at al kongelig Myndighed oprindelig skrev sig fra Folkets Valg, selv om ikke enhver ny Konge formelt valgtes. Saaledes strøg han Forskjellen paa et Arveriges og et Valgriges Betydning. Han strøg end videre Begrebet: passiv Lydighedspligt. Nationen og Kongen, udtalte han, vare gjensidig bundne ved Betingelser, som ikke ustraffet kunde brydes, en Konge, som gjorde Krav paa at herske i Kraft

af Erobringens Ret, kunde fordrives, naar Folket var stærkt nok. En anden Taler fremdrog Exempler fra Bibelen og Historien paa Fyrster, der vare forjagede paa Grund af ulovlige Skattepaalæg. Heller ikke Kongens Omgivelser gik Ram forbi; det var især de skotske Yndlinge, som det gik ud over; selv Mindet om den sicilianske Vesper blev draget frem i Underhuset som Trusel mod hine fremmede, der droge Fordel af Landet.

Parlamentets Samling blev kun kort; ingen Love bleve vedtagne. Efter faa Ugers Forløb paafulgte Opløsningen, og fire af Underhusets Medlemmer bleve endog fængslede. Det varede syv Aar, inden Jakob paa ny indkaldte noget Parlament. Bruddet mellem Statsmagterne var i Færd med at blive bestandigt. Nogen Tid efter, i Aaret 1616, kom det til en Konflikt mellem Kongen og Domstolene. Bacon fremsatte den Sætning, at Kongen burde paase, at Dommerne ikke stillede sig op imod hans Prærogativer i Spørgsmaal, der angik Forfatningen, og Jakob krævede, at Dommerne skulde raadspørge ham, førend de afsagde deres Kjendelse. Da Overdommeren Coke protesterede herimod, blev han afsat fra sit Embede, og Jakob viste herved, at den Uafhængighed for Dommerne, som var den eneste mulige Berettigelse fo at der kunde tillægges deres Afgjørelse af statsretslige Spørgsmaal nogen Vægt, kun anerkjendtes, hvis den var til Fordel for Kronens Rettigheder, ikke ellers. I en Tale i Stjærnekammeret hævdede Kongen ligefrem Domsmagtens Underdanighed under Kronen og endte med at prædike den ligefremme Absolutisme. Hvad angaar Kronens absolute Prærogativ, ytrede han, saa kan det ikke blive Gjenstand for en Jurists Anfægtelser, ikke heller er det lovligt at bestride den. Det er Atheisme og Blasfemi at tvistes om, hvad Gud kan gjøre, sande Kristne nøjes med den Vilje, han har aabenbaret i Skriften; paa samme Maade er det Overmod og Overgreb, naar Undersaatterne tvistes om, hvad

en Konge kan gjøre eller sige; de bør slaa sig til Taals med, at Kongens Vilje er aabenbaret i hans Lov.

Kongen havde foreløbig víst sig som den stærkeste. Han havde opretholdt Uniformiteten i Liturgien og ikke taget Hensyn til Parlamentets Ønsker om Reformer paa det kirkelige Omraade. Han havde hævdet Kronens politiske Prærogativer og benyttet dem til paa egen Haand at paalægge og opkræve Toldafgifter; trods Underhusets Indsigelser vedblev han dermed. Han havde suspenderet Parlamentets Møder uden at stille deres Fornyelse i Udsigt. Endelig havde han kuet Domstolene. Vilde han kunne hævde denne Stilling? Skulde Statens Tyngdepunkt vedblivende ligge i Kongemagten, eller skulde det forflyttes til Folket og dets Repræsentanter i Parlamentet, særlig i Underhuset? Kunde Bacons Tanker om, at Kongen skulde være Folkets Leder, virkeliggjøres sammen med og samtidig med den voxende Frihedstrang hos det engelske Folk, dets fremblomstrende Velstand, den stigende politiske Dygtighed, særlig hos dets Middelstand? Kunde det gjøres af en Kongeslægt, der ikke følte sig hjemme i Folket, og som ikke kjendte eller ikke havde Interesse for dets heftigste Ønsker? Og kunde det gjøres af en Konge, der i sin indre Politik krænkede Nationens Rettigheder og i sin ydre Politik ikke blot fornægtede Tudorernes Planer, men ogsaa kun med Vaklen og Svaghed tilstræbte sine egne? Det var disse Spørgsmaal, Fremtiden skulde afgjøre. (Sluttes).

I. A. Fridericia.

Krigsscener fra Tongkin.*)

I.

Historisk Oversigt.

I de sidste Aaringer have de store evropæiske Riger, som bekjendt, anstillet et vildt Kapløb om at vinde nye Besiddelser og Kolonier i de fremmede Verdensdele, i det Haab saaledes at kunne raade Bod paa den herskende Stagnation ved at skaffe den hjemlige Industri nye Omsætningsomraader. I dette Kapløb er Frankrig ikke gaaet tomhændet ud; det har i Afrika vundet Tunis, udvidet sine Besiddelser ved Senegal, lagt Grunden til et nyt Kolonialrige ved Kongofloden og søgt at befæste sin Indflydelse paa Madagaskar. Medens disse afrikanske Besiddelser i det Hele ere erhvervede uden alt for store Anstrængelser og synes at love et varigt Held, have Frankrigs Udvidelser i Bagindien været fulgte af en Række Uheld og Misgreb og krævet saa betydelige Ofre, at de vundne Resultater vanskelig synes at kunne veje op herimod.

Bagindiens østlige Del indtages, som bekjendt, af Riget Annam, hvis frugtbare Landstrækninger alt et helt Aar-

*) Paul Bourde: De Paris au Tonkin. Paris. 1885. — Rollet de l'Isle: Au Tonkin et dans les mers de Chine. Paris. 1886.

hundrede (fra 1787) have været Gjenstand for Frankrigs Efterstræbelser, og i 1862 og 1867 erhvervede Napoleon III. endelig hele Nedre-Koshinkina og Kambodsja (Mekongs Delta) med Byen Saïgon. Annams Regering søgte nu at afværge den yderlige Fare fra Frankrig ved at fornye sit Vasalforhold til Kina og sendte i 1871 den længst bortfaldne Tribut til Peking; men den herskende Gjæring i det himmelske Rige syntes ikke at love nogen kraftig Støtte og afskrækkede i hvert Fald ikke Frankrig fra yderligere Udvidelsesforsøg, som nu især rettedes mod Annams nordlige Del, Riget Tongkin, hvor man haabede at kunne aabne en bekvem Handelsvej ad Floden Songka (den røde Flod) til Sydkinas rige Provinser. Allerede 1873 trængte en fransk Kjøbmand Dupuis frem til Tongkin, som hidindtil havde været aflukket for de fremmede Barbarer; paa sin næste Rejse søgte han ad den røde Flod at naa frem til den kinesiske Provins Jynnan, men saae sig nu standset af Annams kinesiske Mandariner og søgte Beskyttelse hos den franske Guvernør i Koshinkina, hvorpaa Admiral Dupré afsendte Kaptejnløjtenant Garnier, som i Begyndelsen ogsaa havde overraskende Held med sig over for de ukrigeriske Annamiter, saaledes besatte Tongkins Hovedstad Hanoi (eller Kesho), men snart derpaa faldt ved sit første Sammenstød med de kinesiske Sørøvere af »det sorte Flag«. Hans Værk blev ikke vedstaaet, og Dupuis, hvem man i Begyndelsen havde opmuntret, blev ladt i Stikken, i det Admiral Dupré ofrede ham for at vinde en Traktat, han i en Fart fik afsluttet med Hoffet i Huë. Tu-Duc, Kejseren af Annam, lovede Franskmændene fri Skibsfart ad den røde Flod og at udrydde de kinesiske Sørøvere, som gjorde Farvandene ved Tongkin usikre, og i det Øjemed forærede den franske Regering ham fem, fuldt udrustede Orlogsfartøjer, 100 Kanoner og en Mængde Geværer; men Tu-Duc gjorde aldeles intet for at opfylde sine Forpligtelser, og de smaa Poster, Franskmændene havde efterladt i Nam-Dinh, Hai-Phong og Hanoi,

vare alt for utilstrækkelige til at garantere dem nogen Indflydelse i Tongkin, men udsatte blot det franske Flag for alle Haande Forhaanelser. Da Tu-Duc vedblev at være døv for alle Forestillinger, sendte den nye Guvernør i Nedre-Koshinkina, Le Myre de Vilers, i Marts 1882 Major Rivière med en lille Eskadre og fem Hundrede Mand til Tongkin, hvor han i April tog Hanois Kastel med Storm. Skjønt Frankrig saaledes faktisk var i Krig med Annam, forblev den franske Sendemand dog rolig paa sin Plads i Hovedstaden Huë, og heller ikke Tu-Duc brød aabenlyst med Frankrig, men vedblev at vente sin Frelse fra Kina, hvor man nu var villig nok til at gjøre sit gamle Overherredømme over Tongkin gjældende. En kinesisk Hær samledes i Efteraaret 1882 i Jynnan og rykkede ind i Tongkin, men trak sig dog snart tilbage igjen, da Bourrée, den franske Sendemand i Peking, viste sig eftergivende over for Kinas Fordringer, og den franske Regering ikke sendte nogen større Styrke til Tongkin. Forgjæves havde den franske Marineminister, Admiral Jauréguiberry, i December foreslaaet Ministerraadet at afsende en Expedition paa sex Tusende Mand; efter al Rimelighed vilde en slig Forstærkning i dette Øjeblik have været tilstrækkelig og kunnet fuldende Tongkins Erobring i tre Maaneder; men Jauréguiberrys Forslag faldt igjennem, og den franske Regering vedblev med sine halve Forholdsregler, der forøgede Vanskelighederne og forlængede Expeditionen i det uendelige.

Den af Bourrée afsluttede Traktat blev imidlertid dog ikke anerkjendt af Frankrig, Sendemanden kaldtes tilbage, og Regeringen besluttede endelig at afsende yderligere Forstærkninger til Bagindien; men nu var det for sent, thi Major Rivière, som med sin lille Styrke havde forsvaret Hanoi mod alle Angreb af Annamiterne og Kineserne af »det sorte Flag«, var den 19de Maj 1883 ved et Udfald mod Sørøverne falden i et Baghold og myrdet tillige med 4 Officerer og 29 Soldater.

I Deputeretkammeret bortfaldt nu enhver Modstand mod Regeringens Forslag, Forstærkninger afsendtes saa hurtig som muligt, og den 1ste Juni overraktes der Kina et Ultimatum, som krævede Anerkjendelse af Annams Uafhængighed og under Trusel med Krig forbød kinesiske Troppers Afsendelse til Tongkin. Paa den anden Side førte ogsaa den kinesiske Sendemand i Paris, Marquis Tseng, et truende Sprog, og man begyndte alvorlig at frygte for en Krig mellem Frankrig og Kina.

I selve Annam forefaldt imidlertid en vigtig Begivenhed. Kejser Tu-Duc var død den 20de Juli, han fulgtes snart af sin Broder Hiep-Hoa, som støttedes af de katholske Biskopper, og de tre Mænd, hvem den franske Regering havde overdraget Ledelsen af Bagindiens Anliggender (Civilkommissæren Harmand, Admiral Courbet og General Bouët), troede nu Øjeblikket kommet til at tilrive sig hele Magten i Annam og Tongkin. Admiral Courbet var heldig nok i selve Annam; han sejlede med en Eskadre fra Saïgon op mod Huë, ødelagde den 18—20nde Avgust de Forter, som skulde beskytte Hovedstaden mod et Angreb fra Søsiden, og tvang den annamitiske Regering til at slutte en Traktat, som den 25de samme Maaned blev undertegnet af Kejser Hiep-Hoa og gav Frankrig Udsigt til Herredømmet over hele det østlige Bagindien.

Langt mindre Held fulgte General Bouët under hans Forsøg paa at fordrive »det sorte Flag« fra deres Hovedpladser Son-Tai, Bak-Ninh og Hai-Dzuong, der ligge i en Halvkreds omkring Hanoi ved Randen af den røde Flods Delta; thi Regntidens Oversvømmelser havde gjort Vejene ufremkommelige, den 15de Avgust maatte Bouët, der selv kommanderede Angrebet mod Son-Tai, trække sig tilbage med Tab, og nu fik Franskmændene først endelig Øjnene op for det ubehagelige Faktum, at der var to Slags Krigere at overvinde i dette Felttog, og at de kinesiske Tropper ydede en mere energisk Modstand end de annamitiske

Bander. Forstærkninger indtraf efterhaanden fra Moderlandet, den 16de December tog Admiral Courbet Son-Tai med Storm, nye Tropper indtraf, og i Begyndelsen af Februar 1884 havde Expeditionskorpset under General Millot naaet det respektable Tal af 14,000 Mand og deltes i tvende Brigader under Generalerne Brièrede l'Isle og Négrier.

Kineserne besjæledes af modstridende Følelser, da de saae Frankrig belave sig paa Erobringen af Tongkin; paa den ene Side vilde de nødig have en evropæisk Magt lige ved deres Grænser, paa den anden Side havde de endnu deres Nederlag fra 1860 i frisk Minde. De franske Politikere have aldrig ret gjort sig Rede for de kinesiske Stemninger; de have simpelthen holdt sig til det Faktum, at Tongkin jo slet ikke udgjorde nogen Del af det himmelske Rige, at dets Overherredømme var af en ren platonisk Natur. Hvorfor skulde Kina da ville paadrage sig Omkostningerne ved en stor Krig og udsætte sig for dens Risiko? Simpelthen fordi her ikke foreligger noget territorialt Spørgsmaal, fordi her hverken er Tale om et Protektorat, en tom Nationalforfængelighed eller et Fejlsyn ved Bedømmelsen af de faktiske Forhold, men meget mere om selve de Principer, der ligge til Grund for Mandarinernes Regimente. Kina er paa alle Sider omgivet af langt svagere Folk, som det ofte har betvunget med Vaabenmagt og indviet i sin egen, ejendommelige Civilisation, altsaa af Stater, det har draget ind under sin Indflydelse; saaledes er Kina gjennem Tusender af Aar blevet vant til at betragte sig som Midtriget, som Verdens Centrum og Hjærte; alle andre Nationer ere kun skatskyldige, hvem det naadigst tillader at leve, men som aldeles ikke tør rejse Krav paa Ligeberettigelse. Denne Opfattelse af Kinas overlegne Stilling

staar urokkelig fast, den danner det egentlige Grundlag for Kinesernes Hovmod, et Hovmod, der hos den litterære Kaste er steget til en Grad som hos intet andet Folk. Siden de evropæiske Magter imidlertid have sprængt Kinas Porte og brudt en vid Breche i den kinesiske Mur, have Mandarinerne over for den lavere Befolkning set sig tvungne til at anvende et System af Løgn for at skjule den Magt, disse fremmede, der nylig ere indtrufne fra det yderste Vesten, i Virkeligheden udøve; man søger at lade ogsaa dem gaa og gjælde for skatskyldige, for fjærnt boende vilde, der hyppig ligge i Oprør. Hvis Folket kom efter, at det universelle Herredømme, det himmelske Rige altid har rejst Krav paa, kun er en Kimære, vilde det rimeligvis ikke anerkjende sin ældgamle Vildfarelse, men skyde Skylden paa Regeringens Udygtighed; den kejserlige Avtoritet vilde være dybt rystet, og Kejserdømmet udsat for at falde sammen.

De kinesiske Statsmænd have desuden en dunkel Anelse om en anden Fare. Takket være den stærke Familiefølelse og det hele System af moralske Ideer, hvorpaa den kinesiske Stat er grundet, har Folket hidindtil været let at regere; men nu begynde Mandarinerne at nære Frygt for, at Berøringen med Barbarerne skal undergrave disse Sæder og disse Ideer, som udgjør hele Regeringens Hjørnesten. Den franske Magts Grundlæggelse ved de tre Sydprovinsers Grænser vilde være et stadigt Dementi af den kinesiske Legende, en synlig, haandgribelig Fornægtelse af de Pretensioner, Himlens Sønner rejse paa Overherredømmet over hele Jorden. Samtidig vilde Frankrigs Nærværelse afgive et slet Exempel for Folket, et opløsende Element i Rigets umiddelbare Nærhed. Man kan saaledes ikke undre sig over dette instinktaktige Fjendskab, som har sin Rod i den radikale Antipathi mellem tvende uforligelige Civilisationer, af hvilke den ene sent eller tidlig maa ende med at fortære den anden.

Den Frygt, man hidindtil havde næret for Frankrig, svandt imidlertid lidt efter lidt bort under Indtrykket af alle de Fejl, den franske Regering gjorde sig skyldig i; Rivières Død og den lille Besætningshærs mislige Stilling formindskede Franskmændenes militære Anseelse og vakte Tvivl om Frankrigs Styrke, og Marquis Tseng, der paa nært Hold var Vidne til de parlamentariske Kampe og Uenigheder, troede, at Deputeretkammeret aldrig vilde votere Midler til at følge en energisk Politik; han lullede sig i det Haab, at Frankrig vilde gaa tilbage, naar blot Kina gik frem, og hans uophørlige Opmuntringer bragte endelig hans Land til aabenlyse Fjendtligheder mod Franskmændene.

I de næste Afsnit skulle vi gjengive nogle fordringsløse Skildringer fra forskjellige Deltagere i de følgende Aars Felttog.

II.

Bak-Ninhs Erobring. — Frankrigs vaklende Holdning.

Saa snart General Millot var indtruffen, gjorde han sig rede til at marchere mod Bak-Ninh, skjønt Marquis Tseng officielt havde meddelt den franske Regering, at denne By vilde blive forsvaret af kinesiske Tropper. Gjennem indfødte Spioner havde man faaet Nys om et meget alvorligt System af Forsvarsværker: fire og tyve detacherede Forter omkring Byen, tvende befæstede Diger og en Række Skanser paa Vejen fra Hanoi, ved Lak-Buoi en stærk Afspærring tværs over Floden Song-Cau med flere Rækker Batterier langs Bredderne, og endelig andre Værker mellem Bak-Ninh og Dap-Cau for i Tilfælde af Nederlag at dække Vejen ad Kina. De kejserlige Troppers Styrke ansloges til omtrent to og tyve Tusende Mand, for største Delen udrustede med Remingtonere eller Martinirifler. Vicekongen over Kvang-si

havde i egen høje Person inspiceret Pladsen, og en General Hoang-Ké-Lang fra samme Provins havde overtaget Kommandoen.

General Millot delte sin Hær i tvende Dele; Brigaden Négrier, der samledes i Hai-Dzuong, skulde operere langs Song-Cau og saaledes afskære Fjendens Tilbagetogslinje, medens Brigaden Brière de l'Isle fra Hanoi skulde omgaa Hovedvejen, hvor Kineserne havde koncentreret deres Forsvar, og naa Bak-Ninh ad Vejen gjennem Rismarkerne; jeg fulgte med sidstnævnte Korps*). Hver Kolonne talte omtrent 5500 Mand, hvorhos 6000 Kulierne vare lejede for sex Piastrer maanedlig per Hoved til at bære Bagagen.

Hanoi sov, medens Tropperne satte sig i Bevægelse; Natten med sin sodede Kultaage rugede endnu over Gaderne, og vi undersøgte med Ængstelighed Himmelens Tilstand; i otte Dage havde Regnen trommet paa Taget af vor Pagode og pint vort Sind med Billedet af glatte Stier, der svigte under Foden, af Dyndmasser, hvis Skorpe brister under Fodgængernes Vægt, af overrislede Rismarker, over hvilke Vinden suser med en isnende Gysen, med Dage, tilbragte under pludselige Regnskyl uden et eneste tørt Sted, hvor man kunde styrke sine Nerver, der ere svækkede af Tongkins gjennemtrængende Fugtighed. Himmelen har dette mistænkelige Udseende, denne Blyfarve, vi have gjenfundet hver Morgen; den klarer sjælden op før Middag; saa længe truer og surmuler den.

Man kan næppe skimte Floden med dens mudrede Vande, der ere fuldkommen farveløse under denne mørke Himmel; man skulde tro den fuldstændig øde, hvis man ikke hørte den dumpe Støj af Skruerne, som sætte Bølgerne i Bevægelse; smaa Bugserdampere med korte, stødende Prust ere allerede i fuldt Arbejde og fare fra den ene Bred til den anden; paa hver Side have de en plump Dschunke, der

*) Paul Bourde, Korrespondent for „Temps“.

mylrer af Soldater. Efterhaanden som den graanende Dag vinder Bugt med Taagerne, fyldes Hanois kommende Bulværker af nysgjerrige. Kulierne benytte den sidste Frist til at fuldstændiggjøre deres tarvelige Mundforraad, som de gjemme paa Bunden af deres Brødposer; omvankende Kjøbmænd sælge dem Melkager, som de fortære, medens de sidde paa Hug omkring deres Byrder. Annamitiske Kvinder, Kongaierne, som Soldaterne kalde dem, komme for at sige Farvel til deres Venner; de have iført sig deres smukke, indigoblaa Silkekjoler og forhøjet deres Frisure med en net Chignon helt oppe paa Issen; de sladre, de græde, briste derpaa i Latter over ingen Ting og fremvise denne sorte Mund, som skulde synes en Elskovens Grav.

Saa snart Kompagnierne ere komne i Land paa den modsatte Bred, formere de Rækkerne og begive sig paa Vejen; Synskredsen afsluttes af et Bambus-Hegn, bag hvilket de forsvinde. Hvad ligger bag dette? Det ukjendte, Lykken for nogle, Døden for andre. Trættede af denne kjedsommelige Venten, som de nødvendige Forberedelser paabyde, drage de nu afsted med elastiske Fjed, med denne Spillerens Lidenskab, der længes efter at friste Lykken, og med denne ubeskrivelige Fornøjelse, man føler ved Forventningen om snart at faa Sindet sat i Bevægelse.

Stierne løbe afsted i Zigzag, Hjørne efter Hjørne, for ikke at bryde Firkanterne i de enkelte Ejendomme; Rismarkerne med deres grønne Toppe fremvise paa begge Sider af Stien sine stillestaaende Vandflader, der spille i alle Haande blyfarvede Afskygninger; ad disse Stier drage vore sex Tusende Soldater og tre Tusende Kulier ad Bak-Ninh til.

Vi spise Frokost i Cau-Bai. En klodset Bygning, et lille Tempel, der er rejst for en stedlig Genius, spejler sine buede Taghjørner i en Sump, der indfattes af grønt Buskads; vi sætte os under Banjantræet, som dækker Templet med sine Grene; Vejret er lummert, man føler Solens Brand gjennem Skyernes Skjærm, og Skyggen er højst behagelig.

Under et Holdt paa tvende Timer gaa vi hen for at drikke Te hos Landsbyens Skolemester: Et lille Alter, hvor Gudstjenesten til Forfædrenes Minde fuldbyrdes; rundt omkring brede, meget lave Bræder, dækkede med fine Maatter, hvor man kan sætte sig paa Hug; en Kurv til Bøgerne; nogle Ruller graaligt Papir, der vilde gaa i Stykker under en Pen, men føjer sig efter den bøjelige Pensel; Pensler; et stort Blækhus med Tusk til fælles Afbenyttelse; Forskrifter paa rødt Papir, fastgjorte til Murene, dette er alt det tongkinesiske Skolemateriale, jeg fandt at optegne. Skolemesteren udfoldede en Høflighed, Frygten gjorde endnu mere krybende. Soldaterne have under Forbimarchen snappet hans Pibe fra ham, han er nu ikke sikker paa, at vi ikke ville medtage hans Kopper, og medens han opvarter os, raadspørger han med hemmelige Øjekast vore Ansigtstræk. Tolken beroliger ham og faar ham til at tale. Kau-Bay er kun en Landsby paa halvfjerdsindstyve Sjæle, og trods den høje Betaling, han forlanger, har han dog fem, sex Elever. For et Maal Ris hver Maaned, omtrent $2^1/_2$ Francs i Værdi, lærer han dem »Tam-tu-Kinh« eller »de tre Bogstavers Bog« at kjende. Denne Begyndelsesbog kaldes saalunde, fordi den er affattet i Vers paa tre Ord; i Følge det kinesiske Skriftsystem repræsenteres jo hvert Ord af et særligt Bogstav, og Versene i »Tam-tu-Kinh« fremstilles følgelig af tre Skrifttegn. Bogen indeholder et populært Udtog af Konfucius's Moral, og i det Barnet lærer de mest brugelige Skrifttegn, gjennemtrænges det samtidig af Følelsen for sine Pligter. Det er en fuldstændig praktisk Moral, besjælet af den kinesiske Aand, der hverken kjender noget til den uinteresserede Videbegjærlighed, som giver sig i Kast med Verdens Problemer, eller til den Æresfølelse, som lader et Menneske ud af sit eget Indre øse den nødvendige Kraft til at ofre sig for en Idé. Denne Moral har formet disse arbejdsomme Folk, der holde af Arbejdet som Kilden til Velvære og ere fulde af huslige Dyder; den opdrager dem til at vise Respekt

for alle Myndigheder og gjør dem lette at regere, men berøver dem al Mandighed og Heroisme.

Vi give Skolemesteren en Piastre for at bringe ham til at glemme Tabet af Piben; han modtager den med en Mine, sløv af Overraskelse. Jeg havde Lyst til at sige ham: Tag du blot den Skilling og bliv ved at lære »Tam-tu-Kinh«. Du er vor medskyldige, ros blot for enhver Pris Ordenen, væk Lysten til Ro og Hvile, præk Foragt for krigerske Dyder og skab Mennesker uden Stolthed. Bliv kun ved, og takket være din Bog kommer en Dag en Haandfuld fremmede Erobrere, hvis Sjæle have et andet Præg, og trods de fire Tusende Sømiles Afstand skulle vi slaa ned mellem dine femten Millioner Medborgere, og vi ville forlange en Kop Te, som du skjælvende maa række os.

Eftermiddagen kommer, og vi marchere stadig frem gjennem uendelige Rismarker. Et smaragdgrønt Hav breder sig i det uendelige mod hele Synskredsen, hist og her afbrudt af Smaaøer med Trægrupper, der dølge Landsbyerne. De Stier, vi følge, tegne sig paa denne uendelige Flade som de Ridser, Diamanten efterlader i Glasset.

Jordsmonnets Vanskeligheder volde Hæren et umaadeligt Besvær. De tvende, fuldstændig udspændte Luftballoner, Kolonnen fører med sig, og som ere i Bagtravet med den øvrige Bagage, synes ved Dagens Hældning endnu at være ved Afgangsstedet. Deres fuldstændig runde Hoveder, som hæve sig over Synskredsen, frembyde et dumt, grotesk Skue; snart gjennembryder en Solstraale Skyerne og faar dem til at funkle som Metalkugler, snart bølge deres gule Masser tungt frem og tilbage i Luften og vække Tanken om en eller anden grotesk Hyldest til eller Apotheose af Græskarret.

Da Natten bryder frem, er Avantgarden naaet til Landsbyen Sui, hvor hele Korpset skulde have kantonneret, medens det nu er klart, at Hovedstyrken ikke vil kunne

naa saa langt frem og maa finde sig i at ligge i Rismarkerne.

Nogle, tilsyneladende kunstige Jordhøje rage frem i et Hjørne af Sletten; de skulle efter Sigende dække Ruinerne af et gammelt Kastel. En af disse Høje fremtræder endnu som en tydelig Firkant, foran hvilken fire Stenkolosser have overlevet Tidens og Menneskenes Ødelæggelser. De to forreste ere et Par Elefanter paa Hug i den Stilling, Kornaken lader dem indtage, naar Herren vil stige op; de ere udarbejdede med megen Realisme, Snablen bøjer sig ind mellem Forbenene, og deres mægtige Rygrad udhæver den rynkede Hud. Stedet har efter dem faaet sit Navn »Voi-Phut«, d. v. s. »de hvilende Elefanter«. De tvende andre Kolosser ere Dyr, hvem det vilde volde en Naturforsker stor Vanskelighed at henføre til en bestemt Klasse; deres Hoved nærmer sig Løvens, og deres Haar er paa den mest akademiske Vis ordnet i Lokker; deres Knæhaser ere smykkede med Uldtotter, og Poterne ende i Menneskehænder. Soklerne og Statuerne ere hugne af samme Blok, og Graniten er saa haard, at Polituren næppe er revnet. I to Hundrede Skridts Afstand ligge tvende Tigre af mindre Dimensioner; i fordums Dage vogtede de Indgangen til en Allé, som nu er forsvunden.

Nær ved disse Ruiner er en gammel Kvinde optagen af at luge sin Ris; det krigerske Skuespil, som udfolder sig omkring hende, drager hende ikke bort fra hendes Arbejde; hun luger ivrig videre for at blive færdig med sin Mark inden Aften. Et graat, fedtagtigt Dynd klæber sig om hendes Ben som Dejen ved Bagerens Hænder; det naar helt op til Knæerne, og hver Gang hun flytter Benene, hører man det dumpe Plask fra Sumpen. Det Redskab, hun benytter, er en bred Jærnhakke, anbragt i et Træskaft; Hakken trænger ind mellem Risens buskede Rødder og renser dem for Ukrudt. Hele Tongkins Slette er dyrket med Omhu.

Det var en sørgelig Nat. Man maatte lægge sig i Rismarken uden at kunne tænde Vagtbaal af Mangel paa Brænde; Jorden var fugtig, og Regnen kom til. Man vaagnede gjennemblødte og forfrosne og med Maven i Uorden.

Hvilket Land, fuldt af skrigende Modsætninger! I en eneste Nat har alt skiftet Præg; et dyndet, glat, forræderisk Lag som det værste Islag dækker nu de snævre, lerede Stier; det er umuligt at holde Ligevægt, og hvis man ikke holder Ligevægt, ligger til højre og venstre den oversvømmede Rismark med sine lumske Huller.

Ogsaa Kulierne, der kun ere klædte i en Pjalt Tøj, kastet over Skuldrene, have maattet tilbringe Natten i Sumpen. Gysende af Kulde og Feber klynge de sig op til hverandre for at søge en Smule Varme; nogle have medtaget en Kappe af Straa, der stritter ud til alle Sider som et Pindsvins Pigge; andre hylle sig i en Maatte; andre bære aflagte evropæiske Klædningsstykker, som de have stjaalet eller kunne takke de medlidende Soldater for, og atter andre ere næsten ganske nøgne; man føler sig selv gjennemisnet ved at se deres gule Lemmer udsatte for det barske Morgenvejr. De stakkels menneskelige Lastdyr med deres sløve Ansigter og valne Lemmer maa atter spænde sig til Rebene og for Vognstængerne. Artilleristerne blande sig mellem dem, og man begynder at slæbe Kanonerne frem. Ofte har Stien ikke engang den Bredde af tvende Fod, som Vognhjulene nødvendigvis udkræve, og da maa Soldater og Kulier ud i Rismarkerne og vade i Vandet for at bære det ene Hjul, medens det andet vedblivende gjør Tjeneste. Længere fremme slipper den ufremkommelige Vej helt op og taber sig i et Vandhul; i en Fjerdingvejs Afstand kan man ikke opdrive en Stump Træ til at kaste en Bro, man maa selv ud i Dyndet, Menneskene forsvinde lige til Laarene, og Kanonerne synes halvt opslugte; saa kommer Forstærkningen til Hjælp, og naar man kommer ud af disse frygtelige Gjennemfartssteder, ere Soldater, Kulier,

Kanoner, Rustvogne aldeles ukjendelige; Dyndet, som klæber sig til Gamacherne, give Benene Udseendet af at være angrebne af Elefantiasis; de tilsølede Uniformer have ikke længere nogen kjendelig Farve, og Kanonerne, som atter og atter ere slæbte gjennem den halvflydende Jord, ligne Træstammer, som tumles afsted af en svulmende Flod. Saaledes drager man frem ad disse unævnelige Veje, over en Jordbund, som svigter under Foden, naar den da ikke helt brister, under en fin Regn, der stikker Ansigterne som Isnaale, og gjennem en graa Taage, der hyller Rismarken i en uigjennemtrængelig Dunstkreds, hvor en Hær kæmper mod Lerjorden, som fængsler dens Ben og søger at sænke den til Bunden af sine Mosehuller. Officererne lægge selv Haanden med paa Hjulene for at opmuntre deres Mandskab, og Soldaterne, som have den Bevidsthed, at man kræver noget overmenneskeligt af dem, slaa ikke løs paa Kulierne, der som de selv ere spændte til Bringeselerne, men opmuntre dem tvært imod ved venskabelige Tilraab som Kammerater, hvem det vilde være ubilligt at stille lige med Lastdyr. De umaadelige Anstrængelser, de dele sammen, gjøre dem godhjærtede; i Steden for at ophidses blive de ømme: »Naa da! naa da! gamle Fyr! træk, eller vi komme aldrig ud af dit Satans fordømte Land.«

I Sui kommer man atter paa fast Grund, aander atter op. Landsbyen har det Præg, gammel Velstand giver; man sporer Forskjønnelser, der skyldes Slægt efter Slægt. Monumentale Porte aabne Indgangen, og Murstenshuse med Tegltage ere talrige; gjennem de slet sammentømrede Vægge i nogle smukke Pagoder kan man skimte talrige Gudebilleder i straalende Forgyldning. Hundredaarige Banjantræer rage op ved Siden af uhyre Træbulle, om hvilke vildtvoxende Rødder sno sig lig Bundter af sammenfiltrede Boaslanger;

besynderlige Gjogeurter og andre Snylteplanter have fæstet Bolig paa Banjanernes ærværdige Grene og forvandle deres mægtige Løvtag til et besynderligt Virvar af det mest forskjellige Bladhang.

Langs med Vejen nær Sui findes andre mægtige Træer og andre Pagoder, hvis Mure prydes af Elefanter i Basrelief, medens rødmalede Krigere staa som Skildvagter ved Dørkarmene. Intet evropæisk Land, hvor Templer og Kirker ere skudte frodig op, vil kunne fremvise en slig Overflod af religiøse Bygninger.

Vi toge Kvartér i Dong-Ho, som man naar ad en elegant dækket Bro, hvor man kan beundre et fortrinligt Tømmerværk under et teglhængt Tag. En gjennembrudt, kalkpudset Mur af Mursten, ikke ulig en Kniplingsbesætning, indhegner en Lund med store Træer, der dølge en Pagode. Indbyggerne komme os i Møde med venlige Miner; en Olding fører os gjennem Landsbyen og leder os til dem af hans Bekjendte, som eje den Slags Gjenstande, vi ønske at kjøbe. Folkene trænge sig frygtløse omkring os; de erklære sig højst lykkelige over at se Franskmænd; de forsikre, at de aldrig have ladet Kinesere komme ind hos dem, og fremvise de Lanser, hvormed de have jaget dem tilbage. Denne Paastand er nu utvivlsomt falsk; men deres Fornøjelse, hvad enten den nu er hyklet eller oprigtig, er i hvert Fald meget iøjnefaldende.

Et Øjeblik efter at vi have forladt Oldingen, kommer han paa ny ilende til; med bedende Mine holder han Haanden til Kinden; han er trøstesløs og med annamitisk Veltalenhed fremvælter han en Ordflom, afbrudt af krampagtig Hulken. Man har nylig udplyndret hans Hønsegaard, og da vi have behandlet ham vel, paakalder han nu vor Beskyttelse. Dog hvad mægte vi, hvad mægte Officererne, hvem vi sende ham paa Halsen? Naar Krigens bydende Krav have sløvet Finfølelsen, ere de smaa Privatinteresser alt for lette til at kunne nedtynge Retfærdighedens Vægtskaal. Soldaten,

der overanstrængt kommer til sit Kantonnement og kun har den smagløse Beskøjt og det kjedsommelige konserverede Oxekjød til Opfriskning, kan ikke modstaa Lysten til en Smule frisk Kjød, og Officeren, som dadler Gjerningen, men undskylder Gjerningsmanden, lukker Øjnene for ikke at maatte fælde Dom. Soldaten tager aldrig noget andet, thi det mest rige tongkinesiske Møblement frembyder ikke Gjenstande, der ere kostbare nok til at friste ham; men vor Kolonne slæber med sig denne smudsige Flok Kulier, denne hungrige, graadige Bande, som har forladt Hanoi i den faste Hensigt at udnytte Krigens Hændelser; de smutte gjennem Hullerne i Hækkene som den tavse Oversvømmelse gjennem den sprængte Digevold; de snige sig ind i Landsbyernes Stræder, løfte Bambusvæggene og skaffe sig Indpas i Boligerne, kvæle Skrigene for ikke strax at drage en hurtig Afstraffelse over sig, kaste sig over Gjemmestederne med en Sporsans, der skriver sig fra fælles Levevaner, og forvandle vor Vej til en Landeplage. Raab lyde fra en Hytte, en Officer iler til, finder Beboerne i Graad og den plyndrende Sværm forsvunden. Hvor skal man gribe de skyldige? Det er den anonyme Kulier, som har været paa Spil. Disse uundværlige Hjælpere ere det Ødelæggelsens Værktøj, vi slæbe med os, og som gjør Befolkningen fjendtligsindet. Krigen er tung for vore Venner.

Imidlertid kryber Oldingen sammen i et Hjørne ved Døren og sukker uafbrudt; han fortsætter sin ensformige Klagesang, skjønt vi have forklaret ham vor Afmagt, og falder os sluttelig til Besvær: »Beklag dig for ham, der har bragt Ulykken til Verden, eller find dig i din Skæbne.« Dog han er ingen Stoiker, men kun en fattig Mand; han havde Kyllinger, Svin, Bordtøj, Klædningsstykker, nu har han intet mere; han banker sine Børn paa Maven for at give os at forstaa, at den er tom; han aabner deres Mund, i det han betyder os, at han ikke mere har noget at putte i den, og længe, længe fortsætter han sine hjærteskærende

Klager. Og samtidig kan man fra Landsbyens Straahytter høre lignende Klager. Stakkels Folk, der ligesom de Franskmænd, der ligge paa Valpladsen, maa betale Omkostningerne ved Fremskridtet!

Stadig de samme gjennemblødte Morgener, Pløret paa Landevejene, Hækkene, sivende af Vand, der langsomt tørrer bort, og Taagen, som ruger over Rismarkerne. Jeg begynder at forstaa Tongkins Klima; det er tempereret i Aarets ene Halvdel, og det under samme Breddegrad som Kalkutta og Senegal, men kun fordi en tyk Taage uophørlig lægger sig mellem Solen og Jorden; vi ere i Læ for den tropiske Sol, men til Gjengjæld faa vi den stadige Fugtighed og disse bratte Overgange i Temperaturen. Lad Taagen blot fortætte sig en Smule, saa gyse vi og pakke os ind, som skulde vi begynde et Felttog mod Rusland; lad Skyhvælvingen briste over vore Hoveder, saa nedsender Indiens brændende Sol gjennem Sprækken sine tunge Straaler, der ligne smeltet Bly.

Stadig den samme Rismark; paa enkelte Steder er Jordbunden kun en tynd Skorpe over et gabende Svælg; med overraskende Elasticitet gynger den under vore Fødder som en Hinde af Kautschuk, giver efter og hæver sig atter; Hestenes Næsebor skjælve af Rædsel, naar de passere slige bevægelige Steder.

Vi gjøre Holdt i Bao-Kham, hvor der holdes Marked, som sædvanlig er overalt, hvor lidt mere besøgte Veje krydse hverandre. I Steden for Torvehaller træde nogle Straatage, som hvile paa Søjler af Bambus. Der holdes Torv hver femte Dag, Omegnens Bønder hidbringe navnlig Levnedsmidler, og af Varer, der skulle langt bort, findes blot Bomuld. To gamle Koner have slaaet sig sammen om en lille Handel og sælge Te for tvende Sapeker Koppen;

bag en Vidjefletning, der hviler paa fire Stokke og tjener dem som Bord, tørre de op med Pjalter, som ere mere smudsige end den Klud, hvormed man aftørrer en Oljetønde. Selve Bordet kan faa Hjærtet til at vende sig i Livet paa en; men Svineri skræmmer ikke Annamiten, Kunderne se ikke saa nøje paa en slig Bagatel, de slaa sig ned omkring Bordet, drikke deres Te for de tvende Sapeker, tage fra en Potte en Stump Kalk, som fuldstændiggjør deres Betel-Skraa, komme en Smule Tobak paa den Vandpibe, man laaner dem, indaande hele Røgen i ét Drag og betragte med Glæde de Røgspiraler, der tabe sig af deres gabende Mund. Markedsdagene skaffe de gamle Koner store Indtægter; de kunne fortjene indtil tre hele »Tiens«; men en »Tien« à 60 Sapeker udgjør omtrent 14 Øre i vor Mønt. Langs alle Veje findes slige Tehandlersker.

Med Fare for at trætte vore Læsere skulle vi beskrive Pagoden i Bao-Kham, en simpel Markedsplads med enkelte Hytter i Omegnen. Pagoden, der kunde rumme en hel Bataillon, er fuld af Figurer, som straale af Maling og Forgyldning; nogle ere hele sex Alen høje, tre ere af Granit, hvilket er sjældent, da Træ eller Gips ellers i Almindelighed anvendes. Lighederne med de katholske Symboler ere saa talrige, at selv dannede Folk, der burde kunne undgaa den Slags Fejltagelse, hengive sig til de besynderligste Gisninger. En Kvindestatue med en Guldglorie og et lille Barn paa Skjødet er i alle Soldaternes Øjne en Jomfru Marie, og hvis den blev henflyttet til en fransk Landsbykirke, vilde dette Billede uden Indvendinger kunne gaa herfor. En anden Statue forestiller en Genius med blaa Ansigtsfarve, et Svælg som en Favns og de spidse Øren, Michel-Angelo paa sin »Dommedag« har fundet Behag i at give nogle Dæmoner; Soldaterne gjenkjende ham øjeblikkelig som Djævelen, og da denne mistænkelige Figur idelig optræder i den Kreds af Statuer, som omgive den

forgyldte Buddafigur, ere de overtydede om, at Tongkineserne paa én Gang tilbede Djævelen og den gode Gud.

Uden for Pagoden er et uhyre Alterbord stillet paa Højkant paa en Stensokkel, der er udarbejdet som en Skildpadde.

Hvor forskjellig er den Verden ikke fra vor! Vi bør ikke mere tage til Rom, til Athen eller Ægypten, men til Kina for at forstaa Ideerne og Formerne. Og hvad vide vi egentlig om Kina? Hvad véd det om os? Enten Evropa eller det yderste Østen maa engang gaa til Grunde, og den af de tvende, som dræber den anden, véd ikke engang selv, hvad han har tilintetgjort.

Vi gaa til Nattero en Fjerdingvej fra Kanalen i Mao-Dien, et Sogn, som omfatter fjorten Landsbyer og tæller sex Tusende Indbyggere. Man skulde tro, at man færdedes blandt Amfibier. Disse Landsbyer bestaa halvt af Land, halvt af Vand, de glinse af en frodig, fugtig Grønsvær, der ganske er gjennemtrængt af de stillestaaende Sumpes giftige Farveskjær. Hver By er forskanset med en Jordvold og en Bambushæk; yderlig mere er hver Hytte atter en lille Fæstning inden for den store; paa tre Sider er den gjort utilgængelig ved firkantede Bassiner, gravede af Menneskehaand og fyldte med Vand, paa den fjerde værnes den af en lerstampet Mur, hvori Døren er anbragt.

Jorden er dyrket som en Have; Banjan- og Guavatræer og Risinusbuske rage frem af Bede med Agurker, Sukkerrør, Batater og Snittebønner. Vandet er lige saa frugtbart, og dette besynderlige Folk drager sig det fortrinlig til Nytte; Taro, en i Evropa ukjendt Salatart, og Vandkastanien, en Urt, som flyder om paa Vandpytterne og tjener Svinene til Føde, dyrkes i Bassiner, hvor Kvinder, i Vand op til Laarene, arbejde med Usæden. Fisk, der trives i dette med Liv svangre Vand, mylre omkring blandt alle disse Planter. Af Nysgjerrighed bade vi vor Vært om en Ret Fisk, og strax

opkiltrede han sine Klæder, tog det Bambusnet, som hænger ved hver Hytte, vadede ud i et af de omtalte Bassiner og gav sig til at fiske uden at forlade sin Indhegning.

Vi passerede den store Kanal, Soldaterne paa Flotillens Baade og Dschonker, Artilleriet, Rytteriet og Konvojen paa en Bro, Ingeniørerne hurtig byggede af plumpe Dschonker, som bleve lagte paa langs, med Stævnene mod hverandre. Kanalen er en Del af den røde Flod og ruller sine mudrede, glansløse Bølger afsted mellem flade, kjedelige Bredder.

Vi traf paa et af de Altre, den offentlige Barmhjærtighed massevis har rejst omkring paa Landet. Tongkins Folk, der viser saa stor Ærbødighed mod Forfædrenes Minde, føler Medlidenhed med de ulykkelige, som forlade denne Verden uden at efterlade Arvinger, der kunne opfylde de Handlinger, Pieteten foreskriver. Ved disse Altre, der ere rejste langs Vejene, yde barmhjærtige Personer Sonofre til de Sjæle, som forladte vanke omkring i Rummet. For en Stund anmassede vi os de dødes Plads, fjærnede de Kar med Ris, som formentlig tjene disse Gravens trængende Beboere til Føde, og spiste vor Frokost ved dette Murstens-Alter, som var overtrukket med Stuk og prydet med malede Dragefigurer; dette Alter var nemlig saa omtrent den eneste tørre Plet, vi paa denne regnfulde Morgenstund kunde opdrive i hele Omegnen.

Flotillen ligger her i Kanalen og sikrer vore Forbindelser med Hai-Dzuong, baade »Karabinen«, hvis Kanon vi hørte i Gaar, »Musketten«, »Skypompen« og »Lynet«. Paa den anden Bred kunde vi hilse rødbuxede Soldater af Brigaden Négrier; de tvende Kolonner ere altsaa komne i Berøring med hinanden og skulle fremtidig agere i Fællesskab. Generalen, som har taget Kvarter i halvanden Fjerdingvejs

Afstand, forlod de »syv Pagoder« ved Kanalens og Song-Caus Sammenløb, samtidig med at vi droge fra Hanoi; han har allerede taget tvende smaa kinesiske Værker ved Naou og Do-Son og mistet en Officer, Underløjtenant Duchez, som blev myrdet ved et Skud, der affyredes gjennem et Bambushegn af en Annamit. Brigaden Brière de l'Isle har med en vis Misundelse modtaget disse Efterretninger og vil ogsaa slaas.

Om Aftenen opvartede Brigademusikken Generalen med en Koncert; hjemlige Minder kaldtes til Live, og Soldater af alle Vaabenarter samlede sig rundt omkring med ærbødig Nysgjerrighed, medens Kulier, der havde været ude at marodere, standsede, overraskede ved dette Maleri; nogle af dem bære over Skuldrene deres Middagsmad, store røde Hunde med blodige, gabende Svælg.

Brigaden Négrier skal i Dag (den 12te Marts) angribe Afspærringen ved Lak-Buoi og søge at trænge frem til Dap-Cau for at afskære Tilbagevejen til Kina. Brigaden Brière de l'Isle skal tage de befæstede Højder ved Truong-Son, som beherske alle de øvrige Forter om Bak-Ninh. Saaledes lyder Dagsordenen.

Vi toge afsted Klokken halv syv om Morgenen, fulgte Diget langs Kanalen og marcherede frem mellem tvende Kaktushækker, i hvilke Turkoerne tro at gjenkjende Berberiets Figentræ, hvad der vækker vemodige Minder om det fjærne Afrika. Man spiser Frokost i Chi, lige over for Fjenden, som nu er i Sigte. De fem nøgne Højder ved Truong-Son adskilles kun fra os ved en stor Rismark, og de Værker, som krone deres Toppe, tegne sig i det fjærne med vældige Skygger. Ved Højdernes Fod og Sider ere plantede talløse Standarter med meget høje Skafter og uhyre Vimpler, ret som om de tilhøre en Legion af Kæmper.

Vinden bevæger dem, og de tegne sig som store purpurfarvede, hvide, grønne eller blaa flagrende Pletter; Farven vexler efter de Korps, Mandarinerne tilhøre, muligvis ogsaa efter deres Indfald; thi Fanen er for dem ikke et Ærestegn, for hvis Frelse de sætte Livet paa Spil, men blot en Gjenstand til at paradere med og blænde Øjnene, for at narre Fjenden og indjage ham Skræk.

Kanonerne brumme paa vor højre Fløj; yderst ude i Synskredsen farves Bambushækkene af Artilleriets hvide Røgskyer. General Négrier har ligesom vi givet sig paa Marchen Klokken sex, og han har øjensynlig Heldet med sig; det er atter ham, som slaas, men vi skulle dog nok ogsaa komme med. Jeg kan paa Ansigterne læse de forskjelligste Følelser; hos Soldaten er det en dump Vrede mod Fjenden, som har voldt ham ondt, Ønsket om at hævne sig for de Besværligheder, han har døjet under Marchen, og den Trang, man nærer til selv at uddele Hug, til selv at slaa løs, for at kunne udøse sit onde Lune; hertil kommer endnu den forfængelige Lyst til at synes munter under Øjeblikkets Farer. Hos Officererne skuer man Lysten over at finde en Lejlighed til at udmærke sig, Haabet om at vinde en Grad eller en Dekoration. Skjønt der i Brigaden findes en Bataillon Turkoer, som af en effektiv Styrke paa fem Hundrede og fyrretyve Mand lod hundrede og tre og tyve tilbage foran Skansen Phu-Sa ved Sontay, forstyrres ingen ved Tanken om Døden. Enhver ræsonnerer som Spilleren: »Det er dem, som ikke ere i Held, der blive dræbte; jeg sidder i Held, og jeg vil være lykkeligere end de andre.«

Brigaden omgaar Højderne i Flanken og indtager sin Opstilling. En Officer stiger op i Ballonens Gondol, aftegner hist oppe Terrainet og udspejder Kinesernes Forsvarsanstalter. Artilleriet begynder at tordne løs mod de Bannere, der ere plantede ved Foden af den første Høj, man vil i Kast med; men strax sænke alle disse Bannere sig, de for-

svinde som ved et Trylleri, og langs den røde, nøgne Skrænt sætte uordnede Skarer Flygtninge sig i Bevægelse som forvirrede, sorte Punkter, der søge at naa Toppen. Vore Tropper, som strax formere sig, trænge ud i den oversvømmede Rismark; alle disse Ben, som nedtrampe Risstraaene og kløve Vandet, der sprøjter op omkring dem, frembringe en Lyd som Tidevandet, naar dets Bølger rulle over en stenet Forstrand. Bataillonschef Coronnat med en Bataillon Marinesoldater har det Hverv at angribe paa venstre Haand, medens Kaptejn Godon med sin Bataillon Turkos, der udmærkede sig saa højlig ved Phu-Sa, skal gaa løs mod Højre. Deres Rækker bestige i Linjer, der ere lige saa korrekte som under en Manøvre, den samme Skrænt, som uordnede Bander et Øjeblik tidligere i haabløs Forvirring kravlede opad; de modtages næppe nok med nogle Bøsseskud. Skjuler en saa svag Modstand ikke en eller anden Snare? Der indtræder et Øjebliks forventningsfulde Angest, da vore Soldater staa lige over for Skansen. Den har endnu ikke talt et Ord, denne Skanse. Vil den ikke snart bryde løs? Nej, den forbliver tavs; den er kun en Jordhøj, en Façade, som er opført for at skræmme paa Afstand; bag ved den har der aldrig været Artilleri, bag den findes der ikke længere Forsvarere.

Fra nu af kræver Indtagelsen af de øvrige Stillinger ved Truong-Son netop lige saa lang Tid, som der udfordres for at naa dem i Løb. Efterhaanden som de franske Soldater klavre op ad en Højde, ere de kinesiske Tropper ude af Rækkevidde og ile op ad den næste. Vi kunne se deres Skygger tegne sig mod Himlen; i deres paniske Rædsel tage de sig ud som Buskvæxter, som svaje for Vinden, alle i samme Retning; med hældende Hoveder løbe de fremad.

Skal man søge Aarsagen til denne Rædsel i det Indtryk, der er fremkaldt ved vor omgaaende Bevægelse? Er det Eftervirkningen af det Nederlag, General Négrier i Morges har tilføjet Forsvarerne af Lak-Buoi? Er det Frygten for at blive

afskaarne og ikke mere at kunne trække sig tilbage til Kina? Er det en overtroisk Rædsel for Ballonen? Er det en eneste af disse Aarsager, eller er det dem alle til Hobe? I hvert Fald har en Armé ingen Sinde saa jammerlig taget Flugten for en Modstander; ingensteds prøver den paa at standse, paa at gjøre Modstand, i det mindste for et Skins Skyld. De kinesiske Soldater medtage deres Remingtonere; de prøve ikke deres Vaaben, men de tage dem meget omhyggelig med; man har rimeligvis truet alle og enhver, som ikke efter Slaget kan fremvise sit Vaaben, med Dødsstraf; thi ingen har givet Slip paa sit; man kan i deres Spor finde store Masser Patroner, men ikke en eneste Bøsse.

Gamle Kina! gamle Kina, som aldrig kan forynge sine faldefærdige Institutioner, hvorledes skal det efter denne Dag gaa med dit Vaabenry? Siden 1860 er det første Gang, at det himmelske Rige har maalt sig med en evropæisk Modstander, og selve Sejrherren rødmer over at have truffet paa en saa ynkelig Figur ved det blodige Stævne. Franskmændene gave Møde med hele den lærde Feltherrekunst og de strategiske Beregninger, der toge alle reelle Elementer i Betragtning, og Kina var det samme Land som for fem og tyve Aar tilbage; det erstattede Artilleriet med tomme Skræmmebilleder og disciplinerede Opstillinger med gjøgleragtige Parader; det har kjøbt hurtig skydende Vaaben, men har intet lært; Hjærnen er forbleven den samme, opfyldt af sine Drager og andet Narrespil. Evropa havde vænnet sig til at føle Respekt for Kina, det begyndte at tro paa dets Magt, det tog for Alvor den hele Foryngelses-Komedie, som kinesiske Sendemænd stadig gave til bedste, og det behandlede disse Sendemænd paa samme Vis som de civiliserede Nationers. Og nu er alt dette med første Slag ramlet sammen paa Bak-Ninhs Rismarker.

Da Brigaden i Gaar gjorde Holdt i Omegnen af Truong-Son, fandtes der ingen, som jo haabede, at denne Dag skulde faa en Efterfølger. I Morges begav man sig paa Vejen under en Taage, som skjulte alle Højder; Soldatens Skridt er mere rask, han haaber at komme til at slaas for ramme Alvor; men pludselig flyver imidlertid det Rygte fra Mund til Mund, at Bak-Ninh allerede er taget. Hvem har meldt det? Ingen véd det. Det er en af de Nyheder, Vinden fører med sig, uden at have nogen Hjemmelsmand; man gjentager den, men tror ikke derpaa.

Vi ere i Hælene paa General Négrier. Fjendtlige Lig ere blevne liggende i en lille Skanse til højre for Vejen; det er smukke, olivenbrune Mænd, unge, store og stærke, men deres Øjne ere allerede i Forraadnelse, og Kineserne maa være blevne trængte meget stærkt, siden de have kunnet forlade deres døde; thi de vilde, som fordum Athenienserne, godt kunne henrette en sejrrig Feltherre, der ikke har víst de døde den sidste Hyldest. Længere fremme, tværs over Vejen, rager en gul Fod op af den nylig opkastede Jord, men Foden er allerede grønplettet af den hurtige Forraadnelse, og vi maa gjøre en Vending for ikke at trampe paa Liget.

Man holder et længere Hvil, og Tropperne klumpe sig sammen midt i det taagede Landskab, som hviler i den dybeste, fredelige Ro. Paa vor Bøn bringe Beboere fra en nærliggende Landsby os Te; vi havde opdaget dem, da deres glimrende sorte Øjne kigede gjennem Sprækkerne i Bambushækkene. Vor Frokost var just forbi, da Kaptejn Vignacourt kom jagende i strakt Galop og meldte: »Bak-Ninh er taget; General Négrier har været i Byen siden i Gaar Aftes!«

General Négrier havde sukcessive afsendt tre Officerer, som imidlertid alle vare farne vild i Taagen uden at naa frem til Hovedkvarteret. Urolig over ikke at modtage Efterretninger havde General Millot tidlig om Morgenen af-

sendt Vignacourt; man kunde i hundrede Skridts Afstand ikke se en Haandsbred foran sig, og Kaptejnen var gaaet lige løs paa Bak-Ninhs Værker; han saae en Fane flage over et Fort uden dog at gjenkjende den; han saae sig om i en anden Retning og fik Kig paa et nyt Fort, hvis Soldater heller ikke skøde paa ham. Han gik hen imod dem, det var Franskmænd; han spurgte, hvor han kunde finde General Négrier. »I Bak-Ninh«, svarede man. »Han har i Nat sovet i den kongelige Pagode.«

Vi fik os følgende Meddelelser om den anden Brigades Marche:

Den 12te Marts om Morgenen Kl. sex marcherede den fra Do-Son. Efter et forstilt Angreb paa Lak-Buoi var Brigaden gaaet løs paa den kristne Landsby Keroi, hvis Kirke man kunde skimte i det fjærne. Flotillen, der bestod af »Hugormen«, »Lossen«, »Karabinen«, »Musketten«, »Skypumpen« og »Lynet« samt Avisodamperne »Leoparden« og »Regnspoven«, gik op ad Song-Cau og støttede saaledes højre Fløj. Klokken hen ad ni havde Brigaden angrebet Keroi; de syv Skanser, som lukkede Song-Caus Munding, og de særlige Værker, som direkte beskyttede Floden Lak-Buois Afspærring, bleve angrebne bag fra og successivt tagne med et Tab af henved tredive Mand af Fremmedlegionen og Linjetropperne.

Brigaden satte sig atter i Marche, fulgte Diget langs Song-Cau og maatte ved Trai-Ruoi passere en Bro. Landgangskompagnierne, som nu dannede Avantgarden, bleve hen imod Klokken to standsede af Kinesere, der hinsides Kanalen laa i Baghold i en Lund af Morbærtræer; man mistede atter en halv Snes Mand ved at jage dem ud her fra, men det var ogsaa den sidste Modstand. Marinesoldaterne, som vare lige i Hælene paa Flygtningene, trængte ind i Dap-Cau uden at træffe noget Menneske; en halvmaaneformet Skanse hen imod Vejen langs Flodbredden behersker baade Landsbyen og Vejen til Kina; Soldaterne

ilede i Stormløb mod den, maatte udholde en uskadelig Ild fra nogle smaa Kobberkanoner og Voldgeværer og trængte ind fra den ene Side, medens Forsvarerne søgte deres Frelse paa den modsatte Kant. General Négrier, der kom bag efter, vurderede med et eneste Øjekast hele Omfanget af sit Held; Linjen og Fremmedlegionen stormede de Forter, som knejsede paa de nærliggende Højder, og trængte uden Vanskelighed ind i dem, og mellem tvende Højder fik man midt ude paa Sletten Øje paa Bak-Ninh med dens takkede Mur, Kastellets Teglstens-Bastioner og det ottekantede Taarn, hvor Kvang-si's Banner endnu vajede. Og ude paa Sletten, mellem Højderne og Byen, vrimlede det af Flygtninge, dels dem, Generalen drev foran sig, dels andre, General Brière de l'Isle havde forjaget fra Truong-Son; i den haabløseste Forvirring søgte de blot at naa ind i Staden ad Kinaporten; men Négrier lod strax sit Artilleri plante paa Højderne og overvældede denne Port med en frygtelig Hagl af Granater, og da disse ynkelige kinesiske Bander, der vare aldeles forstyrrede i Hovedet og ude af Stand til at ordne sig igjen, nu ogsaa saae denne Vej afspærret, flygtede de tværs over Markerne i Retning mod Hanoi-Vejen, hvor fra de kom ind paa Vejen fra Thai-Ngujen.

En Afdeling, der var sendt ud paa Rekognoscering, slog Kineserporten i Stykker med Kolbeslag; hverken Byen eller Kastellet bleve forsvarede; den Besætning, som var forbleven her under Slaget, havde rømmet dem, saa snart deres Vaabenfællers Nederlag tog sin Begyndelse.

Klokken sex om Aftenen tog General Négrier sit Kvarter i den kongelige Pagode midt i Kastellet; han havde til Tongkin medbragt et Ry som en Officer, der altid og utrættelig vilde fremad, denne Slagdag øgede end yderligere dette hans Ry, og hans Soldater, der vare fulde af Begejstring over deres Fører, kaldte ham General Maolein efter det annamitiske Ord, hvormed man skynder paa Folk: »Hurtig, hurtig, maolein! maolein!«

Dette hurtige Fald forundrede Staben; man følte sig skuffet, og nogle Officerer syntes at beklage General Millot, fordi han ikke i egen Person havde overværet Erobringen, men han svarede med en lykkelig Vending: »Hvad for noget? Jeg befaler jo begge Brigader, og jeg er henrykt.« Alle ønskede ham selvfølgelig nu til Lykke, derpaa tog man afsted, og Hestene sloge selv frivillig ind i en hurtigere Gangart, ret som om de havde en Følelse af deres Rytteres Utaalmodighed. Naturen er her mager og fattig. Højderne ved Bak-Ninh ere nøgne, som om Vinden har raseret dem aldeles tæt; Tongkins Landskaber bøde paa den flade Ensformighed ved deres frugtbare, frodige Udseende; mangler Frugtbarheden imidlertid, antager Landskabet ogsaa strax et kjedsommeligt, afskrækkende Præg.

Da den kommanderende General nærmede sig Byporten, kom Négrier ham i Møde; de, som endnu ikke kjendte ham, betragtede med sympathetisk Nysgjerrighed dette energiske Ansigt med sine bydende Øjne og Ørnenæsen, der rager frem over et busket, sort- og rødsprængt Skjæg; han er ung, mager og svarer til det Billede, man danner sig om en sejrrig General fra den første Republiks Tider. Nogle døde ligge paa Ryggen langs Landevejen og fremvise deres kolossale Lemmer; hvis man tør dømme efter disse Rekrutter, maa Racen fra Kvang-si være stærk, smuk og i Modsætning til Tongkineserne meget velvoxen. Alle disse døde ere allerede berøvede deres Piske, en lidet tiltalende Sport, som dog staar i stor Yndest hos Expeditionskorpset.

Paa Porten, der er sprængt af Granater og gjennemboret af Geværkugler, ere Vicekongen over Kvang-sis Plakater endnu opslaaede; i en af dem anbefaler han Bak-Ninhs Indbyggere nøje at vaage over de fremmede, da han har bragt i Erfaring, at Spioner have sneget sig ind for at faa Nys om Forsvarets Hemmeligheder. Vi gribes af Rædsel og Sorg ved Synet af disse Gader, hvor Krigen viser sig i sin hele Hæslighed, og som ere fulde af Røg, Ruiner, øde-

lagte Gjenstande, forvildede indfødte og Soldater, der søge Husly. En Del af Husene ere endnu urørte, aflukkede i Stilhed og med alle Aabninger ud mod Gaden tilspærrede, ret som om man ikke vil se Sejrherren passere forbi. Andre, som ere voldelig hjemsøgte, udsende gjennem deres sprængte Vægge hele Laviner af uformelige Levninger, som dække Fortovene, og som man under Forbigangen skaanselsløst tramper ned; Bohave, man den foregaaende Dag opstillede med Omhu, smaa Husaltre, man lærte Børnene at have Ærbødighed for, Papirstumper og Levninger af Levnedsmidler danne et Lag, der nedtrampes af vore Heste. Den sviende Stank fra Ildebranden blander sig med den ubeskrivelig vamle Lugt fra de ødelagte annamitiske Boliger. En Kineser, der ikke har villet flygte, ligger i Gruset foran sin brændende Bolig og stønner af Fortvivlelse. Lig, der næsten altid ere trufne i Hovedet, ligge spredte hist og her og begynde allerede at blive grønne under Middagens fugtige Varme, medens Fluerne summe omkring deres forraadnede Saar.

Over Kastellets Port knejser et to Etagers Taarn med udbuede Tage; her vrimler det med franske Soldater, som hilse deres Officerer med Jubel; den trefarvede Fane bølger for Vinden, Trommerne hvirvle, og Hornene skingre i Luften. Dette Øjeblik faar vore Hjærter til at banke i stolt Glæde; for den almindelige Historie vil Bak-Ninhs Erobring ganske vist kun være en Kjendsgjerning af meget ringe Vigtighed; men ikke desto mindre er denne krigerske Musik en Gjenlyd af Hæderen, som bringer Heldet sin Hilsen; den vækker dunkle Instinkter, som knytte os til vor Races Held, til vort Lands Storhed; den bringer selv den mest blaserede blandt os til at mærke, at han dog endnu kan overvældes af Følelser, at han ikke helt er greben af Pessimisme. Leve Frankrig! Man kan dog aldrig helt løsgjøre sig fra den fælles Stamme.

Den kommanderende General aftager sin Hue og hilser, og Følget passerer den røde Teglstensport og en hvælvet Bro, som spænder over den brede, vandfyldte Grav. I den kongelige Pagodes Gaardsplads, der er beplantet med mørke Fyrretræer, forefinde vi et Batteri kruppske Kanoner, hvis fine, slanke Løb ere dækkede med sort, glinsende Lak, medens Kanterne ere fremhævede med Højrødt; men disse frygtelige riflede Svælg have Kineserne ikke mægtet at give Luft, og en Mitrailleuse Christofle, ligeledes sort og rødt lakeret, stiller ogsaa sin brede Munding til Skue, men er lige saa jomfruelig uberørt som Kanonerne. Paa Pagodens Tag med dets fajanceklædte Murkanter ere endnu plantede en tredive Stykker, halvt udfoldede Bannere af alle mulige Farver, mægtige Stykker Silketøj, som ere kantede med Kniplinger og bære Bogstaver, der angive, hvad Korps de tilhøre; den fornemste Trofæ, Vicekongens eget Flag, staar i Midten, afsondret fra de øvrige. Den eneste usaarede Fange, man har gjort, pranger i en blaa Trøje med straalende Skarlagens Prydelse; Vaabenskjoldet af samme Farve, som han bærer paa Brystet, angiver, at han hører til Tropperne fra Kvang-si og til Grænsedistriktet Tran-Nam-Quan. For at give sig lidt Holdning antager han en Mine som Narren i et Feststykke, lader, som om han ikke véd, hvorfor han færdes her, fremviser leende alle sine to og tredive hvide Tænder og snurrer rundt inden for den Kreds af Soldater, som omslutte Maleriet.

Vi gik ud og besaa Staden og dens Omgivelser. I Son-Tai bare Fæstningsværkerne synlige Spor af evropæisk Overledelse; Arbejdets enkelte Dele, Ulvegravene, Bambuspalissaderne og Fodanglerne vare anbragte med megen Kløgt; de forskansede Diger vare forsynede med Tværvolde, og enkelte Batterier havde Kassematter. I Bak-Ninh søger

man forgjæves noget tilsvarende; det ser ud til, at Forsvaret er blevet ledet af en Mandarin, som har haft en overfladisk Læsning af Evropas Krigshistorie og barnagtig prøvet paa at kopiere, hvad han har læst. Forsvarsarbejderne ere gruppede uden Forstand, og skjønt de gjentages i det uendelige, lade de tilstrækkelige Huller tilovers. Truong-Son danner Nøglen til de Højder, som omgive Byen; i Steden for nu at samle hele Styrken paa dette Punkt, havde man her kun opkastet betydningsløse Skanser og ikke forsynet dem med Skyts. Disse berømte, detacherede Forter om Bak-Ninh bestaa for største Delen af kredsrunde Volde uden Grave og af en saa ringe Diameter, at tresindstyve Mand næppe kunne røre sig inden for dem; en Granat vilde have sprængt hele Garnisonen i Luften. Voldene ere af Jord og saa lidet tykke, at de ikke vilde kunne modstaa tre Kanonskud. Man har heller ikke forstaaet at benytte Terrainet til at lede Ildretningen paa bedste Maade, der findes ingen Glacier, kort sagt, disse Forskansninger, som have krævet et uhyre Arbejde, ligne til Trods for alle de opkastede Jordmasser en kolossal Parodi; paa Afstand tegnede de sig mod Himmelen som Linjer af en uhyre Styrke; men det var kun Blændværk. Man skulde tro, at dette gamle kinesiske Folk, der bliver naragtigt, fordi det af al Magt vil være listigt, kun forstaar at føre Krigen med Skræmmemidler; de Drager, som ere malede paa Uniformerne, de talløse Bannere, som udfolde sig foran Troppernes Front, ere kun Skræmmemidler saa godt som disse barnagtige Forskansninger.

Medens jeg saaledes spaserer omkring mellem disse Skanser, man ikke engang prøvede paa at forsvare, mindes jeg alle de Nyheder, hvormed et dygtigt Diplomati flere Maaneder i Træk forstod at fylde Aviserne, alle disse Tusender af Mænd, hvis Totalsum man endda oppustede, og som bleve udskrevne i Kina for at marchere mod Tongkins Grænser, alle disse Geværer af sidste Modeller og alle disse Bagladekanoner, hvis Indkjøb i Amerika man udbasunerede,

alle disse Tal, der spredtes for alle fire Vinde, og som vilde have været af nogen Betydning i Evropa, medens de i Asien kun vare en Mystifikation, som skulde narre vor Lettroenhed. De vare her, alle disse Mænd, og vi have set dem. Alle vore Fanger have saa omtrent fortalt den samme Historie; de vare Kjøbmænd eller Bønder; man havde udskrevet dem med Magt og slæbt dem til Bak-Ninh; jo mere fuldkomne deres Vaaben vare, desto mindre forstode de at bruge dem. Ballonen havde højlig foruroliget dem; nogle havde taget den for et kæmpemæssigt Dyr, andre for en Krigsmaskine, som skulde udslynge Projektiler over dem. Vor Armés Bevægelser, som truede deres Tilbagetogslinje, have røvet dem al Koldblodighed. Og til at oplyse sig, til at styrke og føre sig frem havde de kun disse Mandariner, der hovmodig have bidt sig fast i deres kinesiske Rutine; som systematisk ignorere vor Civilisation og indbilde sig, at man kan tilegne sig vore Opfindelser, men tilbagevise vor Aand; som endnu haabe at kunne skræmme Evropæerne med deres Maskeradescener, og som holde sig i sikker Afstand fra Valpladsen, naar den afgjørende Time slaar.

Man sender tvende Batailloner hjem til Hanoi, og jeg vender tilbage med dem ad den store Kejservej. Overalt er der opkastet Jordvolde med Murstenstinder, omkring Landsbyerne, omkring Pagoderne og paa fri Mark; Landet er oversaaet med Smaaskanser, som ligne dem omkring Bak-Ninh.

Vejene frembyde et overordentligt, uforglemmeligt Skue. Den lokkende Plyndring har fremkaldt en hel Udvandring blandt Bønderne. Landsbyernes Porte udspy hele Skarer, der klumpe sig sammen paa Vejene og larmende vælte ad Bak-Ninh til; et Jordskjælv vilde ikke bedre udtømme hele

Egnen; Myrer, der flytte en Tue, ere ikke talrigere og have ikke mere travlt. Alt som vi fjærne os fra Byen, synes vi at gaa frem mod en Strøm, der deler sig og haster fremad langs begge Flanker af vor Kolonne. Mænd med gule Ben, Kvinder med brede Hatte, Børn med ragede Hoveder, rynkede Oldinge med hvide Haar, alle ile de afsted med Kuliernes hoppende og hurtige Gang, alle fulde af Hastværk efter at tage Del i Byttets Deling; alle have de medtaget Bambusstænger, paa hvis Ender der gynger tvende tomme Kurve, hvori de agte at bære Byttet tilbage. De have erfaret, at Bak-Ninh er overgivet til Plyndring, og som Gribbe ville de slaa ned over deres egne Landsmænd og franøve dem deres sidste Smuler. Hvad ville de finde, efter at fem Tusende Kulier først have afsøgt Staden i tre Dage? Da alt Løsøre er forsvundet, ville de bortføre selve Husene; som Ransmænd, der ikke forsmaa noget som helst, vil man kunne se dem vende tilbage, belæssede med Mursten, Teglsten og Bjælker; hvis man lader dem raade, — og hvorledes vil man kunne stoppe dette stadig voxende Tidevande? — ville de efterlade Bak-Ninh saa blot og bar, som om den var hjemsøgt af en Græshoppesværm.

Saa snart vi kom uden for det Bælte, hvor Plyndringsraseriet havde udjaget Beboerne, fandt vi Indbyggerne forsamlede uden for Portene til deres Landsbyer, hvor de modtoge os med levende Glædesdemonstrationer; de tilbøde Kolonnens Anfører Æg, Kyllinger, Banjaner og Citroner og forsikrede ham om deres Hengivenhed og Underkastelse. Den kinesiske Besætning havde frygtelig hjemsøgt dem; de havde tvangsvis maattet udføre Hovarbejdet ved alle disse Forskansninger, som forstyrrede deres Markers geometriske Linjer; de havde maattet arbejde under Stokkeprygl og uden Løn; de ventede derfor ogsaa vor Ankomst med Utaalmodighed, og endog før vi droge i Marken, havde mere end én Landsby hemmelig sendt Bud til Hanoi med Forsikringer om deres

venskabelige Sindelag; de have Tillid til os, og de lægge dette for Dagen.

Ja, nu er Felttogets store Fejl begaaet; Expeditionen til Tongkin havde kunnet været endt, før den slette Aarstid indtræder. Gud véd, naar det nu vil blive endt.

Tvende Dage efter Bak-Ninhs Indtagelse drog General Négrier afsted med sin Brigade mod Lang-son, medens General Brière de l'Isle marcherede mod Kao-Bang; den første havde Ordre til at forfølge Fjenden i trende Dage og derpaa at vende tilbage; den anden skulde marchere mod Thai-Ngujen og her gjøre omkring. Négrier har sprængt de kinesiske Bander, som havde forskanset sig i Phu-Lang-Tuang og Kep; i nogen Afstand skimtede man mørke og høje Skove og de begyndende Bjærge, men her maatte han gjøre Holdt. Uden at miste en Mand bemægtigede Brière de l'Isle sig Kastellet i Yen-Thé, som forsvaredes af tre Tusende Kinesere og sex Hundrede Annamiter, og senere Kastellet i Thai-Ngujen, hvor der laa fire Tusende Mand. Fjenden forsvandt, saa snart han fik Kig paa vore Soldater, og vi havde ikke længere foran os nogen Styrke, som var i Stand til at rejse Modstand; vore Kolonner kunde marchere frem overalt uden at have nogen alvorlig Kamp at befrygte. Hvilken Fordel vil man drage heraf? I Steden for at jage Fjenden foran sig, kaldes begge Generaler tilbage til Bak-Ninh. Jeg forstaar mig ikke paa denne Krigsførelse. Vi have brudt Bourées Traktat, fordi vi ville hævde hele Tongkins Besiddelse; Lejligheden tilbyder sig at tage de tvende Provinser, hvorpaa Kina sætter mest Pris, og vi lade den slippe os af Hænderne. Hvad standser os? Ikke den kinesiske Hær; thi den existerer ikke længere. Det er den sørgelige, forud fattede Idé, Tanken om ikke at ville gaa ud over den røde Flods Delta. Naar vi under-

handle med Kina, rejse vi Krav paa hele Landets Besiddelse, og naar vi drage i Felten, ville vi kun en begrænset Besættelse; vi tilintetgjøre selv Resultaterne af vore Sejre.

Jeg er meget ulykkelig stemt; jeg ser med største Tydelighed de ulyksalige Følger af dette vore Kolonners Tilbagetog, saa at Sorgen hindrer min Søvn. Hvorledes skal man faa Ende paa denne allerede alt for lange Expedition, naar selv vort Held ikke gavner os noget? Jeg vil telegrafere til »Temps«; men da Telegrammet koster sex Francs Ordet, kan jeg ikke udtale mig med saa stor Fynd, som jeg kunde ønske. Jeg vil skrive; men naar vil mit Brev indtræffe? Og hvad mægter vel egentlig en simpel Journalist? For dog i det mindste selv at have en frelst Samvittighed, vil jeg skrive: »Hvor utaalelig er den store Afstand ikke? Hvor stærkt maa man ikke undertiden forbande denne Afstand paa fire Tusende Mil, naar man tror, at et uinteresseret Vidne vilde kunne øve nogen Indflydelse paa den offentlige Mening og forebygge skæbnesvangre Fejl. Jeg skal lige fuldt ikke afholde mig fra at meddele min Mening, skulde den end komme for sent. Vi staa i Begreb med at tabe alle Fordele af den betydelige Kraftanstrængelse, vi have udfoldet ved Erobringen af Bak-Ninh. Jeg skulde ønske at have hundrede Munde, for at jeg des bedre kunde skaffe min Mening Gehør. Med en skæbnesvanger Fart falde vi atter tilbage til denne Ubestemthed, som ødelægger alle vore Planer i det Øjeblik, de skulle til at modnes. Vi formaa ikke længere at lægge nogen Vilje for Dagen. Halve Forholdsregler, stadig ikkun halve Forholdsregler.

Jeg skal vedblivende opregne alle de Grunde, som synes med tvingende Nødvendighed at paabyde vor uopsættelige Fremmarche mod Lang-son. Vi rejse Krav paa den fuldstændige Besiddelse af Tongkin, vi maa altsaa blive ansvarlige for den offentlige Ro sammesteds; men vi kunne blot sikre denne ved en virksom Besættelse. Hvorfor da tøve med at udføre i Dag, hvad vi dog maa udføre engang

senere? Vi sende vore Tropper ud til Kinesernes Forfølgelse og kalde dem derpaa tilbage. Hvad ville Kineserne slutte heraf, naar de opdage dette? At vi ere blevne bange, og at det nu er dem, som have tvunget os til Tilbagetog. Vi ville saaledes gaa glip af det blændende Skjær, Sejren ved Bak-Ninh har frembragt. Vi gaa hverken til Lang-son eller Kao-Bang, og hvilken Slutning ville Kineserne atter drage heraf? Simpelthen, at vi ikke have kunnet gaa der hen. Da vi nu stadig forlange, at de skulle afstaa os disse Punkter, og da de anse os for ude af Stand til at tage dem, ville de aldrig samtykke i at afstaa dem frivillig, Freden vil være umulig o. s. v. . . .«

Vi have gjengivet Paul Bourdes Betragtninger lidt udførligere, fordi det snart blev klart, at den simple Journalist havde bedømt Situationen mere korrekt end de franske Diplomater og Generaler, som blot higede efter at faa Ende paa den besværlige og mislige Expedition og derfor atter og atter lode sig føre bag Lyset af den kinesiske Tvetungethed. P. Bourdes Brev indtraf i Paris samtidig med Efterretningen om Fredstraktaten i Tientsin (hvorom strax nærmere neden for), hans pessimistiske Betragtninger syntes saaledes uberettigede, og Brevet blev ikke trykt; men sex Uger senere forefaldt Katastrofen ved Bak-Le, og det blev saaledes indlysende, at han kun havde haft alt for megen Ret. Hvis man efter Bak-Ninhs Fald strax var marcheret mod Lang-son, havde der tre Maaneder senere ikke kunnet være kinesiske Tropper mellem Lang-son og Bak-Ninh, Katastrofen ved Bak-Le havde da ikke kunnet forefalde, Tientsiner-Traktaten var ikke bleven krænket, Freden havde sandsynligvis været endelig, og Frankrig var blevet sparet for et nyt Felttog.

III.

Freden i Tientsin. — Krigens Fornyelse. — Kelung.

Bak-Ninhs Fald og Hongkoas paafølgende Erobring havde gjort Franskmændene til Herrer over den røde Flods Delta, i Peking syntes man at blive forskrækket over denne sejrrige Fremgang og tilbøjelig til Fred, og den 11te Maj sluttedes i Tientsin en Fred mellem Kaptejn Fournier og den mægtige Vicekonge af Petsheli, Li-Hung-Tshang, hvorved Kina overlod Frankrig Tongkin, aabnede sine tre sydlige Provinser for den franske Handel og lovede at afslutte en Handelstraktat. Kort efter (6te Juni) afsluttedes der ogsaa mellem Kejseren af Annam og den franske Sendemand Patenotre en ny Traktat, hvorved hele Annam egentlig forvandledes til en fransk Provins, da Frankrig overtog Ledelsen af dets udenrigske Politik, og en fransk Resident fik Ophold i Hovedstaden Huë, i hvis Kastel der skulde ligge en fransk Besætning, ligesom Frankrig fik Ret til at besætte ethvert Punkt i Annam samt Ledelsen af Finans-, Told-, Post- og Telegrafvæsenet.

I Annam blev rigtignok den unge Kejser Kien Fue, ligesom forrige Aar hans Forgænger, et Par Maaneder senere ryddet af Vejen ved Gift, som bibragtes ham af de mod Frankrig fjendtligsindede Mandariner; men hans yngre Broder fulgte ham, uden at der skete noget Brud paa Traktaten med Frankrig. I Frankrig var man naturligvis glad ved Udsigten til endelig at have sikret sig Herredømmet i Annam og Tongkin; men Glæden varede kun kort; thi i Kina gjorde der sig en stor Misfornøjelse gjældende mod Traktaten i Tientsin, det fredeligsindede Parti ved Hoffet i Peking blev styrtet, og den unge Kejsers Fader, Prins Chun, kom i Spidsen for Regeringen. Petshelis Vicekonge, Li-Hung-Tshang, havde vel af Kaptejn Fournier modtaget en Note, hvori Terminerne for Rømningen af de Pladser,

Kineserne havde inde i Tongkin, vare fastsatte; men de fornødne Ordrer vare ikke tilstillede de kinesiske Befalingsmænd, og da en fransk Troppedeling under Kaptejn Dugenne, den 23de Juni rykkede frem for at tage Lang-son i Besiddelse, blev den ved Bak-Le angreben og delvis opreven af en langt overlegen kinesisk Styrke. Fredstraktaten var saaledes brudt, Kina nægtede at betale den af Frankrig krævede betydelige Skadeserstatning, den franske Regering besluttede at tage Repressalier, og saaledes toge Fjendtlighederne paa ny sin Begyndelse. Foreløbig blev det Flaaden, som nu traadte i første Linje.

Ved Efterretningen om Katastrofen ved Bak-Le blev Admiral Courbet udnævnt til Chef for den franske Eskadre i de kinesiske Farvande, og han gav ufortøvet Viceadmiral Lespés Ordre til at angribe Forterne ved Kelung paa Øen Formosa, et Angreb, der heller ikke lod vente længe paa sig. Morgenen den 5te Avgust laa Panserskibet »la Galissonière« til Ankers paa Spring, i en halv Fjerdingvejs Afstand fra det største kinesiske Fort, medens »Villars« og »Lutin« gave sig i Kast med et Par mindre. Efter en halv Times Forløb var Kinesernes Ild bragt til Tavshed; blot »la Galissonière« fik tre Projektiler, der satte sig omkring en Kanonport ligesom en Ramme, men bleve siddende i Panseret, medens et fjerde bragte Bagladestykket paa en Fireogtyve-Pundinger i Uorden. Derpaa udskibede man Landgangskompagnierne fra »Bayard« og »Villars« under Befaling af Fregatkaptejn Martin. Kompagniet fra »Villars« afsøgte Forterne og fornaglede Kanonerne, men de exploderende Krudtmagasiner nødsagede det snart til at trække sig tilbage, medens Kompagniet fra »Bayard« samtidig besatte et lyngklædt Højdedrag, som ragede op over det Fort, »la Galissonnière« havde ødelagt, og tilbragte Natten her.

Den følgende Dag rykkede Kompagniet fra »Villars« frem mod Byen Kelung, der ligger i den inderste Vig af Bugten; men da den kommanderende Officer paa sin venstre

Flanke observerede en forskanset Lejr, der beherskede Byen, lod han tvende Delinger affyre en Salve i denne Retning. De kinesiske Tropper, der holdt Lejren besat, besvarede imidlertid denne Salve med en vel vedligeholdt Ild, som dræbte en Franskmand, hvorpaa de rykkede frem, omtrent fem Hundrede Mand stærke. Lige over for denne krigerske Holdning maatte de fyrretyve Marinesoldater fra »Villars« standse deres Fremrykning og i god Orden trække sig tilbage langs Strandbredden, til de naaede en Sti, som førte op til det Højdedrag, Kompagniet fra »Bayard« holdt besat. Næppe havde de imidlertid indtaget denne Stilling, før de saae dette andet Kompagni i god Orden stige ned ad Bakkeskrænten, men paa nært Hold forfulgt af en betydelig kinesisk Styrke. Heldigvis kunde Udskibningen foregaa med Ro, da Kineserne ikke fortsatte deres offensive Bevægelse og derhos holdtes i ærbødig Afstand ved de franske Skibes Skyts, der overøste Strandbredden med sine Projektiler. Den hele Expedition kostede Franskmændene to døde og syv saarede.

Alt medens vi*) passiarede frem og tilbage, fik vi lidt efter lidt Rede paa en hel Række af disse heltemodige eller komiske Mellemspil, der udgjøre den nødvendige Tilgift til større Dramaer og vinde i Tillokkelse, naar man enten selv tager Del i Begivenhederne eller dog hører dem fortælle af Øjenvidner. Jeg skal blot nævne den heltemodige Kaptejn Martin, som med sin Revolver sigter paa en Kineser, der truer ham paa nært Hold, og saa opdager, at hans Vaaben slet ikke er ladet; fremdeles Underløjtenant Barbier, der med sin Deling dækkede Tilbagetoget og gjorde en beundringsværdig Modstand, og sluttelig Understyrmand

*) Marineingeniør Rollet de l'Isle.

Jullaude, som ikke vilde opgive et Flag, der vajede over en af de indtagne Stillinger, forsinkede sig med at rive det i Stykker, faldt ned i en Hulvej, da han vilde indhente sit Kompagni, og først næste Morgen naaede om Bord paa sit Skib, hvor man allerede troede ham omkommen.

Vi ligge for Anker her ved Matsou, en ubetydelig Ø nær Minflodens Munding. Man maa saa hurtig som muligt bringe Admiral Courbet Melding om Begivenhederne ved Kelung, men vi have ingen Kanonbaad disponibel, og Vejret er alt for slet til afsende en Dampbarkasse. Min Kollega tilbyder dog at prøve paa at passere Revlen og gaa op ad Floden uden Lods; han tager afsted Kl. tre om Eftermiddagen med en Dampbarkasse og en Storbaad, men ved Nattens Frembrud se vi ham atter vende tilbage uden at have kunnet passere Revlen, der staar i ét Skum; først næste Morgen tager en Lods afsted, og da Dønningen nu har lagt sig, og vi ikke se ham vende tilbage, maa han vel være kommen over Revlen.

En hel Uge senere fik vi Ordre til at indfinde os hos Admiralen, som ligger foran Arsenalet ved Futsheu, og da »D'Estaing« nogle Timer senere indtraf paa Ankerpladsen og ligeledes forefandt en Ordre til at gaa op ad Minfloden til Pagodeøen, gik vi om Bord paa dette Krigsskib. Kl. to om Eftermiddagen hejsede vi Ankeret og styrede mod Flodmundingen, medens vi gjorde klart Skib, for at være parate paa alle Eventualiteter.

Uden Vanskelighed passeredes Revlen; Flodmundingen er let at besejle, thi Naturen har her udrettet alt. Floden løber afsted mellem en fortløbende Række høje, skovklædte Bjærge, der falde brat ned mod selve Havet. Det er Strædet ved Kimpai, vi have for os, og som for et Skib af D'Estaings Størrelse næppe aabner en Vej af større Bredde end 500 Alen. Indløbet forsvares paa vældig Vis. Til venstre krones en Høj af et Fort, hvis gule Farve tegner sig mod den grønne Trævæxt, og Bakken er lige til sin Fod over-

saaet med Kassematter og Forskansninger. Til højre dækker en uafbrudt Række Forter de lavere Højder, og hver Tinde krones af en kredsrund, forskanset Lejr. Paa Øerne, som strække sig langs Flodbredden, ser man andre Værker, og paa højre Bred, ved selve Flodbredden, tegner et blænderet Batteri sine sorte Murtinder. Over alle disse Forter, paa alle Højder, i alle mulige Kroge flager en talløs Mængde Bannere af alle Former og Farver; Skrænterne dækkes af kinesiske Soldater i glimrende Uniformer; de se os med Nysgjerrighed passere forbi; det hele er en fuldstændig Operadekoration. Disse brave Folk gjøre sig den Ulejlighed at rette deres store Stykker Skyts mod os, hvad de for øvrigt gjøre mod alle Skibe, som sejle ind i Floden; Kanonmundingerne følge os, saa længe vi ere i Sigte.

(Sluttes).

Kong Jakob I. og den engelske Revolutions Forhistorie.

(Slutning).

V.

Ved Jakob I.'s Tronbestigelse var England endnu i Krig med Spanien; det var den samme Krig, i hvilken Elisabet havde hævdet Englands Uafhængighed og grundfæstet dets Magtstilling i Evropa. Da Kampens Maal var naaet, kunde Freden sluttes paa hæderlige Vilkaar, og Landets Finanser trængte til den. Den kom i Stand i Aaret 1604; men Hadet til Spanien var saa stærkt, at Befolkningen kun modtog den med Kulde. Den betragtede Freden som et Frafald fra Elisabets store Grundsætninger, og den frygtede for, at den skulde danne Indledningen til en Forandring af hele Rigets Politik. I Virkeligheden efterfulgtes den ogsaa snart af fortrolige Underhandlinger mellem London og Madrid, som gjaldt intet mindre end et Ægteskab mellem Kongen af Spaniens ældste Datter og Jakobs ældste Søn, først Prins Henrik og senere efter dennes tidlige Død Prins Karl. Jakobs Tilbøjelighed gik i Retning af Fred, og det smigrede hans Forfængelighed at tænke sig som Fredsskaber i Evropa; en Alliance mellem England og Spanien stod for ham som det bedste Middel dertil. Men med disse større

Betragtninger forbandt sig en anden af ringere Natur; han vilde vinde en Medgift, som kunde raade Bod paa Underskuddet, og han haabede i Begyndelsen paa, at den spanske Konge vilde lade sig nøje med mindre Indrømmelser med Hensyn til de engelske Katholiker. I Madrid regnede man imidlertid anderledes; dér gik Planerne ud paa noget langt større; det var den fremtidige engelske Kongefamilies Overgang til Katholicismen og dermed Englands Omvendelse, man havde til Formaal. Gjennemførelsen af disse Planer betroedes 1613 til den da til London afsendte Gesandt, Don Diego Sarmiento de Acuña, senere ophøjet til Greve af Gondomar, en Mand med den bestemteste Overbevisning om den katholske Religions Sandhed og om Kongen af Spaniens Magtfuldkommenhed, en Statsmand med de betydeligste politiske Kundskaber og de sjældneste diplomatiske Ævner, i Stand til at aflure en Situation alle dens Fordele og til at vinde, hvem han fik i Tale. Det varede ikke længe, inden han opnaaede den største Indflydelse ved det engelske Hof og særlig hos Dronningen. Han blev Midtpunktet for den katholske Opposition og dog i Stand til at udøve Magt over Kongen; men hans Indflydelse ved det engelske Hof blev en ny Grund til Adskillelse mellem Jakob og det store Flertal af hans Folk. Hadet til Papisterne koncentreredes i Hadet til ham, og Kongen gjordes ansvarlig for hans Virksomhed.

Fra 1617 kom Ægteskabsforhandlingerne i livligere Fart. Det trak op til Uvejr i Evropa, den store Kamp mellem den protestantiske og den katholske Lejr nærmede sig med stærke Skridt. Des ivrigere blev Jakob efter at besværge Stormen. Som Følge deraf stillede han sig venlig til de spanske Forslag, skjønt disse gik ud paa, at de eventuelle Børn af Ægteskabet skulde opdrages af Moderen og beholde deres Arveret til den engelske Trone, selv om de vedbleve at være Katholiker; men disse Forhandlinger fik ikke Lov til at blive isolerede. Fra Aaret 1618 grebe

Verdensbegivenhederne med rivende Hurtighed ind i Englands politiske Stilling. Oprøret i Bøhmen og dermed Trediveaarskrigen begyndte. Rundt om i Evropa havde man Følelsen af, at den store, længe ventede Kamp var udbrudt. For England meldte Spørgsmaalet sig med uafviselig Kraft: skulde England fortsætte Elisabets Politik og atter gjøre sig til Hovedet for Evropas protestantiske Parti, eller skulde det holde sig uden for Striden? Med det følgende Aar blev Kollisionen endnu større. I Aaret 1619 valgtes nemlig Hovedet for Protestanterne i Tyskland, Kurfyrst Frederik af Pfalz, til Bøhmens Konge og blev saaledes Repræsentanten for den mod Huset Habsburg rettede Kamp; men Kurfyrst Frederik var Kong Jakobs Svigersøn. Det havde været i fuld Overensstemmelse med hans Tilbøjelighed til at holde sig alle Muligheder aabne, at han til sit Folks Glæde havde ladet sin Datter Elisabet ægte Høvdingen for Protestanterne i Tyskland, medens han forhandlede om sin Søns Forbindelse med en Prinsesse af det mægtigste katholske Hus. Nu var Tvetydigheden i Færd med at hævne sig. Hævnen kom i den for en Fyrste af Jakobs Karakter ubehageligste Form: Nødvendigheden af at vælge. Hans Svigersøn henvendte sig til ham med Forespørgsel, om han skulde modtage den tilbudte Krone. Det var det vigtigste Øjeblik i Jakobs Liv. Det engelske Folks Stemning gik i Retning af Krig. En kraftig Optræden til Fordel for Protestanternes Sag vilde kunne bringe de Overgreb, Kronen havde tilladt sig mod Nationens Friheder, til at glemmes. Gjorde Kongen sig som Elisabet til Udfører af et af Nationens ivrigste Ønsker, vilde der aabne sig Udsigt til en Samvirken mellem Statsmagterne. Den indre og ydre Politik voxede sammen; men Jakob var fremmed for sit Folks Tankegang. Han var ganske vist, i Overensstemmelse med sine dynastiske Anskuelser, ikke blind for sine Forpligtelser til at forsvare sin Svigersøn; men han paatænkte jo netop samtidig at skabe en Forbindelse mellem sit Dynasti og Kurfyrstens Fjender.

At Frederik var i Færd med at blive Forposten for det Parti i Evropa, som Englands Fortid og Folkets Følelser tilhørte, var ham ligegyldigt. Og hertil kom, at det bøhmiske Oprør i hans Øjne var en Krænkelse af Kongedømmets Ret; at støtte et saadant Oprør var en Forsyndelse mod Kronens Guddommelighed, en Svækkelse af alle Fyrsters og hans egen Stilling. Resultatet af de modstridende Følelser var Ubestemthed og Vaklen. Han gav Kurfyrst Frederiks Gesandter et undvigende Svar; han lod dem øjne Haab uden at binde sig, og han afbrød ikke sine Underhandlinger med Spanien. Hans Vaklen i dette Øjeblik blev bestemmende for hele hans senere Politik. Hver Gang i den følgende Tid Katholikerne foretoge noget voldsomt Skridt, tænkte han paa at forsvare Protestanternes Sag; men hver Gang det var Protestanterne, der gik angrebsvis frem, gøs han atter tilbage. Og dog, skjønt Jakob ikke valgte den aktive Politik, overholdt han dog ikke heller den absolute Nevtralitet. Han stillede andre protestantiske Magter Hjælp i Udsigt, samtidig med at han søgte Forbund med Spanien, ja endog 1620 førte Forhandlinger med Gondomar om et fælles Angreb paa Protestantismens Bulværk, Nederlandene, saaledes at disse skulde deles og Provinserne Holland og Zeeland tilfalde England. Hvad han opnaaede ved en saadan Handlemaade, var at svække sit Riges Stilling i Evropa og fordærve Forholdet til sine egne Undersaatter.

Men imidlertid hvilede ikke Begivenhederne paa Fastlandet. Spanien og den katholske Liga forenede deres Vaaben med Østerriges; Kampen drejede sig ikke længere alene om Bøhmen, men ogsaa om Pfalz. Man vilde ramme Kurfyrst Frederik, der letsindig havde vovet at modtage den tilbudte Trone, i hans egne Arvelande; man vilde aabne en let Forbindelse med de spanske Nederlande, og man vilde ved at undertvinge Pfalz, der strakte sig igjennem Hjærtet af Tyskland fra Moselfloden til Bøhmens Grænse, tilføje Protestantismen et knusende Slag. Atter bestormede de

protestantiske Fyrster Kong Jakob med Anmodninger om Hjælp; det gjaldt hans egne Børneborns Besiddelser; men for Jakob stod Frederik som Angriberen, der maatte tage Følgerne af sine oprørske Handlinger, og Gondomar optog paa ny Ægteskabsforhandlingerne for at holde Kongen hen. Dog gjorde Jakob Folkestemningen den Indrømmelse, at han tillod et Korps paa 2500 Mand frivillige under Anførsel af Sir Horace Vere at afgaa til Fastlandet; men Situationen forandredes ikke derved. Det hjalp heller ikke, at den protestantiske Union sluttede et Forlig med den katholske Liga. Spanierne forberedte et Angreb paa Pfalz, og i Sommeren 1620 faldt deres Hær under Spinola ind i den vestlige Del af dette Land og undertvang det. Imidlertid rykkede Ligaens og Kejserens forenede Tropper frem mod Bøhmen, og den 29de Oktober leveredes Slaget paa det hvide Bjærg ved Prag, som blev bestemmende for Bøhmens Skæbne lige til vor Tid, og som gav Huset Habsburg og Katholicismen Sejren i Trediveaarskrigens første Periode.

Medens den evropæiske Situation udviklede sig paa denne Maade, havde Jakob besluttet sig til at indkalde et nyt Parlament efter i henved 7 Aar at have regeret uden et saadant. Han indsaa Nødvendigheden af under alle Omstændigheder at ruste sig; han trængte af den Grund til Penge, og han haabede, at Somersets Fald, der var indtruffet siden sidste Parlamentssamling, vilde have tilfredsstillet Oppositionen; men Valgene gik atter Regeringen imod. Stemningen i Parlamentet var vel for at støtte Kongens Rustninger, men kun hvis han vilde afhjælpe Manglerne i Rigets indre Styrelse og forsvare Protestanterne udadtil. Man bevilgede ham nogle Subsidier, men langtfra saa meget, som han ønskede, og man opfordrede ham til at gjennemføre Lovene mod Katholikerne. Det var Frygten for Forhandlingerne med Spanien, der bevægede Parlamentet til denne Opfordring, og det var ikke uden Grund; thi netop paa denne Tid havde Jakob drevet sin Fortrolighed med

Gondomar saa vidt, at han over for ham havde betegnet Puritanerne som begges Fjender.

Det var foreløbig dog de indre Reformer, som Parlamentet rettede sin Opmærksomhed paa. Forholdene ved Hoffet, Favoritregimentet, Ødselheden og Demoralisationen vare ikke blevne bedre ved Somersets Fald. Særlig to Arter af Misbrug, Monopolerne og Bestikkelserne, havde vakt almindelig Misfornøjelse. Jakob havde efter nogen Vaklen fortsat i større Maalestok, hvad Elisabet havde begyndt med Hensyn til Udstedelsen af Monopoler. Det hang sammen med det ogsaa uden for England sig udviklende Beskyttelsessystem, Tilbøjeligheden til at regulere hele Handelen fra oven af og Lysten til at fremme enkelte Industrigrene ved at dække dem mod Konkurrence. Glasfabrikationen var saaledes bleven monopoliseret mod et Løfte om, at der kun skulde bruges Kul og ikke Træ i Fabrikkerne, hvorved man vilde søge at forebygge, at Træforraadet i Landet skulde slippe op til Skade for Flaaden. Guld- og Sølvindustrien var bleven monopoliseret til Fabrikanter, som forpligtede sig til kun at anvende indført Guld og Sølv, hvorved man haabede at forhindre, at Englands Metalkapital gik i Smeltediglen. Ogsaa Indførslen af Lax og Hummer var bleven patenteret, og der var sket Begrænsninger af den fri Konkurrence med Hensyn til Oprettelsen af Gjæstgivergaarde og Værtshuse. Ved disse Foretagender bleve manges Interesser krænkede; men hertil kom, at Maaden, hvorpaa Gjennemførelsen af Monopolerne tillodes, ofte syntes stridende mod Loven, og man havde desuden en dog noget overdreven Mistanke om, at de erhvervedes ved Bestikkelser, og at Pengene for dem ikke gik i Statskassen, men i Kongens Yndlinges og Hofmænds Lommer.

Efter nogle skarpe Debatter i Underhuset, hvor der til Kongens tydelig udtalte Forargelse fremførtes bitre Klager mod de Embedsmænd, der havde medvirket til Monopolernes Udstedelse, besluttede Jakob paa Opfordring af Buckingham,

der vilde frelse sig selv, at give efter i dette Spørgsmaal; men Bevægelsen lagde sig ikke derfor; man ønskede et Offer for Regeringens Politik. Man mindedes den Ret, som Underhuset i gamle Dage havde haft til at anklage Ministrene for Overhuset. Det var ved denne Ret, at det havde udøvet den virksomste Kontrol med Statsforvaltningen og víst, at det ikke alene var en Faktor i Lovgivningsmagten, men i hele Regeringsmaskineriet. Under Tudorerne havde Kongemagten imidlertid været saa stærk, at den politiske Anklage ikke var bleven benyttet. Nu greb man tilbage til det gamle Middel, om ikke formelt, saa dog reelt, og den Minister, som blev Gjenstand for Anklagerne, var ingen anden end Bacon. Sikkert nok var det ikke den mest brødefulde af Kongens Raadgivere, man her udsøgte sig; men paa den anden Side var en Anklage selv mod ham som Typus paa visse uheldige Sider ved Forvaltningen ikke fuldt uberettiget. Anklagerne løde paa Bestikkelse. Som almindeligt paa den Tid, havde han modtaget Penge af Parterne i de Sager, han som Lordkansler skulde dømme i. Der er overvejende Sandsynlighed for, at han kun har betragtet disse Penge som et ved Skik og Brug retfærdiggjort Tillæg til sin Gage, og ikke ladet sine Kjendelser paavirke derved; men Forholdet var dog i sig selv et Misbrug, som fortjente at forvises fra Forvaltningen. Der fremførtes Beviser, som gjorde det umuligt for Overhuset at undlade at dømme ham. Hans Dom var haard; den lød paa Afsættelse fra hans Embeder, Bøder og Fængsling. Kongen fritog ham for de to sidste Dele af Dommen; men hans politiske Bane var afbrudt, han trak sig tilbage til Privatlivet og sine Studier. Han selv erkjendte Dommen for retfærdig, men tilføjede, at han dog havde været den retfærdigste Kansler i den sidste Tid. Han skjulte heller ikke sin Mening, at Reformbevægelsen ikke vilde blive staaende ved ham.

Anklagen mod Bacon og hans Dom havde den store politiske Betydning ved i Forening med Monopolsagen at være det første lykkede Forsøg fra Underhusets Side paa at standse Kongemagtens Overgreb. Tidens Strøm var begyndt at vende sig.

Foreløbig lagde dog de ydre Forhold atter mest Beslag paa Opmærksomheden. Stemningen for at hjælpe Protestanterne paa Fastlandet voxede; den kunde komme pludselig til Orde. Midt under en Forhandling om en ganske anden Sag rejste et Medlem af Underhuset sig op og foreslog, at Huset skulde vedtage en offentlig Erklæring om, at hvis det ikke lykkedes Kongen at føre Fredsunderhandlingerne til et Resultat, vilde det være rede til at støtte ham af yderste Evne med Liv og Gods. En underlig Bevægelse gik igjennem Salen. Et Medlem udbrød: Denne Erklæring kommer fra Himlen; den vil gjøre mere for os, end om vi havde 10,000 Soldater i Marken. Rundt om i Huset lød Bifald til Forslaget, Medlemmerne svingede med deres Hatte. Enstemmig blev Forslaget sendt til Udvalg, bragt i endelig Form og vedtaget under fornyede Bifaldsraab; men denne Stemning fik ikke Lejlighed til at vise sig i Gjerning. Jakob havde sendt en Gesandt til Wien for at prøve, hvad der kunde reddes for hans Svigersøn; men Kejseren fordrede dennes fuldstændige Underkastelse, førend der kunde være Tale om Forlig, og Frederik tilbød kun at give Afkald paa Bøhmen, hvis hans Arvelande sikredes ham. Samtidig hermed havde hans Hære lidt nye Nederlag paa Valpladsen. Grev Ernst af Mansfeld var bleven fordreven fra Øvrepfalz af Tilly; han trak sig tilbage til Nedrepfalz, men forfulgtes ogsaa her. Under disse Forhold saae Jakob Faren alvorligere end før. Han vilde vel ikke selv tage direkte Del i Krigen, men han tænkte paa at tage Mansfeld og hans Hær i sin Tjeneste. Hertil behøvedes Penge, og Parlamentet blev hurtig indkaldt til en ny Samling i Efteraaret 1621.

Netop nu, da Kongen for første Gang syntes at ville gaa over til Handling, viste det sig imidlertid, hvor stor Forskjellen var paa hans og hans Undersaatters Tankegang, og hvor dybt indgroet Mistilliden til Kongen og hans Regering var hos Underhuset. Det var Kongens Hensigt at føre Krigen, hvis den endelig skulde føres, som en Krig paa Fastlandet imod Kejseren og Ligaen; i disses samlede Magt laa i Virkeligheden ogsaa den største Fare; men for Underhuset stod Sagen anderledes. Hos det herskede endnu Anskuelserne fra Elisabets Dage om Spanien som Katholicismens første Magt, Anskuelser, som ikke længere svarede til de virkelige Forhold, men som ikke vare unaturlige fra et engelsk Synspunkt, i det her Frygten maatte være størst for Kongen af Spanien som den, der begunstigede de engelske Katholiker, og især som den, der gjennem Ægteskabsforhandlingerne vilde søge at gjøre Englands Kongeslægt katholsk og derigjennem ved Intriguer bøje England ind under Papismen. Derfor bevilgede Underhuset vel Jakob nogle Penge, men stillede samtidig sine Betingelser derfor. Det vedtog en Adresse til Kongen, hvori det udtalte, at Underhandlingerne om det spanske Ægteskab forøgede Katholikernes Mod; Kongen burde derfor afbryde disse Underhandlinger og lade Prinsen ægte en protestantisk Prinsesse; samtidig hermed burde han lade Papisternes Børn opdrage af protestantiske Lærere og erklære Spanien Krig. Denne Adresse gav Anledning til Fornyelsen af Kampen mellem Kongen og Parlamentet. Jakob følte ikke alene sine politiske Anskuelser modsagte, ikke alene den Yndlingstanke, han i Aarevis havde næret, angreben, men ogsaa den kongelige Myndighed anfægtet. Han betragtede den ydre Politik som hørende under sin kongelige Magtfuldkommenhed og havde aldrig givet Parlamentet nøjere Meddelelser om den; nu drog Underhuset den ind under sit Omraade. I et Brev til Formanden protesterede han mod Henstillingerne som Indgreb i hans politiske Prærogativer; han forøgede Mod-

sætningen ved at hævde sin Ret til at straffe Parlamentsmedlemmerne for deres Udtalelser i Møderne. Underhuset, der følte Øjeblikkets Vigtighed, vedtog en Protest, som gik ud paa, at Parlamentets Privilegier vare en Arv for den engelske Nation, at det havde Ret til at forhandle om Rigets og Kirkens Sager, Ret til at vedtage Love, til at sørge for deres Overholdelse og til at forebringe sine Klager, og at kun Huset selv kunde straffe Udtalelser i dets Møder. Protesten blev indført i Husets Protokol. Da besluttede Kongen sig til et Brud; med egen Haand rev han det paagjældende Blad ud af Protokollen og opløste derpaa Parlamentet. Den gjensidige Mistillid havde atter baaret sine Frugter. Begge Parter havde følt, hvilken Kløft der adskilte dem. Parlamentet saae med Skræk Kongens Prærogativer ikke alene true Folkets Friheder, men ogsaa benyttes lige mod dets Ønsker. Og Kongen mærkede paa sin Side, hvorledes Grunden begyndte at vakle under ham. Der udkom oprørske Skrifter, og en Præst i Oxford udtalte, at Folket havde Ret til at gribe til Vaaben mod sin Konge. Mere og mere voxede under disse Forhold den spanske Gesandt Gondomars Indflydelse. Han glædede sig over Uenigheden i England. Da Parlamentet var blevet opløst, skrev han til sin Konge: Det er det bedste, som er sket til Fordel for Spanien og Katholicismen siden den Dag, da Luther begyndte at prædike Kjætteriet. Medens han holdt Kongen hen med Løfter, lede de protestantiske Hære Nederlag paa Nederlag, Skridt for Skridt gik hele Pfalz tabt; men desuagtet opgav Kongen ikke Tanken om Forbindelsen med Spanien.

Da var det, at Buckingham kastede sin Kjærlighed paa en Tanke, han haabede paa én Gang skulde blive en Triumf for hans Forfængelighed og hidføre et pludseligt Resultat paa de langvarige Ægteskabsforhandlinger. Den unge Prins Karl af Wales skulde i hans Følgeskab foretage en Rejse i al Hemmelighed til Madrid og dér ægte Infant-

inden Maria, hvis Broder Philip IV. nu var bleven regerende Konge i Spanien. Ideen herom skyldtes nu vistnok hverken Karl eller Buckingham; det var sandsynligvis Gondomar, der allerede i Foraaret 1622, i Haabet om at omvende ham, under et Ophold i Madrid havde lokket den ungdommelige Prins til et Løfte om en saadan Rejse; men Buckingham, der arbejdede desto mere paa en Tilnærmelse til Spanien, jo dybere Bruddet blev med Parlamentet, bestyrkede ivrig Prinsen i hans Forsæt; i sin ubegrænsede Selvtillid glædede han sig til det nye Omraade for hans diplomatiske Evner; han smigrede sig med Udsigten til den Glans og Pragt, der vilde blive Lejlighed for ham til at omgive sig med, og han oversaa Hensynet til den Fare, det kunde medføre for Prinsen at udsætte sig for et Nederlag. I Februar 1623 lykkedes det ham og Karl at overvinde de Betænkeligheder, som Kongen nærede for at fjærne sin Baby — som han kaldte sin 22aarige Søn — fra sig. Han gav sit Samtykke uden at forelægge Sagen for sine Ministre. Karl og hans Mentor forlode inkognito England, i den Grad inkognito, at de anlagde falsk Skjæg og antoge falske Navne, hvilket havde til Følge, at de paa engelsk Grund to Gange vare i Fare for at blive anholdte, den ene Gang som Duellanter, den anden Gang som flygtende Mordere. Rejsen gik over Paris, hvor Prinsen for første Gang saae hende, der senere skulde blive hans Ægtefælle, Prinsesse Henrietta Maria af Frankrig. I Begyndelsen af Marts naaede de Madrid.

I visse Henseender var der paa dette Tidspunkt Muligheder for, at Underhandlingerne mellem England og Spanien kunde føre til et Resultat. Philip IV. havde ikke noget imod, at det blev til Fred i Tyskland. I Aaret 1621 var Vaabenstilstanden med Nederlandene udløben, og den var ikke bleven fornyet. Den gjenaabnede Krig i Norden stillede Krav til de spanske Finanser, som næsten gjorde det umuligt tillige at støtte Kejseren. Man bildte sig ved det

spanske Hof ind, at Striden i Tyskland kunde bilægges, naar det kunde lykkes at tilfredsstille de personlige Interesser; for det store Spørgsmaal, der voxede op ved, at den katholsk-kejserlige Hær truede hele Nordtyskland og alle de tysk-protestantiske Fyrster, savnede man Blik. Derfor følte man sig tiltalt af en Plan om, at Pfalz skulde tilsikres Kurfyrst Frederiks Arvinger blot paa den Betingelse, at hans ældste Søn skulde opdrages i Wien, og saaledes Sandsynlighed aabnes for, at han derved kunde blive omvendt til Katholicismen. Ad denne Vej haabede man at naa Forsoning med Frederiks Svigerfader, Jakob I. Philip IV. ventede sig tillige noget andet af Prins Karls Rejse. Det havde altid været en Betingelse for Ægteskabet, at Jakob skulde gjøre betydelige Indrømmelser til de engelske Katholiker; men Infantinden Maria fordrede stadig, at hendes Ægtefælle selv skulde gaa over til Katholicismen. Man gjorde sig Forhaabninger om, at dette kunde ske under hans Ophold i Madrid.

Prins Karl blev modtagen med særlig Venlighed og fik sin Bolig anvist i det kongelige Palads. Det smigrede det spanske Folk at have Englands Kongesøn i sin Midte; der lød Leveraab uden for hans Vinduer, prægtige Lege foranstaltedes til Ære for ham, og Lope de Vega digtede Stanzer til hans Forherligelse; men det viste sig snart, at Forsøgene paa hans Omvendelse ikke førte til noget; det Haab, man grundede paa hans Tavshed — et Karaktertræk hos ham —, blev til en Skuffelse, og Buckingham behandlede endog de katholske Præster med afvisende Haardhed. Man besluttede sig derfor ved det spanske Hof dels til at trække Sagen ud under forskjellige Paaskud, dels til at søge at vinde bestemte Fordele. I det man benyttede sig af Prinsens Iver efter at opnaa et Resultat af sin Rejse, afnødte man ham efterhaanden flere og flere Løfter. De gik ud paa, at Infantinden skulde have sin Kirke, til hvilken alle Englændere skulde have Adgang; hun skulde have Tilsynet

med de eventuelle Børns Opdragelse indtil deres tolvte Aar, og Børnenes mulige Overgang til Katholicismen skulde ikke berøve dem deres Arveret; Prinsen og Kongen skulde dernæst forpligte sig til strax at sætte Straffelovene mod Katholikerne ud af Kraft og til at overtale Parlamentet til at ophæve dem for en Tid af tre Aar. Paa disse Løfter gik altsaa Prinsen ind; dog var det jo i London, at Afgjørelsen maatte træffes; men ogsaa Jakob var ude af Stand til at modstaa Trykket af den Situation, hans Søns og Buckinghams Letsindighed havde medført. Karl var paa en Maade som en Gidsel i det spanske Hofs Magt, og Kongen frygtede for, at han aldrig mere skulde gjense ham, hvis han ikke gav efter. Han gav ogsaa efter; først udstedte han en Fuldmagt for Sønnen til at gaa ind paa, hvad han vilde, med Løfte om at indfri disse Forpligtelser; derefter bleve de Artikler, hvortil Karl havde givet sit Samtykke, sendte til ham, delte i offentlige og hemmelige; de første angik Sikkerheden for Infantinden til at have sine Præster og sine Kirker, de sidste indeholdt Bestemmelser om Ophævelsen af Straffelovene og om Tilladelse for Katholikerne til at afholde Gudstjeneste i deres private Huse. Om Morgenen Søndagen den 20de Juli 1623 aflagde Jakob i det kongelige Kapel Ed paa de offentlige Artikler i Nærværelse af de spanske Gesandter og den største Del af Gehejmeraadet; samme Dags Aften besvor han i Gesandternes Overværelse de hemmelige Artikler. Hvad Jakob her gjorde, var den svageste Gjerning i hans Liv. Betaget af en udelukkende dynastisk Politik gik han, i Haabet om at sikre sin Søns Ægteskab og muligvis sin Svigersøns Redning, ind paa Betingelser, som betegnede Opgivelsen af den Uafhængighed af en fremmed Magts Indblanding i Englands indre Anliggender, som man havde kæmpet for siden Henrik VIII.'s Dage. Hertil kom, at det, som skulde opnaas ved disse Indrømmelser, Tronfølgerens Ægteskab med en spansk Prinsesse, aabnede Udsigt til, at Kongeslægten kunde vende

Protestantismen Ryggen, og hvem sikrede da det engelske Folk imod, at det ikke kunde blive nødt til at begynde en haardnakket Kamp for at værge sig imod Forfølgelserne fra Maria Tudors Dage?

Dog til Held for England, og til Vanære for Kongen var alt dette sket til ingen Nytte. Det lykkedes ikke Kong Philip IV. at formaa Kejseren til Eftergivenhed mod Kurfyrst Frederik; tvært imod overdrog Kejseren endnu i samme Aar den pfalziske Kurværdighed til Maximilian af Bajern. Og hvad selve Ægteskabet angik, vidste man for godt i Madrid, hvor vanskeligt det vilde blive for Jakob at indfri sine Løfter. Ægteskabskontrakten blev vel undertegnet; men de Forsøg, Karl, indtagen som han var i sin Brud, gjorde paa at opnaa Samtale med hende, strandede paa det spanske Hofs Former. Det blev betydet ham, at han ikke maatte forlade Spanien før et Aar, efter at Ægteskabet havde fundet Sted. Sagen var, at man vilde beholde ham som Pant paa Indfrielsen af Løfterne. Det hjalp ikke, at Buckingham i sin Forbitrelse ved Uforskammethed søgte at fremtvinge, hvad han ikke havde opnaaet ved Forhandlinger. Hvad der skulde have været hans Triumf, var blevet til hans Nederlag. Han havde villet vise sine diplomatiske Evner, men det var blevet klart, at det ikke var disse, men Letsindighed, som var hans væsentligste Egenskab. Hans Vrede blussede op; han og Karl forlode i September Madrid; engelske Skibe førte dem fra Santander til Portsmouth. Karl var endnu formelt Infantinde Marias Forlovede; men Tanken om Ægteskabet svandt bort, da han atter satte Foden paa engelsk Grund.

Med Glæde havde det engelske Folk hørt om Kongesønnens Afrejse fra Spanien, med stormende Jubel modtog det ham i England. Da han holdt sit Indtog i London, hvilede alle Forretninger, og alle Butikker vare lukkede, Klokkerne løde, og om Aftenen afbrændtes Glædesblus paa alle Gadehjørner. Endog Buckinghã tilgav man et Øjeblik

Fortidens Fejl. Man ønskede Krig mod Spanien, og Buckingham sluttede sig i sin Hævnlyst til Tanken herom. Et Parlament blev sammenkaldt; det bevilgede Penge til Krig, men Forskjellen paa dets og Kongens Synspunkt viste sig atter. Parlamentet rettede sit Blik næsten udelukkende mod Spanien, og Hensynet hertil kølnede dets Interesse for Kurfyrst Frederik; det ønskede Pengene anvendte til Udrustning af en Flaade og til at sende Hjælp til Nederlandene. Det anklagede Skatkammerkansleren, der ønskede at bevare Freden, for Overhuset; uden Betænkning støttede Buckingham det, skjønt Jakob advarede ham om, hvad Fremtiden kunde bringe. Dommen gik Ministeren imod; den lød paa Bøder og Embedsfortabelse. I Modsætning til Parlamentet var Kongen derimod opfyldt af Tanken om Fastlandskrigen. For at søge Forbund og Støtte til den havde han bestemt sig til at lade sin Søn Karl ægte Ludvig XIII. af Frankrigs Søster Henrietta Maria. Knap havde han maattet opgive det ene katholske Ægteskab, førend han ilede med at gjennemføre det andet. Han haabede paa, at Betingelserne kunde blive lempeligere denne Gang end forrige Gang; han lovede Parlamentet, at Ægteskabet ikke skulde blive til Fordel for de engelske Katholiker; men i Parlamentet var man dog utilfreds dermed; det var ikke det, man havde ventet, da Prins Karl kom tilbage fra Spanien. I Stolthed over Sejren over Skatkammerkansleren begyndte man atter som tidligere at fremføre sine Klager. Da ajournerede Kongen Parlamentet. Frigjort for det kunde han lettere forhandle med Kongen af Frankrig; paa Buckinghams Raad tog han ikke i Betænkning at bryde sit Ord. Da Ægteskabskontrakten undertegnedes i Slutningen af 1624, havde man vel sikret sig imod, at Tronarvingen kunde blive Katholik; men der var tilstaaet de engelske Katholiker omtrent de samme Begunstigelser som ved de spanske Artikler.

Kong Jakob havde faaet sin Søns Ægteskab i Orden. Det blev hans sidste Kongegjerning, plettet ved de samme

Skavanker, som saa mange af hans andre, svanger med Farer for Fremtiden. Af sine Planer om Fastlandskrigen havde han ikke haft Glæde. Han havde skaffet Penge til Grev Ernst af Mansfeld, for at han kunde føre Tropper til Pfalz; men paa Frankrigs Forestillinger var Greven gaaet først til Nederlandene, og Mangel paa Forsyning, Sygdom og Kulde opløste snart hans Hær. Under alt dette svandt Jakobs Livskraft bort; han led Skuffelse paa Skuffelse i sine politiske Planer, og han havde paa den sidste Tid set, at selv Buckinghams Venskab ikke var til at lide paa; Yndlingen, hvem han havde overdænget med Kjærlighed, vendte sig til den ny opgaaende Sol, til Tronfølgeren, som han lettere kunde være sikker paa at beherske.

Den 27de Marts 1625 indtraf Kong Jakobs Død. Et glædeløst Liv havde Ende; endnu glædeløsere vilde det maaske have været, hvis han havde haft tilstrækkelig Følelse af, hvorledes under hans toogtyveaarige Regering Modsætningerne i England havde uddybet sig, hvilket Ansvar han selv bar derfor, og hvilken Arv han efterlod sin Søn.

I. A. Fridericia.

Karl den 5tes Ungdom.

(Slutning.)

III.

Om Spaniens daværende Tilstand faa vi den bedste Forestilling af de italienske Sendemænds Beretninger. De udførligste Meddelelser giver den berømte Florentiner Guicciardini i sin Relation af 1513, og om man end vil gjøre den Indvending mod hans Dommes Paalidelighed, at han kun opholdt sig 20 Maaneder i Spanien og kun lærte Gammelkastilien nøjere at kjende, finde vi dog hans Udsagn bekræftede af de venetianske Diplomater Qvirini og Corner, som lærte Landet at kjende kort før og efter ham. »Spanien«, siger Guicciardini, »er lidet befolket, der er kun faa Stæder, og imellem dem træffer man næppe paa et Hus. Der gives kun faa skjønne Byer, som Barcelona, Zaragoza, Valencia, Granada, Sevilla, de andre ere i Almindelighed usle Reder (altsaa ogsaa Burgos og Valladolid, hvor Guicciardini opholdt sig længst). Landet er frugtbart og frembringer mere Korn, end det behøver, ligeledes Vin, som man udfører til Flandern og England, samt Olje i store Masser, som gaar til de nævnte Lande og Alexandria. Der udføres dernæst en stor Mænge Uld, ligeledes fin Silke, fra Baskerlandet godt Jærn og Staal, Huder og Alun og mange

andre Varer, saa at dette Folk kunde være rigt, naar det ydede noget i Handel og Industri; men Spanierne ere maaske mere end noget andet Folk i Kristenheden hengivne til Vaabenhaandværket og sætte især deres Ære deri. — De gjælde for fine og snilde Hoveder, og dog due de ikke til meget i mekaniske og liberale Kunster; næsten alle Haandværkere ved Kongens Hof ere Franskmænd eller andre fremmede. Lige saa lidt beskæftige de sig med Handelen, som de anse for en Skam; thi alle have en Adelsmands Indbildninger i Hovedet; de ere hellere med ringe Fortjeneste Soldater eller med Møje og Elendighed Tjenere hos en Grande eller før denne Konges Tid Røvere, end at de skulde give sig af med Handel og Industri. I enkelte Egne som i Valencia, Sevilla og Toledo have de vel begyndt at forfærdige kostbare Tøjer; men i Almindelighed er Folket derimod. Saaledes arbejde deres Haandværkere kun, naar Nøden driver dem, og ligeledes Bønderne, der dyrke meget mindre Land, end de kunde, og dette endda meget daarlig Derfor hersker der stor Armod. Har Spanieren dog engang noget tilovers, hænger han det paa sin Ryg, sætter sig paa sit Muldyr og bærer det bort. Hjemme lever han i den største Usselhed; men skjønt han kan komme ud af det med lidt, er han dog meget havesyg. Da nu Spanierne ikke forstaa nogen Kunst, lægge de sig efter Røveri; derfor var der før, da der herskede mindre Orden i Riget, overalt fuldt af Mordere. — Videnskaben ere de ikke hengivne, og man finder liden eller ingen Kundskab til Latin. Udvortes og i Ceremonier ere de meget religiøse, men ikke i Sandhed.«

Saadanne Indtryk havde den højtdannede Italiener, som fra den daværende Verdens aandelig og industrielt mest udviklede Stad var bleven hensat til det mørke Burgos, faaet af den spanske Kultur. Kong Ferdinand levede tarvelig og sparsommelig og brød sig ikke stort om Videnskab og Kunst. Saaledes kunde Guicciardini ved hans Hof ikke se, hvad Spanien virkelig besad af højere Dannelse. Han

fandt maaske ogsaa en vis Trøst i, at hans af de spanske Vaaben kuede Fædreland stod saa højt over Sejrherrerne. For de ædle og store Træk i den spanske Natur havde han hverken Blik eller Forstaaelse. Den italienske Dannelses kolde Lærling forstod ikke at vurdere den religiøse Følelse eller den Heroisme, Spanieren kunde vise, naar store Opgaver opfyldte ham; men om vi end maa mildne Tonen i Guicciardinis Skildring noget, giver den dog den bedste Indsigt i Spaniens daværende Tilstand. Moderne Spanieres og Prescotts Fremstilling have fremkaldt den Mening, at Spanien den Gang havde forvandlet sig til en Mønsterstat af Orden og Dannelse; men Guicciardinis Skildring viser, at de katholske Konger ikke havde kunnet forandre Spaniernes eller maaske rettere Castilianernes Natur.

I øvrigt priser han i høj Grad Isabella, hvem han stiller ved Siden af de største Herskerinder, men anerkjender ogsaa Ferdinands Klogskab, Forsigtighed, Taalmodighed og Virksomhed. Naar man forekastede ham Gjerrighed, maatte man huske paa, at Spaniens Indtægter ikke stode i Forhold til dets Magt. Af Aragonien havde Kongen saa godt som ingen Indtægt, af Castilien noget over 800,000 Dukater; men Halvdelen deraf var pantsat. Fra de nysopdagede Øer, hvor Femtedelen af alt dér fundet Guld tilhørte ham, fik han efter nogle 50,000, efter andre 70,000 Dukater. Inkvisitionen havde tidligere indbragt meget ved den med Domfældelsen forbundne Formuekonfiskation; men nu udgjorde det kun lidet. Af Kirken fik han en Tiende og Cruzada'en til Kampen mod de vantro; men det meste deraf maatte anvendes paa Forsvaret af Pladserne i Afrika. Indkomsterne af de tre af Kronen styrede Militærordener vurderedes til over 120,000 Dukater; Sicilien og Neapel indbragte kun lidet.

Det samme Indtryk som Italieneren maatte ogsaa Nederlænderen faa af de spanske Tilstande; ogsaa han maatte i dette spanske Væsen se noget halv barbarisk, der

stod dybt under hans Fædreland. Karl og hans Ledsagere fik nu oven i Kjøbet dette Indtryk saa meget desto stærkere, som Ulykken vilde, at de bleve forslaaede til det allerraaeste og mest ugjæstmilde Punkt paa Nordspaniens Kyst.

Efter at de den 8de September 1517 vare stukne i Søen, drev i de tre første Dage en gunstig Vind dem rask fremad; de vare allerede komne ind i det biskaiske Hav, da paa den fjerde Dag en heftig Storm kastede dem langt tilbage, derpaa indtraadte Vindstille, saa tæt Taage, dernæst igjen Storm, saa at Karl gjorde det Løfte, naar han var kommen i Land, at gjøre en Valfart til Santjago, saa snart Pesten dér ophørte. Endelig saae man den 19de September Land; det var Asturiens vilde Bjærge, hvor man maatte bringe den unge Konge med hans Søster og en Del af Følget i Land paa Baade. Paa en lille Flod roede man Karl og Eleonore op til Flækken Villaviciosa, medens Følget maatte gaa. Imidlertid var der før Landingen foregaaet en ejendommelig Scene. Da de krigerske Kystbeboere saae en ubekjendt Flaade nærme sig, troede de, at det var Tyskere eller Franskmænd. I en Fart sendte de Kvinder og Børn med det bedste Gods op i Bjærgene, samlede hvad de havde af gamle Vaaben, og besatte Højderne. Da saae de Castiliens Flag og hørte fra Skibene Raabet: Spanien! Spanien! Strax kastede de deres Vaaben fra sig, ilede til Kysten og hilsede den unge Konge med Udtryk af deres ivrige Loyalitet. Heri maatte man man søge Erstatning for den tarvelige Modtagelse, det lille Villaviciosa kunde byde. Da Flaaden paa Grund af det urolige Vejr strax maatte sejle videre for at søge Havn i Santander, var kun det allernødvendigste bragt i Land, og selv de fornemste Herrer maatte sove paa Straa eller Bænke. Næste Morgen bragte Indbyggerne Vin, Brød, Oxer og Beder; deres stakkels By, sagde de, havde ikke andet end Kjærlighed og god Vilje. Dagen efter ærede de deres Konge med en Tyre-

fægtning, et Skuespil, som ogsaa herefter blev opført i enhver By, hvor Karl opholdt sig en Dag over.

Belgieren Vital, som har skildret denne Karls første Rejse til Spanien, roser de asturiske Dales store Frugtbarhed; men, siger han, »Indbyggerne dyrke ikke mere, end der er nødvendigt til deres Livsophold; hvor fattige de end ere, tænke de kun paa at være fornemme; de sige, at de alle ere adelige, og ere ogsaa frie for alle Skatter. Mænd, Kvinder og Børn gaa med bare Ben, hvad enten det nu er Skik, eller Tøjet er dem for dyrt.« Den samme Skildring giver den engelske Sendemand Spinelli, som ledsagede Karl; han finder stor Lighed mellem dem og Irlænderne.

Den 23de September brød man op fra Villaviciosa. Kongen red paa en Hest, som tilhørte Spinelli; men den største Del af Følget maatte gaa til Fods, mange Kvinder sade paa Oxekarrer. Vejen gik over stejle Bjærge, gjennem rivende Strømme, til Forfærdelse for det flade Flanderns Beboere. »Landet«, klager Vital, »er som øde og ubeboet.« Mange bleve syge, ja nogle døde. I den lille Havnestad Ribadesella hvilede man igjen en Dag. Fra alle Sider strømmede Folket sammen for at hilse paa sin Konge. Tre til fire Hundrede unge Mennesker opførte højst ejendommelige Krigslege og Danse for ham. Vital er forbavset over de sælsomme Dragter og Skikke og den hele kraftige Oprindelighed hos dette af fremmede uberørte Kjærnefolk. I den lille venlige Fiskerby San Vicente de la Barquera modtoge nogle Hundrede unge Piger den unge tavse Konge med saa vidunderlige Sange og Danse, at Vital troede at drømme. Karl fik Bolig i et Kloster med den herligste Beliggenhed; men den besværlige Rejse havde angrebet ham saa stærkt, at han blev alvorlig syg og maatte blive liggende stille i 14 Dage. Til sidst raadede Lægerne til Luftforandring, og Vejen gik nu over vilde og stejle Bjærge til Reynosa. Nattekvarteret i Los Tojos, hvor Kongen maatte sove i en Lade under en voldsom Storm og Regn, var det værste,

man havde oplevet paa hele Rejsen. Paa halsbrækkende Veje klatrede man den næste Dag ned til Reynosa, hvor man igjen hvilede sig i 7 Dage, og her kom Karl sig endelig fuldstændig.

Han havde nu været over en Maaned i Spanien uden at have set en eneste betydelig Stad eller en eneste anselig Person i sit Rige. Jimenez havde i Avgust tiltraadt Rejsen mod Nord med Infanten Ferdinand, Adrian og Castiliens Raad for af hilse paa Kongen strax efter hans Landgang; men hans svage Helbred nødte ham til at søge Ro og Pleje i Franciskanerklosteret Aguilera, ikke langt fra Aranda. Dér modtog han en Befaling fra Karl, som var udstedt umiddelbart fra Flandern, til strax at fjærne hele hans Broder Ferdinands Hof. Der havde udbredt sig Rygter om, at man tænkte paa at udnævne Ferdinand i hans Moders Navn til Rigets Guvernør; ja Venetianeren Corner hørte endog, at man havde opdaget et Komplot af Stormændene i Infantens Omgivelser, som gik ud paa at gjøre ham til Konge af Spanien. Karls Befaling var nærmest adresseret til Jimenez, men blev modtagen af Adrian i Aranda, og denne, som aldeles manglede Kardinalens Klogskab og Avtoritet, henvendte sig til Ferdinand med Opfordring til strax at fjærne sine Omgivelser. Ferdinand ilede ophidset til Jimenez i Klosteret og besvor ham om at skaane ham for en saadan Krænkelse. Den gamle Kirkefyrstes Forestillinger, som maaske til rette Tid kunde have gjort deres Virkning, formaaede det nu ikke mere, og Jimenez maatte anvende Strænghed og opbyde militære Forholdsregler for at bringe Karls Befaling til Udførelse.

Han ventede nu utaalmodig paa Kongens Opfordring til at komme til ham, saa meget mere som hans Modstandere i Raadet, især dets Præsident, Ærkebiskoppen af Granada, stærkere og stærkere tilkjendegave deres Opposition. Den 23de September kunde han melde Karl, at hans Befaling med Hensyn til Ferdinand var udført. Karl svarede den

27de, at han aldrig skulde glemme den store Tieneste, han havde víst ham; nu var det ham fremfor alt magtpaaliggende, at Kardinalen, »hans dyrebare og højt elskede Ven«, blev helbredet; derfor skulde han med Ferdinand og Raadet rolig blive, hvor de vare. Saa ofte Jimenez ogsaa i de følgende Uger skrev og bad om Tilladelse til at møde Kongen, bestandig lød Svaret, at han og alle skulde vente, indtil man var kommen til mere gjæstmilde Egne. Men Rejsen blev stadig langsommere: efter at man havde ligget stille i 7 Dage i Reynosa, forblev man igjen 5 Dage i det næste Kvarter, Aguilar de Campos, og to Dage i det følgende, Herrera. I Vitals udførlige Optegnelser kan man ikke opdage den ringeste ydre Grund til en saa paafaldende Langsomhed. Næsten altid maatte man lade sig nøje med de usleste Kvarterer. Man kom igjennem flere Landsbyer, hvor Bønderne, siger Vital, boede som Kaniner i Huler, af hvilke man kun saae Indgangene. Endnu i Slutningen af Oktober flakkede man om i disse øde Egne, i det man undgik enhver større Stad.

Havde Spanierne fundet det sælsomt, at deres Konge havde betænkt sig saa længe paa at komme til deres Rige, maatte de finde denne Rejsemaade endnu ubegribeligere. Endelig var han naaet nogle faa Mile fra Valladolid; men ogsaa for denne Stad gik man af Vejen og drog tværs igjennem Landet til Tordesillas, den Klippefæstning, hvor den ulykkelige Dronning Johanna henslæbte sit sørgelige Liv. At Karl og Eleonore vilde se deres Moder og den hos hende levende yngste Søster, var vistnok naturligt; men lige saa unaturligt var det, at Karl ikke vilde se den Mand, hvem han væsentlig skyldte, at han nu uden Vanskelighed kunde tage Spanien i Besiddelse. Blot for at hindre Karls Sammenkomst med Jimenez, fortalte siden alle Spaniere, førte hans flanderske Raadgivere ham saa længe omkring i øde Egne. De ventede paa den gamle Kardinals Død, og denne, der snart maatte mærke, hvad Meningen var med

denne besynderlige Rejse, blev ogsaa svagere og svagere; men hans Naturs Energi modstod dog saa længe Alderdommen, Sygdommen og Kummeren, at de fremmede til sidst maatte røbe deres Hensigt. De lode nemlig Karl undertegne et Brev til Jimenez, som opfordrede ham til at møde Kongen i Mojados, en lille By syd for Valladolid; naar han dér havde afgivet sin Beretning og meddelt sine Raad, kunde han hengive sig til Hvilen; thi han havde arbejdet nok for Staten. Da saaledes den sidste Tvivl om, at Kongen vilde skille sig af med ham, var svunden, faldt Jimenez sammen. Den 8de November døde han i den lille By Roa.

Chièvres og Sauvage holdt vistnok den store spanske Kirkefyrstes Død for en stor Lykke; thi der gaves nu ikke mere nogen Spanier, som kunde blive farlig for deres Indflydelse. De følte sig saa sikre, at de vovede Forholdsregler, som maatte vække stor Misstemning. Et Brev fra Valladolid til Milano af 19de November, som meldte Kardinalens Død, tilføjer: »Han har efterladt store Rigdomme. Det hedder sig, at Kongen har lagt Haand paa 300,000 Dukater. Ærkebispedømmet Toledo, som indbringer 60,000 Dukater, er delt i tre Dele. Titelen med Halvdelen af Indtægterne er overdragen til en Flamlænder, den anden Halvdel til to Spaniere.« Denne Flamlænder var en tyveaarig Neveu af Chièvres, Vilhelm af Croy, Biskop af Tournay. Paven gav allerede i December sit Samtykke, og Corner meldte i Februar, at han ogsaa vilde billige hint Rov paa Kardinalens efterladte Formue, som havde været bestemt til milde Stiftelser, imod at han fik en Del af den.

Karl og Eleonore havde opholdt sig 7 Dage i Tordesillas hos deres syge Moder. Vi erfare intet andet om dette Ophold, end at Karl den 10de November lod holde en højtidelig Messe for sin Fader, hvis Lig endnu bestandig var dér. Den 12te brød Kongen op til Mojados, hvor han for første Gang saae sin 14aarige Broder Ferdinand. Denne

viste den største Underdanighed: han steg af Hesten, da han mødte Karl, og da de derefter toge Bolig i samme Hus, holdt han Haandklædet for Kongen, naar denne vaskede sig. I Mojados strømmede den spanske Adel sammen, og da Kongen brød op der fra den 14de November, var hans Følge voxet til 2000 Heste. Den 18de November foregik endelig det højtidelige Indtog i Valladolid. Man udstyrede den Gang saadanne Festligheder med den største Pragt. En Tidsalder, som endnu ikke kjendte til Uniformer, som svælgede i den unge Renaissances Skjønhed og ved saadanne Lejligheder slet ikke tog økonomiske Hensyn, kunde yde noget uforligneligt. Paa denne Dag kappedes Spaniens Adel, Gejstlighed og Borgerstand med Kongens nederlandske Følge. Naar Karl hidtil kun havde lært Spaniens Fattigdom og Vildhed at kjende, skulde han nu faa at se, hvad de spanske Grander, Prælater og Stæder kunde udfolde af Pragt og Skjønhed.

Toget blev aabnet af 500 Soldater til Fods og 50 Ryttere; derpaa fulgte Pagerne og andre Hofbetjente, saa Hoffets Herrer, Ridderne af det gyldne Vliess, Granderne, saa Infanten Ferdinand med Adrian paa sin højre, Ærkebispen af Zaragoza, en uægte Søn af Kong Ferdinand, paa sin venstre Side. Derpaa kom Heroldeme af Castilien og Brabant, Vaabensergeanterne og Huissiererne; derefter Karl under en Baldakin af Guldbrokade, i en broget Dragt, rigt smykket med Ædelstene, ridende paa en Hest, som »altid havde fleste Fødder i Luften«; ved hans højre Side, men langt bag efter ham, den pavelige Nuntius, ved den venstre Side Maximilians og Henrik den 8des Sendemænd. Efter dem Eleonore med Chièvres ved sin venstre Side og derefter hele det kvindelige Følge, hver Dame ledsaget af en fornem Herre, til sidst Storkansleren Sauvage og Raadet. Toget talte 6000 Heste og blev omringet af en utallig Folkemængde. Valladolid selv havde gjort sit bedste med Triumfbuer, Udsmykning af Husene o. s. v.; men det var

dog ikke meget bevendt, siger Vital, »de mangle Øvelsen i saadanne Ting«. Skjønt man saa vidt muligt havde renset Gaderne, vadede Hestene dog i Smuds. Endnu i 8 Dage vedbleve de store Herrer fra alle Dele af Landet at strømme til, og der fulgte flere Festligheder. Den 25de November blev Adrian indviet til Kardinal, den 27de holdt Kong Ferdinands Enke, Dronning Germaine, sit Indtog, og derefter begyndte en Række Turneringer, der overbøde alt, hvad man i de sidste 200 Aar havde set, mener Vital.

Folket var glad ved igjen at have en Konge, der forstod at udfolde den katholske Majestæts Herlighed; men Stormændene gjorde nu ogsaa Fordring paa Indflydelse og Gunstbevisninger. Det maatte ærgre dem, at finde Kongen afspærret mod alt spansk ved hans nederlandske Raadgiveres tætte Kreds. Forebragte de et Andragende til Kongen, svarede Chièvres eller Sauvage for ham, i bedste Tilfælde Adrian eller en af de med Nederlænderne sammensvorne Spaniere, som Biskoppen af Badajoz. Snart blev det aabenbart, hvorfor Kongen selv stadig tav stille: han kunde endnu ikke tale Spansk. Spanierne maatte vel finde det sælsomt, at den unge Herre, som i mange Aar havde haft en spansk Lærer, snart i to Aar havde kaldt sig Konge af Castilien og Aragonien og over to Maaneder havde opholdt sig i Spanien, endnu ikke havde fundet det Umagen værd at tilegne sig den nødvendigste Kundskab til deres Sprog. De spanske Stormænd havde haabet, at naar Kongen først tog sit Ophold iblandt dem, vilde det utaalelige Fremmedherredømme faa en Ende; men strax i sit første Brev fra Spanien meldte Spinelli, at Chièvres stod i lige saa stor Gunst som nogen Sinde og sandsynligvis ogsaa vilde bevare den paa Grund af sin store Klogskab og de indbyrdes Stridigheder mellem de spanske Herrer.

Jo mere det blev aabenlyst, at Spanierne heller ikke nu, da Kongen opholdt sig blandt dem, fik nogen Indflydelse hos ham, desto stærkere maatte den spanske Stolthed rejse

sig mod de fremmede. Ærkebispen af Zaragoza var ilet til Tordesillas for at hilse paa sin Søstersøn; men man havde ikke givet ham Adgang til Kongen. Han havde villet søge Toledo og maatte nu vige for en umyndig fremmed. Blandt de Riddere, som deltoge i Turneringen i Valladolid, finder man kun enkelte Spaniere ved Siden af mange Nederlændere. Karl fik snart at føle, hvorledes han havde opbragt Stemningen imod sig. Deputationen fra Aragoniens Cortes hilsede ham kun som Prins; »man kunde ikke anerkjende ham som Konge, førend han i selve Aragonien havde svoret paa at ville holde dets Privilegier«. Da han senere gav Ordre til at sammenkalde de aragoniske Cortes, fik han det Svar, at han ikke kunde give nogen Befalinger, saa længe han kun var Arveprins.

Den 12te December udgik de Skrivelser, som sammenkaldte Castiliens Cortes til Valladolid den 24de Januar. Da nu Stædernes Deputerede første Gang traadte sammen den 2den Februar 1518, saae man dem optage det gamle Stridsspørgsmaal, Karl for længe siden havde holdt for afgjort, om man kunde sværge ham Troskabsed som Konge, medens hans Moder levede. »I alle Tilfælde maatte han først antage Cortes's Beslutninger af 1511, som forbød Ansættelse af fremmede i Castilien, og sværge paa at iagttage Rigets og dets enkelte Medlemmers Privilegier.« Da nu Sauvage, hvem Karl havde udnævnt til Castiliens Storkansler i Steden for Jimenez, gjorde Fordring paa Præsidiet i Cortes, opstod der strax en heftig Strid, i hvilken Procuradoren for Burgos, Dr. Zumel. spillede Hovedrollen. Resultatet blev, at Cortes besluttede en Besværing til Karl, og den Bøn, at han vilde aflægge Eden.

Den 5te Februar indfandt Kongen sig til den højtidelige Aabning af Forsamlingen, ledsaget af Grander og Prælater. Biskoppen af Badajoz holdt en udførlig Tale, hvori han opfordrede Procuradorerne til at aflægge Eden. Zumel, hvem man forgjæves havde søgt at fjærne fra Cortes, rejste sig

som Ordfører for alle Stædernes Deputerede, kyssede Kongen paa Haanden, takkede ham, fordi han var kommen til Spanien, og erklærede, at Stænderne vilde sværge, naar Hs. Højhed ogsaa svor paa at opfylde deres Bønner. Biskoppen af Badajoz svarede, at Kongen svor paa at overholde Stædernes Privilegier og Rigets Skikke og Love og at opfylde Procuradorernes Bønner. Saaledes svor nu Karl; men man savnede i Eden det udtrykkelige Løfte, ikke at ville ansætte nogen fremmed. Zumel bad Kongen om ogsaa udtrykkelig at sværge derpaa. Karl sagde ærgerlig: »Det har jeg svoret«. Skjønt disse Ord kunde være tvetydige, bekvemmede dog nu alle Procuradorer sig til at sværge. Grander og Prælater aflagde Eden den 7de Februar. Den vidtløftige Ed sagde, at de forsamlede vare sammenkaldte for at sværge til Karl »sammen med Dronning Johanna«.

Procuradorerne gave sig derpaa til deres Arbejde og overrakte den 16de Februar et Andragende, som indeholdt 88 Bønner. Først og fremmest bade de Kongen om at holde nøje over en omhyggelig Retspleje; kun derved blev han Konge, og da han var sine Undersaatters Embedsmand (mercenario), i det de derfor gave ham en Del af deres Indtægt og tjente ham med deres Person, var han ved en stiltiende Overenskomst forpligtet til at bevare Retten for sine Undersaatter. Til denne karakteristiske Indledning sluttede de den lange Række af enkelte Bønner. Først bade de Karl om at holde sin Moder saaledes, som det sømmede sig for disse Rigers Herskerinde; dernæst bade de ham om at gifte sig saa snart som muligt, og ikke at lade Infanten Ferdinand forlade Castilien, førend Kongen havde Børn. En anden Bøn gik ud paa, at han ikke maatte overdrage fremmede noget Embede eller Indtægt, og havde han allerede gjort det, tage det tilbage igjen. Dernæst bad man ham om at tale Spansk. Karl lovede, at han vilde gjøre sig Umage derfor; paa de andre Bønner havde han i det hele givet samtykkende, om end noget undvigende Svar.

Derimod svarede han ikke paa Klagerne over Inkvisitionen og over Anvendelsen af Kardinal Jimenez's efterladte Formue, som bl. a. havde været bestemt til Udløsning af fangne Kristne og Udstyr til forældreløse Piger. Lige saa lidt høre vi noget om Kongens Svar paa de talrige Klager over den pavelige Kuries Overgreb og den truende Tilvæxt af de gejstlige Besiddelser; »hvis Hs. Højhed ikke traf Bestemmelser om Gejstlighedens Testamenter, vilde Paverne komme i Besiddelse af den største Del af Castiliens Formue«.

En egen Interesse har den 42de Bøn: »at Kongen vilde lade plante Skove overalt, hvor Terrainet tillod det, og skaane dem, der endnu fandtes«. Vi se, at denne Spanien truende Fare allerede den Gang voldte Stæderne Bekymring. Vi kjende ikke Kongens Svar, og i det hele vide vi ikke tilstrækkelig Besked om Begivenhederne paa disse Karls første Cortes; navnlig er det ubekjendt, hvorledes Prælaterne og Granderne have forholdt sig. Deres Deltagelse i Cortes havde rigtignok ikke været stor under de katholske Konger; men underligt er det dog, at man slet ikke hører noget om deres Ønsker. Mærkeligt er det ogsaa, at Procuradorerne bevilgede Karl en Indtægt af 600,000 Dukater for de tre næste Aar; de katholske Konger havde kun faaet 400,000. Det synes, at de selv ikke have været uimodtagelige for personlige Fordele og Bevillinger.

Imidlertid var Misfornøjelsen dog stor. Petrus Martyr skriver: »De fremmede, som omringe Kongen, længes efter deres nordiske Klima; men først ønske de at fylde deres Lommer, og den unge Konge føjer dem. Paa Spanierne se de ned, som om de vare fødte i deres Kloaker. Allerede vise Spanierne mørke Miner, bide Læberne sammen og knurre sagte over, at de, Kongerigers Erobrere, ringeagtes af dem, hvis eneste Gud under en maadeholden Konge er Bacchus og Venus«. Allerede i Februar fandt man paa Valladolids Kirkedøre Plakater opslaaede, som laante den almindelige Utilfredshed Udtryk og til sidst sagde, at naar

Castilianerne vare for fejge eller bestikkelige til at afryste de fremmedes uværdige Aag, maatte man haabe, at Aragoneserne vilde hævne Spanien. Den 10de Maj skriver den venetianske Sendemand fra Rom, at den katholske Konge dér ikke nød den tidligere Anseelse, fordi han kun gjaldt lidt i Spanien; man ventede, at der snart dér vilde indtræde en stor Forvirring.

IV.

De Omstændigheder, som hidtil havde nødt Karl til at holde sig sky tilbage, vare for største Delen ikke mere forhaanden. Han maatte ikke længere lavere imellem fjendtlige Bedstefædre, han var ikke mere under Trykket af de snævre nederlandske Forhold, og han var nu virkelig katholsk Konge; men ikke desto mindre forsvandt hans Personlighed endnu mere end i de sidste Maaneder af hans flanderske Liv, og det uagtet der var Anledning nok til at vise en egen Vilje. Da han skulde undertegne Brevet til Jimenez, som stødte den ærværdige, af ham saa højt fortjente Kirkefyrste i Graven, rørte der sig da ikke noget hos den unge Konge, som tilbageviste en saadan Utaknemmelighed? Og alt, hvad der videre foregik med den spanske Primas's Værdighed og Efterladenskaber, maatte det ikke oprøre en saa from eller i det mindste troende Fyrste? Og da saa de spanske Grander, Prælater og Prokuradorer trængte sig om deres unge Konge og gjærne vilde vise ham deres fulde Loyalitet, naar han blot virkelig vilde være deres Konge, hvor var det da muligt, at han bestandig i den samme, ja næsten tiltagende Passivitet overlod alt til sine flanderske Raadgivere? Af hele hans 32 Maaneder lange første Ophold i Spanien lader der sig kun angive ganske enkelte Kjendsgjerninger, som antyde Karls selvstændige Indgriben. Den 24de November 1517 skriver Venetianeren Corner til de

Tis Raad: »Chièvres er Hovedet for det hele; uden ham gjør denne Majestæt intet, ja taler ikke engang med nogen om Forretninger, hvor ubetydelige de end ere.« Idelig kalder han Chièvres alter rex, og den 19de Avgust 1519 skriver han: »Chièvres er den absolute Konge, og alle, som faa Adgang til Majestæten, afhænge af hans Vilje og Vink.« Spanierne hade ham snart som Pesten. Martyrs Breve ere en uafbrudt Jeremiade over disse fremmedes skamløse Havesyge; hans Tro paa Kongens Godhed holder sig længe; men »han lader sine Harpyier uforstyrret raade«. Enkelte Grander ytre deres Misfornøjelse; men de fleste komme snart til den Overbevisning, at man maa gjøre fælles Sag med de fremmede, naar man vil opnaa noget.

Kun én Ting høre vi om Karls Virksomhed: han tager ivrig Del i Turneringerne og viser sig dér som udmærket Rytter og dristig Ridder; derpaa træder han ogsaa frem i det nationale Stokkespil, og hvo der ser ham dér, kan ikke noksom rose hans Behændighed. Der træder da ogsaa ved Lejlighed noget af hans eget aandelige Væsen frem for Lyset. Ved en glimrende Turnering viser han sig med et blændende hvidt Skjold, som bærer Devisen: Nondum; han vilde vel dermed sige: »Endnu er min Tid ikke kommen«. Heller ikke legemlig var han endnu synderlig udviklet. Der er bevaret et ungdommeligt Portræt af ham, sandsynligvis fra 1516; det ligner en Dreng paa 12 eller 13 Aar. Vi høre ogsaa om flere betænkelige Sygdomstilfælde. I Begyndelsen af 1519 falder han pludselig bevidstløs om ved Gudstjenesten, og til Venedig kommer i Hemmelighed den Efterretning, at den katholske Konge lider af Epilepsi, man tror, at han ikke vil leve længe.

Alt dette lægger os en Forklaring nær, som vilde lade Chièvres's Forhold til Karl fremtræde i et gunstigere Lys. Kunde han ikke have vundet den Overbevisning, at den unge Fyrstes Konstitution endnu ikke var vedholdende aandelig Anstrængelse voxen, at han fremfor alt maatte

styrkes legemlig? Naar vi lægge Mærke til Karls paafaldende Umodenhed i en Alder af 18, 19, ja 20 Aar og siden se ham modnes til sjælden politisk Dygtighed og ubøjelig Fasthed, tør vi maaske sige, at her en meget fin Natur, som udviklede sig meget langsomt, maatte plejes og skaanes med den yderste Omhu, naar den overhovedet nogen Sinde skulde blive den store Byrde voxen, som ventede paa den. Naar nu ingen kjendte Karls Væsen nøjere end Chièvres, og naar han tydeligere end enhver anden oversaa hele Situationens store Fare, gjorde han jo kun sin Pligt ved at holde ham saa fjærnt som muligt fra Regeringsforretningernes Byrde, søge at styrke ham legemlig ved Riden, Jagt og Turneringer og udsætte hans Giftermaal. Derimod var det i alle Tilfælde uforsvarligt, at Chièvres udbyttede sit uindskrænkede Herredømme over den unge Konge paa en Maade, som maatte berede denne de største Vanskeligheder. Nu var det vel hin Tids sædvanlige Vis, at mægtige Ministre lode sig enhver Tjeneste afkjøbe saa dyrt som muligt, og Chièvres synes dog ikke at have naaet Wolsey i skamløs Havesyge eller at have kunnet maale sig med Kurien i den Kunst at forvandle alt til Dukater; men hans og hans Venners Plyndringssystem var dog ogsaa for hin Tid, der ikke kjendte nogen som helst Samvittighed i Politiken, for saa vidt monstrøst, som det medførte den Fare, igjen at miste denne næppe vundne spanske Guldmine.

Thi medens det ingenlunde stod gunstigt til med Befæstelsen af Karls Magt i Castilien, gik det endnu meget værre i Zaragoza og Barcelona. Fra Maj 1518 til Januar 1519 maatte man kives med de aragoniske Cortes, inden de bevilgede Karl, der kun meget vanskelig opnaaede sin Anerkjendelse som Konge ved Siden af sin Moder, en Sum af 200,000 Dukater, der betydelig reduceredes ved de tilføjede Betingelser. Ikke bedre gik det i Barcelona med Cataloniens Cortes, og af Valencia fik man slet ikke noget, da Karl ikke kom der hen. Medens nu Hoffet residerede i

Aragonien og Catalonien fra April 1518 til Februar 1520, steg Utilfredsheden i Castilien i betænkelig Grad.

Til Trods for alt dette tog Chièvres ikke i Betænkning at lade sin af personlige og politiske Vanskeligheder næsten nedtrykte Konge udstrække Haanden efter Kejserkronen. Spørgsmaalet om, hvem der i Fremtiden skulde opnaa den højeste Værdighed i Kristenheden, havde allerede i flere Aar beskæftiget Magterne. Maximilian havde paa sin sædvanlige Maade gjort Forretninger med denne Udsigt: snart havde han ved den lokket den umyndige Kong Ludvig af Ungarn og Bøhmen til betydelige Indrømmelser, snart søgt at bevæge Henrik den 8de til nye Pengeudbetalinger; men i Virkeligheden tænkte han vist aldrig paa andet end at lede Kurfyrsternes Valg paa sin Sønnesøn Karl. Dog jo tydeligere det blev, at denne vilde blive Hovedbejleren til den Værdighed, hvorpaa man satte en Pris, hvortil dens reelle Nytte aldeles ikke svarede, desto mere ansaa Frants den 1ste det for sin Pligt at vinde den for Frankrig. Han kunde ikke finde sig i, at denne unge sygelige Karl, efter at han havde vundet den spanske Rivals Magt, ogsaa endnu skulde svinge sig op over Kongen af Frankrig som Kejser. Allerede før sin Afrejse fra Flandern havde Karl truffet de Anordninger, man den Gang fandt nødvendige, for at sikre ham Kurfyrsternes Stemmer. Medens han maatte laane Pengene til sin Overfart til Spanien af England, anviste han en Sum af 100,000 Guldgylden hos Huset Fugger for at vinde Kurfyrsterne og Folk, der havde Indflydelse paa dem. Hermed mente han, ogsaa da han var i Spanien, at kunne naa Maalet, da Maximilian lod ham vide, at Summen var meget for lille. Chièvres havde endog næret den naive Tro, at det vilde være nok at give Kurfyrsterne Løfter til den Tid, naar de havde valgt Karl, og han havde derfor ikke sendt rede Penge, men kun Vexler lydende paa en senere Tid. Den 18de Maj 1518 svarede Maximilian ham, at lige over for Frankrigs rigelig flydende rede Penge kunde hverken

Løfter eller Vexler nytte noget, og hvis Karl vilde vinde Kejserkronen, maatte han strax gribe dybt i Lommen.

Allerede før dette Brevs Ankomst voldte Valget Karls Raadgivere stor Nød. »Chièvres og Sauvage«, skriver Spinelli den 4de Maj, »ere daglig bekymrede over Valget, da Frankrig ikke sparer paa Penge, og den katholske Konges Penge maa gaa gjennem Maximilians Hænder, i hvilke der altid bliver noget hængende. Saaledes har Kansleren nylig opdaget, at Kejseren driver Giftermaalsforhandlingerne med Ungarn saaledes, at en Tredjedel af Udstyret tilfalder ham selv«. Det er ikke her nødvendigt at forfølge begge Rivalers tilstrækkelig bekjendte Bestræbelser for at vinde Kurfyrsternes Stemmer videre; men derimod maa vi gaa lidt nærmere ind paa den store evropæiske Politiks Indvirkninger og de enkelte Magters Stilling til Valgspørgsmaalet, da der om dette Punkt endnu hersker stor Uklarhed.

At Frankrig meget ugjærne havde set Karls Rejse til Spanien, viste sig ogsaa derved, at den franske Sendemand manglede ved det højtidelige Indtog i Valladolid. Han kom endelig i Januar 1518, og derpaa begyndte vanskelige Forhandlinger om Navarra og Neapel. Tidligere havde Karl lovet at lade Spørgsmaalet om Huset Albrets Fordringer paa Navarra undersøge; men til Castiliens Cortes havde han afgivet den Forsikring, at han aldrig vilde give Slip paa dette Land, da hans Ret dertil var ubestridelig. Om Neapel fik Stridighederne ingen Ende; man mente nu, at de Frankrig lovede 100,000 Livres vare for meget. I det hele søgte man mere og mere at skubbe de Byrder af sig, man havde paataget sig i Noyon; men Chièvres gjorde sig dog al Umage for at undgaa et Brud med Frankrig. Da der udbredte sig Rygter om et paatænkt Giftermaal mellem Karl og en portugisisk Prinsesse, lod han Karl skrive til Frants: »Jeg har ikke den Hensigt at opgive Forbindelsen med Eder, som jeg skatter meget højere end enhver anden«, og da Prinsesse Louise døde i September 1518, opsøgte Chièvres strax

den franske Sendemand for at forsikre ham om, at hans Herre nu vilde ægte Frants's anden Datter, Charlotte.

Imod Frankrigs Fordringer havde man hidtil haft det bedste Rygstød i England; men nu lykkedes det det franske Diplomati at vinde Wolsey for sig og at faa afsluttet en Overenskomst, i Følge hvilken Kong Henriks eneste Datter Maria i sin Tid skulde ægte den kort i Forvejen fødte Dauphin. Samtidig havde Pavens længe vaklende Politik taget en afgjort Vending til Fordel for Frankrig. Leo den 10de havde besteget Pavestolen som Frankrigs Modstander. Huset Medici var ført tilbage til Florens ved spanske Vaaben, og Leo havde selv under Julius den 2den kæmpet mod Franskmændene i Spidsen for den pavelige Hær. Da Frants gjorde sit glimrende Tog til Italien 1515, vendte Paven sig snart til tvetydig Uvirksomhed og efter Sejren ved Marignano til tilsyneladende intimt Venskab. Ved en Sammenkomst i Bologna med den unge sejrkronede Konge blev der aftalt et Giftermaal mellem Leos Yndling, hans Brodersøn Lorenzo, og en fransk Dame af kongeligt Blod. I de følgende Aar vaklede Paven imellem Frankrig og Spanien; men i Foraaret 1518 drog Lorenzo, hvem han foruden Florens havde skaffet Hertugdømmet Urbino, over Alperne for at række Madeleine de la Tour d'Auvergne Haanden og repræsentere Paven ved Dauphinens Daab: snart var han ganske og aldeles vunden for Frankrig og trak Paven efter sig.

Saa ugunstig havde de evropæiske Forhold stillet sig for den katholske Konge, da Maximilian i Avgust 1518 paa Rigsdagen i Augsburg personlig søgte at bringe Forhandlingerne med Kurfyrsterne om hans Efterfølgers Valg til Afslutning. Hans Bestræbelser fik det heldigste Udfald, og allerede den 27de Avgust undertegnede Kurfyrsterne af Mainz, Köln, Pfalz, Brandenburg og Bøhmen et formeligt Løfte om at vælge Karl til romersk Konge. Dette mærkværdige Held for den habsburgske Politik berørte Leo lige saa pinlig som den slagne franske Rival. Herren over

Neapel og Sicilien syntes ham meget farligere for den romerske Stols Uafhængighed og politiske Interesse end Mailands Herre. Imidlertid gav Leo sig Mine af at glæde sig over Karls Valg, og medens han gjorde alt for at hindre det, lokkede han ham med skuffende Forhaabninger og søgte derved at presse saa meget som muligt ud for Lorenzo og de andre Medicæere, for saa at anvende disse Gaver eller Løfter, virkelige eller opfundne, paa bedste Maade ved det franske Hof, for dér at kunne gjøre større Fordringer.

For en Pave, hvem Kirkens Interesser laa paa Hjærtet, gaves der den Gang to Spørgsmaal af saa overvældende Betydning, at alt andet maatte forsvinde ved Siden af dem. Udenfra og indenfra truede den største Fare den katholske Kristenhed. Den tyrkiske Magt havde netop da ved sine store Erobringer i Persien og Ægypten opfyldt Middelhavets Kystbeboere med forøget Bekymring: intet Øjeblik vare de sikre for kjække Landinger, ja Paven selv kom engang i Fare for at falde i tyrkisk Fangenskab. I Sommeren 1518 droge da ogsaa de pavelige Legater ud for at formane Kristenhedens store Konger til et almindeligt Korstog. Naar Paven nu prøvede, af hvilken Magt man kunde vente den kraftigste Virksomhed mod Tyrkerne, maatte det strax blive ham klart, at Spanien i et ganske andet Omfang var knyttet i sine højeste Interesser til Kampen mod de vantro end nogen anden Magt. I Virkeligheden laa Spanien ogsaa i bestandig Krig med denne dets sande Nationalfjende. I Sommeren 1518 sejlede en stor Expedition under Don Hugo de Moncada ud mod Barbarossa, der havde sat sig fast i Afrika. Rigtignok mislykkedes Angrebet paa Algier, og en frygtelig Storm tilintetgjorde en stor Del af Flaaden; men strax var man betænkt paa at forny Udrustningerne. Om end Pengemangelen voldte store Hindringer mod disse, saa meget var dog vist. at den unge katholske Konge gjorde mere for Kampen mod de vantro end nogen anden

Fyrste. Denne Opgave forstod sig for ham lige saa meget af sig selv, som Frankrig ligegyldig vendte den Ryggen.

En uhildet Prøvelse af disse Forhold maatte have overtydet Paven om, at det var hans Pligt at støtte denne unge Hersker, der var kaldet til Kristenhedens Forkæmper mod Islam. I Steden derfor saae han i ham kun en Fare for Kirkestatens smaa verdslige Interesser og endnu mere for Huset Medicis Forstørrelsesplaner. Medens han uafladelig talte om alle kristne Fyrsters Pligt, at ofre alle deres Stridigheder og særlige Interesser for den store almindelige Opgave, at forsvare den kristne Kirke mod Sultanen, tænkte han selv, Kristenhedens Overhoved, ikke et Øjeblik paa denne Pligt. Han talte idelig om den almindelige Fred, men gjorde hvad han kunde for at hindre denne Fred. Thi kun paa ét Punkt var der dengang Fare for den: i Rivaliteten mellem Spanien og Frankrig. Chièvres gjorde sig Umage for at udjævne denne Modsætning; men Paven ophidsede stadig Kong Frants's Skinsyge. Han kunde ikke tænke sig noget værre, end at Karl og Frants virkelig forsonede sig, skjønt han ved enhver Lejlighed sagde det modsatte.

Naar Leo den 10de saaledes i denne Henseende gjorde det modsatte af, hvad han burde have gjort som Pave, saa bar han sig ligeledes ad i et andet for den katholske Kirke næsten endnu vigtigere Punkt. Enhver véd, hvorledes det dengang stod til med Kirken i Tyskland. Om man nu end ved Begyndelsen af Valgkampen i Rom endnu ikke havde erkjendt den truende Fares hele Størrelse, maatte dog en Pave, der følte sig som den katholske Kirkes Overhoved, i denne Kamp betragte det som det vigtigste Spørgsmaal, af hvilken Prætendent han kunde vente den eftertrykkeligste Optræden mod Munken i Wittenberg; men naar han i denne Henseende sammenlignede Karl med Frants, var Resultatet det samme som i Spørgsmaalet om Kampen med Tyrkerne. Vistnok have vi intet udtrykkeligt Vidnesbyrd om Karls

daværende religiøse Retning; men efter al Sandsynlighed var et udpræget kirkeligt Sindelag under Indflydelse af hans Lærer Adrians alvorlige Fromhed blevet det første stærkt fremtrædende Karaktertræk hos ham, medens Frants var opfyldt af let Verdenslyst. Leo var imidlertid saa blottet for al religiøs Interesse, at han uden Tvivl under hele Valgkampen aldrig har tænkt paa det Spørgsmaal, af hvilken tilkommende Kejser den katholske Kirke turde vente den ivrigste Understøttelse mod Kjætteriet, som greb om sig i det tyske Rige. Det var saa langt fra, at Leo tænkte derpaa, at han i Slutningen af 1518 gjorde sig Umage for at vinde Frankrig for Valget af selve den Kurfyrste af Sachsen, der holdt sin beskyttende Haand over Luther.

I Januar 1519 døde Maximilian, og de 5 Kurfyrsters Løfter af 27de Avgust om at vælge Karl til hans Efterfølger havde saaledes ikke mere nogen Betydning. Det drejede sig nu om umiddelbart at vælge en Kejser. Kampen blussede op med forøget Heftighed, og Paven, der havde foretrukket Valget af en Kurfyrste, fandt det nu rigtigst at vinde Frankrigs Gunst ved at virke for Kong Frants's Valg. Karls Stilling var meget vanskelig. Kort før havde Enkedronningen af Frankrig skrevet til Chièvres, at hun hidtil havde holdt sin Søn tilbage; men nu var det ude med hans Taalmodighed: han forlangte Opfyldelsen af Overenskomsterne, fremfor alt Navarras Tilbagegivelse. Med den kongelige Kasse stod det saa daarlig til som muligt. Det lange Ophold i Zaragoza havde fortæret mere, end Aragoniens Cortes havde bevilget, og nu skulde man først begynde det samme Arbejde i Catalonien. For at kunne betale Kurfyrsterne de dem i Avgust lovede Summer havde man maattet pantsætte de af de castilianske Cortes for tre Aar bevilgede Penge til Aagerkarle og oven i Kjøbet laane betydelige Summer af forskjellige Grander. Nu skulde man skaffe flere Penge; men de castilianske Cortes trak Tiden saa

længe ud, at Hyldingen først fandt Sted i April, hvorefter saa de finansielle Forhandlinger kunde begynde.

I de første Maaneder efter Maximilians Død syntes imidlertid det franske Parti at faa Overvægten i Tyskland. Energisk understøttede af de pavelige Sendemænd og i Besiddelse af rigelige Pengemidler kunde den franske Krones Repræsentanter hos Kurfyrsterne udvikle en omfattende Virksomhed, førend Karls Tante Margarete og hendes Agenter i Tyskland blot fik de første Anvisninger fra det fjærne Catalonien. En Hovedvanskelighed for Karl bestod i, at han ikke blot øjeblikkelig levede i Evropas fjærneste Land, men ogsaa var knyttet uopløselig til dette. Skulde der nu ikke kunne findes en Mulighed til at redde de habsburgske Interesser i, at den i den spansk-neapolitansk-amerikanske Verden indviklede katholske Konge gav Afkald paa den tyske Krone til Fordel for sin Broder Ferdinand?

Vi have tidligere hørt, hvorledes Karls Raadgivere havde troet at maatte gaa til Værks imod Ferdinand for at fjærne enhver Fare, der kunde opstaa af Spaniernes Forkjærlighed for denne. Af samme Grund syntes det dem hensigtsmæssigt at sende den unge Prins bort fra Spanien. Da Hoffet paa Rejsen fra Valladolid til Zaragoza var kommet til Aranda, blev Ferdinand expederet til Santander, hvor fra han skulde afrejse til Nederlandene. Efter et langt Ophold i den dengang endnu kun lidet besøgte Havn og en lige saa lang Sejlads landede den unge Herre i Vlissingen og levede siden den Tid hos Margarete. Han var endnu ikke fuldt 16 Aar, men gjaldt for mere opvakt end den ældre Broder og besad dengang i langt højere Grad end denne den Gave, at vinde Folk for sig; men Hovedsagen var, at han strax kunde vise sig i Tyskland og ganske tilhøre Tyskland. Den 20de Februar 1519 rettede derfor Margarete en, af hele hendes Raad underskrevet Skrivelse til Karl, hvori hun i det Tilfælde, at det skulde lykkes de franske Rænker at gjøre Kurfyrsterne utilbøjelige til at vælge ham, raadede til

at give sit Minde til Broderens Valg, men i alle Tilfælde sende ham saa hurtig som muligt til Tyskland.

Dette Raad vakte stor Ophidselse ved Karls Hof, og den Instruktion, Karl den 5te Marts meddelte Hr. de Beaurain, der blev sendt tilbage til hans Tante, lader os gjøre et dybt Indblik i den katholske Konges Tanker; thi hvad enten han selv har givet denne Anvisning eller ogsaa her er bleven ledet af sine Raadgivere, uden hans fulde Overensstemmelse kan den ikke være affattet. Her træder for første Gang den hele Verden omfattende Ærgjerrighed og Troen paa en højere Sendelse os i Møde, der have bestemt hele Karls senere Liv, og man faar det Indtryk, at hans Sjæl allerede har været stærkt opfyldt deraf. Han elskede, siger han, sin Broders Vel og Ære lige saa højt som sin egen; men det var umuligt at tilstede hans Valg; thi derved vilde man kun komme Franskmændenes Ønsker i Møde, hvilke af Frygt for at deres Konge ikke kunde sejre, vilde understøtte Ferdinand, formæle ham med en fransk Prinsesse og skille ham fra hans Broder. Naar der blev Tale om Ferdinand, vilde Kurfyrsterne strax foretrække ham for hans mægtige Broder, og naar det skete, vilde »vi ikke alene miste Riget, men ogsaa Æren; det vilde være en fuldstændig Tilintetgjørelse af vort Huses Magt.« Hvis han selv blev valgt, vilde han vældig forøge de ham af Gud skjænkede Goder og derved give hele Kristenheden Fred og Ro og forhøje den hellige katholske Kirke. Han befalede derfor, at hans Broder skulde blive i Nederlandene og ikke rejse til Tyskland.

For enhver Pris vilde Karl selv opnaa den højeste Værdighed i Kristenheden, og for hans Sag virkede Pfalzgrev Frederik, Markgrev Kasimir af Brandenburg, Grev Henrik af Nassau og Biskoppen af Lüttich, Mænd, der langt bedre forstode at behandle Kurfyrsterne end de fornemme Franskmænd, som arbejdede for Frants. Dennes Pralerier med sin Magt og Rigdom og de franske Herrers

glimrende Skildringer af hans kraftige Personlighed vakte netop Kurfyrsternes Frygt for, at de fuldkommen vilde komme til at træde i Skyggen for ham. Den franske Konges næsten uindskrænkede Magt maatte synes dem saa meget mere truende, som Paven stillede sig til hans Raadighed og forsøgte en i lang Tid ikke oplevet Indblanding i Valget. Karl derimod talte kun om sin Magt for at vække Haab om, at han vilde vende den mod Tyrkerne; Kampen mod de vantro var jo en Arv, han havde modtaget af sin Bedstefader Ferdinand, og med »den ædle tyske Nations« Hjælp vilde han slaa et stort Slag mod Kristenhedens Fjender. Efter sine Forfædre Maximilians og Frederiks Exempel vilde han stræbe at bevare den tyske Nations Frihed. At denne svagelige, stille, passive unge Herre nogen Sinde vilde lægge sin tunge Haand paa Tyskland, hvem kunde ane det.

Maximilian havde desuden været meget yndet. Hans vindende Personlighed, vennesæle Væsen, militære Raskhed, varme Interesse for Kunst og Videnskab havde vundet Folkets Hjærter, medens hans politiske Udygtighed ikke havde skadet ham synderlig. I den ældre Humanistskoles Trosbekjendelse indtog sværmerisk Begejstring for Kejser og Rige en betydelig Stilling, og al denne Begejstring kom Huset Habsburg til gode. Der viste sig saaledes efter den ridderlige Kejsers Død en stærk Sympathi for hans unge Sønnesøn, og nu vilde den overmodige Franskmand berøve ham denne af saa mange Forfædre øvede Magt. Især i Rhinlandene, hvor de fleste Kurfyrster havde deres Sæde, var Modsætningen til Frankrig livligst, og sammesteds var ogsaa den populære, humanistiske Opposition mod Rom stærkest, især i de talrige blomstrende Stæder mod den netop dér særlig rige Gejstlighed. Og nu oplevede man, at denne ildesete Kurie tog Parti for den frygtede eller forhadte fremmede imod den tyske Habsburger. Da de pavelige Sendemænd i Slutningen af Marts vilde begive sig til Oberwesel, maatte de søge Beskyttelse hos Kurfyrsten af

Mainz mod den almindelige Uvilje, og den 10de Juni skriver den engelske Konges Sekretær, den kloge, af Erasmus højt priste Sir Richard Pace fra Egnen ved Mainz: »En Ting, som hjælper Kongen af Castilien mægtig, er dette hele Folks enige Beslutning, som er rede til at ofre Liv og Gods mod Franskmanden«. Den 12te melder han: »Daglig bliver der her skrevet latinske og tyske Smædevers mod Franskmændene. Alle den afdøde Kejsers Venner ere paa Kongen af Castiliens Parti, og de have her 40,000 Mand til Fods og 6000 Heste rede til hans Forsvar; thi alle Grever i Rhinegnen holde med ham og ville tugte de 4 Kurfyrster, hvis de ikke holde deres Ord til den sidste Kejser«. Pace, som skulde forsøge, om der ikke skulde være nogen Udsigt til at faa Henrik den 8de valgt, har vistnok brugt noget stærke Farver, og navnlig ere de 40,000 Mand en paafaldende Overdrivelse; men en betydelig væbnet Magt var dog opstillet, som rigelig kunde byde de franske Rustninger i Grænselandene Spidsen, og Folkestemningens Indflydelse stadfæstes af andre Kilder.

Til sidst virkede alle Omstændigheder for Karl. Da Paven ikke længere kunde haabe at sætte Kong Frants's Valg igjennem, kom han tilbage til sit oprindelige Ønske, at en af Kurfyrsterne maatte blive valgt, og hans Kammerherre v. Miltitz opfordrede den 15de Juni Frederik den vise til at modtage Valget. Et Øjeblik overvejede Kurfyrsterne virkelig denne Mulighed; men Frederik vægrede sig. Imidlertid var hin Lorenzo, som havde draget Paven over i den franske Lejr, og hvis verdslige Storhed havde været Hovedmaalet for hans Politik, død den 4de Maj, og den 23de Juni fik de pavelige Udsendinge endelig den Anvisning ikke mere at foretage noget mod Karl. Den 28de blev denne enstemmig valgt.

S. B. Thrige.

Krigsscener fra Tongkin.

(Slutning).

IV.

Paa Minfloden. — Kampen ved Futsheu. — Arsenalets og den kinesiske Flaades Ødelæggelse. — Forterne ved Kimpai.

En stærk Strøm fører os hurtig forbi de beskrevne Fæstningsværker ved Kimpai, og vi fortsætte vor Fart op ad Floden, der nu har sit Løb gjennem en vidtstrakt Slette. Et Blik tilbage viser selv den Iagttager, som er mindst indviet i Krigskunstens Mysterier, at hele denne Sammendyngning af Forsvarsværker vil være fuldstændig virkningsløs over for fjendtlige Skibe, som ere komne op ad Floden. Der findes ingen, i hvert Fald næsten ingen Batterier paa den vestlige Skrænt af de Højder, som indsnævre Floden ved Kimpai, og de enkelte kinesiske Lejre, der ere opslaaede paa denne indre Skrænt, ligge endog lige frem inden for den fjendtlige Skudvidde.

Vi krydse »Château-Renaud«, der er lagt paa Udkig for at hindre de Arbejder, Kineserne muligvis kunde hitte paa for at spærre Passagen; man maa ikke lukke Øjnene til. Krydseren ligger med klart Skib, Rejsningen nede, alle Sejl beslaaede og hele Mandskabet, fuldt rustet, ved Stykkerne.

Vi passere derpaa de blænderede Batterier ved Mingan-Snævringen, et malerisk Fort paa sin lille, skovkransede Ø og med sin folkerige Landsby, der gjemmer sig mellem Bjærgene, og ved Nattens Frembrud faa vi Pagode-Ankerpladsen i Sigte.

Her udvider Floden sig, men er dog stadig hegnet af mer eller mindre skovkransede Bjærge. Foran os bemærke vi en Skov af Master, som beherskes af den Pagode, der har givet Ankerpladsen Navn; den ligger paa en Holm ved venstre Bred og tager sig meget originalt ud med sine talrige Tage, der hæve sig over hverandre. Synet af Ankerpladsen er meget smuk; ved Pagode-Pynten gjør Floden et brat Knæk mod Nord, og de Bjærge, som begrænse den, danne en meget virkningsfuld Baggrund.

Vi sejle forbi de engelske og amerikanske Krigsskibe og nogle Koffardifartøjer; de ligge fuldstændig adskilte baade fra de franske og de kinesiske Skibe, og man skulde tro, at de allerede havde gjort Valpladsen ryddelig for Rivalerne. For Øjeblikket synes Forholdene dog ikke særlig krigerske, thi Eskadren har festlig udpyntet sig med de kinesiske Farver. Admiralens Adjutant tilfredsstiller vor Nysgjerrighed ved at fortælle, at vi paa fransk Riddervis fejre den kinesiske Kejserindes Fødselsdag med denne almindelige Flagning. Det har i øvrigt givet Anledning til et lille Mellemspil, der under de forhaandenværende Omstændigheder ikke savner en vis Originalitet. »Volta« havde kun tvende kinesiske Flag, man skulde nødvendigvis have et Flag paa hver Mast, og da hvert Skib blot havde sin tilstrækkelige Beholdning, maatte man se at skaffe sig et tredje Flag, for ikke at støde vore kinesiske Venner for Hovedet; det simpleste var at bede dem selv om ét til Laans, det gjorde man ogsaa i Morges, og i Morgen vil Flaget blive tilbageleveret med Admiralens forbindtlige Tak.

Vi træffe paa Ankerpladsen »Volta«, der fører Viceadmiralens Flag, »Lynx«, »l'Aspic«, »Villars«, »Duguay-

Trouin« og »Saône«. Alle Skibene ere slagfærdige, have Dampen oppe, Ankerkjættingerne klare til at hæves, Raaerne brasede, Storstængerne sænkede, Sejlene beslaaede, Entrenettene i Orden, Kanonerne ladede; Rattet og Komandobroen beskyttes af Trosser, Kjættinger og Kojer; Kanonbaadene have hængt deres Ankerkjættinger udenbords; Dækket omkring Maskinen er opfyldt af Kulsække.

Det er nu for sent til at gaa om Bord hos Admiral Courbet, og vi ligge desuden til Ankers alt for langt borte fra »Volta«.

Denne Aften maatte Mandskabet tilbringe uden Kojerne og holde sine Vagter, fuldt bevæbnet. Der hersker en kvælende Varme paa denne Flod med dens høje Bredder, og Tid efter anden gjennemblødes vi af en tæt Byge, som dog ikke bringer nogen Forfriskning.

Den følgende Morgen — 18de Avgust — begave vi os om Bord paa »Volta«. Naar man ikke har nogen Dampbarkasse til sin Raadighed, maa man afvente Stillevandet, thi Ebbens og Flodens Strømninger ere saa stærke, at ethvert Samkvem under Modstrøm er umuligt med Robaade.

I den lille Kahyt i »Voltas« Bagstavn finde vi Admiralen siddende i sin Rørstol. Vi bringe ham en Plan over Øen Matsou, som vi have gjort færdig om Bord paa »Bayard«; han modtager os med sin sædvanlige Elskværdighed og beordrer os til at optage et Rids over Ankerpladsen fra Pagoden til de fremmede Skibe; der existerer nemlig ikkun et slet engelsk Kort over denne Del af Floden, og saafremt det skal komme til Kamp, maa man have et nøjagtigt Kort, for at vore Skibe kunne manøvrere med Sikkerhed. Det var absolut forbudt at gaa i Land. »Se til ikke at drille disse Dyr af Kinesere«, lagde Admiralen til. Denne Anbefaling tilsigtede at skaane os for de smaa, temmelig groteske Scener, som daglig finde Sted mellem de kinesiske og vore Matroser, naar de passere de fjendtlige Skibe; naar en af vore Baade kommer forbi, kan man ikke

sjælden se det himmelske Riges Beboere over for os tillade sig lige saa livlige som anstødelige Pantomimer.

Foruden den sædvanlige Officersbesætning huser »Volta« for Tiden Admiralen, Kommandør Maigret, de tvende Adjutanter Ravel og Fabre de la Morelle, en Del af Landgangskompagniet fra »la Gallisonnière« med dets Kaptejn, Lodser, Tolke, Reserve-Kadetter, kort sagt det er et helt Hotel. Admiralen, der nødtørftig er installeret hos Kommandøren og aabenbart har for ringe Plads, arbejder mere end nogen Sinde og er stadig lige rolig og lige hjærtelig. Skibet er hele Dagen omgivet af en Række Fartøjer, som gaa og komme; Dampbarkasser fare afsted i alle Retninger; Dækket er belemret med Kulsække, der ere opstablede omkring Maskinen, og optaget af Eskadrens Skibschefer og Ordonnansofficerer, samt Matroser, som man bevæbner og exercerer med.

De kinesiske Kanonbaade og Avisodampere efterligne til Punkt og Prikke alle vore Manøvrer; deres Takkelage er nedtagen og deres Kanonporte næsten skjulte af tunge Kjættinger eller Panserplader; de have flere Hjælpemidler end vi, thi deres Arsenal kan forsyne dem med alt nødvendigt.

Den næste Dags Aften vare vi saa temmelig færdige med vort Arbejde og havde kun tilbage at gaa det efter, da »Saône« fik Ordre til at gaa under Sejl for at støde til »Château-Renaud« ved Flodmundingen. Admiralen havde forlangt vort Arbejde færdigt til i Morges (20nde Avgust), og vi arbejdede derfor lige til Midnat hos Kaptejnen paa »Saône«, flyttede derpaa hurtig og gjorde vort Arbejde færdigt om Bord paa »Duguay-Trouin«. Trods alle disse Omflytninger var vort Kort færdigt i Morges, og Admiralen havde det Kl. otte. Vi begynde i øvrigt at vænne os til disse Flytninger, som næsten blive en nødvendig Bestanddel af vort Arbejde; men vi have rigtignok aldrig skiftet Bolig med saa stor Hyppighed som i disse sidste Dage.

For at faa noget tilsvarende til de Torpedo-Barkasser, »Bayard« daglig stiller til Admiralens Raadighed, have Kineserne i de sidste Dage fundet paa at forvandle et Dusin smaa Dampchalupper, de have laant fra Arsenalet, til Torpedobaade; de have blænderet dem med Kjættinger og i Forstavnen paa lange Bambusstænger anbragt et Par uhyre Æsker, malede med spraglet Rødt og ikke ulige vore Blikdaaser med henkogt Kjød; de skulle formodentlig forestille Torpedoer, og man har yderligere smykket Baadene med tvende sorte Flag, rimeligvis en fin Adresse til os. Denne Flotille manøvrerer hele Dagen omkring paa Floden og lægger sig om Aftenen for Anker bag de fjendtlige Skibe.

Admiralen lod øjeblikkelig sine Dampbarkasser, disse primitive Torpedobaade, afruste og gav dem hver en Hotchkiss-Revolverkanon i Steden; hertil kom fremdeles »Nantai«, en stor Dampchalup, man har lejet af et engelsk Kompagni, og som for Tiden forretter Tjeneste mellem »Volta« og Telegrafstationen paa Sharp-peak, ved Flodens Munding; den hele Flotille er stillet under »Voltas« næstkommanderende Lapeyrère og skal sikre vore Skibe mod de kinesiske Torpedobaade og løbe dem i Sænk, før de kunne komme os nær.

Den følgende Dag en ny Omflytning, og denne Gang befinde vi os om Bord paa »d'Estaing«, det Skib, som bragte os hid. Vi have næsten intet at bestille og vente som alle øvrige paa, at der skal ske noget; det er af Vigtighed at komme efter, hvad dette noget vil blive, og Diskussionerne om dette uudtømmelige Æmne danne Hovedindholdet af alle Samtaler; Utaalmodigheden er den overvejende Følelse; nu have vi en hel Maaned svævet i denne falske Situation, vi ere alle fysisk og moralsk medtagne, og alle Ønsker paakalde en Løsning, lige meget hvilken.

Forbindelserne mellem Admiralen og Kaptejnen paa »Yang-u«, den store kinesiske Krydser, som ligger tæt ved »Volta«, ere stadig meget høflige. Det er denne Kaptejn, som forsyner vor Eskadre med Oxer og friske

Levnedsmidler, og Admiralen tager aldrig i Betænkning at kræve den mest korrekte Opførsel; da t. Ex. de kinesiske Krigsdschunker, som laa til Ankers nær ved Pagodepynten, langs Bredsiden af Volta, bleve alt for nærgaaende, fremkaldte en simpel Bemærkning fra Admiralens Side øjeblikkelig en Ordre fra »Yang-u's« Kaptejn, som atter bragte alt i rette Gænge.

De franske Skibe gaa efter Tur ned til Matsou for at supplere deres Kulforraad; thi Forbruget er steget stærkt, da vi nødvendigvis maa have Dampen oppe Dag og Nat, og Admiralen vil have alle sine Skibe fuldstændig disponible i rette Øjeblik.

Saaledes maatte »Duguay-Trouin« i Gaar Morges afsted, hvad der nødvendiggjorde vor Omflytning, og da Skibet kom tilbage, var dets Plads optagen af en kinesisk Kanonbaad, som fandt særlig Smag i dette Sted, hvad virkelig ogsaa var meget rimeligt, da den saaledes skar den franske Flaade over i tvende Dele. Paa Admiralens Ordre kastede »Duguay-Trouin« imidlertid Anker i halvhundrede Alens Afstand fra Kanonbaaden, som skyndsomst lettede, da den ikke var i Stand til at udholde et Sammenstød.

Hver anden Dag gaar »Nantai« med en Officer ned ad Floden til Sharp-peak for at modtage Depecher; de mellemliggende Dage sender den engelske Admiral Dowel, der ligger her med »Vigilans«, sin Dampbarkasse der hen, og den medbringer ligeledes Admiral Courbets Depecher.

Sidste Nat indtraf et Uheld om Bord. Natten var mørk, og en meget stærk Flod i Forening med temmelig heftige Byger fra Nordvest oprørte Vandet i den Grad, at det blev meget faretruende for Barkasserne, som vare fastsurrede bag ved eller paa langs af de franske Skibe. Disse Barkasser skulle altid have en Del af deres Besætning om Bord; da de ere armerede med en Revolverkanon, nedtynges de stærkt for ude, og det blev snart nødvendigt at hejse dem om Bord, hvis man ikke vilde se dem gaa til Bunds. Da man

vilde anbringe »d'Estaings« store Barkasse under Taljerne, fik blot den bageste Taljeløber fat, og da Baadsmanden havde stukket den forreste Line fra sig, svajede Baaden hurtig ud, frembød sin Bredside for Bølgerne, fyldtes og sank, i det den reves bort med Strømmen. Man fik hurtig de øvrige Baade gjort klare, og trods den rivende Flodbølge var man saa heldig at fiske hele Mandskabet op, paa tvende nær. Ligene af disse tvende forulykkede bleve i Eftermiddags drevne af Ebben ned langs vor Skibsside, og vi havde saaledes i det mindste den fattige Trøst, at de ikke faldt i Hænderne paa Kineserne, som vilde have været meget stolte af denne billige Trofæ; i Morgen vil en af de engelske Lodser sørge for deres Begravelse.

I Dag var det en Officer fra »d'Estaing«, som tog til Sharp-peak, og i Eftermiddag medbragte han en Depeche, hvis Læsning skal have tilfredsstillet Admiralen i høj Grad. Kl. sex bleve alle Skibschefer kaldte om Bord paa »Volta«, hvor Admiralen anbefalede dem en særlig Aarvaagenhed for Natten: »Vore Skibe have aldrig haft bedre Grund til at være paapasselige end under de nuværende Forhold«. Mon det endelig er den saa længe ønskede Løsning, eller ville Kineserne prøve et natligt Angreb?

Den 23de Avgust, Eftermiddag Kl. 1. Om Bord paa »d'Estaing«. — Den fortræffelige Depeche har virkelig gjort Ende paa al vor Ængstelighed. Om en Time vil det store Parti blive spillet til Ende. . .

Sidste Nat var, om muligt, endnu mørkere end de foregaaende. Alle vare paa deres anviste Pladser, og mange, som godt kunde være gaaede til Kojs, holdt dog ud paa Vagten med deres Kammerater. En stærk Brise og stadig gjennemblødende Byger.

Kl. tre om Morgenen Kommandoraabet: »Klart Skib« om Bord paa den kinesiske Kanonbaad, der ligger os nærmest. »D'Estaing« retter strax sine Kanoner i Forstavnen mod den, og »Duguay-Trouin« oplyser den med sit elektriske Lys; man hører Skrig og nogle Bøsseskud; det er rimeligvis blot nogle Desertører, som prøve paa at svømme i Land, noget, der ikke er saa ganske sjældent om Bord paa de kinesiske Skibe.

Natten henglider i øvrigt rolig.

I Morges skiftede den amerikanske Korvet »Enterprise« Ankerplads, saa den hele Del af Floden, fra Midten til højre Flodbred, nu er fri: man gjør Plads for de kæmpende; et stort tysk Panserskib ankommer og kaster Anker bag de engelske Skibe; i Betragtning af de alvorlige Forhold sender Admiralen en af sine Adjutanter om Bord for at frabede sig den brugelige Salut.

De engelske Skibe afsende deres Landgangskompagnier, rimeligvis til selve Futsheu for at beskytte Konsulatet. Ved Tilbagekomsten ere Fartøjerne overlæssede med Evropæere, Kvinder og Børn, som gaa om Bord paa de engelske Skibe: Mon de forlade Futsheu af Frygt for et Pøbeloprør, eller komme de blot som Tilskuere?

Kl. 11½ fik Skibscheferne Ordre til at gaa om Bord paa »Volta«. Ved sin Tilbagekomst samlede Chefen paa »d'Estaing« alle omkring sig og meddelte os Admiralens Ordrer; hans Ord faldt omtrent, som følger: »Vi skulle begynde med at ødelægge alt, hvad der flyder paa Vandet, saa at vi efter Kampen kunne tilbringe en rolig Nat. Senere kunne vi tage fat paa Landbatterierne. Vi afvente Ebbens Begyndelse, som indtræffer omtrent Kl. 2 Eftermiddag. Admiralen vil hejse Flag Nr. 1 paa Mastetoppen; ved dette Signal skulle de tvende Torpedobaade lette og gaa løs paa de to kinesiske Skibe, som ligge op ad »Volta«; 45 tager »Fu-sing«, »Yang-u« er 46's Bytte. Naar Admiralen stryger Flag Nr. 1, tager den almindelige Kanonade sin

Begyndelse.« Hver Chef har dernæst faaet sine særlige Instruktioner, som fremsattes med den Klarhed, der udmærker selv Admiralens mindste Ordrer. »D'Estaing« har faaet mest at gjøre; naar det først har skudt i Sænk de Kanonbaade, som ligge langs dets Bredside, — og hertil faar »d'Estaing« Hjælp af »Villars« og »Duguay-Trouin«, som i to Dage have ligget for Anker tæt ved os —, skal vort Skib passere mellem disse Kanonbaade og højre Flodbred og ødelægge de kinesiske Dschunker, som ere posterede bag en lille Pynt, »Toldbod-Pynten«, lige over for Pagodepynten; sluttelig skal det hjælpe »Volta«, som vil blive svært optaget, da Kinesernes fornemste Angreb øjensynlig vil komme til at gjælde Admiralskibet.

Min Kollega er udset til at være Lods for vor Chef, medens vor næstkommanderende, som er Batterichef, godhedsfuldt har taget mig til Tjeneste under Kampen.

Vi spise skyndsomst Frokost og afvente Øjeblikket til Kampen. Kineserne synes ikke at ane, hvad der venter dem; de sætte dog en Smule mere Damp op, men Skildvagterne staa endnu paa deres sædvanlige Poster, og i en af Kanonportene paa den Baad, som ligger os nærmest, sover en Matros med Benene i Vejret.

Paa Toldbodpynten komme nogle rødklædte Skytter til Syne; en hvidklædt Mandarin posterer dem bag et Par smaa Jordskanser; heldigvis besætter man ikke de Højder, som beherske vor Stilling, og hvor fra Soldaterne kunde ulejlige os meget. Paa venstre Bred, oven for Pagodepynten, synes et stort Batteri at have meget travlt; det vil imidlertid ikke vare længe, thi Batteriet er ikke fem Hundrede Alen fra »Duguay-Trouin«, som vil tage det i en Mundfuld; andre Feltbatterier neden for Arsenalet ere muligvis mere at befrygte.

Det er et prægtigt Vejr, Blikstille, hvad dog er ufordelagtigt for os, da Røgen vil blinde os i nogen Tid; vi ligge fire Hundrede Alen fra den kinesiske Kanonbaad, vi

først skulle i Kast med; Mandskabet har maattet aftage sine Straahatte og brænder af Utaalmodighed; Kanonererne rette hvert Øjeblik paa deres Stykker, som længe have været stillede mod vore Naboers Kanonporte.

K l. 10 om Aftenen. — Alt er forbi, men Kineserne ville længe mindes Dagen den 23de Avgust.

Kl. 1½ fik Mandskabet Ordre til at hejse Ankrene. I dette Øjeblik, der fra et militært Standpunkt er saa uheldigt, hvor hele Mandskabet forlader sine Poster og er ved Gangspillene, og hvor et velrettet Skud kan gjøre en halv Skibsbesætning ukampdygtig, i dette Øjeblik føle vi en Smule Ængstelse; men Kineserne synes stadig ikke at have nogen Anelse om den forestaaende Katastrofe, de glo rolig paa os fra deres Kanonporte, og vi indtage hurtig vore tidligere Pladser.

De kinesiske Torpedobarkasser, som fra i Morges have ligget fastsurrede bag Kanonbaadene, løsne nogle Øjeblikke senere deres Slæbetov; de gaa dog ikke løs paa os, men til vor dybeste Forbavselse styre de hurtig mod Toldbodpynten, bag hvilken de forsvinde; det er altid en Modstander mindre.

Næsten i samme Øjeblik signaliseres et stort Skib, der passerer Minganstrædet, og vi gjenkjende alle »la Triomphante«, som kan rose sig af at være kommet i rette Tid.

Et Revolver-Kanonskud knalder løs fra Merset paa »Lynx«, vi søge at skimte Admiralens Signal; men i samme Øjeblik lyder en frygtelig Salve, alle Skibe have hisset det franske Flag paa alle tre Mastetoppe og aabnet deres Ild, og vi ere hyllede i en Røgsky. Næsten et helt Minut kunne vi ikke se det mindste, og vi ere nødte til at berolige Mandskabet, som betjener Stykkerne med en djævleblændt Iver, og Kanonererne, der næppe høre efter Batterichefens Ordrer; men lidt efter lidt begynde vi at se tydeligere, og Skydningen bliver mere regelret.

De kinesiske Kanonbaade, som ligge omkring os, be-

gynde at komme ynkelig i Drift; med heldende Master, sønderskudte Kanonporte og hullede Skorstene gribes de af Strømmen, indhyllede i en tæt, sort Røg og brændende fra Ende til anden; den ene efter den anden gaar paa Grund ved Siden af de fremmede Skibe. Have de skudt? Det vide vi ikke noget om, vi have i hvert Fald ikke modtaget et eneste Projektil.

Efter at de ere forsvundne, fortsætte vi langsomt vor Fart fremad, medens vi fyre dels paa de faste Batterier, hvis velrettede Ild særlig gjælder »Volta«, dels paa de kinesiske Dschunker, som i Forening med Torpedo-Barkasserne have søgt Læ bag Toldbodpynten. De smaa Kanonbaade »Lynx«, »Aspic« og »Vipère« vedblive ligeledes at fyre heftig paa Dschunkerne og Pagode-Batterierne, medens »Volta« svarer de Landbatterier, som ere opkastede neden for Arsenalet.

Rundt omkring os fører Strømmen uformelige Levninger og Lig afsted med sig; nogle endnu levende Kinesere bevæge krampagtig Hænderne over Hovedet, og vore Folks Kamplyst er saa stor, at vi med Møje kunne afholde dem fra at skyde paa disse ulykkelige.

Derpaa driver Torpedobaaden 46 forbi med Bugsprydet knust; Kaptejn Douzans hilser os med sin Hat, og vi svare ham med Hurraraab; ogsaa 45 føres nu bort af Strømmen.

Nu er Turen kommen til de tvende smaa Kanonbaade, der vare posterede langs »Volta«; de gjennembores, og deres Panserplader ere ikke mere til; vi søge derpaa at skyde dem i Sænk, og de synke næsten øjeblikkelig. Vi nødsages til at standse Ilden for at lade en af de kinesiske Krydsere passere; under fransk Flag driver den afsted i lys Lue, men vore Baade under Lapeyrères Kommando borde den, og Matroserne ile frem og tilbage, i det de søge at mindske Ilden; dette bliver dog snart umuligt, Krydseren maa opgives og synker ligeledes.

Nu have næsten alle standset Ilden; blot vore Kanonbaade ere gaaede tæt op til Arsenalet og beskyde det uden at foruroliges; selv Landbatterierne tie, de ere rimeligvis ødelagte.

Kl. 5 gaa vi for Anker i Slaglinje midt ude i Floden: »d'Estaing« ligger som Forpost længst fremme paa Ankerpladsen. Vi kunne nu se den øvre Del af Floden, at regne fra det Knæ, den danner ved Pagodeøen; den er stadig indsnævret af skovklædte Højder; til venstre skyder en Pynt frem, bevoxet med Træer, og her se vi tvende smaa kinesiske Skibe strandede, men de synes endnu at være i god Behold. I Begyndelsen af Kampen flygtede de, forfulgte af vore Granater; men Admiralen har ikke villet sende en af vore smaa Kanonbaade der op for at ødelægge dem, thi Lodserne kjende kun daarlig Kanalen oven for Arsenalet, og Ebben kunde muligvis hindre vort Skib i at komme tilbage. Floden, der endnu i Gaar var oversaaet med Dschunker og Sampaner, er nu fejet fuldstændig ren; vi have bogstavelig lystret Admiralens Ordre og skilt os af med alt, hvad der flyder. En forvirret Masse af Skrog og Master, gjennemhullede af Kardætsker, ligger i Nærheden af Arsenalet og antyder Krigsdschunkernes gamle Ankerplads; den udsender en tyk Røg, og fra Tid til anden slipper en halv opbrændt Dschunke løs og driver afsted med Strømmen lige ned til de fremmede Skibe, som undertiden ere nødsagede til at skifte Ankerplads for at undgaa disse Brandere, der ikke vare tiltænkte dem.

Bag os se vi Toldbodpynten, i hvis Nærhed de brændende Dchunker fuldstændig fortæres af Flammerne, Eskadrens Dampbarkasser, der have et Antal udrustede Storbaade paa Slæb, omringe med Forsigtighed Pynten og overvælde den med Kardætsker fra deres Hotchkiss-Kanoner; under Kommando af Lapeyrère ville de nu fuldstændig ødelægge alle de kinesiske Torpedobaade, som søgte Ly her ved Kampens Begyndelse; vi se dem forsvinde i Vigen, uden at nogen kinesisk

Soldat viser sig ved Bredden; man skulde næsten tro hele Landet i et Øjeblik uddøet, man hører blot nogle enkelte Bøsseskud, men ikke en Sjæl kommer til Syne; man begyndte allerede at føle en Smule Ængstelse for vore Baades Vedkommende, da de efter Nattens Frembrud vende tilbage.

Vi betragte Arsenalet, som ligger en Smule til venstre, samt de tvende Krydsere, der ligge ved Bulværket og nu i Nattens Mørke belyse en Del af Réden, og alt som vi se nærmere til, synes vi at bemærke, at den største af dem skifter Plads og gaar frem lige til Midten af Floden. Vi give nøjere Agt og opdage en stor Dschunke, en Robaad, der bugserer den afsted; Kinesernes Plan er tydelig nok: det er for Øjeblikket Ebbe, og de agte paa denne Maade at sende os den frygtelige Brander paa Halsen. Man begynder øjeblikkelig at skyde paa Dschunken, som snart gjennembores og heldigvis synker, før den har kunnet bugsere den brændende Krydser videre langt; men denne begynder lige fuldt at drive langsomt ned ad og paa tværs af Strømmen. Vi lave os til at lette, alt medens vi overøse den med Granater. Det hele afgiver et prægtigt Skue; Skibets Jærnskrog er gjennemhullet som en Strøske, og vi kunne saaledes se hele det brændende Indre, der udsender Flammer og Masser af sort Røg; hele Réden er belyst, og ethvert af vore Projektiler, der rammer Branderen, faar den til at udsende hele Bundter af Gnister; det er et sandt Kunstfyrværkeri. Vi behøve heldigvis ikke at lette, men de følgende Skibe slippe ikke saa nemt, men ere nødsagne til at skifte Ankerplads for at undgaa at blive paasejlede. Overvældede af vore Projektiler synker Branderen endelig i Nærheden af de fremmede Skibe. Det er just ikke Begyndelsen til en meget rolig Nat, men det maatte man være belavet paa.

I Aften har Admiralen ladet os tilstille Ordren for den kommende Dag:

»I Dag for tvende Maaneder siden bleve vore Soldater i Langson Ofre for et skjændigt Forræderi. Denne Niddingsdaad er alt hævnet ved eders Kammeraters Tapperhed for Kelung og nu ved eders egen; men Frankrig kræver en endnu mere glimrende Oprejsning. Med Sømænd, saa tapre som I, kan det sætte alt igjennem.

Courbet.«

Om Bord paa »d'Estaing«. 24de Avgust. Paa Réden ved Pagodeøen. — Da vi i Dag ere foreblevne simple Tilskuere, have vi kunnet skaffe os Besked om, hvad der er passeret i Gaar; thi som det hændes i alle Kampe, vi have ikke set andet end, hvad der berørte os selv nærmest, og vi ere selvfølgelig nysgjerrige efter at lære Enkelthederne nøjere at kjende.

Torpedobaadene vare Dagens Helte; men de have ikke begge haft samme Held med sig. Paa Admiralens Signal firede Nr. 46, Kaptejn Douzans, sine Kjættinger, stak afsted med Middelfart og gik løs paa »Yang-u«. For at naa sidstnævnte Skib var Kaptejnen nødsagen til at passere Bredsiden af »Fusing«, som laa en Smule længere ned ad Floden end sin Kammerat og skulde tilfalde Nr. 45. Kaptejnen sendte sin Torpedo i Skibets Bagstavn, men trods den Læk, »Yang-u« fik ved Explosionen, fik det dog Tid til at sætte sig paa Grund i Nærheden af Arsenalet, hvorhen det imidlertid blev forfulgt af vore Kanonbaades Granater, som snart stak »Yang-u« i Brand. I det Øjeblik Nr. 46 lod Maskinen bakke, fik det sin Kjedel gjennemboret af en Kardætskkugle, der kom fra en af Dschunkerne, som laa for Anker i Nærheden af Pagoden, og fik samtidig sin Forstavn knust af en Granat fra »Fu-sing«. Da Maskinen var utjenstdygtig, maatte Nr. 46 lade sig drive ned ad Floden, og det var i dette Øjeblik, at vi saae den

passere Bredsiden af »d'Estaing«; men de Hilsner, Kaptejnen efter vor Formening rettede til os, vare blot Nødsignaler, hvorved han anmodede om at blive bugseret til Side; heldigvis fattede »Duguay-Trouin« bedre hans uheldige Situation og sendte ham sin Dampbarkasse til Hjælp.

Nr. 45 var mindre begunstiget af Skæbnen. Kaptejn Latour sendte vel sin Torpedo mod »Fu-sings« Bagstavn; men Torpedobaaden blev holdt fast af sin Spore, og da det kinesiske Skib blot blev lettet en Smule ved Explosionen og atter faldt tilbage, tyngede det Nr. 45's Forstavn ned, hvorved Skruen blev løftet halvt op af Vandet og ikke mægtede at faa Baaden tilbage. Nr. 45 blev nu overvældet af Projektiler, som Mandskabet fra »Fu-sing« endog med Hænderne slyngede ned paa Dækket; men Kaptejn Lapeyrère fik Øje paa denne kritiske Stilling og gik fremad med sin Flotille af Dampbarkasser; han gik om Bord paa en Barkasse White, man havde udrustet som Torpedobaad, og gik løs paa »Fu-sings« Bagstavn, og da dette Skib fik Kig paa disse nye Baade, sejlede det fremad, hvorved Nr. 45 blev fri; Lapeyrère fortsatte imidlertid sin Vej og sendte sukcessivt sine tvende Torpedoer mod det kinesiske Skibs Bagstavn; den ene af dem gik ikke løs, men efter at den anden var sprungen, stoppede »Fu-sing« op, da dens Skrue rimeligvis havde lidt Haveri, og kom derpaa i Drift. Dette nye Held kostede os imidlertid mere end det første, Kaptejn Latour blev alvorlig saaret i Øjet af en Kardætskstump eller en Jærnsplint.

Efter at Lapeyrère saaledes havde frigjort Nr. 45, samlede han atter sin Flotille, og da han nu fik Kig paa »Fu-sing«, som i Brand drev ned ad Strømmen, bordede han Kineseren uden at møde mindste Modstand. Det Skue, »Fu-sing« frembød, var afskyligt; paa Dækket laa blot Stumper af Lig, Blodet dækkede alt, og en tyk Røg væltede frem fra Skibets Indre; paa Kommandobroen vare tvende

kinesiske Officerer faldne paa deres Post. Man sænkede det kinesiske og hejsede det franske Flag, og nogle faa, endnu levende Kinesere fik man bragt over paa »la Triomphante«; det var for største Delen Fyrbødere; thi et af vore Projektiler havde sprængt Dampkjedelen, og de ulykkelige vare fra øverst til nederst dækkede af Brandsaar. Opholdet paa Skibet blev snart utaaleligt, Ilden vandt hurtig Overhaand, og Dækket kunde hvert Øjeblik springe i Luften, da det var opfyldt med Projektiler og Karduser, Kineserne havde opdynget omkring Stykkerne; med Beklagelse maatte man opgive »Fu-sing«, der sank en Smule længere ned ad Floden.

Som vi nok kunde tænke, var det gaaet varmt til paa »Volta«, og her kostede Kampen os flest Folk. Nogle Øjeblikke før Admiralen hejsede Signalet Nr. 1, stod han paa »Voltas« Kommandobro og spøgede med den engelske Lods Thomas, som var meget vel ved Magt; han ønskede Admiralen god Lykke, og denne gjensvarede: »Vær ikke bange for mit Vedkommende; jeg er tynd nok; men tag Dem bare selv i Agt.«

I dette Øjeblik lod Admiralen hejse Signalet Nr. 1, steg ned paa Dækket og var næppe naaet ned, før en Kanonkugle kom farende fra en af Dschunkerne ved Pagodeøen, for langs Kommandobroen, dræbte tvende af Rorgængerne samt Lodsen Thomas, men skaanede som ved et Mirakel »Voltas« Kaptejn, som ogsaa opholdt sig dér. Under hele Kampen gik Admiralen med ungdommelig Iver fra Kanon til Kanon, komplimenterede Kanonererne og opmuntrede alle ved sin Nærværelse og sine Ord. Vi behøve ikke at fremhæve, at Kineserne skød paa »Volta« og særlig paa Agterdækket, hvor de vidste, at Admiralen navnlig færdedes. Her blev Adjutant Ravel saaret ved hans Side af en Granat, som sprang og dræbte næsten hele Mandskabet omkring en Kanon.

De smaa Kanonbaade »Lynx«, »l'Aspic« og »la

Vipère« skulle have vakt Englændernes Beundring ved deres Manøvrering mellem de Vragstumper, som Strømmen fører med sig. I Morges lettede de atter og kastede i Forening med »Volta« Anker over for Arsenalet. Store Skibe som »Triomphante« og »Duguay-Trouin«, ja selv Krydsere som »d'Estaing« og »Villars« vilde kun med Vanskelighed kunne komme saa langt op ad Floden, og vi maa derfor nøjes med paa Afstand at se de andre ved Værket. Det synes ikke at skulle trække længe ud; armerede Barkasser have ligesom i Gaar ødelagt alle resterende Dschunker og Sampaner, der laa for Anker langs venstre Flodbred. Vi høre Knitringen af en voldsom Geværild, der synes at antyde, at Arsenalet bliver vel forsvaret; fra Tid til anden røber et frygteligt Brag, at et Krudttaarn eller en Dschunke, ladet med Projektiler og Krudt, er sprunget i Luften, og en uhyre Sky af tæt Røg stiger til Vejrs og svinder langsomt bort over Pagodeøen. Efterhaanden se vi de lange Skorstene falde, som viste os, hvor Værkstederne laa; men der bryder ingen Ildebrand ud i Arsenalet; vore sex Tommers Projektiler have over for Træskibene øvet en Virkning saa knusende, at den har vakt selv vore Officerers Forundring; men de have kun víst sig lidet virkningsfulde over for Værkstedernes Jærn- og Murstens-Konstruktioner. Admiralen er vistnok en Smule ærgerlig derover, thi han sendte Bud efter min Kollega Renaud, der i Forening med en Lods skal lodde uden for Arsenalet og se, om man ikke, i det mindste for en Stund, kan bringe »la Triomphante« saa langt frem; men det er umuligt at finde en tilstrækkelig dyb Ankerplads; dens ni Tommers Granater vilde vistnok have anrettet langt vældigere Ødelæggelser end vore sex Tommers Projektiler.

Kl. sex om Aftenen hører Kanonaden op, og vi indtage atter vor Natstilling; denne Gang ligger vort Skib længst ned ad Floden.

Til Ankers ud for Øen Kuding. Den 25de August. — Skjønt sidste Nat var mere rolig end den foregaaende, slap vi dog ikke ganske for Alarmeringer. Det var mørkt og regnfuldt, og det elektriske Lys fra »Duguay-Trouin« og »Triomphante« var stadig i Bevægelse, men havde Vanskelighed ved at gjennemtrænge Mørket. Midt under en meget stærk Byge ramte en af Straalerne en ganske hvidmalet Dampbarkasse, som kom ud fra Arsenalet og syntes at gaa løs paa »la Vipère«, der laa for Anker i Spidsen af Slaglinjen. Lysstraalerne koncentreredes mod Baaden, som mærkede, at den var opdaget, betænkte sig og stoppede op, men nu overvældedes med Projektiler fra vore Revolver-Kanoner og snart var forskudt. En Dampbarkasse blev sendt ud for at hente Kineseren, man kunde se den krydse frem og tilbage om den anden Baad for ret at undersøge den og derpaa tage den paa Slæb, men Kineseren sank, før man havde kunnet faa den hen i Nærheden af et fransk Skib.

I Morges bleve Landgangskompagnierne fra »Duguay-Trouin« og »la Triomphante« bragte ned i Storbaadene, som toges paa Slæb af Dampbarkasserne og førtes over til Pagodepynten. Vi have allerede fortalt, at denne Pynt danner en Slags Holm, som brat afskæres fra Kysten ved en lang dyndet Strækning, og her havde engelske og amerikanske Kjøbmænd opført flere Bygninger; før de forlode dem, havde de været saa forudseende at hejse deres Flag, og man havde givet Ordre til ikke at skyde paa disse Huse; men Kineserne lagde meget hurtig Mærke til, at vi skaanede de Bygningskomplexer, som beskyttedes af de fremmede Flag, de trængte ind i dem, og da de her forefandt andre Flag, gave de sig til at hejse dem paa alle Master i Omegnen, medens de fyrede paa os fra Vinduerne. Over for denne sære Operationsmaade vare vi nødsagede til at udjage alle disse Røvere, og herved ere de fremmede Huse maaske nok blevne en Smule medtagne.

Vi kunde se Landgangsfartøjerne naa tæt hen til Kysten og Officererne stige ud og med Forsigtighed gaa frem ad den lille Vej, som fører mod Pagoden; alle Skibe have deres Stykker ladede og holde sig parate til at støtte Landgangen. Denne gaar imidlertid uden Hindring for sig, og Mandskabet naar hurtig Toppen af en Høj, hvor der var opkastet et Batteri med kruppske Kanoner, beskyggede af store Træer; man havde i Gaar endog stort Besvær med at faa dem bragte til Tavshed, da Batteriet laa lige paa Toppen og de Projektiler, som rettedes en Smule for højt, fore hen over det uden at gjøre nogen Skade; vore Matroser bragte de tre demonterede Kanoner ned ad Bakken; det er dog altid en Trofæ eller en Erindring.

Man hører en Smule Geværild; det er rimeligvis Kineserne, som søge at bestryge Sletten. Skibene skyde paa maa og faa hen over Pagoden, der mærkeligt nok under hele denne Kamptummel ikke er ramt af et eneste Skud.

Kompagnierne komme Kl. 11 om Bord igjen, og Admiralen forlader »Volta« og hejser sin Stander paa »Duguay-Trouin«, der nu i Forening med »la Triomphante« skal tale et afgjørende Ord, og med sine svære Kanoner har faaet det Hverv at aabne Døren til dette Musehul, hvori vore Venner Kineserne troede at have os saa godt fangne. Kl. 11½ kalder Admiralen sine Skibschefer om Bord og giver dem de nødvendige Ordrer for Nedfarten ad Floden.

Kl. 12 lette alle Anker, og vi sige Farvel til Krigsskuepladsen fra den 23de. Vi kunne under vor Nedsejling ikke længere passere Midterløbet, som er belemret med Vragstumper fra de kinesiske Skibe, og vi ere følgelig nødsagne til at sejle lige forbi de fremmede Orlogsmænd. Admiral Dowel staar paa »Vigilans's« Kommandobro, omgiven af sine Officerer, og hilser os under Forbifarten; alle Officererne paa de andre Skibe ere paa Dækket og hilse os ligeledes, ja Amerikanerne sende os endog nogle Hurraer. Vore Skibe ere sværtede af Røgen, vansirede af Forberedel-

serne til Kampen og have Masterne beslaaede, og det krigerske Skue bliver yderligere afstikkende over for de fremmede Skibes korrekte Udstyr. I dette Øjeblik føler man sig, som Sangen siger, dog stolt af at være Franskmand, da slige Øjeblikke i den sidste Tid ere blevne temmelig sjældne, sætte vi saa meget desto større Pris paa dem, og Tilstedeværelsen af det tyske Krigsskib skal just ikke mindske vor triumferende Bevidsthed.

Vi lægge os for Anker ved Indløbet til Minganstrædet i følgende Orden: »Triomphante«, »Duguay-Trouin«, »d'Estaing«, »Volta«, »Vipère«, »Lynx« og »Aspic«. Vi se kun meget daarlig, hvad der foregaar hinsides Strædet, men vi høre de svære ni Tommers Kanoner brumme; man er rimeligvis i Færd med at ødelægge de panserklædte Fæstningsværker, som skulde forsvare Minganstrædet og Øen Kuding, men nu ikke kunne tilføje vore Skibe noget ondt, da de ere opkastede saaledes, at de blot bestryge Indsejlingen fra Flodmundingen.

Arbejdet er snart besørget; thi vi faa Ordre til at sætte Landgangskompagniet i Land tillige med Torpedomandskabet, som skal sprænge de Stykker, man ikke har faaet ødelagt ved Bombardementet. Landgangen er ikke let at iværksætte paa dette Sted af Floden; thi den danner her en brat Vending og er stærkt indsnævret mellem tvende, næsten lodrette Højder, og Strømmen løber saa voldsomt, at Dampbarkasserne have Vanskelighed med at gaa op imod den, medens de bugsere de svært ladede Landgangsfartøjer; heldigvis gaar alt godt, og Mandskabet er om Bord igjen ved Aftenstid.

Aftenen glider lige saa rolig hen; fra Tid til anden høre vi Kanonaden fra »Saône« og »Chateau-Renaud«, som skjule sig for os bag en fremspringende Pynt, medens de levere en særlig Kamp mod nogle forskansede Lejre, der omgive dem; ved Nattens Frembrud lader »Chateau-Renaud« sit elektriske Lys spille, »Duguay-Trouin«

svarer herpaa, og saaledes signaliserer man den næste Dagsordre hen over de Højder, som adskille os.

Vi begynde at faa et sørgeligt Skue, der synes at skulle vedvare under vor hele Tilbagefart ad Floden; Lig af kinesiske Sømænd, gruelige at se til, ere komne op paa Vandfladen og føres frem og tilbage af Strømmen; nogle enkelte indvikles i Kjættingerne, og det volder Besvær atter at faa dem ud i Strømmen.

I Aftenens Løb faa vore Skildvagter Kig paa en Sampan, der ser ud til at ville sætte over Floden, og den overvældes med Projektiler; de Kinesere, der ere om Bord, hoppe i Vandet som Frøer. Naar alt kommer til alt, er det maaske aldeles uskyldige Personer; for tre Fjerdedele af de indfødtes Vedkommende ligge vi ikke i Krig med dem; det er simpelthen en Sag, vi have at afgjøre med Mandarinerne, og som ikke angaa dem. Lige til sidste Øjeblik, ja endnu i Morges kom t. Ex. vor Ishandler og forsynede os, og ligesaa vore Vaskemænd trods Faren for at rammes af Geværkuglerne; men rimeligvis fattede de slet ikke, hvilken Fare de løb. Om Aftenen den 23de, da hele Réden allerede stod i Brand, og Gevær- og Mitrailleusekugler hvert Øjeblik fløj i alle Retninger, kom en Kineser og tændte meget samvittighedsfuldt et lille rødt Blus, som mærker en Banke midt ude i Floden; det skete sikkerlig ikke for hans Landsmænds Skyld, thi i dette Øjeblik flød alt, hvad der havde været kinesisk, ikke mere paa Vandet.

Den 26de Avgust. Paa Mingans Réd. — Kl. tolv Formiddag lettede »Duguay-Trouin« og »la Triomphante«, gik længere ned ad Floden og fortsatte deres Ødelæggelsens Værk mod de Batterier, som vare opdyngede ved Indgangen til Strædet; vi høre deres Skud, der falde med samme Regelmæssighed som paa en Skydeplads. En Times Tid efter letter hele Resten af Eskadren, og vi gaa til Ankers foran Landsbyen Mingan.

I det vi passere Øen Kuding, se vi dets Batteri i

Ruiner; man kan se Stykkerne, af hvilke nogle ere gledne ned ad Voldkanten lige til Flodbredden; en tæt Røg bølger op fra nogle Huse, som vare opførte her. En Smule til højre fra Kysten staar et Kasemat-Batteri ligeledes i Flammer. Vi beundre her Virkningerne af vore Kanonerers Færdighed; alle Skuddene have ramt Skydeskaarene, disse ere aabnede ligesom med Haanden, og man kan gjennem dem se Batteriets Murstens-Konstruktion og de glinsende Mundinger af de store Stykker, hvorpaa Kineserne gjorde saa sikker Regning; Torpedomandskabet har i Gaar besøgt disse Kasematter, og alle Kanonernes Bundstykker ere ødelagte med Sprængbomuld.

Endnu en Smule længere til højre titter den smukke Landsby Mingan frem mellem tvende skovklædte Pynter; paa en Høj til venstre ligger et Batteri ligeledes i Ruiner, og man kan se de ødelagte Kanoner med Mundingerne i Vejret eller styrtede ned paa Bredden. Landsbyen staar i Brand paa flere Steder, og man kan se nogle Indbyggere flygte forvildede omkring i Gaderne; de have forladt deres Huse, som kantede Kysten, og som vore Projektiler i Morges hjemsøgte.

Et Batteri, der er bedre bygget end sine Forgængere, tegner sine ganske nye Konstruktioner paa den højre Bred, lige for vor Skibsside; Skydeskaarene ere i samme Stand som Naboernes, og Torpedomandskabet er under vor Dækning i Færd med at sprænge de resterende Stykker. Det er just ingen Sag, man løber ganske let fra; man maa nøjagtig afmaale Ladningen af Sprængbomulden, dels for at kunne sprænge Kanonen, dels for at Stumperne ikke skulle flyve for vidt omkring. Det ser næsten ud til, at vort Torpedomandskab er mere bange for at tage for lidt end for meget; thi vi høre to, tre Stumper suse omkring Ørene paa os.

Nu kunne vi se »Chateau-Renaud« og »Saône«, som begge ere velbeholdne; paa venstre Bred, lige for deres

Bredsider, opdage vi en forskanset Lejr; den er forladt, staar i Flammer og viser, at vore Kammerater heller ikke have ligget paa den lade Side.

Den 27de Avgust. Paa Réden foran Kimpai-Passagen. — I Morges tidlig gik Landgangskompagnierne fra vort Skib og fra »Villars« i Land ved Byen Mingan. Landgangen gik for sig uden Modstand; Byen var forladt paa nogle faa Beboere nær, som toge Flugten ved Synet af vort Mandskab. Man sprængte Resten af de Stykker, hvormed Værkerne i Nærheden af Husene vare monterede. Da man atter gik i Baadene, faldt der dog nogle Skud fra den Højde, som behersker Mingan, men nogle Skud fra vore sex Tommers Stykker skræmmede hurtig disse Skytter, og vort Mandskab vendte tilbage i Ro og Fred.

Kl. 9½ lette vi paa ny og lade bag os fuldstændig i Ruiner denne Mingan-Passage, Kineserne havde sat saa stor Lid til. Landsbyen og Batterierne vedblive at brænde og dækkes af en tyk Røgsky, hvis Hvirvler maa vække alvorlige Tanker hos Forsvarerne af Kimpai-Strædet, som vi endnu have at tilbagelægge, just ikke paa nogen videre bekvem Maade, men alt synes os nu saa simpelt, at ingen betvivler Admiralens endelige Held.

Vi passere »Saône« og »Château-Renaud« og kaste Anker foran Kimpai-Passagen i Slaglinje med »Duguay-Trouin« og »la Triomphante« i Spidsen. Foran os have vi den snævre Kanal, hvorigjennem Floden løber; paa højre Side strækker sig en stor Mur næsten lige fra Bredden op mod en lille Højde, hvor nogle Træer beskygge en Pagode; her fra gaar Muren videre op til en temmelig høj Tinde, hvor et stort Flag vajer lige over Fortet Kimpai. En Smule til højre og ved Siden af denne Tinde faa vi Øje paa en forskanset Lejr, der er opkastet paa den Skrænt, som vender mod os; Lejren ligger ganske fortrinlig i Læ for Skud fra Angribere, som komme fra rum Sø; men i nærværende Tilfælde afgiver den ogsaa en fortræffelig Skydeskive

for os. Nede fra Kysten paa venstre Side sender et gammelt Batteri os nogle runde Kugler; man ser først Glimtet, og nogle Øjeblikke senere slaa Kuglerne Smut hen over Vandfladen, men stoppe for øvrigt op i respektabel Afstand fra os. Venstre Bred, tværs for os, er meget høj og bevoxet med Kratskov, men stadig væk kommer ingen Skytte her til Syne; højre Flodbred er derimod meget flad; den dannes af Øen Vonfu, og her er intet Forsvarsværk opkastet.

Ved Foden af Fortet Kimpai ligge talrige Dschunker til Ankers i Uorden; Admiralen frygter aabenbart for at se dem anvendte til at afspærre Passagen lige for Næsen af os, og han giver Officeren for Torpedomandskabet fra »Château-Renaud« Ordre til at sprænge dem i Luften. Samtidig lette de tvende Kanonbaade »Vipère« og »Aspic« og følge Barkasserne som Dækning. Foretagendet gaar let nok fra Haanden, Dschunkerne begynde at brænde og springe i Luften; men pludselig kommer et stort, rødt og hvidt Banner frem paa venstre Flodbred, lige for vore Kanonbaade, Skyttekjæder formere sig paa Højderne, og Geværernes Knitren lader sig høre. Samtidig ser man et stort Antal Soldater komme frem bag Muren ved Kimpai-Fortet; snart er Muren fuldstændig besat fra Ende til anden, og gjennem vore Dobbelt-Kikkerter kunne vi følge alle deres Bevægelser; de løfte forsigtig Hovedet over Murkanten, fyre og forsvinde. Kuglerne regne ned omkring »Vipère« og »Aspic«, og vi begynde alvorlig at foruroliges for deres Mandskab; thi Muren behersker fuldstændig Kanonbaadenes forsvarsløse Dæk. Vort Skib, »Villars« og »Volta« sende Projektiler mod Muren og den forskansede Lejr; men vi ligge næsten i en Fjerdingvejs Afstand, og Muren er opført helt oppe paa Toppen, saa det kræver Tid at regulere vor Skydning, og trods nogle vel rettede Skud forlade Kineserne ikke Pletten.

Heldigvis er Historien forbi, alle de truende Dschunker ere borede i Sænk eller stukne i Brand, og Barkasserne

vende tilbage under Dækning af Kanonbaadene; da »Aspic« passerer tæt forbi, raaber Kaptejnen paa vor Opfordring til os, at han ikke har nogen saaret om Bord, men at næstkommanderende paa »Vipère« er alvorlig saaret.

Medens dette forefaldt paa højre Bred, foretog Admiralen med »Duguay-Trouin« en Rekognoscering tæt op mod Strædet; han begyndte en let Kanonade mod de nærmeste Batterier og vendte før Flodens Begyndelse tilbage til Ankerpladsen.

Man skulde næsten tro, at Kineserne havde sat deres sidste Haab til Forterne ved dette Kimpaistræde; thi vi skulde her møde en Modstand som ingensteds tidligere; hvis det nu blot var faldet Kineserne ind at besætte Højderne med Skytter, som havde kunnet beskyde os ved Udsejlingen, vilde vi her have haft flere saarede end i alle de foregaaende Kampe; thi vore Skibsdæk vare fuldstændig ubeskyttede mod Geværilden.

I Aften vedvarer det smukke Vejr, og der hersker overalt den fuldstændigste Ro. Ildebrandene ved Minganstrædet udslukkes i Masser af Røg; ved Foden af Fort Kimpai ser man Dschunkerne i Brand, men i Land skimtes ikke et Lys. Paa højre Flodbred, næsten lige for vor Skibsside, synes en hvidklædt Kineser at ville følge Kysten og gaa op ad Floden; Admiralen har imidlertid givet den bestemteste Ordre til at afbryde enhver Forbindelse mellem Flodmundingen og Pagodeøen — man har i Forgaars afbrudt Telegraflinjen —, og en Officer forlanger derfor en Bøsse og sender den spaserende til Advarsel en Kugle, som slaar ned for hans Fødder. Man ser ham standse og se omkring sig uden Begreb om, hvad der er i Gjærde mod ham; men da han fortsætter sin Vej, hentes andre Bøsser frem, og andre Officerer hengive sig til samme Sport; uden at ane det afgiver den brave Mand i sin hvide Kjortel et fortrinligt Maal mod Bjærgenes sorte Baggrund. Over for denne Beskydning fatter han endelig til alt Held sin Stillings Vanskelighed og

vender om, stadig med største Ro og uden at blive ramt. Under sin Bortgang ser han nærmest ud som en brav Borgermand, der har taget sig en Tur for at trække frisk Luft og nu vender hjem i meget daarligt Lune, fordi det er blevet Regnvejr.

I Eftermiddags kom »Vigilans« med Admiral Dowell ned fra Pagodeøen; han vilde rimeligvis blot se, hvor langt vi vare naaede, og vendte næsten strax tilbage uden at gaa for Anker. Englænderne have kunnet beundre vort Værk i de sidste Dage.

Den 28de Avgust. Til Ankers foran Kimpaistrædet. — I Morges lettede »Duguay-Trouin« og »la Triomphante« paa ny, gik længere ind i Strædet og kastede Anker næsten ved Udgangen. Kanonaden tager atter sin Begyndelse, men vi se kun faa Skud fra Land, hvorimod vore Skibe ere hyllede i Røg; momentvis følge Skuddene med kortere eller længere Mellemrum, men Skydningen hører ikke op før Kl. 8½.

Kl. 7 overdøver et frygteligt Brag Lyden af de ni Tommers Kanoner. En sort, uhyre Røgsky hæver sig over Fort Kimpai og taber sig langsomt i den rolige Luft, som tvende, mægtige Paddehatte, satte oven paa hinanden. Dette Syn holder sig i nogen Tid, dernæst spreder alt sig: det var Krudttaarnet paa Kimpaifortet, som gik til Vejrs.

Nogle Øjeblikke senere gik det samme for sig paa venstre Bred; vi ere dog nu alt for fjærne til at kunne se, hvad der forefalder hist nede; dog letter »Lynx« og »Aspic« og gaa ind i Strædet.

Man kan se dem manøvrere for at nærme sig venstre Bred, hvor fra der undertiden falder et Par Bøsseskud, som besvares af Kuglesprøjterne i Merset. Admiralen sender rimeligvis ogsaa sit Torpedomandskab i Land; men vi maa holde os til tomme Gisninger og afgive blot simple Tilskuere denne som den foregaaende Dag.

I Aftenens Løb se vi ikke længere noget til »Duguay-Trouin« og »la Triomphante«, som rimeligvis ere gaaede til Ankers en Smule uden for Strædet og klos op til det pansrede Batteri, som nu ligger i Ruiner. Henimod Kl. sex bliver en af de faa Dschunker, som endnu ere i Brand under Fort Kimpai, sat i Drift af Kineserne; vi se den forsvinde bag Pynten paa højre Flodbred, men den vil næppe bringe vore Skibe i stor Fare, ja Dschunken er rimeligvis ikke engang naaet saa langt frem, siden vi ikke kunne høre dem fyre løs paa den.

29de Avgust. Om Bord paa »D'Estaing«. Matsous Réd. — I Morges fortsatte man en let Kanonade mod Højderne ved Kimpai og paa venstre Flodbred. Kl. to om Eftermiddagen lettede alle Skibe og begave sig langsomt paa Vej nedad mod Flodmundingen. Under Farten forbi det hvide Fort kunde vi beundre Virkningen af »Triomphantes« Artilleri; Batterierne ere ødelagte med en mathematisk Regelmæssighed, ikke et Skud er gaaet til Spilde. Endnu mere interessant er Fort Kimpai; det henligger i en fuldstændig ødelagt Stand; paa Toppen antyder et sort, rygende Hul Krudttaarnets Plads; alle Huse ligge i Ruiner, og Kasematterne ere sprængte; det pansrede Batteri fremviser sit ødelagte Brystværn; det var bygget af gamle Kanoner, anbragte lodrette over hverandre og samlede ved et tykt Murværk; Kanonerne ere skjulte under Ruinerne, men i Gaar Aftes sprængte man deres Bundstykker. Midt mellem Ruinerne ligge spredtvis Ligene af nogle Soldater og nogle Flagstumper; Ilden fortsætter sit Ødelæggelsesværk paa nogle Huse i Fortet, og Træerne omkring Pagoden have tabt en Del af deres Bladhang i Floden. Denne Scene staar i grel Modsætning til det Skue, vi havde en Maaned tilbage. Alle disse Forter, som den Gang svulmede af Liv, ere nu forladte eller fyldte med Lig; deres smukke, saa vel vedligeholdte Skraaninger ere nu pløjede og ødelagte af vore Projektiler. Vi kunne næppe gjenfinde

det Sted, hvor fra de store Stykker paa det panserklædte Batteri fulgte os med en saa vedholdende Iver: ikke et eneste af disse Værker, hvor alle disse glimrende Bannere vajede, er nu urørt; vore ni Tommers Granater have gjort deres Arbejde godt, og Kineserne ville længe have travlt, før de kunne gjengive Strædet dets tidligere truende Udseende.

Vi passere langsomt »Duguay-Trouin« og »la Triomphante«, som ligge for Anker i Kanalen og spredtvis fortsætte deres Kanonade mod de tvende Kyster, overalt hvor nogle Skytter monne komme til Syne. Vi tabe dog snart Strædet af Sigte, og hinsides Sandrevlen faa vi Øje paa vor Ø Matsou, vi saa længe have tabt af Sigte, og hvor der nu ligger nogle Skibe for Anker.

Vi naa Ankerpladsen, hvor vi gjenfinde »la Nive«, »le Drac« og »la Galissonière«. Sidstnævnte Skib er ikke blevet begunstiget under de forløbne Kampe; det blev forsinket af et Uvejr, kunde ikke tids nok naa Floden, og da det den 25de indfandt sig foran Kimpaistrædet, blev det stærkt beskudt fra det pansrede Batteri. I det Øjeblik »la Galissonière« forandrede Ankerplads, faldt en Granat tæt ved Gangspillet og dræbte en Mand; heldigvis havde Kineserne efter Sædvane ikke fyldt deres Projektil; thi hvis det var sprunget, vilde det have gjort Halvdelen af Besætningen ukampdygtig. Dette uheldige Forsøg har i det mindste godtgjort, hvor stor Vanskelighed vi vilde have haft ved at forcere dette Stræde, som var saa fortrinlig forsvaret mod en Fjende, der søgte at trænge op ad Floden; man kan derfor vel fatte Kinesernes Harme ved at se denne Opdyngning af Forsvarsværker gjort afmægtig og med Lethed ødelagt af dem, hvem de syntes at true.

Da »Duguay-Trouin« i Aftes ankom paa Réden, mandede alle Skibene Ræer og raabte »Leve Admiralen«. Det var ikke et Raab paa Kommando, men det kom fra Hjærtet. Alle disse brave Mænd tilbede deres Admiral, og

det er vel forstaaeligt; thi han er i Besiddelse af alt, hvad der kan vinde en Soldat. Altid er han den første i Kampen; iført sin blaa Jakke og med sin Straahat, som nu er smykket med »Voltas« Mærke, har han hele Tiden opholdt sig paa »Duguay-Trouins« Kommandobro, som han den 23de færdedes paa »Voltas« Agterskib, hvor Kineserne overvældede ham med deres Projektiler.

Og Officererne, skulle ikke vi dele vort Mandskabs Begejstring for Sejrherren ved Futsheu? Hans Ordrer ere i den Grad nøjagtige, bestemte og tydelige, at de stadig synes lette at udføre, og den Maade, hvorpaa han modtager os ved Tilbagekomsten, er bedre end en lang Taksigelse og bringer os til at glemme alle Anstrængelser og alle Farer. Skjønt han er stillet i Spidsen for en talrig Eskadre og optagen af de alvorligste Sager, fornægter han dog aldrig sit smilende, forekommende Væsen; hans Fasthed dølger sig bag en saa stor Hjærtelighed, at hans Ordrer ligne Formaninger og Raad, og dog føler man, at enhver Indvending vilde være unyttig. Naar Admiralen betror os et Hverv, derpaa rækker os Haanden og siger: »Det forstaar sig; ikke sandt, min Ven?« er det eneste Svar, som kommer over vore Læber: »Vist nok, Hr. Admiral!« og vi gaa, hvor hen han sender os, og med en Tillid, vi ikke nærede ved vor Indtræden. Han har med et Par Ord indgydt os en Del af sin brændende Iver; vi føle os støttede af hans Omsorg og føle Tillid til den store Overbærenhed, man træffer hos ham som hos alle, virkelig overlegne Mænd.

31te Avgust. Om Bord paa »d'Estaing«. Matsous Réd.

I Gaar udgik følgende Dagsbefaling:

»Officerer og Mandskab!

I have fuldført en Vaabendaad, Marinen med rette kan være stolt af. Kinesiske Krigsskibe, Krigsdschunker, Torpedobaade, Brandere, alt, hvad der syntes at true os ved Pagode-

øens Havn, er forsvundet. I have bombarderet Arsenalet, I have ødelagt alle Batterier ved Minfloden.

Over for eders Tapperhed og Energi har ingen Hindring víst sig uovervindelig. Frankrig beundrer eders Bedrifter. I have vundet dets Erkjendtlighed og Tillid, og det gjør Regning paa nye Bedrifter fra eders Side.

Courbet.«

V.

Pescadores-Øerne. — Slutning.

Vi have i det foregaaende gjengivet nogle fordringsløse Skitser fra forskjellige Deltagere i de langtrukne Kampe mod Tongkin og Kina og skulle hertil knytte et Par Sider om Felttogets endelige Afslutning.

Admiral Courbets heldige Kampe paa Minfloden gjorde dog ikke et saa overvældende Indtryk paa Hoffet i Peking, at det herved skulde bevæges til at vise Eftergivenhed mod Frankrig, og da den franske Regering inderlig ønskede at faa en Ende paa Krigen og atter optog Underhandlingerne, opskruede den kinesiske Regering naturligvis til Gjengjæld i den Grad sine Fordringer, at Frankrig blev nødsaget til atter at optage sine krigerske Foretagender. Det viste sig imidlertid snart, saa vel paa Formosa som i Tongkin, at den for Haanden værende franske Styrke var utilstrækkelig, nye Troppemasser maatte atter afgaa i Slutningen af 1884, og først i Begyndelsen af det næste Aar kunde General Brière de l'Isle, som nu førte Overbefalingen, atter rykke frem mod det omtvistede Langson; han sejrede i flere Træfninger, og den 13de Februar 1885 faldt den skæbnesvangre Fæstning, hvorpaa General Negrier med sin Brigade rykkede videre frem, medens Brière de l'Isle atter vendte tilbage til Hanoi.

Atter havde Franskmændene gjentaget den uheldsvangre Manøvre at gaa tilbage med Hovedstyrken, og atter fulgte Straffen lige i Hælene. Da General Negrier den 23de Marts angreb Kinesernes befæstede Lejr ved Banglo, blev han slaaet, maatte trække sig tilbage til Langson og havde nu kun 6000 Mand at stille mod Fjendens overlegne Styrke, der vistnok overdrevent blev anslaaet til 60,000 Mand. Negrier var derhos selv bleven haardt saaret, og Oberst Herbinger, som overtog Kommandoen, gav den højst overilede Befaling at rømme Langson og gaa tilbage til Deltaet, en Ordre, der blev udført med saa stort Hastværk, at man endog ofrede Krigskassen og den største Del af Artilleriet.

Skjønt Brière de l'Isle snart saae sig i Stand til at afsende beroligende Efterretninger, som godtgjorde, at Kineserne slet ikke fortsatte deres Fremrykning, afgik dog nye Forstærkninger til Tongkin, og der blev udnævnt en ny Overanfører, General Courcy, under hvem Brière de l'Isle skulde forblive som Brigadegeneral. Trods de truende Udsigter til en fortsat Krig undertegnedes samtidig nye Fredspræliminærer i Paris, og allerede den 7de April indløb en Depeche, at de kinesiske befuldmægtigede havde antaget dem og afsluttet en Overenskomst herom med den franske Sendemand Patenôtre. I Følge denne ophørte Fjendtlighederne, Kina overlod Frankrig hele Tongkin og begyndte den 20de April at rømme det, hvorimod Frankrig gav Afkald paa den tidligere fordrede Krigsskadeserstatning og skulde rømme Formosa en Maaned efter den egentlige Fredsafslutning. Den 18de Juni undertegnedes derpaa den endelige Fred. Af Navn blev vel Kinas Overhøjhed over Annam anerkjendt, men til Gjengjæld var der givet Adgang til Landhandel med Kina i Langson og Lavkai, og det med lavere Toldsatser end i Søstæderne. At Kampen dog ikke strax hørte op, at de franske Tropper ogsaa efter Fredslutningen maatte kæmpe ved den røde Flod mod Oprørerne

af »det sorte Flag«, saaledes indtage det befæstede Thanmoi med Storm (den 24de Oktb.), gjorde ingen Forandring i Forholdet til Kina.

Vi vende atter tilbage til den heltemodige Courbet, som under Landkrigens Omskiftelser flere Gange havde kæmpet mod Kineserne paa Formosa og den 8de Marts 1885 erobret Kelung. Den 3dje April træffe vi ham med en Del af Flaaden paa Réden ved Makung, en lille By paa Pescadores-Øerne i Formosastrædet. Vi give her endnu engang Rollet de l'Isle Ordet.

Mod Syd faa vi Pescadores-Øerne i Sigte; man maa være ganske i Nærheden for at opdage dem; de ere nemlig overordentlig lave, kun mod Nord rage nogle Smaahøje frem. Da vi komme paa Bredsiden af den største Ø, opdage vi under den lidet høje Kyst Masterne af flere Skibe paa Réden ved Makung. Vi gjenkjende dem snart; dér ligge »l'Annamite«, »la Triomphante« og »Bayard«; Masterne ere nedtagne og alle Skibe slagfærdige; kun »Bayard« har stukket en lille Papegojemast op, paa hvis Top Viceadmiralens Flag vajer; her er tillige hejset en Tønde, hvor Admiralen tager Plads for bedre at kunne iagttage, hvad der foregaar paa Land.

Vi vedblive at holde vor Kurs for at komme ind paa Réden; for os have vi Fyret paa Li-tsi-tah-Pynten, tæt ved hvilken der er opslaaet en forskanset Lejr, hvor det franske Flag vajer. »La Vipère« ligger til Ankers lige foran; vi komme ind paa Réden og kaste Anker bag »Bayard«. Admiralen opholder sig for Øjeblikket i sit improviserede Observatorium; Tropperne ere nemlig i Land og sysselsatte med Ødelæggelsen af de fjendtlige Forter. Tvende af disse Forter forsvare Indløbet til Bugten ved Makung; det største

er opført paa Nordpynten, og vi kunne se, at dets Batterier ere gjennemhullede af Granater og delvis ødelagte; bag ved ligger den lille By Makung, hvor nogle Huse brænde.

Indtagelsen af Pescadores-Øerne kommer uheldigvis en Smule for sent, eftersom Fredspræliminærerne allerede ere undertegnede; men efter alle Sømænds Udsagn er den en af Courbets's smukkeste Operationer; den var, som sædvanligt, længe forud overvejet, og kun Mangelen paa fornødent Mandskab har tvunget Admiralen til at opsætte Erobringen af dette Punkt, hvor hans Eskadre kunde finde en fortrinlig Vinterhavn, og som ligger fortræffelig til at blokere Formosa og derhos behersker hele Kanalen mellem denne store Ø og den kinesiske Kyst.

Man føler sig slaaet af Beundring ved at gjennemlæse de Dagsbefalinger, som gik forud for Eskadrens Togt mod Pescadores-Øerne. Admiralen fremsætter her sin Plan med en mathematisk Nøjagtighed og en Fremsynethed, som ikke lader Tilfældet noget Spillerum; trods alle indhentede Oplysninger herskede endnu Uvished om Existensen af et meget stærkt Batteri, der formentes at være opkastet i Bugten ved Siauki, nord for Fyret, og i saa Fald vilde beherske Indløbet.

Ethvert af de Skibe, som ledsagede Admiralen, fik anvist den Ankerplads, det skulde indtage, saafremt bemeldte Batteri maatte existere; det var Planen Nr. 1. Hvis Batteriet derimod ikke var til, skulde Skibene indtage Stillingerne efter Plan Nr. 2. Et Flag, der svarede til hver af disse Planer, var opgivet, og alt efter som det ene eller det andet af disse Flag maatte blive hejset, skulde Cheferne rette sig efter den første eller den anden Plan. Admiralen behøvede saaledes ikke at udstede nogen Ordre i det afgjørende Øjeblik.

Alt gik for sig med den største Regelmæssighed, de kinesiske Forter bleve ødelagte, det ene efter det andet, trods en meget levende Modstand, uden at noget af vore

Skibe ramtes af et eneste Projektil, og især uden at faa nogen Mand saaret, en Ting, der altid laa Admiralen særlig paa Hjærtet. De kinesiske Batterier vare opførte efter de nyeste, i Evropa antagne Methoder; da største Parten af Stykkerne vare anbragte bag Brystværn uden Skydeskaar, varede det længe, før man fik dem demonterede, og først da Revolverkanonerne overvældede dem med deres Kugler, kunde man tvinge Betjeningen til at indstille Ilden. Forsvarsplanen var udkastet og sat i Værk af en engelsk Officer, hvis Dagbog, regelmæssig ført Dag for Dag, man har fundet i Makungs Fort.

Ogsaa Landgangen er løbet fuldstændig heldig af; i Aftes har Kommandant Lange kunnet melde Admiralen, at han har sprængt en forskanset Lejr, hvor der forefandtes store Forraad.

Admiralen har givet mig Ordre til at optage et Kort over Indreréden ved Makung, da der kun existerer et meget lille engelsk Kort; derpaa skal jeg fuldstændiggjøre mit Arbejde med en Optagelse af hele den store Bugt Ponghu, som ligeledes danner en fortræffelig Ankerplads. Til min Raadighed har jeg »la Vipère« og, saafremt dette Skib maatte blive optaget, »Fei-ho«, som ganske særlig er indrettet for hydrografiske Arbejder.

Med Glæde gjensaa jeg alle mine gamle Bekjendte om Bord paa »Bayard«; jeg kunde hjærtelig ønske dem til Lykke, og de havde Nyt at fortælle om Affærerne ved Sheipu og Ningpo. Alle disse Fortællinger vinde særlig Interesse, naar man hører dem af selve Heltene, der imidlertid synes at finde det ganske naturligt, at de have sat deres Liv paa Spil under en saadan Admiral. Jeg synes ikke, at han har forandret sig stort; han er maaske en Smule udmattet, men stadig lige ung og lige munter. Han synes henrykt over endelig at eje en Ankerplads, hvor Skibene kunne slukke under Kjedlerne, hvad de da ogsaa alle have skyndt sig med; det er første Gang i otte Maa-

neder, at »Bayard« har været i Stand hertil. Alle Skibe ville gjøre stort Toilette, hvad de trængte stærkt til, og de næstkommanderende ville fejre hele Orgier i Malerkunsten.

Den 12te April. Makung, om Bord paa »la Vipère«. — Pescadores-Øerne ere meget talrige; men de tre vigtigste, Fisher, Pehoë og Ponghu, omslutte en stor Bugt, der, som sagt, udgjør en fortrinlig Ankerplads; dog ere disse Øer saa lave, at Brisen uhindret farer hen over dem, og Havet i den store Bugt kan derfor undertiden være oprørt nok til at hemme Landgangen.

Paa Øen Ponghu aabner sig den lille Havn, ved hvis inderste Del Byen Makung er anlagt; Ankerpladsen er her fortræffelig og Dybden stor nok for de største Panserskibe. Saa snart mit Kort var færdigt, antydede Admiralen en Række Ankersteder, som give otte og tyve Skibe tilstrækkelig Plads.

Mit Arbejde blev for en Dags Tid afbrudt ved en Landsætning, der skulde gaa for sig, og som »la Vipère« skulde vaage over. Da »d'Estaing« forleden Dag krydsede mellem Øerne, fik det Fingre i et lille, skrækkeligt engelsk Fartøj, »Pingvinen«, som skulde til Formosa med ni Hundrede kinesiske Soldater og tvende fornemme Mandariner; de ulykkelige Djævle vare pressede sammen i nederste Rum paa den lille Kystfarer og vegeterede her i det forfærdeligste Smuds. Først vilde man udskibe dem for at se, om Skibet ikke husede Vaaben og Ammunition; de skulde da sættes i Land paa en Holm ved Port-Makung, og »la Vipère« skulde agere Skildvagt. Man skiftede imidlertid Sind, og de fleste Fanger fordeltes paa Skibene, hvor de maa forrette Arbejde, t. Ex. spule Dækkene, og de begynde at vænne sig til den forandrede Stilling; men de faa da ogsaa deres gode Kost, hvad muligvis tidligere ikke hver Dag var Tilfældet. De Kinesere, som bragtes om Bord paa »Bayard«, forsøgte dog at undvige; man havde indespærret dem i et Aflukke paa Dækket og sat dem under

Tilsyn af Skildvagten; men henimod Midnat gjorde de Spektakler, og en Del af dem hoppede i Vandet; Skildvagterne raabte nu til Vaaben, og Officererne grebe deres Revolvere og styrtede hurtig op paa Dækket; de troede, at der var en Revolte paa Færde, hvad dog heldigvis ikke var Tilfældet, derimod havde sex og tredive Kinesere reddet sig ved Svømning; de øvrige have med Ro fundet sig i deres Skæbne og arbejde meget godt. Den hele Historie med »Pingvinens« Beslaglæggelse er i øvrigt ganske original. Admiralen sendte »d'Estaing« ud paa Kryds, i det han sagde til Chefen: »Den og den Dag, til det og det Klokkeslæt skal De befinde Dem paa det og det Punkt; dér vil De finde »Pingvinen« og skal føre den hid.« Der maa stikke en god Portion engelsk Forræderi herunder.

I Gaar Aftes (14de April) ankom »Champlein« og medbragte en officiel Bekræftelse om Undertegnelsen af Fredspræliminærerne. Vi beholde Kelung som Pant, til Tongkin er fuldstændig rømmet, men der er ikke Tale om Pescadores-Øerne. Hvis vi kunde beholde dem, hvilken herlig Position vilde det da ikke være over for Kina, og hvilket godt Puds at spille de Herrer Englændere! Man kunde her indrette et militært Etablissement af første Rang, vi kunde beherske hele Formosastrædet, afskære den store Ø fra Kysten og i et givet Øjeblik kaste os over et hvilket som helst Punkt paa Fastlandet. Man maatte i saa Fald rigtignok opkaste frygtelige Forsvarsværker, og man har allerede begyndt at gjøre Udkast dertil. Naar vi en Gang fik os rigtig indrettede, vilde vi være en stadig Trusel mod Peking og kunde saaledes opveje en eventuel kinesisk Aktion mod Tongkins Grænse. Lad os haabe paa, at Kineserne ikke forstaa hele Vigtigheden af denne Position, og at de ville gjøre os en lille Foræring med disse Øer, siden det virkelig ser ud til, at vi slet ikke ville forlange noget af dem, men kun gjøre Regning paa deres gode Vilje.

Admiralen er nu bleven syg og har maattet gaa til Sengs. Han maa rimeligvis bukke under for de Anstrængelser, han i de sidste Dage har underkastet sig. Han er stadig i Land, besøger Ambulancen, er til Stede ved Begravelserne, som den frygtelige Koldfeber desto værre gjør hyppige nok, inspicerer Forterne, som man gjør i Stand, sætter Liv i de forskjellige Foretagender, man har for i Land, ret som om vi for stedse skulle okkupere disse Øer, kort sagt, han udfolder en utrolig Energi, og vil trods alle Raad ikke skaane sig selv. Han spiser næsten ikke mere, og man har fra Hongkong maattet hente en Malkeko, da han ikke kan taale konserveret Mælk. Han synes dog bestemt paa at tage til Japan, saa snart »Turenne« er indtruffet med Admiral Rieunier, og det er maaske ogsaa det bedste Middel til at faa ham hurtig paa Benene igjen; men han er ikke den Mand, at han skulde forlade sin Post, saa længe han mener at kunne gjøre Nytte paa den.

Den Frygt, der skimter igjennem Rollet de l'Isles Ord, skulde, som bekjendt, gaa i Opfyldelse; den 11te Juni afgik Courbet ved Døden. »Bayard« bragte Heltens Lig tilbage til Frankrig.

Hvad selve Annam angaar, skulle vi endnu tilføje et Par Ord. Den 4de Juli indtraf General Courcy i Hovedstaden Huë for at overrække sin Fuldmagt som Overgeneral og træffe de fornødne Foranstaltninger til Ordningen af det franske Protektorat; men i den følgende Nat bleve Franskmændene pludselig angrebne af en stor Mængde Annamiter. De holdt dog tappert Stand mod Overmagten, sloge Fjenderne tilbage med et tyvedobbelt Tab, og Kejseren og hans Mister Thuyet, som stode i Spidsen for Oprøret, flygtede til Bjærgene, medens Kejserens Broder, Regenten Thuhong faldt i fransk Fangenskab. En Onkel af Kejseren Dhoxnan

blev nu valgt, der dannedes et nyt Ministerium af Frankrigs Tilhængere, senere indsattes en ny Kejser, som antog Navnet Dontkhant, og Frankrigs Herredømme synes saaledes lidt efter lidt at befæstes, hvorvel der i flere Provinser er forefaldet blodige Forfølgelser mod de kristne Annamiter, Forfølgelser, der vidne om, at Misfornøjelse endnu stadig gjærer under en tilsyneladende rolig Overflade. Hvilken Glæde og hvilke Fordele Frankrig vil høste af sin nye Besiddelse, er stadig problematisk; men sine Tab kan det indregistrere, blandt de sidste den berømte Videnskabsmand P. Bert.

„Gilde"væsenet fordum, særlig i Danmark.

Medens jeg samlede Stof til en historisk Skildring af de danske Domkapitler, baade før og efter Reformationen, altsaa baade i deres Velmagts Dage og i deres Forfald — Domkapitlerne, denne mærkelige Institution, som i Middelalderen havde saa stor Betydning i forskjellige Retninger, men senere er saa grundig forsvunden, at der ikke er mange andre Minder tilbage om den end Ordet »Kapitelstaxt« —, er jeg ved disse Undersøgelser ogsaa kommen til at betragte de øvrige Selskabs- og Foreningsforhold, som de vare her i Landet i ældre Tid. Blikket fæstes da i en særlig Grad ved de saakaldte »Gilder«, der i Middelalderen spillede en saa stor Rolle i Samfundet, men som senere tabte deres Betydning, medens der dog endnu findes Spor af hine Foreninger, af hvilke en Del, om end ikke just helt ere forsvundne, saa dog have skiftet Karakter, i det de dels ere gaaede over til at blive Haandværkerlav og Handelsforeninger, dels — maaske efter Aarhundreders Søvn — ere opvaagnede som Assuranceselskaber og Begravelseskasser, dels kunne gjenfindes i senere Tiders Skydeselskaber*). Ogsaa vor Tids

*) Allerede her kan det bemærkes, at det „kongelige kjøbenhavnske Skydeselskab" paa Vesterbro er en ligefrem Fortsættelse af det i Middelalderen blomstrende „Hellig Trefoldigheds Gilde".

Klubber føre Tanken tilbage til Middelalderens Gilder, der til en vis Grad havde samme Formaal, og de gejstlige Gilder, de saakaldte »Kalenter«, ere i vore Dage opdukkede i en ny og — forhaabentlig — bedre Skikkelse som »Konventer«.

Gilderne indtoge, især i Middelalderen, en betydelig Plads som Faktorer i Samfundsforholdene, ikke alene i det borgerlige og kommunale Liv, men ogsaa paa det religiøse Omraade; men hvorledes de grebe ind i saa mange af Livets forskjellige Forhold, er ikke meget kjendt; de fleste mindes jo nok fra Fædrelandshistorien, at Kong Niels 1134 blev dræbt af Knuds Gildebrødre i Slesvig, fordi han efter den almindelige Mening havde staaet bag ved det Mord, hans Søn Magnus tre Aar i Forvejen havde øvet paa Knud Lavard, der var Formand for Gildebrødrene i Slesvig By; men for mange strækker den historiske Kundskab i denne Retning sig ikke meget længere; — og dog øvede Gilderne en mere almindelig Indflydelse, som nok giver dem Krav paa at betragtes noget nærmere.

Hele dette Gildevæsen har da ogsaa været gjort til Gjenstand her i Landet for en videnskabelig Undersøgelse allerede for mere end hundrede Aar siden (Kofod Anker: Om gamle danske Gilder og deres Undergang, Kbh. 1780), og en Tysker, Professor juris Wilda i Halle, har 1831 udgivet et lærd Værk over samme Æmne: »Das Gildenwesen im Mittelalter«, der fremkom som Besvarelse af en af det danske Videnskabernes Selskab udsat Prisopgave herom, og som vandt Prisen. Disse Værker ere nu vel i Følge deres hele Natur næppe kjendte synderlig langt ud over en snæver Kreds*); enkelte andre Forfattere have senere lejlig-

*) Det sidst udkomne Værk om dette Æmne: Max Poppenheim: Die altdänischen Schützgilden. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte des germanischen Genossenschaft, Breslau 1885. er kommet mig for sent i Hænde til at kunne benyttes ved Udarbejdelsen af nærværende Skildring.

hedsvis gjort Gildevæsenet til Gjenstand for en kortere Omtale*), men de fleste af disse Værker ere ikke heller videre kjendte; i flere af dem findes spredte Oplysninger, som ikke haves andensteds, og derfor ere benyttede her.

Naar der da skal forsøges en Skildring af Gilderne, som de formede og udviklede sig og senere aftoge, da maa det forud bemærkes, at her ikke vil blive opstillet nye Synspunkter. Hvad her skal fremdrages, er kun gamle Sager, der dog maaske ville være nye for de fleste Læsere.

I.

Gildernes Oprindelse.

Naar man nu til Dags taler om et Gilde, tænker man efter vor Tids Sprogbrug nærmest paa en selskabelig Sammenkomst (Julegilde, Barselgilde, Bryllupsgilde, Rusgilde, Rejsegilde), hvorved Fortæringen af Mad- og Drikkevarer spiller en Hovedrolle, hvilket i særlig Grad kommer frem ved saadanne Ord som Pølsegilde, Østersgilde, Drikkegilde; en Forsamling, der skilles ad, uden at Deltagerne have nydt enten vaadt eller tørt, vil man nu næppe falde paa at kalde et Gilde. Ogsaa i Oldtiden var Forholdet saaledes, at ikke alene enhver Samling af Slægt og Venner selvfølgelig medførte Traktering med Mad og Drikke,

*) Her skal nævnes, foruden en Del større Fædrelandshistorier (Suhm, Allen, Barfod): Wedel: Om Gilder og Lav i Flensborg, S. 1—7; Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre i Middelalderen, S. 359—382; Ræder: Danmark under Svend Estridsen og hans Sønner, S. 409—414; Lorenzen: Om Gildevæsenet i Byen Slesvig, i Dansk Maanedsskr. 1860, II., S. 168 o. flg.; Nyerup: Hist-stat. Skildr. af Tilst. i Danm. og Norge I., S. 130—132; N. P. Nielsen: Hellig Trefoldigheds Gilde i det danske Kompagni o. s. v., S. 1—14, samt mange Topografier og de forskjellige „Samlinger“.

og da især dette sidste*); men enhver Handling, der foretoges af flere i Forening, sluttedes med et efter Omstændighederne afpasset og til Forholdene svarende Gjæstebud. Det var ikke alene de store Ofre, Juleblot og Midsommersblot, der saaledes endte med et Festmaaltid; men den selskabelige Sammenkomst havde sin store Betydning ved paa en Maade at sætte Segl under forskjellige Overenskomster, saa de først da fik Retsgyldighed; en Søn kunde f. Ex. først overtage Arven efter sin Fader, naar han havde drukket hans Gravøl, og den Skik, der endnu er bevaret, at begge Parter efter en Handel, f. Ex. Hestehandel, drikke Lidkjøb (»Lid«, gammel Dansk=Øl) stammer fra, at Handelen først ansaas for saa afgjort, at den ikke kunde omstødes, naar denne Ceremoni var iagttagen. Naar Folket havde været samlet paa Offerstedet eller paa Tinge, til Rettergang eller til Lovgivning, og den alvorlige Del af Festen var forbi, samledes man om Drikkebordet, hvor Hornene gik rundt. Saaledes var det som oftest her i Norden, hvorimod det hos Germanerne, efter Tacitus's Beretning, var Skik, at de holdt deres Raadslagninger om alvorlige og vigtige Sager under selve Maaltiderne, saa at de altsaa paa en Maade kunde siges at forene det nyttige med det fornøjelige; ja Herodot fortæller endog om et Folk, der var saa fremmeligt, at det lod alle Sager blive — hvad vi i vor Tid vilde kalde — underkastede to Behandlinger, den første om Aftenen, naar Folk vare berusede ved Gjæstebudet, den anden Dagen efter, naar de vare ædru; dersom de da i ædru Tilstand vedtoge, hvad de havde været enige

*) I det Øl var den almindelige Drik, gik Betegnelsen „Øl“ over til at betyde ethvert Festmaaltid; vi finde Ordet i forskjellige Sammensætninger: Juleøl, Fæstensøl, Gravøl, og især Barsel (ɔ: Barns-Øl, saa Ordet „Barselgilde“ egentlig er en fuldstændig Tavtologi), ligesom endnu forskjellige Steder omkring paa Landet et Selskab, hvortil der indbydes, benævnes „Bøjel“ (ɔ: Byde-Øl).

om, medens de vare drukne, mentes det, at Sagen havde víst, den kunde staa sin Prøve i Livets forskjellige Forhold og saaledes være værdig til at faa Lovskraft.

Alle Vegne have Menneskene følt, at den enkelte Familie ikke kunde være sig selv nok, men trængte til at knytte sig sammen med Naboer til fælles Hjælp og gjensidigt Forsvar; det var Familierne, der paa en Maade udvidede sig, og saaledes formede Kommunerne sig, der igjen ved Sammenslutning bleve til Stater. Jo mindre Samfundene vare, og jo mere der trængtes til Bistand, desto fastere maatte de enkelte Medlemmer knytte sig sammen, og desto mere maatte de søge at sikre sig imod, at fremmede og maaske fjendtlige Elementer trængte sig ind; det er saaledes maaske ikke helt usandsynligt, at der kan ligge noget til Grund for den Mening, at Frimureriet kan føre sin Oprindelse tilbage helt til den Tid, da Jøderne efter Hjemkomsten fra Babylon sluttede sig fast sammen for ved fælles Hjælp at gjenopbygge Jerusalems Tempel, og at »Frimurertegnene« skulle stamme fra de hemmelige Tegn, Israeliterne indbyrdes havde, for at sikre sig imod, at Samaritanerne fik Indpas iblandt dem.

Vore hedenske Forfædre sluttede sig da ogsaa tidlig sammen til »Gilder«, et oprindelig nordisk Navn, der ved den angelsaksiske Indvandring til England i det femte Aarhundrede fulgte med og vandt Borgerret i det engelske Sprog, ligesom det af Normannerne førtes baade til Tyskland, Frankrig og Italien. Man er ikke ganske paa det rene med, hvoraf Ordet egentlig har sin Oprindelse, — om det kommer af at »gjælde« ɔ: betale (se Ordet Gjengjæld), og at altsaa Gilderne fra først af vare Sammenskudsmaaltider, hvortil enhver Deltager betalte sin Del, — eller om det muligvis stammer fra det gamle Verbum »gilla« ɔ: vedtage, stadfæste, bekræfte, i hvilket Tilfælde der da særlig maa tages Hensyn til, at Gilderne paa en vis Maade vare Rets-Institutioner. Hvilken af de to Afledninger der nu fortjener

Fortrinnet, kan egentlig være temmelig ligegyldigt, thi ved Gilderne i Oldtiden kom begge Sider frem, maaske omtrent i lige høj Grad.

Kunne vi nu end saaledes forfølge Gilderne helt tilbage til Hedenskabets Dage, er det dog først, da Kristendommen begyndte at vinde Indgang, at vi se dem træde tydeligere frem; de kristne dannede Fremskridtspartiet, medens Hedningerne, der saae, at Kristendommen var som en mægtig Bølge, der truede med at opsluge hele den gamle Gudelære, vare de konservative Elementer, som sluttede sig sammen for at bevare, hvad der kunde bevares af Hedenskabet; der er vist saaledes al Grund til at betegne Jomsvikingernes Forbund som et Gilde, de havde sluttet for paa den Maade at søge at opretholde hedensk Tro og hedenske Sæder.

Alt som Kristendommen vandt Fremgang, kom der ligesom et nyt Præg paa Livets forskjellige Forhold; pludselig, som ved et Trylleslag, kunde de jo ikke omdannes; men man ser snart, at det var en ny Aand, der var trængt ind; her, som alle Vegne, omplantedes mange af de hedenske Skikke paa kristelig Grund, naturligvis med de nødvendige Forandringer; at Thors Hammertegn, hvormed Bægrene tilforn signedes, nu forandredes til Korsets Tegn, er ligesom et Symbol paa, hvad der skete.

Det er ganske betegnende med Hensyn til Gilderne, at det egentlig først var den Gang, da Danmark under Knud den store traadte i nær og venskabelig Forbindelse med England, at Gilderne begyndte at udvikle sig her i Landet; som oven for bemærket stamme de i England, og det lige til Navnet, oprindelig fra de indvandrede Skandinaver; men da hele det borgerlige Livs Forhold tidlig vare blevne ordnede og udviklede i England, var ogsaa Gildevæsenet kommet til at blomstre dér; det findes saaledes udtrykkelig anført, at baade Kong Knud og hans Broder Harald vare Medlemmer af Broderskabet ved Kristkirken i Kanterbury. Det kan vel ogsaa nok siges, at den af Knud den store

oprettede Hær »Tinglid« eller »Tingmannalid«, eller, som den maaske rettest maa benævnes »Vederlag«, egentlig har været at betragte som et »Gilde«, bestaaende af Medlemmer paa begge Sider af Vesterhavet, — et militært Selskab, der havde sin egen Rettergang i Følge »Vederlagsretten«*), — et Samfund, der af mange Grunde, men især fordi det var kostbart at være Deltager i det, ikke kunde undgaa at have en aristokratisk Karakter, tilmed naar dets egentlige, faste Formand var ingen mindre end Kongen selv. Det kan med Sikkerhed paastaas, at Knud den stores Tinglid er Oprindelsen til den ældste danske Adel, saa at mere end én Adelsslægt vilde kunne være berettiget til at føre sin Genealogi helt op til en Stamfader, der tjente i Kong Knuds Livvagt, hvis Love for øvrigt ville vise sig at have indre Slægtskab med Jomsborgernes »Vikingebalk«, men selvfølgelig kristelig ændrede.

Hvad der især har virket til Gildevæsenets Opkomst paa denne Tid, har været den Omstændighed, at omtrent samtidig med Kristendommen begyndte ogsaa Kjøbstæderne at danne sig, og vi kunne ligeledes se en engelsk Indflydelse i denne Retning, ligesom man paa den anden Side ogsaa kan sige, at Gilderne kom til at virke paa Kjøbstædernes Opkomst, — de to kom i hele Middelalderen til at gaa Haand i Haand; men som i hin Tid Kirken og Gejstligheden greb ordnende og styrende ind i alle det borgerlige Livs Forhold, saaledes blev ogsaa det kristelige og kirkelige Element fremtrædende i alle Gilderne, selv i dem, hvis Hovedformaal vare rent praktiske eller selskabelige; ethvert

---

*) Det kan vel nu anses for tilstrækkelig godtgjort, saaledes af Kinch i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie“ 1875, S. 261, at „Vederlag“ egentlig betyder det samme som „Gilde, Samfund“, i det „veder“ er = „ved“, sammen, altsaa „Samlag“, saa at altsaa det, der tidligere doceredes, at „Vederlagsret“, skulde betyde „Gjengjældelsesret“, hviler paa en temmelig løs Grund.

Gilde, ja selv ethvert Haandværkerlav, var indviet til en eller anden Helgen, til hvis Ære der i Kirken oprejstes Altre, for hvilke der læstes Messer for levende og døde Brødres Sjæles Frelse; men vedkommende Helgen tog da det paagjældende Gilde, dets Medlemmer og hvad der tilhørte det, under sin specielle Varetægt. Et andet betegnende Vidnesbyrd om, hvorledes de gejstlige og de verdslige Gilder ligesom gled over i hinanden, finde vi i selve Benævnelsen, i det baade de gejstlige Foreninger, »Kalenter«, — som deres officielle Navn var — ofte kaldtes med det verdslige Navn »Gilde«, og de verdslige »Gilder« ikke sjælden nævnedes som »Kalenter«; men det var jo det sædvanlige ved hele Middelalderen, ikke just at Kristendommen som en Surdej søgte at gjennemtrænge alt — thi ofte var det kristelige kun en ydre, overfladisk Fernis —, men derimod, at kristeligt og verdsligt blandedes sammen, og det mangen Gang paa en Maade, vi nu til Dags vilde kalde højst uheldig, upassende eller anstødelig.

Naar det vel nok kan siges med en vis Grad af Berettigelse, at Kjøbstæderne ved den fremtrængende Civilisation (vi mindes atter her om Betydningen af Ordet »civis« = Borger) dannede sig ligesom med en Slags Naturnødvendighed, maa det ogsaa tydelig fremgaa af hele Samfundsudviklingen i Middelalderens Begyndelse, at Gilderne kunne betegnes som en af Nødvendigheden fremgaaet Institution, selv om de først omtrent ved Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede have faaet deres egentlige Organisation. Knud den helliges Martyrdød, om man saa vil kalde den, 1086, og hans derefter følgende Ophøjelse til Helgen (Kanonisation) skjænkede Danmark en national Helgen, under hvis Beskyttelse Borgerne søgte Ly, maaske netop i særlig Grad, fordi de mente, at Brøden ved hans Drab var saa meget større, fordi det var en Helgen, der var bleven dræbt i Odense, og de nu tænkte at kunne gjøre Fædrenes Skyld god igjen ved at ofre ham saa megen Tilbedelse som mulig,

ligesom de mente, at han ved at vogte og skjærme de Broderskaber, der stillede sig under hans Varetægt, vilde vise, at nu var Brøden sonet, nu var hverken han eller Gud længere fortørnet over Udaaden. Noget tilsvarende finde vi i Norge, hvor hellig Olaf indtog den samme Stilling som hellig Knud i Danmark, baade i Folkets Bevidsthed og i Forholdet over for Gilderne*). En anden dansk Konge, under hvis Beskyttelse mange Gilder kom til at staa, var Erik Plovpenning, hvis gruelige Død bragte ham til i Folkets Øjne at staa som en Helgen, især naar man tog Hensyn til, at Anstifteren af Mordet havde været hans egen Broder, Abel af Navn, men Kain af Gjerning. Ogsaa mange Gilder havde til deres Patron den baade i sit Liv og efter sin Død saa populære Hertug Knud (Lavard), og da han var nærmeste Stamfader til Valdemarerne, i hvis Tidsalder Danmarks glimrende Periode falder, er det jo nok muligt, at mangt et Gilde, mangen Forening, ved at vælge Hertug Knud til aandelig Høvding, har villet udtale sin Glæde over hans Ætlinges Lykke og Fremgang, og disse have da atter til Tak holdt deres Haand over de Gilder og Broderskaber, der bare Navn efter Hertug Knud.

I det der saaledes var mange Knuds-Gilder her i Danmark, er det stundum vanskeligt eller endog umuligt at bestemme, til hvem af de to, enten Kong Knud eller Hertug Knud, de vare indviede; Knud Lavard nævnes ogsaa under Tiden »Konge«; han var jo Obotriternes Konge. Maaske vare Medlemmerne heller ikke selv paa det rene dermed; det ses saaledes et enkelt Sted, at et Gilde, der, som man med Bestemthed véd, var et Hertug Knuds Gilde, holdt sit

*) I Sverrig vare en Del Gilder indviede til dette Lands Nationalhelgen, Kong Erik den hellige († 1160); men hverken i Norge eller i Sverrig kom — paa Grund af de faa Kjøbstæder i disse Lande — Gilderne til at faa videre Betydning; i Norge var det egentlig kun i Trondhjem og Bergen, men da rigtignok ogsaa saa meget desto mere i denne sidste By.

aarlige største Møde, hvad vi nu nærmest vilde kalde »Generalforsamling«, ikke paa Hertug Knuds Dag, 7de Januar, men paa Kong Knuds Dag 10de Juli; Grænserne udviskedes saaledes efterhaanden paa flere Steder; ofte benævnes, af nærliggende Grunde, Knud den hellige Knud Odense, Knud Lavard derimod Knud Ringsted; men det kan nok være, at allerede fra tidligere Tid Navnet »Knud« har været knyttet til de ældre Gilder og Forsamlinger, og da nærmest henvisende til Knud den store; thi det vil mindes, at det for en stor Del skyldtes ham og hans Forbindelse med England, at Gildevæsenet begyndte at vinde Skikkelse her i Landet.

II.

Gilderne paa Landet.

Det er foran bemærket, at det især var i Kjøbstæderne, at Gilderne trivedes og blomstrede, og at det har haft sin store Betydning med Hensyn til Byernes og Borgerstandens Udvikling; men i hin fjærne Tid var der ogsaa paa Landet Gilder, om end af en mere primitiv Form end i Byerne, ikke saa ordnede som dér. At Samfundstrangen ogsaa maatte være til Stede paa Landet, hvor efter Sagens Natur Beboerne boede mere adspredt, følger af sig selv; det ene Menneske trænger til det andets Hjælp; den enkelte Familie vilde blive en Flok af ensidige, snæverhjærtede Særlinge, hvis den ikke stod i Vexelvirkning, efter Omstændighederne mere eller mindre, med Omverdenen. Selv om det maaske for en enkelt kunde staa som Idealet af en Tilværelse at bo, med rigelige Indtægter, paa en Ø, hvor man var fri for de Ulemper, der kunne komme fra Naboers Side, vilde det dog snart vise sig, at der ved en saadan isoleret Tilværelse var store Savn; vi trænge alle til hverandres

Hjælp, en Mand kan ikke være sig selv nok, en Familie, Mand, Hustru og Børn ikke heller. Den naturligste og derfor oprindeligste Ordning af Samfundsforholdene har jo været, at hver Familie har dannet et Hele; men alt som Familien er bleven forøget og større, have de yngre Medlemmer maattet forlade Slægtens oprindelige Arne; ved Giftermaal ere andre Slægter blevne indblandede, og selv om Blodets Baand altid føles og anerkjendes, har dog bestandig ude paa Landet, hvor Folk bo mere adspredte end i Kjøbstæderne, Naboskabet haft sin langt større Betydning end dér, hvor enhver lettere har kunnet søge sin Omgang med dem, man nærmest følte sig hendragen til. Derfor have tidlig ude paa Landet Naboerne sluttet sig sammen til fælles Værn, selv om det paa Grund af de større Afstande var ringe nok, og til fælles Selskabelighed, selv om denne paa Grund af Forholdene kunde være sjælden nok. Saaledes kom dér Naboskabet paa en vis Maade til at træde i Familieskabets Sted, og endnu bestandig er det saaledes rundt om paa Landet, at Naboer inden for en vis Grænse danne lige som ét Samfund, et »Gildelav«; og den Beboer, der vilde undlade at tage Hensyn til en saadan, maaske i Aarhundreder gjældende Vedtægt, vilde næppe komme til at føre nogen behagelig Tilværelse.

Der vil i det følgende af denne Skildring mest blive taget Hensyn til Forholdene i Kjøbstæderne, og kun undtagelsesvis og i Forbigaaende blive peget paa Gildevæsenet og Samfundsforholdene paa Landet; her skal ogsaa kun i al Korthed hentydes til, at der naturligvis omkring i de paa Landet opstaaede Samfund efterhaanden har dannet sig Vedtægter, efter hvilke man skulde rette sig baade i selskabelig Henseende og med Hensyn til fælles Interesser, saa vel ved gjensidig Hjælp som ved alt, hvad der vedkom den daglige Færden, altsaa Forholdet mellem Naboer, Landbrug, Græsningsret, Fiskeri, Skovhugst, Vandløb o. s. v. i en Uendelighed. I en Tid, hvor almindelige Love og Be-

stemmelser kun fandtes i ringe Grad, og hvor hver enkelt Person havde særlig Lyst til at raade sig selv og se paa sine egne Interesser, har det uden Tvivl været af største Betydning for det almene, at der omkring i Landets forskjellige Egne fandtes slige Vedtægter, som paa en vis Maade fik Lovskraft, selv om der, hvad vel ikke sjælden var Tilfældet, var saadanne Uoverensstemmelser, at hvad der det ene Sted ansaas for lovligt, blev dadlet og straffet i en anden Forsamling, og selv om der det ene Aar blev dømt ikke ganske efter de samme Principer som det foregaaende; thi i de tidligste Tider vare naturligvis slige Vedtægter ikke skrevne, hverken i Byerne eller da selvfølgelig end mindre paa Landet; de gik ved Tradition, ved mundtlig Overlevering, over fra Mand til Mand, fra Slægt til Slægt; men netop derved savnedes den faste Grundvold for Retskjendelser, som kun kan findes, hvor der er skrevne Love. Der findes i de forskjellige »Samlinger« trykt fra Landets forskjellige Egne, By-»Skraaer«*) for Landsbyerne, »Bylove og Gildesskikke«, »Grandebreve«, »Videbreve«, og hvad andre Navne der nu kunde være; men de fleste, der existere, ere fra en temmelig sen Tid, til Dels fra Tiden efter Reformationen. Saa længe Fællesskabet fandt Sted i Agerbruget, altsaa helt til vort Aarhundrede, var det naturligt, at der ude paa Landet holdtes jævnlige Forsamlinger, hvor Byens Mænd mødtes og raadsloge om fælles Interesser; disse Forsamlinger, der efter Udskiftningen bleve mere overflødige, have fundet Sted, dels paa visse bestemte Dage i Aaret, dels naar der skjønnedes at være særlig Anledning dertil; i Regelen ere de vel, naar den alvorlige Del paa Bystævnet var forbi, endte med et Gilde, hvor Bøderne bleve drukne op i Mjød og godt Øl. Siden Landkommunalvæsenet blev fast ordnet, ere slige Møder blevne til Dels

*) Ordet „Skraa“, der oftere vil nævnes i det følgende, kommer af at „skrive“, altsaa en skreven Vedtægt for et Gilde eller en Forening.

overflødige; men disse fælles Raadslagninger af et Landsogns eller en Landsbys Indbyggere finde vel endnu Sted hist og her, maaske mest af gammel Vane, uden at der er nogen egentlig Trang dertil; her skal nævnes et Exempel: den lille Ø Omø, som danner et eget Sogn, er delt i tyve Gaarde, men den ene Gaards Jord er atter udstykket i ti Husmandslodder; hver Valborgs Dag, første Maj, — en Dag, der altid har haft meget at sige i Gildernes Historie som en yndet Forsamlingsdag — samles hos den Gaardmand, hvis Tur det er i de næste tolv Maaneder at være »Oldermand«,*) alle hans Kolleger samt én af Husmændene som deres Repræsentant, deres »Oldermand«; der samtales da om fælles Anliggender, samt spises og drikkes — det er et »Gilde« i Ordets gamle, dobbelte Betydning.

Noget lignende kjendes vel endnu mange Steder omkring paa Landet, og naar en Gang en Forfatter vil paatage sig at give en indgaaende Skildring af Landboforholdene her i Danmark fra de ældste Tider af, tør det haabes, at han vil indrømme Gildevæsenet paa Landet et særskilt Kapitel; det vil være meget taknemmeligt.

Vi skulle atter vende os til Gilderne, som de i Middelalderen trivedes især i Kjøbstæderne; ved Reformationen tabte de deres Betydning; det Præg, der tidligere havde været paatrykket dem, udslettedes; Gilderne sank i Grus, men paa deres Ruiner opvoxede Lavene, som vi dog i denne Skildring kun flygtig og i forbigaaende skulle kaste Blikket paa.

(Forts.)

Vilhelm Bang.

---

*) Atter en Benævnelse, vi oftere ville træffe paa.

Overtroiske Forestillinger nærmest vedrørende Dyr og Planter.

I.

> „Fabelagtige Ting bør man ikke ligefrem bortkaste, men hellere undersøge, hvad virkeligt der kan ligge til Grund.“ L. Engelstoft.

Særlig i de sidste to Decennier har der været en prisværdig Stræben i flere Lande, ogsaa i vort Fædreland, efter at indsamle og redde fra Forglemmelse, hvad der endnu maatte være at finde af svundne Tiders folkelige Digtning og Tro. Der er endogsaa nu og da arbejdet med en Ihærdighed, som har antaget Karakteren af et ligefremt Hastværksjag; man har optegnet alt muligt, væsentligt og uvæsentligt, uden at give sig Tid til at bearbejde og ordne, sigte og gruppere det mangeartede, brogede Stof. Denne febrilske Travlhed er imidlertid let forklarlig og en ganske naturlig Følge af den Frygt, Samlerne med rette have næret for, at disse gamle Minder i en nær Fremtid ville være glemte for stedse. De ældre, der med en egen Forkjærlighed vaagede over Traditionerne, dø bort, og den yngre Slægt bevarer i vor litteraturrige Tid ikke med samme Troskab hine gamle, enfoldige Sagn og Viser. Forhen, da Læsning af alle Haande Bøger langt fra var en saa almindelig Tidkort

hos vor Almue som nu om Stunder, hørtes Sagnene med en ganske anderledes Interesse af de mundtlige Fortællere. Da dernæst trykte Visesamlinger enten slet ikke fandtes eller dog i hvert Fald kun en sjælden Gang forvildede sig ud paa Landet, vare de lange Folkeviser det oplivende Element, navnlig i Vinterhalvaaret, naar man om Aftenen samledes om Spinderokkene i Folkestuen. Saaledes gik da Sagn og Sang i Arv fra Slægt til Slægt, bleve end mangen Gang en Del af de oprindelige Ejendommeligheder efterhaanden noget udviskede og stundum forvanskede ved de mange Individualiteters Indflydelse.

Dog medens vi allerede eje en betydelig Mængde af Folkeæventyr og Folkesagn, gamle danske Viser, Ordsprog o. s. v., have vi saa godt som intet om Dyr og Planter, og hvad vi have, er hidtil ikke selvstændig bearbejdet, men maa møjsommelig søges i talrige andre Samlinger. Det er et frugtbart Felt, man hidtil har ladet ligge udyrket hen, et Felt, der vil vise sig at frembyde en høj Grad af Interesse. — Og dog har man hidtil saa godt som ganske ladet haant om hele denne Sag; der har hersket en stærk Tilbøjelighed til fuldstændig at ignorere alle disse gamle Sagn om Dyr og Planter, erklære dem for Nonsens og frakjende dem ethvert Spor af Betydning, eller man har i det højeste ment, de ligesom enkelte af de gamle Sagaer kunde være blot »*til skemtunar ok gamans.*«

Dette Fejlsyn skriver sig sjældnere fra en vis videnskabelig Fornemhed. Det er jo nemlig for længe siden erkjendt med Hensyn til Folkeminde-Samlinger i Almindelighed, at disse have deres uomtvistelige Betydning baade i national og videnskabelig Henseende, i det de yde vigtige Bidrag til Kulturhistorien. Derimod skal det villig indrømmes, at den forskjellige Rolle, Dyrene og Planterne have spillet i Menneskelivet, de Sagn og overtroiske Forestillinger, der knytte sig til dem, ikke kunne have nogen egentlig Interesse for Botaniken eller Zoologien, og deres

Betydning for disse Videnskaber bliver desaarsag aldeles underordnet; Naturforskeren som saadan kan ikke værdige dem megen Opmærksomhed, og en stor Fejl vilde det være, om Naturhistorie-Læreren vilde foredrage sit Fag med Sagnene som Hovedøjemed. At derimod en og anden Hentydning og Mindelse om gammel Overtro i høj Grad bidrager til at fæstne Gjenstandene i Elevens Hukommelse og vække hans Opmærksomhed for dem, tør vel antages at være almindelig anerkjendt*). Af et Folks Historie er dets Kulturhistorie ubetinget den vigtigste Del, en Anskuelse, der da ogsaa i vore Dage vinder mere og mere Hævd; Historikeren sætter sig til Opgave at paavise, hvilken Betydning og Indflydelse de store, epokegjørende Begivenheder have udøvet paa Folkets hele Udvikling; det moderne Evropas store Litteraturhistorikere foredrage deres Æmne og gjennemgaa de enkelte Digterværker med stadig Hensyntagen til det kulturhistoriske. Det er saaledes rimeligt, at vi ogsaa kunne ønske en Fremstilling af den kulturhistoriske Rolle, Dyr og Planter have spillet i Menneskenes Kultur- og Aandsliv.

Folket har fra urgammel Tid staaet i et mangesidigt Forhold til Naturens Rige med dets brogede Befolkning af Dyr og Planter, og det er nok Umagen værd at stifte nøjere Bekjendtskab med disses Historie. Studiet heraf vil muligvis vise sig fængslende og frembyde baade mythologisk, linguistisk og poetisk Interesse.

De gamle Overleveringer, helst naar de ordnes og fremstilles i en temporær Udviklingsrække, ville med alle deres naive Særheder dog ret godt karakterisere de forskjellige Tidsaldere, der affødte dem. De ville give en klar Spejling af Menneskenes Aandsliv, af deres Higen og Attraa, deres

*) Grube udtaler sig herom med disse Ord: „Nichts sei so sehr geeignet, das Interesse der Kinder für die Gegenstände der Natur zu erwecken als eine liebliche Sage.“

hemmelige Ønsker og lønlige Tanker, deres Forestillingskreds og hele Dannelsestrin. Ligesom de gamle egentlige Myther give os et, om end mangen Gang kun dunkelt Udtryk for Fædrenes højeste Tanker, saaledes ville vi af Dyre- og Plantesagnene kunne hente mangt et værdifuldt Bidrag til Forstaaelse af Aandslivet. Hvad vi da nu allerførst skulle søge at komme til Klarhed over gjennem den gamle Tro og de nedarvede Sæder, det er Folkets særegne Syn paa Naturriget med dets vigtigste Repræsentanter, Dyr og Planter, og det, vi da faa at se, er Menneskenes Kjendskab eller Kyndighed til Naturgjenstandene og dernæst deres Betragtning eller Opfattelse af disse. Gjennem sidst nævnte have vi en Slags Maalestok for det aandelige Standpunkt, hvorpaa Folket til en given Tid stod; og det er aabenbart rigtigt og meget betegnende, naar en svensk Samlerinde siger, at *»det veta vi ju alla, ingenstädes återspeglar sig folkkaraktären trognare än i folkdiktningen«*. Det, vi ønske at vide, er jo nemlig, hvorledes en Tidsalders Aand og Sæder vare; thi af disse ere Ideerne udsprungne, og det er altsaa disse, det gjælder om at komme paa Spor efter. Naar man blot med Flid vil forske paa det rige Omraade, ere vi visse paa, at man ogsaa her hjemme vil anerkjende, hvad en berømt tysk Forfatter, Auerbach, har udtalt i følgende Ord, som vi meget vel kunne lade gjælde ogsaa for Dyrenes Historie: »In der Blumengeschichte liegt ein Stück von der allgemeinen Geschichte des Menschengeschlechts.«

Paa Bunden af de gamle Sagn gjenfindes altsaa Menneskenes Tanker og Følelser. Digterne, der jo til alle Tider have været et Gjennemgangsled for hvad der rørte sig dybest paa Bunden af det store Folkehav, have derfor ogsaa med Flid søgt hen til de naturromantiske Sagn og Viser, for derfra at hente Impulser til deres Digtning. Derved ere mangfoldige Dyre- og Plantesagn blevne bevarede, gjenfortalte i Æventyr eller forevigede i Sange, men rigtignok ogsaa

tit forherligede, idealiserede. — Dog saaledes er det jo for øvrigt ogsaa gaaet med selve de gamle Viser; naar Digterne have taget disse frem til Bearbejdelse, har der hos de fleste været en Tilbøjelighed til at gjennemtrænge det mystiske, til at rette og pynte og give os deres Syn paa Sagen. De have reproduceret, paatrykt de overleverede Sange deres egen Individualitets Stempel; Behandlingen har vel været æsthetisk, men ikke kritisk videnskabelig. Dette gjælder baade om A. Oehlenschlägers og N. F. S. Grundtvigs Udgaver af gamle danske Folkeviser. Endnu mere er dog dette iøjnefaldende, naar Talen er om egentlige Myther og disses Tydning. At udlægge Myther er altid en saare vanskelig Sag og vil absolut være afhængig af Individualiteten og saaledes alene beroende paa subjektiv Opfattelse. Den, der sysler med Dyrenes og Planternes Kulturhistorie, behøver nu just ikke at tyde Myther, men han har en beslægtet Opgave, han paa ingen Maade kan skyde fra sig; man maa, som oven for nævnt, søge det til Grund liggende, se at finde den rette Forklaring til de mange for Almenheden saa dunkle Fænomener i Naturen. Det er vel sandt, at man derved berøver denne noget af sin Poesi, men man faar trøste sig med, at det dog er bedre, at Videnskaben tænder sit Lys i Stedet. — Imidlertid er det saa langt fra at være nogen let Opgave at komme til en fyldestgjørende og blot nogenlunde bevislig Forklaring paa de fleste Punkter, at den endog vil berede selv den flittigste og skarpsindigste Forsker betydelige Vanskeligheder. Og dette gjælder ikke blot, naar Talen er om Sagn og overtroiske Forestillinger, men endog den blotte Betragtning af de mest dagligdags Ting vil vise dette; hvad vi nu opfatte paa denne eller hin Maade, betragtede Oldtiden eller Middelalderen jo ofte fra den stik modsatte Side. Nu er det imidlertid klart, at to saa extreme Livsanskuelser som den hedenske og den kristelige umulig kunde afføde de samme ideale Forestillinger; men ofte er det slet ikke Forskjellen

mellem disse Anskuelser, der er det bestemmende ved det forandrede Syn. Vi ville vælge et Par Exempler hentede fra — Hønsegaarden. Ingen i vore Dage har synderlig Respekt for en Hanes eller Hønes Klogskab; vi ere endog tilbøjelige til at anse disse befjerede Væsener for temmelig uintelligente. Grækerne og Romerne derimod havde stor Tiltro til deres Visdom, ja tillagde dem endog en guddommelig Forudsigelses-Evne, *præsagium*. Lige saa lidt have vi Agtelse for Gaasen; det er endog en staaende Talemaade at sige om en indskrænket Person, at han eller hun er »dum som en Gaas«; men den har haft sin Glansperiode, da den blev æret og hædret som Junos hellige Fugl, der ligesom Hønsene besad Spaadomsevne. Og medens Gaasen nu i Regelen anses for at være en grim Fugl, hvis Gang og hele Bygning er uskjøn og uden tilfredsstillende Harmoni, var det modsatte Tilfældet i Oldtiden. Da holdt man ogsaa Gaasen tæmmet, men ikke som nu for at fede den og fortære dens Kjød; nej, den Gang havde Gaasen Ry for at være en skjøn Fugl, og den holdtes tam, som vi nu holde Paafugle. Der er altsaa her foregaaet en mærkelig Forandring ogsaa med Hensyn til Skjønhedsbegreberne. — Og nu paa Overtroens Enemærker! Ja, der ville vi møde saa mange sælsomme Forestillinger, at de ville give os Stof nok til grundig Eftertanke, og mere end én Gang ville vi være nær ved at erklære os fallit med Hensyn til en blot nogenlunde rimelig Forklaring. Og dog er en saadan aldeles nødvendig, hvis Undersøgelsen skal faa nogen som helst praktisk Betydning, hvad dog er af ikke ringe Vigtighed som virkende Middel mod Overtroen, denne kraftige Snylteplante, der suger sin Næring af Uvidenheden, og trods vi leve i det nittende Aarhundredes sidste Halvdel, endnu breder sig frodig i mange Egne af Danmark, særlig blandt Landbefolkningen.

Meget forskjellige ere nu de Lokaliteter, fra hvilke

Kulturhistorikeren henter sit Stof; vi skulle se lidt paa nogle af disse.

Det er naturligt, at selve Folkeageren er den rigeste Mark for hans Granskning; men ikke enhver, der sysler med kulturhistoriske Studier, kan gaa denne Vej, hvortil der fordres baade Tid, Kapital og nøje Kjendskab til Dialektsproget, hvilket sidste for flere jyske Egnes Vedkommende er en ikke ubetydelig Hindring. Og, hvad der er af endnu langt større Betydning, der hører en ganske særegen Evne til for at faa lukket Mund og Hjærte op hos de gamle, saa de komme frem med den skjulte Skat af Minder, der ofte have henligget Snese Aar, gjemt hen i en af Hukommelseskistens støvede Afkroge. Som Regel er man derfor nødt til at gjøre Brug af allerede foreliggende Materiale-Samlinger, og det er heldigt, at vi have flere af ikke ringe Værd, skjønt de fortrinsvis behandle andre Æmner end netop Dyr og Planter. Ikke desto mindre afgive de vigtige Bidrag til vor Opgaves Løsning; selv fra Æventyr og Visesamlinger kunne vi hente meget, og i første Række maa vi her nævne Professor Svend Grundtvigs »Danmarks gamle Folkeviser«, hvis Udgivelse paabegyndtes i 1853, samt hans »Danske Folke-Æventyr«, der begge ere Værker af stor Betydning, vidnende baade om den afdødes vedholdende Flid og Kjærlighed til sin Opgave og om hans indgaaende Sagkundskab paa dette Omraade. Vi kunne af disse Arbejder saa vel som af hans »Gamle danske Minder« hente mangen Oplysning af Interesse, og Svend Grundtvigs Arbejder have det forud for de fleste lignende Samlinger, at de ere behandlede paa et virkelig videnskabeligt Grundlag og borge os Paalidelighed. — P. C. Asbjørnsens: »Norske Huldreæventyr og Folkesagn« og de af ham og Jørgen Moe udgivne større Samlinger indtage ligeledes en høj Plads og yde mangt et Bidrag.

Med virkelig Beundring for og Anerkjendelse af, hvad Energi og en levende Kjærlighed til Opgaven formaar at

udrette, tage vi Evald Tang Kristensens: »Jyske Folkeminder« i Hænde. Der foreligger nu snart ni store Samlinger fra ham, foruden hvad han har ført frem i Tidsskriftet »Skattegraveren«, hvis Redaktør han er; og dog erklærer han, at han »magelig kunde fylde 50 Bøger, hver paa 25 Ark, foruden de allerede trykte«. Det er en sand Masseproduktion, der her foreligger, uagtet Samleren først i 1868 ret tog fat paa denne Gjerning, hvilken han i sin Stilling som Lærer har røgtet under lidet lyse eller gunstige Vilkaar. Med et noget nedbrudt Helbred har han strejfet milevidt omkring paa sin Fod i Jyllands forskjellige Egne, syd for Limfjorden, ligget i Hytterne paa Heden, stundum kun paa en Bænk, nydt en tarvelig Forplejning, og som faa eller ingen her hjemme ofret sig for Samlergjerningen. Med den sjældne Gave, han besidder til at bringe det gamle frem, fortrolig med den jyske Bonde og hans Sprog og med en aldrig svigtende Udholdenhed, har han ogsaa gjort en rig Høst af lidet eller slet ikke kjendte Viser og Toner, Æventyr og Sagn, gammel Overtro o. s. v. Intet andet Land kan fra en enkelt Provins opvise et Arbejde i denne Retning af et saa voluminøst Omfang. Der findes heri Bidrag i de mest forskjellige Retninger, men skjønt kun den mindste Part vedrører Dyr og Planter, ere E. T. Kristensens Samlinger dog overordentlig værdifulde ogsaa i denne Henseende, og mange af de meddelte Oplysninger ere i høj Grad interessante. Sjette Samling turde være den righoldigste, og af ikke mindst Interesse er den i samme aftrykte »Kunstbog«, der for Granskeren er en sand Guldgrube. Særlig i Tidsskriftet »Skattegraveren« vil man finde baade en Mængde lokale Dyre- og Plantenavne, saa vel som Sagn, Besværgelser o. s. v. Det er Udgiverens Hensigt deri at faa samlet saa meget som muligt fra alle Egne af Landet. Her kommer altsaa til efterhaanden at foreligge et helt Magasin, der vil afgive et værdifuldt Materiale for Specialister.

Allerede 1818—23 udkom I. M. Thieles »Danmarks Folkesagn«, første Udgave, og deri indeholdes en Mængde Oplysninger af Betydning, ikke mindst til Planternes Historie. — Jens Kamp har i 1877 udgivet en større Samling »Danske Folkeminder«, der ere hensigtsmæssig ordnede og gjennemgaaende godt fortalte; særlig om Dyr og Planter findes mangt et interessant Bidrag, om end det meste heraf er almindelig kjendt. Der gives endnu nogle enkelte Samlinger, dels lokale, og dels behandlende meget begrænsede Æmner; men for øvrigt er det jo et betydeligt og højst forskjelligartet Antal Skrifter, hvorfra der kan hentes et eller andet. Af hvad der allerede foreligger trykt, og af hvad der kan hentes fra Folkemunde, er der rigeligt Stof til Bedømmelse af, hvad vi oven for have kaldet Folkets Kyndighed til og dets Opfattelse af Naturriget med dets brogede Verden af Dyr og Planter.

II.

Hvad der nu allerførst møder os er Navnene. Her faa vi da at gjøre med en talrig Mængde folkelige Betegnelser, der for samme Arts Vedkommende i øvrigt kunne være meget forskjellige paa de forskjellige Steder. I de fleste Tilfælde vil man dog lægge Mærke til, at der, selv i et rent lokalt Navn, gjærne ligger en eller anden karakteristisk Ejendommelighed ved det paagjældende Individ betegnet. Stundum viser det sig, at Navnet er af forholdsvis meget ny Oprindelse, men ikke sjælden peger det ogsaa langt tilbage i Tiden, til Middelalderens, ja, selv til Oldtidens Dage og viser sig da snart af hedensk, snart af kristelig Oprindelse. En stor Del ere endnu bevarede fra Katholicismens Periode, og, som man kunde vente, væsentligst knyttede til Jomfru Maria. Mange af de almindelig brugte

Dyre- og Plantenavne have germansk Oprindelse. Studiet af Navnene har i det hele en ikke ringe linguistisk Interesse, og dette gjælder ikke blot om de danske og specielt de folkelige, men ogsaa om de fra Latin og Græsk hentede systematiske Familie-, Slægts- og Artsnavne. — En Masse ny Ord i Sproget ere opstaaede og dannede ved Sammenligninger med Dyre- og Plantenavne. Især have de saa poëtiske Planter: Roser og Liljer affødt en ligefrem forbavsende Mængde Lignelser, noget især Digternes blomstrende Stil give talrige Beviser paa. Vi behøve blot at minde om saadanne Ord som »Rosenlæber«, »Rosenkinder«, »Rosenskjær«, »Liljehænder«, »liljehvid« o. s. v. De fra Dyreriget hentede vise ofte, at man ret godt, stundum endog højst træffende, har forstaaet at drage Paralleler mellem Menneske- og Dyrekarakteren, og man tager meget fejl, hvis man mener, at alle saadanne eller dog Hovedmassen ere dannede af Forfatterne. Det er paaviseligt, at de fleste netop ere opstaaede efterhaanden ude blandt Befolkningen. At saadanne Ord som »Gaselleøjne«, »Falkeblik«, »Liljehænder« ere dannede af Digterne, tør vi ikke modsige, men saadanne som: »kattevenlig«, »torskedum«, »mopset«, »hundsk«, »kyllingeklog«, »museblakket«, »Faareforstand« o. mg. lign. ere utvivlsomt folkelige Dannelser. En stor Del ere blotte Farvesammenligninger, medens enkelte andre nærmest kun have komisk, eller spøgefuld Betydning, hvortil bl. a. hører det ikke meget gamle, men ret betegnende Adjektiv »pæredansk«, der dog næppe er født af Folkemunde.

Talrige Verber ere opstaaede som Forsøg paa at efterligne Fuglenes Sprog og andre Naturlyde, saaledes Ordene: »huje«, »kurre«, »kagle«, »kægge« o. mg. fl., der findes langt fyldigere repræsenterede i de ældre Ordbøger end i Nutidens; særlig indeholder Moths mange saadanne. I Tyskland har man adskillige ikke uinteressante Undersøgelser over disse Ord, saa vel som over, hvad man i det hele taget kunde kalde Dyrenes Sprog; men det meste i denne Retning

knytter sig dog næsten udelukkende til Fuglene. Her hjemme have vi derimod ikke specielle Undersøgelser over Fuglesproget; andre Lande synes at have interesseret sig mere for denne Sag. En meget vakker lille Pjece er forfattet af Dr. L. Jacoby: »Über die Nachahmung von Naturstimmen in der deutschen Poesi«; heri anføres ogsaa Plantenavne, som de erholde af Vinden, naar den suser hen over dem. Et ganske fortrinligt Værk om Dyrelydene i Sproget er udgivet af W. Wackernagel, Basel 1867, og hedder: »*Voces variae animantium*«; heri findes ogsaa den fra det 17de Aarh. saa berømte »Geistliche Vogelgesang«. En lignende Fremstilling som Jacoby har allerede Englænderen Thomas Gardiner givet i »*The music of nature*«. Af megen Interesse er ogsaa et fransk Arbejde: »*Idiomologie des animaux*« etc., medens F. Schwerin's: »Vöggelsproak u. Snack« er af rent spøgende Natur. Svenskerne have ogsaa en Mængde Fortællinger om Fuglenes Tale, hvorpaa F. L. Grundtvig for Droslens Vedkommende har givet en interessant Prøve i det nordamerikanske Blad »Danevirke« (for 6te Januar 1886).

Af mange Ord i Sproget, men særlig af Navnene, se vi altsaa Vidnesbyrd om Folkets Kjendskab til Dyr og Planter, et Kjendskab, der vel mangen Gang vil vise sig at være højst ufuldkomment; men vi bør dog agte derpaa og forfølge det ned gjennem Tiderne, medens vi for de indførte Arters Vedkommende tillige, saa vidt muligt, eftervise disses første Fremtræden hos de forskjellige Folkeslag. *)

En stor Del Dyre- og Plantenavne nævnes allerede i Bibelen, og da navnlig de Arter, der spillede en Rolle hos de gamle Hebræere. Dog ere de brugte Navne ikke alle

*) Et ganske fortræffeligt Arbejde i denne Retning er Viktor Hehn's: „Kulturpflanzen und Hausthiere", Berlin 1883. Dette overordentlig grundige Værk, der vidner om Forfatterens enorme Kundskabsfylde, har i sit Fædreland allerede oplevet fire Oplag; paa Dansk savne vi aldeles et tilsvarende.

tilbørlig tydede, saa vi med Vished vide, hvilke Arter der egentlig er tænkt paa. Vi skulle blot minde om det saa ofte forekommende Udtryk: »Torne og Tidsler«, der vistnok betegner helt andre Planter, end hvad vi forstaa herved; de i Bibelen forekommende Navne have i særlig Grad fæstnet sig i Folkenes Minde, hvad der jo er ganske naturligt. Man vil derfor ogsaa lægge Mærke til, at naar Bibelen nævner en Plante, der paa en eller anden Maade staar i Forbindelse med det hellige, betragter man den endnu som »hellig«; hvad Bibelen derimod forbander, er fremdeles forbandet.

Nogle Exempler ville bedst oplyse dette:

Duen, der bragte Fredens Oljegren, og i hvis Skikkelse Guds Aand lod sig til Syne, har altid hørt til de Fugle, man har haft en særlig Forkjærlighed for. Slangen er derimod et forbandet Dyr, »der skal krybe paa sin Bug og æde Støv alle sit Livs Dage«, og enhver kjender af Erfaring, hvilken Modbydelighed, ja Rædsel de fleste nære endog for den uskyldigste Snog. Mandeltræet har ligeledes indtaget en hædret Plads i Planternes Verden; thi Arons »blomstrende Stav« var jo af Mandeltræ; ogsaa har Oljetræet, der siden Syndflodens Ophør var Fredens og Tilgivelsens Symbol, altid hørt til de berømte Træer, ligesaa Palmen o. fl. Anderledes derimod med »Torne og Tidsler«, de ere Forbandelsens Planter.

Tidlig se vi Dyr og Planter optræde i Folkenes Mythologier, blive helligede til forskjellige Guddomme og anvendte ved den religiøse Kultus. De ældste hedenske Naturreligioner, vi kjende: Indernes og Ægypternes, vise os, at man endog tænkte sig visse Guder symboliserede i Dyr og Planter. — Saadanne Væxter, som spillede en fremragende Rolle i Mythologien, have Folkene vedblivende bevaret en nedarvet Ærefrygt for, og til disse knytte sig da ogsaa gjærne en hel Mængde Sagn og overtroiske Forestillinger,

og det er langt fra, at Nutidens Videnskabelighed har faaet Bugt med disse endnu.

Hvor imidlertid Sagnene fremdeles bevaredes om denne eller hin Plante, der i den hedenske Oldtid havde været helliget bestemte Guddomme, gav Kristendommen disse en ny Klædning. I det hele taget skriver sig en anselig Sagnrække fra den bevægede Periode, da Hedenskab og Kristendom tørnede mod hinanden, og en stor Del af disse Sagn ere derfor en sælsom Blanding af det gamle og det ny. Vi have for Nordens Vedkommende talrige Exempler herpaa. Sagnene om den lyse Balder overføres paa Kristus; Planter, der have været viede til Kjærlighedens Gudinde Freja eller til Naturens Herskerinde Frigga, helliges nu til Jomfru Maria og komme til at bære hendes Navn. Dr. Schleiden*) har nogle prægnante Exempler herpaa: »Venushaar« (*Adiantum capillus veneris*) bliver til »Fruehaar«, eller »vor kjære Frues Haar« (»unser lieben Frauen Haar«); »Venuskaabe« (*Alchemilla Pallium veneris*) bliver til »Fruekaabe« (»Frauenmantel«); »Kyprissko« (*Cypripedium*) til »Fruesko« (»Frauenschuh«); »Venuskam« (*Scandix Pecten veneris*) til »Fruekam« (»Liebfrauenkamm«); »Frejas Taarer« (*Orchis maculata*) forvandles naturligvis til »Maries Taarer« (»Marienthränen«), »Niords Haand« (*Orchis mascula*) til »Mariehaand« (»Marienhand«) o. s. v.

Mange af disse Navne ere endnu i Brug baade for Planter og Dyr; og at de Virkninger, man tidligere tilskrev den særlige Guddoms Indflydelse, nu tilskreves Jomfru Maria, turde være en Selvfølge. Hun tænkes i det hele som en særlig Blomsterven, og Gejstligheden udbredte om forskjellige Plantearter talrige Sagn og Legender, snart knyttende sig til Marias Bjærgvandring, da hun besøgte Elisabeth, snart til den hellige Families Ørkenvandring under Flugten til Ægypten o. s. v. Alt sligt fandt en gunstig

---

*) Die Rose, Leipzig 1873, S. 120.

Jordbund hos Folket, der gjennem Aarhundreder bevarede det med en sjælden Troskab; ja, saa indgroede kunne Forestillingerne fra Katholicismens Tid være, at man endnu her i Danmark fortæller, at naar man afplukker Kronbladene af »Mariesblomme« (Violen), da fremkommer der et Billede af den hellige Moder med Kristusbarnet, hvilket vi blot exempelvis anføre.

Dog, det er egentlig ikke saa mærkeligt, at vi kunne støde paa den Slags Sagn, ej heller forundrer det os særligt, at vi spore Blandingen af Hedenskab og Kristendom; men, hvad der virkelig har Krav paa Opmærksomhed, er den Kjendsgjerning, at man endnu af og til møder ægte hedenske Forestillinger, som leve, om end i det skjulte, der ude i den store Befolkning, skjønt snart et Aartusende er henrundet, siden Kristendommen vandt Overtaget her i Norden. Det vil deraf fremgaa, hvor langsomt et Folk grundforandrer sin Tro og sit Livssyn; men at det overhovedet har været muligt, at sligt har kunnet hævde sin Existens, maa ene søges i den Omstændighed, at, som allerede nævnt, det gamle og det nye blandedes med hinanden, at Hedenskab og Kristendom paa en Maade gik paa Akkord med hinanden.

Middelalderen — den kristelige Symboliks Guldalder —, da man symboliserede med alle mulige og umulige Ting, maatte naturligvis afføde en Hærskare af Plante- og Dyresagn, fortrinsvis de sidste. Gejstligheden tog stadig alle Haande Fortællinger om Dyr, opdigtede Fabler, til Udgangspunkt for opbyggelige Betragtninger, hvad især tydelig fremgaar af de saakaldte Physiologi eller Bestiarier, der indeholdt saadanne Dyrefabler*). Dette holdt sig langt op i Tiden. Sagnene om den berømte Fugl »Phoenix«

*) Cfr. O. G. Tychsen: Physiologus Syrus, 1795 og „Le Physiologus ou Bestiaire". (Cahier et Martin: Mélanges d'archéologie, 2—3, 1851—52).

bleve først ret bekjendte i Evropa, da de kom ind i de omtalte Bestiarier; men endnu paa Holbergs Tid holdt man sig til disse og prædikede bl. a. om Phoenix. I Epistel III, Nr. 247, til »Collegium politicum paa Landet«, siger Holberg om Phoenix, at »vore Oratorer og Prædikantere tage deraf de herligste Lignelser, for at vise Opstandelsen« o. s. v.; men naar man altsaa saaledes systematisk indpodede Folket naive, overtroiske og stundum meget fantastiske Forestillinger, kan man let forstaa, at der maa gaa lange Tider hen, forinden Sporene slettes.

I Middelalderens Folkevise-Digtning have vi ogsaa en rig Kilde til Dyrenes og Planternes Historie. Det er for Planternes Vedkommende navnlig Linden, der besynges; hyppig omtales ogsaa »Rosengaarden« og »Rosenlunden«, hvilke Udtryk dog ej maa forlede os til at tro, at disse Haver eller Skove særlig vare rige paa Roser, thi dette Ord bruges blot som Betegnelse for en hvilken som helst Blomst i Almindelighed.

Medens man, Planterne angaaende, synes at være bleven saa nogenlunde inden for Rimelighedens Grænser, ere Folkevisernes Forestillinger om forskjellige Dyr i høj Grad fantastiske, og vi behøve blot at minde om de Viser, der handle om hine frygtelige Uhyrer, man kaldte Drager og Lindorme, hvorvel der ikke altid derved bogstavelig forstaas saadanne, men ofte vistnok kun under disse Lignelser hentydes til de store Stenmure, som omslyngede Slottene, helst hvor der paa Borgen var en ung, skjøn Mø, som maatte vogte sin Uskyld bag stærke Værn. Flere Steder tales der om Mennesker, forvandlede i Dyreham. Disse naturromantiske Kvad ere meget mærkelige og tilhøre naturligvis Hedenskabet. I Visen om »Germand Gladensvend« lover Dronningen for at frelse sit eget Liv, at hvad hun bærer under sit Hjærte skal tilhøre et Uhyre, der kaldes Valravnen, hvad vel nærmest er enstydigt med Begrebet Varulv, altsaa i dette Tilfælde et forvandlet Menneske i Ravneskikkelse.

I Vølsungesaga berettes bl. a. om to sovende Kongesønner i Skoven, hvilke iføre sig Ulveham og anrette stor Ødelæggelse i Kong Siggeirs Land. Vi skulle neden for komme tilbage til disse Forvandlinger, og det er aabenbart en Derivation heraf, der ligger til Grund for en noget senere Tids Tro paa, at Hexene kunde optræde i Dyreskikkelse.

Kristendommen bringer nu, som vi have set, ikke de besynderlige Forestillinger om Planter og Dyr ud af Verden; tvært imod, disse antage snarere forøget Omfang og forunderligere Former; men Menneskets Forhold til Naturens store Rige bliver et andet end før. De hedenske Nordboer tænkte sig hele Naturen befolket med mange Slags levende Væsener, der boede i Skov og Krat, ved Kilder og Søer o. s. v., og som uden Tvivl pege tilbage paa Naturguddomme. Til disse forskjellige Væsener tænktes Mennesket i det hele at staa i et venskabeligt Forhold, naar undtages Jætterne. Kristendommen med sit alt andet end lyse Syn paa det faldne Naturrige, bringer alle disse Væsener ind under Kategorien: Dæmoner, der ere Menneskene absolut fjendtlige. De ville forføre dem og derved forhindre deres evige Frelse; som Følge heraf maa de bekæmpes, og, som alt, hvad der henhører til Mørkets Verden, skyes og flyes. De kristelig-mythiske Viser fortælle derfor fremdeles om blodige Kampe med Drager og Lindorme, og i saa Henseende turde Visen om »St. Jørgen og Dragen« *) være vel bekjendt. Paa den anden Side er det naturligt, at de, der tænktes at indlade sig i nærmere Forbindelse med hine Dæmoner, bleve fordømte og ansete for Troldmænd, hvilken Betegnelse jo først meget sent forsvandt, og de talrige Hexeprocesser til langt op i den nyere Tid, vise bedst, hvor fast man troede paa, at slige Forbindelser med Mørkets Aander, ja, endog med selve Lucifer, kunde indgaas.

Alle disse mærkelige Sagn og Legender, tillige med de

*) For øvrigt af østerlandsk Oprindelse.

forskjellige overtroiske Forestillinger, give imidlertid et karakteristisk Billede af den Tidsalder, der affødte dem. Derfor have ogsaa Dyre- og Plantesagnene deres uomtvistelige Betydning. De ere et aldeles nødvendigt og uundværligt Led i Kjæden af Enkeltheder, der skulle sammenføjes til et Totalbillede af vort Folks hele Kulturudvikling gjennem de svundne Sekler.

III.

Med Benyttelse af den allerede foreliggende Litteratur og paa Grundlag af et betydeligt utrykt Materiale skulle vi nu gaa over til nærmere at belyse, hvad det egentlig er, vi lære af det indsamlede Stof, og hvad dette aabenbarer os af Menneskenes Tanke- og Aandsliv. Det være paa Forhaand bemærket, at vi ville møde sælsomme og meget mærkelige Anskuelser, stifte Bekjendtskab med de forunderligste Ideer, der ville tage vor dybeste Eftertanke til Fange. Vi ville faa at se, at dristige og æventyrlig-vilde Drømme have dæmret dybest i Sjælene, at højtflyvende Tanker og Syner have foregjøglet Slægterne, og en ubetvingelig Frihedslyst, Lyst til at sprænge alle hemmende Baand, har dannet Understrømmen i Hjærterne.

1. Vi møde ofte en Slags ubændig Lyst til at kunne besejre alle Hverdagslivets hemmende Magter, ja til at trodse selve Tilværelsens Love for frit at kunne opnaa alt, hvad Hjærtet begjærer. Saa skabte Fantasien sig Forestillinger om sjældne, undergjørende Dyr og Planter, ved Hjælp af hvilke man kunde naa sine gjærende Ønskers Maal. — Langt borte i Skovenes mystiske Dunkelhed udfolder den smukke Skovbregne sin underfulde, magiske Trylleblomst i en stille Midsommernat, siger Sagnet. Det hurtig fremkommende Frø er et af Midlerne til at opnaa, hvad man vil. Jærnurten har den samme Virkning, og

ét Blad af den magter at virkeliggjøre selv de dristigste Planer; men der hører en sjælden Lykke til for at komme i Besiddelse af disse Skatte, og flere Sagn gruppere sig herom*). De ere meget udbredte, flere Beretninger herom haves i forskjellige Lande, og mange ere ældgamle**). Jærnurten spillede en fremragende Rolle i Middelalderens Lægebøger og var allerede da kjendt som »Trolddomsplante«, hvad ogsaa Henrik Smid i 1524 anfører om den; men dens Benyttelse som Middel til hemmelige Ønskers Realisation naar op til den ældste Oldtid, og Antegnelser om dens magiske Kræfter finde vi allerede hos Plinius (Histor. nat., libr. XXV, cap. 59). Der kunde foruden disse to meget benyttede Planter fremdeles nævnes mange andre Arter, der anvendtes i samme Øjemed, men i denne almindelige Oversigt kunne vi kun undtagelsesvis gaa i Detaillerne.

2. Jævnlig viser der sig en Tragten efter at komme i Besiddelse af skjulte Skatte og Herligheder, ved Hjælp af hvilke Tilværelsen kunde behageliggjøres. Saadanne Skatte tænkte man sig gjærne liggende i Jorden, i Højene, i Have, Søer o. s. v., og det gjaldt da om at faa saadanne Midler i Hænde, der kunde hæve de forborgne Skatte. Ligeledes søgte man at finde skjulte Metal- og Vandaarer. Man troede, at visse Plantearter vare i Besiddelse af den Egenskab at kunne bringe den søgende paa rette Spor. I denne Hensigt benyttede man sig jævnlig af den saakaldte »Spaastikke«, der bestod i en gaffelformet Gren, der skulde afskæres St. Hans Nat Kl. 12, under Fremsigelsen af en særegen Formular. Man anvendte i Regelen her hjemme en Pilekvist, dog have ogsaa Grene af Hassel (Tyskland) og af Mistel været benyttede. Baade i Nord og Syd er Troen paa Spaastikken ældgammel; der tales i Edda om »Skirners Tryllevaand«,

---

*) Forf.: Fra Planternes Verden, Kbhv. 1885, S. 6—7.

**) Cfr. v. Perger: Deutsche Pflanzensagen, 1864, S. 211—14. E. Wigström: Folkdiktning I., 1880, S. 132, II., 1881, S. 127.

og Virgil nævner i *Æneiden* ligeledes en saadan. Han sammenligner hin magiske Gren, der aabnede Æneas Vejen til Underverdenen, med Mistelen, ja har formodentlig anset denne Persephones Vaand for identisk med Mistelen. Dette har vel givet Anledning til denne Plantes Benyttelse som Spaastikke, hvortil den f. Ex. har været brugt i Sverige. Plinius beretter ogsaa (XXXI. 3, 27) om visse »*aquileges*«, der søgte Vand paa lignende Vis. Nutidens Vandsøgere og vel Flertallet af vort Folk have fremdeles en urokkelig Tro til Pilevaandens Ufejlbarhed som vandvisende.

Mærkeligt nok har man flere Steder haft mest Tiltro til, at smaa og ubetydelige Planter kunde hæve de forborgne Herligheder. Det er saaledes i Tyskland almindeligt, at man tilskriver Forglemmigej og Kodriver en saadan Undervirkning som at kunne drage skjulte Skatte op fra Dybet eller ud fra Bjærgene. Kodriver eller *Primula* bærer endog dér det meget betydende Navn »Himmelschlüssel«, ja selv i Jylland kaldes den »Marriløgl«, ɔ: Marie-Nøgle, og Navnet hentyder aabenbart til nu forsvundne Sagn om, at man ved den hellige Jomfrus Bistand med denne Plante som en Slags Nøgle kunde aabne Portene for de skjulte Skatte, og uden Tvivl er Maria i sin Tid traadt i Stedet for en hedensk Gudinde. Perger skriver ogsaa om Kodriver, »soll die Primel Schätze erschlieszen, so erscheint dabei oft eine weibliche Gestalt, die Schlüsseljungfrau, welche man auf die Freja deutet, da in der Krone dieser Göttin ebenfalls ein Schlüssel steckt« *). Der haves da ogsaa om disse Planter mange forskjellige Sagn**).

3. I nær Forbindelse hermed staa en Række Forsøg paa at opnaa Vinding eller tilsikre sig Held i diverse Retninger. For at vinde i Kortspil skulde man saaledes

*) Deutsche Pflanzensagen, S. 175.

**) Se f. Ex. M. v. Strantz: Die Blumen in Sage u. Geschichte, Berlin 1875, S. 306 og 345. Fr. Warnke: Pflanzen in Sitte, Sage u. Gesch., Leipzig 1878, S. 188.

bære et Blad af den nævnte Jærnurt eller hemmelig have et Flaggermusehjærte skjult paa sig. — Kunde man slumpe til et Øjeblik at holde en »Angermus« (Spidsmus) inden i sin Haand, havde man Held til at fodre Kreaturerne, og ejer man en »Sejerskjorte«, ɔ: Fosterhinden, da har man overhovedet Held med sig til alt, hvad man foretager sig. Folk troede ogsaa, at der gaves mange hemmelige Midler, hvorved Hexene vare i Stand til at kunne stjæle andres Fløde, Smør, Korn o. s. v. Stundum troede man, at dette skete ved Hjælp af en Dragedukke, hvilken ogsaa mentes at kunne stjæle Penge. En saadan Indretning hørte vel i de fleste Tilfælde kun hjemme i den menneskelige Imagination; men man har dog ogsaa virkelig lavet Dragedukker enten af Ben eller Alrunerod. Oprindelig vare Alrunerne Cimbrernes »kloge« Mænd og Koner, der vare særlig inde i den Kunst at tyde Runer. Omsider døde denne Kunst hen af sig selv og blev til »en saga blot«; — men man lavede da Billeder af de gamle Alruner, og disse bleve ofte betalte i dyre Domme; for at ogsaa ringere stillede kunde erholde disse »undergjørende« Billeder, dannede man dem af Roden af en Plante, der kaldtes *Mandragora*, men fra nu af gjærne fik Navn af Alrune. Dennes Rod kunde med Lethed tildannes, saa den fik Lighed med et Menneske; tit forfalskedes den dog, i det man udgav forskjellige andre for at være ægte. Mandragora-Planten er for øvrigt fra ældgammel Tid beskreven baade af Plinius, Pythagoras og Dioscorides. Overtroen om dens formentlige Evne til at skaffe Penge i Huset stammer fra de gamle Grækere. Man har ogsaa ment, at de Husguder, Jakob havde taget fra Laban, vare lavede af Alrunerod, der saa skulde være identisk med Dudaim. Hos Plinius finde vi en Belæring for den, som vil opgrave Alrunerod. Hans Ord ere disse: »Vedkommende maa ej staa lige i Vinden og skal først med et Sværd gjøre tre Cirkler uden om sig og derpaa dreje sit Ansigt mod Vesten«. . . . . Man kunde dog ogsaa benytte

Dyr for at komme i Besiddelse af andres Ejendom, — herhen hører Forestillingen om »mjölkharer«, som Svenskerne troede (og hist og her endnu tro) kunde malke Folks Køer paa Hexenes Befaling —; og endnu i vore Dage kunne vi jo høre Tale om »Lokkeduer«, »Tyvbier«, o. s. v., med hvilke Navne Almuen fremdeles forbinder Tanken om Hexeri og »Kunster«.

4. Lige fra de ældste Tider træffe vi en mærkelig Lyst til at gjøre sig usynlig, saa man uset og uhørt kunde spejde Begivenhedernes Gang. Bregnefrøet besidder ogsaa denne lykkelige Virkning, der dog ogsaa henføres til flere andre Planter, hvad Pergers o. lign. Samlinger af Sagn afgive Exempler paa. Ogsaa fra Dyreriget hentedes saadanne Midler; vi skulle her hidsætte et, der vistnok kun er kjendt af faa: Man tog en levende sort Kat og nedgravede denne paa en Korsvej, hvor der stod en Vejviser. Efter tre Dages Forløb skulde man grave paa samme Sted, Katten vilde da være fortæret (!) af Orme, og man skulde saa tage dens Halsben, der, naar man bar det hos sig, gjorde én usynlig. (Forts.)

Anton Andersen.

Scener fra den fransk-tyske Krig.*)

Skjønt »Historisk Arkiv« i tidligere Aargange gjentagne Gange har bragt større Afhandlinger over Partier af denne betydningsfulde Krig, tror Redaktionen dog, at de følgende Skildringer fra den østlige Skueplads ikke ville savne en vis Interesse; de omhandle de tre sidste Maaneder af Krigen, altsaa Kampene i Omegnen af Belfort og mod Garibaldi og Bourbaki, dog ikke fra et krigsvidenskabeligt Synspunkt, men som de maatte stille sig for en jævn Deltager i det store Skakspil. At Forfatteren er en Tysker, at Begivenhederne altsaa ere sete gjennem tyske Briller, maa ikke vække Forargelse hos vore Læsere, saa meget mere som han ikke er nogen Fanatiker og ærlig søger at se Forholdene saa upartisk, som det har været ham muligt.

I.

Vesoul.

Strassburg var faldet den 27de September, og største Parten af Belejringstropperne formeredes til et nyt Armé-

*) I. Hartmann (königlich Preuszischer General-Lieutenant): Erlebtes aus dem Kriege 1870—71. Wiesbaden 1885.

korps, det XIV., under Kommando af General Werder; det kom til at bestaa af Divisionen fra Storhertugdømmet Baden og kombinerede preussiske Troppedele, tvende Regimenter Fodfolk, tvende Reserve-Kavalleriregimenter og tre Reserve-Batterier og besad saaledes ikke de gamle preussiske Arméкorpsers ensartede Sammensætning. I de følgende fjorten Dage blev Arméкorpset skudt længere og længere frem mod Sydvest, og midt i Oktober finde vi det i det bjærgfulde Skovland, som danner Vandskjellet mellem Mosel og Saône, medens Hovedkvarteret var i Epinal, Hovedstaden i Departementet Vogeserne. —

Den 16de Oktober forlode vi Epinal for at trænge dybere ind i Landskabet, der her forekom os mere romantisk end smukt; naar Regnen af og til holdt op, saae vi Højderne hyllede i Skyer, Lavningen i vaade Taagemasser; stejle Veje førte over Højder og Bjærge ned i dybe Kløfter, over endnu grønnende Enge og nøgne, magre Flader. Frankrigs Rigdom røbede sig her ikke i Landskabet, men i de prægtige Veje, som den stadig vigende Fjende dog havde ødelagt bag sig. Kostbare Viadukter laa nu som maleriske Ruiner, saaledes ved Landsbyen Xertigny, hvor Broen laa halvandet Hundrede Fod over Dalens Bund; Franskmændene havde sprængt den og herved for lang Tid umuliggjort Benyttelsen af Jærnbanen.

Den 19de fik vi Øje paa en Bjærgkegle, der stod som forladt i de flade Omgivelser; det var Calvariebjærget ved Vesoul, og i denne Hovedstad for Departementet Øvre-Saône opsloge vi nu vort Hovedkvarter.

General Werder tog ind i Præfekturet, efter al Rimelighed blot for denne Nat; thi fra det store Hovedkvarter i Versailles var der indløbet nye Ordrer: XIVde Armékorps kunde forfølge de franske Tropper ned mod Besançon, men skulde derpaa marchere over Dijon til Bourges; da General Cambriels, som det syntes, havde trukket sine Tropper til-

bage til Floden Doubs under Fæstningen Besançons Kanoner, skulde vor Marche næste Dag fortsættes mod Dijon.

Fyrst v. Hohenlohe og jeg fik anvist en rig Bankiers Hus, som var godt kjendt af de omstaaende, nysgjerrige Personer. Man fulgte os til en slotlignende Bygning med en smuk Park; en Tjener førte os ind i Stueetagen, hvis Værelser vare udstyrede med de største Bekvemmeligheder, og sagde, at Monsieur og Madame vare hjemme, og at hans Navn var Charles.

Vi vilde altsaa aflægge et Høflighedsbesøg hos Herren og Fruen, Charles førte os op ad den smukke Trappe, vi forefandt foruden det gamle Ægtepar ogsaa deres Søn og hans unge Hustru og bleve modtagne høflig, men ikke venlig. I Samtalens Løb erfarede vi af den gamle Herre, at han ikke vilde kunne leve i Tyskland, og Sønnen beklagede, at hans Pariser-Jagtvenner, som ellers plejede at fylde Huset, vare udeblevne dette Aar.

Da jeg vandrede gjennem Vesouls Gader, faldt mine Øjne paa nogle afskylige Billeder i Butiksvinduerne; det ene fremstillede Napoleon III., det andet Kejserinde Eugenie paa saa oprørende Vis, at denne Udstilling under alle Omstændigheder maatte kaste et slet Lys over Beboerne, som fandt sig deri, selv om den ikke var gaaet ud over det nylig detroniserede Herskerpar. Nogle ikke voxne Knøse lo ad min Forbavselse, og deres Bemærkninger belærte mig om, at de allerede vare fuldkommen fortrolige med det gemene.

Imidlertid havde vor Generalstab faaet nærmere Oplysninger om Fjendens Stilling; franske Tropper stode os nærmere, end vi troede, allerede bag en Biflod til Saône, Oignon, som ved bjærgfuldt Land skilles fra Doubs, med hvilken den løber parallelt fra Øst til Vest. Generalen vilde slaa disse Tropper, før han rettede sin Marche mod Dijon, de indledende Bevægelser bleve trufne, og vi kom saaledes til at dvæle endnu tvende Dage i Vesoul.

Saafremt Vejret maatte klare op, vilde jeg benytte Tiden til at besøge Calvariebjærget for saaledes at kunne overskue hele Landskabet; jeg mødte en gejstlig, hvem Folk hilste med kjendelig Ærefrygt, jeg bad ham beskrive mig den bedste Vej, og han gjorde det med Venlighed og spurgte dernæst: »Er De Katholik?« Jeg svarede, at jeg var Protestant. Han spurgte videre: »Er De en Preusser?« og fortsatte:

»Men deres Folk ere Badensere, Katholikker.«

»Mange ere Badensere, men dog ikke Katholikker.«

»Baden«, indvendte han belærende, »Sydtyskland er katholsk.«

»Ja delvis.«

»Det regner stærkt og er koldt. Lad os træde ind her.« Kirken stod aaben og var tom. Han greb ned i Vievandskarret, korsede sig og tog derpaa atter Ordet: »Preusserne ere lykkeligere end vi, thi de have en legitim Konge. Ak Gud, naar faa vi en! Frankrig har fortjent denne Ulykke, thi det er faldet fra den kristne Tro.«

»Jeg troede, at den afsatte Kejser og Kejserinden vare gode Katholikker.«

»Det er de ogsaa, men de, som have styrtet dem, ere alt andet end det.«

»Kejseren og hans Raadgivere vilde denne Krig«, svarede jeg og saae fast paa ham; uhyggelig besvarede han mit Blik, og da han bemærkede en Kone, som nylig var traadt ind, hilste han paa mig og gik dybere ind i Kirken med hende.

Henimod Aften aflagde min Kvartervært og hans Søn mig en Kontravisit; efter at have vexlet nogle høflige Ord gik den unge Mand hen til et Bord, hvor mit franske Generalstabskort over Besançons Omegn laa udbredt, belyst af tvende Lys. Han betragtede det nysgjerrig, syntes først ikke at vide, hvad det var, og udbrød derpaa: »Besançon? — Ja, Besançon! Doubs! Aa, det kjender jeg.« — Vi traadte

nærmere, den gamle saae ogsaa paa Kortet, og Sønnen vedblev. »Lad os se. Det er rigtigt. La Barre, ser De, La Barre. Forêt de Chaux, jeg har været dér overalt. — Vore Officerer have ikke saadanne Kort.«

Faderen svarede: »De behøve dem ikke i vort eget Land. De ville nok faa tyske Kort, naar de komme til Tyskland.«

Jeg kunde ikke lade være at svare: »Som hvad?« Han forstod mig og svarede: »Nej, min Herre! Vi ville komme som Sejrherrer til Tyskland.«

Smilende gjensvarede jeg: »De sagde jo, at De ikke kunde leve i Tyskland.«

Nu lo ogsaa han og svarede: »Det er en anden Sag; jeg vil komme til Deres Land som Sejrherre.«

I Frankrig lovede man sig noget stort af de nye Stridskræfter, som samledes med forøget Iver, siden Gambetta havde overtaget Regeringen i Tours. De franske Tidender, som faldt i vore Hænder, indeholdt taabelige Forventninger og slemme Løgne; men det faktiske var alvorligt nok. Belejringshæren foran Paris maatte værge sig mod Udfald og truedes i Ryggen fra Nord, Vest og Syd. Ganske vist holdt General von der Tann Orléans besat; men den franske Loirehær blev Dag for Dag stærkere, og overalt rejste sig nye Fjender. Jo længere Tyskerne maatte sprede sig, desto svagere blev den Magt, hvorover de raadede; Metz fastholdt endnu stadig Prins Frederik Karls Hær.

Til Vogeserhæren ved Doubs stødte nu Forstærkninger fra Lyon; bag den fra Nord til Syd flydende Saône stode andre Skarer, uden at vi vidste, hvilken større Afdeling de hørte til. Endogsaa fra et Land, Preussen dog havde været til saa stor Nytte, fra Italien fik vore Modstandere Hjælp; dreven af konfuse Frihedsideer var den gamle Garibaldi traadt i den franske Republiks Tjeneste og organiserede sine Hjælpetropper i Dôle ved Doubs.

Vi kjendte ganske vist disse nyformerede Troppers ringe Præstationsevne; de vare næsten uden Rytteri, og vi vare dem betydelig overlegne i Artilleri; men vore Forbindelseslinjer bag ude bleve lange, først i Epinal stode vore Etappe-Tropper; foran os og til Siden undveg Fjenden i Skove, Bjærge og Fæstninger; stadig var han atter dér, og mellem hans umiskjendelig store Masser drev XIVde Korps omkring, næsten afskaaret fra sine egne Hjælpekilder; de Mænd, som bare Ansvaret for Ledelsen, den kommanderende General og hans Generalstabschef, havde saaledes nok at tænke paa.

Vore Brigader vare marcherede videre i sydlig Retning; den 22de fulgte vi efter ad den til Besançon førende Vej; ved Landsbyen Oiselay, fire Mil fra Vesoul, gjorde Generalen Holdt og afventede Resultaterne af de indledede Bevægelser; Fjenden skulde fastholdes i Centrum, omgaas i Flankerne og afskæres fra Besançon. Dette lykkedes dog ikke; i Begyndelsen hævdede Franskmændene ganske vist tappert Oignon, men undvege derpaa skyndsomst i de skovrige Bjærge med Efterladelse af megen Bagage.

Vi vare redne fremad og kom hinsides Floden inden for Kamplinjen; Fjenden stod en Mil fra Besançon i talrig Mængde paa Højderne, som vare besatte med et stærkt Artilleri, der rimeligvis var hentet fra Fæstningen. Fægtningen endte i Nattens Mørke, og Generalen vendte fortrædelig tilbage til Oiselay, hvor vi overnattede nogle Timer.

Næste Morgen befalede han mig at ledsage ham; han vilde ved Dagens Lys se, hvorledes det stod til paa Valpladsen. Han overtydede sig om, at en Fornyelse af Angrebet var utilraadelig, da dette kun kunde ske med store Ofre fra vor Side og ikke vilde have andet Resultat end at drive de franske Tropper ind i den trygge Fæstning. I Gaar havde vi atter stækket deres Lyst til at kæmpe mod os; de havde tabt flere døde og saarede end vi og efterladt flere Hundrede Fanger i vore Hænder.

Da afgjørende Resultater altsaa ikke lode sig naa her, vilde Generalen nu begynde sin Marche mod Vest.

Det næste Afsnit, vi maatte naa, var Saône, hvor Staden Gray danner et Hovedknudepunkt i Vejnettet. Vore Tropper stødte under deres Marche alle Vegne paa Modstand; Mobilgardister, Nationalgardister, Friskarer, bevæbnede i Borger- og Bondeklæder holdt sig skjulte i Kratskovene, men bleve kejtet førte og lagde ingen Dristighed for Dagen. Slige Fjender vare ude af Stand til at opholde os længe; men vort Mandskab udmattedes dog ved den nødvendige, uafbrudte Dækning mod alle Hold, saa meget mere som Vejret var afskyligt. Og næsten hver Dag kostede os Mennesker.

Den 24de og 25de var Hovedkvarteret i den usle Landsby La Chapelle St. Quillain, fire Mil sydvest for Vesoul; vi forefandt blot faa Indbyggere; mit Kvarter var en Pigeskole, tvende barmhjærtige Søstre beboede det meget smudsige Hus; i Frankrig træffer man ofte paa Urenlighed, selv i elegante Steder og Huse. I Landsbyen var der Mangel paa Levnedsmidler, vi maatte holde os til de medtagne Mundforraad; om Aftenen iagttoge vi et vidunderlig smukt Nordlys.

Vort Fortrav havde naaet Saône og besat Overgangsstederne. General Werder havde bestemt mig til Kommandant over Staden Gray, hvor hen han vilde begive sig den 26de, og tidlig om Morgenen red jeg derfor afsted forud for Hovedkvarteret, ledsaget af en Adjutant og et Par Dragoner. Man lærer efterhaanden at tilbagelægge disse farlige Enkeltridt; hvor Terrænet er overskueligt, giver man Hestene mere Ro, i modsat Fald gaar det i hurtigere Fart. Da vi heldig havde tilbagelagt tvende Mile og kom ud af det usikre Omraade og langs en Bæk ned i den mere fri Saônedal, glædede vi os over Synet af Gray, som laa for os paa denne Side af den store Flod og snart var naaet.

Ved Raadhuset fremstillede Mairen, Hr. Jobard, sig

for mig; han var en prægtig, hæderlig Mand at se til, og man lagde strax Mærke til den høje Anseelse, han nød hos Befolkningen; i Forening modtoge vi General Werder, paa hvem Mairen ligeledes gjorde et godt Indtryk.

Jeg havde opslaaet Kommandantskabs-Kontoret i Raadhuset, og her hørte Forespørgsler og Klager ikke op. Hvad der nærmest forelaa, optog i den Grad mit Sind, at jeg ved Aftens Tid hverken vidste, hvor mine Folk og mine Heste vare blevne af, eller hvor jeg selv skulde tilbringe Natten. Mairen sagde mig da, at jeg var indkvarteret i hans Hus; han førte mig hjem gjennem øde Gader, det øsregnede, og Stormen slyngede Skorstenene ned fra Tagene.

Jeg fandt et højst behageligt Hus og tilbragte en interessant Time med Hr. og Fru Jobard; begge hørte til gamle Familier fra Egnen og lagde en rigt uddannet Aand og Hjærte for Dagen, og for første Gang i Frankrig iagttog jeg her den Finhed i Former og Samtale, den smagfulde Harmoni i alle Ting, som man tillægger den ældre franske Tid.

Den følgende Dag forløb højst urolig; hinsides Saône forefaldt flere Fægtninger, Fjenden syntes at voxe i Tal, og i ingen Retning turde man afsende enkelte Ordonnancer, ikke engang paa korte Afstande; enhver Patrouille maatte være stærk. Man maatte med Strænghed sørge for Troppernes Underhold, og mange Forraad bleve ogsaa skaffede frem af Gjemmestederne, men der herskede ligefuldt Mangel selv paa det nødvendigste. Om Aftenen afleveredes fem Hundrede Krigsfanger i Gray; de sagde, at der stod en Côte d'or-Armé i Dijon; en Kirke maatte for Natten tjene dem til Opholdssted; paa Borgere, som bevislig havde ført Vaaben imod os, maatte der fuldbyrdes Dødsdomme (!).

Den 28de marcherede de fleste Tropper videre fra Gray; det regnede uophørlig; Soldaterne lede Mangel paa Skotøj, Hestene paa Havre.

Generalen tillige med Hovedkvarteret forlod Staden om Morgenen; jeg red senere efter. Franskmændene havde trukket Grave tværs over Landevejen, paa mange Steder saae man Forhugninger og andre smaa Forskansninger; i Landsbyen Renève l'Eglise ved Vejen til Dijon, en Dagsmarche fra denne Stad, overnattede Hovedkvarteret.

I den Forstue, jeg betraadte, skinnede Ilden fra Arnen paa preussiske Jægere og en gammel Kone, der alene var bleven tilbage; tre Officerer af samme Regiment, der havde lagt Beslag paa en Stue, optoge den sent ankommende Gjæst; de glædede sig over snart at komme til Dijon, hvor deres Mandskabs Klæder kunde blive istandsatte; saa vilde det ogsaa kunne gaa bedre i det raa Côte d'or; hinsides dette Bjærgstrøg vilde der være mere Ro, da vi ikke som her sade fast mellem Fæstninger, der afgave Støttepunkter for Fjenden.

Indhyllede i vore Kapper lagde vi os paa Matrasser ved Siden af Kaminilden; ved Midnatstider vaagnede vi, Soldaterne ved Siden af talte sammen, Døren gik op, og en Feltjæger traadte ind for at spørge, hvor General Werder boede; han havde forladt Versailles den 23de og ganske alene listet sig gjennem Fjenden; efter Sigende skulde en Feltjæger endnu ikke være falden i Hænderne paa Fjenden.

Den Skrivelse fra General Moltke, som den ankommende overbragte, gav General v. Werder nye Anvisninger og indeholdt den glædelige Efterretning, at Metz's Fald var nær forestaaende; Prins Frederik Karls Hær skulde derpaa ufortøvet bryde op til Loire, og XIVde Armékorps, som nu ogsaa fik de tvende Reservedivisioner i Elsass under sig, skulde dække venstre Flanke af Prinsens Hær samt Elsass, besætte Dijon med en betydelig Styrke og belejre Belfort.

Rummet mellem Dijon og Belfort har en Bredde af tyve Mil; Côte d'or og Vogeserne begunstigede i høj Grad den lille Krig, de store Fæstninger Besançon og Langres samt den lille Auxonne maatte iagttages og Forbindelserne

sikres. Den kommanderende General besluttede at sende General Beyer med de tvende badensiske Brigader mod Dijon, at lade de tvende andre Brigader marchere tilbage, atter at opslaa Hovedkvarteret i Gray, senere i Vesoul og at oprette de absolut nødvendige Magasiner i sidstnævnte Stad.

For at varetage Kommandanturforretningerne sendtes jeg forud til Gray, hvor jeg med velgjørende Gjæstevenlighed blev modtagen i Mairens Hus; Hr. Jobard gjorde paa sin Side, hvad der var muligt, for at de Krav, jeg maatte stille, kunde blive opfyldte paa regelmæssig Vis.

Det var mig behageligt, at der tilbød sig en Lejlighed, hvor jeg kunde gjøre ham en Tjeneste; i Landsbyen Vellexon og Kratskovene i Omegnen, ved den nærmeste Vej fra Vesoul til Gray, forefaldt ofte Fjendtligheder mod os; der blev derfor paalagt Sognet en Kontribution (!), og en anset Mand ved Navn Petit blev ført til Gray som Gissel. Mairen henvendte sig nu til mig med den Anmodning, at han maatte huse Hr. Petit, med hvem han stod paa venskabelig Fod, og for hvem han vilde gaa i Borgen. Jeg forelagde den kommanderende General, som imidlertid var indtruffen, denne Bøn, og han gav sit Samtykke; saaledes lærte jeg Hr. Petit at kjende, hvad senere skulde blive mig til Nytte.

Den 31te Oktober stod en badensisk Brigade allerede i Vesoul, hvor fra den ligeledes besatte Staden Lüre, som ligger ved Landevejen til Belfort. De preussiske Tropper stode i og omkring Gray. Rygtet gik her, at Garibaldi var i Fremrykning fra Dôle og Auxonne, men der forefaldt blot de sædvanlige Skjærmydsler. Efter en heftig Fægtning holdt General v. Beyer sit Indtog i Dijon, hvor Borgerne havde taget Del i Gadefægtningen.

Saaledes vare vore fire Brigader nu spredte over sexten Mil; svækkede af Tab og Sygdomme talte de blot omtrent 23,000 Mand, og de udmattede Tropper maatte være i

uophørlig Bevægelse for at bortskræmme Fjenden, som dukkede op alle Vegne.

Den 2den November rede vi til Vesoul ad den længere, men mere sikre Vej langs højre Saônebred; det var den første tørre Dag, og en bidende Nordenvind rystede de tørre Blade af Træerne.

Efter i fjorten Dages Tid at have færdedes i fattigere Landskaber, kom vi nu atter til et frugtbart Land og saae paa ny en Velstand, som satte os i Forbavselse; i Landsbyerne offentlige Vaskeanstalter af tiltalende, ja endog rig Arkitektur; i Flækkerne eller Smaastæderne storslaaede Kirker med høje Taarne; Kjøreveje og Fodstier i bedste Stand; derimellem herlige Landsæder og maleriske Slotte.

Da vi havde tilbagelagt tre Mil, gjenkjendte vi allerede Calvariebjærget; endnu næsten fem Mil tilbagelagdes i hastigt Trav, og vi vare i Vesoul.

Den rige Bankier syntes ikke at være fornøjet over vor Tilbagekomst; men Tjeneren Charles, der havde været tilfreds med os, glædede sig.

II.

Belfort.

Den 3dje November blev en Festdag for os, thi den længselsfuldt ventede Post indtraf i Vesoul; vi havde været afskaarne, uden Kjendskab til, hvad der foregik ude i Verden; som den rejsende, der kommer fra Ørkenen, smægter efter Vand, saaledes længtes enhver af os nu efter sine Breve, sine Aviser; man læste til ud paa Natten.

Og hvilke Efterretninger modtoge vi ikke! Metz havde kapituleret, den vigtigste Vaabenplads var i vore Hænder; nu kunde vi sige, at vi beherskede det Land, som ved Freden maatte blive vort; Rhinhæren, som endnu talte mere

end 170,000 Tropper, var tagen til Fange og herved næsten samtlige Frankrigs gamle Tropper i vor Magt.

I Tyskland hengav man sig til Forventninger om en snarlig Fred; man troede, at den sidste Modstand hurtig vilde være brudt, saa snart den Hær, som havde betvunget Metz, kunde gribe ind i Begivenhedernes Gang.

I Frankrig fremkaldte Bazaines Kapitulation stor Ophidselse; Gambetta proklamerede den som en Forbrydelse, men den Kjendsgjerning, at den indesluttede Rhinhær kun havde Valget mellem at hungre ihjel eller at vandre i Krigsfangenskab, lod sig ikke fordølge. Tillidsfuldheden sank, Partispliden tog sin Begyndelse; desto mere voldsomt toge Gambetta og hans Tilhængere fat.

I det vi nu ivrig gjennempløjede Aviserne, der ellers uænsede bleve lagte til Side, blev Forskjellen mellem de tyske og de franske Blade saa meget mere paafaldende. Den af Gambetta paavirkede Presse bragte Overdrivelser og Løgne, som laa aabenlyst for Dagen, men desuagtet ikke forfejlede det tilsigtede Indtryk paa de lettroende Franskmænd. I de tyske Aviser fængsledes vi ved den Deltagelse, man viede det XIVde Korps; man vidste ikke, hvor vi stak, og længtes med Uro efter at erfare, hvad der var blevet af os.

Prins Frederik Karl havde saaledes paa den hæderligste Maade fuldført den vanskelige Opgave, med en næppe tilstrækkelig Styrke at holde den stærke og af en stor Fæstning understøttede Fjende bunden til Stedet; under store Besværligheder, Savn og Sygdomme, under talrige blodige Kampe havde Belejringshæren i ti Uger holdt ud paa Metz's Ligmarker; nu blev den atter, som oprindelig, delt i den første og den anden Armé; den første under General Manteuffel var bestemt til Nordvest-Frankrig, den anden ilede mod Loire.

XIVde Hærkorps's Tog havde nogenlunde skaffet Luft; i vor Ryg og umiddelbart foran os fandtes ikke længere

organiserede fjendtlige Troppemasser; men talrige vare de ved Doubs og i Côte d'or. Rekognosceringstropper skulde udfinde yderligere Enkeltheder; bevæbnede, enkelte og flokkevis, holdt sig endnu hist og her i Kratskovene, og mangen fransk Bandit drev omkring for at gjøre et Kup med sin Flint; dog vare vore Forbindelseslinjer nogenlunde sikrede.

Fjerde Reservedivision under Generalmajor v. Schmeling havde taget Schlettstadt og belejrede Neu-Breisach; første Reservedivision, forstærket med enkelte Delinger af fjerde, var indtruffen foran Belfort og havde omringet denne faste Plads.

General v. Werder vilde have nøjere Oplysninger om Stillingen foran Belfort og paalagde mig den 7de om Morgenen at ride der hen. Oberstløjtenant v. Leszczynski sagde: »De finder General v. Tresckow i Les Errües, nord for Belfort; det er rimeligvis en Herregaard.«

Jeg fulgte derpaa Generalen til Feltgudstjenesten i Kirken; blandt de andægtige Soldater fandtes Katholikker som Protestanter. Jeg tænkte paa den gejstlige, med hvem jeg tidligere havde ført en Samtale her; han holdt sig tilbage som alle andre Vesoulboere, med hvem vi dog stode paa fredelig Fod, naar vi tilfældigvis mødtes.

Om Eftermiddagen red jeg til Lüre; Kommandanten boede hos Mairen, ved Navn Martelet, i hvis Hus jeg ligeledes fik Kvarter. Om Aftenen ved Bordet lærte jeg Familien at kjende, Fader, Moder og fire Sønner; den yngste Dreng studerede ivrig Tysk. Jeg havde min Glæde af gamle som unge, af hele Husvæsenet; ligesom hos Mairen i Gray røbede en fin Følelse sig i alle Ting, og de behageligste Former gik Haand i Haand med en solid, aandelig Gjennemdannelse.

Den næste Morgen gav Kommandanten mig en stærkere Kavalleri-Eskorte under Befaling af en lystig Løjtenant. Landet blev nu mere ujævnt, mere fattigt; vi befandt os foran

de mægtige Kæmper i Øvre-Vogeserne, hvis Tinder dækkedes af den første Sne. Ballon d'Alsace glimrede i Middagssolen; langs Klipperne og Kløfterne paa dens sydlige Skraaning fører Landevejen til Flækken Giromagny i Savoureusedalen, den lille Flod, som Belfort ligger ved, halvanden Mil længere mod Syd. Her gjorde vi Holdt. Stedet var som uddøet, kun et Par Kvinder og Oldinge kom til Syne; skjønt vi betalte godt, bragte Folkene i Gjæstgivergaarden os den Smule Forfriskninger, hvormed de kom frem, med trevne Miner, som de kun gave efter for Tvang. Vi fulgte videre fremad den samme kunstige Bjærgvej, som var sprængt paa flere Steder og kun tarvelig istandsat. Da det blev Aften, kom vi til en anden Dal; paa Engene laa den første Is; vi frøs og glædede os til at naa vor Rejses Maal Les Errües, hvor vi indtraf i Mørkningen. Efter vor Generalstabschefs Formodning skulde det være en Herregaard, men det viste sig at være en tarvelig Kro for Fragtmænd, ensomt beliggende ved et Knudepunkt for Vejene. Min lystige Løjtenant vendte ufortøvet tilbage til den sidste Landsby, vi vare komne igjennem.

I den elendige Bygning boede General Tresckow med sin hele Stab; han var ikke til Stede, og hans Officerer undrede sig over min Ankomst; de trakterede mig med en tarvelig Aftensmad, som stod færdig paa Bordet mellem Papirer og Brugsgjenstande af enhver Art. Straalejet ved Væggen fuldstændiggjorde Indretningen; Rummet tjente som Arbejds-, Spise- og Soveværelse.

Sent ud paa Aftenen kom Generalen meget fornøjet tilbage; thi han havde naaet sit Maal denne Dag at besætte Staden og Slottet Montbéliard og kom nu sammesteds fra. Jeg glædede mig over at gjense ham; thi under Strassburgs Belejring havde jeg følt mig tiltalt af hans Utrættelighed og stadig muntre, venlige Stemning.

Han bød mig hjærtelig velkommen og førte mig op ad den smalle Trappe til sin Bolig, en snæver Stue med en

rødglødende Jærnovn; den var ham imidlertid ret til Pas, han satte sig ved Siden af den og drøftede nu med Liv Stillingen foran Belfort.

Alt var sket, hvad han med sine Tropper kunde udrette for Afspærringen af denne faste Plads, det egentlige Udgangspunkt for Fjendtlighederne i disse Landsdele, og han længtes nu inderlig efter Belejringsskyts for at kunne angribe selve Fæstningen; han lod mig forelægge Dokumenter og Planer og æskede min Opfattelse angaaende de Foranstaltninger, som nu skulde træffes.

Da vi vilde begive os til Ro, spurgte jeg, om han ikke havde kunnet finde noget bedre Standkvarter. »Det er lille«, sagde han; »men det ligger lige ved Vejen«. Han stillede ikke større Krav, men jeg tillod mig den Bemærkning, at der i dette Hus næppe var Plads nok for hans Stab, og at jeg maatte søge mig et andet Kvarter, hvor jeg i Ro kunde studere Dokumenterne og Planerne.

Om Morgenen red jeg til den nærliggende Landsby Bethonvillier; den havde slet ingen Indkvartering og flere anselige Huse; ved det netteste saae jeg paa Gaardspladsen flere smukke Føl og i Døren Ejerinden, en tyk Kone paa henved et halvhundrede Aar, som besvarede min Hilsen med et tysk »Guten Tag«. Hos hende indkvarterede jeg mig, Solen skinnede ned paa mit store Arbejdsbord i det rummelige Værelse, og fra det aabentstaaende Vindue kunde jeg se Schweizeralperne. Kanonskud fra Fæstningen var det eneste, som her mindede om Krigen; Landsbyens Beboere vare fredelig sindede, og at Generalen nu forlagde Tropper her hen, havde for min Skyld godt kunnet undværes.

Under Fremmarchen havde Belejringstropperne i flere Smaafægtninger trængt Fjenden tilbage mod Fæstningen og nu indrettet sig paa Forsvarsfod uden om denne, omtrent i en halv Mils Afstand. I en større Omkreds holdt de Landet under Opsyn, og ved længere Patrouilleringer lod General Tresckow fastslaa, at Fjenden ikke samlede Tropper

øst for Besançon, følgelig ikke for Øjeblikket tilsigtede et Forsøg paa at undsætte Belfort.

Der manglede Efterretninger om Styrken af Fæstningens Garnison; den maatte overvejende bestaa af Mobilgardister, men Angivelserne modsagde hverandre; man anslog dog dens Størrelse til 10,000 Mand, meget for lavt, som det senere viste sig.

Indbyggerne i Belfort vare for største Delen tagne bort, saa at den civile Befolkning var reduceret til 4—5000 Personer. Kommandanten havde med stor Hensynsløshed ladet Omegnen udfuragere, saa han ikke havde Brist paa Levnedsmidler, men desto vanskeligere faldt det nu at skaffe Belejringstropperne den nødvendige Forplejning i det fattige Bjærgland.

Skjønt Hagl- og Snebyger flere Gange mindede om det barske Klima og den sig nærmende Vinter, frembød et Rekognosceringsridt, rundt om Fæstningen, i klart Vejr landskabelig Ynde i fuldt Maal; op over Dalene med deres stærkt kultiverede Engflader, Skove og Bjærge rage i større Afstand Vogesernes og Juras Masser.

I dette saakaldte »Trouée« eller den burgundiske Port hæver sig den øvre Fæstning paa et enligt liggende, klippefuldt Højdedrag; Nordfronten skyttes ved et utilgængeligt Terræn, Østfronten ved de uangribelige Forter, La Miotte og La Justice. Mod Syd danner Slottet den vigtigste og stærkeste Del af Befæstningen; længere mod Syd, tusende Skridt foran Slottet, ligge de klippefulde Højder Perches, som først forskansedes efter Krigserklæringen; under Slottet og mod Vest er Staden anlagt langs Savoureuse; den er omgiven af Fæstningsværker, og desuden var der skudt andre Værker frem paa Sletten; delvis vare de endnu under Opførelse.

Jeg var af den Mening, at et Angreb maatte rettes mod Vestfronten, som jeg holdt for den svageste, dels i fortifikatorisk Henseende, dels paa Grund af Jordbundens

Beskaffenhed. Ogsaa Sydfronten kunde vel komme i Betragtning; men her vilde de sidste, afgjørende Arbejder og Kampe frembyde meget store Besværligheder, thi Klippegrunden, der dels ligger blot, dels kun er dækket med et tyndt Lag Jord, maatte i yderste Grad vanskeliggjøre Minearbejderne. Under alle Omstændigheder var et virkeligt Angreb det eneste Middel, hvorved den med Kasematter forsynede Fæstning kunde tvinges, da den havde faaet lang Tid til at ruste sig til Forsvar, og det vilde i den forestaaende haarde Aarstid blive et vanskeligt Stykke Arbejde, saafremt Besætningen viste sig dygtig.

General v. Tresckows Tropper vare imidlertid et sligt Arbejde voxne; jeg kjendte dette Landeværn fra Strassburg; allerede den Gang var det meget brugbart, takket være den tilstrækkelig lange Tjenestetid, og nu havde Anførerens Disciplin og Reserveofficerernes Dygtighed omskabt disse Landeværnsmænd til fortrinlige Tropper. En af deres Oberster, en højtbedaget Herre, som ved Krigens Udbrud atter var traadt i aktiv Tjeneste, kunde gaa som en ægte Type paa den preussiske Soldaterstand. Jeg lærte ham at kjende ved hans Forposter, i Udkanten af en Landsby, der var nedskudt fra Fæstningen; den Skimmel, han red, kunde næppe skjelnes fra Sneen, hvori den stod, og lige saa hvidt var den ridderlige Oldings Hoved, men han udførte sin Tjeneste med ungdommelig Iver.

Den 10de November var Neu-Breisach faldet, og allerede den 12te indløb der fra Versailles den Underretning, at General v. Tresckow vilde faa anvist det Belejrings-Artilleri med øvrigt Materiel og de Ingeniører, som havde fundet Anvendelse foran denne Fæstning, og at han skulde begynde et virkeligt Angreb, saa snart denne Forstærkning ankom. Generalmajor v. Martens var atter udnævnt til Anfører for Ingeniørerne, medens Belejringsartilleriet kom til at staa under Oberstløjtenant v. Scheliha, der havde beklædt samme Post for Schlettstadt og Neu-Breisach.

Tropperne fra fjerde Reservedivision marcherede fra Neu-Breisach til Vesoul for at slutte sig til XIVde Armékorps; dette Korps havde den 10de begyndt en større Bevægelse, da Fjenden med voxende Styrke samledes vest for Besançon; General v. Werder foretog en fremadgaaende Bevægelse mod Dôle og Auxonne, og da man havde bragt i Erfaring, at Garibaldi ligeledes var marcheret vester ud, blev Hovedkvarteret atter forlagt til Dijon.

General v. Tresckow traf nu alle Forberedelser til at modtage Belejringsparken, men drøftede samtidig, hvorledes man bedst maatte kunne møde de Undsætningsforsøg, som under den lange Belejring kunde ventes fra Vest og Syd.

Lisaine- og Allainefloderne danne de bedste Forsvarsstillinger, henholdsvis mod Vest og mod Syd; ved disse Smaafloders Sammenløb ligger Montbéliard; af de nævnte Stillinger er Lisainelinjen den mest vigtige, thi den skæres af de nærmeste Veje fra Besançon til Belfort, den nordlige ved Flækken Héricourt, den sydlige ved Montbéliard. Nord for begge disse Veje gaar der i øvrigt endnu en Chaussé, Vejen fra Lüre til Belfort, som ved Landsbyen Frahier krydser Lisaines halvtredje Mil brede Dal; denne Strækning fremviser i Begyndelsen ikke nogen betydelig Hindring mod et Angreb, men længere mod Syd byde Højderne Stillinger, som ere vanskelige at angribe.

General v. Tresckow tog mig med til det sydligste Punkt Montbéliard. Det var i enhver Henseende en behagelig Dag, denne 14de November Vi kjørte ned i Savoureusedalen; Egnen bliver jævnere og Jordbunden mere frugtbar, alt som man nærmer sig Allaines bredere Dal. Ved højre Bred af denne Flod, under de nordlige Højder, ligger det gamle Mömpelgard, der er en smuk Flække; Husene nærme sig det store, fæstningslignende Slot, som ligger saa stormfrit paa en Klippe, at det, tilstrækkelig forsynet med Proviant, synes ubetvingeligt; fra Slottets Høj-

slette saae vi de meget tydelige Omrids af de hvide Schweizeralper.

Borgerne i Montbéliard lagde slet ikke for Dagen, at de i Aarhundreder havde haft tyske Herrer, og dulgte ingenlunde deres fjendtlige Følelser. I denne Henseende herskede der en mærkelig Forskjel mellem denne By og den burgundiske Port; Bønderne her viste sig kun lidet franskvenlige; men dette skrev sig vel delvis fra, at de lige siden Krigens Udbrud havde lidt meget af de franske Troppedelinger. Derhos syntes Mobilgardisterne, som nu vare indesluttede i Belfort, at have holdt meget slet Disciplin, i det mindste hørte jeg mange Klager over dem; men under alle Omstændigheder lagde denne Landbefolkning en større Selvstændighed for Dagen, end jeg hidtil havde iagttaget i Frankrig.

Atter et andet politisk Indtryk fik vi af Borgere fra Mülhausen, som vare komne til Les Errües for hos General v. Tresckow at udvirke nogle gavnlige Bestemmelser for deres Fabriksby; disse Herrer hældede af Handelsinteresser til Frankrig; men naar de ikke kunde blive franske, ønskede de atter at blive frie Rigsbeboere eller at gaa sammen med Schweiz, og det var dem derfor ingen synderlig Glæde, da vi sagde, at de utvivlsomt simpelthen vilde blive tyske Undersaatter.

Min Værtinde i Bethonvillier sørgede paa det bedste for mig og mine Folk; men hendes Opmærksomhed skyldtes dog egentlig Føllene; hun nærede Frygt for, at man kunde borttage hendes Yndlinge, og vilde vinde min Beskyttelse. Samme Nat som Generalen og jeg vare indtrufne fra Montbéliard, viste hun sig i Natdragt og med Lys foran min Seng: »Ak, vi blive overfaldne!« Jeg kaldte ud ad Vinduet paa mine Folk, som imidlertid allerede sadlede op. Maanen skinnede klart; det hele var en unødvendig Alarmering, som skyldtes Telegrafdelingens vel vidt drevne Forsigtighed, og

jeg faldt snart i Søvn igjen; men Kl. 6 om Morgenen var der atter Alarm, og denne Gang ikke nogen blind.

Besætningen havde med flere Batailloner og nogle Stykker forspændt Skyts gjort et Udfald hen imod Les Errües og med et kraftigt Stød kastet vore Forposter; men da jeg indtraf, var Fægtningen allerede staaende og General v. Tresckow til Stede; et af vore Feltbatterier kastede de fremstormende Franskmænd, men led selv ret betydelig, væsentlig ved de godt indskudte, svære Kanoner fra Forterne Miotte og Justice. Ellers lede vi kun ringe Tab. Om Morgenen Kl. 8 veg Fjenden og lod omtrent 50 døde og saarede Officerer og Soldater i vore Hænder foruden et større Tal usaarede Fanger. Af Mobilgardisterne fra Departementet Haute-Saône vare adskillige ansete Mænd blevne paa Stedet.

Oberstløjtenant v. Scheliha indtraf; men General v. Mertens blev endnu ikke ventet, og efter at jeg havde drøftet Artillerispørgsmaalet med Obersten og meddelt ham min Opfattelse angaaende et direkte Angreb paa Belfort, var mit Hverv her tilendebragt, og jeg havde Afskedsavdiens hos General v. Tresckow for at ride til Dijon; jeg skiltes ugjærne fra den hæderlige Officer og ønskede ham af ganske Hjærte Lykke og Ære.

I det skjønneste Vejr begyndte jeg den 17de mit Ridt, ledsaget af tvende Ryttere. Solen beskinnede hele Dagen de sneklædte Vogeser; jeg kom forbi den 4de Reserve-Divisions Kolonner, østpreussiske Landeværnsmænd. I Lüre opsøgte jeg strax mit forrige Kvarter hos Mairen; Fru Martelet stod i Forstuen med en anden Dame; da de fik Øje paa mig, blev den sidste forfærdet og kastede sig grædende i Armen paa Fru Martelet, som bedrøvet gjengjældte min Hilsen. Hr. Martelet kom til Stede og førte mig ind i Huset. »Den ulykkelige Kone«, forklarede han, »har i Forgaars mistet sin eneste Søn foran Belfort«; flere unge Mænd fra Lüre vare faldne eller saarede ved

oven omtalte Udfald; mine ædelmodige Værter lode mig dog ikke bøde for den Sorg, vore Vaaben nu havde tilføjet ogsaa deres By; »gid den tunge Prøvelse, der nu rammer hele Frankrig, maa være gavnlig for vor Fremtid.« De fintfølende og dannede Franskmænd vare i det hele taget ikke blinde for Aarsagerne til Landets Forfald, men de manglede Evne til at gribe ind med hjælpende Haand, da alt blev paavirket og regeret fra Paris, og nu fra Tours.

Den følgende Eftermiddag gjorde jeg Holdt hos Bankieren i Vesoul; Tjeneren Charles bød mig velkommen: »Deres Værelser ere i Orden, jeg har længe ventet Dem.« Saaledes kan man ogsaa i fjendtligt Land have gode Venner.

Nu kom imidlertid den længere og mere farlige Del af Turen; Vejen til Gray langs højre Saônebred var betydelig længere end den nærmeste paa venstre Bred, jeg slog derfor ind paa sidste Vej og traf i Flækken Fresnes St. Mamés Fodfolk fra Baden, der her sikrede Forbindelsen saa godt som muligt; Officererne advarede mig dog for Terrænet langs Saône ved Vellexon, der var vanskeligt at bevogte og nu som før usikkert i særlig Grad. Indtil denne Landsby naaede jeg i god Behold; her kom en Mand mig i Møde, der saae ned for sig, som om han ikke vilde se nogen Tysker for sine Øjne; da han imidlertid kom paa Siden af mig, saae han op og udbrød: »Ah, mon colonel!« Det var Hr. Petit, hvem jeg i Gray havde befriet fra Fængslet; han vendte om og gik ved Siden af mig: »Hvor fra kommer De?«

»Fra Belfort.«

»Jeg har dér en Svoger, en Kaptejn ved Mobilgardisterne.«

Jeg fo'r sammen, det undgik ham ikke, og bekymret spurgte han: »Véd De noget om ham?«

»Har han efterladt sig Familie?« spurgte jeg alvorlig.

»Ja, en meget talrig.«

»Hvor lever den?«

»I Villersexel« — og han vendte sine Øjne mod mig med spændt Opmærksomhed.

»Stakkels Mand!« sagde jeg sørgmodig, »De har ingen Svoger mere; han er falden den 15de.«

Vi fortsatte i Tavshed vor Vej, trods sin Sorg indbød han mig til en Rast hos sig; da jeg afslog dette med Tak, ledsagede han mig gjennem Landsbyen og en lang Strækning videre, i det vor Samtale drejede sig om andre Ting, om den frugtbare Jordbund, om det ved Sommertid saa smukke Land. Han sagde det ikke ligefrem, men jeg mærkede nok, at han vilde beskytte mig mod Fjendtligheder, som han rimeligvis var ude af Stand til at forhindre, da paagjældende ikke boede i Vellexon.

I Gray red jeg atter til Mairen, der husede mig som en Ting, der fulgte af sig selv; han havde stadig Indkvartering, men dog viste han og Fru Jobard mig den mest opmærksomme Gjæstfrihed. Disse Uger havde ældet ham, hans Ansigt bar Præg af en dyb Sorg, hans Landsmænds Nød gjorde ham ondt, men han klagede ikke; sin By havde han holdt i Orden, men for Omegnen kunde han ikke indestaa, og da jeg næste Morgen tog Afsked, syntes Ægteparret at nære større Bekymring for deres Gjæst end for sig selv.

Rejsen gik dog for sig uden Uheld; henimod Aften saae jeg Côte d'or, mørk med gyldne Striber; det var Klipperne, hvis røde Stenmasser hvilede i Solglans; i Dalen ved Bjærgenes Fod breder den taarnrige Stad sig mellem Alleer og Haver.

I de sidste fire Dage havde mine fortræffelige Heste baaret mig og min Bagage tre og tyve Mil, delvis ad besværlige Bjærgveje; nu skridtede de muntert frem gjennem Dijons Gader.

III.

I Côte d'or.

Mine Krigsfæller i Staben baade glædede og undrede sig over min lykkelige Ankomst. General Werder forlangte Oplysninger om Styrken af Lisainelinjen; han skulde jo dække Belejringen og forudsaa, at Franskmændene under dens Løb vilde søge at undsætte Belfort.

For Øjeblikket vare de dog ikke i Stand hertil. Man vidste, at Vogeserhæren, med hvem vi navnlig havde haft at bestille i Oktober, var marcheret bort fra vort Omraade i Retning ad Bourges. Garibaldis Korps og en fransk Division under General Crémer vare de Fjender, som truede det XIVde Hærkorps i Fronten, medens Fæstningernes Tropper og Franktirørerne truede vore Forbindelser.

Garibaldi havde forlagt sit Hovedkvarter til Autun, ti Mil sydvest for Dijon; hans Korps var sammensat af Italienere, Franskmænd, Spaniere og Afrikanere og ansloges til en Styrke af mindst 15,000 Mand, og Divisionen Crémer var vel omtrent lige saa stærk; den stod syd for Dijon mellem Saône og det stenede Bjærgstrøg Côte d'or, hvis vestlige Skraaninger naa frem til den burgundiske Hovedstad. Hele Terrænet var saare vanskeligt at overskue, og heri laa Besværligheden ved at hævde Dijon uden at se vore Forbindelseslinjer truede; rundt omkring førtes den lille Krig med smaa Delinger.

Den usikre Tilstand kom ogsaa frem i den Opførsel, de fyrretyve Tusende Dijonboere lagde for Dagen; de hadede os ganske vist alle til Hobe; men nogle af dem ønskede dog at beholde os, andre længtes efter Garibaldi. Partierne vare ikke mere endrægtige, og kun Situationens Tvang holdt dem endnu sammen; Monarkisterne vare i deres Hjærters Inderste uenige med Republikanerne, og de besiddende Klasser frygtede Anarkiet. Jeg var indkvarteret hos en fornem gammel Herre; den Gang General v. Beyer

angreb Dijon, var en Granat sprungen paa hans Tag, og uden for hans Hus havde Mobilgardister og Borgere kæmpet med de badensiske Tropper; dog var han i hine Dage bleven endnu mere rædselslagen ved Folkets Vildskab, og vi vare ham derfor velkomne som et Værn herimod; han udtalte det ikke ligefremt, da han noget skræmmet modtog og gjengjældte mit Besøg; men han fortalte nogle Gange om Rædselsperioden, som hans Forældre havde oplevet for firsindstyve Aar tilbage.

Vi havde Frihed nok til at se os om i Staden, og Forholdene henledede nærmest vor Opmærksomhed paa Beboerne. En Lejlighed til Samkvem med dem tilbød sig altid; Vejret var smukt, næsten sommerligt; mange Personer slentrede omkring paa de store Torve og i de brede Gader, og de indlode sig selv gjærne i en Samtale. Ofte lagde man ogsaa Beslag paa vort Kjendskab til det franske Sprog; de tiltalte os uden Frygt, ja selv uden Beskedenhed; som Burgundere, som Dijonboere syntes de at holde sig for noget ganske særligt, at nære en endnu højere Mening om sig selv end Franskmænd i det hele taget. En Herre af fine Manerer, hvem jeg havde tjent som Tolk i hans Samtale med badensiske Tropper, sagde ganske ugenert: »Deres Soldater burde kunne tale Fransk.« Derhos vare de i høj Grad uselvstændige; i deres kommunale Anliggender vidste de ikke at hjælpe sig selv; »allez au maire« var det sædvanlige Raad.

Magten var under slige Forhold falden i Hænderne paa dem, som grebe energisk til, og det var Republikanerne af den nye Art, Gambettisterne. Under den sidste Regering havde de fornemme Familier i Landet holdt sig borte fra det politiske Liv, og Præfekterne, som ledede fra Paris, havde holdt Folket i Orden; nu herskede et Kaos af Frygt hos nogle, af Byttelyst hos andre; af Had til det styrtede Kejserdømme, af Uvilje mod Republiken heldede det første Parti »faute de mieux« for største Delen til Huset Orléans.

Jeg oplevede selv et ret mærkeligt Bevis paa, hvorledes Partierne under Overfladen bekæmpede hverandre. Den franske Flaade havde fanget Kaptejner paa tyske Handelsskibe; som Repressalier skulde der nu fra de erobrede Departementer sendes indflydelsesrige Mænd til Tyskland. En Dag lod en fransk Herre, der var mig ganske ubekjendt, sig melde. Da han saae mig alene, bad han mig gjøre General v. Werder opmærksom paa, at de Gisler, Dijon stillede, ikke bleve rigtig valgte. Skjønt jeg sagde ham, at jeg ikke havde noget at bestille med den Sag, forklarede han mig dog, at de Herrer, som skulde ordne dette Forhold, vilde slaa politisk Mønt deraf; man havde kun foreslaaet Tilhængere af Monarkiet for ved deres Bortfjærnelse at svække det antirepublikanske Parti. Mange mere indflydelsesrige og mere velhavende Mænd skulde gaa fri, og det var Gambettister. Den kommanderende General, hvem jeg strax gjorde en Meddelelse om vor Samtale, syntes allerede at have gjennemskuet denne Taktik.

Løse Fyre og vildt udseende, heftig gestikulerende gamle mødte man nok af; deres Brødre og Sønner hørte muligvis til vore væbnede Fjender, og mangen af dem luskede vel ogsaa frem og tilbage ad forbudne Veje.

Stadens nærmeste Naboskab var ikke ganske sikkert; dog turde man nok alene vove sig et Stykke ud i Côte d'or, naar man da forsigtig spejdede omkring og som Advarsel havde Revolvertasken hos sig. Her kunde man nu se de Steder, hvor den kostelige Vin voxer; tarvelige nok se de ud. Mure af løst paa hverandre lagte Sten bugte sig hen over de træløse, nu mennesketomme Skrænter; Stenene havde man opsamlet, før man plantede Druen i det til brungult Jordsmon forvandlede Grus; langs ujævne Veje ligge Vingaardsmændenes smaa, simple Hytter. Det er en hæslig Jordbund, som fostrer den smukke Frugt. Længere frem hæve sig bratte Toppe, Landsbyerne ligge paa den nøgne Højflade, og man ser dem gjærne, da de bringe lidt Afvexling

i den klippefulde Udørken, som bliver hemmelighedsfuld, naar Solstraalerne hen imod Aften spille paa de røde Stenmasser med de fra Kløfterne stigende Taager.

Omtrent fra den 24de November bebudede flere Omstændigheder større Begivenheder; halvanden Mil syd for Dijon, og mod Nord endnu nærmere, vare vore Tropper stødte paa stærkere fjendtlige Delinger. Og Beboerne oppebiede aabenbart med spændt Forventning Begivenheder af Vigtighed for deres Stad, og alt efter deres Sindelag viste de sig mere frygtsomme eller mere fjendtlige. Der blev fundet Meddelelser, som hemmelig vare opslaaede paa Gadehjørnerne og bebudede, at Franskmændene havde tilkæmpet sig Sejr paa Sejr, og at man i den nærmeste Fremtid maatte være belavet paa store Begivenheder. Uden for den vestlige Port stode Folk og gabede ud mod Bjærgene, for at se, om Garibaldi ikke snart kom.

Og han kom virkelig, men blot ikke saa langt.

Den 26de i Aftenskumringen trængte han frem til de første Landsbyer paa Højsletten, en halv Mils Vej fra Staden; Meldingerne fra de badensiske Tropper, som stode dér, naaede følgelig hurtig til General Werder; han boede saa nær som muligt, da han havde valgt sit Kvarter i Gjæstgivergaarden ved Dijons Vesterport; hele Staben havde sine Heste opsadlede og var Natten over samlet i dette Hus.

Beruset af en Smule Held havde en garibaldistisk Deling i den mørke Nat ladet sig forlede til en videre gaaende Fremrykning. Badensisk Fodfolk opstillede sig i største Stilhed langs Vejen og kastede ved sin hurtige Ild de fremad larmende Hobe; men de samme eller nye Flokke kom tilbage; man hørte Raabene: »En avant, Epaulettes!« hvormed mentes Franskmændene; »en avant, Italiens! Courage!« til nye Salver ogsaa fordreve disse.

De Reserver, som vare for Haanden, havde Generalen trukket til sig; Prins Vilhelm af Baden gjorde sig marchefærdig med os, og preussiske Tropper under General v.

Goltz sendtes frem paa Højfladen for at afløse de angrebne Badensere. Natten forløb i øvrigt rolig.

Ved Daggry rede vi ud; efter lang Tids Forløb regnede det første Gang, og Regnvejret vedvarede hele Dagen. Paa det Sted, hvor de sidst berørte Angreb havde fundet Sted, laa mange døde Fjender, Rødskjorter, nogle med usædvanlig smukke Hoveder; ved Siden af og længere fremme Geværer af fortræffelig Konstruktion, Garibaldi-Officershuer, Shavler, Bagage af enhver Art. Garibaldis Tropper vare forsvundne; Fangerne havde efter deres Udsagn sidste Eftermiddag set den gamle selv, hvad der stemmede med vore Folks Forklaring, som paa samme Tid havde set en større, uordnet Rytterflok paa den nærmeste Højde.

Preusserne forfulgte, men vi indhentede dem hurtig paa den mere jævne med Smaaskove og lidt Agerland dækkede Højflade. Ved Landsbyen Prénois, halvanden Mil fra Staden, stødte vi paa en fjendtlig Deling, som en Stund holdt sig ret tappert og derpaa endnu engang gjorde Modstand i den følgende Landsby Pasques og i Skovene. Ogsaa badensisk Artilleri og Fodfolk traadte i Virksomhed, og Modstanderne flygtede nu skyndsomst.

Ved en af disse Smaafægtninger havde man set, at Hestene for en lukket Vogn styrtede, hvorpaa denne blev trukken bort af bevæbnede; man formodede, at den gamle Garibaldi havde siddet i samme Vogn.

Om Aftensbordet i Dijon drøftedes ivrig det Spørgsmaal, hvad vi skulde gjøre med Garibaldi, hvis vi fik Fingre i ham. Det var nu ganske vist at sælge Huden, før Bjørnen var skudt: imidlertid stode de tvende Anskuelser skrapt mod hinanden, den ene, at han ikke var nogen retlig Fjende, den modsatte, at han stod i den franske Regerings Tjeneste og følgelig lige saa fuldt som hans Folk, der faldt i vore Hænder, maatte behandles som Krigsfanger.

Forbitrelsen mod ham og hans Skarer, der sluttede sig til de franske Franktirørs og røvede os mangen Kammerat,

var begribelig nok. Visselig vare ikke alle Garibaldister byttelystent Pak; blandt de Lig, vi saae, fandtes Ansigter af ædelt, om end fantastisk Præg; men mange huserede vistnok slemt. En fransk Herre, der havde Efterretninger fra Autun, brugte endog de Ord: Fremmede Turkos! Ved slige Voldshandlinger var det jo imidlertid Franskmændene, og ikke os, som led.

Garibaldis Uheld gjorde sit Indtryk paa Dijonboerne; de, som havde ønsket hans Sejr, optraadte nu med mere Beskedenhed.

For at trænge Fjenderne bort fra et større Omraade lod General Werder Kolonner gjøre fremadgaaende Bevægelser i forskjellige Retninger; de naaede gjennem Bjærgstrøget frem til Øvreseines Dal og til Autun og mod Syd ad Østskrænten til Flække Nuits; ved denne Lejlighed forefaldt flere Fægtninger med Garibaldis og General Crémers Stridskræfter og forskjellige Franktirørsbander, som til Dels vare haardnakkede og medførte Tab, men ogsaa skaffede os nogenlunde Ro. For at Dijon imidlertid ikke skulde blive alt for blottet for Tropper, trak man Dele af 4de Reservedivision til Byen, og disse Delinger maatte nu stærkere besætte den lange Etappelinje, som var svækket ved de bortsendte Kolonner, tilmed da Fjenden fra Besançon atter syntes at have udset vore Forbindelser som Gjenstand for deres Angreb.

Den kommanderende General var snart hist, snart her, til Hest eller til Fods; hvor de taktiske Forhold i Omegnen syntes at kræve hans Opmærksomhed, indfandt han sig sikkert; men medens de Dag og Nat indløbende Meldinger optoge hans Generalstab, vidste han at finde Tid ogsaa for fredelige Sysler; thi han interesserede sig for alt, og han forfriskede sin Aand fra den trættende Krigsførelse, i det han gjennemstrejfede den vidtløftige gamle Stad og dens Parkanlæg og lidt efter lidt tog alle dens Seværdigheder i Øjesyn.

Der er kun faa Rester tilbage fra Romertiden, men derimod mange Mindesværker fra Burgunds vexelrige Historie. Den Kaserne, hvori vore Heste stod, var t. Ex. et Slot fra Ludvig XI.'s Tid; senere blev det Statsfængsel og havde som saadant huset Mirabeau, og senere General Mack efter Slaget ved Ulm. Den Bygning, hvori Parlamentet havde haft sit Sæde, er ligeledes en Levning af fordums Glans, mange prægtige og rigt udstyrede Kirker og katholske Mindesmærker bære Vidne om Gejstlighedens Magt, og den femhundredaarige Mosesbrønd i Chartreuse er et af de mest ejendommelige Mindesmærker; det lidet betydelige moderne Indhold i »Musée départemental« viser derimod til fulde, at Paris kun i ringe Maal understøtter Kunsten i Provinserne.

Som en særlig Mærkværdighed fremhævedes Domkirkens store Orgel, der i blød og mægtig Klang ikke skal have sin Lige. Under vort Ophold i Dijon tav det imidlertid; det skulde vel ligesom Kirkeklokkernes Tavshed være et Tegn paa Sorg, maaske vilde man ikke lokke Tyskerne til Domkirken. I Steden hjalp man sig med et lille Biorgel og en Bastuba; i øvrigt fejredes Messen med Pragt; den franske Udtale af de latinske Ord fængslede min Opmærksomhed.

Den 1ste December saae vi den første Is, ogsaa ved Middagstider, den næste Dag den første Sne, og nu paafulgte en Tid, der var lige ubehagelig for alle Parter. Frost og Snefoget voxede, Thermometeret sank om Morgenen til 12 Graders Kulde, og Dijonboerne sagde, at dette var en Sjældenhed i det varme Burgund; men Garibaldis Folk, der stammede fra sydligere Lande, maatte lide endnu mere end vi. I Kaminerne fortæredes den ene Bunke Brænde efter den anden, og man blev dog ikke varm; Franskmændene opbrænde deres Skove, »après moi le déluge«. Vi, som vare inden Døre, havde det endda temmelig godt, men Tropperne lede i høj Grad. I Begyndelsen gik Skjær-

mydslerne og Overfaldene deres Gang, derpaa søgte Fjenden Skjul i sine Landsbyer, men Forposttjenesten passedes ligefuldt med stor Strænghed.

Til den haarde Vinter kom nu Vanskeligheden, ja næsten Umuligheden ved at proviantere os; vore Heste havde alt længe maattet lade sig nøje med smaa Rationer og frøs i de kolde Stalde uden Straa; nu maatte ogsaa mange Mennesker sulte; Forraadene i Omegnen vare opbrugte, medens Masser af Levnedsmidler laa og fordærvedes i Luneville og andre Jærnbanestationer, da Proviantkolonnerne ikke kunde komme hurtig nok frem ad de spejlblanke Veje; vi bleve alligevel skaanede for betydelige Sygdomme; de rige Vinforraad opretholdt Tyskernes Sundhed.

I Dijon slap Stenkullene op til Gasforbruget; Brændeforraadene mindskedes i betænkelig Grad, og Franktirørerne tillode ikke deres Landsmænd at supplere Forraadet fra Skovene; for at vi kunde fryse, skulde de ogsaa fryse; Priserne voxede lidt efter lidt i en overordentlig Grad.

Trods den vanskelige, farefulde Rejse indtraf dog Hamburgere med rige Gaver til XIVde Korps; det imponerede Franskmændene og glædede vore Tropper i lige høj Grad.

Og Sejrsbudene indløbe fra Amiens, Villiers, Beaune la Rolande og Orléans; i Nordfrankrig, foran Paris og ved Loire vandt Tyskerne uvisnelige Lavrbær; ogsaa vi vare uafladelig i Kast med Fjenden, men vi oplevede ikke noget af disse Slag, der i en Fart kunde føre til et afgjørende Resultat; man blev kjed af denne trættende Ensformighed og længtes efter Krigens Afslutning; under den Antagelse, at Franskmændene ikke vilde give efter, saa længe deres Hovedstad var ubetvungen, drøftede vi atter og atter det Spørgsmaal: Hvor længe kan Paris holde sig? og Naar vil vort Belejringsartilleri dog begynde at skyde? Det endelige Udfald var derimod ikke længere tvivlsomt; hvad vi vilde tilkæmpe os, stod saa fast, som det alt var vundet: Tyskland skulde være ét Rige og have én Konge.

Vor høje Krigsherre havde erklæret at ville modtage Kejserkronen, som de tyske Suveræner tilbøde ham, og Nationen hilsede denne verdenshistoriske Begivenhed med Jubel; men man kan egentlig ikke sige, at samtlige Gammelpreussere vare begejstrede herover. Mange af dem vilde beholde deres Konge for sig selv; som Bærer af den gamle og nye Hæder havde han større Betydning end som Kejser over Stater, der endnu stadig forbleve selvstændige; de reserverede Rettigheder nedtrykte Glansen og Forventningerne; Kongen kunde blot af Pligtfølelse blive Tysklands Kejser, medens han var Preussernes Arvehersker og elskede dem, som de ham.

Herpaa svarede jeg, at man maatte hilse Kejserdømmet som det heldigste Middel til en varig Forsoning mellem Tyskerne, særlig de i 1866 annekterede*). Fremtidig vilde vore Kejsere ogsaa være Arveregenter og ikke efter Frankfurter-Vis blot valgte; vi vilde for følgende Tider have Kejsere, fostrede af tyske Blodstrømme, omgivne af tyske Vaaben; al Begyndelse er vanskelig, men denne første Kejser, der var lige ophøjet ved Dyder som ved Sejre, var visselig i særlig Grad egnet og ligesom af Gud kaaren til fast at begrunde Riget; talløse Hjærter i alle Rigets Egne bankede alt for ham og hans Arvinger; ved en saa heldig Tilskikkelse vilde de tyske Stammer trods deres ejendommelige Egenskaber kunne gaa op i den mægtigste Bygning.

Storhertugen af Baden havde strax frasagt sig Suveræniteten i militære Sager; hans Tropper skulde fuldstændig gaa op i den preussiske Hær, og de badensiske Officerer vare saaledes nødsagede til at tage Afsked eller blive preussiske Officerer. Deres Krigsminister og Generalstabschef hørte begge til den preussiske Hær, og Badenserne vare altsaa fortrolige med den Tjeneste, den store Stat krævede; men mange skræmmedes af Udsigterne til at skulle ombytte

*) General Hartmann er en Hannoveraner.

deres kjære lille Hjem med et fjærnt Garnisonssted, de spurgte mig, den annekterede, hvorledes man vel var til Mode herved, og jeg kunde give dem et ret beroligende Svar.

Trods de forsætlig udspredte falske Rygter troede de fleste Dijonboere paa vore nye vigtige Sejre; de talte allerede om, at Gambetta med Regeringen maatte forlade det af Tyskerne truede Tours. Hans Tilhængeres Tillid til ham og hans Proklamationer begyndte at vakle, de besiddende Klasser bleve mere og mere besjælede af Ønsket om Fred; de spurgte i denne Frygtens og Bekymringens Tid ikke om Betingelserne, blot ingen Napoleon igjen — heri vare alle enige, men strax efter Fredslutningen en fransk Garnison til Værn mod Anarkisterne. Man saae virkelig vilde Ansigter og frække Manerer selv i gode Klæder, Republiken havde hurtig skadet de gode Sæder. De vel tænkende Indbyggere vare nu bange for, at vi frivillig skulde rømme Dijon; thi man kunde ikke forstaa, hvorfor vi vilde blive i en By, hvis nødlidende Tilstand var os til Besvær. De indsigtsfulde vare nedslagne; de holdt Fredens Afslutning for fjærnt liggende, da Sydfrankrig, som ikke havde set en Fjende, endnu stadig vilde knuse alle Tyskere.

I Midten af December indtraadte atter nogle Forandringer blandt de kommanderende Officerer i vort Hærkorps; General Glümer var bleven rask og indtraf, General Beyer forlod os for at vende tilbage til Karlsruhe, Kommandøren over det badensiske Rytteri var bleven syg, og den preussiske Oberst v. Willisen traadte i hans Sted.

Foran Belfort var Angrebet nu aabnet mod Vestfronten.

Da vore Modstandere i Côte d'or forholdt sig mere uvirksomt, kunde der afsendes stærkere Delinger mod Langres for at gjøre en Ende paa de fjendtlige Demonstrationer, som havde et Udgangspunkt i denne By; de preussiske Tropper skulde marchere der hen, og General v. Werder befalede mig at ledsage General v. Goltz.

IV.

Langres.

Den 14de December forlode vi Dijon med 6 Batailloner, 8 Eskadroner Dragoner og Husarer og 3 Reservebatterier eller 18 Stykker Feltskyts. I General v. Goltzs Følge var jeg, hans Adjutant, en Ordonnansofficer og en frivillig rød Husar Scheib, en vidt berejst Mand, som nu fortræffelig forstod at forene sine militære Pligter med Ledelsen af vor Husstand. Vejret var blevet mildt, Regnen og en varm Søndenvind havde vi i Ryggen; i Forventning om store Bedrifter vare vi i bedste Stemning.

I det aabne, bølgeformige Højland øst for Côte d'or saae vi ikke noget til Fjenden; uforstyrret overnattede vi i Landsbyen Thil Châtel tæt ved Landevejen, men den næste Morgen bøjede vi af fra denne og kom ind i Udløberne fra Langres's ufrugtbare Højflade; Jordbunden blev mere stenet, Klippegrunden traadte mangensteds frem for Dagens Lys. Om Middagen kom vi i Berøring med Fjenden, udvexlede nogle Skud med ham og tilbragte halvt afklædte Natten i et øde Slot ved Landsbyen Boussenois.

Den 16de fandt vi Vejen, halvanden Mil syd for Langres, afbrudt og barrikaderet; tæt bag ved var Kirkebyen Longeau og nærliggende Højder besatte af fransk Fodfolk og Artilleri; Fjenden, som vel talte et Par Tusende Mand, forsvarede sig i flere Stillinger mod 34te Regiment og vore tre Batterier, før han trak sig tilbage under Langres's Kanoner. I døde, saarede og Fanger tabte han flere Hundrede Mand; de hørte til 50de Linjeregiment og Mobilgarden; en Kommandør over sidst nævnte, en anset Godsejer de Règel fra Omegnen, var falden, og en Bataillonskommandør Kock af Linjeregimentet var haardt saaret; fremdeles fratoge vi Fjenden tvende Kanoner og nogle militære Kjøretøjer. Os

selv kostede den lille Fægtning en Løjtenant og sytten Mand døde og saarede.

Om Eftermiddagen red jeg uden at møde et Menneske frem mod Langres, til jeg mod Venstre fik Øje paa Fortet Bonnelle, omtrent i 4500 Fods Afstand fra Staden; man havde her fra ogsaa bemærket mig, en Krudtsky steg til Vejrs, en Granat susede forbi, nok en og endnu en; det var megen Ammunition for mig alene.

Jeg befandt mig nu ved det berømte Vandskjel, paa hvis Besiddelse man 1814 lagde saa stor Vægt i Fyrst Schwarzenbergs Hovedkvarter; for os var Flodernes Løb ikke af nogen Vigtighed, men vel den her opførte store Fæstning, som afspærrede Jærnbaner og Veje, afgav et Udgangspunkt for Modstandere i det østlige Frankrig og ved sin talrige Besætning stadig truede og besværliggjorde den anden Hærs og XIVde Armékorps's Etappelinjer.

Langres, en Stad med 8—9000 Indbyggere, ligger ved den nordlige Pynt af en smal Klippetunge, som uden stor Højde springer frem fra Plateauet og falder brat ned mod Vest, Nord og Øst. De gamle Volde omslutte Staden snævert; mod Syd skyder det rummelige Kastel sig frem, og i den seneste Tid havde man paa de dominerende Punkter i det meget kløftede Jordsmon bygget store Forter og flere Smaaskanser, som dog delvis vare ufuldendte.

I Longeau, hvor vi havde indkvarteret os, bragte en af vore Læger ved Aftentider os den Melding, at den saarede franske Bataillonskommandør snart maatte dø, og at han, skjønt han vidste Besked herom, nu som før, afviste enhver Bistand undtagen Lægernes. Generalen havde besøgt ham og tilbudt ham sin Tjeneste, men ikke kunnet formaa den saarede til at tale, skjønt han var ved fuld Bevidsthed; han havde blot en Stund set fast paa ham og derpaa lukket Øjnene. »Prøv De nu engang«, sagde han, og jeg gik med Lægen. I et luftigt, af en Lampe tilstrækkelig oplyst Værelse laa den saarede i en god Seng; en godmodig Bonde-

kone gik vor Sygeplejer til Haande. Lægen førte mig hen til Sengen. »Kan jeg gjøre Dem nogen Tjeneste, Kammerat?« spurgte jeg; han kastede et sorgfuldt Blik paa mig, gjorde en afværgende Bevægelse og drejede sig om mod Væggen. »Forstyr ham nu ikke mere«, sagde Lægen. »Mig har han heller ikke sagt noget til«, hviskede Bondekonen; »han maa vel have opgjort sit Regnskab paa denne Jord og med Himlen«. Om Morgenen døde han.

Denne Dag bleve Tropperne i deres Kantonnements syd for Langres. Generalen sendte mig som Parlamentær til Fæstningen for at forlange dens Overgivelse. En hvid Fane var hurtig bragt til Veje, en Trompeter bar den og begyndte at blæse, da vi nærmede os Fort Bonnelle. Østlig for dette ved Landevejen ligger Landsbyen St. Geômes, som var forskanset. Her fra kom der en Officer, som førte mig til en Stabsofficer, som kommanderede paa dette Hold og lod min Ankomst melde til Langres. »Det er langt borte, og det kan vare længe. Stig De blot af«. Soldaterne viste min Trompeter en Stald; de betragtede hans Uniform, Hestene, og talte indbyrdes og med ham, saa godt det gik. Stabsofficeren førte mig ind i et Bondehus, hvor flere Officerer vare forsamlede, og andre kom til, dels af Linjen, dels af Mobilgardisterne. I denne Morgenstund syntes ingen Tjeneste at finde Sted, man glædede sig over den Afvexling, min Tilsynekomst fremkaldte. Hurtig kom en livlig Konversation i Gang, under hvilken de færreste tav stille, nogle spurgte meget naivt, hvor stærke vi vare, om Langres nu skulde belejres og deslige. Ogsaa Politikere fandtes iblandt dem, særlig en af Mobilgarden, som talte med megen Selvtillid og forsikrede, at ingen Tysker vilde komme levende ud af Frankrig. »Rædselsfuldt!« svarede jeg. »De vil faa det at se«, udbrød han, og paa mit Gjensvar: »Hvorledes jeg skulde bære mig ad dermed?« rystede de øvrige paa Hovedet.

Nu traadte endnu en Officer ind; han hørte til Fortet Bonnelles Besætning og var udsendt for at spørge, om der skulde skydes paa Parlamentæren, naar han red tilbage. »Nej!« befalede Stabsofficeren, »paa en Parlamentær skal De ikke skyde, hverken naar han kommer eller gaar.«

Uden at nogen havde talt et Ord om Gaarsdagens Sammenstød, var der saaledes forløbet mere end en Time, da en Officer indfandt sig, hvem de tilstedeværende Franskmænd hilste med særlig Agtelse; han var hidsendt fra »général commandant supérieur« Aubillot for at spørge om mit Ærende; da jeg vægrede mig ved at svare herpaa, førte han mig til den Vogn, der havde hidbragt ham, og som han nu besteg sammen med mig; bevæbnede til Hest, i meget brogede Dragter, som holdt ved Siden af, ere formodentlig redne foran eller fulgte bag efter.

Min Sidekammerat tilbandt mine Øjne med et elegant hvidt Tørklæde; jeg saae intet, men da jeg efter Kortene nøje havde indprentet mig Topografien omkring Langres, kunde jeg af Vognens Bevægelser og andre Kjendetegn slutte, hvor vi vare; vi kjørte op ad Bjærget, kom ud paa Landevejen, kjørte lige frem og sluttelig over en Bro; jeg hørte Militærskridt og Kommandoraab; vi vare i Kastellet. Derpaa blev det atter stille, og nu raabte man: »en Preusser!« Flere Mennesker løb til, de bleve højrøstede, raabte i Munden paa hverandre og trængte sig paa min Side larmende omkring Vognen. Forgjæves skjændte Officeren ved Siden af mig: »Ti stille, træk eder tilbage!« Stadig flere strømmede til, og jeg greb efter min Pistol og erklærede, at jeg vilde afrive Bindet, hvis Pøbelen forulempede mig; han rejste sig op og syntes at bøje sig ud af Vognen; vi kjørte hurtigere til og gjorde Holdt; han steg ud, vendte atter tilbage og løsnede mit Bind; han var meget ophidset; gjennem et Geled af Soldater kom vi fra den lange, med nysgjerrige opfyldte Gade over en Gaard ind i et anseligt Hus. Min Ledsager førte mig op ad en stor Trappe, lod

mig træde ind i et Værelse og gik selv ind ad en anden Dør.

Jeg forblev nogle Minutter alene i den smagfuldt udstyrede Sal; den syntes bestemt for Konferencer, thi i Midten stod et stort Bord, omgivet af Stole. Sidedøren aabnedes, og General Aubillot traadte ind i Gallauniform, smykket med flere Ordener; det var en gammel Herre med hvidt Haar, men tilsyneladende en kraftig, elastisk Skikkelse. »Jeg er Kommandanten«, begyndte han Samtalen, »hvad er Deres Ærende?« Vi satte os ved Kaminilden.

»Vi kræve Langres's Overgivelse«, svarede jeg.

Han var overrasket; over hans værdige Træk gled først Vrede, derpaa et stolt Smil. »Hvad berettiger Dem til en saa uhørt Fordring?« spurgte han.

»Deres Lands militære Stilling«, gjensvarede jeg. »Franskmændene udsprede falske Efterretninger; De kan i Virkeligheden ikke gjøre Regning paa nogen Undsætning.«

»Jeg er vel underrettet«, faldt han mig i Talen; »men fortæl De blot videre.«

Jeg meddelte ham nu de sidste tyske Sejre, skildrede, hvor ringe Udsigter der var for Frankrigs fortsatte Modstand, hvor dybt Krigens Ophavsmænd skår i deres eget Folks Kjød, og sluttede med den Forsikring, at min General endnu vilde gaa ind paa de mest ærefulde Betingelser, hvis Modtagelse vilde skaane Langres's Beboere og Garnison for stor Elendighed.

Han gjensvarede: »Jeg takker Deres General for disse Meddelelser; for øvrigt kan jeg blot sige, at jeg er syv og tresindstyve Aar gammel, at jeg har tjent næsten halvtredsindstyve Aar som Soldat i mange Lande under forskjellige Omstændigheder, og at jeg lige over for de mest lokkende Tilbud vil opfylde mine Tjenestepligter til yderste Øjeblik. Jeg har slet ikke ventet en slig Opfordring; hvis jeg havde kjendt den, vilde jeg ikke have givet Dem Adgang. Jeg troede, at De skulde foreslaa en Udvexling af Fanger.«

»Hertil har jeg ingen Fuldmagt. Jeg vidste heller ikke af, at der fandtes tyske Krigsfanger i Langres.«

»Vi have tvende Officerer og mellem tyve til tredive Mand.«

Som jeg senere erfarede, var ved en tidligere Lejlighed en Telegrafist, en Reserveofficersaspirant og syv og tyve Soldater faldne i Hænderne paa et Strejfkorps.

»Jeg skal melde min General dette.«

Han stod op, og jeg rejste mig: »Mit Ærende er udrettet.«

»Fra Gaarsdagens Fægtning ere tvende højere Officerer ikke vendte tilbage. Véd De nogen Besked derom?«

»En Oberst ved Mobilgarden er bleven paa Pladsen, og en Kaptejn ved 50de Linjeregiment er i Morges tidlig død af sine Saar«, gjensvarede jeg.

Taarer fyldte hans Øjne. »De Règel var en af mine ældste Venner«, sagde han og forlod mig.

Paa samme Vis som tidligere, dog uden tumultuariske Optrin, vendte jeg tilbage til St. Geômes. Under Ridtet til Longeau fortalte min Trompeter mig leende, at de franske Soldater havde behandlet ham gjæstevenlig, og at han ved Afskeden havde ytret det Ønske, at de snart alle maatte komme til Tyskland.

Om Eftermiddagen begravede vi de faldne Tyskere og Franskmænd paa Kirkegaarden ved Longeau; Præsten indfandt sig og talte kolde, halvt fjendtlige Ord; det var godt, at vore Soldater ikke forstode dem. Generalen hviskede: »Hjælmen af til Bøn«. Musikken faldt ind med en Koral, det rystede de omstaaende Bønder, og Kvinderne græd. Salverne lød, vi kastede Jord i Gravene og plantede Kors paa Højene.

Fra Stillingen syd for Fæstningen kunde General v. Goltz ikke hindre Besætningen i at forstyrre anden Hærs Etappelinje, som førte over Chaumont, fire Mil nord for Langres. Han havde derfor besluttet at omgaa Fætningen

mod Vest, befalet, at den ødelagte Landevej atter skulde gjøres passabel, og erholdt Melding om, at dette var udført.

Den 18de om Morgenen brød vi op i fuldstændigt Mørke for om muligt at unddrage os Fjendens Opmærksomhed, da han i det uoverskuelige, uvejsomme Terræn kunde alvorlig true vor Flankemarche. Vi vare endnu ikke komne langt frem, før det forreste Batteri kjørte fast paa en slet udbedret Strækning, en Ammunitionsvogn styrtede ned i et dybt Hul og spærrede den snævre Vej. Vi bleve opholdte flere Timer med at gjøre Vejen fri og skaffe alle Kjøretøjerne over, og det var alt for længe siden blevet Dag, men til alt Held rørte Fjenden sig ikke.

Vore Bevægelser maatte være undgaaede hans Opmærksomhed; thi om Eftermiddagen overfaldt vi hans Kantonnementer i Landsbyerne vest og nord for Staden under Fæstningens Kanoner; Mobilgardisterne, som bleve opskræmmede af deres Ro, affyrede deres Bøsser, dræbte og saarede et Dusin Mennesker for os, tabte selv nogle og tredive Mand, bortkastede deres Vaaben, som vi opsamlede i Hundredvis, og flygtede bort i Skovene.

Ved denne Lejlighed fik den Hest, jeg red, paa uforklarlig Maade et let Saar, en blodig Ridse langs Rygraden, fra Sadlen til Haleroden. Jeg var hverken staaet af eller reden bort under Forhold, som kunde have voldt dette Saar, og dog kunde jeg hverken paa min Sadel eller min Person opdage Spor af denne Kugle, som tydelig nok bag min Ryg havde strejfet Hesten; jeg havde heller ikke mærket noget, kun huskede jeg nu, at min Hest, som ellers aldrig blev sky, under Skjærmydslen havde gjort et Spring, som var mig paafaldende, da jeg ikke kunde opdage nogen Anledning dertil.

Langres's Højslette er en ufrugtbar Strækning; Floderne løbe i dybe Kløfter, Skovene have fæstnet deres Rødder i Klipperevnerne, og Jordbunden er overalt dækket af Rullestenssand og Grus. De fattige Landsbyer vare os modbyde-

lige, saa meget mere som Kopperne rasede i dem, skjønt vi Tyskere ganske vist ved Indpodning vare skyttede mod denne i Frankrig saa udbredte Sygdom.

Generalen og hans Omgivelser overnattede hos Sognepræsten i St. Ciergues i hans tarvelige, hyttelignende Bolig, hvor Fæstningens Kanoner kunde naa os; der faldt dog intet Skud. Det var et komisk tarveligt, urenligt Kvarter; Sognepræsten, en skikkelig gammel Mand, ivrig Papist og Legitimist, overlod os sine tvende eneste Senge og overnattede i sit Sakristi.

Den 19de gik vi under ubetydelige Skjærmydsler frem mod Fæstningens Nordfront og trak derpaa i Kantonnement til venstre og højre for Marne og uden for dens Kanoners Rækkeevne. Generalen tog Kvarter i Præstegaarden i Landsbyen Rolampont, halvanden Mil nord for Staden. De Klipper, hvorpaa Langres og dens Fæstningsværker ere anlagte, begrænse paa dette Hold Højslettens Stenørk, som her sænker sig mod et jævnere, mere frugtbart Land. Rolamponts Præstegaard var vel indrettet og rummelig nok til at huse Sognepræsten og hans Kapellan og derhos Generalen med Følge.

Vore Iagttagelser den sidste Dag og Efterretningerne de følgende Dage gjorde det ikke usandsynligt, at vi kunde erobre den stærke Fæstning med ringe Midler. Oplysninger fra de franske Krigsfanger og de udvexlede Tyskere samt Breve fra en opsnappet Post bekræftede, at Forholdene i Langres i yderste Grad maatte vanskeliggjøre et Forsvar. Besætningen paa 12—15,000 Mand bestod i overvejende Grad af upaalidelige Mobil- og Nationalgardister; Franskmændene havde i Krigens Løb mistet en stor Del af deres Selvtillid; Fægtningen ved Longeau og vor strax derpaa følgende Tilsynekomst foran Fæstningens Vest- og Nordfront havde skræmmet Garnisonen og indjaget Beboerne Frygt. Den Rolle, Langres hidindtil havde spillet, holdt de for endt; ogsaa de truedes nu af blodige Kampe, rimeligvis af et

Bombardement paa Staden, hvor der alt herskede Nød nok, ikke blot Sygdom, men ogsaa Dyrtid; under den herskende Pengemangel havde Kommandanten udstedt Papirpenge, indløselige efter Krigen, men de stode naturligvis kun i lav Kurs. Den Mening, at man maatte modtage en Opfordring til Kapitulation, naar man derved kunde undgaa Befolkningens Ulykke, fandt nu mere villige Øren; Modløsheden greb om sig, Overløbere kom flokkevis med Bøn om at blive sendte til deres Hjemstavn.

Skjønt Forsvaret saaledes rimeligvis var stærkt lammet, turde General v. Goltz med sine sex Batailloner dog ikke vove en Overrumpling mod den, paa alle Hold ved Terrænet og Fæstningsværker sikrede Klipperede; han udbad sig derfor af General Moltke en Anvisning paa tredive svære Stykker Skyts, Forslaget blev modtaget, og Materialet skulde indtræffe i Løbet af ti Dage. Vi traf nu Forberedelser til et Bombardement, der var fuldstændig retfærdiggjort ved de oven for skildrede Forhold, saa meget mere som vi ikke kunde tænke paa en virkelig Belejring af den store og vigtige Vaabenplads.

Det var imidlertid under alle Omstændigheder en dristig Adfærd, som maatte føre os inden for Rækkevidden af et stærkt Fæstningsartilleri, medens vi samtidig maatte belave os paa Udfald af den talrige Besætning, som vi langtfra kunde møde med et lige Antal. Dog uden Ofre turde vi ikke gjøre Regning paa den store Gevinst.

Det milde Vejrligt var ophørt; den 23de dreve vi i otte Graders Kulde de franske Tropper, som endnu fandtes uden for Fæstningen, tilbage under deres Voldes Kanoner, hvorpaa vi uhindret kunde udsøge Stederne for vore Bombardements-Batterier.

Den løftede Stemning og fuldkomne Harmoni gjorde Livet i vort Kvarter behageligt nok; Husar Scheib sørgede lige godt for vor Forplejning og for Anekdoter, som ofte skaffede os en hjærtelig Latter.

Imidlertid ramtes vi af en smertelig Efterretning; den 18de havde tvende badensiske Brigader under General v. Werders Øjne leveret en sejrrig Træfning mod Crémers Division foran og i Staden Nuits; men Kampen havde i det hele ikke ændret Situationen og kostet os mere end ni Hundrede Mand. Prins Vilhelm af Baden havde faaet et svært Saar, ogsaa General v. Glümer var saaret og atten Officerer, deriblandt tvende Stabsofficerer af vort personlige Bekjendtskab, vare faldne.

Naar man i Krigen, over sine egne særlige Forhold lettere glemmer, hvad der passerer uden om en, vende dog Tankerne om Hjemmet, om de nærmeste Slægtninge stadig tilbage, og navnlig ret inderlig ved Juletider, hvad vi nu erfarede. Sine Juleglæder ville Tyskerne have, hvor de end færdes, og Juleaften brændte Juletræerne, store og smaa, smykkede, saa godt det lod sig gjøre, rundt om i Kantonnementerne. Hvad der udfordredes og lod sig opdrive, havde Scheib hentet fra Chaumont, og saaledes kunde vi samles om et godt pyntet Fyrretræ i Sognepræstens Storstue med ham og hans Kapellan, med vore Ordonnanser, Tjenere og Husets Tyende. Sognepræsten raabte den ene Gang efter den anden: »Ak, det er rørende!« og foldede Hænderne.

Vor Udsigt til i nærmeste Tid at gaa alvorlig frem mod Langres, som havde skadet Tyskerne paa saa mangfoldig Vis, vor Forventning om at at yde Hæren en vigtig Tjeneste, at føje en mærkværdig Begivenhed til Krigshistorien ved Erobringen af den store Fæstning, blev den anden Helligdag fuldstændig kuldkastet ved den aldeles uventede Befaling at marchere til Vesoul. For denne Gang var Eftertanke og Besvær aldeles spildt; efter at alt var behørig indledet, vore Modstandere Dag for Dag mere lamslaaede og Udfaldet mere sandsynligt, maatte vi opgive vort Forehavende. —

Saaledes er nu engang Soldaterlivet. Vi vare meget fortrædelige, men General v. Goltz sagde: »Hvem véd, hvad det er godt for?« (Sluttes.)